

[Zadejte text.]

MASARYKOVA UNIVERZITA

Filozofická fakulta

**Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě
v letech 1748–1782**

(Habilitační práce)

Zbyněk Sviták

Brno 2012

[Zadejte text.]

Předmluva

Studie se věnuje správním a diplomatickým dějinám nejvyššího zeměpanského úřadu na Moravě v době správně-politických reforem Marie Terezie a počátku vlády Josefa II. Vyplňuje mezeru mezi prací Vladimíra Vašků o královském tribunálu a dizertací Slavomíra Brodessera o moravskoslezském guberniu. Vychází z dlouhotrvajícího zájmu o problematiku diplomatiky jako celku, zvláště její novověké fáze, stejně jako dějin správy. Opírá se primárně o archivní výzkum. Studie byla vydána tiskem pod názvem „Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748-1782.“ Zde se předkládá její aktualizovaná verze.

Práce by nevznikla bez pomoci řady kolegyn, kolegů a přátel a spolupráce s nimi. Těm je autor zavázán a chce jim i touto formou poděkovat. Za odborné konzultace a předání bohatých zkušeností z oblasti novověké diplomatiky děkuji docentu Vladimírovi Vašků z Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Vedení tohoto pracoviště děkuji za podporu a vytvoření podmínek pro vznik této studie. Cenné připomínky mně poskytli docent Bohumír Smutný z Moravského zemského archivu v Brně a Miloslav Sovadina, dlouholetý pracovník Státního okresního archivu v České Lípě. Za diskuse nad koncepcí práce patří velký dík Aleši Vyskočilovi z Historického ústavu České akademie věd.

Za pochopení, ochotu a trpělivost děkuji pracovnícím a pracovníkům archivů a knihoven u nás i v zahraničí, zejména pak Haně Jordánkové a Lence Likavčanové z Archivu města Brna a rovněž Boženě Kovářové a Hubertovi Valáškoví z Moravského zemského archivu za pomoc při vyhledávání materiálů. Zvláštní a výjimečné poděkování patří pracovnícím badatelný a knihovny Moravského zemského archivu, kde bylo těžiště mé badatelské práce, které s neutuchající ochotou a laskavou trpělivostí přinášely a odnášely nezvykle mohutné a těžké svazky úředních knih.

Za laskavé povolení k reprodukování obrazových příloh patří poděkování ředitelce Moravského zemského archivu v Brně Kateřině Smutné, řediteli Archivu města Brna Františku Novákovi, profesoru Lorenzovi Mikolitzkemu, emeritnímu řediteli Rakouského státního archivu ve Vídni. Josefu Špačkovi patří velký dík za úpravu fotografií.

Studie by nevznikla bez pochopení a pomoci rodiny a především mé manželky Simony, která osvědčila vskutku obrovskou trpělivost a během několika let práce tolerovala mé velké časové zaneprázdnění. Jí autor práci s díky věnuje.

Brno – Stříbrnice – Vídeň 2012

ÚVOD

Dějiny jsou z pohledu laiků zpravidla vnímány jako sled bitev, sňatků, korunovacích, abdikací, podpisů smluv, krachů na burze, prostě zásadních a převratných událostí. Jen trochu poučený zájemce si je však velmi dobře vědom toho, že pro dějiny v jejich pravém smyslu má neméně stejný význam sledování a mapování všech zdánlivě všedních aspektů, které zásadně ovlivňovaly běžný každodenní život lidí v minulosti. Jedině tak lze získat přehled o prostředí, v němž naši předkové žili, pracovali, o tom, co je trápilo i z čeho měli radost, jaké problémy a jakým způsobem museli řešit. Právě proto je velmi důležité zabývat se aspekty běžného každodenního života lidí různých vrstev společnosti dřívější doby. Patří mezi ně třeba míry a váhy, které se používaly, mince a bankovky, jimiž se platilo, dopravní prostředky a systém přepravy lidí i nákladů vůbec, ale také úřady – jejich činnost, pravomoci a působení.

Doba, sledovaná v této práci, éra panování Marie Terezie (1740–1780), přinesla, právě pokud jde o činnost úřadů, naprosto zásadní změny. Tereziánské reformy v podstatě položily základy fungování úřadů veřejné správy v tom smyslu, jak je známe i dnes. Zásadní změny ve fungování úřadů se však začínají projevovat již od 1. třetiny 17. století, od Obnoveného zřízení zemského. To bylo pro Moravu vydáno v roce 1628 a v tehdejší správě země jednoznačně upřednostnilo úřady zeměpanského charakteru před stavovskými institucemi. Zeměpanské úřady tak zprostředkovaly přenášení panovníkovy vůle na veškeré obyvatelstvo a zároveň dohlížely na uplatňování, dodržování a zachovávání jeho práv.

Nejdůležitější správní institucí v každé zemi habsburské monarchie byl před tereziánskými reformami nejvyšší zeměpanský úřad – s různým pojmenováním i různými pravomocemi. Na Moravě jím byl od roku 1636 královský tribunál, nazývaný také úřad zemského hejtmanství, se sídlem v Brně. Ten soustřeďoval ve svých rukou politickou a soudní moc panovníka jako nejvyššího správce a soudce. Zásadní význam v procesu tereziánských reforem mělo prosazení decenálního recesu v roce 1748. Tím stavové přenechali zeměpanské správě za jisté ústupky vybírání kontribuce na deset let. Byl to další krok na cestě od Obnoveného zřízení zemského, jímž ještě více poklesl význam stavovských sněmů v jednotlivých zemích monarchie.

I když se tedy vybírání kontribuce po prosazení decenálního recesu stalo jednoznačně zeměpanskou záležitostí, nebyla ani na Moravě tato agenda přiřčena ke kompetencím stávajícího zeměpanského úřadu (tribunálu). Vznikl pro ni (a další s tím spojené agendy) v roce 1748 zcela nový zeměpanský úřad s názvem královská deputace se sídlem v Brně. Ani ne po ročním trvání převzal roku 1749 v rámci realizace dalších tereziánských reforem po královském tribunálu funkci nejvyššího zeměpanského úřadu na Moravě. Tu zastával nadále a pod názvy reprezentace a komora a od roku 1763 gubernium přešel do josefínské doby.

Předkládaná práce sleduje problematiku výše uvedeného úřadu v časovém rozmezí od roku 1748 až do počátečních let vlády Josefa II., kdy se úřad v roce 1782 transformoval na moravsko-slezské gubernium. Studie se snaží postihnout dynamický vývoj instituce – zabývá se její strukturou, každodenním chodem, personálním složením, ale také hlavními správními událostmi vymezené doby, které ovlivnily chod úřadu. Nezbytnou podmínkou je

proto také sledování struktury a oběhu úředních písemností, které nejvyšší zeměpanský úřad používal ve styku s ostatními institucemi, osobami i k vnitřní komunikaci.

Ve výše uvedeném kontextu se dosud popsanou problematikou v naší literatuře nikdo nezabýval. V odborné literatuře bohužel stále absentuje souběžné sledování správního i diplomatického aspektu v tomto období, problematice se autoři věnují jen okrajově nebo přehledově, diplomatické zpracování chybí vůbec. Vzhledem k těmto skutečnostem jde tedy o práci novátorskou, která proto logicky vedle řady nových poznatků klade i mnoho otázek, z nichž ne na všechny bylo možné v této fázi výzkumu nalézt relevantní odpovědi. Autor se opíral především o studium a rozbor archivních pramenů, z nichž mnohé dosud nebyly využity. Otevírají se tak možnosti pro další vědeckou práci v této oblasti, která jistě přinese nová zjištění.

Je proto pochopitelné, že tato jediná práce nemůže postihnout vyčerpávajícím způsobem činnost úřadu v celém komplexu, zvláště ne chod jen volně přiřčených součástí. Práce se soustřeďuje na zachycení vývoje jádra úřadu, tedy rady a kanceláře v širším slova smyslu. Dalšími volně přiřčenými částmi, např. komorní pokladnou a příležitostně zřizovanými komisemi se zabývá v rozsahu nezbytně nutném pro splnění hlavního zájmu práce. Obdobný postup byl zvolen při sledování činnosti účtárny, která sice s úřadem byla v těsnějším spojení, avšak náplň její činnosti byla zcela specifická, odlišná od jádra úřadu. Podrobné vysvětlení mechanismu chodu uvedených součástí úřadu by mělo být obsahem dalších samostatných studií. Překážkou by ale mohla být skutečnost, že k jejich činnosti se v některých případech zachovalo poměrně málo archivního materiálu (komorní pokladna, komise). Nebylo rovněž úkolem práce sledovat celý správní systém na Moravě a vztah zeměpanských a zemských institucí.

Práce je rozdělena na čtyři oddíly: Úřad a jeho správní dějiny, Úřad a lidé, Úřad a jeho všední den, Úřad a písemnosti. První oddíl se věnuje správním dějinám instituce. Je členěn chronologicky podle jednotlivých vývojových etap, jimž odpovídá také změna názvu úřadu. Jsou zde rozebírány instrukce a z nich vyplývající kompetence, probírá se zatížení úřadu, jednání o personálních a platových systematizacích. Pozornost je věnována snahám o úsporu kancelářské práce a dalšímu předávání kompetencí od dvorských úřadů.

Druhý oddíl (Úřad a lidé) se zabývá strukturou instituce a jejím personálem. Jednotlivé úřednické funkce jsou probírány postupně podle významu a důležitosti. Pro ni bylo vodítkem také pořadí, v jakém jsou úředníci uváděni v titulárních kalendářích. Autor nejprve popisuje konkrétní náplň jednotlivých funkcí. Vychází přitom nejen ze srovnání kancelářských instrukcí z let 1745 a 1764, ale přihlíží rovněž k indiciím z archivního materiálu, které někdy korigují nařízení instrukcí. Zejména u funkcí, jež byly obsluhovány jednou osobou, jsou sledovány osudy konkrétních úředníků, kteří tuto pozici zastávali, případně celého jejich „úřadu.“ V případě činností, které na úřadu vykonával větší počet lidí, např. koncipisté, kancelisté, se pozornost práce převážně soustřeďuje na vývoj a proměny jejich počtu.

Třetí oddíl (Úřad a jeho všední den) je zaměřen na každodenní chod instituce. Zabývá se mechanismy, které zajišťovaly praktické fungování úřadu. Jde například o vyhotovování

a expedování písemností, organizaci a průběh radních sezení. Studie věnuje pozornost rovněž běžným starostem personálu, úřednímu postupu i platům.

Poslední čtvrtý oddíl (Úřad a písemnosti) je věnován rozboru písemného materiálu vzniklého činností úřadu. Sledovaný úřad ve svých kancelářských zvyklostech vycházel z tribunálních tradic, proto bylo možné v této části práce navázat na studii Vladimíra Vašků, který provedl analýzu typů písemností užívaných tribunálem.¹ Rozbor archivního materiálu potvrdil, že některé z nich se skutečně používaly i nadále, i když mírně modifikované. Mimo to se podařilo identifikovat i další, nové typy písemností. Vzhledem k šíři archivního materiálu ale nelze jejich okruh pokládat za definitivně uzavřený.

Jeden ze zásadních problémů, který bylo při přípravě studie nutno vyřešit, představoval princip dělení písemností úřadu. Dnes již klasické členění písemného materiálu diplomatiky novověku na typy používané ve styku s nadřízenou, stejnou a podřízenou institucionální úrovní² je v našem případě diskutabilní. Kromě písemností vydávaných úřadem jako celkem, na něž by bylo možné toto dělicí hledisko aplikovat, jsou v práci popsány i písemnosti, které z pověření úřadu vydávali jednotlivci. Je tedy nezbytné u každého jednotlivce individuálně posuzovat jeho vztahy podřízenosti a nadřízenosti a to zvláště ve vztahu k subjektům uvnitř a vně úřadu. Při aplikaci výše zmíněného „klasického“ členění by tak muselo být hledisko aplikováno několikrát a písemnost by tak v systému mohla být zařazena vícekrát na různých pozicích. Nakonec ani znalec diplomatiky novověku Vladimír Vašků při rozdělení tribunální písemné produkce toto pravidlo neupřednostnil.³ Jako zásadní pro jejich rozdělení bylo proto zvoleno hledisko, zda jde o písemnost expedovanou či zda sloužila pro vnitřní komunikaci v úřadu. Expedované písemnosti jsou potom ještě rozděleny na psané a tištěné. K písemnostem pro vnitřní použití jsou zařazeny také úřední knihy, protože se bez výjimky diplomaticky jedná o knihy pro vnitřní potřebu úřadu.

Dalším problémem, který bylo nutno se v průběhu zpracovávání studie vyřešit, byla otázka překladu názvů úřadů uváděných v práci do českého jazyka. Názvy institucí v češtině zpravidla nejsou kodifikované, překlad mnohdy není jednoznačný a mohl by tak často ztížit ba znemožnit identifikaci instituce. Ani v dosavadních historiografických studiích není praxe ustálená, často se názvy překládaly jen výběrově.

Příkladem může být přístup ke dvěma pro naše téma důležitým institucím. Název první „*Directorium in publicis et cameralibus*“ bylo autory ponecháváno zpravidla v latinské formě,⁴ zatímco název druhé „*Oberste Justizstelle*“ se zpravidla překládá jako Nejvyšší soudní místo. Přitom šlo o úřad nejvyšší úrovně (dvorský), jehož převažující náplní byla poradní funkce vztahující se na justiční systém celé monarchie. Přesnější a logičtější by tedy bylo překládat název jako „Nejvyšší justiční místo.“ Jen spekulovat lze o tom, proč

¹ VAŠKŮ, Vladimír: *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*. Brno 1969, s. 46–91.

² MEISNER, Heinrich Otto: *Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*. Leipzig 1952, s. 27 n.; HOCHEDLINGER, Michael: *Aktenkunde*. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit. Wien – München 2009, s. 171.

³ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 90–91.

⁴ Tak je tomu např. v naší normativní příručce k dějinám správy JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005, s. 142; do češtiny direktorium překládají BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české. X. 1740–1792 (dále Dějiny X)*. Praha 2001, s. 47; částečně překládá VONDRA, Roman: *České země v letech 1705–1792. Věk absolutismu, osvícenství paruk a třírohých klobouků*. Praha 2010, s. 80.

jeden název překládán byl a druhý ne, rozhodně to však vnáší do správní teorie nedůslednost.

Podobně je tomu například u úřadu, jež v pramenech nalezneme pod variujícím názvem „(Militar- und) Cameral- Zahl-Amt“ nebo prostě „Zahl-Amt“. Můžeme nalézt překlady jako komorní a vojenská výplatna,⁵ komorní pokladna nebo platní úřad, přičemž jeho představitel „Zahl-Meister“ je označován slovem „platník.“⁶ V předkládané práci se důsledně používá termín „komorní pokladna“.

Při různých překladech může skutečně dojít k záměně institucí. Proto jsou názvy úřadů v textu zpravidla ponechávány v originálním tvaru, protože tak byly současníky nazývány a dobové české ekvivalenty běžně nejsou k dispozici. Na některých místech však ze stylistických důvodů nebylo možné vyhnout se převedení názvu do češtiny – v tom případě je v závorce uveden původní název úřadu v němčině. Tento postup je volen i proto, že ještě stále nebyla, navzdory různým kompendiím a učebnicím správy, rekonstruována celá správní organizace, zvláště potom na nižší úrovni.

PŘEHLED DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ A PRAMENNÉ ZÁKLADNY

Je nepochybné, že zeměpanské správní instituce hrály zásadní roli v organizaci života obyvatel země. Přesto nebyla speciálně jim a jejich problematice dosud v odborné literatuře věnována adekvátní pozornost. Dosavadní bádání sledovalo spíše rovinu politických aspektů stavovských ambicí při pobělohorské správě země, nikoliv každodenní otázky faktického fungování její správy. Prakticky absentuje komplexní pohled spojující aspekty diplomatické a správní.

Celkový obrys správních dějin nalezneme v novodobých domácích i zahraničních učebnicích,⁷ jež ale popisují jednotlivá stádia správy země ve sledovaném období pouze přehledově a proto logicky jen stručně. Pro naše účely jsou tak užitečnější podrobnější práce, které se věnují výhradně sledovanému časovému rozmezí. Zajímavé informace přináší například první díl přehledu rakouské státní správy od Ignáce Beidtele, jež pokrývá dobu mezi lety 1740–1792.⁸ Toto dílo bylo zejména v části popisující vývoj správy v době panování Marie Terezie překonáno v první polovině 20. století několikasvazkovou prací *Die österreichische Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias*, na němž se podílela řada autorů. Toto dílo má pro sledování vývoje centrální správy monarchie rozhodující význam – vedle zásadního přehledu vývoje správy přináší především cenné edice dokumentů.⁹ Nejvýrazněj-

⁵ Např. *Průvodce po státním archivu v Brně* (dále *Průvodce*). Kolektiv autorů. Brno 1954, s. 129; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 121.

⁶ KUBÁTOVÁ, Ludmila: *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 19. století*. SAP 25, 1975, s. 124.

⁷ Např. JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*; WALTER, Friedrich: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. Wien – Köln – Graz 1972; HELBLING, Ernst, C.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*. Wien – New York 1974.

⁸ BEIDTEL, Ignaz: *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung I (1740–1792)*. Innsbruck 1896.

⁹ KALLBRUNNER, Joseph – WINKLER, Melita: *Die Zeit des Directoriums in publicis et cameralibus*. (Vorstadien 1743, Das Directorium 1749–1760). Aktenstücke (= Die österreichische Zentralverwaltung. II. Abteilung. Von den Vereinigung der Österreichischen und Böhmisches Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung 1749–1848. 2. Band, dále ÖZV II/2). Wien 1925; WALTER, Friedrich: *Vom Sturz des Directoriums in publicis et cameralibus (1760/1761) bis zum Ausgang der Regierung Maria Theresias*. Aktenstücke (= Die österreichische Zentralverwaltung. II. Abteilung. Von den Vereinigung der Österreichischen und Böhmisches Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung 1749–1848. 3. Band, dále ÖZV II/3). Wien 1934; teoretické zpracování WALTER, Friedrich: *Die Geschichte der öster-*

ším autorem jmenovaného projektu pro dobu Marie Terezie je Friedrich Walter, jehož další práce vycházejí z důvěrné znalosti tereziánské doby.¹⁰

Okrajově bylo možné v předkládané studii využít také komplexní práce, které sledují tereziánské reformy a dějiny správy na Moravě. Prvním okruhem se v našem prostředí zabývá četná literatura, především přehledového charakteru.¹¹ Věnuje se také správním dějinám, ovšem při jejich popisu zpravidla vychází z výše zmíněné práce vzniklé pod vedením F. Waltera. Za jednoznačné negativum lze považovat, že dostatečně neakceptují rozdíl ve správním uspořádání a faktickém fungování správy mezi Čechami, Moravou a Slezskem. V některých případech se literatura věnuje jen specializovaným otázkám¹², v dalších traktuje správní reformy nešťastně, nepřesně a s mnoha chybami¹³.

Dějiny moravské správy jako celkem se zabýval ve druhé polovině 19. století ve svém díle Christian D'Elvert.¹⁴ I když jsou jeho práce mnohdy popisné, staly se východiskem pro další bádání. Vhodným doplňkem je i přehled moravských úřadů od právníka Johanna Lukscheho z počátku 19. století.¹⁵ Vzhledem k zaměření práce je logické, že byla sledována i literatura zabývající se vývojem těsně před, ale i dobou bezprostředně navazující na sledované období. V moderní době se předchůdcem našeho úřadu, tribunálem, zabýval Jiří Radimský, jenž jako úvod inventáře fondu C 4 napsal studii o správních dějinách tohoto úřadu.¹⁶ Poznámkový aparát jeho práce je obtížně použitelný. Tato podnětná studie bohužel vznikala v době, kdy ještě nebyl hotov současný inventář fondu B 1 – Gubernium, ale jen předběžná pomůcka. Pokud tedy Radimský ve své práci odkazuje na prameny z uvedeného

reichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias (= Die österreichische Zentralverwaltung. II. Abteilung. Von den Vereinigung der Österreichischen und Böhmisches Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung 1749–1848. 1. Band, 1. Halbband). Wien 1938.

¹⁰ WALTER, Friedrich: *Kaunitz' Eintritt in die innere Politik*. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichischen Innenpolitik in den Jahren 1760/61. *MIÖG* 46, 1932, s. 37–79; TÝŽ: *Männer um Maria Theresia*. Wien 1951; TÝŽ: *Die Theresianische Staatsreform von 1749*. München 1958.

¹¹ Naposledy *Dějiny X*.

¹² HOCK, Carl Freiherr von – BIDERMAN, Hermann Ignaz: *Der österreichische Staatsrath (1760–1848)*. Wien 1879; MAASBURG, Friedrich M.: *Geschichte der obersten Justizstelle in Wien (1749–1848)*. Prag 1891; RIEGER, Bohuš: *Cisár Josef II. a správní centralism po stránce reální a teritoriální*. In: *Drobné spisy Bohuše sv. pána Riegra*. Uspořádal K. Kadlec. I. Praha 1914, s. 290–321; PROKEŠ, Jaroslav: *Boj o Haugvicovo „Directorium in publicis et cameralibus“ r. 1761*. (Příspěvek ke vzniku České a rakouské dvorské kanceláře). *Věstník KČSN, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná*, roč. 1926, studie IV. Praha 1927, s. 1–74; TÝŽ: *Instrukce vydaná r. 1762 pro českou a rakouskou dvorní kancelář*. (Příspěvek k dějinám tereziánské správy a centralismu). *Věstník KČSN, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná*, roč. 1926, studie V. Praha 1927, s. 1–47; JANÁK, Jan: *Moravští zemští hejtmani a guvernéři 1720–1849*. SPFFBU, řada C 50, 2003, s. 161–167; OLECHOWSKI, Thomas: *Die Auflösung der Böhmisches Hofkanzlei und die Errichtung des Directorium 1749*. In: Malý, K. – Soukup, L. (edd.): *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 243–249.

¹³ Např. VONDRA, Roman: *České země v letech 1705–1792*, např. viz s. 81, 161. Kupodivu nepřesně komentuje reformy v roce 1748 CERMAN, Ivo: *Šlechtická kultura v 18. století*. Filozofové, mystici, politici. Praha 2011, s. 206.

¹⁴ D'ELVERT, Christian: *Zur oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (dále *Schriften* 24). Brünn 1880 (= 24. Band der Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde). TÝŽ: *Zur Oesterreichischen Finanz-Geschichte, mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (dále *Schriften* 25). Brünn 1881 (= 25. Band der Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde).

¹⁵ LUKSCHE, J[ohann]: *Kurze Uibersicht der Stellen und Aemter in Mähren seit 1628*. Brünn 1804.

¹⁶ RADIMSKÝ, Jiří: *C 4 – Tribunál*. Sbírka normalíí z let 1628–1782. Inventáře a katalogy fondů Státního archivu v Brně. Brno 1956.

fondu, označuje je již antikvovanými signaturami, které bez použití zmíněného starého inventáře lze identifikovat jen těžko nebo vůbec.¹⁷

Po diplomatické stránce období tribunálu věnoval pozornost Vladimír Vašků. Podrobně se zabýval písemnostmi moravského královského tribunálu v období 1637–1749 a také prvním jednacím protokolem.¹⁸ Diplomatičtým rozbořem rozlišil mezi misivami jejich tři základní typy. Na jím identifikované druhy písemností lze u nového úřadu navázat, a to proto, že způsob úřadování u naší instituce vycházel z tribunálních zvyklostí, jak vyplývá z dalšího textu. Zároveň lze také konstatovat, že v souvislosti se svým zaměřením deputace, následně reprezentace a komora a potom gubernium převzalo jen část těchto písemností. Naopak lze také předpokládat, že vznikly další nové typy.

Jak již bylo konstatováno v úvodu, tato práce se vzhledem ke svému zaměření může jen v omezené míře opírat o dosud publikovanou literaturu. Jedním z důvodů je skutečnost, že předkládaná práce se problematikou zabývá z hlediska diplomatického a současně sleduje i správní aspekty doby. O podobný pohled se u nás dosud pokoušeli ve svých pracích Renata Dohnalová a Slavomír Brodesser, avšak nedosáhli plného úspěchu. Důvodem mohla být jak nezkušenost autorů, tak skutečnost, že byli soustředěni pouze na omezenou pramennou základnu. Jejich práce však navzdory těmto výhradám představují jeden z mála odvážných pokusů o odbornou reflexi velkého množství úředních archivních materiálů 18. století.

Dohnalová se ve své diplomové práci zabývala krátkým, ani ne ročním trváním královské deputace. Mimo správního rámce jejího vzniku v širším kontextu se věnovala také první instrukci, popisu úředního oběhu písemností, používanými knihami a osobě Jindřicha Kajetána Blümegena, prezidenta deputace.¹⁹ Její práce je bohužel zatížena některými drobnými nepřesnostmi. Nepopsala také expedované písemnosti.

Slavomír Brodesser se ve své na správu zaměřené rigorosní práci částečně diplomaticky zabýval i obdobím existence moravsko-slezského gubernia po roce 1783.²⁰ I když se věnuje analytické části diplomatiky, tedy vzniku písemnosti, bohužel ponechává stranou systematické hledisko a neidentifikuje jednotlivé expedované druhy. Jeho studie by byla velmi vhodná pro srovnání dalšího vývoje vzhledu těchto písemností. Například v kapitole „Typy písemností moravskoslezského gubernia a jejich ukládání“ se zabývá pouze normativními předpisy, jak písemnosti vyhotovovat, ale neporovnává je již se skutečným vzhledem jejich jednotlivých typů.²¹ I ve svých dalších pracích se Brodesser věnoval správnímu systému pobělohorské doby, soustřeďuje se ale pouze na hlavní reformní události.²²

¹⁷ Těto již antikvované srovnávací pomůcky je známo jen několik exemplářů. Podle sdělení pracovnice archivu a správkyňe fondů skupiny B, vážené kolegyně PhDr. Boženy Kovářové.

¹⁸ VAŠKŮ, Vladimír: *Nejstarší radní protokol moravského tribunálu*. (K otázce vztahu mezi úředními knihami a aktovým materiálem.) SAP 16, 1966, s. 498–537; TÝŽ: *Studie o správních dějinách*, 117 s.

¹⁹ DOHNALOVÁ, Renata: *Deputace ve věcech vojenských, kontribučních a komorních na Moravě 1748–1749*. Netištěná diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno 1993.

²⁰ BRODESSER, Slavomír: *Moravskoslezské gubernium v letech 1783–1849*. Netištěná rigorosní práce. Brno 1968.

²¹ Sám na potřebu porovnání upozorňuje BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 173.

²² BRODESSER, Slavomír: *Vznik moravskoslezského gubernia a připojení Slezska k Moravě v roce 1783*. In: Sborník k nedožitým padesátinám PhDr. Jiřího Radimského. Brno 1969, s. 125–160; TÝŽ: *K vývoji zemské správy na Moravě v 18. století*. Časopis Moravského musea – vědy společenské 61, 1976, s. 95–109; TÝŽ: *Reorganizace zemské správy na Moravě v polovině 18. století a vznik reprezentace a komory (1749)*. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 369–375; TÝŽ: *Správa na Moravě v době absolutismu*. In: Knoz, T. (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004.

Správního systému tohoto období se dotkl také Jan Janák ve svém díle o hospodářském vývoji Moravy, jež zasvěceně popisuje šíří reforem v hospodářské oblasti. Jejich provádění, jež musel nejvyšší zeměpanský úřad sledovat, představovalo jeden z faktorů vzrůstajícího zatížení úřadu.²³ Osobě prvního prezidenta úřadu a významné postavě tereziánských reforem Jindřichovi Kajetánovi Blümegeňovi věnovala pozornost Renata Dohnalová²⁴ a nově Bohumír Smutný. Ten zasadil činnost tohoto významného muže celorakouských i moravských dějin do širších souvislostí.²⁵

Následné době Josefa II. věnuje literatura daleko větší pozornost. Do josefinského systému, hledání úspornosti a racionalizace státní správy dává nahlédnout Peter Becker.²⁶ Postavení a poměrům u úřednictva se věnuje v inspirativní práci Waltraud Heindl.²⁷ Zaměřuje se sice především na poměry ve Vídni a u dvora, ale z jejich vylíčení je patrné, že se postavení úřednictva v této době již výrazně lišilo od tereziánské doby.

Osudy reprezentace a komory nebo gubernia v Čechách se ve sledovaném období zabýval František Roubík, ale především ze správního hlediska. Diplomatická rovina činnosti úřadu je zatím jen částečně k dispozici. Jeho studie se sice zabývá personálem kanceláře, ale bohužel nejsou rozlišeny a popsány jednotlivé druhy expedovaných i vnitřních písemností.²⁸ Podobně je tomu i u nejvyššího zeměpanského úřadu ve zbytku Slezska²⁹ nebo reprezentace a komory ve Štýrsku,³⁰ kde je opět zatím pokryta jen správní rovina. Uvedené práce mohou sloužit pro srovnání průběhu správních reforem na Moravě s jinými zeměmi monarchie, i když uspořádání správních institucí v nich bylo odlišné. Je v nich také možné sledovat podobné procesy v úřední praxi.

Pramennou základnu pro bádání představují archiválie týkající se nejvyššího zeměpanského úřadu. Převážná většina z nich je uložena v Moravském zemském archivu, kde je ale roztržštěna do několika fondů. Základ tvoří fond B 1 – Gubernium, který obsahuje především registraturu kanceláře (expedice + písárny) úřadu. Je doplněn o agendu některých ko-

²³ JANÁK, Jan: *Hospodářský rozmach Moravy, 1740–1918*. Vlastivěda moravská, země a lid. Dějiny Moravy 3/1. Brno 1999, s. 9–38, 68–79.

²⁴ DOHNALOVÁ, Renata: *Deputace*, s. 98–104.

²⁵ SMUTNÝ, Bohumír: *Činnost Jindřicha Kajetána Blümegeňa na Moravě v letech 1748–1752 a jeho úloha při koupi panství Náměšť nad Oslavou Fridrichem Vilémem Haugvicem*. ČMM 120, 2001, s. 397–431; TÝŽ: *Jindřich Kajetán Blümegeň – portrét státního úředníka, velkostatkáře a manufakturního podnikatele*. Studie k sociálním dějinám 7, 2001, s. 5–14; TÝŽ: *Jindřich Kajetán Blümegeň – člověk Marie Terezie na Moravě*. In: *Vládcové Moravy*. K vydání připravil J. Mitáček. Brno 2007, s. 155–164.

²⁶ BECKER, Peter: „*Kaiser Josephs Schreibmaschine*.“ Ansätze zur Rationalisierung der Verwaltung im aufgeklärten Absolutismus. In: *Pensionssysteme im öffentlichen Dienst in Westeuropa (= Jahrbuch für Europäische Verwaltungsgeschichte 12)*. Baden-Baden 2000, 223–254.

²⁷ HEINDL, Waltraud: *Gehorsame Rebellen*. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848. Wien – Köln – Graz 1990.

²⁸ ROUBÍK, František: *K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749–1790*. SAP 19, 1969, s. 41–188. K dispozici jsou také studie ke speciálním oblastem, jejichž správa se gubernia dotýkala, viz SANDER, Rudolf: *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefinské*. SAP 45, 1995, s. 73–130; HANZAL, Josef: *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848*. SAP 26, 1976, s. 221–260.

²⁹ GRODZISKI, Stanisław: *Ustrój politycznoprawny Śląska austrijackego w latach 1742–1848*. Studia Historyczne 36/37, 1967, s. 5–21.

³⁰ OBERSTEINER, Gernot Peter: *Theresianische Verwaltungsreformen im Herzogtum Steiermark*. Die Repräsentation und Kammer (1749–1763) als neue Landesbehörde des aufgeklärten Absolutismus. Graz 1993.

misí, která do ní byla později vmanipulována.³¹ Byly sem následně také zařazeny úřední knihy krátkodobých komisí reprezentace a gubernia (např. komise pro věci seminářů a pro zřizování nových far).

Zvláštní část registratury, která byla již v době vzniku vedena odděleně podle vlastních pravidel, tvoří tzv. deklaratoria. Ta obsahují důležité písemnosti normativního charakteru, jež byly opisovány do zvláštní pomocné knihy. Deklatoria byla převzata a kontinuálně vedena nástupcem našeho úřadu, moravsko-slezským guberniem, takže dnes jsou uložena ve fondu B 17.

Ale i písemnosti dalších částí úřadu byly již od počátku také ukládány zvlášť, v zásadě zřejmě proto, že tvořily jeho samostatnou část, vymezenou i náplní činnosti, která se s kanceláří nijak úžeji neprolínala. Dalším důvodem je skutečnost, že sídlily v prostorách v Zemském domě, které byly odděleny od kanceláře nebo i v jiných budovách v Brně. Takovou částí je taxovní úřad, jehož úkolem bylo vybírání tax, z kterých se platily příplatky k platům personálu. Úřad nesídlil ve společné budově s nejvyšším zeměpanským úřadem, ale v místě bydliště taxátora.³² Až na konci 70. let se teprve uvažovalo o přestěhování taxovního úřadu do Zemského domu. Své spisy držel taxátor u sebe, zatímco ve fondu gubernia³³ jsou písemnosti týkající se komunikace úřadu (reprezentace, gubernia) s ním. Je tomu tak také proto, že signatura byla založena dříve, než taxátor ze svého bytu přesídlil do Zemského domu. Kde jsou původní písemnosti taxovního úřadu, není jasné. Později se proměnil ve všeobecný taxovní a expeditní úřad a roku 1842 byl zrušen.³⁴

Vlastní registraturu si vytvářela také účtárna nejvyššího zeměpanského úřadu, zřízená v květnu 1749 pro účetní a revizní dohled nad kontribuční agendou a později dalších daní. Uchovávala ji v Zemském domě v pro sebe vymezených místnostech. Nepatrné zbytky její registratury z tereziánské doby jsou dnes součástí fondu B 16.³⁵ Stejně tak měla vlastní registraturu komorní pokladna, nad níž vykonával úřad dohled od roku 1748. Sídlila v době Marie Terezie v komorním (bývalém rentmistrovském) domě na České ulici v Brně. Ve fondu gubernia³⁶ je podobně jako u taxovního úřadu zachována zase jen komunikace s nejvyšším zeměpanským úřadem, ale ne její spisy. Ty se do našich časů nedochovaly.

Také některé komise zřízené u nejvyššího zeměpanského úřadu ukládaly své materiály zvlášť. Písemnosti zvláštní komise pro církevní a světské fundace a nadace, zřízené již u tribunálu dekretem z 6. září 1743, dnes tvoří samostatný fond B 2 v Moravském zemském archivu v Brně. Spisy byly již od počátků totiž ukládány a manipulovány odděleně od ostatních písemností nejvyššího zeměpanského úřadu a měly své vlastní pomocné knihy, které jsou dnes uloženy ve fondu B 1. Komise byla pod dohledem reprezentace a komory od roku 1751. Podřízení ale bylo nepřímé, zatímco přímo byly vyřizovány všechny skutky, kvalifikované jako politické soudní delikty, urážky císaře, kacírství, emigrace, falšování

³¹ TRANTÍREK, Miroslav – VOTOUPALOVÁ, Dana – BRODESSER, Slavomír: *B1 – Gubernium (1048) 1613–1785/1790*. Inventář. Brno 1973; popis fondu viz *Průvodce*, s. 199.

³² Viz kapitola Taxátor a taxovní úřad.

³³ Pod signaturou T 6.

³⁴ D'ELVERT, Ch.: *Schriften* 24, s. 705.

³⁵ *Průvodce*, s. 223. Viz také RADIMSKÝ, Jiří: *B 16 – Mor. místodržitelství-účetárna 1768–1923*. Inventář. Brno 1958.

³⁶ Pod signaturou C 6.

peněz a povstání. Při přeměně reprezentace a komory na gubernium v roce 1763 přešly náboženské a nadační věci pod správu gubernia.³⁷

Také bývalá komerční komise gubernia má vlastní fond. Jde o původní registraturu manufakturního úřadu, jenž se později proměnil na komerční konses. Ten byl převeden v roce 1772 pod gubernium jako jeho komerční komise.³⁸ Již existující registratura konsesu byla ponechána samostatně a vedena i nadále odděleně od guberniální registratury. Proto je dnes uložena ve fondu B 10. Podobně jsou v samostatném fondu (B 21) dochovány zbytky registratury další komise nejvyššího zeměpanského úřadu, totiž komise městského hospodářství. Šlo o nástupce vrchní hospodářské komise, zřízené již na konci dvacátých let 18. století, již byl svěřen dohled na hospodaření měst. Reskriptem 21. února 1752 byla reorganizována v městskou hospodářskou komisi („*städtische Oeconomie-Commission*“) a v roce 1772 na městskou hospodářskou administraci (*städtische Wirtschaftsadministration*) s rozšířenými pravomocemi. Komise vedla vlastní úřední knihy a disponovala samostatnou registraturou.³⁹

Pro osudy sledovaného úřadu je důležitým zdrojem Rakouský státní archiv ve Vídni. Pro období Marie Terezie je nepostradatelná zvláště jeho Všeobecný správní archiv (*Allgemeines Verwaltungsarchiv*), jež uchovává aktový materiál centrálních dvorských institucí. Pro nás je významný fond dvorské kanceláře po roce 1749, již byla kancelář direktoria *in publicis et cameralibus* a později česká a rakouská dvorská kancelář. V roce 1927 bohužel její fond zaznamenal nenapravitelnou škodu, protože část shořela při požáru vídeňského justičního paláce,⁴⁰ kde byla uložena, takže obsahuje jen ohořelé torzo bývalé úřední korespondence. Bohatěji dochované jsou fondy dvorské komory, které byly uloženy ve Vídni na Johannesgasse, a ztráty ohněm se jich netýkaly. Nicméně i tady probíhaly skartace, takže nejsou přirozeně dochovány všechny spisy v úplnosti. Fond dvorské komory přináší mnohé informace finančního charakteru.

V Národním archivu v Praze je uložen fond České dvorské kanceláře, jež byla v roce 1749 zrušena. Její písemnosti se dostaly při archivní rozluce s Rakouskem do Prahy, a proto unikly požáru vídeňského justičního paláce v roce 1927. Její materiály lze využít pouze pro počáteční období dějin úřadu, jež se dotýká osudů královské deputace.

Pomůckou mohou být také různé rodinné archivy šlechtických rodů, pochopitelně těch, jejichž členové zaujímali u úřadu vyšší správní funkci (prezident, rada). V některých případech se v nich dochovaly také písemnosti pocházející z jejich úřední činnosti. Mnohdy si vedoucí úředníci nechávali pořizovat opisy důležitých normálí pro svou potřebu, které případně komentovali, když se připravovali na úřední úkoly. Ve šlechtických rodinných archívech jsou obsaženy osobní písemnosti, jež mohou dokreslit personálie či osudy významných členů úřadu, případně osvětlit pozadí jejich jednání. Významný je v tomto smyslu osobní archiv prvního prezidenta deputace i reprezentace a komory Jindřicha Kajetána Blümegena, jenž obsahuje takových materiálů velmi mnoho, což svědčí o jeho velkém roz-

³⁷ MATOUŠOVÁ, Dagmar: *B 2. Moravské gubernium – církevní oddělení*. Státní archiv v Brně 1970, s. 1.

³⁸ *B 10 – Komerční konses 1751–1775*. Regestář. Zpracoval kolektiv autorů. Moravský zemský archiv b. d.; *Průvodce*, s. 206–208.

³⁹ *Průvodce*, s. 229–230; RADIMSKÝ, Jirí: *B 21. Městská hospodářská komise 1752–1773. Městská hospodářská administrace 1773–1792*. Inventář. Brno 1955.

⁴⁰ O okolnostech požáru viz MATOUŠ, Bohuslav: *Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti ve Vídni a jeho zkáza*. Časopis archivní školy 5, 1927, s. 160–175.

hledu i úředním zápalu. Chudší jsou potom osobní pozůstalosti jeho mladšího bratra Kryštofa nebo Františka Antonína Schrattenbacha, kteří byli dalšími prezidenty nejvyššího zeměpanského úřadu.⁴¹ Stejně tak významný je i osobní archiv Jana Křtitele Mitrovského, prvního rady, zástupce prezidenta a později ředitele kanceláře gubernia. Také z jeho úřední činnosti se dochovala široká paleta písemností, jež lze svým významem srovnat s archivem Jindřicha Kajetána Blümegena.⁴²

Pro nalezení expedovaných písemností je nutné se obrátit na fondy nebo archivy příjemců, jako jsou archivní fondy tribunálu, krajských úřadů, šlechtických příjemců, měst, olomouckého biskupa (od roku 1777 arcibiskupa) a podobně. Dobové poměry v úřední praxi i děje úřadu lze doplnit osobními vzpomínkami a anály. K nim patří deníkové záznamy Jana Josefa Khevenhüllera-Metsche, jenž byl nejvyšším hofmistrem u vídeňského dvora. Jeho vzpomínky se dotýkají Moravy sice jen okrajově, zpravidla tehdy, když zde autor prodléval jako doprovod panovnice, přesto lze v nich nalézt doklady reformní atmosféry ve Vídni. I když si vedl souvisle a nepřetržitě deník, jeho zápisy se nedochovaly v úplnosti.⁴³

Naopak anály Nepomuka Hausperského z Fanalu jsou psány přímo v Brně a jsou o to cennější, že autor působil jako rada nejprve u tribunálu a potom přímo u gubernia. Pokrývají období od roku 1767 až do konce sledovaného období. Lze v nich najít zajímavé ilustrační informace, které z úředních pramenů nelze získat. Významné jsou i jeho charakteristiky význačných osob, jež si poznamenal po jejich úmrtí nebo odchodu do penze.⁴⁴ Mnoho informací k personálnímu obsazení úřadu přinášejí brněnské titulární kalendáře,⁴⁵ jež byly tištěny pravidelně na každý následující rok. Přinášejí personální obsazení úřadu s plnými jmény a titulaturou úředníků i jejich funkčním postavením a bydlištěm. Protože však byly sestavovány dopředu, nemohou zachytit změny, které se udály během roku, k němuž se hlásí. Neboť mnohdy uvádějí i formální členy úřadu nebo osoby u něj již nepůsobící (převedené jinam, zemřelé), je nutné jejich údaje vždy konfrontovat s písemným materiálem. Nelze se tedy na jejich údaje nekriticky spoléhat.

⁴¹ Jsou shodou okolností uloženy v jednom fondu. Viz SMUTNÝ, Bohumír: *G 76 – Rodinný archiv Kálnokyů (1290) 1585–1947*. Brno 2001.

⁴² JEŽKOVÁ, Marie – KUDRNOVÁ, Dana: *G 147 – Rodinný archiv Mitrovských (1203)–1943*. Inventář. Brno 1963.

⁴³ KHEVENHÜLLER-METSCH, Johann Josef – SCHLITTER, Hanns: *Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters, 1742–1776*. Hrsg. im Auftrage der Gesellschaft für neuere Geschichte Österreichs von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Dr. Hanns Schlitter. Wien und Leipzig 1907–1925.

⁴⁴ Částečně jeho anály pro léta 1767–1773 vydal BRETHOLZ, Berchtold: *Nepomuk Hausperskys von Fanal, Herrn auf Rossitz, Annalen von Mähren 1767–1790*. Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums 15, 1916, s. 34–116. Informace ke zbytku období je nutné čerpat z archiválie, viz AMB, V 3 – Knihovna Mitrovských, i. č. A 232. Hausperského anály využili pro sledování počasí BRÁZDIL, Rudolf – VALÁŠEK, Hubert: *Počasi v Brně a okolí v letech 1767–1790 podle záznamů Jana Nepomuka, svobodného pána Hausperského z Fanalu*. BMD 17, 2003, s. 399–443.

⁴⁵ *Neuer Brünner Titular-Kalender*, deren in dem Marggraffthum Mähren befindlichen, so wohl geist- als weltlichen respective hoch- und niederen Dicasterien und Stellen auf das Jahr ... (dále TK). Brünn 1747–1782.

ÚŘAD A JEHO SPRÁVNÍ DĚJINY

DOBA PŘÍPRAVY

Mír vykoupený ztrátami

Když v roce 1747 začala v nizozemské Bredě mírová jednání o ukončení dlouholetého nepřátelství mezi zástupci koalicí sdružených kolem francouzsko-španělského a britsko-rakouského spojení, zdálo se, že zanedlouho nastane mírové období. Protože předcházející války na kontinentě i v koloniích vyčerpaly vojenské i materiální síly obou stran, bylo možné předpokládat, že mírové časy budou nějakou dobu trvat.

Pro habsburskou monarchii nebyla předcházející léta nijak úspěšná. Navzdory garancím, jichž se od evropských panovníků dostalo pragmatické sankci, která zajišťovala nástupnictví na habsburském trůnu i v ženské linii, musela po náhlé smrti Karla VI. v říjnu 1740 čelit jeho dcera Marie Terezie prudkému vojenskému útoku. Pruský král Fridrich II. obsadil již v prosinci toho roku Slezsko, bavorsko-francouzské vojsko v říjnu 1741 napadlo Horní Rakousy a Čechy, kde koncem listopadu obsadilo Prahu. Bavorský kurfiřt Karel Albrecht tu nevystupoval jako dobyvatel, ale stavěl se do pozice legitimního vládce, jenž přichází s oprávněnými nástupnickými nároky. Proto vyžadoval holdování svých přírodních poddaných, jehož se mu v obou zemích také skutečně dostalo.⁴⁶ Monarchie se tak ocitla v nebezpečí trvalých územních ztrát, které mohly vést až k jejímu rozpadu. I když se habsburským vojskům s vydatnou pomocí uherských oddílů podařilo v následujícím roce vytlačit francouzsko-bavorská vojska nejprve z Horních Rakous a potom i z Čech, kde se panovnice nechala 12. května 1743 korunovat českou královnou,⁴⁷ v případě Slezska tomu bylo jinak. Jeho rozsáhlá území zůstávala stále v rukou nepřítele a většině místního obyvatelstva také příliš nevdala pruská nadvláda. Dvě války s na svou dobu moderní a efektivní armádou Fridricha II. odhalily zaostávající úroveň rakouského vojska ve výzbroji, zásobování, úrovni velitelského sboru, ale také výcviku za požadavky moderního válečného umění a strategie. Přes všechny výhrady se ale zcela nerozložilo a stále představovalo významnou vojenskou sílu. Výsledkem několikaletých bojů, provázených častými porážkami, byla ztráta většiny Slezska, kodifikovaná drážďanským mírem uzavřeným 25. prosince 1745. Za důležitý úspěch habsburské diplomacie lze považovat, že se manžel Marie Terezie František Štěpán Lotrinský stal římským císařem.

Drážďanský mír neznamenal ale pro monarchii konec válečné zátěže a soustředění se pouze na obnovení pořádku a prosperity ve vlastní zemi. Z útoků započatých pruským králem se postupně stával evropský konflikt. I když byl vyvolán vlastními příčinami a sledoval své specifické cíle, byl významně ovlivňován stálým anglo-francouzským soupeřením na kontinentu i v zámořských državách, jež představovalo pozadí většiny diplomatických i válečných akcí. Postupně se seskupily dvě základní koalice, francouzsko-španělská a britsko-rakouská. Do tohoto zápasu byla vtažena i habsburská monarchie ještě v době

⁴⁶ Blížeji o událostech TAPIÉ, Victor-Lucien: *Marie Terezie a Evropa*. Praha 1997, s. 78–82; *Dějiny X*, s. 30–35; HLAVÁČKA, Milan: *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*. Praha 1997, s. 89–103. Chování nejvyššího českého kancléře Filipa Josefa Kinského během bavorské okupace Čech a jeho příbuzných popisuje VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004, s. 94–96.

⁴⁷ Ke korunovací viz MAUR, Eduard: *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*. Praha 2003.

bojů o Slezsko. Nelze totiž opomenout také další zahraničně politické souvislosti Rakouska, pramenící z položení jeho zemí. Španělští Bourboni ohrožovali rakouské Nizozemí na hranicích Francie nebo Milánsko a další habsburská území v Itálii. To vyžadovalo, aby se Marie Terezie nadále angažovala ve jmenovaných oblastech a jejich záležitostech. Ve svém zápolení se nemohla obejít bez spojenectví s Velkou Británií, ať vojenského nebo prostřednictvím finančních injekcí. Navíc mnohdy velmi bolestivého, protože sledovalo především zájmy námořní mocnosti, zatímco rakouská panovnice byla častokrát anglickou diplomacií trpce zklamána. Dalším dobrým důvodem byla vidina územních zisků, jichž mohla rakouská armáda dosáhnout. Jestliže zaostávala za pruskou, potom francouzským, bavorským nebo španělským oddílům byla zcela rovnocenná.⁴⁸ Rakouské zbraně nebyly zcela bezmocné. Dokladem toho faktu a příslibem v tomto směru bylo území Bavorska, obsazené habsburským vojskem. Dobyté země se potom mohly stát předmětem diplomatické licitace za ztracené Slezsko.

Válečné operace se nyní sice nedotýkaly dědičných zemí a probíhaly v Německu, na severozápadě Evropy a v Itálii, přesto však vyžadovaly stále válečné náklady. Ty odčerpávaly značné finanční prostředky monarchie a tak omezovaly nebo zcela znemožňovaly komplexnější snahy o modernizaci státu. Žádnému bloku se ani po tak dlouhém boji nepodařilo, aby úplně dosáhl svých cílů. Počátek mírových rozhovorů v Bredě v roce 1747 byl neklamným znakem všeobecného vyčerpání bojujících stran.

Na jaře 1748 byla tato jednání, která ukončovala boje v Itálii a španělském Nizozemí, přenesena do Cách, kde již 30. dubna uzavřely Anglie na jedné straně a Holandsko s Francií na druhé předběžnou mírovou dohodu.⁴⁹ Její princip, že totiž dojde k obnovení předválečného stavu cestou vzájemných restitucí, se projevil již v této úmluvě. Podle ní se Francie (pod hrozbou vstupu Ruska do války) vzdala obsazeného Nizozemí ve prospěch habsburské dynastie s tím, že habsburské vojsko vyklidí Parmu a Piacenzu ve prospěch španělského infanta dona Filipa.⁵⁰ Slezska samotného se nakonec princip restitucí v konečné mírové smlouvě uzavřené v říjnu 1748 v Cáchách netýkal. Mezi mocnostmi, které ji signovaly, pruský král chyběl. Smlouvou byla sice znovu zaručena pragmatická sankce císaře Karla VI., avšak s výjimkou odstoupení území, která v ní byla výslovně uvedena. V článku XXII se uvádělo, že vlastnictví slezského vévodství a kladského hrabství, tak jak je v době podpisu drží pruský král, je mu zaručeno všemi mocnostmi uzavírajícími mírové ujednání.⁵¹

⁴⁸ O úrovni armád a způsobech vedení boje viz např. BLACK, Jeremy: *Evropa osmnáctého století*. Praha 2003, s. 335–356; DUFFY, Christopher: *Friedrich der Große und seine Armee*. Stuttgart 2009; DUFFY, Christopher: *Maria Theresia und ihre Armee*. Stuttgart 2010.

⁴⁹ Události popisují v poslední době např. TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 63–105; *Dějiny X*, s. 15–34; WEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan – VOREL, Petr – POLÍVKA, Miloslav – WIHODA, Martin – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Dějiny Rakouska*. Praha 2002, s. 334–338; VOCELKA, Karl: *Glanz und Untergang der höfischen Welt*. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat (= Österreichische Geschichte 1699–1815. Ed. Herwig Wolfram). Wien 2001, 2004, s. 168–170; KUNISCH, Johannes: *Friedrich der Große*. Der König und seine Zeit. München 2009, s. 185–250; VONDRA, R.: *České země v letech 1705–1792*, s. 64–78.

⁵⁰ K preliminární smlouvě BEER, Adolph: *Zur geschichte des Friedens von Aachen im Jahre 1748*. AÖG 47, 1871, s. 32 n.

⁵¹ TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 102.

Hledání východiska pro monarchii

Zkušenosti z válek se promítaly do snah po efektivním hospodářství. Právě válečné náklady a ztráty, způsobené do značné míry těžkopádností monarchie i nedostatkem finančních prostředků, byly hlavní příčinou úvah o reformních zásadách. Rozhodující postavou této fáze reformy byla postava Friedricha Wilhelma hraběte Haugwitzze.⁵² Od roku 1742 stál v čele Královského úřadu (*Königliches Amt*) v Opavě, jenž spravoval zbytek Slezska. Nestálost poměrů na tomto území ve válečných dobách, hraničících mnohdy s chaosem, dovozovala, aby při obnovování řádu postupoval vůči starým institucím autoritativně. Jeho cílem byla nově fungující správní organizace. V teoretické rovině zřejmě akceptoval myšlenky kameralistů, volajících po změně hospodářského systému, jemuž přirozeně musely odpovídat i jinak strukturované správní instituce. Prakticky na něj zapůsobily výsledky dosažené pruskou organizací státu, zvláště významnou roli tu hrála výtěžnost pruského hospodářství ve Slezsku. Došel k pochopitelnému závěru, že dobře a efektivně fungující státní aparát je příčinou panovníkova prospěchu.

Z Pruska přejal i základní principy správní organizace, znamenající spojení politické a finanční správy do společného úřadu. Nechtěl zbavit jednotlivé země práva schvalovat berně, ale zastával názor, že když již jednou byla stavby schválena, potom už nešlo o záležitost zemskou, ale panovnickou. Právě v její správě stavovskými orgány spatřoval příčiny zdržování a neefektivnosti. Ve smyslu těchto zásad proto zreformoval správní systém ve Slezsku.⁵³ O pět let později v březnu 1747 byl ustanoven zeměpanským vyšetřujícím komisařem v Kraňsku. V jeho správním středisku Lublani našel v neuspokojivém stavu zemské finance a dluh 2 800 000 zl., přestože roční berně představovala jen asi 100 000 zl. ročně. O dva měsíce později prováděla jím vedená komise inspekci v Korutanech, kde se setkal s ještě větším zemským dluhem ve výši 4 000 000 zl. Podle Haugwitzova názoru finanční nepořádky vznikly lehkomyšlným hospodařením, které bylo vedeno stavby.⁵⁴ Nápravu v těchto zemích zjednal zřízením nového zeměpanského úřadu v každé z nich, jenž se zabýval správou politických, finančních a komerčních záležitostí.⁵⁵ Se stejnou komisí potom odjel v listopadu toho roku na inspekci do Čech kvůli velké výši kontribučních restů.⁵⁶

⁵² O Haugwitzovi nejnověji RUZICKA, Dagmar: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702–1765). Weg, Leistung und Umfeld eines schlesisch-österreichischen Staatsmannes*. Frankfurt am Main 2002; za starších prací viz také ARNETH, Alfred Ritter von: *Geschichte Maria Theresia's IV*. Wien 1870, s. 10 n.; WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*. Wien 1856–1891. Díl 8, s. 68–69; WALTER, F.: *Die Männer um Maria Theresia*, s. 39–65; VOCELKA, K.: *Glanz und Untergang*, s. 49–51; k jeho působení na Moravě viz také SMUTNÝ, B.: *Jindřicha Kajetána Blümegena*, s. 397–430. Viz také ARNETH, Alfred Ritter von: *Geschichte Maria Theresia's IV*. Wien 1870, s. 10 n.

⁵³ Ke správnímu organismu ve Slezsku viz GRODZISKI, S.: *Ustrój politycznoprawny*, s. 5–21; ŠMERDA, Milan: *Těšínsko v sociálním vývoji českých zemí v XVII.–XVIII. století*. Šlezský sborník 92, 1994, s. 161–175.

⁵⁴ Existují však pochybnosti, zda je vůbec možné, aby během tak krátké doby rozpoznal jako člověk zvenčí skutečný stav věcí. Viz KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 176.

⁵⁵ Úřady se nazývaly „Camerall- Commercial und politische Repraesentation“ (KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 443, pozn. 209).

⁵⁶ „daß [...] der Graf von Haugwitz mit der nemlichen Commission, so er jüngsthin in Kärnten gehabt, [...] nacher Böhmen abgeordnet worden.“ Tak alespoň píše ve svých deníkových záznamech KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 178–179 a s. 446, pozn. 213. Další souvislosti, totiž zda do Prahy vůbec odjel, viz PEKAŘ, Josef: *České katastry 1654–1789*. Praha 1932, s. 146–147.

Z těchto praktických zkušeností vyvodil zásady, které potom stále uplatňoval. Především byl přesvědčen, že je nutno odebrat politickou a zejména finanční správu stavům a zemské úředníky učinit odpovědnými pouze koruně. Finanční správu nelze oddělit od politické. Jednotlivé země neměly být zbaveny práva schvalovat přímé daně a jednat o jejich výši s panovníkem, protože dvorská komora stěží mohla mít reálnou představu, co je pro země únosné.⁵⁷ V celkových úvahách bylo také třeba brát zcela vážně vytrvalý tlak dvorské válečné rady, jež požadovala, aby i po budoucím uzavření míru (v Cáchách) byla v pohotovosti udržována armáda na dosavadních válečných stavech.⁵⁸

Pravděpodobně někdy z této doby také pochází Haugwitzův nedatovaný návrh, v němž shrnul podle svého mínění příčiny stávající situace a prostředky pro její nápravu. Základním východiskem jeho úvah byla myšlenka, že budoucnost celé monarchie bude ohrožena, jestliže nebude dostatečně postaráno o prostředky obrany. Za zvláště ohrožené považoval území Čech, protože leželo v sousedství Pruska. Tato obava byla zcela na místě. Jak dokládaly předcházející války, vpád do dědičných zemí byl jednoduše proveditelný a vždy byl s nimi spojen. Haugwitz se v té souvislosti nemohl zbavit obavy, že touhy pruského krále Fridricha II. nejsou zatím saturovány a že se nespokojí jen se Slezskem, ale bude chtít uchvátit celou českou zemi. Tento argument jistě zvýšil naléhavost budoucích opatření. Ztráta další provincie monarchie by byla velmi vážná pro stát, ale naopak ani Marie Terezie se nesmířila s trvalou ztrátou Slezska. Mírové období chápala jako příležitost pro modernizaci armády, tak aby byla úspěšnější v dalším konfliktu. Haugwitz se také obával osudu náboženství, neboť tvrdil, že v zápase s pruským králem je ohroženo svaté katolické náboženství. Tento argument lze hodnotit i jako působení na vnitřní přesvědčení a citlivé místo panovnice,⁵⁹ aby ještě více zvýšil váhu svých důvodů. Jeho závěr byl jasný. Takovému nebezpečí může čelit pouze silná armáda, ovšem tu lze postavit jen zvýšením kontribucí. Ale jejich zvětšení částečně naráží na stavovská privilegia. Haugwitz ale panovníci ujišťoval, že křesťanský panovník musí privilegia stavů zachovávat a chránit. Je-li ale situace taková, že je ohrožena samotná budoucnost, kdy se ztrátou země mohou i stavové být připraveni o své svobody (dokladem toho je podle pisatele Slezsko), pak je nutné postupovat podle požadavků nebezpečí. Tato část úvah měla ospravedlnit zvýšení daní v případě hrozícího rozpadu státu. Domníval se, že vrchnosti mají být zdaněny výše, než dovolují berní svobody, tedy alespoň do té výše, jako byly zdaněny v době francouzských a tureckých válek za Karla VI. Pro zachování bezpečnosti a celistvosti monarchie navrhoval, aby bylo udržováno stálé vojsko o síle asi 108 000 mužů, což by vyžadovalo vybrat daň ve výši 14 000 000 zl. Základem výpočtu, kolik mají jednotlivé země přispět, mělo být zvoleno Slezsko.⁶⁰

Reformy se tudíž musely začít od získávání peněz na armádu. Rozhodující v celém procesu bylo zasedání konference 29. ledna 1748 v Hofburgu za předsednictví Ma-

⁵⁷ TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 115–117; *Dějiny X*, s. 46.

⁵⁸ BEER, Adolph: *Finanzverwaltung Österreichs 1749–1816*. MIOG 15, 1894, s. 237–366; *Dějiny X*, s. 46–47. K finanční správě na centrální úrovni monarchie i v zemích viz KUBÁTOVÁ, L.: *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16. až 18. století*, s. 95–142.

⁵⁹ Podrobněji viz např. ETZLSTORFER, Hannes: *Maria Theresia. Kinder, Kirche & Korsett*. Die privaten Seiten einer Herrscherin. Wien 2008, s. 181–187.

⁶⁰ O něm viz PEKAŘ, J.: *České katastry*, s. 149.

rie Terezie a jejího manžela císaře Františka Štěpána Lotrinského,⁶¹ na němž mělo být rozhodnuto o berním systému pro následující roky. Zahájila je panovnice s připomenutím, že v tomto okamžiku jde o blaho a zachování celistvosti monarchie. Zásadní problém spočíval v otázce, z jakých zdrojů a jak se mají získávat prostředky na udržování stálé a zvětšené armády. Přítomní (velitel armády princ Karel Lotrinský, dvorský a státní kancléř Corfiz Anton hrabě Uhlfeld, nejvyšší český kancléř Friedrich August hrabě Harrach, prezident ministeriální bankodeputace Filip Josef Kinský, říšský místokancléř Rudolf Josef kníže Colloredo, nejvyšší hofmistr Johann Josef Khevenhüller-Metsch a státní sekretář Johann Christoph Bartenstein) dopředu znali, i když jen pár dní, dva plány, Harrachův a Haugwitzův. Na tomto zasedání se měli vyjádřit o jejich vhodnosti k řešení situace. Všichni si také uvědomovali nezbytnost reformem.

Hlavní myšlenkou Haugwitzova plánu bylo postavení stálé armády, jež by se udržovala v pohotovosti. Proto musí nová vojenská kontribuce ve všech dědičných zemích (českých, uherských a rakouských) vydat celkem 14 000 000 zl., které jsou třeba pro její výživu. Potřebné navýšení daní by nebylo nijak výjimečné ve srovnání s posledními válečnými roky, mínil Haugwitz, a šlo by v podstatě o nevelký nárůst. Právě v uplynulých letech musely země financovat vojenská břemena ve výši jen o něco menší, totiž 13 500 000 zl. To byla suma, jež vyjadřovala součet všech vojenských břemen, které stavové v zemích svolili. Haugwitz dále chtěl, aby všechny další vojenské výpomoci, jež dosud země nesly, převzal jako kompenzaci za zvýšení kontribucí přímo vojenský erár. Stavové tedy neměli dále nést běžná břemena spojená v dřívějších dobách se zabezpečováním potřeb armády v zemi. Mělo jim tak odpadnout povolování rekrutů a rimont, placení příspěvků na zimní kvartýry, opatřování stravy pro vojsko a koně při pochodech nebo placení přípřeže. Také poddaným měly odpadnout všechny služebnosti v tomto smyslu, kromě poskytnutí bytu.

Toto vše si napříště měla hradit sama armáda ze zvýšené vojenské daně (v *ordinariu* i *extraordinariu*). Autor reformy tvrdil, že všechny její potřeby budou opatřeny lépe a za menší náklad, než kdyby byly v rukou stavů, podle jejichž hospodaření stojí regiment zemi někdy tolik, co dva. Přísné vojenské řády měly potom zamezovat výstřelkům vojska. Zemím se dokonce mohlo zdát, že na tom budou poněkud lépe, protože jim odpadne ztráta, spojená s povoláváním rekrutů a rimont. Princip plateb za služby dovozoval předpokládat, že velká část vybraných peněz zůstane v zemi. Proporce plateb mezi zeměmi měla být pečlivě stanovena, aby se vyloučila nespravedlivá přetížení a země měly dostat jen tolik vojska, kolik jsou schopny uživit svou kontribucí. Tak měla vypadat nová Haugwitzova „*Militär-systema*“, týkající se pouze vojenské kontribuce (*quantum militare*). Oproti tomuto plánu stál návrh nejvyššího českého kancléře Harracha, jenž se měl týkat nové úpravy všech daní („*Generalsystema*“), nejenom vojenských. Předkladatel tvrdil, že se reforma musí dotýkat celého finančního hospodářství, které se nachází ve zmatku a není dobře spravované dvorskou komorou. Bylo by vhodné, míní Harrach, aby se vše soustředilo v jednom úřadě, jenž by sestavil řádný stav aktiv a pasiv, rozpočet příjmů a vydání a zejména evidenci splácení dluhů.⁶² Souhlasil s Haugwitzem, že je situace nebezpečná a že je zapotřebí mít silnou

⁶¹ Protokol ze zasedání sepsaný Bartensteinem byl vydán a je k dispozici, viz KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 469–476; ÖZV II/2, s. 195–206.

⁶² V této souvislosti je zajímavé konstatovat, že zřejmě žádné pevné rozpočty nebyly a členové konference pracovali s přibližnými čísly.

a pohotovou armádu. Ale mají-li země, které jsou po válce vyčerpané a nyní očekávají spíše daňové úlevy, schválit tak velká vydání, musí se myslet na další zdroje, které by přinesly peníze. Proto se musí podporovat obchod a rozvoj manufaktur tím, že se zruší nebo jinak upraví cla, protože pouze *commercium* dokáže do země přinést další finanční prostředky. Zemi mají být také navráceny důchody, které odčerpává dvorská komora nebo banka. Mají být spravovány stavy a zemskými hodnostáři, čímž erár ušetří větší množství ne vždy vstřícných úředníků. Harrach klade důraz na to, aby se přijaté zásady nekřížily se zemskými ústavami, starými právy a prerogativy. Zejména se nesmí dovolit, aby je znevažovaly zásahy dvorské komory nebo vojenských úřadů. Vrácením daní zemím by se zmenšila výše prostředků u dvorské komory a banky. To lze řešit zvýšením daní i u zemí, jichž se nedotýká tato úprava, ale také úsporami u dvora⁶³ a také u vojska. Provedením návrhu by se prý země přesvědčily o upřímnosti a spravedlnosti (*bonne foi et justice*) vlády.

Principy Harrachova systému vyvrátil svým výkladem Haugwitz. Podle něj nelze zmenšovat prostředky bance nebo dvorské komoře, protože to by podvázalo jejich činnost při splácení státního dluhu a zajišťování volných finančních prostředků. Jejich svěřením stavům by bylo neodpovědné, protože správa pod jejich vedením není zárukou efektivního vynakládání peněz. Vycházel z vlastních zkušeností ve Slezsku (kde byl příslušníkem stavovské společnosti a z velké části vinil z odpovědnosti za ztrátu země právě v ní panující poměry), ale i z inspekce v Kraňsku a Korutanech, kde byly prohosподаřeny a rozdány miliony. Chcete-li nějakou zemi přivést na kraj záhuby, poznamenává emotivně, dejte stavům volnou ruku! Haugwitz, jak se zdá, nechtěl jednat proti ústavám zemí, stavovským privilegiím a svobodám, ale podle něj je nelze také zneužívat. Stejně tak má svá práva a svobody i panovnice a upřímnost a spravedlnost ať platí pro všechny, nejen pro stavy, ale i jejich věřitele. Znovu zdůrazňuje, že mu jde o to, aby přestaly komorní a vojenské útisky v zemích. Těm je nutné jeho návrhy předložit takovým způsobem, jenž by jasně dokládal upřímnost a spravedlnost dvora a zároveň by také představil skutečný užitek nově zaváděných opatření. K Harrachovu návrhu se nikdo z přítomných ve svých votech nepřidal, a to ani dřívější horlivý obránce českých stavovských práv Filip Josef Kinský, mimochodem Harrachův předchůdce v úřadu nejvyššího českého kancléře.⁶⁴ Byl v té době od roku 1745 prezidentem ministeriální bankodeputace a nepochybně hájil zájmy svého úřadu. Harrachův návrh byl marný. Základní zásady Haugwitzovy úpravy vojenských kontribucí byly totiž již zavedeny ve Slezsku, Kraňsku a Korutanech, takže si lze jen obtížně představit, že by v dalších zemích byla kontribuce uspořádána jiným způsobem. Všude se tak stalo osobním zásahem navrhovatele, přičemž ve Slezsku bylo již v roce 1747 zavedeno totéž, co Haugwitz navrhoval pro Čechy a Moravu.⁶⁵

⁶³ Zmiňuje se o tom diplomaticky, ale státní kancléř Corfiz hrabě Ulfeld ve svém dobrém zdání myšlenku rozvíjí poukazem na úspornost pruského dvora na rozdíl od vídeňského (viz PEKAŘ, J.: *České katastry*, s. 153, pozn. 1).

⁶⁴ Portrét Filipa Josefa Kinského přináší VALENTA, A.: *Dějiny rodu Kinských*, s. 86–98, kde je popsána i jeho činnost v zemských záležitostech (vztahující se údaj viz s. 97).

⁶⁵ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 536 n.; PEKAŘ, J.: *České katastry*, s. 158. K finanční stránce viz také BEER, A.: *Finanzverwaltung*, s. 104 n.

Podle závěrů konference⁶⁶ měl Haugwitz bez prodlení jet na Moravu a do Čech, kde měl přesvědčit stavy o nutnosti přijmout navrhovaný způsob na zaopatření vojska neboli nový vojenský zaopatřovací řád, jak byl tento systém nazván. Neměl jej ale představovat jako závazné rozhodnutí dvora, nýbrž jako vážně myšlený záměr. Podle pamětního spisu panovnice, jímž vysvětluje své pohnutky k reformám, měl u místních stavů sondovat, zda by tento projekt byli nakloněni přijmout ke svému vlastnímu dobru.⁶⁷ Zdá se, že Morava byla na rozdíl od Čech chápána jako bezproblémová. Podle Bartensteinova zápisu totiž měl Haugwitz získat písemně vyjádřené námitky od každého příslušníka českých stavů, kdo by chápal tyto zásady nikoliv za vážně míněné usnesení, ale za pouhý projekt. Na Moravě se tedy neočekával žádný odpor. Marie Terezie dále rozhodla, že princ Karel Lotrinský a prezident dvorské válečné rady (Johann Phillip Harrach) navrhnou a zavedou vojenskou reformu. Hraběti Harrachovi měla být oznamována veškerá vládní opatření a kroky při nakládání s veřejnými penězi a starými dluhy. Není zcela nepravděpodobné, že panovnice byla o principu reformy rozhodnuta již předem, protože závěry konference působí velmi komplexně a promyšleně. Ekonomická prozíravost jejího manžela jí v tom nepochybně dodávala silnou oporu.

Zavedení nového kamerálního a vojenského systému na Moravě

Haugwitz se vydal na cestu skutečně bez prodlení. Z Vídně odjel již 3. února v průvodu čtrnácti koní a ještě téhož dne dorazil obvyklou cestou přes Mikulov a Pohořelice do Brna.⁶⁸ Haugwitz tak přišel o první předvedení Molièrovoy komedie *Měšťák šlechticem*, jež se konalo ve Vídni ve španělském sále Hofburgu k uspokojení císařovy záliby právě ten večer, kdy již byl v Brně. Vstup na toto představení ale nebyl snadný, nikdo kromě dvorských úředníků a konferenčních ministrů a jejich manželek nebyl do sálu vpuštěn bez lístku.⁶⁹

V Brně se ubytoval v Schrattenbachově paláci. Jako zplnomocněný vyslanec dvora měl být přivítán s patřičnými vojenskými poctami, ale kvůli jeho pozdnímu příjezdu do města bylo od nich upuštěno. Den nato byl oficiálně přivítán delegacemi tribunálu i města.⁷⁰ Haugwitz využil volného času do zasedání zemského sněmu nejprve ke konzultacím s rozhodujícími osobami stavovských špiček. Protože v té době bylo po úmrtí Maxmiliána Oldřicha z Kounic⁷¹ volné a dosud stále ještě neobsazené místo zemského hejtmana a stejně tak hodnost nejvyššího zemského komorníka po rezignaci Leopolda z Dietrichsteina,⁷² nej-

⁶⁶ Podrobný rozbor konference a názorů účastníků viz PEKAŘ, J.: *České katastry*, s. 150 n.; srovnej také WALTER, F.: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung*, s. 126 n.; TÝŽ: *Österreichische Verfassung- und Verwaltungsgeschichte*, s. 95–99; TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 121–123. Závěry protokolu otištěny v *ÖZV II/2*, s. 205–206. Viz také ARNETH, A.: *Geschichte IV*, s. 17 n.

⁶⁷ ARNETH, Alfred Ritter von: *Zwei Denkschriften der Kaiserin Maria Theresia*. AÖG 47, 1871, s. 311–312.

⁶⁸ MZA, fond G 142 – Rodinný archiv Haugviců Náměšť nad Oslavou (dále G 142), č. 564; Haugwitzův soupis vynaložených výdajů na cestě do Brna a Prahy. Brněnský subsyndik Antonín Sebastián Hanzely ve svém diariu uvádí až 4. února. Viz D'ELVERT, Ch.: *Hanzely's Brünnner Diarium*. Franz I. und Maria Theresia's Aufenthalt in Brünn 1748. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gessellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 9. Brünn 1856, s. 443.

⁶⁹ Herci jich mohli rozdat po šesti a tanečníci po čtyřech, na chodbičce mohli přihlížet také jen ti, kteří přinesli lístek od knížete Khevenhüllera-Metsche. (KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias*, 1745–1749, s. 208 n.)

⁷⁰ D'ELVERT, Ch.: *Hanzely's Brünnner Diarium*, s. 443.

⁷¹ Zemřel 10. října 1746, tedy více než před rokem (JANÁK, J.: *Moravští zemští hejtmani*, s. 162).

⁷² Rezignoval 14. října 1747 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 645).

vyšším zemským úředníkem ve funkci byl zemský sudí František Josef Heisler, jenž z tohoto titulu předsedal zemskému sněmu. Důležitou osobou pro zavedení vojenského zaopatřovacího systému byl nepochybně Jindřich Kajetán Blümegen, jenž zastával funkci kancléře tribunálu a zároveň byl generálním zemským vojenským komisařem.⁷³ Rozhovory s nimi zahájil 5. února. Oba dva se ukázali jako stoupenci Haugwitzova systému, a jejich podíl na jeho přijetí moravskou stavovskou obcí, která se nejprve zdráhala, je nepopíratelný.⁷⁴ Oběma to mělo později vynést další hodnosti.

Na Moravě začal mimořádně svolaný a hojně navštívený sněm 15. února 1748 pod předsednictvím nejvyššího zemského sudího Heislera. Byl přítomen dokonce i olomoucký biskup kardinál Troyer, jenž se ještě nikdy nezúčastnil sněmovního jednání. Na zasedání sněmu Haugwitz jako dvorský komisař představil synopsi nového vojenského systému. Zkušenosti minulých válečných let, během nichž monarchie utrpěla řadu porážek, které nakonec vedly k citelným územním ztrátám, dostatečně zdůvodňovaly naléhavou potřebu zvětšení stavu armády. Měla dosáhnout počtu 108 000 mužů a být udržovány trvale ve zbrani, aby mohla neprodleně reagovat na nepřátelské vpády. Tady měl dvůr na mysli především vojska pruského krále Fridricha II., z jejichž schopností byla obava zcela na místě. Vyživování takové stálé armády, daleko mohutnější než do této doby, vyžadovalo ovšem zvýšené náklady. Proto panovnice Haugwitzovými ústy požádala stavy, aby povolili každoroční výlohy na vojsko ve výši 1 538 778 zl. a 55 kr., a to po dobu deseti let. Pro Moravu bylo z tohoto množství určeno zaopatření pěti regimentů pěchoty a jednoho regimentu kavalerie. Kardinál hlasoval první pro přijetí požadavků dvora a po něm, za „zvláštního působení“ Heislera i Blümegena, i ostatní stavové.⁷⁵

I když se neozvala žádná opozice a decenální reces pro Moravu byl v zásadě schválen, Haugwitz si odvážel stavovské prosby o vysvětlení a upřesnění budoucích kroků, či ponechání jistých zvyklostí. K jednáním o těchto záležitostech ve Vídni stavové zvolili komisaře, jimiž se stali za duchovní stav Rudolf Schrattenbach, za panský nám známý Blümegen, za rytířský pak hofrychtěř a zemský podkomoří Jiří Bedřich Žalkovský ze Žalkovic (s ohledem na jeho dlouhotrvající nemoc jej měl zastupovat nejvyšší zemský písař Václav Maxmilián Kriesch) a městský zastupoval olomoucký radní Josef Ležatka.⁷⁶

Po svém vystoupení na sněmu se vydal Haugwitz 19. února do Prahy, kam dorazil až 23. února. Cestoval přes Německý (Havlíčkův) Brod, kde se pár dní zdržel, a přes Kolín, kde také přenocoval. Zpátky do Vídně se z Prahy vydal 25. března a na místo dorazil 27. března 1748. Za cestu si účtoval celkem 720 zl., 9 kr. a 3 h.⁷⁷ O své úspěšnosti při pro-sazování recesu neopominul zřejmě ještě z Brna promptně informovat dvůr, kam také zaslal opatrné stavovské námitky, zabalené do ponižených slov. Marie Terezie totiž již 22. února, v době kdy byl Haugwitz na cestě do Prahy, zaslala moravským stavům reskript, v němž je

⁷³ TK 1748.

⁷⁴ K dalším okolnostem jednání srovnej RUZICKA, D.: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz*, s. 220–221. Heisler ale v té době ještě nebyl zemským hejtmánem, jak autorka nepřesně uvádí. Viz také BEER, Adolph: *Die Staatsschulden und die Ordnung des Staatshaushaltes unter Maria Theresia*. AÖG 82, 1895, s. 100.

⁷⁵ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 554 n. SVÁTEK, Josef: *Panování císařovny Marie Teresie*. Dějiny Čech a Moravy 5. Praha 1897, s. 286 n.

⁷⁶ MZA, fond B 1 – Gubernium (dále B 1), sg. M 7, kart. 903, fol. 8–19; stavovská rekvizitoriální misiva z 15. 2. Haugwitzovi; opis.

⁷⁷ MZA, G 142, č. 564; Haugwitzův soupis vynaložených výdajů na cestě do Brna a Prahy.

ubezpečuje, že jejich *petita* budou projednána s jimi zvolenými komisaři ve Vídni, kterým v budoucnu určí den, kdy se mají dostavit ke dvoru.⁷⁸

K jednáním potom během jara skutečně docházelo a to nejednou, protože i požadavky dvora se upřesňovaly a také stupňovaly. Bylo potřeba například dále vyřešit splácení dřívějších válečných dluhů i úroků z nich a další jednotliviny, které teprve při hlubším a konkrétnějším projednávání obecného úmyslu vystupovaly na povrch a nabývaly naléhavosti.⁷⁹ Jednání se stavy se dokončovala pracně a dlouhou dobu, nakonec zápis z poslední komise, jež je přílohou decenálního recesu, nese datum 20. července 1748, jen deset dní před jeho vydáním.⁸⁰

I když kompromis se stavy na decenálním recesu nebyl dosud ještě definitivně nalezen a stále se dojednávaly podrobnosti, z hlediska dvora bylo zřejmě pouze otázkou času, kdy bude vše vyjasněno a dohoda podepsána. Na převzetí výběru kontribuce zeměpanskými institucemi musel dvůr adekvátně reagovat, zvláště když státní správa chtěla předčít stávající stavovský systém ve spolehlivosti a efektivnosti. Na dosavadní staré zemské úřady, jak Haugwitz soudil, nebylo stoprocentní spolehnutí. Byly vedeny nejvyššími zemskými úředníky, kteří sice byli od obnoveného zemského zřízení právně zeměpanským institutem (od roku 1638 bylo potvrzeno jejich dosazování pouze panovníkem⁸¹), avšak svou pasivitou, jíž by dokázali zastírat svůj trpný odpor, by mohli finanční reformu ohrozit. Navíc přidání další agendy stávajícím úřadům by bylo zcela jistě špatným krokem, který by ještě více zpomalil jejich již beztak váhavou práci. Existující finanční orgány v některých zemích by tento úkol nemusely zvládnout.

Na Moravě by k tomuto účelu připadaly v úvahu tři úřady. Nejvyšším zeměpanským úřadem byl královský tribunál, jenž se zabýval finanční agendou pouze po stránce politických souvislostí. Kdyby se výběr a účtování daní (*contributionale*) svěřilo tribunálu, znamenalo by to jen další zatížení úřadu bez vyhlídky na včasné shromáždění prostředků a efektivní chod celé agendy, protože stížnosti na pomalost práce a zaostávání spisů se množily.⁸² Zeměpanským finančním orgánem byl rentmistrovský úřad, jenž spravoval část panovnických financí (*camerale*⁸³), zároveň také představoval pokladnu. K účetní agendě měl nejbližší, ale nebyl dostatečně vybaven personálem, neboť sestával pouze ze dvou osob, rentmistra a kontrolora. Musel by tedy být personálně posílen. Navíc stávající rentmistr Jan Křtitel Grimm sloužil ve funkci již od roku 1726 a dosáhl nepochybně vyššího věku. To bylo také důvodem, že byl v srpnu 1748 poslán do penze.⁸⁴ Posledním úřadem byla bankální administrace, zřízená roku 1732 pro správu *bancale*.⁸⁵ I ona byla zřejmě vybavena malým množstvím personálu, ale především její úvěrová agenda měla zcela jinou podstatu. Ani jeden z nich nebyl tedy vhodný, aby uvedl v život a spravoval novou reformu. Na stávající úřady tedy nebylo možné spoléhat.

⁷⁸ MZA, fond A 8 – Zemská registratura (dále A 8), sg. C 18, kart. 310, fol. 31–33; opis.

⁷⁹ O podrobnostech viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 556–560; SVÁTEK, J.: *Panování*, s. 287–288.

⁸⁰ MZA, A 8, sg. C 18, kart. 310, fol. 123–131; tamtéž, B 1, sg. M 7, kart. 903, fol. 99–110.

⁸¹ VÁLKA, J.: *Morava reformace, renesance a baroka*. Vlastivěda moravská, země a lid. Dějiny Moravy 2. Brno 1996, s. 145.

⁸² RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x59 n.

⁸³ Tj. solní a celní důchodky, dobytčí přirážku, masný krejcar, pивní a vinný ták.

⁸⁴ Penze mu byla přiznána 23. srpna 1748 (MZA, B 1, kn. 213; podle přílohy reskriptu ze 7. března 1753.

⁸⁵ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 557.

Proto měly být ustaveny ve všech zemích deputace, které by se zabývaly správou většiny finančních věcí. Příprava nové správní organizace ale postupovala nezávisle na jednáních a již koncem května se o ní mluví jako o hotové věci. Zcela konkrétní obrysy nového správního uspořádání zřejmě poprvé vyplývají z reskriptu Marie Terezie z 27. května 1748 adresovaného tribunálu. V něm panovnice vysvětluje důvody vzniku nového vojenského zaopatřovacího systému („*Neue Militär-Verpflegs-Systema*“) na příštích deset let a následné kroky, které je třeba učinit pro jeho naplnění. Ale o obsazení nového úřadu se zcela jistě muselo diskutovat již dříve, neboť se tu stanovuje také její prezident a vedoucí personál, další dva radové a sekretář.⁸⁶

Koncem května 1748 se také rozeběhlo obsazování nejvyšších moravských zemských úřadů, které byly v té době uprázdněné, jak jsme viděli výše. Dvorský maršálek Khevenhüller k tomu ve svých zápiscích poznamenal, že je získali Haugwitzovi příznivci. Zemským hejtmanem se stal dosavadní nejvyšší zemský sudí hrabě Heisler, více ovšem *honoris gratia* než čímkoliv jiným (jak Khevenhüller psal), úřad nejvyššího zemského komorníka byl svěřen dosavadnímu kancléři Jindřichu Kajetánovi Blümegenovi a uvolněné místo sudího mladému Františku Antonínovi Schrattenbachovi. Vystupování Heislera i Blümegena na zemském sněmu ve prospěch prosazení decenálního recesu pravděpodobně stálo v pozadí jejich povýšení, protože stavovské postavení obou trpělo defekty a jistě by se našli i vhodnější kandidáti. Navíc jmenování všech proběhlo bez konzultací s českou dvorskou kanceláří a nejvyššího kancléře Harracha.⁸⁷ Také Schrattenbach patřil podle Khevenhüllerových poznámek k Haugwitzovým oblíbencům, i když jeho bezprostřední zásluhy nejsou doloženy. S jeho jménem ve vysokých funkcích zeměpanského správního aparátu se však ještě setkáme.

ČAS DEPUTACE

Vznik královské deputace

Na vznik nové agendy, jímž výběr a správa daní byla, musela monarchie reagovat správními úpravami. Již zmíněný reskript z 27. května 1748 objasnil zásady nového vojenského zaopatřovacího a kontribučního řádu ve smyslu Haugwitzova návrhu a oznámil ustavení deputace ke spravování kamerálních, kontribučních a smíšených vojenských záležitostí.⁸⁸

Pro správu *contributionale, camerale a militare mixtum* měla panovnice v úmyslu zřídit v Brně nový samostatný úřad – deputaci *cum derogatione omnium instantiarum* místo dosavadní komise *in re tributaria*. Za vznikem nového úřadu stála potřeba postavit pod dohled zeměpanských orgánů vybírání kontribuce, která dosud byla v kompetenci stavovských úřadů, ale decenálním recesem ji měla převzít státní správa. Protože prostředky získané kontribucí byly vynakládány na vojenské záležitosti, do jejichž financování se měly také zavést nové principy, bylo pochopitelné připojení vojenských záležitostí ke správě

⁸⁶ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 1–72; čistopis, u tribunálu prezentován 6. června.

⁸⁷ KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITZER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 228. K datům jmenování viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 644, 650, jenž uvádí, že Blümegen (komorník) i Schrattenbach (sudí) byli ve funkci od 30. května. JANÁK, J.: *Moravští zemští hejtmani*, s. 161 poznamenává, že Heisler (zemský hejtman) hodnost držel od 1. července.

⁸⁸ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 1–72; čistopis, praes. 6. 6.

kontribuce. Ale nová deputace se měla zabývat nejen kontribucí, ale i správou jiných panovnických příjmů z kamerální oblasti a potom smíšenými vojenskými věcmi, souvisejícími s vojenským zaopatřovacím systémem (tj. opatřováním ubytování a výživy pro vojsko nejen v bytech, ale i na pochodu, příprěži atd.). Dalším oborem činnosti mělo být soustředění i jiných panovnických příjmů (z *camerale*) do jednoho finančního úřadu.

Základním obsahem reskriptu byla příprava zeměpanských úřadů na nový systém vybírání kontribuce, který měl být v dalších deseti letech výhradně záležitostí státního aparátu. Představoval rovněž zásady zavedení nového vojenského zaopatřovacího systému. Zabýval se kontribucí jako celkem a stávajícím systémem výběru, vyložil, jak odpomoci nynějším existujícím nerovnostem a stanovil způsob, jak odepsat resty z předcházejících let (1743–1747). Obsahoval předpisy (instrukce) pro výběrčí kontribuce, pro revidenty, ale také popsal nové povinnosti krajských hejtmanů, které měli zajistit ve svých krajích při jejím vybírání. Věnoval se také exekučnímu řádu a zásadám zemské bonifikace pro úlevu daňových povinností při škodách způsobených požáry a počasím na majetcích podléhajících kontribuci. Mnohé z těchto ustanovení jsou textově shodné s o něco později vydaným kontribučním patentem z 26. července 1748.

Vedoucí personál nového úřadu měl sestávat z prezidenta a dvou radů. Do jeho čela měl být postaven stávající kancléř tribunálu Jindřich Kajetán Blümegen s titulem prezidenta a platem 8 000 zl., přísedícími se měli stát Jan Václav Widmann a František Erdman Tauber z Taubenfurthu s platy 2 000 zl. každému, sekretářem měl být jmenován Rudolf Maximilián Blumencron.⁸⁹ Potřebný subalterní personál měl vzít podle svého návrhu Blümegen z kancelářského personálu tribunálu, ale měl o tom podat nejprve panovnici návrh. Pro zabezpečení účetního pořádku v novém vojenském zaopatřovacím systému měli být ustaveni tři revidenti s platem 400 zl. pro každého. Písemnost stejného data i obsahu dostal ve formě dekretu také Blümegen.⁹⁰

V reskriptu z 27. května byl sice jmenován vedoucí personál, ale cesta k fungující instituci byla poněkud delší. Ale teprve písemnostmi z tohoto data byly iniciovány konkrétní kroky, jež v konečném důsledku vedly k tomu, že zanedlouho začal reálně fungovat nový úřad a posléze také vyřizovat jemu svěřenou agendu. Současně probíhalo několik iniciativ, mířících ke stejnému cíli. Tím bylo utváření nutných podmínek pro správné fungování nového vojenského zaopatřovacího systému, jehož vznik byl umožněn delší dobu se dovršující shodou mezi panovnicí a moravskými stavy o decenální reces. Zatímco v dvorské kanceláři se pravděpodobně v této době postupně začala sestavovat instrukce pro novou deputaci, podle níž měla vykonávat svěřené pravomoci, další úkoly připadly na nově jmenovaného prezidenta deputace Jindřicha Kajetána Blümegena. Mimo návrhu nového personálu mu panovnice zvláštním dekretem přikázala, aby jí podal dobrozdání o dosavadních krajských hejtmanech, jejichž každoroční obnovování muselo v tomto roce zohlednit jejich připravenost uvést v život právě nový vojenský zaopatřovací systém. Při získávání finančních prostředků hráli totiž podle nových zásad krajské hejtmani významnou roli a Blümegen stál

⁸⁹ Blumencron byl jako sekretář přítomen jednáním o přijetí decenálního recesu v užším kruhu mezi Haugwitzem, Heislerem a Blümegenem. Viz RUZICKA, D.: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz*, s. 221.

⁹⁰ Podle radního protokolu deputace byl projednáván na prvním sezení (MZA, B 1, kn. 1, s. 2).

v čele úřadu, do jehož kompetence právě správa berně patřila. Všechny cesty tohoto usilování se přibližně na přelomu července a srpna setkaly a daly vznik novému úřadu.

Instrukce pro deputaci

Nová instrukce pro deputaci nesla datum 14. července a byla zaslána přímo Blümege-novi jako příloha dekretu s datem 18. toho měsíce.⁹¹ Tribunálu do Brna dorazila instrukce nového úřadu až 21. července, a to v opise jako příloha reskriptu s tímž datem, ale o den později, než ji otevřel Blümege-n.⁹² Panovnice ji zaslala zemskému „governu“ na vědomí s odvoláním na reskript z 27. května, jímž sdělila, že hodlá založit deputaci ve věcech kon-tribučních, kamerálních a vojenských. To byl pochopitelný krok, protože tribunálu se zříze-ní nového úřadu bezprostředně dotýkalo. Z jeho pravomoci se tak vyjímala jistá část, do níž nadále neměl zasahovat. Zároveň tribunálu dala na vědomí, že pod stejným datem poslala Blümege-novi dekret s příkazem, aby on i celá deputace uvedli do pořádku do konce září nezaplacené (zadržené) zemské povinné dávky (*Landes-Praestationes*).⁹³

Instrukce pro deputaci⁹⁴ se v podstatě skládá ze čtyř oddílů. Tři z nich jsou textově jasně vymezeny a týkají se svěřených okruhů kompetencí. Tyto tři zřetelně definované části jsou vsunuty do textu, v němž se hovoří o nově vzniklé instituci, obecně se stanovuje její činnost a způsob úřadování v jejím rámci. Úvodní část se zabývala nově zřízenou institucí samotnou. V ní se vymezoval okruh působnosti deputace, její postavení a způsob komunikace se dvorem a jinými institucemi. Okrajově se tu také upravují některé záležitosti kancelářské praxe. Deputaci byla vymezena správa a dohled (*Besorg- und Respicirung*) nad smíšenými věcmi vojenskými, kontribučními a komorními v Markrabství moravském. Její postavení mělo být nezávislé na tribunálu, s nímž měla spolupracovat. Deputace, reprezentující osobu panovnice, měla proto být závislá pouze na ní a nikom jiném.

Z tohoto důvodu se všechny relace a zprávy měly nadále zasílat přímo do jejích rukou. Instrukce předepisovala formulace, jak měl nový úřad komunikovat se dvorem. Na první straně mělo být *argumentum*, tedy shrnutí obsahu zprávy. Pod tím měli připojit název dvor-ského úřadu, do jehož kompetence záležitost náležela. V případě, že by se jednalo o komorní záležitosti, věci dluhů nebo zemských plateb (*camerale, Schuldenwesen, Lan-desbesoldungen*), měla deputace uvádět dvorskou komoru, pro záležitosti mincovnictví a hornictví bylo příslušné „dvorské direktoriální kolegium pro mincovní a hornictví“ (zalo-žené 1745) a v případě vojenských záležitostí potom generální komisariát. Vše ostatní už

⁹¹ Podle radního protokolu, kde byla projednávána na prvním radním sezení, známe datum písemnosti i její přibližný obsah. Je označena jako dekret, adresát ji prezentoval 20. července (MZA, B 1, kn. 1, s. 5).

⁹² MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 74–95; čistopis reskriptu Marie Terezie a kopií instrukce, praes. 21. 7. Protože ji Blümege-n prezentoval o den dřív, nemusel být v okamžiku doručení v Brně (setrval ve Vídni?).

⁹³ U tribunálu byl tento reskript dán na vědomí podle dorzálních dekretů zemskému účetnímu (23. 7.) a také nejvyššímu komorníkovi, tedy znovu Blümege-novi! (MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 74).

⁹⁴ Doposud nebyl nalezen čistopis instrukce. Renata Dohnalová, která se deputací zabývala ve své diplomo-vé práci, identifikovala celkem 4 opisy (DOHNALOVÁ, R.: *Deputace*, s. 35). Z nich mají svůj význam dva, především výše zmíněný opis pro tribunál, jako text, jenž přišel ode dvora, a potom opis v knize deklaratorii, jenž byl pořízen z Blümege-nova originálu (MZA, B 1, kn. 212, s. 1–44) a kolacionován. Zbylé dva jsou prosté opisy. Úvahy autorky o chronologii vzniku všech exemplářů lze pominout. Rekonstruuji ji pouze na sledování archaických tvarů slov opisů, avšak neberou v úvahu stáří pisatelů, což v kratším ča-sovém období mohlo všechny rozdíly setřít. Citace z této instrukce v dalším textu viz Instrukce 1748.

náleželo do kompetence dvorské kanceláře. V takovém případě nebylo potřeba na první stranu nic psát.

Dalších několik řádků se týkalo provozu úřadu a přinášelo nesystematická ustanovení, jež kombinovalo s příkazy. Deputace měla zasedat čtyřikrát do týdne. Povolení k absenci od úředních povinností na dobu delší než osm dní měl vydávat pro rady a ostatní personál prezident úřadu, on sám však musel obdržet povolení ode dvora. Nový úřad měl sídlit v Brně, ale prezident a radové si sami nejprve měli najít příhodné místo, kde bude deputace sídlit. Instrukce také stanovila vedoucí personál i s výškou platů,⁹⁵ subalterní ale bude teprve jmenován podle návrhu presidenta. Když se tak stane, měl být vzat do přísahy, připomenula zcela zbytečně. V mnoha bodech instrukce kopírovala již zmíněný reskript z 27. května. Nové deputaci se podřizovala a přikazovala bez nejmenší výjimky veškerá agenda, která se vztahovala k *militare mixtum*, *camerale* a *contributionale*. Do jejího spravování nesměl ani v nejmenším zasahovat nikdo, ani zemská vláda, tedy v případě Moravy královský tribunál nebo někdo jiný.

První část se týkala smíšených vojenských věcí (*militare mixtum*) a byla rozdělena do dvanácti bodů.⁹⁶ Deputace měla:

1) Dohlížet na vyplácení gáže ubytovanému vojsku každý měsíc v hotovosti vojenskou pokladnou, o čemž byla povinována čas od času podat ke dvoru zprávu.

2) Proto dbát na to, aby byly vojenské pokladně vypláceny ze stavovské pokladny svolené částky včas.

3) Dohlížet a starat se o to, aby strava a píce byla vojsku prodávána v místech ubytování a pochodových stanicích za obvyklé ceny v zemi, a to proti platbě v hotovosti. Měla dbát na zamezení lichvářství.

4) Chránit všechny obyvatele a daňové poplatníky před takovým jednáním vojska, které by je poškozovalo.

5) Pečovat o to, aby v těch místech ubytování, kde nejsou řádná kasárna, bylo mužstvo ubytováno ve vlastních pokojích zcela oddělené od ostatního obyvatelstva.

6) Dohlížet, aby podle předpisu vojenského řádu nikdo od ubytovacího místa nevyžadoval nic jiného než přístřeší.

7) Bdit, aby každý sedlák dostal řádně a v hotovosti zapláceno za přípřež. Ta nemá být vyžadována a odebírána, pouze v případě, jak je předepsáno ve vojenském řádu.

8) Pečovat o to, aby se na pochodové trase ihned v hotovosti platily odebrané naturálie, přitom ale ceny v žádném případě nezvyšovat nad obecnou zemskou úroveň. Nic také od nikoho, ať by to byl kdokoli, nevyžadovat zdarma. Na to mají dbát v krajích ustavení průvodní komisaři (*Führungs-Commissarien*), kteří také musí dávat pozor na dostatečné zabezpečení vojska a potlačovat všechny excesy, o nichž mají podávat zprávu deputaci.

9) Navrhnout tyto průvodní komisaře vojska k aprobaci dvora.

10) Zvát na sezení, na nichž se budou probírat vojenské záležitosti, velícího generála v zemi (nebo osobu, kterou on určí). Kromě něj se k těmto sezením, ale i jindy, když to

⁹⁵ Jasno o personálu bylo již dříve, jsou to tytéž osoby, co byly uvedeny v reskriptu z 27. května; platy byly určeny pro všechny kromě sekretáře Blumencrona.

⁹⁶ Popis obsahu jednotlivých bodů instrukce stručně (a neúplně) viz také DOHNALOVÁ, R.: *Deputace*, s. 43–47.

uzná za vhodné, přibere také v zemi se nacházející vrchní nebo polní válečný komisař. O jednání se měl sepsat protokol.

11) Vést zvláštní protokol *in militaribus* oddělený od ostatních záležitostí. Každých osm dnů se měl posílat ke dvoru.

12) Poskytovat účinnou pomoc při verbování vojska.

Druhá část se týkala kontribučních záležitostí (*contributionale*). Vybírání daní se stavělo zcela pod dohled nové deputace. K tomu se jí podřizovaly všechny úřední osoby, které měly nějakou spojitost a úřadování (*Ambtirung*) s *contributionale*, jako zemská pokladna, krajští hejtmani a krajští výběřčí. Činnost v této oblasti byla upravena takto:

1) Povolená částka má být rovnoměrně rozdělena mezi poplatníky zemskou pokladnou. Hotové rozdělení (*repartice*) se má publikovat prostřednictvím krajských hejtmanů, aby každý věděl, jaké daňové zatížení se ho týká.

2) Aby se docílilo řádného pořádku, má na vybírání kontribuce dohlížet krajský hejtman. Má dohlížet na správné odvody a zakročít proti tvrdošijným dlužníkům (bez respektu k osobě) podle předpisů publikovaného exekučního řádu, aniž by očekával nějaké další nařízení. Zevrubně je povinen zpravit o případných problémech deputaci.

3) Aby se o průběhu kontribuce získaly spolehlivé informace, mají krajští pokladníci předávat krajským hejtmanům nejenom měsíční přesné výkazy odvedených částek v hotovosti. Hejtmanům se také dovoluje, aby mohli nahlédnout do pokladních knih a revidovat pokladny.

4) Krajští hejtmani musejí bdít nad tím, aby se sumy předepsané publikovaným rozdělením daní skutečně odváděly. Musejí také dohlížet, aby se žádnému poddanému nepředepisovalo nic navíc, než bylo stanoveno ke stabilizaci zavedeného kontribučního systému, bez zvláštního povolení panovnice. Krajští hejtmani mají u každé vesnice zavést daňovou knihu (*Steuer-Büchel*) a do ní hned na začátek zapsat výši měsíčního odvodu.

5) Deputace musí instruovat krajské hejtmany, aby také dohlíželi na rovnost rozdělení dávek na jednotlivých panstvích (*subrepartice*) mezi jednotlivce tak, aby každému poddanému bylo známo, jakou dávku musí platit.

6) Krajští hejtmani mají revidovat nejen daňové knihy (*Steuer-Büchel*), ale také kontribuční účty vedené hospodářským personálem panství, zvláště u těch dominií, kde vzniklo podezření proti vrchnostenským úředníkům. Ty, u nichž se něco takového prokáže, má deputace exemplárně potrestat a ke dvoru o tom podat zprávu. Také každá vrchnost, která by se opovážila zasáhnout do kontribuční pokladny, za trest musí dát čtyřnásobek zadržného, a když jej během čtyř týdnů nezplatí, má být až do složení částky žalářována.

7) Deputace má dohlížet na řádné odvádění měsíční kontribuce v určených termínech, aby tím zcela zamezila hromadění nedoplatků, vybrané peníze potom mají směřovat výhradně k účelům stanoveným recesem a nikam jinam. O stavu kontribuce musejí krajští hejtmani podávat nejméně měsíční zprávu, předcházet vzniku dluhů a obecně udržovat ve vybírání kýžený pořádek.

8) Krajským hejtmanům přísluší rovněž revidování krajské kontribuční pokladny za účelem udržování řádného pořádku při vybírání kontribuce. Povinností deputace potom je, aby bděla nad účty zemské pokladny. Musí dohlížet, aby byly řádně odvedeny,

v hotovosti a bez nejmenšího zkrácení, veškeré vyměřené peníze mezi 20. a 28. dnem před začátkem dalšího měsíce, a to do vojenské respektive komorní pokladny.

9) Deputace má mít dohled nad vojenskými platbami.

10) Při změně krajských hejtmanů, kteří byli dosud ustanovováni na návrh tribunálu, má v budoucnosti také podávat relaci deputace, protože ve věcech kontribučních a vojenských jsou hejtmané závislí na ní. Také ona tedy má navrhopvat jejich případné výměny.

11) Spory mezi poddanými a vrchností obecně patří tribunálu. Když se ale objeví takové stížnosti, které zasahují do kontribučních záležitostí, pak mají být vyšetřeny deputací a oznámeny dvoru, aby o nich mohl rozhodnout.

12) Akta zasahující do *contributionale* a *militare* se mají z registratur jiných institucí v případě potřeby vydat (proti potvrzení) deputaci k usnadnění její činnosti.

13) Deputace se má scházet se stavovským zemským výborem v případě nejasností a rozvažovat, co je dále vhodné pro podporu úmyslů panovnice.

14) Deputace má čtvrtletně kontrolovat společně se stavy s přizváním vrchního nebo jen vojenského komisaře odvádění vojenských účtů. Po jejich uzavření se mají poslat ke dvoru.

15) Deputace má dohlížet na správné vedení kontribučních účtů a naléhat na to, aby ten, kdo je vede (*Raitungs-Führer*), je odevzdal nejpozději čtyři týdny po konci vojenského roku. Ten pak bude revidován s dohledem zemského výboru a zaslán ke dvoru.

16) Rovněž o kontribuční agendě se má vést zvláštní protokol, jenž se má každého měsíce zasílat ke dvoru.

Poslední třetí část se týkala *camerale*. I tady instrukce dávala do závislosti na deputaci veškeré komorní úředníky, kteří byli v zemi k tomuto účelu ustanoveni. Bez vědomí nového úřadu se nesměly provádět žádné platby. Deputace měla:

1) Podávat zevrubnou informaci (vypracovanou komorními oficianty) o charakteru a výnosu veškerých komorních záležitostí, prozkoumat jejich dosavadní spravování a zaslat dobrozdání ke dvoru, najde-li přitom něco ke zlepšení.

2) Dohlížet na úřadování komorních úředníků a dobře zvážit množství ustanoveného personálu.

3) Dbát na panovnická práva a regály.

4) V komorních záležitostech respektovat pouze ta nařízení a dispozice s komorními důchody dvora, která budou vydaná skrze dvorskou komoru. Nesměla dovolit žádné platby bez nejvyššího svolení panovnice.

5) Dbát u měsíčních výkazů, které se tak jako u kontribuční agendy mají včas odvádět do komorní pokladny, na dodržování termínů a zabránit nedoplatkům.

6) Vést o *camerale* rovněž zvláštní protokol oddělený od *militare* a *contributionale*, jež má měsíčně zasílat ke dvoru.

Jak vyplývá z ustanovení, měla deputace vykonávat nad celým kontribučním procesem především dohled, stanovené povinnosti jsou převážně kontrolního charakteru. Skutečně adresných úkolů tam nebylo zase příliš mnoho, spíše se zde popisovala činnost krajských hejtmanů. Odtud také plyne, že touto instrukcí byli krajští představitelé částečně vyvázáni z dohledu zemské vlády, v našem případě královského tribunálu, a postaveni také pod dohled deputace, jejíž mínění mělo být bráno v potaz při jejich každoroční obměně.

Tato instrukce ale není vysloveně kancelářská, až na maličkosti se jejím prostřednictvím vymezují kompetence pro nový úřad, který vznikl především pro zabezpečení správného a efektivního výběru kontribuce. Tak je možné interpretovat svěřené pravomoci v oblasti kontribuční a smíšené vojenské. Komorní záležitosti připadly deputaci svou finanční podstatou, protože u politické (politicko-soudní) instituce (tribunálu) by neměly osamocněně smysl, když vedle něj existoval úřad ekonomického charakteru.

Pro kancelářský personál nového úřadu zůstala v platnosti poslední kancelářská instrukce, kterou dostal tribunál v roce 1745.⁹⁷ Musela být ale modifikována, protože její ustanovení doslova neodpovídala změněnému stavu po zřízení deputace. Již na prvním sezení deputace 8. srpna 1748 dostal nově ustavený registrátor příkaz, aby vypracoval návrh pravidel, podle něhož by se instruoval nový personál. Měl vycházet ze zmíněné tribunální instrukce a přihlídnout k aktuálním potřebám nového úřadu.⁹⁸ Pro snadné zavedení těchto upravených pravidel je také podstatné, že kancelářský personál nové deputace většinou sestával z lidí, kteří k ní přešli z osazenstva tribunálu, a to podle návrhu nového prezidenta Jindřicha Kajetána Blümegena.

Obnovení krajských hejtmanů

Ještě než byla deputace uvedena v život, rozeběhlo se každoroční obnovování krajských hejtmanů. V roce 1748 se oproti předcházejícím zvyklostem konalo jiným způsobem. Byl to důsledek nové instrukce,⁹⁹ ale z datování kroků je jisté, že princip byl stanoven dříve. Nejprve bylo přikázáno 20. května tribunálu, aby se k osobám krajských hejtmanů vyjádřil, protože až doposud měl rozhodující slovo.¹⁰⁰

Panovnice stejného dne, kdy oznámila tribunálu vznik deputace (27. května), vyzvala jejího budoucího šéfa Blümegena,¹⁰¹ aby také on podal dobrozdání o krajských hejtmanech. Panovnice v něm připomínala, že od následujícího 1. listopadu bude již platit nový vojenský zaopatřovací systém a s ohledem na něj bude tedy nutno provést obvyklou renovaci všech krajských hejtmanů dříve, než se tak dalo dosud. Bude totiž nutné, aby nově ustanovené osoby mohly být včas instruovány o zásadách nového systému. V něm, jak víme z kompetencí pro *militare* i *contributionale*, hráli krajští hejtmani významnou roli. Panovnice chtěla vědět, zda podle jeho názoru budou krajští hejtmani ve věci vybírání kontribuce schopni dostát rozšířeným úkolům, které vyplývají z nového kontribučního řádu. Podle nových pravidel měli v těchto věcech podléhat a spolupracovat přímo s deputací.

Blümegen zaslal dvoru své dobrozdání 13. července z Vídně.¹⁰² Olomouckého krajského hejtmana Schubirze¹⁰³ nejprve ohodnotil jako aktivní osobu na jejíž pili a služebním zápalu nelze nic vytknout. Jinak ale mu lze vyčítat, že snad při každé příležitosti nepotlaču-

⁹⁷ NA, fond ČDK, kart. 328, fol. 23–50 (dále Instrukce 1745).

⁹⁸ MZA, B 1, kn. 1, s. 7.

⁹⁹ Instrukce 1748, art. II, § 10 (viz také výše).

¹⁰⁰ Dobrozdání tribunálu neznáme, ale nějaké muselo být, protože v reskriptu z 31. července 1748 se na něj panovnice odvolává. Mělo být zasláno prvního toho měsíce (viz níže).

¹⁰¹ MZA, fond G 76 – Rodinný archiv Kálnokyů Letovice (dále G 76), č. 905, koncept odpovědi, odvolává se na panovnický dekret.

¹⁰² MZA, G 76, č. 905, koncept.

¹⁰³ František Xaver Antonín Schubirz, svobodný pán na Chobyni a Jaroměřicích, císařský rada a přisedící na zemském soudu; v úřadu od roku 1739 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 677).

je skromnost slušící krajskému hejtmanovi. Z těchto příčin navrhuje změnu na funkci krajského hejtmana a doporučuje na toto místo Karla Gottharda Almsteina pro jeho zkušenosti a znalosti. Dříve mnohé roky reprezentoval s velkou slávou Jihlavský kraj¹⁰⁴ a byl by pro ostatní krajské hejtmany vynikající autorita.

Dosavadní přerovský krajský hejtman Kryštof Erdman Minquitzburk zastává úřad teprve krátce¹⁰⁵ a ačkoliv prokázal ve svých úředních činech více skromnosti na rozdíl od Schubirze, přesto se mu nerovná ve výsledcích, takže Přerovský kraj za ostatními zvláště hluboce vězí v kontribučních restech. Nejprve navrhl do čela Přerovského kraje Františka Wolfganga Kaldschmidta, ale v konceptu jsou řádky škrtnuty a Blümegen vlastní rukou korigoval původní návrh a upřednostnil Ferdinanda Ignáce Glommerera z Opavy.

U Brněnského kraje slouží již dlouhou dobu František Augustin Walldorf¹⁰⁶. Během jeho fungování v úřadu bylo ale shledáno, píše Blümegen, že svou úřední agendu praktikuje tak, že nařízení nevykonává včas a musí být často upomínán. Proto jej navrhuje propustit a na jeho místo doporučuje nynějšího jihlavského krajského hejtmana Michaela Heřmana z Althanu, jenž je pracovitý, plný zápalu a dobré vůle. Blümegen ale má jisté obavy z jeho přílišné vstřícnosti k jihlavskému magistrátu.

Znojemský kraj má na starosti již mnoho let Adam Ignác Berchtold¹⁰⁷ zcela slavně a takovým způsobem, že mu nelze vytýkat nic na služebních schopnostech, ani na požadované pili a zápalu. Proto jej Blümegen doporučuje potvrdit i nadále.

Pokud se týká Jihlavského kraje, tam doposud byl hejtmanem Althan,¹⁰⁸ jehož Blümegen navrhuje k Brněnskému kraji. Jestli panovnice jeho návrh schválí, doporučuje obsadit jihlavský krajský úřad dosavadním královským rychtářem Janem Josefem Kornritterem z Ehrenshalmu. Navrhovaný je osoba obecně zdatná, a to zvláště *in publicis*, ale také disponuje nyní velkou zběhlostí *in commerciali*, díky čemuž mu byl svěřen dohled nad jihlavským soukenictvím. Protože však dosud nepřísluší mezi nobilitované, což se u krajských hejtmánů vyžaduje, navrhuje panovnici jeho povznesení do rytířského stavu.

Jako poslední probírá Hradištský kraj. Ten spravoval již mnoho let František Zikmund Žalkovský.¹⁰⁹ Ani on před Blümegenem neobstál. Ačkoliv se na jeho pili a zápalu a také na jeho schopnostech nic nezmenšilo, přece jen se jevil ve svém jednání zdlouhavý a ve svých zprávách a podáních příliš obecný. Proto jej Blümegen doporučil odvolat. Na místo krajského hejtmana nejprve navrhoval tribunálního radu Jana Františka Hillepranda z Prandau, talentovaného a schopného muže, jenž své schopnosti mnohokrát prokázal

¹⁰⁴ Karel Gotthard Allmann svobodný pan Almstein na České Olešné, císařský rada a přisedící zemského soudu, byl krajským hejtmanem Jihlavského kraje v letech 1731–1740, v letech 1744 a 1746 byl u tohoto kraje substitutem (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 675).

¹⁰⁵ Kryštof Erdman svobodný pán Minquitzburk na lénu Skalička byl krajským hejtmanem Přerovského kraje od roku 1746 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 678).

¹⁰⁶ František Augustin svobodný pán Walldorf na Pavlovicích, císařský rada a přisedící zemského soudu, byl krajským hejtmanem od roku 1739 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 673).

¹⁰⁷ Adam Ignác Berchtold na Plavči, Čechách (pod Kosířem), Krakovci, Drahanovicích, Dešné, Županovicích a Pulici byl znojemským krajským hejtmanem od roku 1739 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 680).

¹⁰⁸ Michal Heřman hrabě Althan zastával úřad jihlavského krajského hejtmana od roku 1746 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 675).

¹⁰⁹ František Zikmund Žalkovský ze Žalkovic na Chvalkovicích zastával funkci hejtmana od roku 1738 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 674).

u tribunálu při vypracování různých elaborátů. Při korektuře však své doporučení změnil¹¹⁰ a navrhl panovníci Františka Wolfganga Kaldschmidta z Eisenbergu (a na Choryni), jenž často již zastával funkci krajského substituta (zástupce) a prokázal své schopnosti. Z šesti krajských hejtmanů tedy Blümegenovým nárokům vyhověli dva, znojemský zůstal na místě a jihlavský se přesouval k Brněnskému kraji. Pro ostatní kraje navrhl nové osoby. Podobná doporučení zřejmě obsahovala zpráva tribunálu v této věci z 1. července.¹¹¹

Panovnice svou vůli ohledně potvrzení nebo jmenování krajských hejtmanů dala najevo 31. července hned oběma hlavním úřadům, tribunálu i deputaci. Všechny návrhy na nové obsazení míst přijala, tedy aby byli hejtmani v pěti krajích vyměněni (přitom ale jedna osoba přešla k jinému kraji) a jeden z hejtmanů byl potvrzen. Tribunálu zaslala reskript¹¹² s poručením uvést do úřadu nově jmenované hejtmány. Měli je zavolat k sobě, odevzdat jim patenty a dekrety, které byly zaslány jako přílohy s tímto reskriptem, a vzít je do předepsané přísahy. Měli jim připomenout, aby byli loajální k panovnickému domu a dbali o dobro kraje a prospěch jeho obyvatel. Zvláštní důraz kladla panovnice na dodržování nového kontribučního systému. Zvláště měli hejtmani dbát o pořádné odvádění obecních daní a vynasnažit se je při každém termínu přesně vybírat a odevzdávat. Na tom závisel i přírůstek k platu, jež měli dostávat na konci roku jen tehdy, bude-li s vybíráním daní vše v pořádku. Hejtmani také nesměli v kraji ze své vlastní iniciativy nic veřejně vyhlášovat, žádné předpisy nebo nařízení, ale jen to, co jim bude nařízeno ode dvora nebo od tribunálu či od deputace. Stejněho dne zaslala panovnice reskript také deputaci. Ten byl ale v Brně prezentován až 25. srpna.¹¹³ Jím se deputaci oznamuje vyřízení záležitosti s obnovením krajských hejtmanů, kteří jsou v reskriptu jmenovitě uvedeni. V příloze se potom pro informaci o rozsahu instruktáže krajských hejtmanů zaslá text shora zmíněného reskriptu tribunálu.

Dotvoření systému

Po obnovení a jmenování krajských hejtmanů se nový vojenský a kontribuční systém doplnil o podstatný článek. Proces shody panovnice se stavy na nových poměrech v zemi při zaopatřování a financování vojska dostával definitivní podobu. Souhlas stavů s decenálním recesem, tedy souhlas se zvýšením daňové zátěže, byl podmíněn vstřícnými kroky ze strany panovnice. Pro veškeré obyvatelstvo Moravy musely být kodifikovány jeho zásady.

Jako první přišel do země s datem 13. července 1748 nový vojenský řád.¹¹⁴ Stanovoval nové zásady, jak se musí chovat vojsko, které je v zemi ubytováno nebo jí jen prochází, a jak si má opatřovat potřeby. Hlavní zásada spočívala v takovém uspořádání poměrů, aby armáda nebyla na obtíž obyvatelům a nevysávala zemi. Důvod byl zcela jasný, jinak by totiž obyvatelstvo nebylo schopno platit daně. Za veškerý proviant, přípravek a jiné potřeby

¹¹⁰ Nevíme ale proč, protože pro Prandaua by jmenování do funkce znamenalo jistě platové zvýhodnění, protože plat krajského hejtmana byl vyšší než přísedícího.

¹¹¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 100; opis, podle zmínky v reskriptu Marie Terezie z 31. 7.

¹¹² MZA, B 1, kn. 212, s. 100–106, český i německý text, opis v knize deklaratorií, příloha reskriptu deputaci.

¹¹³ MZA, B 1, kn. 212, s. 97–99, opis v knize deklaratorií.

¹¹⁴ MZA, B 1, kn. 220, nefol., patent č. 1. Srovnej KULÍŘOVÁ, Květa – SANDER, Rudolf: *Patenty*. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze (dále *Patenty*). Praha 1956, s. 123, č. 1280).

mělo vojsko na rozdíl od dřívější doby platit v hotovosti. Jeho útvary také neměly být nadále ubytovávány po domech a hospodářstvích poddaných, ale měla pro ně být vystavěna kasárna. Patent také stanovoval zásady při likvidaci excesů vojenských osob, jež se ostatně nový systém snažil eliminovat.

Na konci měsíce jej doplnil kontribuční patent vydaný s datem 26. července.¹¹⁵ Z Vídně zaslali tribunálu téhož dne balík, jenž obsahoval průvodní reskript s pokyny a 958 kusů tištěného patentu. Jeden exemplář si měl ponechat tribunál, další měla dostat deputace, dalších šest bylo určeno pro každý moravský kraj. Zbylých 950 se mělo obvyklým způsobem rozestlat po zemi, aby se panovnický rozkaz dostal každému v celé zemi na vědomost a k následování.¹¹⁶ Panovnické patenty se obvyklým způsobem rozšiřovaly pomocí poselních doručovacích rejstříků krajských poslů, takže na krajské úřady mířila většina zaslaných patentů. Stalo se tak den po přijetí v Brně, 9. srpna, kdy odešel také kus pro deputaci.¹¹⁷ Jak uvidíme dále, právě toho dne konala své vůbec první zasedání. Oba dva zmíněné patenty se nazývaly systemální. Po písemném fixování nového vojenského i kontribučního řádu tištěnými patenty Marie Terezie proces vyvrcholil vydáním decenálního recesu pro Moravu 30. července 1748. Byl vydán jako patent a zaslán stavům.¹¹⁸ Samotný mír v Cáchách byl uzavřen až 18. října 1748, když už reformy byly v plném proudu a za půl měsíce se s počátkem vojenského roku od 1. listopadu měl rozběhnout nový kontribuční systém.

Spravování *contributionale* zeměpanskými institucemi schválené na dobu deseti let bylo kompenzováno z panovnické strany nastavením pevných pravidel pro vybírání daní, obstarávání potřeb pro armádu a chování vojska. Příslib, že kromě těchto dopředu schválených již nebudou dvorem požadovány žádné další finanční prostředky, nepochybně vedl ke stabilitě života všech obyvatel země i monarchie, jejíž klid mohl být takto ochraňován stálou armádou.

V souvislosti se zavedením zvýšených daní a novým způsobem jejich vybírání se v různých dokumentech objevuje zaznamenání hodná formulace „*die von unseren treuehorsambsten Standen geshehene allerunterthänigste Verwilligung*“ Především v druhé polovině roku 1748 ji panovnice uvádí ve svých reskriptech jako připomínku schválení decenálního recesu. V obratu lze cítit jistý rozpor, jenž neodpovídá mocenskému rozložení sil – nejméně poslušní stavové nejpoddaněji povolují [nový způsob vybírání kontribuce, tedy úmysl panovnice].

Slovní spojení mohlo vzniknout dvojím způsobem. V širším výkladu by mohlo odrážet vážnost zápasu o decenální reces a formulací dokládat vstřícný postoj (*bonne foi et justice*) dvora ke stavovské obci. Ale možná, že toto vysvětlení poněkud přeceňuje jeho význam. Slovní spojení totiž mohlo vzniknout pouze formální kancelářskou stylizací. O stavech se v písemnostech 17. a 18. století běžně mluví jako o nejméně poslušných (*treuehorsambste*), což je důsledek obnoveného zemského zřízení. Všechno, co činí ve prospěch panovnice, je ve stejných pramenech důsledně označováno jako nejpoddanější (*allerunterthänigst-*

¹¹⁵ *Patenty*, s. 123, č. 1281. Byl vytištěn německy a měl 15 listů. Pro Čechy byl tento kontribuční systém vyhlášen patentem z 6. září 1748 (= *Patenty*, s. 124, č. 1283).

¹¹⁶ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 107–108; čistopis, praes. 8. 8.

¹¹⁷ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 96–97; čistopis tribunálu pro deputaci (fol. 110 koncept téhož); fol. 109 koncept tribunálu pro kraje a magistráty.

¹¹⁸ MZA, A 8, sg. C 18, kart. 310, fol. 109–133; čistopis, praes. 13. 8. 1748; obsah recesu viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 560–564; text viz Anhang, s. 112–129.

te). Jestliže se do spojení běžných a častým používáním formálních termínů náhodou dostane slovo povolení (*Verwilligung*), přirozeně evokující nadřazenost, může vzniknout věta se svérázným a nechtěným významem.

Jmenování personálu deputace

Také deputace mezitím nabyla konkrétních obrysů. Reskript z 27. května jmenoval výslovně jen jejího prezidenta, dva rady a sekretáře, ale zároveň stanovoval, aby další nutný personál nového úřadu pro zvládnutí předpokládané písemné agendy byl vybrán z dosavadních úředníků tribunálu. Je vcelku pochopitelné, že se úředníci deputace měli rekrutovat právě odtud, protože deputace měla spravovat kromě kontribuce, jejíž správa byla nově převzata od stavů, také část kompetencí, které byly původně spravovány tribunálem, ale byly mu touto novou úpravou odňaty. Protože se okruh jeho činností poněkud zmenšil, nemohlo mu částečné odvedení personálu výrazně uškodit nebo nějakým způsobem narušit jeho činnost. Pro novou deputaci bylo výhodou, že se přitom jednalo o zkušené úředníky, kteří byli okamžitě a bez nějakého dodatečného školení schopni vykonávat kvalitní byrokratickou činnost, mnohdy jistě příbuznou té, na niž byli u tribunálu zvyklí.

Blümegen jako představený úřadu měl podat panovnici návrh na ustanovení dalšího personálu. Navrhl jej 13. července (stejněho dne také podával panovnici dobrozdání o krajských hejtmanech). Panovnice jeho návrhy bez změny přijala a jmenovala jím navržené osoby 1. srpna 1748. Adresovala na Blümegenovo jméno dekret,¹¹⁹ jímž se noví úředníci aprobují k deputaci. Stejněho dne panovnice poslala reskript také tribunálu, v němž jim dávala na vědomí tato jmenování.¹²⁰ Obsazení deputace personálem se totiž tribunálu přímo dotýkalo, neboť úředníci nového úřadu měli, jak víme, přejít přímo k němu odtud.

Vedoucí personál deputace, jenž byl ustanoven již reskriptem z 27. května a sestával z prezidenta (Blümegen), dvou radů (František Erdman Tauber a Jan Václav Widmann) a jednoho sekretáře (Rudolf Blumencron), byl tímto dekretem doplněn o další potřebné kancelářské úředníky. Kolektiv nového úřadu dotvářeli jeden protokolista (Jan Josef Kriegisch), registrátor a expeditor v jedné osobě (Antonín Karel Valenta), dva koncipisté (Jan Nicolai a nadpočetný Jan Seidl), celkem čtyři řádní kancelisté (Antonín Eberhard, Filip Gotzinger, Antonín Möller a Antonín Heinrich) a dva nadpočetní (František Karel Scheüre a František Jägermann) a dveřník (František Neidlinger). Pro kontrolu a účetní zpracování výběru *contributionale* byli součástí deputace i tři krajští revidenti (František Jan Fatt, Jan Kayser a Josef Saska). Na kancelářské potřeby vyhradila panovnice nové deputaci 300 zl., které se měly uhradit z komorních peněz. Dekret předpokládal, že radové i subalterní personál budou vzati do obvyklé přísahy.

Přechod k nové instituci neznamenal pro žádného úředníka platový postup. Všichni ti, kteří měli nyní působit u deputace, tam od tribunálu přecházeli i se svým platem v takové výši, jak jej dosud užívali. Ostatní potom měli být vyplácejí *ex fundo camerali*. To se týkalo protokolisty, jemuž byl přiznán plat 500 zl., tří revidentů, když každý z nich měl dostávat

¹¹⁹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis, praes. 3. 8. Blümegenovou rukou. Tento dekret byl ale uložen v registratuře deputace.

¹²⁰ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 98–99; čistopis, praes. 4. 8.

plat 400 zl., i dvou nadpočetných kancelistů s oceněním po 100 zl. Takto byl tedy potvrzen Blümegenův výběr vhodného personálu a nový úřad byl dotvořen i po personální stránce.

První zasedání

První zasedání nové deputace mělo přípravný charakter a byly na něm probírány pouze organizační věci nově zřízeného úřadu, jak vyplývá z jeho popisu v radním protokolu.¹²¹ Četly se na něm a probíraly ustavující dokumenty. Uskutečnilo se v pátek 9. srpna 1748 v domě Jindřicha Kajetána Blümegena a za jeho předsednictví,¹²² a také za přítomnosti radního Taubera a sekretáře Blumencrona. Museli tu být ale přítomni i ostatní nově jmenovaní členové deputace, protože vůbec první činností všech bylo složení služební přísahy podle panovnící schválených textů. Nejprve ji složil radní František Erdman Tauber, potom sekretář Rudolf Maximilián Blumencron, načež následoval registrátor a expeditor Antonín Karel Valenta. Ostatní úředníci skládali přísahu do jeho rukou, což on potvrdil krátkým zápisem a následným podpisem na text přísahy.¹²³ Byli to radní protokolista Jan Josef Kriegisch, koncipista Jan Nicolai a kancelisté Antonín Eberhard, Filip Gotzinger, Antonín Möller, Antonín Heinrich, František Karel Scheüre a František Jägermann.

Po složení přísah se probíral již známý text reskriptu dvorské kanceláře z 27. května o ustavení nového vojenského zaopatřovacího systému, vzniku deputace a jmenování vedoucího personálu. Na tomto sezení se ale probírala písemnost s naznačeným obsahem adresovaná Blümegenovi.¹²⁴ Jako další se probíral dekret z 1. srpna ohledně aprobování dalších potřebných úředníků. Ze srovnání jmenovaného personálu a osob, co složily přísahu, plyne, že tu nebyli úplně všichni. Při probírání tohoto dekretu bylo rozhodnuto o vůbec první písemnosti expedované deputací, totiž o hlášení panovníci, že proběhlo první sezení a do přísahy byl vzat personál.¹²⁵

Další písemnosti již probírali pouze vedoucí úředníci, prezident, rada a sekretář. Musel být ovšem přítomen radní protokolista, jenž průběh zasedání zapsal. Potom se probíral další dekret adresovaný Blümegenovi 18. července s instrukcí pro deputaci a příkazem, aby daňové nedoplatky byly uvedeny do pořádku do konce září.¹²⁶ Svým datem a částečně i svým obsahem se tento dekret shoduje s reskriptem, který obdržel od panovnice tribunál. Ale muselo jít o jinou písemnost, protože dekret probíraný na prvním sezení byl adresován přímo prezidentovi deputace Blümegenovi a obsahoval ještě něco navíc. O tom se dovídáme z radního protokolu, protože se výslovně probíraly dva body, které v textu pro tribunál nejsou. V reakci na text dekretu *ad membrum primum* bylo stanoveno zavést knihu deklaratorií podle vzoru tribunálu, kam se má zapsat tato instrukce a v budoucnu panovnická rozhodnutí

¹²¹ MZA, B 1, kn. 1, s. 1 n.

¹²² MZA, B 1, kn. 1, s. 1: „Sessione [...] habita sub praesidio et in aedibus [...] baronis a Blümegen.“

¹²³ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 30–45; vlastnoruční podpisy přísah. Nejsou tu přísahy věrnosti krajských revidentů.

¹²⁴ Písemnost s tímto obsahem známe jen jako reskript tribunálu. V radním protokolu je ale písemnost s tímto datem označena jako dekret a je tu uvedeno, že je adresovaná přímo Blümegenovi „SM [Seine Majestät] communicieren [...]“. Je dobře možné, že Blümegen obdržel text ve stejném smyslu na své jméno také jako dekret.

¹²⁵ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 30–45; koncept relace ke dvoru.

¹²⁶ MZA, B 1, kn. 1, s. 5; praes. 20. 7. Písemnost je opět označena jako dekret. Stejného dne byl adresován tribunálu reskript s podobným obsahem a s opisem instrukce pro deputaci (viz výše).

in generalibus.¹²⁷ Rovněž měla být založena další evidenční kniha, do níž se měly zapisovat rozhodnutí o novém vojenském, kamerálním a bankálním sy-stému. Obě dvě knihy měly stále ležet na radním stole *pro cynosura*. Potom *ad membrum secundum* rozhodli podle hlášení krajských úřadů za měsíc červenec ohledně vymáhání kontribučních restů učinit patřičná opatření u krajských hejtmanů a výsledek oznámit ke dvoru.

Potom se četla instrukce, která přišla s tímto dekretem jako příloha. Některé její nařízení nebo odstavce si vynutily okamžitou reakci. Sekretáři bylo uloženo, aby instruoval expeditora o vzhledu hlášení ke dvoru a také o způsobu korespondence s ním (což bylo nově upraveno) i jinými instancemi (což se mělo dít podle stylu tribunálu). Registrátorovi bylo přikázáno, aby pro subalterní personál nového úřadu adaptoval poslední kancelářskou instrukci pro tribunál (z roku 1745) a navrhl způsob jeho fungování. Za nevhodnější budovu, v níž má být umístěna samostatná kancelář deputace, považovali její radové Zemský dům. Proto měl být dotázán zemský hejtman, zda by se v něm k tomuto účelu nemohla adaptovat nějaká prostora.

Další poznámky se potom týkaly jednotlivých částí instrukce. K první části týkající se *militare* ke zmínce o průvodních a exekučních komisařích, rozhodli zatím upustit od dobrozdání až do jmenování nových krajských hejtmanů (to jmenování, i když má dřívější datum, ještě z Vídně nepřišlo, a proto je neměli k dispozici). Deputaci totiž dosud nebylo známo, jak mnoho komisařů v tom či onom kraji bude potřeba a také, jak jsou jednotlivé osoby způsobilé. Bylo by choulostivé, kdyby si vyžádali od dosavadních krajských hejtmanů dobrozdání a nějaká jména podle něj byla navržena. Novému krajskému hejtmanovi by noví komisaři nemuseli vyhovovat, což je důležitá okolnost, protože on s nimi potom bude spolupracovat.

I když se měl podle instrukce o všech třech oblastech činnosti vést zvláštní protokol (*in militari, contributionali, a camerali*), radové rozhodli, že se povede jen jeden společný. Do něj se budou zaznamenávat všechny věci, tak jak přicházejí. Na okraji zápisu se ale mělo poznamenat, jaké materie se záležitost týká – zkratka *Mil* měla označovat vojenské záležitosti, *Con* kontribuční a *Cam* komorní. Ke dvoru se měly zasílat výpisy (extrakty) z protokolu odděleně, a to každých 8 dní vojenské, a každý měsíc potom projednávané kontribuční a komorní záležitosti. U druhé a třetí části instrukce nenalezli zasedající Blümegen, Tauber a Blumencron nic, co by bylo nutné pro potřeby deputace nějak komentovat nebo korigovat. Protože je ale v instrukci obsaženo mnoho, co by měly vědět krajské úřady, měl se jim výběr z této instrukce dát na vědomí.

Od této chvíle mohla deputace na Moravě začít fungovat. O svém reálném vzniku dala vědět panovnici hlášením z 9. srpna, kdy ji informuje, že toho dne byla na prvním přípravném sezení zahájena činnost a výslovně jmenuje personál, který byl vzat do přísahy. Toto první hlášení ke dvoru koncipoval sekretář Blumencron a bylo expedováno 11. srpna (přes poznámku *expediatur proxima posta*¹²⁸) a uzavřeno pečeti prezidenta Blümegena,¹²⁹ proto-

¹²⁷ Tu máme dochovanou – je to kn. 212, pokračováním jsou knihy 213–216.

¹²⁸ Tak podle kancelářské poznámky na rubu konceptu (9/11/eodem). Pošta do Vídně odjížděla z Brna každý den, i v neděli, v 11 hodin dopoledne. Zasedání 9. srpna se konalo v pátek a muselo být poměrně dlouhé, protože se na něm probírala dlouhá instrukce. Teprve potom mohl Blumencron nakoncipovat hlášení ke dvoru, které i vlastnoručně sepsal, a předat je kancelistovi k přepsání. Tato činnost sice zabrala nějaký čas, i proto, že šlo o písemnost s poněkud jinou úpravou od nové instituce, ale i tak by měla být expedice rychlejší, protože zatím neměli nic jiného na práci.

že deputace dosud svoji úřední pečeť neměla. Panovnice potvrdila ustavující sezení reskriptem deputaci z 23. srpna (praes. 25. 8.) a vyjádřila přesvědčení, že deputace bude vycházet při svém konání z udělené instrukce a prokazovat při něm zápal a píli.¹³⁰

Podrobné sledování mechanismu vzniku nového úřadu může přispět i ke zpřesnění názoru na to, kdy byla nová deputace vlastně zřízena. Obecně pojaté práce se spokojují s ročním datem, zato specializovaná literatura se v určení přesného denního data jejího vzniku neshoduje a naopak nabízí několik možností.¹³¹ Christian D'Elvert v práci o správě českých zemí uvádí jako datum zřízení deputace 18. července 1748. Ve svém výkladu také zmiňuje vedoucí personál úřadu na základě instrukce ze 14. července.¹³² V práci o finančních dějinách českých zemí opakuje datum reskriptu z 18. července a také připomíná patent z 26. července¹³³. D'Elvertovo určení vzniku deputace se zcela nepochybně opírá o panovnický reskript z 18. července. Jím ale byla tribunálu zaslána v příloze instrukce pro nový úřad, o jehož vzniku byl informován již reskriptem z 27. května, a to proto, aby věděl, jaké kompetence se mu odebírají.

V reskriptu z 18. července se totiž zmiňuje dekret s datem z téhož dne, kterým se prezidentovi deputace Blümegenovi nařizuje, aby se společně s celou deputací zabýval vymáháním nezaplacených daní. Měly být v úplnosti a v požadované výši vybrány do konce září, tedy před prvním listopadem, aby nový vojenský zaopatřovací systém mohl začít úřadovat bez starých restů.¹³⁴ Protože se tady novému úřadu přikazuje konkrétní úkol, mohlo by to vskutku znamenat, že již funguje. Ale v té době ještě neměl, kromě prezidenta, radů a sekretáře, žádný další personál.

Jiří Radimský ve své studii o tribunálu preferuje datum 14. července. Hovoří o císařském reskriptu z toho dne, jímž měla být na Moravě zřízena deputace ve věcech vojenských, kontribučních a kamerálních.¹³⁵ Toto autorem uváděné datum se shoduje s datováním instrukce pro deputaci, ale dekret Blümegenovi i reskript tribunálu, jimiž byla zaslána, nesou datum 18. července.¹³⁶ Jiří Radimský ale o něco později tento svůj názor korigoval, když společně s Miroslavem Trantírkem v práci o tereziánském katastru spojili vznik deputace s reskriptem z 27. května.¹³⁷ V něm se skutečně poprvé objevuje ucelená koncepce nového úřadu s předpokládanými pravomocemi a personálem. Použitá formulace

¹²⁹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 30–45; koncept.

¹³⁰ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 46–47; čistopis reskriptu.

¹³¹ Částečný přehled možností vzniku deputace podává také DOHNALOVÁ, R.: *Deputace*, s. 14.

¹³² D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 342.

¹³³ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 25, s. 572; kontribuční patent. Tam je malá zmínka, že krajští hejtmani v jistých věcech podléhají zřízené deputaci.

¹³⁴ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 74–95; čistopis, praes. 21. 7. 1748. „[...] wird gedachtem Deputations-Praesidi unter heutigem dato per decretum gnädigst aufgetragen, seines Orts nebst der gesambten Deputation darob zu sein, damit die *pro preterito* so wohl als *pro currenti* ausständige Landes-Praestationen so, wie es erforderlich ist, bis Ende *Septembris* mithin annoch vor Anhang des *prima Novembris* in seinen völligen Gang zu bringen, kommenden neue Militär-Verpfleg-Systematis in ihre vollkommene Richtigkeit gestellt und getilget werden mögen.“

¹³⁵ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x78. „Deputace ve věcech vojenských, kontribučních a komorních byla zřízena reskriptem panovnice z 14. července 1748.“

¹³⁶ Viz výše.

¹³⁷ RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav: *Tereziánský katastr moravský*. (Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy.) Praha 1962, s. 9. Toto datum je také uvedeno v netištěné genealogické práci Jana Petra Cerroniho o moravských šlechtických rodech (MZA, fond G 12 – Sbíрка Cerroniho, rkp. 38, fol. 94), kde se uvádí tento den jako den nástupu Jindřicha Kajetána Blümegena do funkce předsedy „deputace a komory“. Viz DOHNALOVÁ, R.: *Deputace*, s. 14.

„so haben wir [...] eigene Deputation [...] aufzustellen [...] resolviret“ označuje ale teprve první stádium, kdy panovnice dává najevo úmysl zříditi novou instituci. Slova „rozhodli jsme se zříditi“ neznamenají „zřizujeme“.

Stranou pozornosti zatím zůstalo datum 9. srpna, kdy se konalo první sezení, jehož obsahem byla příprava na budoucí fungování. Termín přináší hned na počátku první radní protokol, takže toto datum je v pramenech velmi snadno dostupné. Znamená zahájení úřední činnosti a proto je s podivem, že se na něj nikdo nezaměřil.

Nejednotnost vzniká proto, že se jednotliví badatelé vždy snaží spojit ustavení nového úřadu pouze s jedním stadiem jeho vznikání. Lze jej však spojit pouze s jedním dnem? Název deputace se v úředním dokumentu poprvé objevuje 27. května v reskriptu, jímž panovnice deklaruje úmysl založit nový úřad na zvládnutí především kontribuční agendy a také již ustanovuje vedoucí personál. Od tohoto dne se rozeběhla přípravné fáze, která byla v rukou nového prezidenta Blümegena. Spočívala především v návržení dalšího vyššího i subalterního personálu, ale i v jeho názoru na bezprostřední vykonavatele kontribuční agendy, na krajské hejtmany. Zhruba za měsíc a půl nato, 14. července, dostal nový úřad instrukci, ale ještě neměl kromě radů žádný personál. Ten byl jmenován na návrh prezidenta Blümegena dekretem panovnice až 1. srpna, ale své první a přípravné zasedání držel až 9. srpna. Na tomto sezení byli úředníci vzati do přísahy a vedoucí personál se seznámil s instrukcí, jinou činnost ale nevykonal. V úplnosti začala deputace fungovat až na svém druhém zasedání 13. srpna, ale bez naznačené přípravné fáze by nedošlo k plnohodnotnému pracovnímu sezení, které již vyřizovalo záležitosti, jež deputaci vymezovala instrukce.

Než hledat přesné denní datum, jež by se dalo spojit se vznikem deputace, bude jistě příhodnější klást vznik nového úřadu nikoliv k určitému přesnému datu, ale do léta 1748. Jeho začátek lze spojit s 27. květnem, i když i před tímto datem musela určitá přípravná jednání a úvahy o nové instanci proběhnout. Jmenuje se tu totiž vedoucí personál, s nímž musela být jeho budoucí angažovanost konzultována. Konečnou hranicí období vzniku je 9. srpen, od kdy deputace již vykonávala regulérní úřední činnost. Pro považování tohoto data za počátek skutečné existence deputace hovoří ještě další okolnost. Úřad se 13. září dotázal dvora, od jakého dne má být vyplácen plat personálu. Zda to má být od 27. května, kdy byla deputace zřízena, nebo od 9. srpna, kdy zahájila svou činnost. Přimlouvající se za první datum radové připomínali, že prezident Blümegen i nová rada Tauber se již od konce května zabývali jejími záležitostmi¹³⁸ a doufají, že panovnice ráčí rozhodnout ve prospěch konce května.

Odpověď nebyla tak vstřícná, jak očekávali. Reskriptem z 20. září rozhodl František Štěpán Lotrinský, že platy poběží od prvního zasedání 9. srpna, protože každý z dotčených předtím zastával nějaké místo, kde pobíral plat.¹³⁹ S tím se deputace musela smířit, ačkoliv za Blümegenovým návrhem jistě bylo zohlednění organizační práce, kterou bylo třeba k rozběhnutí nového úřadu vykonat. Začátkem října tedy poslala deputace panovnici návrh sum, které mají příslušet personálu deputace jako alikvotní podíl z ročního platu za dobu od prvního zasedání 9. srpna do konce října. V listopadu už začínal nový rozpočtový rok,

¹³⁸ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 77–78; koncept ke dvoru.

¹³⁹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 79–80; čistopis, praes. 22. 9; rozhodnutí bylo dáno na vědomí komorní pokladně (ta vyplácela mzdy).

a tedy začal běžet nový roční plat.¹⁴⁰ Tuto sumu panovnice schválila velmi rychle reskriptem z 20. října.¹⁴¹ Vznik deputace je tedy přímý důsledek decenálního recesu. Právě on je vlastní příčinou změn správního mechanismu. Jeho prosazením a přijetím skutečně počíná první fáze tereziánských reforem.

Upevnění systému

Vznikem nové deputace byly odňaty tribunálu některé kompetence, které dříve spravoval, a byly svěřeny novému úřadu. To ale zatím neznamenalo jeho přeměnu v pouhou soudní instanci, jak se domnívá Jiří Radimský.¹⁴² Od léta 1748 tak vedle sebe existovaly dvě instituce zeměpanského charakteru. Starší tribunál, jenž byl od roku 1636 nejvyšším zeměpanským úřadem v zemi, vykonával na Moravě zemskou vládu a spravoval všechny záležitosti. Nově vzniklou deputací byl však tribunál omezen ve svých kompetencích, ale nadále se označoval jako zemské „governo“, jak je patrné i z titulárních kalendářů.¹⁴³ A jistě právem, protože řízení podstatné části politických záležitostí mu nadále zůstalo.¹⁴⁴ V deputaci se v zemi objevila druhá zeměpanská instituce, která sice spravovala jen vymezené kompetence, jež představovaly pouze část správy, ale přece se dotkla dosti zásadně výsadního postavení tribunálu. Byla totiž koncipována jako instituce na tribunálu nezávislá, podléhající pouze panovníci, jejíž osobu reprezentovala. V systému institucí měla mít postavení *cum derogatione omnium instantiarum*. Tribunál i deputace byly postaveny na stejnou institucionální úroveň a ve svém konání si neměly překážet. Ale i v proklamované rovnosti postavení přece jen zůstával jemný rozdíl. Postavení zemské vlády propůjčovalo tribunálu alespoň formálně čestnou přednost. I když obě instituce měly komunikovat rovnocennými písemnostmi, byla zdůrazněna v jejich titulatuře. Když deputace psala tribunálu, oslovovala jej jako zemskou vládu, ne pouze jako tribunál nebo úřad zemského hejtmanství. Sama byla oslovována jen jako instituce zřízená pro správu *contributio-nalis, cameralis et militaris mixti*.

Od dalšího radního sezení (v úterý 13. srpna) se již projednávaly všechny běžné záležitosti, jimiž se deputace měla zabývat. Jak je patrné z registraturní knihy, nebylo jich v prvních týdnech mnoho. Ale úřad se teprve rozbíhal a jeho hlavní starostí bylo zatím vymáhání starých daňových nedoplatků. Nový vojenský a kontribuční systém se měl naplno rozeběhnout až od začátku nového vojenského roku, to jest od 1. listopadu. Ze strany dvora také bylo nutné přesněji stanovit a dopracovat systém výběru daní a různými nařízeními a patenty regulovat v nových podmínkách pravidla chování společnosti. Již začátkem srpna připomněla panovnice stavům i tribunálu, že když byla nyní přesunuta správa kontribučních povinností k deputaci, což slouží k bezpečnosti a stálému a dlouhotrvajícímu prospěchu

¹⁴⁰ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 85–88; koncept ke dvoru ze 4. října. V soupise ale nejsou uvedeni čtyři kancelisté, kteří přešli od tribunálu, protože u něj měli vyměřený plat, který si svou činností do 9. srpna zasloužili v původní instituci. K deputaci byli pouze převedeni a plat jim tam běžel kontinuálně dál. Také tu nejsou oba koncipisté. Jsou tu ale s platem uvedeni nadpočetní Scheüre a Jägermann, kteří dříve u tribunálu nepobírali žádný plat.

¹⁴¹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 91–92; čistopis, praes. 24. 10.; dáno na vědomí komorní pokladně.

¹⁴² RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x78.

¹⁴³ TK 1749 pochopitelně označuje tribunál jako zemskou vládu, zatímco TK 1750 po další správní reformě v předcházejícím roce uvádí s tímto pověřením reprezentavi a komoru (viz dále).

¹⁴⁴ VONDRA, R.: *České země v letech 1705–1792*, s. 81 chybně uvádí, že deputace vznikly místo (sic) kolektivních správních institucí, tedy také tribunálu.

zemi jako celku i jednomu každému obyvateli a poddanému markrabství, musí být dbáno také na to, aby všem poplatníkům nevznikaly nadbytečné náklady. V rámci celkového šetření měli stavové dobře uvážit, jaké úspory by šlo v tomto směru udělat, zda by třeba nebylo možné omezit personál, když nyní zemskému výboru i zemské účtárně s novou správou odpadne velmi mnoho práce. Také zemští úředníci měli nadále zastávat jen své funkce. Panovnice přikázala, aby nadále nebyli bráni k dalším příležitostným činnostem, za něž by dostávali spropitné či odměny nebo dary. Dále vyzývala, aby stavové snížili stravné (*Liefer-Gelder*), jež je nyní v zemi neobyčejně vysoké, stejně jako upravili výše platů, jež nemají dávat podnět k rozmařilosti, ale mají sloužit na zapravení životních nákladů. Rovněž měli omezit různé příplatky k platům.¹⁴⁵

Panovnice reskriptem s takovými příkazy bezesporu hluboce zasahovala do stavovského hospodaření, když chtěla být následně informována, jaké kroky stavové podnikli a tak dohlížet, zda zbytečně neplýtvají v zemských výdajích. Hospodaření s nimi bylo stále chápáno jako výlučná stavovská doména. Reskript byl zřejmě důsledek nelichotivých poznatků z Haugwitzových revizí stavovského hospodaření. Ale výzva k všeobecným úsporám je v tíživé situaci monarchie ospravedlnitelná. Tíha spojená s novým vojenským a kontribučním systémem se musela týkat všech, nejen daňových poplatníků. Jestliže se Marie Terezie stavěla do mateřské pozice ochránkyně monarchie, potom byl reskript zcela v intencích úmyslu a jen dokládal, že pocítovala odpovědnost za všechny obyvatele svých zemí.

Ale další kroky se týkaly především nového úřadu. Reskriptem z 23. srpna 1748 panovnice připomenula deputaci zavedení v tzv. německých zemích nového systému (*Hauptsystema*) a zaslala principy jeho rozdělení.¹⁴⁶ Panovnice vyjádřila naději, že nový systém bude uveden v život a úřad bude mít stále na zřeteli jeho další zdokonalování a stabilizaci, což je nutné pro blaho monarchie. V tomto systému je kladen důraz na tři hlavní oblasti, které se mají spravovat odděleně. Deputace má vést zvláště příjmy a výdaje vojenských záležitostí (*militaire*) i komorních (*camerale*) a obě potom separovat od komorních dluhů („*Camerale-Schuldenweesen*“).

Panovnice tu stanovovala pravidla, podle nichž má nový úřad v těchto záležitostech jednat. Správa a vydávání peněz vybraných k vojenským účelům (*quantum militare*) přísluší sice generálnímu vojenskému komisariátu, přesto ale měla deputace dbát na to, aby byly částky každý měsíc řádně a včas odvedeny od zemského vrchního daňového úřadu („*Landes-Ober-Steuer-Amt*“) do vojenské pokladny. Přitom měla udržovat přehled nad vynakládáním částek pouze na stanovené účely, upozornit na případné nepořádky a také každý měsíc podat zprávu prostřednictvím pokladních výtahů („*Cassae-Extracten*“) o pravém stavu *contributionale* a výsledném odvodu sumy příslušející *militaire* do vojenské pokladny.

Pokud se týká komorních dluhů, měla deputace dbát na přesné odvádění stavy povolené sumy každý měsíc ke komorní dlužní pokladně („*Camerale-Schulden-Cassa*“)¹⁴⁷ a regulovat

¹⁴⁵ MZA, B 1, sg. C 4/3, kart. 167, fol. 102–105; čistopis reskriptu z 5. srpna 1748 pro tribunál, praes. 8. srpna.

¹⁴⁶ MZA, B1, sg. C 6/2, kart. 181, fol. 2–29; čistopis; tamtéž, B 1, kn. 212, s. 47–84; opis v knize deklaratorií. O něm také viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 343.

¹⁴⁷ Nejedná se o samostatnou instituci s vyhrazeným personálem, ale pouze o účet vedený komorní pokladnou.

dlužní věci. Panovnice také zaslala systematiku státních dluhů v markrabství. Ta musela být bezpodmínečně dodržována. Deputace měla dbát na řádné vyplácení úroků a čtvrtletně informovat o splácení.

Pro oblast *camerale* dvůr zaslal deputaci komorní rozpočet na rok 1749, který měl začít platit od počátku vojenského roku (od 1. listopadu). Měl být považován za nezměnitelné pravidlo, jehož principy se musely dodržovat a ani v nejmenším se od nich neodchýlit. Zvláště nesměla deputace hradit jiné platby, než v něm byly uvedené. Peníze mohla vynakládat jen na předepsané výdaje. Také nesměla hradit ani další vedlejší výdaje, jako sůl, dřevo, různé nahodilosti nebo kancelářské potřeby. Ty v něm nebyly zahrnuty, stejně jako dosud od eráru placení tři zemští lékaři.¹⁴⁸

Panovnice tu přikázala také účetní změnu. Do této doby bylo běžné, že se komorní účty vedly podle solárního roku a ne podle vojenského. Deputace měla instruovat na ní závisící komorní úředníky, aby uzavřeli účetnictví již ke 30. říjnu. Dále již měli účtovat v rámci vojenského roku. Zavedl se tak jednotný způsob účtování. V případě, že by zbyly nějaké nedoplatky, je nutné se zasadit o jejich brzké odvedení, ale v žádném případě se nesměly smísit s příjmy nového systému. Na základě tohoto reskriptu vydala 20. září 1748 deputace ustanovení pro Moravu o vybírání daně v novém kontribučním systému, povoleném stavu na deset let na vydržování vojska.¹⁴⁹

I další patenty a nařízení vydávaná panovnicí přispívaly k upevňování finančního systému a nastavování závazných pravidel chování v něm. To se týká nových předpisů o vybírání daně z dováženého, prováženého a vyváženého dobytka z 26. října,¹⁵⁰ solního patentu z téhož data,¹⁵¹ a také upraveného a ve svých důsledcích i obnoveného poštovního řádu.¹⁵² K nim lze počítat také vyhlášení předpisů deputací pro vybírání berních poplatků a pachtovného, za které byl stavům na 10 let přenechán tabákový důchod.¹⁵³ Podobná nařízení a úpravy daňového systému následovala i v dalších letech.

Rozvoj deputace

Stálé upřesňování pravidel nového systému, které vycházelo ode dvora, a jejich rozšiřování po zemi postupně zvyšovalo celkové zatížení úřadu. To lze dokumentovat čísly z registraturních knih. Jestliže v srpnu do nich zaregistrovali 53 jednotek, v září to bylo již 189 a v říjnu 287 kusů. Když začal nový vojenský rok a vstoupil v platnost nový vojenský a kontribuční systém, nastalo pochopitelně přirozené zvýšení. Za dva zbývající měsíce v roce zaregistrovali celkem 992 jednotek (457 a 435), což bylo skoro jeden a půl krát tolik, co za předcházející tři od prvního sezení. Zhruba na podobné výši se držel počet registrovaných věcí i v prvních měsících roku 1749.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Na jejich platy dosud bylo počítáno se sumou 1400 zl. Nový rozpočet pro rok 1749 počítá s pěti a platy 466 zl. a 40 kr. pro každého.

¹⁴⁹ *Patenty*, s. 124, č. 1285, německý tisk, 8 listů. Patent č. 1284 je o tomtéž z 18. září pro dědičné vévodství Štýrské.

¹⁵⁰ *Patenty*, s. 124, č. 1288.

¹⁵¹ MZA, B 1, kn. 220, nefol., patent č. 7; C 4 – Tribunál, s. 81, č. 1182

¹⁵² *Patenty*, s. 124, č. 1292, 1293.

¹⁵³ *Patenty*, s. 124, č. 1287, C 4 – Tribunál, s. 81, č. 1181.

¹⁵⁴ MZA, B 1, kn. 260; měsíční součty.

Mimo to byla deputace nucena upravovat některá vnitřní byrokratická pravidla. Z toho důvodu musel někdy úřad vykonávat tutéž činnost častěji, jako například, když radní protokoly neměl posílat ke dvoru měsíčně, ale každých 8 dní.¹⁵⁵ Stejně tak se stále rozšiřoval počet a okruh dalších přehledů a hlášení, které dvůr vyžadoval. V nich bylo třeba dbát na oddělené účtování *militare, camerale a contributionale*.¹⁵⁶

Zvyšující se zátěž úřadu si pochopitelně vynutila posilování personálu, zejména na rozhodovací úrovni. K deputaci ustanovený rada Widmann byl u sezení jednou, a to jen proto, aby složil služební slib. Potom však již ne. Byl dlouhodobě nepřítomen, neboť zřejmě neprodleně po složení služební přísahy nastoupil do dvorských služeb a byl zakrátko pověřen diplomatickou misí na kurfiřtském bavorském dvoře.¹⁵⁷

Nejprve k úřadu přicházely osoby s poradním hlasem. Už výše zmíněným reskriptem z 23. srpna měl prezident Blümegen pozvat k sezením bývalého rentmistra Jana Křtitele Grimma, radu dvorské komory a stávajícího komorního reprezentanta. Neměl být zatím u sezení trvale přítomen, ale jen čas od času, když by od něj byla potřebná nějaká informace v komorních záležitostech.¹⁵⁸ Dalším takovým poradcem byl vojenský komisař, jenž také měl být u sezení zprvu pouze nápomocen při vyřizování záležitostí z oblasti *militare mixtum*. Poprvé se objevil na sezení 26. srpna 1748,¹⁵⁹ nikoliv jako řádný člen, ale jako přisedící vojenská osoba, nicméně se stal od této doby prakticky součástí deputace. S ohledem na jí vymezené kompetence bylo velmi často potřeba jeho dobrozdání. Oba se zanedlouho stali skutečnými rady. Grimm byl u sezení trvale od začátku listopadu, vojenský komisař měl být považován za stálého člena reskriptem ze 14. listopadu.¹⁶⁰ Další skutečný rada Lazar Michal Wimmersperg se objevil až v prosinci.¹⁶¹ Počet reálně činných radů se nyní tak zvýšil na čtyři, nepřítomný Widmann byl zastoupen až od dubna 1749 novým radou. U oficiantů a nižšího personálu nedošlo ke změnám.

Tribunál i deputace ale nebyly zpočátku navzájem zase tak nezávislé, jak tomu snad reformátoři ve Vídni chtěli a jak by bývali rádi viděli. Pro dosti těsné spojení, alespoň z počátku, mluví několik aspektů. Hlavní roli tu hraje skutečnost, že nová deputace vznikla prakticky vydělením ze stávajícího tribunálu. Obě instituce tedy vázala spojitost jednak personální, protože dosavadní pracovní vztahy nebylo možné přerušit ze dne na den, jednak také prostorová, neboť oba úřady sídlily na téže místě, totiž v Zemském domě.

Sepětí nově zřízené deputace s tribunálem, a to i přes vydělení a oddělení agendy, se také projevilo ve zmíněném novém komorním rozpočtu na vojenský rok 1749. Rozdělení personálu mezi obě instituce je v něm totiž nezřetelné. Jako personál deputace jsou tu uve-

¹⁵⁵ MZA, B 1, kn. 212, s. 125–126; opis reskriptu z 5. října.

¹⁵⁶ Např. MZA, B 1, kn. 212, fol. 123–124.

¹⁵⁷ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 99; koncept ke dvoru z 18. listopadu. Při zodpovídání příčin nepřítomnosti radů u sezení deputace se u Widmanna poukazuje na dvorské služby v zahraničí, zatímco Wimmersperg je ještě ve Slezsku. O působení v Bavorsku D'ELVERT, CH.: *Die Grafen, Freiherrn und Ritter von Widmann*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (dále Notizen-Blatt) 1877, s. 17 n.; WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 55, s. 248.

¹⁵⁸ MZA, B 1, sg. C 6/2, kart. 181, fol. 6v. Poprvé se objevil na sezení 30. srpna (MZA, B 1, kn. 1, s. 34; šesté sezení).

¹⁵⁹ Komisař Schilling (MZA, B 1, kn. 1, s. 29; páté sezení).

¹⁶⁰ MZA, B 1, kn. 212, s. 149–150; opis.

¹⁶¹ Na sezení 20. prosince (MZA, B 1, kn. 1, s. 620), ustanoven byl již 17. října (MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 93–94; čistopis).

deni jen prezident Blümegen, další dva radové Widmann a Tauber, potom kupodivu nejmenovaný protokolista (přestože jmenovitě Kriegisch složil jako protokolista služební přísahu¹⁶²), dále tři kontribuční revidenti (Fatt, Kayser a Saska) a dva nadpočetní ingrosisté (Scheüre a Jägermann).¹⁶³ Ostatní úředníci byli zahrnuti pod personál tribunálu se svým původním zařazením, například Blumencron jako německý sekretář, i když složil přísahu jako sekretář deputace. Podobně i ingrosisté jsou napsáni v původním pořadí, i když právě ti nejzkušenější z nich složili přísahu jako kancelisté deputace. Nejde ale jen o náhodné opomenutí, které bychom mohli vysvětlit jako neinformovanost dvora s obsazením nově vzniklého úřadu, protože do Vídně zcela jistě musely přijít zprávy z Brna o ustanovení deputace ještě před expedicí tohoto reskriptu s komorním rozpočtem.¹⁶⁴ I v titulárním kalendáři na rok 1749, jehož text vznikl ke konci roku 1748, je toto pořadí zachováno.¹⁶⁵

Vysvětlením by mohla být snaha po účetním rozlišení a zpřehlednění vydaných sum na zeměpanskou správu. Jedno hledisko by mohlo preferovat shrnutí nových výdajů na deputaci a jejich odlišení od výdajů na tribunál. Ale ani tyto sumy nemusejí úplně odpovídat, protože i u tribunálu nalezneme další náklady na dva nové písaře (Schraub a Továrek), jejichž plat je vyšší než u dříve ustanovených ingrosistů (400 zl. proti 175 zl.). Doplnění platu ingrosistů z tax je možným druhým důvodem, proč byl personál obou institucí takto promíšen. Taxátor (a tedy taxovní úřad) byl jen u tribunálu a jen u něj se braly příplatky ke stálým platům z tax. Platy u deputace, stejně jako platy nově ustavených kancelistů u tribunálu, byly pevně stanovené. Úředníci, kteří přešli k deputaci od tribunálu, si podle panovnického nařízení podrželi své platy, jejich výšku i strukturu. Protože mezi nimi byli i ti, jejichž plat byl doplňován z tax, což se týkalo nejen ingrosistů, mohli být vedeni pro větší přehlednost u té instituce, kde se taxy vybíraly.

Dosud nedokážeme úplně přesně stanovit, zda bylo provázání obou institucí jen papírové nebo byla jejich spolupráce těsnější. V úmyslu panovnice to jistě nebylo, opíráme-li se o dikci jejích reskriptů a také o instrukci pro deputaci. Ale například rada Widmann byl formálně přisedícím u obou institucí. Podobná konstatování platí i o vyšším kancelářském personálu. Sekretář Blumencron, registrátor a expeditor Valenta a koncipisté Nicolai i Seidl jsou jmenováni také mezi personálem tribunálu. Například když ještě na jaře 1749 Jan Arnošt Seidl žádal deputaci, aby oznámila komorní pokladně, že mu má být vydáno 200 zl., tituluje se jako koncipista tribunálu a deputace.¹⁶⁶ Pouze radní protokolista Kriegisch byl protokolistou jen u deputace (u tribunálu byl v této funkci František Filip Reissmüller). Valenta měl u tribunálu navíc titul *translator*.

Pro provázanější fungování obou institucí především na počátku existence deputace také mluví množství zde ustanovených kancelistů. Vyčleněných osob tohoto určení pro deputaci bylo na počáteční nevelkou agendu příliš mnoho, takže nelze vyloučit, že vypomáhali i u tribunálu. Bylo jich celkem šest, čtyři řádní a dva mimořádní a všichni přešli k deputaci

¹⁶² MZA, B 1, sg. D 1, kart. 167, fol. 40; Kriegisch složil přísahu 9. srpna.

¹⁶³ MZA, B 1, kn. 212, s. 73.

¹⁶⁴ Bylo času asi deset dnů, zhruba od 11. srpna do 23. toho měsíce.

¹⁶⁵ TK 1749, nestránkováno.

¹⁶⁶ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 110–111, čistopis žádosti, praes. 24. března 1749.

od něho. Tribunál měl původně celkem 18 ingrosistů (= kancelistů) a jednoho rolistu.¹⁶⁷ Nedokážeme zatím rozlišit, kolik bylo v té době mezi nimi neplacených a kolik pobíralo plat. Komorní rozpočet pro rok 1749 jich uvádí u tribunálu placených celkem devět, jenže v tom jsou také ti čtyři, kteří přešli k deputaci.¹⁶⁸ Měl tedy tribunál pouze pět placených ingrosistů. Protože ale deputace měla plně začít fungovat od 1. listopadu s počátkem nového vojenského roku, od kdy měl být uveden v život nový vojenský zaopatřovací systém, je pochopitelné, že jejich šest placených kancelistů nemohlo být v prvních měsících vytiženo úplně. O tom svědčí také počet projednávaných záležitostí i počet sezení, u nichž teprve na počátku listopadu můžeme vidět nárůst. Není proto vyloučeno, že kancelisté mohli být využíváni na počátku existence deputace také pro psaní čistopisů i pro tribunál, zvláště když odtud přišli a způsoby úřadování velmi dobře znali.¹⁶⁹ Na reálnost takové představy upomíná také, že titulární kalendář pro rok 1749 uvádí všech šest kancelistů u deputace zároveň jako ingrosisty u tribunálu.

Nelze ovšem pominout další výmluvnou skutečnost. Deputace také důsledně neoddělila místo svého jednání. Hned na prvním sezení, které se konalo v domě prezidenta, bylo usneseno, že se bude jednat se zemským hejtmanem, zda by bylo možné pro sezení deputace vyhradit místo v Zemském domě. Že tato jednání vedla k cíli, svědčí dlouhodobé setrvávání deputace a jejich nástupců (reprezentace a komory nebo gubernia) v této budově.¹⁷⁰

Z předcházejících pozorování lze vyvozovat, že oddělení deputace a tribunálu v praxi nebylo zpočátku nijak radikální a naopak lze mít za to, že šlo o dlouhodobý a postupný proces. V případě Moravy, kde přijetí a schválení decenálního recesu nepřineslo významější kontroverze, lze (bez komentování situace současníky) pouze konstatovat, že tribunál i deputace působily ve vzájemné shodě k společnému cíli. Obě instituce si neměly překážet a nelze také zatím najít žádný spor mezi nimi. Nakonec i moravský zemský hejtman hrabě Heisler, jenž stál v čele tribunálu, se významně zasloužil o přijetí decenálního recesu.¹⁷¹

Situace ale jistě nebyla tak ideální. Můžeme předpokládat určitá jemná pnutí způsobená změnou společenskou prestiží, protože pro tribunál znamenal vznik deputace fakticky ztrátu kompetencí. Přestože správa politických věcí, tedy to nejdůležitější, zůstávala stále v rukou tribunálu, existence nového úřadu se stejnou vážností znamenala novou situaci. Deputace se měla obracet ke dvoru nezávisle na tribunálu *cum derogatione instantiarum*. Postupnou ztrátu společenské prestiže znamenala pro tribunál skutečnost, že část velmi důležitých záležitostí šla zcela mimo něj. Existující provázanost obou institucí nebyla zřejmě ku prospěchu věci, jak lze poznat z přípravných jednání během zásadní reformy z května 1749. Jasně se při nich deklaroval úmysl obě instituce důsledně oddělit.¹⁷²

¹⁶⁷ Titulární kalendář pro rok 1748, nestránkováno. Zřejmě jsou tu uvedeni i nadpočetní ingrosisté bez platu, protože v kamerálním systému pro rok 1749 se dva z nich, Schraub a Továrek, uvádějí jako nově (sic) placení. Titulární kalendář pro rok 1749 jich zná celkem 17 (+ rolistu), v tom opět všech šest u deputace. Ty ale u deputace uvádí také.

¹⁶⁸ Dva nadpočetní jsou uvedeni u deputace. Stejně tak je uvádí i druhý kvartál pro vojenský rok 1749.

¹⁶⁹ Rozhodnout tu musí další výzkum.

¹⁷⁰ DŘÍMAL, J.: *Zemský dům v Brně*. Brno 1947, s. 123 sice existenci deputace pomíjí, ale předpokládá rozdělení místností tribunálu po vzniku reprezentace a komory o necelý rok později. Muselo k němu dojít však již dříve.

¹⁷¹ JANÁK, J.: *Moravští zemští hejtmani*, s. 161.

¹⁷² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol.; viz rozvaha z května 1749 s jasně deklarovaným úmyslem obě instituce důsledně oddělit.

I když tribunál i nadále spravoval obecně politické záležitosti, panovnice mu postupně odnímalala další kompetence. Byly to většinou takové, u nichž se dá rozpoznat vztah k panovnickým příjmům. Nejprve, jako další oblast panovnických příjmů svou podstatou úzce související s *camerale*, byly vyňaty reskriptem ze 7. října všechny mincovní věci (mincovnictví) z pravomoci tribunálu a svěřeny deputaci. Rozhodnutí se úřadu dostalo oklikou přes tribunál, jemuž bylo adresováno.¹⁷³ Reskriptem z 28. listopadu předala panovnice deputaci správu a vrchní inspekci oprav cest. Funkční a do dobrého stavu uvedený komunikační systém byl významný jednak pro vojenské operace, které panovnice v budoucnu předpokládala ke znovudobytí Slezska, ale také pro efektivní správu. Po dobrých cestách mohly být rychle rozšiřovány panovnické patenty a příkazy po celé zemi, jezdila tudy pošta a navíc prospívaly obchodu. Souvislost s *militare* i rozvíjejícím se *commerciale* je zřejmá. Tento reskript byl již adresován přímo deputaci.¹⁷⁴

Pod dozor deputace byla dále postavena reskriptem ze 14. února 1749¹⁷⁵ správa poštovníctví. Úmysl panovnice byl jasný. Rozhodla se soustředit správu kamerálních příjmů, a proto logicky spravování důchodů, které plynuly z poštovního regálu, podřídila deputacím v zemích.¹⁷⁶ Měly přitom dbát na prosazování a dodržování nově vydaných úprav poštovních záležitostí ze 14. a 16. prosince 1748. První se týkala chování posílů a sběratelů listů (*Briefsammlere*), druhá potom stanovovala pravidla, jak se mají chovat úředníci pošty k pasažérům a naopak cestující k poštovním zřízencům.¹⁷⁷ Reskriptem z 10. března 1749 panovnice deputaci svěřila dohled nad komerčními záležitostmi. Měla je zasílat do Vídně ke komerčnímu ředitelství. Tehdy byla u deputace také zřízena komerční komise.¹⁷⁸ Prostor pro působnost tribunálu se tak postupně zmenšoval, zatímco množství projednávaných záležitostí u deputace se stále zvětšovalo.

DOBA REPREZENTACE A KOMORY

Vznik reprezentace a komory

V době nástupu Marie Terezie na trůn byly díky splynutí rakouských dvorských kanceláří za Karla VI. tzv. německé dědičné země rozděleny na dvě správní skupiny, reprezentované dvěma institucemi centrální povahy, českou a rakouskou dvorskou kanceláří.¹⁷⁹ Tento stav přetrvával po celý začátek její vlády až do poloviny roku 1749, ale ukazovalo se, že

¹⁷³ MZA, B 1, kn. 212, s. 135–138; praes. u deputace 10. 10. Podle knihy deklaratorií pravděpodobně vůbec nebyl tento reskript deputaci přímo ode dvora zaslán, protože v takovém případě by si spíše zapsali vlastní.

¹⁷⁴ MZA, B 1, kn. 212, s. 165–166; opis., praes až 16. 12.

¹⁷⁵ MZA, B 1, kn. 212, s. 204–207; opis, praes. 16. 2.

¹⁷⁶ MZA, B 1, kn. 212, s. 204. „Demnach wir die Besorgung deren Cameralgefällen so viel möglich zu concentriren, unseres Dienstes zu sein gnädigst befunden, und daher die aus unserem Postregali flüssende Revenuen, gleich anderen Cameralgefällen, der Obsicht und Direction deren in unseren teütschen Erbländern bestelten Deputationen, einfolgsamb auch die Postgefälle unseres Marggraffthumbs Mähren eurer Besorgung zu untergeben, und gnädigst entschloßen haben [...]“

¹⁷⁷ MZA, B 1, kn. 220, patenty pod čísly 10 a 11. (Viz také *Patenty*, č. 1291 – 1296.)

¹⁷⁸ MZA, B 1, kn. 212, s. 212–217; opis, praes. 13. 3. *Průvodce*, s. 207; BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371.

¹⁷⁹ Obecně o této fázi reformy viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 345 n.; WALTER, F.: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung*, s. 175 n.; TÝŽ: *Österreichische Verfassung- und Verwaltungsgeschichte*, s. 94–102; HELLBLING, E. C.: *Österreichische Verfassung- und Verwaltungsgeschichte*, s. 290; VOCELKA, K.: *Glanz und Untergang*, s. 354–367; OLECHOVSKI, T.: *Die Auflösung der Böhmischen Hofkanzlei*, s. 243–249.

stávající správní model je pomalý a celkově málo efektivní. A to zvláště ve zlomových dějinných okamžicích, jimiž nepochybně byly obě války o Slezsko s Fridrichem II., jež vyžadovaly rychlé soustředování finančních zdrojů pro armádní potřeby.

Panovnice se z tohoto důvodu rozhodla k významnému reformnímu kroku, jímž trvale otřásla dosavadním správním systémem. Hlavním principem reformy se stalo oddělení politických a finančních záležitostí od soudnictví a jeho vydělení do samostatné instance. Spravování soudních věcí má totiž jiný charakter a je-li soustředěno společně s politickými a finančními záležitostmi na jednom místě, pravidelně způsobuje potíže především nestejnou rychlostí při vyřizování soudní a politické agendy. Dvůr si tento odlišný charakter operací u obou typů záležitostí uvědomoval již delší dobu. Na Moravě u tribunálu už císař Karel VI. instrukcí z 26. května 1727 zřídil vedle většího senátu zvláštní menší (soudní) senát k usnadnění operací nad soudními věcmi.¹⁸⁰ Oddělení obou agend ale nebylo provedeno důsledně, protože i větší senát se kromě politických zabýval také soudními záležitostmi. Toto dělení senátů na větší a menší, proti němuž bylo mnoho námitek, bylo ale zrušeno další instrukcí z 13. května 1739. Tehdy císař rozdělil tribunál tentokrát na dva zcela rozdílné senáty, politický a soudní. V čele politického senátu měl stát zemský hejtman, soudnímu předsedal nejčastěji nejvyšší zemský komorník. Nebyla ale zavedena specializace přísedících, protože referenti se v obou senátech střídali. Separátní senáty měly zasedat dva dny v týdnu, ale v dalších dvou dnech měli všichni společně projednávat nejdůležitější politické a soudní případy. Politický senát také mohl vynášet rozsudky v soudních věcech, když mu k tomu zbyl čas.¹⁸¹

Další, ještě důkladnější oddělení uskutečnila Marie Terezie reskriptem z 15. ledna 1749. Tady se již přímo mluvilo o úplném oddělení politických a soudních záležitostí, tak, aby se oba resorty navzájem nemíchaly. *Politica* se proto neměla probírat v plénu, ale měla se projednávat ve zvláštním odděleném senátu vedeném zemským hejtmanem (Heislerem)¹⁸² a nejvyšším zemským komorníkem Blümegenem¹⁸³ (jenž byl tehdy zároveň prezidentem deputace a nejvyšším vojenským komisařem a podléhaly mu finanční a vojenské záležitosti) s přizváním kanceláře tribunálu (jímž byl ještě v té době zřejmě také Blümegen) a jednoho tribunálního přísedícího. Soudní senát tvořili jako předseda nejvyšší zemský sudí František Antonín Schrattenbach s ostatními přísedícími tribunálu.¹⁸⁴ Další vysvětlení pro náplň soudního i politického senátu poskytuje reskript Marie Terezie z 20. února 1749.¹⁸⁵ Z tohoto rozdělení kolegia tribunálních radů je patrné, že převážnou část záležitostí vyřizovaných tribunálem v této době představovaly soudní věci. Těmi se měli zabývat téměř všichni přísedící, zatímco ke zvládnutí politických záležitostí stačil daleko užší okruh osob. Praktická nutnost oddělení senátů navíc zdůrazňuje odlišný charakter obou oblastí.

¹⁸⁰ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x59. Instrukce viz *tamtéž*, č. 805; D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 223 přináší její výklad.

¹⁸¹ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x62.

¹⁸² Na prvním místě je uveden anonymně zemský hejtman, jímž byl od 1. 7. 1748 hrabě Heisler (JANÁK, J.: *Moravští zemští hejtmáni*, s. 161), osobně je sice jmenován zemský komorník Blümegen, ale není tu výslovně uvedena jeho řídicí role. Potom je ale regist v inventáři nesprávný (viz RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, č. 1189).

¹⁸³ Blümegen byl nejvyšším komorníkem od 30. května 1748–1753 (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 645).

¹⁸⁴ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 343 (komentovaný text reskriptu).

¹⁸⁵ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, č. 1193; autor na s. x80 interpretuje tento i předcházející reskript a tedy toto rozdělení jako důkaz nejasnosti o charakteru správy v provinciích i na centrální úrovni.

Zmíněný reskript lze chápat jako další postupný reformní krok. Lze totiž poznamenat, že téměř každá záležitost má kromě svého speciálního základu (finance, soudnictví, vojenství) i politický rozměr, jen velmi málo je jich skutečně speciálně zaměřených. I když tedy byly v létě 1748 finanční a vojenské věci tribunálu odebrány a přesunuty nově vzniklé deputaci, politické souvislosti těchto záležitostí doposud řešil větší senát tribunálu v plénu, takže jejich projednávání se mohlo snadno smísit se soudními. Dva různé aspekty těchto finančních i vojenských záležitostí byly tedy řízeny dvěma institucemi. I když personální situace byla takovému spravování momentálně příznivá (nejvyšší komorník byl zároveň prezidentem deputace, také Heisler si s Blümegenem jistě dobře rozuměl, protože oba byli zastánci reformy), nebylo to ale řešení stálé, neboť obsazení úřadů se mohlo změnit. Nebylo navíc ani systémové, protože jedna a táž záležitost mohla být teoreticky spravována ze dvou míst.¹⁸⁶ Tato výtka se ale především týká situací, kdy by nastávala potřeba nějak upravit (reformovat) jednání ve finanční nebo vojenské oblasti, technicky spravované deputací. Obecná úprava, má-li se dotýkat celé země, je vždy věcí politickou a deputace by tu nemohla postupovat zcela samostatně. Nehledě na výsledek, bylo by možno očekávat zdlouhavá jednání, což by v konečném důsledku mohlo zužovat prostor pro případné reformy. Naproti tomu náplň činnosti soudního senátu tribunálu se jeví jako kompaktní. Na zemské úrovni není žádná jiná instituce, která by zasahovala do jeho kompetencí. Protože je soudní senát opatřen převažujícím podílem přísedících, profiluje se (nebo spíše je profilován) tedy tribunál čím dál více jako soudní instance.

Zatím bylo tedy soudnictví odděleno od politických věcí ve vrchní zeměpanské instituci vedle paralelně existující deputace. Situace v zemi odrážela stav centrální úrovně, kdy vedle dvou dvorských kanceláří existovala jako poradní orgán konference *in internis* (hlavní deputace), specializovaná na politickou a finanční správu. Dalším krokem muselo být oddělení obou oblastí do zvláštních úřadů. K tomu došlo počátkem května. Inspirací pro reformu tohoto směru bylo Prusko. Prakticky bylo oddělení úspěšně vyzkoušeno ve zbývajících částech Slezska a později v Korutanech a Kraňsku.¹⁸⁷

Rozhodující fází reformy,¹⁸⁸ oznámila panovnice kabinetními listy, danými v Schönbrunnu 2. května 1749, představeným těm úřadům, jichž se změny týkaly. Adresáty byli kancléři obou dvorských kanceláří Harrach a Seilern, prezident konference *in internis* Haugwitz a dvorský a státní kancléř Uhlfeld.¹⁸⁹ Těmito kabinetními listy jim panovnice oznámila principy reformního kroku a zároveň jim sdělila, čím se budou jejich úřady zabývat a jaké bude jejich personální obsazení.

¹⁸⁶ Příkladem může být například návrh na jmenování krajských hejtmanů v roce 1748, podaný nejprve tribunálem, ale potom ještě znovu Blümegenem. Krajské úřady vůbec byly řízeny jak tribunálem (politické záležitosti), ale zároveň v dost široké oblasti i deputací, především ohledně vybírání daní (dále i vojenské věci, které nespádaly pod politiku).

¹⁸⁷ *Dějiny X*, s. 46; VOCELKA, K.: *Glanz und Untergang*, s. 50.

¹⁸⁸ Rámcově o této fázi reformy viz také D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 346 a n. BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 369–374; viz také JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 143.

¹⁸⁹ Kabinetní list Seilernovi publikoval MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 360–366, č. 2 (bez příloh); ÖZV II. 2, s. 274–292; pro Harracha se dochovaly dva – ÖZV II. 2, s. 269–270 (stručný); MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 347–359, č. 1, ÖZV II. 2, s. 282–284 v poznámkách odchyly od znění kabinetního listu zasláno Seilernovi (obširnější); pro Haugwitze otiskuje ÖZV II. 2, s. 270–272. Originál tohoto kabinetního listu je v MZA, G 142, č. 571, k. 47, fol. 1–4; Uhlfeldovi – MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 367–368, č. 3; ÖZV II. 2, s. 272–273.

Tuto fázi ale nelze omezovat na pouhé institucionální oddělení soudnictví od politických a finančních věcí, i když to byl podstatný cíl. Poněkud ve stínu této úpravy zůstávají následné kroky. Předpokladem pro vydělení soudnictví do nového úřadu bylo formální zrušení obou dvorských kanceláří. To ovšem neznamenalo, že by byly zcela rozeznány a že by jejich personál ztratil zaměstnání, právě naopak, personál obou kanceláří se vstřelil do reformovaných úřadů. Celá jejich agenda tak ale mohla být účelněji rozdělena mezi vhodné instituce.

Pro vrchní spravování soudních záležitostí vznikl nejvyšší justiční úřad (*Oberste Justizstelle*), jenž převzal nejen jejich soudní agendu, ale také podstatnou část úředníků. Jeho personál přišel z grémií obou zrušených dvorských kanceláří.¹⁹⁰ Pro efektivní spravování politických a finančních záležitostí panovnice nově zřídila další konses, který nazvala *Directorium in publicis et cameralibus*. Měl být zřejmě institucionalizací dosavadního poradního orgánu, konference *in internis*. Jeho prezidentem jmenovala Haugwitze a vymezila materie, jimiž se direktorium má zabývat.¹⁹¹ Do něj byla potom převedena část personálu bývalých dvorských kanceláří. Na počátku nebyl u direktoria tak početný jako u nejvyššího soudního úřadu.¹⁹² Takto také *de facto* došlo ke sjednocení obou bývalých dvorských kanceláří do jedné instituce. Běžná kancelářská agenda byla soustředěna na jednom místě u direktoria. To byl další praktický důsledek reformy, jenž urychlil fungování politické správy. Posledním krokem byl přesun části kompetencí bývalých dvorských kanceláří k tzv. státní kanceláři (přesněji k tajné, domácí, dvorské a státní kanceláři), zřízené již roku 1742 pro správu zahraničních záležitostí.¹⁹³ Šlo o agendu, která u nich ještě zbyla, ale dotýkala se zahraničních kompetencí (např. korespondence s vyslanci).¹⁹⁴

Na nejvyšší zeměpanské úřady v „německých“ zemích monarchie došlo toto rozhodnutí reskriptem ze 7. května 1749. Panovnice oznámila královským deputacím v jednotlivých tzv. německých zemích novou změnu správy a s ní související přesun „zemské vlády“ na teprve nedávno zřízené deputace. Znění zmíněného reskriptu bylo pro každou zemi po společném úvodu modifikováno podle konkrétní situace.¹⁹⁵ Text začíná zdůvodněním této změny, totiž že projednávání politických a soudních věcí na tomtéž místě přináší mnohé obtíže, zvláště se zdržují *expedita*. Aby se tedy zlepšila činnost úřadů, panovnice je rozhodnuta oddělit projednávání soudnictví od politických a komorních věcí částečně novými a částečně starými úřady ve Vídni i v jednotlivých zemích.

Ve Vídni byly zrušeny česká a rakouská dvorská kancelář a z jejich grémií se měla stát *Oberste Justizstelle* pro správu soudnictví a některých smíšených záležitostí. Pro řízení po-

¹⁹⁰ „[...] eigenes sogenantes obriste Justitz-Mittel aus dem *gremio* unserer vorhin gewesten nunmehr dissolveden königlichen böheimischen, dann oesterreichischen Hofkantzley zu Besorgung des Justitzwessen und einige *mixtorum* [...]“ podle reskriptu ze 7. května 1749 (viz dále). Základní práce o úřadu MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 1–57, agenda s. 356–357. *ÖZV* II. 2, s. 279, pozn. 1.

¹⁹¹ Kabinetní list Haugwitzovi z 2. 5. 1749, *ÖZV* II. 2, s. 270–272; kompetence s. 279–280.

¹⁹² Viz titulární kalendáře pro srovnání personálu u dvorských kanceláří před reformou s obsazením „nově“ zřízených centrálních úřadů.

¹⁹³ Například WALTER, F.: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung*, s. 77; TÝŽ: *Österreichische Verfassung- und Verwaltungsgeschichte*, s. 93; HELLBLING, E. C.: *Österreichische Verfassung- und Verwaltungsgeschichte*, s. 290; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 138.

¹⁹⁴ V jejím čele stál Uhlfeld. Přesun kompetencí jako příloha u kabinetního listu Ulfeldovi viz MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 359 (příloha); *ÖZV* II. 2, s. 280–281 (příloha).

¹⁹⁵ *ÖZV* II/2, s. 292/3 jej proto označuje jako cirkulář. Reskriptem se zabývá BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371.

litických a finančních záležitostí vzniklo jako nová instituce *Directorium in publicis et cameralibus* pod vedením hraběte Friedricha Wilhelma Haugwitze. Podle tohoto vzoru „*in Gleichförmigkeit dessen*“ měly být uspořádány poměry i v jednotlivých zemích. V každé z nich ale text reskriptu musel reagovat na předcházející odlišný správní vývoj, takže se dále již liší.¹⁹⁶ Také v zemích bylo podle centrálního vzoru odděleno spravování soudnictví a politické správy. V principu ale ve všech zemích byla pověřena správou věcí politických v zemi necelý rok existující královská deputace, která již spravovala finanční záležitosti, takže se stala kompetenčním partnerem direktoria *in publicis et cameralibus*. Královské deputace byly ve všech zemích jednotně přejmenovány na královské reprezentace a komory a díky přesunu politických kompetencí od bývalých zeměpanských úřadů na ně také přešla zemská vláda, takže se staly vrchním zeměpanským úřadem. Pro správu soudnictví byly ponechány již existující instituce nebo měly být vytvořeny nové.

Na Moravě¹⁹⁷ bylo spravování soudních a politických záležitostí odděleno tak, že pro vyřizování justičních záležitostí se měl podržet tribunál („*beibehalten*“), zatímco pro *publica et cameralia* byla určena deputace, jejíž název byl s ohledem na rozšířené kompetence změněn na královskou reprezentaci a komoru.¹⁹⁸ Příloha tohoto reskriptu vymezuje oblasti činnosti, jimiž měl nově pojmenovaný zeměpanský úřad na Moravě zabývat.¹⁹⁹ Agenda nebyla specifická ve smyslu vztahu ke konkrétní zemi, protože ji ve stejném znění dostaly všechny „německé“ součásti habsburského státu. Sestávala z následujících kompetencí:

1. *contributionale* (= záležitosti výběru daní podle decenálního recesu)
2. *camerale* (= správa příjmů z regálů a panovnického majetku)
3. *militare mixtum*
4. zemské záležitosti
5. zemské účetnictví
6. dohled na zeměpanská *regalia*
7. agenda bezpečnostní a policejní v zemi i ve městech
8. hospodářství měst
9. obnovy městských rad a dispensace v překážkách příbuzenství v radních funkcích
10. opravy cest
11. spory o zemskou hranici
12. invalidní agenda
13. židovská agenda, týkající se kontribuce, policie a hospodářství
14. agenda soukromých mýt
15. zadávání služeb *in publicis*
16. duchovní pětiletá sbírka (*Quinquenal Collecta*)
17. tabáční agenda

¹⁹⁶ Principy obecného úmyslu reformy správy ukazuje koncept reskriptu pro Korutany a Tyrolsko (viz ÖZV II. 2, s. 293). Obsahuje stejné společné části, ale bez konkrétních kroků v příslušné zemi. Pro Čechy byla pro správu soudnictví ponechána existující instituce, apelační soud. Místodržitelství bylo zcela zrušeno, kolegiu nejvyšších zemských úředníků pod předsednictvím nejvyššího purkrabího bylo ponecháno, aby projednávali nějaká *mixta*, zatímco deputace byla změněna na reprezentaci a komoru (podle tabulky do semináře). Viz také ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 43 n.

¹⁹⁷ Reskript přišel deputaci 11. května 1749 (MZA, B 1, kn. 212, s. 241–244, příloha 245–246).

¹⁹⁸ Poměry v Čechách viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 43 n.

¹⁹⁹ Byla zaslána i druhá příloha s kompetencemi tribunálu.

18. solní agenda
19. agenda solní pokladny (*cassa salis*) v Čechách²⁰⁰
20. stížnosti zemí a závady v bankálních důchodech
21. agenda poštovní a poselská
22. obecná nařízení v cechovních a řemeslnických věcech
23. *indulta* pro umělce
24. agenda univerzit, akademií a učených společností
25. konfirmace voleb biskupů a prelátů a dohled na jejich *temporalia*
26. agenda káznice a přádelny (*Zucht- und Spinnhaussachen*)
27. konfirmace privilegií zasahujících do regálií nebo *camerale*

Jako doplněk těchto taxativně vyjmenovaných oblastí panovnice nařídila, že reprezentacím náleží v souhrnu vše, co zasahuje do veřejných a politických věcí zemí a nebylo vyhrazeno soudnímu úřadu. To ale byla kompetence nejdůležitější ze všech. Představovala obecné zastřešení mnohých taxativně vyjádřených záležitostí.²⁰¹ Ustanovila dále, že duchovní a dobročinná nadání mají být v zemích vyšetřována od vlastních komisí pod řízením královských reprezentací, o čemž má být čas od času podána ke dvoru zpráva.

Tato agenda byla navíc identická s agendou, kterou mělo ve své náplni direktorium,²⁰² což zřetelně dokládá úmysl panovnice posílit institucionální návaznost podřízených instancí na dvorskou úroveň. Nelze přehlédnout, že se nejvyšší zeměpanské úřady ve všech „německých“ zemích od této doby jmenovaly stejně a díky prakticky stejným kompetencím²⁰³ byla politická a finanční správa sjednocena. Tím se odstranila nejednota z předcházející doby, kdy, pomineme-li různé názvy, disponovaly vrchní zeměpanské úřady částečně i odlišnými kompetencemi. Veřejnost se o nadcházejících reformách mohla dovědět 14. května 1749 ve *Wiener Zeitung*. Jejich *Extrablatt* č. 39 přinesl zdůvodnění, proč panovnice odděluje soudní věci od ostatních zemských záležitostí. Dominantní při zdůvodnění je tu ohled na časové ztráty při vyřizování soudních věcí.²⁰⁴

Marie Terezie tedy reskriptem ze 7. května přičlenila k finančním a vojenským záležitostem, jež spravovala doposud deputace, navíc věci politické a tak podstatně rozšířila nejen její pravomoci, ale i množství záležitostí, jimiž byla povinována se zabývat. Tyto změny se odrazily navenek v jejím názvu, když ji přejmenovala na reprezentaci a komoru, ale také se musely odrazit v personálním obsazení. Původní personál deputace, i když jeho počet postupně vzrůstal, jednoduše nemohl zvládnout skokový nárůst záležitostí, jež mu přinášely nově delimitované kompetence. Bylo proto pochopitelné, že se musela řešit otázka dostatečného zabezpečení nové instituce lidmi.

Již 7. května, téhož dne, kdy byl vydán reskript, panovnice přikázala, aby bylo projednáno s prezidenty reprezentací a komor v českých zemích dostatečné obsazení úřadu perso-

²⁰⁰ Důsledek jednotné přílohy pro všechny země – týkalo se pouze české reprezentace a komory.

²⁰¹ BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371 ponechává tato ustanovení pod soupisem stranou. Při upřesnění kompetencí v reskriptu z ledna 1751 je právě tento doplněk (přeformulovaný) uveden jako bod č. 1.

²⁰² ÖZV II/2, s. 279–280 (= agenda konference *in internis*).

²⁰³ Jedinou výjimkou tu je správa solnice u české reprezentace.

²⁰⁴ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 344–345. Také viz MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 368–371, č. 4.

nálem, což bylo nutné pro obstarání veškerých politických a kamerálních záležitostí („zu *Besorgung sammentlichen publicorum et cameralium*“) v budoucnosti. Jednání probíhala ve Vídni v kanceláři nově zřízeného direktoria *in publicis et cameralibus* za předsednictví hraběte Haugwitze.²⁰⁵ Sezení, kde se měly projednat aspekty reformy na Moravě, připadlo na čtvrtek 15. května.²⁰⁶ Po poledni se sešla komise, jíž předsedal Haugwitz a na niž byl pozván prezident moravské královské deputace Jindřich Kajetán Blümegen. Dále se jí účastnili dvorní radové Saffran, Kannegieser, Kranichstätt a sekretář Rosenthal. Tady se zevrubně probírala situace moravského zeměpanského úřadu a jeho personální zabezpečení, ale rovněž i obsazení tribunálu. Je zaznamenání hodné, že se tak nedělo s jeho šéfem, zemským hejtmanem Heislerem, ale s prezidentem deputace.

Jako podklad pro jednání této komise předložil Blümegen rozklad, v němž shrnul stávající situaci dvou hlavních zeměpanských úřadů v zemi, deputace a tribunálu, a navrhl jejich konkrétní transformaci. Jeho dobrozdání nese datum 14. května.²⁰⁷ Text tohoto návrhu se velmi blíží zápisu ze sezení komise, takže lze mít za pravděpodobné, že komise přijala prakticky vše, co Blümegen navrhoval. V úvodu autor konstatoval, že dosud řídil *publica* i *judicialia* tribunál a vznikem deputace byla předána správa *contributionalia* a *militaria* jí. U tribunálu i u deputace existují pevné platy a úředníci participují na taxách, přitom mimo prezidenta, tří radů, protokolisty a dvou kancelistů nevznikl žádný nový plat. Když se nyní plně oddělila *publica* od soudnictví, je nutné také důsledně oddělit personál, aby se oba úřady spolu nepodílely na taxách, z čehož mohou plynout jen nepořádky. Blümegen pak stanovil tři zásady, z nichž při svém návrhu vychází. Chce dosáhnout: 1) aby byl každý úřad dostatečně obsazený; 2) aby se stávající personál ve svých platech nezkracoval a 3) aby se přitom erár nezatěžoval novými platbami.

Prvním problémem byla participace obou institucí na taxách. Platy u obou z nich se dosud skládaly z pevných částek, které byly doplňovány podílem na nich.²⁰⁸ Citlivý bod spočíval v tom, že u tribunálu se vybere na taxách více, než u reprezentace, protože větší díl jejích písemností je expedován bezplatně (*ex officio*). Nelze tedy dělat nic jiného, než že se personál reprezentace bude podílet i na taxách tribunálu. Blümegen navrhl a komise jeho úmysl podpořila, aby byl z tax od obou institucí vytvořen společný fond, z něhož by se vyplácely příplatky k platům. Fond měl být dán k dispozici reprezentaci.

Komise rovněž doporučila Blümegenovy návrhy ohledně personálu. Pokud se týkalo prezidenta a dosavadních tří radů, tak měli tito všichni zůstat na svých platech. Ale počet radů by se měl o jednoho zvýšit. Čtvrtá osoba bude u sezení zapotřebí proto, aby byli v radě vždy alespoň tři, kdyby jeden z nich byl nemocný nebo byl vyslán k nějaké komisi.

²⁰⁵ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol. Protokol ze zasedání komise z 15. května. Úvod jeho textu se odvolává na zápis v protokolu ze sezení 7. 5., kdy o tom Marie Terezie rozhodla. Je to také datum reskriptu, jímž se oddělení justičních věcí od politických oznámilo zemím.

²⁰⁶ Den předtím se konala podobná komise pro Čechy za přítomnosti hraběte Netolického, prezidenta české deputace. Podle zmínky v protokolu ze zasedání komise v 15. května: „[...] wie gestern *respectu* Böhmeim also anheut wegen Mähren [...]“.

²⁰⁷ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol. Zápis má charakter poznámek, ale není podepsán, takže není zcela bezpečně jasné, kdo byl jeho autorem. Ale protože v zápisu z komise z 15. května se hovoří o návrhu sepsaném Blümegenem s třemi předeslanými zásadami, které se v nepodepsaném návrhu vyskytují, lze velmi pravděpodobně uvažovat o jeho autorství.

²⁰⁸ Blümegen přiložil ke svému návrhu i soupis platů u tribunálu a deputace s podílem na taxách za rok 1748. Přílohy se ale bohužel nedochovaly.

V neposlední řadě by další osoba mohla převzít vyřizování části přicházejících záležitostí, čímž by celý úřad lépe zvládal úřední tíhu.

Obsazení místa čtvrtého rady řešila komise v souvislosti s místem sekretářů. Blümegen navrhoval zvětšit jejich počet na dva, v čemž mu komise dala za pravdu, protože právě z důvodu vzrůstajícího počtu expedít je jejich posílení vysoce žádoucí. Výše jejich platu měla dosahovat 1 500 zl., neboť takto by proporčně odpovídala ohodnocení radů, kteří pobírali 2 000 zl. ročně. Tady ale nastával problém. Sekretář deputace Blumencron měl za předchozí rok příjem včetně tax 1 894 zl. 59 kr. a 2 h., takže by byl poškozen navrhovaným platem a snížil by se mu příjem. Protože se ale jedná o velmi užitečnou osobu s velkými zásluhami, musí se najít takové řešení, aby nebyl škodný. Blümegen navrhl dvě možnosti. První řešení závisí na rozhodnutí panovnice, zda by Blumencronovi, jenž je znám jako nadevše šikovná osoba, nepropůjčila místo čtvrtého rady. Tím by se mu dostalo platu 2 000 zl. a nebyl by poškozen. Druhou možností je, v případě, že by Blumencron zůstal sekretářem a pobíral tabulkový plat 1 500 zl., přidat mu 500 zl. jako penzi, po dobu, co by zůstával sekretářem. Tato suma by se mohla vzít z platu sekretáře tribunálu Jana Theodora Hülseberga, jenž by přešel odtud jako druhý sekretář reprezentace. Plat by měl sice jen 1 000 zl., ale to by nevadilo, míní Blümegen, protože tento obnos právě nyní pobírá.

Komise si z těchto dvou návrhů vybrala první řešení a tak se panovnice na její doporučení rozhodla propůjčit dosavadnímu sekretáři deputace Rudolfovi Blumencronovi titul rady a s ním související čtvrté (nové) místo. Avšak s výslovným dodatkem, že bude k ruce prezidentovi, aby koncipoval ta *expedita*, která mu přikáže. Komise dále navrhla, aby jej povýšila do rytířského stavu s tím, že mu má náležet služební pořadí před vrchním vojenským komisařem Lutterem. Nejlepší by ale bylo, doporučuje komise, kdyby mohl být i Lutter povznesen do stejného stavu, protože mu na tom záleží a také by si to za vykonané služby zasloužil. Platy sekretářů navrhoval Blümegen na 1 500 zl. ročně, což by bylo v dobrém poměru k platům radů. Komise k výši jejich platů neměla námítky. Protože se po jejím doporučení dosavadní sekretář Blumencron stane radou, na místo prvního sekretáře doporučila podle Blümegenova návrhu tribunálního sekretáře Hülseberga s jeho dosavadním platem (viz výše). Na místo druhého navrhla panovnici dosavadního radního protokolistu deputace Kriegische jako „*ausbündiges subjectum*“ rovněž s platem 1 000 zl.

Tím se ale uvolnilo místo protokolisty, na němž si Blümegen představoval právě Kriegische. Komise tady navrhla, že by v případě, kdyby panovnice jmenovala Kriegische na místo druhého sekretáře, mohl být na toto místo na zkoušku ustanoven některý ze zdejších oficiantů dvorské válečné rady, v současnosti v penzijním stavu.²⁰⁹ Plat radního protokolisty u reprezentace byl ale zvětšen o 100 zl. oproti protokolistovi tribunálu, protože protokolista *in publicis* má proti svému protějšku *in judicialibus* dvojnásobnou práci.

Registrátorovi Blümegen navrhoval plat 1 000 zl. ročně, a to proto, že se počítá v budoucnosti s tím, že mu odpadnou příjmy z tax za různá kancelářská vyhotovení („*Abschriften von Vidimirungen, attestatis, depositis etc.*“), na nichž dříve registrátoři participovali, a navíc si ještě musí držet písaře. Aby si dosavadní registrátor deputace Valenta nestěžoval na plat, navrhoval Blümegen, a komise nic nenamítala, aby mu byla jako staršímu (před Františkem Geislerem, tribunálním registrátorem, jenž také připadal v úvahu) dána

²⁰⁹ Na toto místo se později dostal Mandelli, jeden ze zmíněných vídeňských oficiantů.

volba výběru, zda chce zůstat u úřadu (reprezentace) nebo se vrátit k tribunálu. Kdyby chtěl zůstat u tribunálu, k reprezentaci by přišel Geisler.

Nově se měla u úřadu zřídit funkce expeditora. Blümegen její zřízení zdůvodnil přesunem kompetencí. Dříve u deputace byla tato funkce spojena s funkcí registrátora, ale *in publicis* se naskýtají expedované písemnosti velmi často a registrátor sám by nestačil zajistit jejich okamžité odesílání a navíc ukládání do registratury. Na místo expeditora Blümegen navrhl dosavadního nadpočetného kancelistu Katzera „*als anrühmenden, embsig und päsigen subjectum*“. Komise návrh i výši platu (500 zl.) přijala bez připomínek. Nutní jsou také dva koncipisté, připomenul dále Blümegen, aby mohli zastupovat sekretáře i radního protokolistu a vůbec byli sekretářům ku pomoci. Jejich plat navržený na 500 zl. je oproti dřívějšímu o něco zlepšen a navržen tak, aby jeho výše byla proporční k platům protokolisty a kancelistů. Výši platu i navržené Nicolaie a Seidla komise doporučila.

Kancelistů má být podle Blümegena dvakrát tolik, co jich je u tribunálu, protože množství kancelářské práce *in publicis* je daleko větší než u tribunálu. Navržený počet osmi kancelistů je sice o dva větší, než jich bylo u deputace, ale také se rozšířila její agenda. Další úvahy se týkaly jejich platů a jejich uvedení do souladu s platy oficiantů. Připoměl, že dříve pobíral jeden ze sedmi starých kancelistů 684 zl. 41 kr. a 3 h., což je skutečně mimořádný plat. Jejich ohodnocení by mělo být 450 zl., aby pobírali sumu v poměru k ostatnímu personálu. Staří (tedy ti, kteří byli ustanoveni již dříve a placeni starým způsobem) budou sice protestovat, předvídá Blümegen, ale přece by bylo proti všemu pořádku, aby kancelisté stáli platově výš, než koncipisté. Jako útěchu navrhuje odměny těm z nich, kteří budou pořizovat četné opisy. Komise jeho návrh upravila tak, že osm jmenovaných rozdělila do tří platových tříd a panovnici navrhla, že první čtyři, totiž Eberhard, Möller, Heinrich a Továrek mají pobírat každý 450 zl., další dva, Pürner a Scheüre po 400 zl. a zbývající Schubert a Jägermann každý 300 zl. Zároveň ale nemělo dojít k nějakému dramatickému snižování platů u starých kancelistů. Proto mají podle Blümegenova návrhu získávat příplatky za opsané archy ti z nich, kteří budou psát opisy, jak tomu bylo dosud.

Posledním členem personálu, o němž se jednalo, byl dveřník. Blümegen jeho plat stanovil podle vzoru tribunálu na 58 zl. ročně a do funkce navrhl Josefa Neidlingera, k čemuž komise neměla vůbec žádné připomínky. Navržený ostatně nebyl žádným nováčkem, protože byl již u úřadu v této funkci ustanoven, a to jako dveřník deputace. Dále ještě Blümegen připomněl, že by bylo vhodné v případě potřeby podle návrhu prezidenta na každé úřednické místo přijímat jako nadpočetné schopné osoby, aby mohli být nahrazeni placení úředníci. Komise pouze dodala, že mohou být přijati, ale vždy to musí být oznámeno panovnici.

Blümegen také požádal o zvýšení sumy na kancelářské výdaje a topení. Deputaci dosud nebylo k tomuto účelu poskytováno víc, než 340 zl. ročně. Protože ale činnosti *in publicis* se neobyčejně rozšiřují a vyžadují mnoho nákladů, tak odhadl nutné zvýšení na 500 zl. pro reprezentaci a 50 zl. pro komorní pokladnu. Tato suma by byla vyúčtována a její zvýšení o 210 zl. by se mohlo vzít z taxovního fondu.

Blümegen se ale ve svém dobrozdání neomezil pouze na přeměnu deputace v reprezentaci a komoru s cílem, aby zvládla veškerou novou agendu. Posuzoval také personál tribunálu a navrhl jeho personální stav. Přitom je pozoruhodné, že takový rozklad

nepodal zároveň i Heisler, jeho tehdejší prezident a současně zemský hejtman. Z Blümegenových rozvah je patrné, že o tribunálu uvažoval především s ohledem na funkčnost reprezentace. Byl to on, kdo vytvářel charakter obou institucí i jejich důsledné oddělení.

Jestliže od tribunálu k reprezentaci přešly reformním krokem z počátku května kompetence, potom by měl být personál reprezentace zvýšen na úkor tribunálu, myslí si Blümegen. Na jeho platových úvahách je vidět dobře metoda, která toto zajistila bez zbytečného vzrušení. Od tribunálu k reprezentaci se přelévaly finanční prostředky dvěma základními způsoby: 1) K reprezentaci přecházel konkrétní úředník, ovšem i se svým platem. Ten byl dále veden mezi náklady reprezentace a ne tribunálu. 2) V případě, že se uvolnil plat penzisty, byl tento celý nebo po částech poskytnut reprezentaci na novou sílu.

Komise dále uvažovala o zřízení samostatné účtárny u reprezentace a komory. Za východisko si vzala relaci ze 7. května 1749, v níž moravská deputace dokládá, proč je nutné, aby byla zřízena samostatná účtárna, a zároveň navrhuje její personál.²¹⁰ Rozklad se odvolává na velkou variabilnost v předešlých letech při vybírání kontribuce, kdy se v některých místech nebo panstvích buď vůbec nevedly či téměř bez vrchnostenského dohledu sestavovaly kontribuční účty, což ještě nyní vede k nepořádku a velkým restům. Právě k zamezení těchto nepravdivostí v budoucnosti by bylo vhodné zřídit u úřadu samostatnou účtárnu. Povinnost účtárny, jak ji definovala komise, by spočívala v tom, že bude držet v pořádku všechny kontribuční počty v zemi, obecně nechá revidovat prostřednictvím revidentů-adjunktů všechny výběrčí účty a bude vypracovávat přehledy nezaplacené kontribuce („*Rest-Zetteln*“). Do čela účtárny měl být podle návrhu deputace postaven s platem 700 zl. dosavadní revident Saska, charakterizovaný jako zasloužilá osoba. Jemu k ruce měli stát tři revidenti, jejichž platy by se zvýšily na 600 zl., a také tři šikovní adjunkti s platem 200 zl. Nové platy celkem ve výši 1 500 zl. by mohly být zapraveny vybíráním taxy za revidování kontribučních počtů a z pokut za pozdní doručení účtů. Nakonec komise ještě probírala redukování úroků, které se měly snížit z šesti na pět procent. Protokol z tohoto jednání podepsaný Haugwitzem byl předložen panovnici, která na jeho konci připojila souhlas.²¹¹

Výsledek předcházejících jednání přináší reskript z 24. května 1749,²¹² jímž byla oznámena systemizace (*status officii pro futuro et stabili*) pro nově konstituovanou reprezentaci a komoru i pro tribunál a také aktuální personální obsazení obou institucí. Tímto reskriptem byla také u reprezentace zřízena samostatná účtárna a k reprezentaci se převedl taxátor a tedy taxovní fond. Reskriptem panovnice zaslala reprezentaci v přílohách (1) systemizaci úřadu a platů u reprezentace a komory (*status officii et salariorum*), (2) text přísahy přísedících tamtéž, (3) personální statut u reprezentace (*status personalis*), (4) systemizaci úřadu a platů u tribunálu (*status officii et salariorum*) a (5) personální statut tamtéž (*status personalis*).

²¹⁰ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, sloha 14. Mai 1749, nefol.; praes. 12. 5., čistopis, ale velmi ohořelý. O konkrétní argumentaci si proto lze udělat jen částečnou představu.

²¹¹ Za *placet* se nachází ještě další text, který lze bohužel číst jen torzovitě, zejména závěrečnou část se slovesy. Ale poznámka se netýká zásadních korekcí navržené systemizace.

²¹² MZA, B 1, sign R 6/1, kart. 1511, fol. 9–27; čistopis, praes. v Brně 25. 5. Opis v knize deklaratorií (tamtéž, B 1, kn. 212, s. 360–381).

S ohledem na souhlas panovnice s návrhem komise není překvapující, že tento reskript v podstatě opakoval navržené rozložení personálu. Reprezentace a komora měla stát erár celkem 25 350 zl. a 20 kr., přičemž prostředky pocházely většinou z komorní pokladny (21 250 zl. 20 kr.) a měly být doplněny z tax (4 100 zl.). Tato suma byla o něco menší než u tribunálu (26 122 zl. a 20 kr.), přestože se u reprezentace jako u zemské vlády dalo předpokládat, že tu bude více práce. Ve skutečnosti ale ani tato suma nebyla v první chvíli úplně vyčerpána, takže navržený statut měl pro budoucnost jistou rezervu 2 000 zl. Pouze u některých osob byly platy z komorní pokladny doplňovány z tax. Bylo tomu jen u těch, kteří se účastnili praktického vyhotovování písemností přímo (sekretáři, koncipisté a kancelisté) nebo s nimi pracovali sekundárně (registrátor). Jakoby tedy jejich plat závisel na množství zhotovených písemností. Jenže platy úředníků byly od této doby fixní a zřejmě v rozložení sum nalezneme pozůstatek starší doby.

Prezident Blümegen měl pobírat 8 000 zl., tedy stejně jako dříve. Úřad měl už mít čtyři rady, kterými byli Tauber, Wimmersperg, Prandau a Blumencron. Každý měl podle personálního statutu brát po 2 000 zl., tedy stejnou sumu, jako radové dostávali od založení deputace.²¹³ Prandau ale ve skutečnosti pobíral jen 1 000 zl.

Sekretáři už byli dva, Hülseberg a Kriegisch (postoupil na toto místo z pozice protokolisty, jak již víme z návrhu), aby zvládli narůstající počet písemností. Podle statutu měli být placeni po 1 500 zl. (1 000+500), ale ve skutečnosti byl pro oba navržen plat po 1 000 zl. Další oficianti měli navržený plat přesně podle systemizace. Registrátor Valenta bral 1 000 zl. (300 + 700), expeditor Katzer 500 zl., dosud nejmenovaný protokolista 600 zl. a dva koncipisté, Nicolai a Seidl, po 500 zl. (300 + 200). Na místo protokolisty měla vzít reprezentace na zkoušku na pár měsíců polního (*Feld-Kriegs-*) koncipistu Mandelliho a o jeho schopnostech podat ke dvoru zprávu.

Také platy kancelistů byly navrženy přesně podle systemizace. Mělo jich být celkem osm, přičemž první čtyři, Eberhard, Möller, Heinrich a Továrek, měli mít každý 450 zl. (200 + 250), dva další, Pürner a Schüere 400 zl. (150 + 250) a poslední dva, Schubert a Jägermann 300 zl. (50 + 250). Touto úpravou byly platy všech kancelistů (což platí i pro tribunál) převedeny na pevné částky s přesně stanoveným podílem sum z komorní pokladny a taxovního fondu. To byl rozdíl proti dřívějšímu, kdy z tax bylo možné získat velké ohodnocení k malému fixnímu základu. Ten byl sice zvýšen, ale přesto úprava znamenala pokles platu některých kancelistů. Proto panovnice pro jejich „obveselení“ („*Ergötzlichkeit*“) povolila dodatečné příplatky při psaní četných opisů. Tímto skončilo rozdělování kancelistů na nově a postaru placené. Systemizace také počítala s jedním nadpočetným kancelistou bez platu, jímž byl Demuth. Také dveřník Neidlinger měl mít v souladu se statutem plat 58 zl. a 20 kr. Srovnáním systemizací pro tribunál i reprezentaci dojdeme ke zjištění, že platy u reprezentace byly vyšší.

Proti systemizaci *pro futuro et stabili* byly ve skutečnosti malé odchylky. Rada Prandau měl plat o 1 000 zl. menší a také oba sekretáři reálně brali každý o 500 zl. méně. Tím vznikla rezerva 2 000 zl. oproti plánovaným výdajům. Tato suma ale byla ponechána pro další platový postup u některých osob. Prezident reprezentace nenavrhoval, jak jsme viděli v jeho dobrozdání, všem okamžitě zvýšení, ale ponechával si rezervu.

²¹³ Platy byly stejné jako u české reprezentace a komory. Viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 45.

U tribunálu byl počet placených přísedících stanoven na šest. Do penze byli posláni pro své stáří i pro zdravotní stav přísedící Preyß a Hroch („*wollen wir [...] für jubilirt erkläret*“), ale s ponecháním jejich titulů radů a také s dosavadním platem 1 500 zl., a to za jejich příkladné služby. Tito dva byli jedinou „obětí“ úředních změn, ale obětí relativní, protože i v penzi pobírali dosavadní plat. Nebyla to tedy pro stát zatím žádná úspora, o něž tehdy také šlo, i když tu byla perspektiva, že po jejich skonu suma případně eráru. Ale nestalo se tak. Jejich penze byla poté, co se uvolnila, okamžitě využita na platy pro nové úředníky.

Reskript dále stanovil jeden taxovní fond, který měl být tvořen z tax u obou institucí. Z této společné sumy se měly vyplácet příplatky k platům u obou institucí. Se samotným fondem měla sice podle reskriptu disponovat reprezentace, ale zpočátku ještě nešlo o úplné přesunutí od tribunálu. Taxátor Lilienthal byl kupodivu i nadále zapracován podle systemizace do stavu tribunálu, kde pravděpodobně setrval ještě několik měsíců a teprve až později přešel pod reprezentaci.²¹⁴ S přesunem celého fondu i s taxátorem (taxovního úřadu) k reprezentaci se ale počítalo, protože reskript dále přikazoval, aby úřad přijal panovnící ustanoveného taxátora do obvyklé přísahy a zasílal každého půl roku vyúčtování příjmů z tax. Aby se zvýšila vydatnost taxovního fondu, mají se do něj zapojit příjmy z řádu zavírání bran („*Sperr-Ordnung*“), jenž byl dříve navržen a vyzkoušen v Brně a Olomouci. Způsob jeho zavedení měli radové projednat ve spolupráci s tehdy v zemi velícím generálem Saint Ignonem a podat panovníci návrh.

Dále panovnice zřídila u reprezentace a komory vlastní účtárnu. Měla sloužit ke každoročnímu revidování kontribučních účtů a uvedení ve správnost (*Adjustirung*) daňových počtů od všech kontribučních výběřčích v zemi. I když pořádek v daních byl přínosem primárně pro erár, jemuž se nezpožďovaly platby, v důsledku byl k dobru i všem poddaným, kteří nemohli být přetěžováni. Ačkoliv reskript neuváděl jmenovitě personál, přece však aproboval návrh deputace ze 7. května, který uvádí jména osob i s popisem jejich práce.²¹⁵ Vyhovuje tomuto návrhu také ve způsobu financování nového personálu z poplatků za revize, které má platit každý berní poplatník proporčně k velikosti svého majetku.²¹⁶ Nakonec panovnice nařídila reprezentaci, aby nové ustavení obou institucí a vše z toho vyplývající co nejdříve uvedla v život a aby zařídila zveřejnění nových poměrů na patřičná místa.

V reskriptu ale nebylo uvedeno, od jakého data má být v platnosti nová personální a především platová systemizace. Na přesném stanovení začátku záviselo vyplácení platů, takže reprezentace se dotázala hned 28. května dvora. Pro počátek platnosti hned zpochybnila obvyklý termín, totiž datum reskriptu (24. května). Argumentovala tím, že leží uprostřed měsíce a výpočet malých částek, které by musely být odpočítány z platů od začátku

²¹⁴ Zřejmě od nového vojenského roku 1750 (tedy od 1. listopadu 1749). Ve výplatních soupisech je poprvé pod reprezentací uveden za první kvartál 1750. (kart. 179). Také v kamerálním systému pro rok 1750 (MZA, B 1, kn. 212, fol. 420–434; opis reskriptu z 31. ledna, praes. 5. 2. 1750) je uveden mezi oficianty reprezentace (fol. 427).

²¹⁵ Reskript se na něj výslovně odvolává, přestože jména vedoucího a personálu účtárny projednala a schválila nejprve výše zmíněná komise a panovnice je spíše znala z jejího protokolu. Zvláštní je také, že vlastní účtárna není v příloze tohoto reskriptu pojata do systemizace reprezentace. Přitom v kamerálním systému pro rok 1750 tam již je (MZA, B 1, kn. 212, s. 428) a také se v nákladech reprezentace objevuje v hlášení komorního výplatního úřadu pro třetí čtvrtletí 1749 (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179).

²¹⁶ Na rozdíl od jmen personálu účtárny reskript kupodivu znovu opakuje velikost taxy za revize, přestože se odvolává na to, že je to návrh od deputace.

května do data reskriptu, by přineslo mnoho potíží jak pro taxovní úřad, tak i pro komorní pokladnu, zvláště když se to týká každého úředníka. Jako alternativu navrhovala 1. květen, protože to je den počátku nového čtvrtletí (třetího) vojenského roku a také termín výplat. Panovnice povolila navrhované datum, ale s odkazem na stejný postup v celé monarchii.²¹⁷

Ze stejného dne (24. května) je také reskript,²¹⁸ jímž Marie Terezie vymezuje vztah mezi reprezentací a soudním místem, zvaným *judicium in causis commissorum delegatum*.²¹⁹ Jejich vzájemný poměr bylo třeba po oddělení soudních věcí jasněji stanovit. Problém byl v tom, že do této doby byly judicii stanoveny vztahy s tribunálem jako zeměpanskou vládou. Když ale tyto funkce přešly k jinému úřadu, musely být znovu definovány. Postavení někdejšího tribunálu, vymezené jeho dřívějšími kompetencemi, bylo totiž jiné, než postavení reprezentace. Projevuje se tu tendence k jasnému odstranění možných třecích ploch a k nastolení spolupráce mezi oběma orgány.

Reprezentace nemá judicii činit v jeho úřední činnosti žádné překážky, ale naopak mu musí poskytovat k podpoře nejvyšší služby (= panovnického domu) všechnu vyžadovanou pomoc. Naproti tomu *judicium delegatum* nesmí samo o sobě něco zveřejňovat po zemi, to je právě úkol reprezentace. Ta měla navíc ještě pomáhat při exekucích, které měly být nyní prováděny jen prostřednictvím politické asistence na písemnou žádost *judicia delegata*.

Panovnice také zaslala reskriptem ze 7. června 1749 reprezentaci v Brně vzorovou tabulku, z níž vyplývalo, jakým způsobem mají mezi sebe rozděleny záležitosti radové u stejnojmenné instance ve Štýrsku, a vyzvala ji, aby doručila rozdělení agend mezi radní kolegium.²²⁰ V tomto příkazu lze interpretovat jako snahu o zajištění efektivní a spolehlivé činnosti u zeměpanských úřadů, ale v pozadí lze tušit i kontrolní aspekt. Moravská reprezentace rozdělení agend mezi svoje rady (sestavené do graficky podobné tabulky) zaslala ke dvoru 16. června,²²¹ panovnice je aprobovala reskriptem 28. června.²²²

Reforma z května 1749 byla logickým dovršením postupných kroků od roku 1748, kdy vznikly v tzv. německých zemích monarchie deputace, jež převzaly finanční kompetence nejvyšších zeměpanských úřadů. Tyto panovnické instituce nesly do této doby v různých zemích (provinciích) monarchie odlišné tradiční názvy, které upomínaly na jejich pradávou stavovskou minulost. Na Moravě bylo alternativní pojmenování tribunálu – úřad zemského hejtmanství – hojně frekventované v písemnostech, právě takovou reminiscencí, přestože po Obnoveném zřízení zemském v roce 1628 byl moravský zemský hejtman zeměpanským úředníkem. Od roku 1749 nesly nejvyšší zeměpanské úřady prakticky ve všech německých zemích stejné jméno a disponovaly prakticky stejnými kompetencemi.

²¹⁷ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 39–43; koncept ke dvoru, opis reskriptu ze 7. června. K vojenskému roku a termínům vyplácení platů viz kapitola Platy personálu.

²¹⁸ MZA, B 1, kn. 212, s. 260–264.

²¹⁹ Zabývalo se případy, jež se týkaly primárně zkracování fisku, např. záležitostmi regálů, kontrabandu, ale i vyšetřování dezertérů nebo spory o cechovní a řemeslnické artikule (viz RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x61; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 143.). Ke vzniku *judicia delegata* viz MZA, C 4, č. 854, (viz také č. 855); viz také *Patenty*, č. 1023.

²²⁰ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 53–56; extrakt reskriptu (praes. 8. 6.) s originálem vzorové tabulky.

²²¹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, sloha 1749, nefol.; čistopis velmi poškozený ohněm; MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 57–58; koncept relace ke dvoru, ale bez tabulky s rozdělením agend mezi rady.

²²² MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 97; extrakt reskriptu, praes. 29. 6. O jeho obsahu viz kapitola Radní sezení.

Oddělení politických věcí a soudnictví do samostatných institucí znamenalo skutečně hluboký zásah do systému tehdejší správy. O jeho efektivnosti a z ní vyplývající oprávněnosti, ale i prozíravosti svědčí především skutečnost, že je tento model platný dosud. Když rekapitulujeme všechny předcházející kroky, získáme dojem, že se takové oddělení připravovalo již od ledna roku 1748. Z kontinuity celého reformního procesu se nezdá, že by panovnice dlouho nebyla rozhodnuta o cíli reformních kroků.²²³ Naopak lze mít za to, že i když reforma znamenala hluboký zásah do zavedených zvyklostí, nebyla provedena náhle a dramaticky, nýbrž v jejím pozadí stál ohled na celkovou stabilitu státu. Reforma byla rozložena do několika následných kroků a provedena postupně:

1) Nejprve došlo k vydělení finanční a vojenské agendy z kompetencí tribunálu do samostatné deputace. Tribunálu zůstala dál obecná politická vláda (*governo*) v zemi, tedy i s ní související politické aspekty finanční a vojenské agendy (polovina roku 1748).

2) Potom se postupně k deputaci přesunovaly další kompetence, avšak jen ty, které souvisely s regály, jako poštovníctví, mincovnictví a hornictví (podzim 1748 až jaro 1749).

3) V lednu 1749 se u tribunálu významně separovalo soudnictví a politická správa, což se projevilo novým vymezením kompetencí dvou již existujících senátů. Většina radů se zabývala soudní agendou, pro zvládnutí jiných věcí, především politické správy, stačil užší kruh. To byl pochopitelný důsledek skutečnosti, že tribunálu odpadlo spravování záležitostí, jimiž se již téměř půl roku zabývala deputace. Vyřizování soudní agendy bylo nyní u stávajícího nejvyššího zeměpanského úřadu dominantní.

4) Nakonec (květen 1749) byly přesunuty politické záležitosti od tribunálu na deputaci a sloučeny s finančními a obecně vojenskými. Rozšíření kompetencí mělo dva přímé důsledky. Bývalá deputace se tak stala nejvyšší zeměpanskou institucí v zemi, protože držela politickou vládu (*governo*). Její název ale neodpovídal rozšířenému správnímu významu, takže změnila svůj titul na reprezentaci a komoru. Tribunál byl tímto rozhodnutím odsunut do pozice specializované soudní instance.

Oddělení bylo provedeno tak, aby neochromilo chod státu. To by se totiž mohlo snadno stát, jestliže by se personál zeměpanských úřadů, který má v nových poměrech zajišťovat zeměpanské funkce, s novým správním systémem neztotožnil. Na současníky totiž tyto události nemusely působit tak pozitivně, jak je oceňujeme v dnešní době. Reformy, spojené s rušením úřadů, mohly jistě na první pohled představovat existenční nejistotu pro personál dotčených institucí.²²⁴ Přestože, jak jsme viděli, k přeskupení úřadů a jejich pravomocí skutečně došlo, při bližším pohledu ale zjistíme, že situace nebyla nikterak zlá a že se panovnice a její rádci chovali s velkým sociálním cítěním.

Na centrální úrovni byly sice zrušeny česká i rakouská dvorská kancelář, ale z jejich grémií se zformoval nejvyšší justiční úřad (*Oberste Justizstelle*) a jejich personál se rozplynul mezi ním a nově zřízeným direktoriem. Také na Moravě se postupovalo tak, aby reforma nebyla bolestná. S přesunutými kompetencemi odešla již k deputaci část personálu, dal-

²²³ BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371 tak interpretuje rozdělení tribunálu na senáty z ledna 1749. Naopak SMUTNÝ, B.: *Jindřich Kajetán Blümegen – portrét státního úředníka*, s. 8; TÝŽ: *Jindřich Kajetán Blümegen – člověk Marie Terezie na Moravě*, s. 159 připomíná, že Blümegenovi bylo důvěrně přislíbeno nové pole působnosti na Moravě. To tedy znamená, že panovnice počítala s dalšími změnami.

²²⁴ Viz počáteční reflexe reformem, jak ji vnímal KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITZER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1745–1749*, s. 318 n.

ší úředníci nižších úrovní (oficianti nebo subalterní) byli přesunováni postupně podle potřeby od tribunálu k reprezentaci. Při této změně byli na Moravě pouze dva radové tribunálu posláni do penze, a to pro stáří a ne z jiných důvodů, třeba pro neschopnost smířit se s novými pořádky.²²⁵ Bylo by jistě také neefektivní, kdyby se dvůr při správních reformách zbavoval zapracovaných a úředních postupů znalých lidí, zvláště potom subalterního personálu. Naopak se snažil využít jejich zkušeností, protože výchova spolehlivého úředníka nebyla pouze krátkodobou záležitostí.²²⁶

Daleko více než v rušení úřadů spočívala reforma v přeskupování kompetencí mezi nimi. Přesuny v důsledku znamenaly pokles významu těch institucí, kterým byly odebrány pravomocce, jimiž dosud disponovaly. S tím mohla souviset i ztráta osobní prestiže, což mohlo být bolestivé pro ambiciózní jedince především mezi vedoucím personálem. Citelné jsou reminiscence na bývalé postavení rozhodující politické instituce u tribunálu.

Jak ukázal další vývoj, nebyly tyto reformní kroky zcela důsledně promyšleny. Již pár dnů po ustavení upozornilo direktorium na nedůslednost rozdělení agendy s *Oberste Justizstelle*.²²⁷ Daleko podstatnější je, že tehdy učiněné kroky v sobě obsahovaly zárodky budoucích potíží. Direktorium totiž v sobě soustřeďovalo dvě funkce. Jako nástupce konference *in internis* mělo být poradním orgánem a jako takové se zabývat politickým směřováním a dopadem reform. Zároveň ale bylo i výkonným orgánem, jenž měl novou organizaci prosazovat a uskutečňovat v praxi. Po rozpuštění české dvorské i rakouské kanceláře (a převedením většiny personálu pod *Oberste Justizstelle*) neměla centrální správa žádnou instituci, která by mohla zajišťovat výkonný aspekt správy. Smíšení dvou funkcí vedlo postupně k zahlcení úřadu a k nárůstu personálu. Důslednost reformy také oslabovalo, že nebyla definitivně zrušena dvorská komora, která působila nadále, i když s omezenými pravomocemi.

První roky reprezentace a komory

Reprezentace a komora se tedy v květnu 1749 stala vrchním zeměpanským úřadem, skutečnou zemskou vládou. Tím se pochopitelně zvýšil počet záležitostí, které úřad vyřizoval a z toho plynoucí množství písemností zapsaných v registraturních knihách.²²⁸ Největší procentuální nárůst lze zaznamenat právě po změně deputace v reprezentaci a komoru a je asi dvacetiprocentní.²²⁹ Tento nárůst je očekávaný a nepřekvapí. Jenže počet vyřizovaných záležitostí rostl i nadále, sice ne skokově, ale postupně se plynule zvyšoval.

Příčinu je nutno hledat v několika faktorech, jež působily současně vedle sebe. Tyto roky znamenaly mírové období po dlouhé a vyčerpávající válce, v níž se jen s obtížemi podařilo zabránit větším územním ztrátám, jež by znamenaly velké zmenšení monarchie. Sice bylo mírovou smlouvou Prusku odstoupeno Slezsko, ale panovnice nepovažovala jeho ztrátu

²²⁵ Radové Preyß a Hroch.

²²⁶ Viz oddíl Úřad a lidé.

²²⁷ PROKEŠ, J.: *Boj*, s. 11 n.

²²⁸ Čísla zapsaných věcí do registraturních knih neznamenají automaticky počet záležitostí probíraných na radních sezeních. Zaznamenávaly se do nich také koncepty písemností, které byly iniciovány v důsledku doručených kusů nebo přímo radou. Jsou tedy v absolutním měřítku vyšší, ale jsou jediným indikátorem zvětšujícího se počtu záležitostí – viz kapitolu Registraturní kniha.

²²⁹ Viz nárůst zapsaných záležitostí v první registraturní knize (MZA, B 1, kn. č. 260).

tu za definitivní.²³⁰ Aby bylo jeho znovuzískání možné, musela se modernizovat nejen armáda, ale celá monarchie.

Mírové roky byly tedy věnovány především na všeobecné povznesení všech součástí státu. Týkalo se to vylepšení fungování státního aparátu, aby dokázal efektivněji než dříve stavové a navíc zcela pravidelně vybírat kontribuce k výstavbě a stálému udržování více než stotisícové armády. Zejména pro armádní účely, aby v případě potřeby se mohly jednotky rychle přesunovat na ohrožená místa, bylo nutné rozšiřovat síť komunikací, budovat nové a stále udržovat v dobrém stavu již existující cesty a mosty. Protože v decenálním recesu panovnice slíbila zemi, že vojsko nebude ubytováno na úkor poddaných po venkově nebo po domech ve městech, bylo nutné stavět nová kasárna.²³¹ Vojenské důvody si také vynucovaly i opravy starých a budování nových opevnění, soustředování proviantu a mnoho dalších činností, jejichž organizací se zabýval státní aparát jako celek a na úrovni země nejvyšší zeměpanský úřad. Reformní doba se zaměřovala také na hledání nových zdrojů, aby prostředky přicházely eráru ve větších objemech, například iniciováním zakládání nových manufaktur a podporou obchodu vůbec.²³² Nakonec i k jeho prospěchu sloužily udržované komunikace.

Dalším důležitým reformním momentem byla celková péče o udržování řádu a pořádku v monarchii. Do všech zemí (provincií) v této době přichází ve větší míře než dříve velké množství různých patentů, jimiž panovnice ve své mateřské péči o všechny obyvatele nastavuje pravidla chování v těch či oněch záležitostech. Jejich šíře byla velká. Mimo zásadních úprav poštovníctví, cel nebo daní, objevují se z dnešního hlediska i nepříliš důležitá nařízení, například zákaz soubojů mezi vojenskými osobami.²³³ Tato ustanovení byla určena všemu obyvatelstvu zemí a měla se mu dostat na vědomí. Nejvyšší zeměpanský úřad dohlížel na to, aby se tak skutečně stalo. Prostřednictvím krajských úřadů nechával rozšiřovat patenty na jednotlivé vrchnostenské úřady a magistráty. Ty měly za povinnost se zněním panovnické vůle seznámit obyvatelstvo. Na důkaz splnění této povinnosti si úřad nechával zasílat zpět užívané poselství doručovací rejstříky krajských posílů.²³⁴ V té době také vznikl nový druh tištěné písemnosti, nazvaný *Extraktý patentů a cirkulárních nařízení*. Obsahoval vydané příkazy reprezentace a komory za jedno čtvrtletí roku.²³⁵ Extraktý byly opět distribuovány na vrchnostenské úřady a magistráty, aby se jim připomenulo, jaké pokyny obdržely. Nejvyšší zeměpanský úřad také inicioval republikace již dříve vydaných, avšak stále aktuálních nařízení, aby tato neupadla v zapomenutí a naopak se připomínala jejich platnost. Krajské úřady nazpět zase podávaly hlášení o kontrolách úředních knih

²³⁰ Např. TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 141 n.

²³¹ Pro organizaci staveb a jejich finanční zajištění vznikla u reprezentace zvláštní komise.

²³² K rozvoji obchodu, řemesel a manufaktur viz JANÁK, J.: *Hospodářský rozmach Moravy*, s. 9–21, 86 n. K inspirátorskému podílu císaře Františka Štěpána Lotrinského, manžela Marie Terezie, na tomto procesu viz ZEDINGER, Renate: *Franz Stephan von Lothringen (1708–1765)*. Monarch, Manager, Mäzen. Wien – Köln – Weimar 2008, s. 224 n.

²³³ *Patenty*, č. 1426. Tam i další příklady.

²³⁴ SVITÁK, Z.: *Šíření panovnických příkazů státní správou na Moravě v druhé polovině 18. století* (v tisku).

²³⁵ Viz kapitola Expedované písemnosti tištěné.

na vrchnostenských úřadech a magistrátech, především o tom, v jakém pořádku tam vedou evidenci panovnických normálí.²³⁶

Celkový rozsah různých druhů záležitostí, jimiž se úřad zabýval, vyplývá z udělených kompetencí z května 1749. Jejich seznam však nebyl neměnný. Jak uvidíme dále, již v roce 1751 nastaly přesuny kompetencí mezi direktoriem *in publicis et cameralibus* a *Oberste Justitzstelle*. To se odrazilo také u reprezentace, jež měla přidělenou stejnou oblast činností jako direktorium.²³⁷

Další záležitosti, i když mnohdy specifické, ukládala panovnice reprezentaci příležitostně. Sama někdy iniciovala úřední postup, jenž se opakoval několikrát za rok a přinesl pro úřad novou zátěž, vyjádřenou novými registraturními čísly. Vlastní popud se udál mnohdy jednoduchým příkazem, takže se vtírá myšlenka, zda si panovnice plně uvědomovala, jak velké a trvalé zatížení to pro státní správu bude znamenat. Máme tu na mysli příkazy k vyhotovování nejrůznějších periodicky se opakujících hlášení, buď nově zavedených právě v době Marie Terezie, anebo starších, ale dvorem systematicky vyžadovaných. Ty si několikrát do roka vynucovaly sběr požadovaných informací, často spojený i s docela rozsáhlou korespondencí s krajskými nebo jinými podřízenými úřady.

Další zdroj nárůstu agendy lze vidět v nových institucích, které panovnice zřizovala ke správě specificky vymezených záležitostí. Jako příklad může posloužit manufakturní úřad, ustavený roku 1751 k podpoře podnikání. Tyto instituce zpravidla podléhaly vrchnímu dohledu reprezentace a komory, což pro ni přinášelo ten důsledek, že se dvorem komunikovaly jejím prostřednictvím. Ve stejné situaci ale také byla například i bankální administrace, existující již od roku 1732.²³⁸ Do komunikace s ministeriální bankální reprezentací ve Vídni také zasahovala reprezentace a komora, jak stanovila panovnice již v roce 1749, aby odstranila zmatky *in modo correspondendi*, k nimž do této doby docházelo.²³⁹ Dokladem zvyšujícího se počtu vyřizovaných záležitostí mohou být údaje v registraturních knihách, z nichž lze poznat, kolik písemnosti bylo uloženo do registratury.

Počet zaznamenaných záležitostí v registraturních knihách za první roky fungování reprezentace a komory v půlročním období²⁴⁰

časové období	1/2	2/2	1/2	2/2	1/2	2/2	1/2	2/2	1/2	2/2
	1749	1749	1750	1750	1751	1751	1752	1752	1753	1753
počet registrov. záležitostí	2 690	4 372	4 373	4 096	4 261	4 398	4 368	4 702	4 840	4 575

²³⁶ „[...] daß einige zu der unentbehrlichen Eintragung deren [...] Patenten gar keine Bücher gehalten haben[...]“ (MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 136–137; ve zprávě jihlavského krajského hejtmana z 20. července 1751).

²³⁷ Tribunál ve své agendě kopíroval kompetence *Oberste Justitzstelle*.

²³⁸ JANÁK, J.: – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 121.

²³⁹ MZA, B 1, kn. 212, s. 385–387; opis reskriptu z 11. listopadu 1749.

²⁴⁰ Čísla vznikla prostým sečtením registrací za jednotlivé měsíce v registraturních knihách (MZA, B 1, knihy č. 260–264).

Výrazný číselný rozdíl mezi první a druhou polovinou roku 1749 dokládá skokové zvýšení vyřizovaných záležitostí po rozšíření pravomocí reformou v květnu 1749. Čísla pro další pololetí odrážejí jejich postupný nárůst (s výkyvy) v následujících letech. Tato čísla ale nemusejí odrážet v absolutní úplnosti celkové zatížení úřadu a s ohledem na stanovení celkové agendy jsou pravděpodobně podhodnocena. Neodrážejí totiž vše, čím se úřad zabýval, přičemž mnohé činnosti jsou za nimi poněkud skryty.

Významné disproporce způsobuje především to, že v mnoha případech byl pod jedním registračním číslem zaregistrován koncept dekretu, jenž byl ovšem společný všem krajským úřadům (a mnohdy i dalším institucím)²⁴¹, přestože ve skutečnosti musela expedice vydat na základě tohoto jednoho konceptu nejméně šest (tolik bylo krajů) originálů. Častěji ale 13,²⁴² jestliže dekret předával panovnická rozhodnutí i na další instituce v zemi, které nejvyššímu zeměpanskému úřadu nebyly sice přímo podřízené, ale měl povinnost je informovat. K tomu docházelo několikrát měsíčně. Také reskripty, jimiž panovnice vyřizovala více záležitostí, mají jen jedno registraturní číslo. Dost velká část z nich si vyžádala následnou aktivitu, jež je registrována pod samostatným číslem (odpověď nebo zaslání části reskriptu na jinou instituci) a jen některé vzal úřad pouze na vědomí. Registraturní kniha nezaznamenává také různé organizační události, třeba přísahy nového personálu na úřadě v Brně i u krajských úřadů. Na základě pozdějšího srovnání²⁴³ bude tedy zapotřebí čísla v tabulce zvýšit zpočátku půlročně přibližně o 200, později ještě o větší číslo.

Stále se zvyšující počet vyřizovaných záležitostí následně kladl stále vyšší nároky na celý úřad. Znamenal zvětšení operací nejen v kolegiu radů, když každý z nich musel referovat o stále větším počtu věcí, ale také představoval pro kancelářský personál nárůst kancelářských prací, především neoblíbené a časově náročné „*Schreiberei*“. Za těchto okolností byla pracovní kapacita stávajícího personálu reprezentace rychle vyčerpána a obsazení úřadu jako celku přestávalo odpovídat potřebám. Zlepšení stavu hledal dvůr nejprve v odstranění možné neefektivnosti jednotlivců a jejich způsobů úřadování, který se naučili a osvojili si v dobách předreformních. Přestože k novému úřadu přicházel personál podle Blümegenova výběru, a tedy vhodný k provádění reformy, staré návyky nebylo možné změnit ihned. Proto panovnice přistoupila k některým opatřením.

Zhruba půl roku po přeměně deputace na reprezentaci a komoru Marie Terezie přikázala reskriptem z 20. prosince 1749 pravidelnou půlroční kontrolu píle subalterních úředníků u vrchního zeměpanského úřadu i krajských úřadů.²⁴⁴ Kontrolu radního personálu a jeho aktivity představovaly opisy radních protokolů, které byly v pravidelných intervalech zasílány do Vídně, ale i příkazy ke zdůvodňování nepřítomnosti radů při podpisech relací.²⁴⁵

Prozíravou reakcí na stávající stav byla starost o výchovu nových úředníků. Již 9. února 1750,²⁴⁶ necelé dva měsíce po požadavku na pravidelná hlášení o píli subalterních úředníků, poskytla Marie Terezie reprezentaci možnost, aby úřad mohl přijímat schopné,

²⁴¹ Písemnosti se lišily od sebe jen titulem adresáta.

²⁴² Blümegen v dobrozdání 21. 2. 1752 (ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol.).

²⁴³ Srovnání s Blümegenovým dobrozdáním z 23. ledna 1752 (viz dále).

²⁴⁴ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 2–3.

²⁴⁵ Praktické vyplnění tohoto příkazu se nepodařilo zachytit.

²⁴⁶ MZA, B 1, kn. 212, s. 416–419; opis reskriptu Marie Terezie, praes. 15. února. Podobně u české reprezentace a komory. Viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 46.

především mladé lidi a přizvat je k radním sezením jako akcesisty. Měl jim umožnit přístup k radním sezením na zkoušku, avšak bez propůjčení nějakého titulu nebo jakéhokoliv služebního pořadí. Přitom se nemělo hledět na žádné doporučení nebo protežování, nýbrž především na schopnosti a na to, zda duch (genius) takového mladého člověka směřuje k *publicis et cameralibus*. Jestliže by se shledala jejich schopnost zastávat práci u úřadu, měli být přijati. Jednou za čtvrt roku bylo nutné o takových osobách podat zprávu ke dvoru.

Podle zdůvodnění v úvodu tohoto reskriptu nebyl zřejmě personál na všech úřadech v nejlepšímu stavu a v některých případech zcela jistě neodpovídal požadavkům nového správního systému. Častěji se totiž ukázalo, říká panovnice, že u královských i jiných zemských úřadů byly ustaveny jako radové osoby, od nichž se od samého začátku mnoho očekávalo a také se hodně udělalo pro jejich dobré vzdělání a použitelnost k služebnímu výkonu. Tyto investice ale nebyly naplněny, protože se ukázalo, že mnohá místa zůstávají obsazena různými neschopnými osobami a vynaložené platy nebyly použity prospěšně. Strategickým úmyslem panovnice byla starost o výchovu nových úředníků, kteří by odpovídali současným potřebám. Zároveň jí šlo o vytvoření takových záloh schopných osob, aby v případě uvolněného místa bylo možné okamžitě úředníka nahradit.

Rozšíření tohoto úmyslu nalezneme v reskriptu z 28. února 1750.²⁴⁷ Panovnice jej rozšířila v tom smyslu, že akcesistům měl být svěřen přesný úkol a referát. Jejich názor (*votum*) na vyřízení záležitosti se měl brát v úvahu ale jen pro pouhou informaci (*pro sola informatione*) a bez toho, že by ovlivňovali formování rozhodnutí. Prezident reprezentace měl dbát na jejich výchovu i na to, aby se jim při každém sezení vštěpovaly zásady jednání (*principia*) úřadu. Na konci roku měl zaslat obvyklou zprávu o jejich šikovnosti, přičemž měl navrhnout k přijetí především ty, v nichž lze v krátkém čase rozpoznat schopné osoby.

Ačkoliv panovnice již dříve vyhradila prezidentovi moc, aby mohl přijímat vhodné mladé lidi, přece jen bylo potřeba aprobace ode dvora. Důvodem byla obava, aby se nekontrolovaně nezvětšil počet akcesistů, kteří by po čase mohli po eráru požadovat platy, kdyby odkazovali na své působení a z toho odvozovali získanou zkušenost a kvalifikaci.

Dalším reskriptem z 2. května 1750 panovnice doplnila, že úřad má dvoru o každém z mladých praktikantů podat zprávu o jejich chování během roku, přičemž se zmíní o jejich schopnostech a přesně také uvede, čím se zabývali. Nemá ale ve zprávě zmiňovat jejich postavení, důstojenství nebo vedlejší požitky.²⁴⁸ Naproti tomu chce panovnice po uplynutí roku vědět, jestli byli na základě zkoušky a podle svých schopností ustanoveni ke krajským úřadům nebo k jiné správní instituci v zemi.

U moravské reprezentace zřejmě tohoto zámyslu panovnice využili a umožňovali přístup a zaučení v úřední praxi jistému počtu adeptů. Při různých vnitřních reformách a hledání možností, jak doplňovat personál u úřadu, se totiž hovoří o zdejší „*Pflanzschule*“. Není ale snadné si zatím udělat v úplnosti představu, jak byla tato líheň velká a kolik akcesistů mělo přístup k úředním jednáním. Zvláště pak jejich jmenovité zachycení je spíše jen příležitostné.

²⁴⁷ MZA, B 1, kn. 212, s. 449–452; opis reskriptu Marie Terezie, praes. 1. března.

²⁴⁸ MZA, B 1, kn. 212, s. 470–472; opis reskriptu Marie Terezie, praes. 3. května: „wegen Beilegung einiges Rangs, Characters, oder Emolumenti gleichfalls nichts gemeldet werde.“

Úprava kompetencí reprezentace a komory v roce 1751

Oddělení soudnictví ale nebylo úplně důsledné, protože kompetence svěřené nejvyššímu soudnímu dvoru v roce 1749 zahrnovaly i věci, patřící spíše do okruhu politických záležitostí. Proto zřejmě v prvních letech po oddělení soudnictví docházelo k jistým nejasnostem při vyřizování záležitostí. To ovšem není nijak nepochopitelné, protože nový systém přinášel novinky v úřadování a také mnohé záležitosti nebyly taxativně v kompetencích jednoho či druhého úřadu jmenovány. I panovnice si uvědomovala tento stav, jak je patrné z jejího vlastnoručního biletu z května 1750 Haugwitzovi, v němž se zmiňuje o kolizích mezi dvorskými úřady.²⁴⁹

Reakcí na tento stav, nikoliv bezprostřední, ale spíše důkladně promyšlenou, byl Haugwitzův návrh z 12. prosince 1750. V jeho úvodu odkazoval právě na moravské reálie, totiž na relaci moravské reprezentace z 21. července 1750, která upozorňovala na praxi, k níž často docházelo. Zatímco reprezentace spravovala kontribuční a politické záležitosti, tribunál řešil vzniklé stížnosti poddaných. Tím docházelo k tomu, že jedna věc byla spravována oběma úřady. Oba ale vydávaly zcela rozdílná nařízení, což dokládá událostmi na panství Velké Meziříčí. Protože stížnosti poddaných přímo či nepřímo zasahují do kontribucí, a o ně jde v první řadě, navrhuje Haugwitz důslednější rozdělení kompetencí. Panovnice v rozhodnutí připojenému k tomuto návrhu nařídila komisionální projednání tohoto návrhu „*punct zu punct*“ se zástupci dvorských institucí, ale také s prezidenty obou reprezentací v českých zemích.²⁵⁰

Jednání komise probíhalo pod předsednictvím prezidenta direktoria hraběte Haugwitze 3. a 4. ledna 1751 za přítomnosti prezidenta říšské dvorní rady hraběte Ferdinanda Harracha, titulárních prezidentů *Oberste Justizstelle* hrabat Kořenského a Breunera, Rudolfa Chotka, a dvorních radů státního sekretáře Bartensteina, Dobelhofa, Kannegiessera a sekretáře direktoria Thorena. Komise byla složena z představitelů obou dotčených institucí a přítomni byli také oba prezidenti reprezentací v českých zemích, za Čechy Netolický a za Moravu Blümegen. Na tomto sezení se jednalo především o přesunutí některých kompetencí na politické orgány. Protože se důslednější oddělení kompetencí pro připomínky přítomných ukazovalo jako nutné, schválila je panovnice ve svém rozhodnutí jako nutný následek dosavadního systému, ale nikoliv jako nové zřízení. Marie Terezie nařídila ještě další a podrobnější projednání některých dosud nedořešených aspektů této kompetenční úpravy za přítomnosti dalších osob.²⁵¹

K němu došlo 16. a 17. ledna toho roku opět za předsednictví hraběte Haugwitze a přítomnosti Kořenského, Chotka, obou prezidentů reprezentací v Čechách a na Moravě Netolického a Blümegena, a radů Schwandtnera, Dobelhofa, Kannegiesera, Mannagenty, Cetta a Stupana. Zapisoval opět sekretář Thoren. Na tomto dvoudenním sezení se jednalo výhradně o vyřizování fiskálních záležitostí, protože právě u nich se politické a soudní aspekty prostupovaly natolik, že jejich odlišení bylo velmi obtížné.

²⁴⁹ Pisemnost otiskuje OZV II/2, s. 301–303.

²⁵⁰ ÖZV II/2, s. 303–314.

²⁵¹ Protokol komise otiskuje ÖZV II/2, s. 314–323. Zmiňuje se o něm také MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, s. 11. pozn. 18. *Tamtéž* (s. 72 n.) o obsazování místa prezidenta *Oberste Justizstelle*.

Otázka byla, jak se mají instančně projednávat. Během prvního dne vykryštalizovaly celkem čtyři možnosti: 1) V první instanci je projednávat u dosavadních soudních orgánů v zemích, v druhé potom u justičního senátu direktoria. 2) Všechny fiskální kauzy bez výjimky projednávat u konsesů *in causis principis et commissorum* v zemích, v druhé potom u justičního senátu direktoria. 3) Fiskální kauzy na základě jejich podstaty rovněž separovat podle agend direktoria a Oberste Justizstelle a nechat je vyřizovat oběma institucemi. 4) Ponechat jako dosud v první i druhé instanci jejich projednávání u dosavadních soudních orgánů s výjimkou *causis commissorum*.

Pro navržené možnosti se jednotliví radové vyslovovali až po rozmyšlení následujícího dne. Nejvíce hlasů získala druhá varianta (5), k níž se přiklonil i Blümegen spolu s Chotkem, zatímco třetí varianta obdržela o jeden hlas méně (4), mezi nimi i hlas prezidenta české reprezentace Netolického. Hrabě Kořenský, jako reprezentant soudních instancí se jako jediný přiklonil ke čtvrté variantě. I když druhá varianta získala o jeden hlas více a byla tedy majoritní, projednávání tím neskončilo. Jako poslední se ještě vyjádřil Haugwitz. I když byl dopředu rozhodnut pro podporu druhé varianty, zvážil nejprve třetí a přes její zdánlivé výhody poukázal na to, že přesné a důsledné oddělení fiskálních kauz mezi *publica* a *judicialia* by bylo velmi obtížné a také by vyžadovalo dosti času. Proto je výhodnější druhá varianta, aby fiskální záležitosti v první instanci vyřizovaly konsesy (*in causis summi principis et commissorum*), v druhé instanci byl činný takový konses u direktoria. Toto dobrozdání bylo potom předloženo panovnici.²⁵² Je také zaznamenání hodné, že u obou komisí byli přítomni pouze prezidenti reprezentací a komor, ale nebyli tu zástupci soudních úřadů z Čech a Moravy.

Zřízení těchto konsesů v jednotlivých zemích se vyřešilo na dvou sezeních direktoria 23. a 25. ledna 1751. Opět se projevovala snaha organizovat správní instituce v zemích podobně. V Dolním Rakousku konses nahradil soudní bankodeputaci, která zde existovala od roku 1705, v Čechách a na Moravě potom soudní instanci *judicium delegatum in causis commissorum*, jež byla v obou zemích zřízena v roce 1730.²⁵³

Výsledkem všech těchto jednání je reskript Marie Terezie z 30. ledna 1751.²⁵⁴ Panovnice konstatovala, že jejím úmyslem vždy bylo, aby i v zemích *publica, cameralia, contributionalia* a *militaria mixta* měly na starost politické úřady, zatímco soudní záležitosti (*ius tertii* v soukromých záležitostech; *ius privatorum et partium*) projednávala soudní místa. Protože však dochází k nesystémovému vyřizování záležitostí, upřesňuje kompetence reprezentace a komory a tribunálu. Jako příloha byla k tomuto reskriptu přiložena agenda direktoria *in publicis et cameralibus* a zemských reprezentací, které direktoriu byly určeny sezením 3. a 4. ledna 1751.²⁵⁵

Tím byla nejen znovu zdůrazněna instanční podřízenost zeměpanských reprezentací direktoriu, ale i upevněna kompetenční jednota mezi nimi. Moravská reprezentace disponova-

²⁵² Protokol komise otiskuje ÖZV II/2, s. 324–330.

²⁵³ ÖZV II/2, s. 330.

²⁵⁴ MZA, B 1, kn. 212, s. 550–568; praes. 4. 2. Reskript otiskuje MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, příl. 11, s. 388–396.

²⁵⁵ Což byla příloha protokolu jednání konference z 3. a 4. ledna 1751 (ÖZV II. 2, s. 314–323).

la stejnými kompetencemi jako reprezentace ostatních zemí i jim všem nadřízený úřad. Byly vyjádřeny ve 44 bodech²⁵⁶ a sestávaly z následujících oblastí:

- 1) všechny záležitosti, které se týkají veřejných poměrů, jak v zemi, tak i ve městech
- 2) vše, co se týká bezpečnosti, policie i respektování zeměpanských zákonů a nařízení
- 3) záležitosti zemských sněmů
- 4) zemské účetnictví
- 5) záležitosti městského hospodářství
- 6) renovace městských rad a dispenze příbuzenství na magistrátech
- 7) židovské záležitosti, pokud se týkají kontribuce, policie a hospodářství
- 8) úprava zemských hranic
- 9) záležitosti invalidů
- 10) propůjčení služeb *in publicis*, aniž by se dotkly postavení nejvyšších zemských úředníků v Českém království
- 11) duchovenská pětiletá daň
- 12) solní komora v Čechách
- 13) konses ke koupi immobilíí pro duchovní kláštery a nezpůsobilé společenství
- 14) konses ke zřízení nebo zatížení fideikomisů
- 15) udělování plnoletosti
- 16) udělování a potvrzování všech privilegií, které se dotýkají regálií nebo zeměpanského *camerale*
- 17) spory povstávající ze smyslu nebo interpretace privilegií
- 18) záležitosti univerzit, akademií a učených společností
- 19) záležitosti káznice a přádelny
- 20) *restitutiones natalium*
- 21) náhrada cti a pověsti (*restitutiones honoris et famae*), kde nepřichází žádné vyšetřování nebo nařčení ze zlé pověsti
- 22) lovecké záležitosti a s tím související pokuty s výjimkou záležitostí úmrtí
- 23) záležitosti víry a v těch případech vyžadovaná nařízení
- 24) mincovní věci, přece souběžně s Mincovní a hornickou dvorskou radou
- 25) lenní věci (*feudalia*)
- 26) potvrzování biskupských voleb a voleb prelátů a dohled na jejich temporalia, také vše, co spadá do práva nejvyššího soudnictví (*ius supremae advocatae*)
- 27) duchovní a jiné nadace, které mají být v zemi založeny
- 28) oprava silnic
- 29) záležitosti soukromých mýt
- 30) udělování a potvrzování cechovních artikulí, stejně jako žaloby na ně
- 31) prominutí vandrovních let a mistrovských kusů
- 32) milosti (*indulta*) pro umělce a udělování dvorských osvobození
- 33) všeobecné zřizování cechovních a řemeslnických záležitostí (šest posledních bodů měli spravovat jako *commercialia mixta* společně s komerčním direktoriem)

²⁵⁶ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 348; uvádí výčet kompetencí z tohoto reskriptu, chybí mu však bod 6.

- 34) všechny věci spadající pod *contributionale*, a také odtud vznikající žaloby o vynětí z daňové povinnosti, nerovné rozdělení daní, daňové přenosy mezi vrchnostmi a poddanými (vznikne-li o tom spor, měl být krajskými úřady důkladně vyšetřen a potom zaslán reprezentaci k úvaze, jež měla co nejdříve rozhodnout, ale také poslat rekurs ke dvoru k rukám direktoria)
- 35) vše co je zahrnuto do *camerale*, mezi zájmy zeměpána nebo *regalia*
- 36) všechny fiskální záležitosti
- 37) kontrabandní záležitosti
- 38) všechny záležitosti komorních úředníků v úředních věcech (ale s výjimkou bankálních úředníků) a také pokutování těchto lidí
- 39) všechny stížnosti zemí
- 40) záležitosti pošty a posílů
- 41) všechny smíšené vojenské záležitosti a zvláště
- 42) všechny excesy vojska a stížnosti na ně
- 43) pokutování dezertérů
- 44) záležitosti asylového práva

Agenda soudních míst v německých dědičných zemích po tomto upřesnění sestávala z patnácti bodů:

- 1) všechny procesní věci, které se týkají soukromých zájmů
- 2) procesní věci týkající se zeměpána
- 3) spory ohledně odchodného pro řemeslníky
- 4) spory o privátní léna
- 5) kriminální věci (*criminalia*), které se nedotýkají veřejného zájmu nebo regálií
- 6) hraniční spory mezi soukromníky
- 7) vazební věci a záležitosti obstarávky zeměpanských platů
- 8) *restitutiones in integrum ex causa civili*
- 9) totéž *ex delicto*, když předcházelo vyšetřování nebo rozsudek proti dobré pověsti
- 10) potvrzování kontraktů nebo transakcí
- 11) potvrzování a zveřejňování testamentů
- 12) jurisdikční spory mezi soudními úřady
- 13) propůjčení míst u justičních úřadů
- 14) *moratoria in causis privatis*
- 15) *salvi conductus ex causa civili et criminali*

Nové vymezení kompetencí znamenalo, po srovnání s rokem 1749, především jejich další přesun mezi politickými a soudními správními orgány na centrální i zemské úrovni ve prospěch politických orgánů. To ale na druhé straně znamenalo přesnější vymezení soudní agendy, směřující k jejímu plnému oddělení od politické.

Ale to nebyl jediný obsah reskriptu. Samostatně se tu zdůrazňovalo, co bylo naznačeno již v bodě 37, že Marie Terezie změnila název „*judicia delegata in causis commissorum*“²⁵⁷ na „*Consensus delegatus in causis summi principis et commissorum*“ a podřídila jej repre-

²⁵⁷ K němu viz také TEZNER, Friedrich: *Die landesfürstliche Verwaltungsrechtspflege in Österreich v. Ausgang des 15ten bis z. Ausgang des 18. Jahrhunderts.* II, s. 74 n. Na Moravě existoval od roku 1730 (D'ÉLVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 314 n.; *Průvodce*, s. 194).

zentaci. Nejen defraudace a kontrabandní záležitosti, ale i všechny ostatní fiskální věci, které dříve vyřizovalo *judicium delegatum*, měl nyní vyřizovat konses. Jako předsedajícího tohoto konsesu potvrdila panovnice dosavadního předsedu *judicia delegata*, Augustina Ferdinanda Herbersteina, za přisedící mu dala Aloise Podstatského, radu reprezentace a přisedícího na zemském soudu, Jana Křtitele Grimma, radu reprezentace, ale také přisedícího u tribunálu, potom Josefa Antonína Alsterle z Astfeldu a Ignáce Antonína Langerera, dále radu reprezentace Jana Františka Hillepranda Prandaua a inspektora bankálních důchodků Zachera.

Zároveň panovnice reskriptem předepsala způsob jednání, jak má postupovat konses i jemu nadřízená reprezentace. O každém svém rozhodnutí (*decisio*) má konses podat zprávu reprezentaci. Kdyby ale byla na toto rozhodnutí podána stížnost, tak má být v patřičné době ohlášena u konsesu, ale podána má být u reprezentace, která má konsesu zaslat stížný list („*Gravatorial-Schrift*“). Ta si ale má rovněž vyžádat akta a důvody rozhodnutí, která potom má zaslat direktoriu se svým rozhodnutím (*superarbitrium*). Bez stížnosti vstoupí původní rozhodnutí konsesu v platnost. Reprezentace tedy fungovala v tomto případě jako odvolací místo. Podobným způsobem mohou také vyřizovat všechny sváry (*contentiosa*) povstávající z veřejných věcí (*publicorum*), která vyřizovalo dosud *judicium delegatum*. U těchto věcí se musí na relace ke dvoru do „argumentu“ napsat slova „*Publicum contentiosum*“.

Korespondence konsesu se dvorem i jinými institucemi se měla uskutečňovat pouze přes reprezentaci. Panovnice si výslovně nepřála, aby konses sám přímo komunikoval s dvorem nebo s nejvyšším zemským soudním úřadem (tribunálem), ani s krajskými úřady, vrchnostenskými úřady nebo magistráty. Kdyby vyvstala taková potřeba, má se obrátit na reprezentaci, a tady se již vše potřebné zařídí.

Srovnáme-li oba soupisy vymezených kompetencí z formálního hlediska, lze konstatovat, že některé body formuluje reskript z roku 1751 doslovně jako v roce 1749. Ze 44 je to plná čtvrtina, 11 bodů (3, 7, 8, 9, 11, 12, 18, 19, 29, 40). Téměř doslova, jen s nepodstatnými změnami dalších sedm (4, 5, 6, 27, 28, 32, 41), s většími textovými změnami, avšak bez změny smyslu, dalších pět (2, 10, 16, 35 a 1 – původně pod textem). Dohromady je tedy 23 bodů v podstatě více či méně shodně převzato novou normálí (počet přesahuje polovinu o jeden). Dalších 18 bodů je zavedeno zcela nově a ve třech jsou potom upraveny předměty činnosti. V nově vymezených kompetencích naopak chybí původní bod číslo 18 podle vymezení z roku 1749 (správa solních záležitostí).

Z nových 18 bodů bylo plných deset přesunuto z kompetencí soudních úřadů. Podle rozdělení záležitostí z květnové reformy roku 1749 byly tyto záležitosti začleněny pod *Oberste Justizstelle*, ale touto úpravou přešly pod pravomoci direktoria a následně také na jeho podřízené instance. Jednalo se o body 13 (konses pro vyplacení nemovitostí pro duchovní kláštery a nezpůsobilá společenství), 14 (konses ke zřízení nebo zatížení fideikomisu), 15 (udělování plnoletosti), 21 (náhrada cti a pověsti), 23 (záležitosti víry a nařízení v tomto směru), 25 (lenní záležitosti), 30 (udělování a potvrzování cechovních artikulí), 31 (prominutí vandrovních let), 36 (fiskální záležitosti) a 37 (kontrabandní věci). Je zvláštní, že většinu těchto záležitostí měla původně vyřizovat *Oberste Justizstelle* (a tedy přeneseně

na Moravě tribunál), neboť u mnohých z nich přichází na mysl spíše jejich souvislost s politickými věcmi. Také z těchto deseti bodů bylo několik převzato více či méně doslova ze staršího vzoru a na jeho základě rozšířeno (13, 14, 21, 31, 36).

Zbýlých osm bodů představuje přesnější určení některých záležitostí, jejichž spravování přinášelo kompetenční nejasnosti (17, 20, 22, 24, 38, 42, 43, 44). Některé body, dříve formulované obecně, jsou v tomto seznamu rozepsány a specifikovány přesněji a možná, že právě obecnost formulací měla za vinu, že některé záležitosti mohly být interpretovány mylně (snad úmyslně?) a vyřizovány nepřislušným úřadem. Velká část se týká obecných veřejných věcí, které byly v roce 1749 reprezentaci obecně vymezeny jako všechny záležitosti, které nebyly výslovně soudnímu úřadu přikázány.

Bod 1 v nové normálii představuje explicitní vyjádření toho, že reprezentace je nejvyšším úřadem v zemi proto, že spravuje *publica a politica*. Byl uveden mezi kompetencemi již roku 1749 a vznikl přenesením a upravením textu, jenž byl umístěn za číslovaným seznamem 27 bodů. *Publica a politica* dále doplňovaly starosti o body 13, 14, 15. Bod 17 navazuje na bod číslo 16. Pod tuto oblast lze zařadit také body 20, 21, 23. *Camerale* doplňovaly bod 22 (lovecké záležitosti) a také 24, jenž se týkal mincovnictví, jež měla reprezentace řídit společně s mincovním a hornickým dvorským kolegiem.²⁵⁸ Dále sem patřily záležitosti lén (bod 25), fiskální (36), kontrabandní (37) i záležitosti kolem kamerálních úředníků. V oblasti *militare* byly výslovně specifikovány body 42 (excesy vojska a z toho pocházející stížnosti), 43 (dezertéři) a 44 (právo azylu). Zároveň ale nová úprava reagovala na další specifikace specializovaných agend. Nově se tu vydělují věci shrnované pod *commerciale*. Jde o nové body 30 a 31, které společně s body 28, 29, 32 a 33 (ty jsou podobné nebo stejně formulovány již v roce 1749) měly být jako *commercialia mixta* spravovány společně s komerčním ředitelstvím.

Tři body zasluhují zvláštní pozornost, protože agenda v nich byla upravena. K bodu 26 (potvrzování voleb biskupů a prelátů a dohled na jejich *temporalia*) se oproti roku 1749 navíc přidává také vše, co zasahuje do práva *supremae advocatiae*. V bodě 34 jsou podrobně vymezeny činnosti spadající pod *contributionale*, a to tak obšírně, že by vůbec neudivilo, kdyby místo jednoho bodu jich bylo několik. Bod 39 mluví pouze o stížnostech zemí, zatímco správa závad v bankálních důchodech, které pod tento bod byly zahrnuty v roce 1749, jsou nově převedeny pod dohled *iudicia delegata* v bodě 37.

Teprve touto výměnou pravomocí byl definitivně stanoven okruh kompetencí, které příslušely reprezentaci a komoře a také tribunálu. Od této doby již v nich nenastává na delší dobu žádná další podstatná změna. Přesun kompetencí v roce 1751 je tak dovršením reformem z roku 1749. Dalším projevem snahy o důsledné a přesnější vymezení pravomocí jednotlivých úřadů je nařízení z 1. května 1751. Týkalo se rozšiřování tištěných patentů po zemi. Dvůr reskriptem reagoval na situaci, kdy byly různé pragmatiky nebo nařízení, které byly vydány direktoriem a zasahovaly do politických záležitostí, rozšiřovány po zemi v tištěné podobě justičními úřady stejně jako politickými. Aby nedocházelo k jejich šíření

²⁵⁸ Zařazení tohoto bodu je trochu podivné, protože správa mincovnictví byla k úřadu přesunuta již v roce 1748 (reskriptem 7. října 1748, viz MZA, B 1, kn. 212, s. 135–138) a lze ji považovat za součást *camera-le*. Není uvedena mezi kompetencemi z roku 1749.

více kanály, nařizuje panovnice, že napříště je mají v zemi vyhlašovat pouze reprezentace. Justiční místa od nich mají obdržet dostatečný počet exemplářů.²⁵⁹

Pověření jediného úřadu, a to politického, aby rozšiřoval a vyhlašoval v zemi tištěné patenty, je zcela racionální postup. Je-li v této věci zainteresováno více institucí, je tu nebezpečí, že mohou být oznamovány liknavě, případně vůbec, protože jedna bude spoléhat na druhou.²⁶⁰ Jindy zase adresáti mohou postupně dostávat dvakrát totéž, což sice není efektivní, ale ne tak významné jako fakt, že vyhlášky přijímají od dvou institucí. Dvuhlavost správního aparátu na příjemce v subalterním postavení, totiž krajské úřady a následně vrchnostenské kanceláře a magistráty, může působit zmatečně.

Úmyslem panovnice bylo, jak je vyjádřeno v systemálních patentech, zavedení kontribučního pořádku v zemi. To ale nebylo možné bez stálého dohledu na zachování nerušeného života společnosti. Proto musela dbát na to, aby se různé vyhlášky a úpravy, které měly zajišťovat klid a prosperitu země, dostaly co nejdříve ke všem jejím obyvatelům. První krok v této snaze můžeme vidět i v zavedení evidence těchto vyhlášek, a to již v roce 1750 výše zmíněnými tištěnými Extrakty patentů a nařízení.²⁶¹ Nařízení se také dotklo vzájemného postavení obou nejvyšších úřadů na Moravě. Dříve, dokud tribunál představoval nejvyšší zeměpanský úřad v zemi, spadalo publikování panovnických patentů a nařízení plně do jeho pravomoci a ani po květnu 1749 mu nebylo výslovně zakázáno. Tímto byla převedena další kompetence reprezentaci a tribunál, úřad se zemským hejtmánem v čele, byl i tady odstaven na vedlejší kolej.

Personální reforma úřadu v roce 1752

Na přelomu let 1751 a 1752, po přibližně dvou a půlleté existenci reprezentace, iniciovala Marie Terezie zkoumání, zda vrchní zeměpanské úřady v dědičných českých zemích pracují efektivně. Panovníci se zdálo, že státní správa stojí příliš mnoho peněz a zabývala se myšlenkou, zda by nebylo možno tyto prostředky ušetřit a zda by nešlo úřady poněkud zeštíhlit. Prezidenti české, moravské i slezské reprezentace a komory byli vyzváni, aby podali dobrozdání o stavu a budoucnosti úřadu ve formě systemizace.²⁶²

Blümegen byl vyzván 12. ledna 1752 Haugwitzem, aby se zamyslel nad budoucím obsazením úřadu.²⁶³ Již 23. ledna zaslal z Brna Haugwitzovi vyžadovaný systém reprezentace, přičemž si přál, aby se jeho návrh plně trefil do úmyslů panovnice. V průvodním textu se výslovně přimlouval za expeditora Katzera. Ten je podle něj nedostatečně opatřen – je totiž placen jen 500 zl. a stojí si hůře než kancelista, protože má na starosti mnoho věcí a musí být k dispozici ve dne v noci. Navrhuje mu přidat z tax nejméně 150 zl. k opatření jednoho

²⁵⁹ MZA, B 1, kn. 212, s. 599–600; extrakt reskriptu, praes. 2. 5.

²⁶⁰ V pozadí vydání zmíněného reskriptu také byly potíže s vyhlášením jiného, a to z 26. února toho roku.

²⁶¹ Viz kapitola Extrakty patentů a nařízení.

²⁶² Zda se to týkalo jen českých zemí nebo všech „německých“ zemí, nelze zatím uspokojivě odpovědět. ŮZV ani jiná literatura nic takového pro rakouské země neuvádí, ale protokol komise z 6. dubna 1752 (viz dále) se zmiňuje o zprávách z Čech, Moravy, Slezska a také z Horního a Dolního Rakouska. K situaci u české reprezentace a komory viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 48 n.

²⁶³ Tak plyne z dopisu z 23. ledna. „Eure Excellenz geruhen das unter den 12. dieses von mir abgeforderte Systema der Representation zu empfangen [...]“ Haugwitzovu výzvu se zatím nepodařilo najít, ale úmysl panovnice, jež musela obsahovat, lze rekonstruovat ze zmínek v písemnostech, vztahujících se k této věci.

písaře.²⁶⁴ Návrh posílal Blümegen formou osobní relace. Jako příloha jeho listu a to hlavní, co posílal, byl návrh systemizace. Vycházel z rozvahy o problematičnosti dosavadního obsazení úřadu, jak je prověřila praxe. Blümegen nejprve sděloval, že je u reprezentace jmenováno sice devět radů: Widmann, Tauber, Podstatský, Grimm, Wimmersperg, Prandau, nejvyšší vojenský komisař Hau, Blumencron a Hauer, ale pro běžné fungování úřadu nejsou všichni plně použitelní. Z nich totiž nyní působí Widmann jako ministr u kurfiřtského bavorského dvora, Grimm není při referování o záležitostech vůbec použitelný a Hau je jako nejvyšší vojenský komisař zaměstnán záležitostmi vojenského komisariátu. Také Hauer je s nejvyšším dovolením panovnice již půl roku nepřítomný a je u reprezentace používán, protože neoplývá nějakým výrazným talentem, pouze k menším sekretářským pracím, k čemuž dala ostatně panovnice souhlas svou rezolucí. Celou tíhu práce nyní tedy nesou čtyři placení radové (Tauber, Wimmersperg, Prandau a Blumencron) a také nadpočetný rada Podstatský. Těchto pět jmenovaných radů vyřizuje veškerou agendu, která se naskytne, tak, aby žádná strana neměla příčiny si stěžovat. Ale protože však nejvyšší úmysl panovnice směřuje k tomu, aby se na stálo ustavil řádný a správný systém a jeho prostřednictvím aby byl se vším rozmyslem stanoven nutný a dostatečný počet radů ať z panského či rytířského stavu, kteří by zvládli další naskytnuvší se agendu, poměřil Blümegen pětici aktivně referujících radů počtem expedit u reprezentace. Počet projednávaných záležitostí se totiž stále zvyšoval.

Blümegen neopomenul připomenout, že od počátku deputace až do konce právě uplynulého roku 1751 bylo u reprezentace projednáno a expedováno 26 853 záležitostí. Jako přílohu přiložil výpis z protokolu registratury, jež si nechal při této příležitosti vyhotovit a z něhož vyplýval stoupající počet projednávaných záležitostí. Podle něho v roce 1748 od prvního sezení 9. srpna projednali 1 429 záležitostí, v roce 1749 jich bylo ale už 7 455 a jejich počet pozvolna i nadále stoupal. V roce 1750 jich bylo 8 852 a v roce 1751 již 9 117.²⁶⁵

Z tohoto počtu plyne, že pět radů není po dlouhý čas trvale schopno tolik záležitostí jednoduše zvládnout. I když snad polovina z nich jsou běžné věci, které nevyžadují žádné velké přípravy, přece však musejí být prohlédnuty referujícím a potom na sezení předneseny. Sice krátce, ale tak, aby byl postižen jejich obsah. Když se nyní ale vezme za základ (*pro objecto*) právě uběhlý rok 1751, může se jistě počítat s 9 000 expedovaných písemností ročně. Nárůst oproti roku 1750 skutečně nebyl nijak dramatický (méně než 103 %), takže se Blümegenovi mohlo zdát, že se udrží na zhruba stejné výši. Aby připadalo na jednoho radu ročně 1 500 neboli týdně 30 záležitostí,²⁶⁶ pokračuje ve svých úvahách, tak by bylo potřebných nejméně šest osob. Tento počet radů by se mohl za nynější situace pro moravskou

²⁶⁴ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol. List Blümegeny Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno; čistopis.

²⁶⁵ Je zajímavé srovnat tato čísla se součty registrovaných písemností za jednotlivé měsíce v registraturních knihách. Blümegenova čísla jsou oproti těmto součtům vždy větší (1748: 1429/1421; 1749: 7455/7062; 1750: 8852/8469; 1751: 9117/8659) a rozdíl pomalu stoupá. Zanedbatelný je v roce 1748, v letech 1749 a 1750 činí něco pod 400, v roce 1751 je již asi 500. Přestože Blümegen vycházel z výpisu z registraturního protokolu, nevznikla čísla, jimiž argumentoval, prostým sečtením čísel v registratuře, ale jejich tvůrce zohlednil i možný několikanásobný počet expedit pod některými registraturními čísly.

²⁶⁶ Výpočet je přibližný: zhruba 9 000 záležitostí rovná se $6 \times 1\,500$. Tento počet dělený týdně v roce nedá celé číslo: $1\,500 : 52 = 28,85$. Protože ani počet expedit není přesně 9 000, ale Blümegen jistě předpokládal jeho zvýšení, 30 záležitostí na radu týdně představuje reálnou úvahu, i když vzešlou z přibližných čísel.

reprezentaci stanovit. S ohledem na tuto rozvahu Blümegen upozorňuje, že dosavadní pevný počet čtyř placených radů již není dostatečný. Jistě si také uvědomoval, že požadavek na platy dvou osob navíc by si vyžádal další náklady státní pokladny, jimž se právě tímto zkoumáním mělo zabránit. Proto sice navrhl rozšířit systemizaci o dvě osoby, ale nikoliv o řádné (tedy placené) rady, nýbrž o dva nadpočetné. Protože jedno místo z nich zastává již Alois Podstatský, je nutné se zabývat obsazením druhého postu.

Ale aby byla vybrána správná osoba, by bylo vhodné vědět, kolik mezi těmito čtyřmi placenými a dvěma nadpočetnými má být příslušníků panského a kolik rytířského stavu. Blümegen upozornil na poměry u tribunálu, kde panovnice již dříve zavedla počet dvou placených radů z panského a osmi z rytířského stavu, přičemž stálé platy jsou pro oba stavy stejné. U reprezentace, zdůrazňuje, se zdá být zavedení podobných principů ještě o něco nutnější. Protože se všechny osoby vlastně hodí pro veřejné věci, může se učinit tvrdší výběr v této sféře. Při rozhodování se podle Blümegenova názoru nemá řídit jen podle stavu, ale především podle svěžího (*munter*) talentu a šikovnosti, zvláště když v práci nemůže být dělán rozdíl mezi panským a rytířským stavem. Přitom ale je nutné pamatovat na to, aby byly u reprezentace nejméně dvě osoby z panského stavu, které by v případě nepřítomnosti zastupovaly prezidenta nebo předsedaly různým komisím.

Ostatně je škoda, stěžoval si Blümegen, že panovnice nepovolila přijetí dříve povolených auskultantů (akcesistů). Navrhl, aby se v budoucnosti nadpočetní brali z jiných úřadů v zemi nebo kdekoli jinde se vyskytnou. A hned navrhuje dvě osoby z krajských úřadů. Za nejšikovnější, kteří mají velké znalosti a zkušenosti se zemskými poměry, považuje Kaldschmidta a Záviše, oba krajské hejtmany.²⁶⁷ Bude ovšem záležet na tom, zda panovnice přijme navrhovaný počet čtyř placených a dvou nadpočetných radů jako stabilní pro budoucnost.

Ještě, než Blümegen zaslal svou představu o systemizaci, byl již 24. ledna opět Haugwitzem (na popud panovnice a stejně jako prezidenti v ostatních zemích) vyzván k doplnění svých úvah. Měl se zamyslet nad dvěma otázkami, totiž, jak u reprezentace projednávané věci probírat efektivněji a zda by nešlo zmenšit placený personál při zachování jeho výkonnosti.²⁶⁸ Dosavadní Blümegenovo dobrozdání se týkalo pouze radů, a proto nestačilo pro posouzení celé reprezentace. Blümegen zaslal Haugwitzovi další list s požadovanými údaji 21. února 1752 opět z Brna.²⁶⁹ Příloha tohoto listu s názvem „*Anmassgebiger Aussatz*“ poskytuje vskutku zajímavý pohled na poměry v kanceláři u vyššího (oficiantů) i subalterního personálu. I když možná někde ve svém rozkladu nadsazuje, přesuny a změny, které tu Blümegen popisuje, dokládají stále narůstající objem činnosti, s nímž se musel úřad potýkat. Příčinou zcela zjevnou a argumentačně průkaznou bylo neustále se zvyšující množství expedit. To mu také poskytlo východisko jeho rozkladu.

²⁶⁷ Kadtschmidt byl od roku 1750 hejmanem Znojemského kraje (předtím působil od roku 1748 u Hradištského), Záviš byl od roku 1749 hejtmánem Přerovského kraje (D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s 673–4, 678, 679).

²⁶⁸ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, ve stejné sloze, nefol.; odkaz v průvodním Blümegenově listu z 21. února. Koncept cirkuláře z 24. ledna 1752 o omezení personálu a písařských prací (*Restringirung personalis und Schreibereien*) viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha Jänner 1752 nefol. (Original bei Bohmen 56 ex Januario 1752).

²⁶⁹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, ve stejné sloze; čistopis.

Právě zvyšující se počet expedit, říká tu Blümegen, vyžaduje stálé zvětšování personálu. Přitom ale, jak dále zdůrazňuje, i při nutném rozšiřování osob nevznikají eráru nejmenší náklady. Tady Blümegen nepřeháněl, finanční náročnost úřadu se skutečně nezvyšovala. Tento malý zázrak, aby při vzrůstající činnosti nevznikaly další náklady na nový personál, zvládala reprezentace dvěma způsoby. První metoda spočívala v tom, že úředník byl přesunut na jiné, zpravidla vyšší místo, přičemž mu byl ponechán jeho dosavadní plat, jenž ovšem byl menší než plat na novém místě. Druhý způsob byl založen na přijímání tzv. nadpočetných (*supernumerarii*, akcesisté), tedy osob, které pracovaly zdarma nebo za jednorázovou odměnu.

Promíšení obou způsobů je dobře vidět u sekretářů, jejichž počet dvou již nedostačoval a musel se zvětšit kvůli vzrůstajícímu počtu projednávaných záležitostí na sezeních. Na místo třetího nastoupil Nicolai, ale on na nové místo v podstatě postoupil ze svého původního zařazení na místě koncipisty. Přitom mu nebyl zvýšen plat, nýbrž zůstal na svém původním, jež pobíral jako koncipista. Další sekretářské práce zastávali již v dobrozdání z 23. ledna zmíněný rada Hauer a také nová osoba, Josef Kazimír Wolf, jenž byl krátce předtím přijat jako nadpočetný. Ani jednomu z nich nebyl přiznán žádný plat. Odchodem Nicolaie na místo sekretáře se ale zase nedostávalo koncipistů, zůstal pouze jediný, a to Kindl. Toto místo bylo posíleno třemi osobami, které vzešly z praktikování u reprezentace, z tzv. „*Pflanzschule*“, jak Blümegen uvádí. Schraub, Leschitzký a Schostal byli přijati jako koncipisté-akcesisté. Ze jmenované líhne („*eben von dieser Beschaffenheit*“) také vzrostl počet kancelistů, a to kromě dvou nových, Simoniho a Bruckmanna, kteří byli posláni z Vídně. Ale ani oni nezatěžovali brněnskou komorní pokladnu (*Zahlamt*), protože si podrželi jen své již dříve stanovené penze. Také u účtárny reprezentace, nově zřízené roku 1749, se počet personálu zvýšil pouze o nadpočetného revidenta Schlechtu. Z toho všeho se dá poznat, zdůrazňuje dál Blümegen, že panovnice (dvůr) nemusela na zvyšující se subalterní personál u moravské reprezentace vynaložit ani nejmenší náklady, což není podle jeho slov u jiných reprezentací běžné.

Blümegen také hledal způsob, jak v případě nutnosti upravit některá finanční ohodnocení. Vycházel z toho, že panovnice sama občas zvětšovala počet platů, jako třeba ustanovením taxátora nebo účtárny u reprezentace (tak narážel na změny z roku 1749), či poskytnutím peněžních odměn (remunerací) některým osobám z kanceláře, když to vyžadují okolnosti (nouze). Navrhl, aby jim takové příplatky byly poskytovány z přebytků taxovního úřadu. Ty byly dosud používány jako součást platů personálu ustaveného před reformou (tzv. staré „*platy*“), nyní ale panují jiné poměry a taxy jsou převáděny ke komornímu fondu.

Potom se zamýšlí nad původními výše zmíněnými dotazy panovnice a nad tím, jak odpovídá konkrétní situace u úřadu jejím úmyslům a nakolik proveditelná je úspora nákladů na státní správu. Nejprve uvažuje nad problémem, jak by se mohly projednávané věci zjednodušit. Musejí se, podle Blümegena, odlišit dva druhy činností, totiž ty, které připadají expeditnímu personálu (tak označuje sekretáře a koncipisty), a ty, jimiž se zabývají kancelisté.

Především nelze doufat v to, že by se zmenšil počet expedit, jejichž počet již překročil 9 000 ročně, začíná Blümegen své úvahy. Agenda reprezentace stále narůstá a navíc byla v minulém roce rozšířena (tady připomíná přesun kompetencí od soudních úřadů

v roce 1751). Proto shledává vhodným, aby se pro budoucnost uvažovalo o ustálení expeditního personálu na počtu tří řádných sekretářů a nejméně dvou placených koncipistů. Tento počet stanovuje s ohledem na možnost onemocnění nebo jiných důvodů nepřítomnosti, kdy jeden druhého musí zastupovat. Že se to často stává, dokládá příkladem druhého sekretáře u reprezentace, který se již víc než rok neúčastnil sezení. Argumentačně si pomáhá srovnáním, že v době, kdy tribunál spravoval záležitosti týkající se řízení země (*gubernalia*), měl také tři sekretáře, přičemž ti nemohli zvládnout expedita, ačkoliv jejich počet nikdy nepřesáhl měsíčně 400 kusů. To byl celkem silný argument, protože to bylo méně, než na počátku 50. let, jak vyplynulo z předchozího výkladu.

Posílení expeditního personálu, které shledává nutným, nemá ale způsobovat žádné další náklady pro erár. Hned také představuje svou platovou politiku. Oba dva dosavadní sekretáři by měli plat 1 500 zl., což již první z nich, sice Hülseberg, plně dostává. Naproti tomu druhý Kriegisch bere zatím jen 500 zl., které se mu vyplácejí z penze po zemřelém přísedícím tribunálu Preybovi (1 500 zl.), ale zatím může při této sumě zůstat. Za třetího řádného sekretáře navrhuje Nicolaie (jehož přechod na toto místo jsme již sledovali), jenž si ale má zachovat dosavadní plat koncipisty. Dva navrhovaní koncipisté by potom dostávali každý 500 zl., které zbývají z penze zemřelého Preybe. Tady lze zachytit, jakým způsobem se posiloval personál u reprezentace. Finanční prostředky (penze) po zemřelém Preybovi by teoreticky měly patřit tribunálu, aby z nich byla řešena případná jeho personální potřeba. Ale na jeho „úkor“ se měl posílit personál u reprezentace.

Dále navrhuje, že by měli být přijati tři a více koncipistů-akcesistů pro výpomoc sekretářům, koncipistům nebo radnímu protokolistovi. Tak by bylo zajištěno, aby úředníci byli zastoupeni v případě nemoci nebo při různých komisích. Akcesisté měli být vybráni z důkladných a pečlivých osob z „*Pflanz-Schulle*“, sloužit ovšem měli bez platu. Není také pochyb o tom, píše dále Blümegen, že nelze pomýšlet na omezení dalšího personálu – radního protokolisty, taxátora, registrátora a expeditora. Pro fungování úřadu jsou nepostradatelní. Expeditorovi by se naopak mělo přidat navíc 150 zl., protože si musí z platu držet svého písaře. Proto je na tom hůř než kancelista, zdůvodňuje svou přímluvu a opakuje, co navrhoval již ve své relaci z 23. ledna (přímluva za Katzera).

Pokud se týká druhého typu činnosti, psaní, opět obšírně vypočítává její četnost, přičemž zdůrazňuje početné opisy, které je zapotřebí expedovat. Zejména v případech různých cirkulárních nařízení se totiž za jediným konceptem skrývá až 13 expedovaných písemností, jež se musejí opatřit mnohdy i opisy. V pěti bodech nastiňuje, jak tuto těžkou a mnohdy desetinásobnou práci zrychlit a zkrátit. Jeho návrhy sledují úsporu kancelářských prací v kanceláři reprezentace a týkají se způsobu komunikace s podřízenými institucemi. V jádru navrhují částečné přesunutí úmorné „*Schreiberei*“ na ně. To se týká především různých zpráv a remissoriálií (zprávy o vyřízení věci, která jim byla postoupena) opatřené různými přílohami. Tady by ke zrychlení vedlo a ušetřilo by písařinu, kdyby tyto komise a jiné úřady zasílaly reprezentaci přílohy dvakrát (*in duplo*), protože jsou vybaveny dostatečným personálem.

Tím se dostává k odpovědi na druhý bod původního úmyslu panovnice, totiž zda by časem nešlo personál zmenšit a tak snížit výdaje. Na základě důkladného rozboru se nezdá, že by bylo nutné kancelářský personál rozšiřovat, ale také nelze radit k jeho omezování, píše

Blümegen. Je ovšem také třeba vzít v úvahu, že kancelář úřadu má stále více a více práce, která vyplývá ze stále vzrůstajícího počtu expedicí, dnes již přesahujících 9 000 ročně, připomíná znovu. Proto je potřeba přijmout některá prospěšná zjednodušení úřadování, aby personál byl dostatečný, zvláště když například jeden z kancelistů je blokován pouze opisováním radních protokolů, které se každý týden zasílají ke dvoru. Osm dosavadních skutečných (placených) rozdělených do tří platových tříd považuje sice za dostatečný, ale přesto navrhuje přijmout větší počet akcesistů, tolik co bude vyžadovat objem práce. Ti by pracovali zadarmo, čímž by nevznikl eráru žádný další výdaj. Všechno ale, připojuje nakonec, záleží pouze na rozhodnutí panovnice.

Mezitím, než se projednávání u dvora posunulo dále, ustanovili v Brně jednoho z radů jako odpovědného za subalterní kancelářský personál registratury, expedice i účtárny. Tímto dohledem byl 16. února 1752 pověřen rada Tauber. Příslušným oficiantům reprezentace a komory, totiž registrátorovi Valentovi, expeditorovi Katzerovi a účetnímu Saskovi bylo téhož dne dekretem oznámeno, aby se na něj obraceli se všemi potížemi.²⁷⁰ Ustanovení ředitele nad personálem časově koresponduje s Blümegenovými dobrozdániami ke dvoru o tom, jak jsou u reprezentace rozděleny činnosti. Časová shoda je nápadná. Proto je na místě domněnka, že Blümegen očekával nějaké nepříjemné reformní změny a tak usiloval o co nejlepší obraz svěřené instituce, u níž je vše v pořádku.

Komise, která se zabývala dostatečností personálu u zemských reprezentací v Čechách na Moravě i ve Slezsku, z něhož potom vyplývala i jejich schopnost efektivně vyřizovat záležitosti, se sešla 6. dubna 1752 za předsednictví Haugwitze a místopředsednictví kancléře Chotka. Přítomni byli radové Buol, Saffran, Kannegieser, Managenta, Cetto, Kranichstät, Stupan a Neftzern, jako sekretář byl účasten Thorer, jenž vyhotovil ze zasedání protokol.²⁷¹ Žádný z prezidentů zemských reprezentací u jednání nebyl přítomen, protože v protokolu nikdo z nich není jmenován. Ostatně Blümegen sám oba dny okolo jednání komise, tedy pátého i sedmého dubna, předsedal běžnému radnímu sezení u reprezentace v Brně.²⁷²

Komise projednávala situaci u všech tří zemských reprezentací dědičných zemí postupně v pořadí Čechy, Morava a Slezsko.²⁷³ Podkladem pro jednání o situaci v jednotlivých zemích byl vypracovaný referát, jenž vycházel z dobrozdání prezidentů a navrhoval závěr.²⁷⁴ V případě jednání o situaci u reprezentace a komory na Moravě vyšel referent z obou Blümegenových rozkladů z 23. ledna a 21. února.²⁷⁵ Referát začíná popisem stávající-

²⁷⁰ MZA, B 1, sg. R 6/4, kart. 1513, fol. 1–5; koncepty. List Tauberovi zřejmě zůstal jen v konceptu, protože podle poznámky expedice na rubu konceptu je tu uvedeno pouze jedno datum.

²⁷¹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, opis. U tohoto opisu je po úvodním protokolu dochováno jen jednání o Čechách, rozprava o reprezentaci na Moravě začíná na spodku poslední stránky a další stránky chybí. Na archiválii je ale poznámka, že originál protokolu komise je uložen u Čech. Tam skutečně lze zápis z této komise najít (tamtéž, kart. 316) i s pokračováním pro Moravu, ale opět je vše, jak je v tomto fondu obvyklé, značně ohořelé. Projednávání návrhů Netolického viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 50 n.

²⁷² MZA, B 1, kn. 7, s. 688, 710; sezení komise ve Vídni a návrat zpět by tak mohl stihnout snad jen noční jízdou a tedy velmi nepohodlně. Kdyby se do Vídně chystal, nechal by se u reprezentace v Brně zastupovat a nepředsedal by sezení.

²⁷³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 316; čistopis. Odtud plyne postupné projednávání situací u jednotlivých zemí, protože tu jsou dochovány texty, vztahující se k jednotlivým zemím. Materiál je ale ohořelý, a proto torzovitý (mimo Čech).

²⁷⁴ Není, ale jasné, kdo z přítomných jej sestavil. V úvahu připadá i sám Haugwitz.

²⁷⁵ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, ve sloze 4 ex Maii 1752, nefol.; čistopis, nedatováno. Text je ohořený a jeho závěr chybí.

cí situace na úradě. Aby seznámil přítomné s Blümegenovým hodnocením současného stavu, prakticky textově kopíruje argumentaci obou jeho dobrozdání. Potom následuje votum s návrhem referujícího na možné řešení.

K zasedání komise se dochoval přípravný text. Referentem byl zřejmě sám Haugwitz, protože jde v podstatě o výpis z Blümegenova rozkladu s použitím doslovně přepsaných částí textu. Také je tu návrh rozhodnutí.²⁷⁶ Z tohoto přípravného textu potom podstatně čerpá zápis z výše zmíněné komise, když opět přebírá celé části referentova a tedy i původního Blümegenova znění. Shody obou textů s původním Blümegenovým návrhem jsou vskutku velké, zdálo by se, že nové je votum. To ale také přebírá doporučení navrhovatele.²⁷⁷

Výsledek všech těchto úvah přinesl reskript z 6. května 1752.²⁷⁸ Panovnice jím sdělila Blümegenovi své rozhodnutí o úpravě počtu personálu, které vzešlo z předchozích rozhovorů a na základě Blümegenova dobrozdání z 23. ledna toho roku. Marie Terezie seznala, že náklady na úřady státní správy nepůjde poněkud omezit, jak původně předpokládala, ale naopak bude zapotřebí je posílit. Důvodem je vyřizování stále se zvyšujícího počtu expedít. Protože není možné vynaložit další prostředky a zatížit tak erár, v úvahu připadají jen takové cesty, které by vedly k efektivitě aparátu a jeho činností. Náprava je možná ve dvou směrech. Prvním by bylo posílení personálu, ovšem tak, aby to nepřineslo další finanční náklady pro státní pokladnu, druhým snaha o úspory úředních činností, především písaiřiny.

Panovnice tedy nejprve stanovila radní personál na 4 placené a dva nadpočetné rady. Jako druhého jmenovala Ignáce Dominika Chorynského z Ledské, a to s ohledem na jeho vychvalovanou šikovnost a schopnosti. Nově ustanovený rada byl patrně prvním produktem angažování mladých schopných lidí jako praktikantů u radních zasedání. Také u reprezentace již nějaký čas působil a referoval²⁷⁹ a tímto jmenováním získalo jeho postavení oficiální rámeček. Je ale zajímavé, že se o něm nezmiňuje ve svých dobrozdáních Blümegen, ani jej nijak nedoporučuje nebo neprosazuje, přestože panovnice všechna jeho doporučení v podstatě akceptovala. Zprávy o jeho použitelnosti musely proniknout do Vídně buď z hlášení o aktivitě akcesistů, které měl úřad povinnost posílat, nebo přímou cestou. Ale Blümegen proti jeho ustavení nijak neprotestoval, takže mu nebylo proti mysli. Pro Chorynského osobně ale toto jmenování neznamenal žádné finanční ohodnocení, protože jako nadpočetný vykonával službu bezplatně.

Panovnice přitom zdůraznila, že se nemíní při stanovení počtu šesti radů vázat při znovuobsazování radních míst na panský nebo rytířský stav. Naopak deklarovala ochotu povýšit na místo placeného nebo nadpočetného rady jen toho, kdo prokáže, že má vyžadované schopnosti a šikovnost. Přece však považovala za nutné, aby nejméně dva členové radního kolegia pocházeli z panského stavu. V jejich rukou mělo spočívat vedení úřadu nebo zastupování prezidenta.

²⁷⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, ve sloze 4 ex maii 1752, nefol.; čistopis.

²⁷⁷ Pokud tak můžeme soudit z požárem poznamenaných textů, Všechny archiválie byly poškozeny ohněm, takže výsledků se mnohdy dobereme jen kombinováním znění. Dochované části ve stejných místech však dovolují tvrdit, že text byl téměř doslova přejímán (což paradoxně usnadňuje orientaci po opálených částech jiného). Nejvíce poškozené nebo zcela chybějící jsou obvykle závěrečné části, tedy *votum*.

²⁷⁸ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, ve sloze 4 ex Maii 1752, nefol.; koncept; MZA, B1, kn. 213, s.164–170; opis.

²⁷⁹ Působil tu jistě od roku 1751, jako referující byl poprvé zachycen na sezení 10. července 1751 (MZA, B1, kn. 6, s. 1716).

Pokud se týkalo sekretářů a dalšího kancelářského personálu, chtěla panovnice do budoucna (*pro futuro et stabili*) ponechat dosavadní dva sekretáře a také ostatní kancelářský personál v tom stavu, jaký je. Přece však navíc ustanovila, že má být přijat vedle dvou placených koncipistů ještě jeden stálý nadpočetný. Také expeditorovi se mělo přidat kvůli zvláště vykazované pílí k jeho dosavadnímu platu 500 zl. navíc k výživě jednoho písaře dalších 150 zl. z taxovních prostředků (tax). Stejně tak povolila přijmout podle potřeby nějaké neplacené akcesisty, ale vždy s vědomím dvora a proti obvyklému prohlášení, že nebudou žádat plat (*de non petendo emolumento*) do té doby, než budou přijati na placené místo. Jak je vidět, panovnice akceptovala všechny Blümegenovy personální návrhy.

Dále předepsala způsoby jednání a komunikace, které se měly praktikovat k usnadnění kancelářských prací (vyhotovování a opisování). Měly být dodržovány jak radním grémiem, tak i kancelářským personálem:

a) Komise zřízené reprezentací *in publicis*, které jsou pod jejím předsednictvím, mají svá rozhodnutí odevzdat radnímu grémiu pouze skrze protokoly. Obvyklé relace (podání) jsou nutné jen v takových případech, kdy situace vyžaduje, aby bylo odevzdáno hlášení ke dvoru.

b) Veškeré krajské úřady měly ve vyřizování svých agend postupovat stejným způsobem. Tak se omezí nejednotnost a z ní plynoucí špatně vyřízené záležitosti.

c) Od reprezentace se ke dvoru nemají nadále podávat už žádná dobrozdání ve věcech: 1) o osvobozeních týkajících se vandrovních let; 2) které se týkají překážek příbuzenství ohledně radních míst ve městech; 3) kvůli udělování „*titulorum mensae*“ v královských městech (přičemž se ale nemá snadno předbíhat v postupu, aniž by k tomu byly důležité důvody); 4) o požádání souhlasu k vyzdvižení sum (*Capitalien*) v královských městech i v jiných obcích, kdy kapitál nepřesahuje přes 500 zl.; 5) ohledně renovací magistrátů a konečně; 6) o přijetí k městskému právu, když se to netýká cizinců (v tom případě lze žádat o prominutí).

Tyto záležitosti se měly nyní rovnou vyřizovat u reprezentace, panovnice si ale vyhradila, aby se tyto věci uvedly v radních protokolech, zasílaných každý týden ke dvoru. Protože tato povolení podléhala taxám, přišel by jejich přenecháním taxovní úřad u direktoria o příjmy. Panovnice tedy nařídila, aby se ode všech těchto záležitostí vybírala u reprezentace taxa zvýšená o dosavadní direktoriální. Vybraná suma se měla do Vídně odvést. Každý měsíc se také měl poslat soupis vyřízených záležitostí, aby se vědělo, do kterého měsíce spadají vybrané direktoriální taxy.

Tímto bodem se reprezentaci vymezila jistá samostatnost v jednání. Záležitosti, které se dříve rozhodovaly u dvora, se nadále měly vyřizovat u reprezentace.²⁸⁰ V dřívější době se sice u reprezentace některé věci také vyřizovaly, ale pouze na základě vzorových rozhodnutí, jež byly pro připomenutí, jak specifický typ záležitostí řešit, vloženy do knih deklaratorií. V případě nejasnosti se reprezentace vždy nejprve dotázala dvora, jak se záležitostí nakládat, a teprve potom jednala.

I v dalších bodech reskriptu poznáváme Blümegenovy návrhy, jak je formuloval ve svém dobrozdání 21. února. Pět bodů jeho návrhu odpovídá stejnému počtu bodů

²⁸⁰ Zcela jistě nejen na Moravě, ale i v jiných zemích, minimálně asi i v Čechách, protože tento reskript mohl jít i jinam.

reskriptu Marie Terezie. Na jeho doporučení tedy panovnice přikazovala, aby k relacím pro reprezentaci od půjčovní banky, manufakturního úřadu, inspekce cest, komise pro spotřební přírážku nebo od královského fisku byly přílohy přikládány pokaždé dvojmo. Od slyšení komerčního konsesu v cechovních a řemeslnických záležitostech se měly doručovat reprezentaci písemnosti vždy v originálu. Jak pominula potřeba, měly být navráceny. Stejný princip se měl také zavést u komunikace s krajskými úřady. Ty také měly zasílat originály proti navrácení. Konses *in causis summi principis et commissorum* měl zasílat ve dvojnásobném vyhotovení rozsudky, když by byly vyžadovány. Další zjednodušení se týkala účtárny.

Můžeme tady konstatovat, že všechno, oč Blümegegen ve svých dobrozdáních žádal, bylo přijato. Navíc se jeho návrhy na efektivnost úřadování i úsporu kancelářských prací staly součástí reskriptu Marie Terezie, kterým stanovila úřední pravidla nejen na Moravě, ale i v jiných zemích monarchie. Možná použila jeho nápady také proto, že Blümegegen dokázal zvládat zvyšující se počet záležitostí, které prošly úřadem, se stávajícím personálem a bez zvyšování nákladů eráru. Ale zároveň odhalil pomalu rostoucí problém, že totiž už nyní je stávající personál na hranici svých možností a celou agendu zvládá také díky nadpočetným, pracujícím bez odměny nebo v některých případech za nepříliš vysoký osobní roční příplatek. Pokus panovnice o případné zeštíhlení správy se v případě moravské reprezentace a komory minul účinkem. Jiný výsledek ale po Blümegegenových rozkladech ani nebylo možné očekávat.

Další léta

Pro definitivní vyřešení vzájemného vztahu obou zeměpanských úřadů, ještě občas ovlivňovaném reminiscencemi na bývalé postavení tribunálu a také tím, že v jeho čele stál tradičně zemský hejtman, zatímco hlavou reprezentace byl „pouze“ nejvyšší komorník, jímž byl tehdy Jindřich Kajetán Blümegegen, je důležitý přelom let 1752 a 1753. V rámci správních změn v justiční oblasti se panovnice rozhodla povýšit tribunál na apelační soud, protože soud tohoto typu na Moravě chyběl a odvolání v civilních a trestních věcech se musela podávat u pražské apelační komory. Svůj úmysl ohlásila již reskriptem z 18. listopadu 1752,²⁸¹ ale konkrétní kroky k převedení apelačních záležitostí na tribunál se udály až na jaře 1753. Reskriptem z 24. února 1753 sdělila panovnice reprezentaci a komoře, že tribunál hodlá proměnit v apelační soud, a ta o dva dny později informovala tribunál.²⁸² Ten sám byl o svých nových kompetencích, podle nichž měl úřadovat od 1. května toho roku, informován panovnicí až 2. března.²⁸³ Reskriptem z 27. dubna 1753 rozdělila panovnice tribunální přisedící na dva senáty, apelační a tribunální, každý s vlastními registračními pomůckami. Předsedat celému úřadu měl jeden ze zemských úředníků (nebo i nejstarší z přisedících), ale nebylo výslovně řečeno, že by to měl být výlučně zemský hejtman, jako tomu bylo ve starší době.²⁸⁴

Tyto události se děly právě v okamžiku, kdy tehdejší zemský hejtman František Josef Heisler trpěl zdravotními potížemi, které mu nedovolovaly účastnit se veřejného života. Místo proto dočasně zastával nejvyšší zemský sudí František Antonín Schrattenbach, jenž

²⁸¹ RADIMSKÝ, J.: Tribunál, s. x82.

²⁸² MZA, C 4, č. 1345; čistopis rekvizitoriální misivy reprezentace s výtahem panovnického reskriptu.

²⁸³ MZA, C 4, č. 1345, 1346; čistopis reskriptu, praes. 11. 3.

²⁸⁴ MZA, C 4, č. 1363; podrobněji RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x81 n.; D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 358.

držel tuto hodnost od roku 1748.²⁸⁵ Ale i on nebyl právě v té době v Brně přítomen, takže když se blížil 1. květen 1753 a tím i termín zahájení činnosti apelačního soudu, panovnice reskriptem z 26. dubna 1753 pověřila prezidenta reprezentace Blümegena, aby v době dočasné nepřítomnosti nejvyššího zemského sudího hraběte Schrattenbacha předsedal také tribunálu jako „*dermaligen ersten obristen Landesoficier*“. V této době Blümegen totiž stále ještě držel stavovskou hodnost nejvyššího zemského komorníka.²⁸⁶

Tak připadlo bezprostřední vedení obou úřadů do rukou jedné osoby, a opět došlo na zemské úrovni ke spojení politické a soudní moci, i když jen na krátký čas. Protože dosavadní zemský hejtman František Josef Heisler zemřel 12. července,²⁸⁷ bylo nutné vyřešit otázku jeho nástupce jak v úřadu zemského hejtmana, tak i ve vedení tribunálu. Heislerovo úmrtí si vyžádalo nutné personální výměny ve funkcích a hodnostech, které ale umožnily panovníci udržovat oddělení soudní i politické moci.

Zemským hejtmanem byl reskriptem z 8. října 1753 jmenován právě Jindřich Kajetán Blümegen s ročním platem 6 000 zl., jež měl dostávat z kamerálního rozpočtu zpětně již od 28. srpna toho roku.²⁸⁸ Blümegen tak ve svých rukou právě z titulu své hodnosti soustředil několik funkcí. Zůstával i nadále prezidentem reprezentace a komory, nejvyššího zeměpanského úřadu na Moravě, a samozřejmě jako zemský hejtman předsedal zemskému sněmu i zemskému výboru. Dále z titulu zemského hejtmana seděl u zemského práva a také jej titulární kalendáře stále jmenují na prvním místě i u tribunálu.

Ale jeho postavení v čele tohoto soudního úřadu je od této chvíle již pouze formální a vychází z předcházející tradice. Z dřívější doby jsme byli zvyklí, že osoba s titulem zemský hejtman byla tradiční hlavou tribunálu již od jeho počátků a tak tomu bylo ještě zcela nedávno za Heislera. Jenže reformou roku 1749 byla oddělena politická (spolu s finanční) a soudní správa nejen na centrální úrovni, ale i zemské. Tribunálu byla vymezena pouze soudní agenda a jeho prezident Heisler, jmenovaný jen o necelý rok předtím zemským hejtmanem, zůstal v jeho čele, ačkoliv politická správa byla přenesena na reprezentaci a komoru, transformovanou z deputace. Jí předsedal od počátku Blümegen, jenž byl u dvora za své zásluhy o prosazení decenálního recesu velmi dobře zapsán.²⁸⁹ Zemský hejtman tedy nepřešel v roce 1749 k politické agendě, ale zůstal u soudní. Možná také proto, že tribunál byl institucí, která měla díky tradici kredit, zatímco reprezentace byla nová a reformy byly tehdy na počátku, přičemž nikdo nevěděl, jak to všechno skončí.

Úmrtím Heislera ale nastala nová situace. Protože zemský hejtman jako nejvyšší stavovský úředník byl vždy tradičně spojen také s politickými kompetencemi, využila panovnice uprázdněného místa a jmenovala jím Blümegena. Zemský hejtman ale i nadále zůstal v čele tribunálu, jednak ze zmíněné tradice, ale jistě také proto, že tribunál byl v aktuální podobě nejvyšším zeměpanským justičním a odvolacím místem v zemi a z toho titulu by v čele měl mít, alespoň formálně, nejvyššího zemského úředníka, jenž zastupoval (reprezentoval) panovníci. Avšak Blümegenovo předsednictví bylo ve skutečnosti pouze nominální, protože

²⁸⁵ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 650.

²⁸⁶ MZA, fond C 4 – Tribunál – normalie (dále C 4), č. 1362; v reskriptu použila panovnice tento titul jako první, přestože Blümegen měl politicky významnější titul prezidenta reprezentace.

²⁸⁷ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 638.

²⁸⁸ MZA, B 1, kn. 10, s. 1130; v Brně praes. 17. 10. Služební přísahu již složil u dvora.

²⁸⁹ SMUTNÝ, B.: *Jindřich Kajetán Blümegen – člověk Marie Terezie na Moravě*, s. 158 n.

na písemnostech vydávaných tribunálem, kde bylo v dřívějších dobách třeba podpisu zemského hejtmána, jeho podpis nevidíme. Kdyby dále předsedal tribunálu a výrazně zasahoval do projednávání justičních věcí, ztratila by reforma z roku 1749 smysl. Na tribunálních písemnostech najdeme na příslušných místech autograf nejvyššího zemského komorníka Františka Antonína Schrattenbacha, skutečného předsedajícího tohoto úřadu.²⁹⁰ Panovnice mu totiž dalším reskriptem z 8. října propůjčila tuto hodnost (opuštěnou Blümegenem) a také jej ustanovila prezidentem tribunálu.²⁹¹ Nejvyšším zemským sudím se místo něho stal 23. listopadu Václav Michael Vrbna.²⁹²

Marie Terezie také reskriptem ze 14. července 1753 výslovně ošetřila vzájemný vztah obou úřadů. Stanovila v něm, že reprezentace a komory mají být považovány za první instanci v zemi. Z tohoto důvodu jim také přísluší dohled nad fungováním soudního úřadu.²⁹³ Nadřízené postavení politického úřadu také potvrdilo ustanovení z dubna roku 1754 ohledně předsedání případných společných setkání obou instancí při řešení takových specifických záležitostí, která by zasahovaly do politické i justiční oblasti. I kdyby měly ze své podstaty spíše soudní charakter, přece má předsedajícím být vždy prezident politické instance nebo některý z radů tohoto úřadu. Předsedající justičního orgánu má ale k takovému setkání delegovat dostatečný počet přísedících, aby neutrpělo projednávání konkrétní záležitosti a rozhodování se nedělo proti její podstatě.²⁹⁴ Tento princip byl znovu potvrzen reskriptem z března 1755.²⁹⁵

Radové reprezentace byli také zásadně předsedajícími specializovaných komisí, i když jejich kolegium netvořili pouze členové tohoto úřadu (o nich níže). Zřejmě velkou starostí zúčastněných při sezení těchto kolegií bylo postavení v úřední hierarchii (*Rang*). Dvůr musel periodicky stanovovat přednostní postavení úředníků jednoho úřadu před druhými, zřejmě jako odezvu na různé spory (*Rangstreitigkeiten*). Nelze se tomu zase příliš divit, protože pořadí propůjčovalo jednotlivcům vážnost a společenskou prestiž. Otázka to byla dosti citlivá a také složitá, takže takových úprav známe celou řadu.²⁹⁶ Například reskript z 8. května 1751 upravuje pravidla, jak se má zachovávat služební řád mezi vojenskými šaržemi, tajnými rady, komorníky a ostatními rady i subalterními úředníky.²⁹⁷

I když panovnice při různých úředních úpravách stále zdůrazňovala, že se má dávat přednost lidem schopným a oddaným panovnickému domu, a to bez zřetele na jejich příslušnost ke stavu, přece jen se právě tohle hledisko uplatňovalo. Například ne každý mohl zastupovat prezidenta reprezentace, když byl nepřítomen. Při obsazování radních míst se musel brát zřetel na to, aby mezi rady bylo více osob panského stavu, protože jen takoví mohli předsedat sezením.

²⁹⁰ Např. AMB, fond A 1/5 – Zbytky registratur (dále A 1/5), sg. 9/3, nefol.; dekretální misiva tribunálu z 13. listopadu 1758 pro brněnský magistrát.

²⁹¹ MZA, B 1, kn. 10, s. 1130r; V Brně praes. 16. 10.

²⁹² D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 650; byl jím do roku 1755.

²⁹³ MZA, B 1, kn. 213, s. 451–452; u reprezentace praes. 18. 7.; reskript Marie Terezie pro tribunál s datem 19. července a jen málo pozměněným textem užívá RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x83 (MZA, C 4, č. 1377).

²⁹⁴ MZA, B 1, kn. 213, s. 592–593; reskript z 23. 4. 1754.

²⁹⁵ MZA, B 1, kn. 213, s. 753–765; reskript ze 17. 3. 1755.

²⁹⁶ MZA, B 1, kn. 212, s. 395–396, 453–454, 459–461 a další.

²⁹⁷ MZA, B 1, kn. 213, s. 21–24.

Ačkoliv pro příslušníky nejvyššího zeměpanského úřadu byla vyhrazena přední místa, neplatilo to zcela absolutně. Například při stanovení principů pořadí z března 1755 se sice obecně radům reprezentace přiznává přednost před rady ostatních úřadů, ale prakticky se to týkalo jen některých. Čtyři tehdejší radové panského stavu měli přednost před ostatními (Adam Ignác Berchtold, Jan Václav Widmann, František Erdman Tauber a Otto Karel Haugwitz), zatímco tři zbývající (Friedrich Sinzendorf, Michal Heřman Althan a Josef Widmann) už se museli porovnat podle věku s rady z ostatních úřadů. To stejné bylo i u rytířského stavu. Na přednost před ostatními měli nárok dva (Lazar Wimmersperg a Jan František Hilleprand Prandau²⁹⁸), zbývajícím dvěma (vrchní vojenský komisař Jan Kašpar Hau a Rudolf Maximilián Blumencron) opět příslušelo pořadí mezi rady jiných úřadů podle věku.²⁹⁹ Toto služební pořadí bylo zachovááno i při zaznamenávání přítomných v radním protokolu.³⁰⁰

Postupně se zvětšující zatížení úřadu na počátku padesátých let s již zmíněnými výhradami dokumentuje počet zaregistrovaných záležitostí v registraturních knihách. V roce 1754 sice jejich počet překročil číslo 10 000 ročně (z původních téměř 8 500 v roce 1750), ale potom se až do konce mírového období udržoval na této hranici. Z toho můžeme usuzovat, že úřad již byl ve svých funkcích stabilní a nenastávaly žádné další výrazné změny kompetencí nebo příchod nové agendy.

Počet zapsaných kusů v registračních knihách v letech 1752–1756

rok	počet registrovaných kusů		
	ročně	nárůst v %	měsíčně
1752	9 070		755,833
1753	9 418	+ 3,8	784,833
1754	10 038	+ 6,6	836,5
1755	10 123	+ 0,8	843,583
1756	10 024	- 0,8	835,333

Tato čísla jsou vyšší než počet záležitostí probíraných na radních sezeních.³⁰¹ Podle srovnání s koncem 70. let, kdy byly v radních protokolech projednávány věci očíslovány, takže je lze srovnat s počtem zapsaných kusů v registraturních knihách, mohla se přibližně třetina z nich dostat na radní stůl. I tak na sezení připadalo průměrně 40 záležitostí,³⁰² které radové museli zvládnout. Radní sezení ale probíhala zpravidla tak, že při nich radové svým

²⁹⁸ Je tu uveden ještě Jan Křtitel Grimm, bývalý poslední rentmistr, od roku 1748 v penzi a v této době již nemocný. Protože před jeho jménem není ani pořadové číslo, je vidět, že se již nepočítá s jeho aktivitou.

²⁹⁹ MZA, B 1, kn. 213, s. 753–765; reskript ze 17. 3. 1755.

³⁰⁰ MZA, B 1, kn. 13; jednotlivá sezení. Jan Václav Widmann byl i v citovaném reskriptu uveden mezi rady reprezentace, ale sezení se neúčastnil, protože dlouhodobě vykonával diplomatické služby mimo území Moravy.

³⁰¹ O problematice počtu záležitostí viz kapitulu Radní sezení.

³⁰² Číslo vychází ze sond, provedených zkusmo a zcela náhodně v radních protokolech.

rozhodnutím většinou rozdělovali věci k dalšímu vyřízení na podřízených místech.³⁰³ Těmi mohly být části úřadu, expedice, registratura, účtárna (mnohdy nazývané dobově „úřady“, jako kupříkladu taxovní úřad) nebo komorní pokladna či konses, ale také různé komise.

Komise reprezentace a komory

Komise byly u úřadu zřizovány k projednávání specializované agendy, jejíž probírání na řádných radních sezeních by bylo nepraktické, protože by zdržovalo průběh jednání. Z více důvodů byly mnohé z věcí, jež prošly rukama radů, předány některé z těchto komisí. Mohlo se jednat o stereotypní záležitosti, o jejichž vyřízení nebylo pochyb, když prováděcí postup byl stále týž, pouze vyžadoval více času. Takové písemnosti byly na sezení opatřeny dorzálním dekretem (dekretací)³⁰⁴ s příkazem, co s nimi má příslušná komise dělat. Potom mohlo jít o agendu, která byla natolik složitá, že nemohla být vyřízena okamžitě a musela být dána komisi, od níž se očekával návrh řešení. Nakonec se mohlo jednat o věci, o nichž rozhodnout nebylo možné jednoduše proto, že nemusela být k dispozici všechna potřebná fakta pro fundované rozhodnutí. Taková záležitost byla předána komisi s příkazem k získání dalších informací. Praktické jednání radního kolegia na sezení skutečně vypadalo ve většině případů tak, že probíraná věc byla předána k vyřízení dál.

Reprezentace a komora jako přímý nástupce deputace s jejími kompetencemi si zachovala dohled nad dosavadními specializovanými komisemi, které u ní byly již zřízeny (např. komerční komise). S přesunutím politické správy a její agendy od tribunálu také převzala odborné komise, které u něj fungovaly (například fundační a nadační,³⁰⁵ policejní³⁰⁶ nebo komisi pro městské hospodaření³⁰⁷). Stále se rozšiřující množství a širší přicházejících záležitostí si ovšem záhy vynutila aktivování dalších. Jejich vznik ale zřejmě jen do jisté míry závisel na vůli reprezentace, v mnoha případech byl iniciován ode dvora, jak to lze doložit u zmíněných tribunálních komisí. Pouze některé z nich byly zřejmě uvedeny v život reprezentací a potom byly zřízeny ke specializovanému a časově omezenému účelu.³⁰⁸

Reprezentace a komora měla v této době komise pro záležitosti invalidů, policejní, fundační a nadační, pro spotřební přírážku („*Consumptionsaufschlag-Kommission*“), hlavní komisi pro rektifikace, pro opravy a inspekci cest a mostů,³⁰⁹ pro městské hospodářství, pro stavbu kasáren, pro správu židovských záležitostí, pro věci káznice a prádelny, ale i jiné.³¹⁰ Podle potřeb dvora, podle toho, jaké záležitosti chtěl kontrolovat, byl jejich počet stále rozšiřován o další.

V nezanedbatelné míře se jednalo o kolegia, která vznikala jako odnož nově zřízených dvorských komisí ve Vídni. V radních protokolech nebo na konceptech dekretací bývají obvykle označovány přídomkem dvorská (*Hofkommission*). I když podléhala reprezentaci, jejíž prezident jmenoval jejich přisedící, přece byla okruhem spravovaných záležitostí navázána na svůj dvorský protějšek. To je například případ cenzurní komise pro posuzování

³⁰³ Viz kapitolu Radní sezení.

³⁰⁴ Blíže k tomuto pojmu viz kapitola Expedované písemnosti psané.

³⁰⁵ Zřízena u tribunálu dekretem ze 6. září 1743 (*Průvodce*, s. 201, dnes fond B 2).

³⁰⁶ Vznikla u tribunálu již 20. března 1719 (*Průvodce*, s. 235).

³⁰⁷ Vznikla již na počátku třicátých let 18. století (*Průvodce*, s. 229, dnes fond B 21).

³⁰⁸ Zatím u všech nedokážeme popsat motivy vzniku ani původce. To musí být předmětem dalšího bádání.

³⁰⁹ Vznikla u tribunálu již 23. března 1727 (*Průvodce*, s. 226).

³¹⁰ Náhodně dochovaný soupis komisí, jimž předsedal rada Podstatský, viz v kapitole Kolegium radů.

kacířských a jiných knih, která vznikla na popud reskriptu z 15. ledna 1752.³¹¹ Delší historii mělo ustavení zdravotní komise. Reskriptem ze 3. ledna 1753 panovnice informuje reprezentaci, že se u *directoriam in publicis et cameralibus* v sanitárních záležitostech zřizuje zvláštní *Hofdeputation*, již se mají zasílat zprávy v těchto věcech s nadpisem „*in sanitäts Sachen*“.³¹² Ale specializovaná zdravotní komise zřejmě hned ustavena nebyla, protože na radním sezení 15. prosince 1753 se probíral další reskript Marie Terezie z 8. prosince, v němž jako první bod panovnice nařizovala, aby se vzalo v úvahu ustavení zdravotní komise, a to v souvislosti s kontrolou nemocí dobytka.³¹³ Na základě tohoto podnětu radové ihned na sezení rozhodli, aby zdravotní komise vznikla. Nejsou zde ale uvedeny žádné osoby, které by v ní měly být činné.³¹⁴ Poštovní komisi, která měla být závislá na vídeňském poštovním ředitelství, měla reprezentace aktivovat od 1. listopadu 1755, jak jí přikazoval reskript z 6. října toho roku.³¹⁵

Také na další instituce, stojící v podřízenosti k reprezentaci, jako je například manufakturní úřad³¹⁶ nebo konses, lze považovat za komise zvláštního druhu. Tak bylo reprezentaci a komoře reskriptem z 30. ledna 1751 podřízeno, jak již víme, *judicium in causis commissorum delegatum*, ale pod změněným názvem *consensus in causis summi principis et commissorum delegatus*.³¹⁷ Komisím vždy předsedal někdo z radů nejvyššího zeměpanského úřadu. Jeho jmenování si vyhrazovala panovnice, zatímco členy určoval prezident. Vybíral je podle povahy projednávaných záležitostí z různých institucí tak, aby kolegium bylo odborně na výši. S přeměnou reprezentace na gubernium byl počet komisí podle instrukce z roku 1764 omezen.

Písařina a snahy o její omezení

Velkým problémem, jenž časově zaměstnával, a proto zatěžoval především kancelář úřadu, byly nejrůznější písařské práce. Opisování reskriptů a jejich příloh, a to i několikrát, jestliže se měly dát na vědomí šesti krajům, případně i dalším institucím v zemi, dokázalo zaměstnat kancelářský personál takovou měrou, že se brzy nedostávalo volných rukou. Mnohdy ke zvyšování zatížení přispíval sám dvůr, protože vyžadoval různá hlášení a dobrozdání pro svou informaci. Naproti tomu ale kromě již zmíněného obecného nařízení pro všechny reprezentace z 6. května 1752, věnovaného zjednodušením kancelářských prací, stále vyzýval k šetření písařiny (*Schreibereien*).

Jako doklad stále se zvyšující zátěže poslouží nové uspořádání v jedné oblasti, provedené panovnicí v dobré víře. Podle reskriptu z 3. ledna 1752 Marie Terezie rozhodla, aby pravidelné čtvrtletní výtahy z vyúčtování poštovních důchodků i s účty byly nadále ke kontrole přímo zasílány k nejvyššímu poštovnímu úřadu a ne do dvorské kanceláře, jak tomu bylo

³¹¹ MZA, B 1, kn. 213, fol. 115–118; praes. 18. 1.

³¹² MZA, B 1, kn. 213, fol. 338–341. Ke vzniku viz také ÖZV II/2, s. 375–383.

³¹³ MZA, B 1, kn. 10, fol. 1374; reskript praes. 11. 12.

³¹⁴ Tamtéž, fol. 1376. BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371, jenž uvádí datum vzniku 15. 12. 1752, se zřejmě o rok přehlédl.

³¹⁵ MZA, B 1, kn. 213, s. 871–873.

³¹⁶ K manufakturnímu úřadu a později komerčnímu konsesu JANÁK, J.: *Hospodářský rozmach Moravy*, s. 76 n.

³¹⁷ MZA B 1, kn. 212, fol. 550–568. Tento konses nebyl tedy úplně nově zřízen, jak se zřejmě domnívá BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 371. Ke komisím také *Průvodce*, s. 195.

doposud. Přece však má být zaslán jeden duplikát právě jí pro její informaci.³¹⁸ Úřad tak musel vyhotovit další opis, ale nejen to, ještě jej musel zaslat (snad i s průvodní relací) k rukám původního příjemce. K úspoře tedy nedošlo, přestože právě kvůli ní vznikl nový mechanismus.

Měl-li úřad vykonávat všechny předepsané činnosti a chtěl-li je zvládnout včas, o což se jistě snažil, začalo se mu brzy nedostávat personálu. Práce jednoduše nebylo možné zvládnout se stávajícími kancelářskými silami, nemělo-li docházet k trvalému zpoždování expedicí. Nárůst placených kancelářských sil ale nebyl jednoduchý, protože by platy nových úředníků znamenaly zatížení pro erár. Požadavky na nové síly byly ale trvalého rázu a samo vedení dvorské kanceláře ve Vídni zřejmě cítilo, že jsou oprávněné. Východiskem ze situace, kdy úřad musel dostát svým stále se zvyšujícím povinnostem se stejně početným úřednickým kádrem, byly právě dvorem iniciované a čas od času se opakující snahy o omezení kancelářských prací (*Schreibereien*).

Ve snaze omezit písařské práce na nutné minimum reagoval dvůr například reskriptem ze 17. února 1753 na relace, které obsahovaly mnoho příloh, jež byly opsány z čistopisů. Protože jejich pořízení bylo zdouhavé a blokovalo kancelářské síly, jak u dvora dobře věděli, nařídili, aby se ke zprávám přikládala původní podání a nikoliv jejich opisy.³¹⁹ Jindy zase panovnice přikázala, aby zasílali různé přehledy (například ceny na trzích, soupisy vyvezených peněz, tabulky o úhynech dobytka) místo měsíčně, jak bylo zvykem, jednou za čtvrt roku.³²⁰

Někdy panovnické reskripty navrhovaly a doporučovaly reprezentacím k následování praxi, která se prosadila u jiné země. Zajímavým pokusem je kupříkladu reskript z 28. dubna 1753, jehož přílohou je úprava některých kancelářských prací, navržených českou reprezentací a komorou. Panovnice připomíná, že jí navržené úpravy nejsou proti mysli a že doufá, že i u jiných reprezentací naleznou odezvu. Úpravy se týkají především zkracování titulů.

U dekretů navrhuje zkrátit obvykle užívaný plný titul reprezentace, jenž obvykle obsáhl pět až šest řádků, na pouhé „*Von der hochlöblichen kaiser- königlichen Repraesentation und Cammer wegen*“ a také neuvádět celou titulaturu adresáta, když je reprezentaci podřízen, ale zkrátit ji na pouhé jméno s nutným predikátem „*dem (jméno) Herren Graffen, Baron, Hauptmann ...*“ Také u misiv jdoucích ke krajským úřadům, u nichž se formálně opakuje na konci celá titulatura reprezentace, je třeba zkrátit tuto firmu na „*N. N. dero kais. königl. Repraesentation und Cammer Praesident und Ráthe im König-reich Böhmeim*“. Také všechny žádosti, které přijdou na nejvyšší zeměpanský úřad, ale o nichž mohou dát dobrozdání jen krajské úřady, nemají být nadále zaslány krajskému hejtmanovi s takovou průvodní písemností. Nyní má stačit pouze dekretace na její zadní straně (dorzální dekret) s žádostí ve formě příkazu reprezentace o podání vysvětlující zprávy. Mají se opatřit obalem (*mit einem involucro versehen*) a expedovat s dalšími písemnostmi. Ale v případech, kdy suplika podléhá taxám, mají nechat žadatele zaplatit taxu, jako by šlo o misivu.

³¹⁸ MZA, B 1, kn. 213, fol. 109–110; praes. 8. 1.

³¹⁹ MZA, fond B 17 – Moravské místodržitelství – patenty (dále B 17), sg. 37, k. 212, fol. 99–100; extrakt reskriptu.

³²⁰ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 213–218; opis; v reskriptu z 30. listopadu 1754.

Reskript také obšírně navrhuje zkrácení opisových prací protokolů různých komisionálních šetření. Aby se zmenšily práce a *Schreibereien* spojené s komisemi a zmenšil počet kopií, jež je potřeba vyhotovit, mají se protokoly opatřit krátkým dekretem a všem potřebným poskytnout. Jedinou výjimkou je konses, jemuž se má zaslat nezkrácený opis pro řešení možných budoucích námitek. Pro ulehčení práce sekretáře u podacího protokolu by taky bylo dobré, kdyby se mohl hned orientovat, v čem sestává obsah žádosti. Proto česká reprezentace publikovala v celé zemi, že všechny žádosti mají být opatřeny krátkým obsahem (*argumentum*), jinak nebudou přijaty. Kdyby ovšem byly přijaty nedopatřením, nemá se o nich referovat.³²¹

V praxi moravské reprezentace a komory lze dopady tohoto doporučení sledovat jen omezeně, protože některé prameny nejsou k dispozici.³²² Návrh úpravy firmy a počátku dekretů přibližně odpovídal již zavedené praxi, suplik z krajů nebylo příliš mnoho. Česká reprezentace musela být touto agendou daleko více zatížena,³²³ což vyplývá již z počtu krajů. Na žádostech (podáních) byl již zpravidla stručný obsah jako jejich nedílná součást.

Snaha zjednodušit a tím omezit agendu ve státní správě byla neustále na pořadu dne. Hledala se na centrální i na zemské úrovni a těmto touhám po efektivitě nelze než fandit. V některých případech se ale nelze ubránit dojmu, že šlo o úsporu práce pouze centrálních úřadů. Například podle reskriptu z 30. listopadu 1754 nemělo direktorium nadále rozhodovat o suplikách stran, jestliže nebyly předtím zaslány reprezentaci, která má být pro jejich vyřizování první instancí.³²⁴ Ale toto nařízení nemělo očekávaný dopad, protože i nadále bylo direktorium zasypáváno suplikami, které byly zasílány reprezentaci s žádostí o dobrozdání. Nařízení z 19. června 1756, totiž že se všichni skuteční úředníci pod přísahou musejí zdržovat veškerých agentských činností pod hrozbou ztráty služby, je možno chápat i jako snahu, aby personál nebyl omezován na úkor vlastní práce dalšími neúředními aktivitami.³²⁵

Pouhé zjednodušování agendy ale nevedlo k tak radikálnímu omezení pisařiny, aby ustávaly stížnosti na nedostatečný personál nebo jeho přetíženost, za nimiž se objevovala nutnost jeho posílení. Postupně a poznenáhlu se začínaly objevovat další tendence k přenechávání méně důležitých rozhodnutí reprezentaci. Již zmíněným reskriptem z 30. listopadu 1754 panovnice povolila, aby žádosti o odklad u *consessu in causis summi principis et commissorum*, které dříve reprezentace s dobrozdáním posílala ke dvoru, rozhodovali a vyřizovali sami. Zvýšila také sumu, kterou mohl poskytovat konses k dispozicím královským městům bez povolení dvora (místo 500 zl., jak bylo umožněno již dříve, až 2 000 zl.). Totéž se týká fondu manufakturního úřadu, z něhož je možno vynaložit 1 000 zl. bez schválení dvora k povznesení a podpoře obchodu. Při propůjčení úřednických míst,

³²¹ MZA, B 17, sg. 37, k 212, fol. 107–112; čistopis; tamtéž B 1, kn. 213, fol. 414–421; ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 28. april 1753, nefol., koncept,

³²² Týká se to především protokolů z různých komisí.

³²³ K poměrům u české reprezentace viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 55 n.

³²⁴ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 213–218; opis; viz také BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 372.

³²⁵ MZA, B 1, kn. 213, s. 968–970. Tato činnost nemusela nutně být v rozporu s obecným pravidlem zakotveným v instrukci, že úředník vše musí držet v tajnosti a nesmí mluvit o projednávaných úředních záležitostech se soukromými osobami. Mohlo se jednat o úplně jiné věci, úředník státní správy byl kvalitní osobou například pro sepsání podání.

s nimiž je spojen plat nebo výpomoc, bylo ale nutné čekat na potvrzení panovnice. Reskript také znovu opakoval již zmíněné přenechání pravomocí z roku 1752, tedy dohled nad cechovními artikulemi, nahrazování a potvrzování poslů v zemi, dispence vandrovních let, ustanovování osob na magistrátech, promíjení pokrevenských příbuzenství u městských rad i dohled nad židovskými sňatky. Ovšem za všechny tyto dvorem přenechané činnosti pochopitelně museli žadatelé platit. Aby tedy nebyl dvorský taxovní úřad direktoria zkrácen ve svých důchodech, dostala reprezentace taxovní řád a příkaz, že peníze vybrané z těchto tax mají odvést do Vídně.³²⁶ Mocným katalyzátorem předávání dalších kompetencí se stala sedmiletá válka.

Za sedmileté války

Na přelomu srpna a září 1756 vznikla po delší diplomatické přípravě válka, nazvaná později sedmiletá. Vojenská tažení se území Moravy zpočátku bezprostředně nedotkla, přímé vojenské operace se v prvních letech vedly v Čechách a ve Slezsku, kde byly vybojovány první významné bitvy této války.³²⁷ Přes moravské území procházely v této době do obou zemí vojenské jednotky a posily pro různé útvary, jakož i transporty válečného materiálu a proviantu bojujícím jednotkám. Tyto pohyby se dály s vědomím reprezentace a komory, jež přispívala k jejich organizaci a efektivitě.

Vzniklému válečnému stavu odpovídal poněkud modifikovaný způsob úřadování. Dosavadní frekvence radních sezení, jež se konala v této době obvykle dvakrát do týdne, nestačila k tomu, aby byly okamžitě a promptně vyřízeny nastalé záležitosti, které nesnesly odkladu. Většinou byly spojeny s válečnými operacemi a zásobováním vojska. Záležitosti tohoto charakteru se vyřizovaly mimo řádná sezení, tzv. *extrasessionaliter*. Jejich projednávání se ovšem objevilo v radních protokolech, ale záznamy byly připojeny za zápis z řádného jednání. Protože se první taková „*extrasessionalia*“ objevují již koncem července, tedy více než měsíc před vypuknutím oficiálního nepřátelství, jsou dokladem, že monarchie předvíдалa vypuknutí konfliktu a již s předstihem podnikala různá opatření – dislokaci vojsk a jejich doplňování rekruty a zásobami. Záležitostí řešených formou mimo sezení postupně začíná být více, než ostatních.

Nárůst agendy je také patrný z počtu zaevidovaných jednotek do registraturní knihy. V roce 1756 její vzrůst není ještě tak markantní a postupně se zvyšuje. Zatímco v první polovině roku registrovali 4 826 písemností, což je měsíčně 804 kusů, v druhé polovině to bylo 5 198 záznamů, tedy 866 měsíčně. Za celý rok 1757 to bylo už 10 821 jednotek, měsíčně 902. Skutečný skok přišel až v roce 1758, kdy zaznamenali 18 267 písemností, což měsíčně dělá 1 522 kusů. To představuje vůbec nejvyšší dosažené množství zaregistrovaných věcí za celé sledované období a naopak v následujících válečných letech můžeme zaznamenat postupný pokles. Čísla z registraturních knih vypovídají o náhle zvýšené zátěži úřadu a tak jen korespondují s událostmi, protože je to okamžik, kdy válečné operace vstoupily na území Moravy.³²⁸

³²⁶ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 213–218; opis.

³²⁷ K diplomatickému pozadí jejího vzniku a zasazení do evropských souvislostí např. TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s.173 n.; STELLNER, František: *Sedmiletá válka v Evropě*. Praha 2000. Viz také *Dějiny X*, s. 53–66.

³²⁸ MZA, B 1, knihy 267, 268, 269.

Z kolegia radů zdánlivě mizí Hau, jenž se od začátku září 1756 neúčastní sezení,³²⁹ ale jako nejvyšší vojenský komisař je vázán organizací vojenských věcí v zemi. Je ale stále považován za trvale omluveného člena kolegia radů,³³⁰ jež bylo nyní (bez Haa) i s prezidentem desetičlenné. Aktuální vojenské věci, především stanovování tras pro vojenské jednotky nebo organizace zásobování, se vyřizovaly podle potřeby mimo sezení. Na řádných zasedáních v průměru dvakrát týdně se potom projednávaly ostatní především politické, vojenské a kontribuční záležitosti. Tento v té době běžný způsob vyřizování záležitostí fungoval do počátku května 1758. Tehdy se ale Morava také stala dějištěm válečných operací, když pruské vojsko o síle 55 000 mužů ze Slezska vtrhlo na severní Moravu³³¹ a sbor pruského maršála Keitha oblehl 5. května Olomouc.³³²

Běžný provoz úřadu v tom okamžiku zaznamenal pod hrozbou bezprostředního ohrožení skutečně výraznou změnu. Podle obsahu radních protokolů se poslední řádné sezení konalo 8. května.³³³ Ze zbytku měsíce května se potom dochovaly jen zápisy z projednávání věcí mimo sezení (extrasessionálií) a od 12. června nahradily zápisy z řádných sezení záznamy ze sezení vojenské komise. Scházela se ve vypjatých chvílích několik měsíců prakticky každý den. Záležitosti, které projednávala, jsou zcela identické s obsahem extrasessionálií. Lze tedy konstatovat, že pokračovala v projednávání těch aktuálních věcí souvisejících s organizací obrany země, které se probíraly od začátku války mimo řádná sezení. Nevíme ale jistě, jakými osobami byly do této doby řešeny, protože u zapsaných extrasessionálií nejsou v radním protokolu uvedeni referenti. Můžeme jen předpokládat, že to byl prezident a někteří z radů reprezentace, mezi nimi nejspíše nejvyšší vojenský komisař Hau, jenž se ale od té doby neúčastnil řádných sezení.

Od června 1758 však víme jistě, kdo tyto záležitosti projednával. Komise se scházela za předsednictví prezidenta reprezentace a komory Blümegena ve složení rada Prandau, nejvyšší vojenský komisař Hau, brněnský krajský hejtman Schmelzdorf a proviantní komisař Buthwinkel.³³⁴ Od jiných kolegií reprezentace se tato specializovaná vojenská komise liší především tím, že projednávala a rozhodovala záležitosti, které předtím neprocházely řádnými sezeními a nebyly tedy od nich vojenské komisi poukazovány, jak to bylo u úřadu jinak běžné. Z časových důvodů to ani nebylo možné, protože frekvence řádných sezení reprezentace se v té době ustálila na dvou v týdnu, takže by docházelo k nepraktickému a také především nepřijatelnému zdržení při řešení všeho, co bylo nutné udělat pro aktuální vojenskou situaci. Navenek se tento modifikovaný způsob činnosti projevil tak, že reprezentace od této doby vedla dva protokoly vedle sebe, jeden speciálně pro vojenské věci a druhý pro vše ostatní.

Na počátku července pominulo pro zemi bezprostřední nebezpečí. Po přepadení pruského trénu u Domášova 30. června a odříznutí vojska od zásob, kdy obléhatelům hrozilo dokonce i obklíčení, se v noci z 1. na 2. červenec Prusové hnuli od Olomouce přes Litovel

³²⁹ Naposledy se účastní sezení 3. září (MZA, B 1, kn. 16, nefol., sezení č. 73).

³³⁰ Jak plyne z pozdějších radních protokolů (MZA, B 1, kn. 26, nefol.).

³³¹ STELLNER, F.: *Sedmiletá válka*, s. 177 n.

³³² NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 197. Podle listu Fridricha II. z 1. května měl již následující den být u Olomouce předvoj (STELLNER, F.: *Sedmiletá válka*, s. 178, pozn. 19). K vojenským operacím také GROEHLER, Olaf: *Die Kriege Friedrichs II.* Berlin 1989, s. 109–110.

³³³ MZA, B 1, kn. 22, nefol.

³³⁴ MZA, B 1, kn. 23, nefol.

do Čech.³³⁵ Právě z té doby máme opět dochovány zápisy z řádných radních sezení reprezentace a komory. Zda se scházela také v době od začátku května do počátku července, není zcela jasné. Zřejmě tomu tak nebylo, naopak se zdá, že se radové reprezentace zachovali podobně jako tribunální a při ohrožení jednoduše uprchli.³³⁶ Nešlo asi o všechny, ale jen o část, protože prezident Blümegen i rada Prandau byli činní u výše zmíněné komise. Ale již 3. července byli povoláni radové Haugwitz, Widmann, Žerotín, Thinfels a také sekretář Nicolai k úřadu s tím, že nebezpečí již pominulo.³³⁷ Že byl úřad v rozvratu, plyne i z listu direktoriálního kancléře Jana Karla Chotka z poloviny července, v němž prezidenta vyzývá, aby znovu shromáždil personál a úřad tak začal řádně fungovat. Reprezentace vzápětí odpovídá, že až na rady Haugwitze a Thinfelse jsou všichni na místě a agenda se řádně probírá.³³⁸

Protokoly se zápisy se sice mohly ztratit, ale není to zcela pravděpodobné, protože číslování sezení pokračuje v květnu na zápisech vojenské komise a obnovená sezení nejsou tak častá jako dříve a projednávají výrazně méně záležitostí. Dochází tak k paradoxu, že desetičlenné kolegium radů zasedá méně často (a opticky probírá méně věcí), než menší šestičlenná vojenská komise. Ta ovšem funguje pod vlivem válečného stavu dále. Sezení této vojenské komise jsou nejprve časté, v červenci a skoro celý srpen zasedá každodenně, potom se frekvence zmírňuje.

Reprezentace od této doby vede samostatný protokol pro vojenské věci, kam se zaznamenávají pouze jednání vojenské komise, a to paralelně s řádnými radními protokoly. Počet sezení radního kolegia se po odchodu nepřátelských vojsk opět vrací zhruba na frekvenci dvakrát týdně, ale už se zde neprojednávají bezprostřední vojenské záležitosti. Počet zapsaných jednotek do registračních knih (věcí z obou protokolů, politických i vojenských) postupně klesá, i když je stále větší než v mírových časech.

Někdy v první polovině května 1759 odešel prezident reprezentace Jindřich Kajetán Blümegen.³³⁹ Okolnosti jeho odchodu osvětluje reskript Marie Terezie z 12. května.³⁴⁰ Protože zdraví prezidenta české reprezentace hraběte Netolického je nejisté, rozhodla se panovnice povolat jej ke dvoru a jím dosud zastávané místo generálního zemského vojenského komisaře svěřit právě prezidentovi moravské reprezentace Blümegenovi za jeho dosud prokázané vynikající služby, vykonané k plné spokojenosti panovnice. Dočasné předsednictví reprezentace a komory s titulem prozatímní prezident („*Interims-Praesident*“), stejně jako předsedání zemskému sněmu, přebírá z rozhodnutí panovnice nejvyšší zemský komorník František Antonín Schrattenbach. Nešlo ale o plnohodnotné předání funkce se všemi důsledky. Všechny důležité věci měl prozatímní prezident konzultovat s Blümegenem, sám se neměl pouštět do žádných změn.

³³⁵ NEŠPOR, V.: *Dějiny města Olomouce*, s. 198. Boje u Domašova zpracovali BĚLINA, Pavel: *Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II.* Praha 1993, s. 59 n.; BĚLINA, Pavel – ROMANÁK, Andrej – ANDRLE, Petr: *Olomouc – Domašov 1758.* Praha – Litomyšl – Moravský Beroun, 1998. K bojům u Olomouce viz VÁLKA, Zbyněk: *1758 – Olomouc a Prusové.* Hrdá pevnost Marie Terezie. Olomouc 2001.

³³⁶ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x65.

³³⁷ MZA, B 1, sg. M 58/83, kart. 1041, fol. 64.

³³⁸ MZA, B 1, sg. M 58/83, kart. 1041, f 71–74; odpověď z Brna z 19. 7.

³³⁹ Naposledy je přítomen na sezení 7. května (MZA, B 1, kn. 25, nefol.).

³⁴⁰ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 345–346; čistopis, praes. 16. 5.

Prvním radou a faktickým Blümegenovým zástupcem byl sice Berchtold, ale ten se nestal automaticky jeho trvalým zastupujícím. Nad úředním postavením byl totiž ještě jeden princip, a to pořadí hodností zemských úředníků. Protože Berchtold byl zemským podkomořím, stál v hodnostním pořadí až za nejvyšším zemským komorníkem, jenž byl druhý po zemském hejtmanovi. A protože předsednictví nejvyššího zeměpanského úřadu bylo tradičně svázáno s hodností zemského hejtmana, bylo nutné, aby jej zastupoval v hodnostním pořadí následující zemský úředník. Titul prezidenta moravské reprezentace byl zatím Blümegenovi formálně ponechán, stejně jako hodnost zemského hejtmana, takže se zdá, že toto jmenování mělo mít jen dočasný charakter, alespoň nikde není zmíněna trvalost této úpravy. Několik let se neprojevovala ani v titulárních kalendářích, kde je stále uváděn Blümegen jako prezident reprezentace a Schrattenbach jako předsedající tribunálu, aniž by bylo zmíněno jeho nové pověření a aniž by to odpovídalo realitě.³⁴¹

Od konce května 1759 po zbývající dobu měla tedy reprezentace v čele zastupujícího prezidenta, Františka Antonína Schrattenbacha.³⁴² Ten působil do této doby jako předsedající nejvyššího a apelačního soudu (tribunálu), takže musel být na tomto místě nahrazen, aby nedošlo k promísení politické a soudní správy. Naskytá se ale i otázka, zda by se to při obrovském počtu projednávaných záležitostí v porovnání s mírovým stavem vůbec dalo stihnout. Naposledy předsedal sezení tribunálu 18. května 1759,³⁴³ sezení reprezentace se účastnil poprvé o deset dnů později ještě společně s Blümegenem, dalšímu 1. června již předsedal sám.³⁴⁴ Na okraj lze poznamenat, že zatímco expedované tribunální písemnosti dříve podepisoval vždy vlastnoručně, pro ty, k nimž byl povinen připojit podpis jako prozatímní představený reprezentace a komory, používal často podpisového razítka.³⁴⁵ Schrattenbach funkci prozatímního prezidenta reprezentace vykonával nepřetržitě až do konce června roku 1763. Sezením tribunálu předsedal nyní nejvyšší zemský sudí, jímž byl od roku 1755 Otto Karel Salm-Neuburg,³⁴⁶ jehož podpis nyní můžeme vidět na tribunálních písemnostech.³⁴⁷

Sistování platů úřadu

Těživá finanční situace monarchie, v níž se ocitla poměrně brzo po vypuknutí války, se ve své hloubce projevila v roce 1758 a na jaře roku následujícího. Odstartovala postupně kroky, které nakonec vedly k zavedení prvních papírových platidel, a to ještě před známými bankocetlemi. Ty jsou totiž obecně považovány za nejstarší papírové peníze používané na našem území od roku 1762.³⁴⁸ Odborná literatura však registruje i další platební pro-

³⁴¹ Tak je tomu v TK 1760, 1761. Je to doklad toho, jak zavádějící informace získáme, spolehne-li se pouze na informace z titulárních kalendářů.

³⁴² Poprvé je přítomen na sezení 28. května (MZA, B 1, kn. 25, nefol.).

³⁴³ MZA, C 3, kn. 116, s. 316.

³⁴⁴ MZA, B 1, kn. 25, nefol., sezení 42 a 43.

³⁴⁵ O něm v kapitole Prezidenti úřadu. Toto razítko používal mnohdy také k podpisu guberniálních písemností, když se v roce 1763 stal skutečným prezidentem gubernia.

³⁴⁶ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 650.

³⁴⁷ Např. AMB, A 1/5, sg. 9/3, i. č. 42, krabice 15, nefol., dekretální misiva z 10. března 1761.

³⁴⁸ POŠVÁŘ, Jaroslav: *Administrativně ekonomická opatření na Moravě v 18. a první polovině 19. století*. Brno 1974, s. 118; SÉM, Julius: *Papírové peníze na území Československa 1762–1975*. Hradec Králové 1977, s. 11. PETRÁŇ, Zdeněk – RADOMĚŘSKÝ, Pavel: *Encyklopedie české numismatiky*, s. 33, 235; SEJBAL, J.: *Základy peněžního vývoje*, s. 280; VOREL, P.: *Od českého tolaru ke světovému dolaru*, s. 147.

středky, jako bankovní obligace a později také stavovské obligace, vyskytující se již od roku 1759. Váhá však s jejich zařazením mezi regulérní platidla, protože není prokázán jejich oběh a tak doloženo, že byly skutečně používány.³⁴⁹

Výdaje na válku byly obrovské,³⁵⁰ potřeba hotovosti pro výplatu vojska zcela akutní. Státní pokladna ovšem neměla dostatek zásob stříbra, aby razila další nové mince, navíc jejich ražba by byla spuštěním inflace. Za novými formami úvěrového hospodaření lze rozpoznat vliv hraběte Ludvíka Zinzendorfa, prezidenta dvorské komory, jenž na základě svých znalostí pokročileji rozvinutého finančního hospodaření západoevropských zemí prosazoval od roku 1759 řadu nových návrhů.³⁵¹ Vyhledávání dalších zdrojů, z nichž by tyto hotové peníze bylo možno získat, se dotklo také státní správy.

Počátek celého procesu můžeme hledat v reskriptu Marie Terezie, jenž byl zaslán na reprezentaci a komoru s datem 29. března 1759. Panovnice v něm zmiňuje, že pokračování vojenských operací přináší obrovské výdaje na armádu. Proto oznamuje svůj úmysl zdržet vyplácení platů úředníkům instituce za druhé čtvrtletí vojenského roku (od začátku února do konce dubna). Opatření zdůvodňuje nutností pokrýt převelike válečné potřeby nastávající vojenské kampaně, zvláště potom potřebu hotových peněz pro zaopatření armád stojících v poli. Prikazuje, aby se všechny platy a penze, které by se měly vyplatit jednotlivým osobám po konci dubna, zdržely a v žádném případě nevyplácely, naopak mají být předány vojenským pokladnám pro potřeby zapravení vojenských výdajů.³⁵²

Doklady o tom, jaké nálady tohle opatření vyvolalo, se zatím nepodařilo najít, ale jistě to nebyla veselá vyhlídka zvláště pro ty úředníky, jejichž plat nebyl velký a oni neměli žádné finanční rezervy. Situace se jim mohla zdát dosti bezútěšná, protože potřeba peněz na válečné výdaje byla obrovská. Toho dokladem je reskript panovnice z 9. června, jímž vyzvala k hledání dalších rezerv a fondů, z nichž by bylo možné získat peníze.³⁵³ Když navíc reskriptem ze 14. července přikázala okamžitě zastavit vyplácení platů a penzí a peníze ponechat ke své dispozici,³⁵⁴ mohli začít pochybovat o tom, zda vůbec nějaký plat dostanou. Všechny námitky a stížnosti na taková opatření ovšem dvůr mohl odmítnout poukazáním na válečný stav a z toho plynoucí potíže.

Princip zdržování platů ovšem nemohl být dlouho použitelný, zvláště když se jednalo o státní správu. Jejím úkolem bylo, že měla především uskutečňovat přání panovnice a dvora a být tak, samozřejmě hned po armádě, důležitým nástrojem pro zvládnutí situace. Muselo se tedy hledat jiné řešení. Snad proto informoval 3. srpna Haugwitz svým listem prozatímního prezidenta Schrattenbacha, že panovnice povolila vyplácení zdržených platů a penzí za druhý kvartál. Pro další vyplácení se mělo počkat na další rozhodnutí.³⁵⁵ V úvahu

³⁴⁹ FILIP, Vladimír: *1759–1918. Papírové peníze. Papiergeld*. Brno 2005, s. 16; SÉM, J.: *Papírové peníze*, s. 9.

³⁵⁰ Přibližnou představu o finančních prostředcích přináší LOEHR, August: *Die Finanzierung des Siebenjährigen Krieges*. Numismatische Zeitschrift 58, 1925, s. 104 n. DICKSON, Peter George Muir: *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780*. II. Finance and Credit, s. 114–184.

³⁵¹ PROBSZT, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*. Wien – Köln – Graz 1973 (nové vydání nedatováno), s. 504 n.

³⁵² MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 1–4; čistopis, praes. 3. 4. Reskript byl zcela jistě zaslán na všechny reprezentace v českých a rakouských zemích.

³⁵³ MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 21–22; čistopis, praes. 12. 6.

³⁵⁴ MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 41–43; extrakt reskriptu, praes. 17. 7.

³⁵⁵ MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 45–46, čistopis, bez praesentata.

připadaly běžící platy od 1. května, protože začátkem srpna opět nastal termín výplaty za třetí čtvrtletí.

Rozhodnutí přišlo vzápětí. Reskriptem z 10. srpna 1759 nařídila panovnice, aby se v žádném případě nevyplácely platy a penze za třetí kvartál (květen až červenec), ale všechny peníze se odvedly do Vídně k všeobecné pokladně („*Universal-Cameral-Zahl-Amt*“). Vojenské potřeby si dále vyžádaly ještě zvláštní příplatek daně z majetku (*Vermögensteuerbeitrag*) ve výši dvou, respektive pěti procent. K uspokojení platů jednotlivých osob si měl úřad vyzvednout ve Vídni ve všeobecné pokladně bankovní obligace na rok dopředu, a měl je rozdělit místo hotových peněz mezi jednotlivé osoby k ulehčení jejich výživy.³⁵⁶

Reskriptem z 23. srpna potom dvůr vyžadoval přehledný soupis vyplacených platů s rozlišením, které byly nahrazeny obligacemi a kolik bylo vydáno v hotovosti. Přitom bylo stanoveno pravidlo, že malé sumy vyplácené ve čtvrtletních splátkách mají být poskytovány v hotovosti, zatímco velké platy se mají nahradit výhradně bankovními obligacemi.³⁵⁷ Moravská reprezentace zaslala do Vídně v relaci ze 17. září přehledné soupisy vyplacených platů. Jeden vyhotovila brněnská komorní pokladna, druhý taxovní úřad.³⁵⁸ Obsahují přehled po platech a srážkách z nich, především přesně ukazují, kolik bylo vyplaceno jednotlivcům v obligacích a kolik v hotovosti. Jsou prvním reálným dokladem skutečného použití těchto obligací jako platidla. Obligace mohli jednotlivci proměnit v bankovních domech za hotovost, i když s poplatkem,³⁵⁹ avšak také bylo možné tezaurovat je pro budoucnost. V každém případě odložená výplata posloužila eráru jako výpomoc a umožnila mu soustředit volné hotovostní peníze pro potřeby armády.

Způsob hrazení úřednických platů obligacemi vídeňské městské banky se z hlediska dvora osvědčil, takže u třetího kvartálu vojenského roku 1759 nejen neskončil, ale už požadavkem, aby si komorní pokladny dopředu vyzvedly bankovní obligace na rok dopředu, byl prodloužen na celý rok do konce dubna 1760. Postupně se rozšiřoval i na další instituce, jako úřad zemských desk nebo Úřad pro správu mostů a cest (*Weeg- und Bruckenamt*).³⁶⁰ Listem z 8. října 1759 sdělil nejvyšší kancléř Haugwitz reprezentaci obecná pravidla a zásady pro používání bankovních obligací, aby nebyl dotčen erár.³⁶¹

Ale tato zvyklost pokračovala i nadále. Mzdy se úředníkům, kteří měli čtvrtletní plat vyšší než 25 zl., vyplácely dál v bankovních obligacích. Pouze nejmenší platy se poskytovaly v hotovosti. Později se mimo obligací objevily ještě platební kupony, které souvisely se sumou schválenou stavu k úvěrovým účelům.³⁶²

Stanovené termíny, dokdy se mají používat obligace, neznamenal automaticky přechod na původní vyplácení mezd v hotovosti. Vždy byly pojištěny příkazem, že se tak má postu-

³⁵⁶ Čistopis tohoto reskriptu se nepodařilo nalézt, příkazy v něm obsažené jsou opakovány v úvodu dalšího z 23. srpna (MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 54–57).

³⁵⁷ MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 54–57; čistopis, praes. 26. 8.

³⁵⁸ MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 72–94 (komorní pokladna); fol. 97–111 (taxovní úřad); opis.

³⁵⁹ V Brně existovala banka od roku 1751, viz CHYLÍK, Jindřich: *První obchodní banka u nás*. ČMM 69, 1950, s. 264 n. Přesné okolnosti výměny bude ještě třeba osvětlit.

³⁶⁰ Reskript z 6. září 1759 (MZA Brno, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 125–126).

³⁶¹ MZA, B 1, kn. 214, s. 33–35; opis viz MZA, B 1, sg. C 6/18, fol. 151–152.

³⁶² Doklady se podařilo zachytit z roku 1761. Viz např. MZA, B 1, sg. C 6/18, kart. 186, fol. 481 a dále, fol. 489 podává přehled vyplacených sum prostřednictvím kuponů.

povat do dalšího nařízení. Proto se reprezentace pravidelně každé čtvrtletí dotazovala, jakým způsobem se má při vyplácení mezd v dalším kvartále postupovat, zda vyplácet mzdy v obligacích, kuponech nebo v hotovosti. Díky válečným událostem se ale tato praxe udržovala po celou sedmiletou válku, jen od roku 1762 byly obligace nahrazeny bankocetlemi. Až snad teprve od roku 1764 nastává postupný návrat k normálu, když je vyplácení povoleno dvorem tak, že polovina platu má být sice vyplacena v bankocetlích, ale druhá polovina již v hotovosti.³⁶³

Další přenechávání pravomocí

Reprezentace byla stále zasypávána různými sděleními, úpravami kompetencí nebo upřesněními úředního styku. Některé z nich byly až nezvykle triviální. Například prezidentům reprezentací bylo dvorem zdůrazněno, aby se o důležitých záležitostech nezmiňovali v hlášeních mezi běžnými věcmi, ale věnovali jim samostatnou relaci.³⁶⁴ Upřesnění úředního postupu se týkal kupříkladu reskript z 30. ledna 1761, jenž předepisoval, aby zprávy o veřejných sporech posílala reprezentace na *Oberste Justizstelle*, záležitosti nadací a fideikomisů na direktorium.³⁶⁵ Reskriptem z 24. října 1761 se zase určovalo, že všechny relace, které jsou adresovány k rukám kabinetu, mají být nadále posílány na direktorium. To je pak samo rozešle na příslušná místa.³⁶⁶ Stávající komise reprezentace a komory doplnila nová. Zřízení poradního kolegia k fideikomisům, jež mělo sestávat ze čtyř radů doplněných aktuárem, předepisoval reskript z 12. dubna 1760.³⁶⁷

Podle záznamů v registraturní knize znamenal pro úřad nejvyšší zatížení právě rok, kdy válečné události vstoupily na území Moravy. Poté, co pruská vojska odtáhla do Čech, nebyla země do konce války již přímo zasažena. Vojenská tažení se odehrávala jinde, a i když boje probíhaly v blízkém Slezsku, zemí procházely pouze posilové oddíly. Reprezentace a komora se podílela na koordinaci jejich pohybu i na organizaci stálého přísunu zásob pro vojsko. Počet zapsaných záležitostí v registraturních knihách, který je možné chápat jako celkové zatížení úřadu, zaznamenal po celý zbytek sedmileté války stálý pokles:

Počet zapsaných záležitostí v registraturních knihách v letech 1756–1763

rok	počet registrovaných kusů		
	ročně	nárůst v %	měsíčně
1756	10 024	– 0,8	835,3
1757	10 821	+ 8,0	901,7
1758	18 268	+ 69,0	1 522,3
1759	17 066	– 6,6	1 422,2
1760	15 187	– 11,0	1 265,6

³⁶³ Např. MZA, B 1, sg. C 6/18, kart. 186, fol. 841–842, čistopis.

³⁶⁴ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 322–323; opis reskriptu z 16. srpna 1760.

³⁶⁵ MZA, B 1, kn. 214, s. 76–78; opis reskriptu z 30. ledna 1761.

³⁶⁶ MZA, B 1, kn. 214, s. 101–102.

³⁶⁷ MZA, B 1, kn. 214, s. 60–61.

1761	14 041	- 7,5	1 170,1
1762	12 046	- 14,2	1 003,8
1763	11 252	- 6,6	937,7

Radikální zvýšení počtu registrací proti předválečnému období a zvláště pak mezi roky 1757 a 1758 není ovšem doprovázeno adekvátním rozmnožením radního nebo kancelářského personálu. Sekretáři byli stále tři, počet koncipistů kolísal kolem tohoto čísla, přičemž dva byli řádní (placení) a jeden až dva nadpočetní. Oficianti zůstávali pochopitelně stále po jednom ke každé funkci, nával práce u nich někdy byl kompenzován přidělenými kancelisty. Tím se ale zase odčerpávaly síly na úkor kanceláře. Počet kancelistů (řádých, nadpočetných i akcesistů) byl největší na konci mírové doby, kdy vzrostl na 22 osob. Potom se v průběhu války jejich množství postupně zmenšovalo. Tíživá hospodářská situace, jejímž dokladem může být také zavedení bankovních obligací, nedovolila posílit personální stav.

Úbytek ale nezaznamenali řádní kancelisté, jichž bylo podle platové systemizace jedenáct, nýbrž akcesisté, kteří nepobírali žádnou výpomoc (*adjutum*). Placených ale ve skutečnosti bylo více. Nadpočetní pravidelně a také někteří akcesisté pobírali *adjuta*, ta však nebyla systemizována v rozpočtu a úmrtím nebo odchodem držitele mohla být dvorem zrušena. Ovšem pouze teoreticky, za celou sledovanou dobu se nikdy nestalo, že by byly výpomoci systematicky omezovány, naopak se jejich počet pomalu zvyšoval. Jestliže se některá uvolnila (úřad musel o nich oznámit, že jsou panovníci k dispozici), potom byla vždy dána k dispozici další osobě. V roce 1760 se však dvě *adjuta* dostala do kamerálního rozpočtu, takže byla ve skutečnosti zavedena další platová třída pro kancelisty.³⁶⁸ Ale nejednalo se o další výdaj, protože erár tyto peníze běžně a po dlouhou dobu vyplácel, pouze o převedení platby do jiné rubriky.

Výrazně zvětšený počet věcí zpracovaných úřadem ve válečných letech, jejichž důsledkem je množství zapsaných jednotek v registraturních knihách, nepochybně zatížil veškerý personál od radů po kancelisty. Počet činných úředníků se však navyšoval jen pozvolna a zdaleka neodpovídal nárůstu kancelářské práce. Žádosti o zvětšení počtu personálu nemohly mít ve válečných letech úspěch a ani to nepřipadalo v úvahu, protože hlavním heslem dne byly úspory ve prospěch armády. Zatížení správního aparátu si ale postupně vynutí hledání cest, které nakonec povedou ke zjednodušení kancelářských postupů, neboť tak je možné eliminovat tlak na nutnost přijímání dalšího úředního personálu.

Opatření začínají obvykle hledáním možností, jak omezovat nadbytečnou písařinu, jak jsme se s takovými snahami již setkali v mírové době na počátku padesátých let. V konečném důsledku ale nalézání cest ke zmenšení nebo odstranění písařiny vedly k tomu, že postupně začaly být některé pravomoci přenechávány centrálními dvorskými úřady institucím na zemské (provinční) úrovni. Tím se ušetřilo mnoho písemného styku mezi oběma úrovněmi. Přesunutí pravomocí se týkalo zatím většinou bagatelních záležitostí. Avšak dříve o nich chtěl rozhodovat dvůr, nyní stačila ve většině případů pouze informace

³⁶⁸ Viz kapitolu Kancelisté.

o rozhodnutí. Povolení byla zaslána na reprezentace ve všech provinciích. Reprezentace mohla od této doby například sama rozhodovat podání a rekursy, jež nemají takový charakter, že by musely být přednášeny císařovně. Úsporu psaní jistě znamenalo povolení, že mohla nadále zasílat měsíční a čtvrtletní výtahy od různých pokladen a stejně tak roční účty přímo dvorské hlavní účtárně bez průvodní relace. Také nedůležité zprávy, které nepotřebovaly přílohy, měla vkládat napříště do týdenních opisů radních protokolů zasílaných ke dvoru.³⁶⁹ Bylo jí také povoleno jmenovat nižší kancelářský personál do výše sekretáře (mimo něj) u kanceláře, účtárny a komorní pokladny, udělovat dispenze řemeslníkům s ohledem na nedostatek dokladů pro jejich zahraniční původ a potvrzovat volby městských rad. Ale všechny taxy plynoucí z těchto aktů musela odvádět do Vídně na direktoriální dvorní taxovní úřad.³⁷⁰ Mohla povolovat příplatky vdov po radních,³⁷¹ udělovat rodné a výuční listy nebo také zkoušet *in linea juridica* aspiranty na místa radních u městských rad.³⁷² Mnohdy byla znovu tato povolení opakována a dále upřesňována, jako například možnost samostatného jmenování kancelářského personálu u účtáren a pokladen.³⁷³

Reformy u dvora

Spojení politické a finanční správy v roce 1749 pod hlavičkou *directoria in publicis et cameralibus* nebylo pravděpodobně důsledně promyšlené, jak se ukázalo kupodivu poměrně brzo. Časté kompetenční spory s *Oberste Justizstelle* vyústily v roce 1751, jak jsme již viděli, v korekci rozdělení kompetencí mezi oběma institucemi. Již po několika měsících po založení direktoria se začaly objevovat známky toho, že se nezabývá hlavními věcmi, ale utápí se v maličkostech a chce na sebe strhnout rozhodování o záležitostech, které by mohly být vyřizovány úřady na zemské úrovni. Nebyla to ale pouze vina úřadu, protože konečnému schválení Marie Terezie podléhalo v podstatě vše, a proto bylo nutné vyčkat jejího rozhodnutí. Příslušná korespondence musela jít přes direktorium. I když to zcela příslušelo k právům panovnice, je možné, že se tak částečně také projevovala nedůvěra vůči možným odpůrcům reformních opatření, která Marie Terezie považovala za nutné a nevyhnutelné. Tendence k předávání pravomocí však pochází až z dalších let a bezprostředně souvisela s hledáním cest, jak ulehčit úřadům.

Navíc filozofie centralizace, důsledně prosazovaná Haugwitzem, způsobovala, že se agenda tohoto úřadu neustále rozšiřovala. Důvodem bylo, že na sebe strhával další kompetence, které vznikaly v souvislosti s rozvíjejícími se reformními aktivitami monarchie v mírových dobách. To se projevovalo úzkým propojením s různými dvorskými komisemi, zřizovanými právě pro správu specializovaných oblastí. Jsou to ty, které se také musely zavést v zemích u reprezentací. U direktoria se soustřeďovala správa všeho, co se týkalo především politické správy, potom finančních záležitostí a některých částí vojenských věcí (*militare mixtum*).³⁷⁴ V souvislosti s nárůstem agend se přirozeně musel zvyšovat počet

³⁶⁹ MZA, B 1, kn. 214, s. 9–17; opis reskriptů z 2. a 14. dubna.

³⁷⁰ MZA, B 1, kn. 214, s. 1–4; opis reskriptu ze 17. března 1759. BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, 372 uvádí, že mohla jmenovat i sekretáře, ale v reskriptu je „[...] *exclusive* deren Secretarien [...]“.

³⁷¹ MZA, B 1, kn. 214, s. 28; extrakt reskriptu z 30. června 1759.

³⁷² MZA, B 1, kn. 213, s. 1094–1096; kn. 214, s. 40–41; reskripty ze 4. března 1758 a ze 14. července 1759.

³⁷³ U pokladen nebo u účtárny (MZA, B 1, kn. 214, s. 29–30; opis, reskript ze 14. července 1759).

³⁷⁴ PROKEŠ, J.: *Boj*, 10.

personálu. Například na počátku mělo direktorium 16 konceptních úředníků, ale v roce 1760 jich bylo již 59. Haugwitzova správní organizace byla tak ke konci svého trvání o 250 000 zl. dražší než před reformou.³⁷⁵

Vážná kritika direktoria se objevila již v listopadu roku 1753. Tehdy na vyzvání panovnice postupně předložil místokancléř direktoria Bartenstein dva memoriály, v nichž se obíral „nevinnými, avšak dobře míněnými úvahami“ (jak nazval jeden z nich) přednostmi i vadami svého úřadu.³⁷⁶ Konstatoval, že i když se od vydání decenálních recesů finanční situace státu zlepšila, zvětšila se zase neplánovaně a proti původnímu úmyslu vydání, takže rovnováha státních financí je ohrožena. Za hlavní příčiny považuje nárůst prostředků na dvůr, protože se rozrostla panovnická rodina, přílišnou štedrost panovnice (jen náklady na penze prý překračují 1 000 000 zl.) i další neplánované vojenské výdaje.

Společnost je většinou nespokojena, uváděl Bartenstein, protože se při prosazování nového systému postupovalo příliš tvrdě. Ale i když nejde staré a zakořeněné pořádky odstranit na jeden ráz, a suverénní panovnice je odpovědná pouze Bohu, přece jen by mělo být zavádění nových a často nenáviděných opatření podepřeno patřičným zdůrazňováním panovnické péče a adekvátně prezentováno, jak to činí i nejméně absolutistické vlády, jako například režim ve Francii. Mělo by se také přistupovat k jednotlivým zemím citlivěji, protože co jedné prospívá, jiné může škodit. Podle Bartensteina výrazně nepříznivě působily také ustavičné změny a velké množství patentů. Rozhodnutí zřejmě mnohdy ani nebyla konzultována s nejvyššími úředníky a nařízení byla vydávána bez jejich porady. Pohled do radního protokolu Bartensteinova slova jen potvrdí, protože na každém sezení se skutečně projednávalo několik reskriptů a na následujících potom další, které mnohdy měnily nebo upravovaly původní rozhodnutí. I když sice měly za cíl upřesnění pravidel, přece jen svou záplavou spíše zvyšovaly nejistotu.

Pro odstranění negativních jevů navrhl Bartenstein, aby se direktorium nezabývalo maličkostmi, aby se na sezeních nereférovalo bez přípravy a prostudování případných předcházejících spisů, aby se k rozhodováním přibíralo více osob a tak se uvážily všechny aspekty. Tím by se také omezilo ovlivňování rozhodnutí ze strany různých našeptávačů, jimž se mnohdy naslouchá, zatímco se odmítají rady zkušených, které se mnohdy vykládají jako jdoucí proti novému systému. Agenda se měla podle původního plánu ještě více soustředit a záležitosti, u nichž se promítají kompetence i jiných úřadů, měly být projednávány na společných schůzkách bez zdlouhavé korespondence.

Bartensteinovy rozklady tehdy ale nezbudily pozornost, protože není známa žádná reakce. Až na samém konci roku 1755 vyzvala panovnice Bartensteina, kancléře Jana Karla Chotka a radu Cetto, aby podali dobrozdání ohledně vnitřních poměrů. Obširné memorandum, předložené vicekancléřem Bartensteinem 31. ledna 1756, představovalo další tvrdou kritiku direktoria.³⁷⁷

³⁷⁵ Nárůst personálu u direktoria a vzrůst nákladů na něj viz PROKEŠ, J.: *Boj*, s. 15–19; viz také JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 144.

³⁷⁶ Jejich obsah přináší PROKEŠ, J.: *Boj*, s. 19–22.

³⁷⁷ PROKEŠ, J.: *Boj*, 21–23; další dobrozdání se nepodařilo nalézt. CERMAN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008, s. 267 uvádí, že bylo panovnicí zasláno jmenovaným původní Bartensteinovo dobrozdání z roku 1753.

Slabiny systému se markantně projeví v letech sedmileté války. V důsledku obrovských válečných výdajů stát již krátce po vypuknutí války upadl do tíživé hospodářské situace. Erár se snažil získat prostředky různými způsoby, z nichž je možné připomenout různé nově zaváděné taxy z příjmů nebo majetku, jak jsme již viděli při zavádění bankovních obligací.³⁷⁸ Situace byla natolik vážná, že znamenala tíživou hospodářskou situaci, velmi blízkou faktickému zhroutilí monarchie. Postupně si vynutila další reformní zásahy do organizace státních institucí.

Tato fáze tereziánských reforem³⁷⁹ je spojena se jménem státního kancléře Václava Antonína Kounice Rittberga.³⁸⁰ Ten napadl Haugwitzovo správní uspořádání, zejména spojení politické a finanční agendy a také nedostatečnou kontrolu státního hospodářství. Přišel s plánem na ustavení státní rady, která by se měla stát nejvyšším poradním orgánem pro vnitřní záležitosti monarchie a zárukou jejich skutečně jednotného řízení i po ideové stránce.³⁸¹ Na rozdíl od direktoria neměla být výkonnou institucí. Státní rada vznikla v prosinci 1760 a první zasedání držela 26. ledna 1761. V rámci svých povinností měla také uvažovat o dalších reformách státní správy.³⁸²

Jindřich Kajetán Blümegen byl jmenován státním ministrem v nové státní radě. I přes toto jmenování mu byl zatím ponechán titul moravského zemského hejtmana. Pro zatímního prezidenta reprezentace a komory Schrattenbacha to zcela jistě byl signál, že se jeho dočasné pověření promění v trvalé jmenování, což pro něj bude znamenat zvětšení společenské prestiže. Teprve nyní se také údaje v titulárních kalendářích přibližují skutečnosti. Schrattenbach je v nich pro rok 1762 konečně uveden jako prozatímní prezident.³⁸³

Úvahy o dalších úpravách státního aparátu se odehrávaly během celého roku a nakonec v nich mezi všemi dobrozdáními zvítězily Kounicovy představy.³⁸⁴ Konečné rozhodnutí pak přinesl vlastnoruční list panovnice z 29. prosince 1761, v němž byl představen celkový systém správy na nejvyšší úrovni zcela v duchu Kounicova návrhu.³⁸⁵ Jeho princip spočíval v tom, že na nejvyšší úrovni měla zůstat oddělena politická a soudní agenda (tak byla potvrzena Haugwitzova zásada), ale také se mělo od nich separovat spravování finančních záležitostí a také věci vojenského komisariátu.

Bylo zrušeno *directorium in publicis et cameralibus*. Nejvyšší politickou správu měla vykonávat (a fungovat jako výkonný orgán státní rady) spojená česká a rakouská dvorská

³⁷⁸ K tomu viz DICKSON, P. G. M.: *Finance and Government II*, s. 124 n.

³⁷⁹ K druhé fázi reforem viz WALTER, F.: *Kaunitz' Eintritt in die innere Politik*, s. 37 n.; TÝŽ: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung*, s. 254 n.; TÝŽ: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*, s. 104 n.; HELLBING, E. C.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, s. 291–292

³⁸⁰ O jeho osobě existuje četná literatura. Viz sborník *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794*. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung. Edd. G. Klingenstein und F. A. J. Szabo. Graz – Esztergom – Paris – New York 1996. Naposledy UHLÍŘ, D.: *Kníže hrál ve Vídni velkou roli ... Václav Antonín z Kounic*. In: *Osobnosti moravských dějin 1*. Edd. L. Jan – Z. Drahoš ve spolupráci s D. Malatákem a P. Pumprem. Brno 2006.

³⁸¹ PROKEŠ, J.: *Boj*, s. 23 n.; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 144.

³⁸² O státní radě HOCK, C. – BIERMANN, H. I.: *Der österreichische Staatsrath*, s. 8 n.; Viz také ÖZV II/3, s. 1–26.

³⁸³ Schrattenbach byl zároveň stále veden i jako předsedající tribunálu, o úloze Salm-Neuburga, jenž mu v této době fakticky předsedal, tu není zmínka. Viz TK 1762.

³⁸⁴ Podrobný popis podává PROKEŠ, J.: *Boj*, 48–66; text dobrozdání otiskuje ÖZV II/3, s. 101–121. Srovnej také CERMAN, I.: *Chotkové*, s. 268–283.

³⁸⁵ Otiskuje jej ÖZV II/3, s. 122–124.

kancelář. Její představený měl mít titul nejvyšší český a první rakouský kancléř a stal se jím dosavadní komerční prezident Rudolf Chotek. Záležitosti vojenského komisariátu měl spravovat nově zřízený úřad, generální vojenský komisariát, do jehož čela byl postaven dosavadní kancléř direktoria Jan Karel Chotek.³⁸⁶

Dvorská komora, po dobu existence direktoria skomírající s omezenými pravomocemi, byla obnovena a navrátila se ke svým kompetencím. Jejím šéfem se stal dosavadní prezident reprezentace a komory v Kraňsku Seifried hrabě Herberstein. Vídeňská banka si podržela svou nezávislost a její prezident Karel Friedrich hrabě Hatzfeld měl připravit vznik všeobecné pokladny. Pro zajištění kontrolních mechanismů, na jejichž neexistenci směřovala jedna z Kounicových výtek, byla ustavena dvorská účetní komora (*Hofrechenkammer*), jejímž prezidentem se stal hrabě Ludvík Zinzendorf.

O novém uspořádání dvorských úřadů se moravská reprezentace, stejně jako nejvyšší zeměpanské úřady v ostatních zemích monarchie, dozvěděla z reskriptů z 2. ledna 1762. Protože finanční záležitosti a věci komisariátu byly nyní na dvorské úrovni spravovány odděleně, přikazoval reskript z 1. února toho roku prezidentům nových institucí, aby všechny komorní, vojenské, ale i účetní úředníky, kteří jim byli doposud podřízeni, uvolnili z této závislosti, protože přecházejí pod působnost finančních úřadů. Reprezentacím v zemích bylo toto nařízení sice jen dáno na vědomí,³⁸⁷ ale zcela jistě donutilo jejich představené alespoň ke skrytým úvahám, jaké správní reformy dopadnou na země.

DOBA GUBERNIA

Přeměna reprezentace a komory na gubernium

Probíhající reformy správního aparátu na dvorské úrovni signalizovaly, že se změny nevyhnou ani zemím. Z podzimu 1762 jsou doložena dobrozdání direktoria i *Oberste Justizstelle* ohledně nového uspořádání nejvyšších zeměpanských úřadů v zemích, ale celková formulace systému trvala až do začátku léta následujícího roku.³⁸⁸ O svém úmyslu přeměnit stávající reprezentace a komory na gubernia se Marie Terezie zminila v úvodu reskriptu z 22. června 1763, jenž byl adresován prozatímnímu prezidentovi a tehdy ještě nejvyššímu moravskému zemskému komorníkovi Schrattenbachovi.³⁸⁹ Text poukazoval na obecnou známost skutečnosti, že úmysly panovnice jsou již nějakou dobu nasměrovány k reformování zemských úřadů ve všech českých i rakouských dědičných zemích tak, aby nové uspořádání sloužilo nejen k obecnému dobru, ale i přetíženému eráru. Proto, na základě dobrozdání dvorských úřadů, panovnice stanovila pro nejvyšší zeměpanský úřad v Markrabství moravském následující změny:

1) První úřad v zemi se neměl nadále nazývat reprezentace a komora, ale moravské gubernium. Jeho prezidentem byl jmenován zemský hejtman František Antonín Schrattenbach, jenž také bude předsedat královskému tribunálu.

³⁸⁶ ÖZV II/3, s. 122, 123; viz také CERMAN, I.: *Chotkové*, s. 284–285.

³⁸⁷ MZA, B 1, kn. 214, s. 104–106; opis.

³⁸⁸ Úvahy se týkají reorganizace správního systému v Čechách. Snad proto, že tady byla situace díky předchozímu vývoji institucionálně složitější (viz ROUBÍK, F.: K vývoji zemské správy, s. 67 n). Jednání o Moravě se zatím nepodařilo zachytit.

³⁸⁹ MZA, B 17, kart. 175, fol. 223–227; čistopis; MZA, B 1, kn. 214, s. 234–241; opis, praes. 26. 6.

2) Ke guberniu ustanovila čtyři placené rady s ročním platem 2 000 zl., jmenovitě Františka Erdmanna Taubera, Josefa Widmanna, Ignáce Schröfla z Mannsbergu a Ferdinanda Hillmayera. Dále ustanovila Kryštofa Jindřicha Blümegena jako guberniálního radu bez platu. Tři dosavadní radní, totiž Rudolfa Maximiliána Blumencrona, Františka Schauerfelse a Karla Leopolda Khautze, nechala poslat do penze (jubilovat). Prvnímu a jeho věřitelům³⁹⁰ se měla vyplácet jen polovina platu, dva zbývající měli pobírat penzi ve výši dosavadního platu. Navíc jim povolila, že mohou být používáni u mimořádných komisí.

3) Stanovila, že nové gubernium musí 1. července zahájit činnost. Přebírá všechnu dosavadní agendu reprezentace a komory, tedy má dbát na všechno, co se týká *contributionale*, všechna *publico-politica*, vše z *camerale*, *commerciale*, mincovnictví, hornictví, policie a bezpečnosti. Záležitosti má spravovat skrze ustavené komise, které o svých jednáních povedou protokoly. Ty, jakož i relace o důležitých věcech, odevzdají komise guberniu, které potom zprávy s jejich dobrozdáním shrne a ve stručném znění zašle podle povahy věci na příslušný dvorský úřad.

4) Gubernium má mít také zvláštní dohled na bankální důchody. Proto panovnice nařizuje moravské bankální administraci, aby své úřední protokoly zasílala jemu. To je zašle ministeriální bankodeputaci, kdykoliv to shledá potřebným.

5) Nadále nemá přizvat ke svým sezením vrchního vojenského komisaře (*Oberkriegscommissarius*) v zemi. Důležitější *militaria mixta*, tak jak se to již stalo zvykem, se mají projednat v komisi společně s vojenským velitelstvím v zemi a přizváním vojenského komisaře. Protokol o jednání se měl opět doručit guberniu, které učiní další kroky.

6) Justiční věci stojí mimo pozornost gubernia. Zabývá se pouze vybranými záležitostmi (*promotiales ad iustitiam*). Relace o nich doručuje přímo na *Oberste Justizstelle*.

7) *Consensusus in causis summi principis et commissorum delegatus* měl být i nadále podřízen úřadu. Měl být spravován s respektem k *Oberste Justizstelle* a jednou týdně měl mít zvláštní sezení, k němuž se měl vždy přizvat bankální úředník.

8) Jeden z přisedících gubernia měl vykonávat dohled na dodržování zeměpanských zákonů a nařízení. Na sezení měl podávat zprávy o případných přestupcích.

9) Panovnice povolila rozdělit ročně sumu 2 000 zl. mezi rady, kteří projeví úřední zápal a šikovnost. O vyplacení sumy je nutné informovat dvůr.

10) Dále dovolila, aby guberniální radové a přisedící mohli za celý rok užívat dvouměsíční dovolenou. Ale tak, aby byli nepřítomní v úřadě najednou pouze v délce čtyř týdnů.

11) Prezident měl navrhnout a zaslat k nejvyššímu rozhodnutí předběžnou personální a platovou systemizaci *pro futuro*.

12) Rovněž měl společně s rady pouvažovat (*deliberiren*) o vymezených kompetencích a navrhnout novou instrukci. Text měl bez prodlení zaslat ke dvoru.

Z tohoto reskriptu vplynuly pro úřad bezprostřední úkoly. Podle bodu 3 měla nová zemská vláda zahájit činnost do 1. července. O tom, že se tak stalo právě 1. července³⁹¹,

³⁹⁰ O finančních problémech rady Blumencrona viz dále.

³⁹¹ Datum zahájení činnosti gubernia je obecně známo, viz např. BRODESSER, S.: *Reorganizace zemské správy*, s. 373; BRODESSER, S.: *K vývoji zemské správy na Moravě*, s. 95; BRODESSER, S.: *Vznik moravskoslezského gubernia*, s. 127. Pouze VONDRA, R.: *České země v letech 1705–1792*, s. 166 uvádí omylem datum 1. května.

podal Schrattenbach téhož dne ke dvoru relaci, v níž také vylíčil dosud provedené kroky.³⁹² Nově ustavený rada Kryštof Blümegeu u něho již složil služební přísahu a to stejné udělá rovněž Ferdinand Hillmayer, jakmile přibude do Brna. Ubezpečuje, že řádně instaloval radní grémium, a od data relace (ode dneška, jak píše) začala řádná sezení gubernia. Samo datum ale neznamenalo v činnosti úřadu žádný dramatický okamžik – úřad plynule fungoval dál, jen mu přibýly další kompetence a proměnil se mu název.

František Antonín Schrattenbach se stal nyní skutečným prezidentem a také zemským hejtmanem, zároveň rezignoval na hodnost nejvyššího zemského komorníka. Pronikavě se také změnilo radní grémium. Tři dosavadní radové byli posláni do penze a dva další odešli k tribunálu. První rada reprezentace a nejvyšší zemský sudí Berchtold se stal jeho předsedajícím a dosavadní rada Žerotín získal místo přisedícího. Vrchní vojenský komisař Hau se již podle reskriptu neměl nadále účastnit sezení. Z původního radního kolegia zůstaly jen tři osoby, Tauber, Widmann a Schröfl byli potvrzeni jako radové. Nově k úřadu přišel Kryštof Blümegeu, jenž zaujal ve služebním pořadí první místo. Byl to mladší bratr Jindřicha Kaje-tána Blümegeu, prvního prezidenta našeho úřadu a nyní již ministra státní rady. Jako čtvrtý placený rada byl nově jmenován Ferdinand Hillmayer. Grémium se tedy zúžilo z devíti osob na pouhých pět plus prezidenta.³⁹³

Ale počet zapsaných záležitostí v registraturní knize se od roku 1758 postupně stále snižoval a s koncem války zaznamenal další pokles. Jestliže jich v prvním zmíněném roce registrovali 18 268, potom v roce 1763 jen 11 252, což je jistým dokladem snížení všeobecného zatížení úřadu. To se zákonitě muselo projevit i na počtu probíraných záležitostí na jednotlivých sezeních. Úloha komisí při vyřizování záležitostí, předpokládaná v bodě 3 reskriptu, opět odlehčila radním, jichž mohlo být nyní méně. Pokles registrovaných záležitostí i dále ještě několik let pokračoval.

Ve výše zmíněné relaci dále Schrattenbach psal, že společně s přítomnými rady pracuje na návrzích statutu veškerého kancelářského personálu od sekretářů níže a také na návrhu instrukce pro celé grémium.

Nový personální statut

Jak bylo nařízeno v bodě 11 reskriptu, měl Schrattenbach po poradě s ostatními rady navrhnout předběžný personální statut a předložit jej ke schválení. Obsáhlý návrh se zdůvodněním byl zpracován neobyčejně rychle, takže jej gubernium zaslalo ke dvoru již s datem 2. července 1763.³⁹⁴ Tento rozklad se týkal kromě radního kolegia všeho ostatního personálu. Významnou roli při formování jeho návrhu (dobrozdání) hrály stále se zvyšující požadavky na kancelářské práce, indikované nutností projednání stále stoupajícího počtu záležitostí a zvládnutí případné následné expedice písemností úřadu.

U dosavadní reprezentace a komory působí ve funkci sekretářů čtyři osoby, Hülseberg, Kriegisch, Nicolai a Glommer, připomíná relace. První z nich je ale již v letech a navíc nemocný, takže nemůže zastávat svou funkci a vyřizovat písemnosti. Práci za něj vykonává

³⁹² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 65–68; koncept, odesláno 3. 7.

³⁹³ Viz kapitulu Personální proměny radního kolegia.

³⁹⁴ Originál z kanceláře gubernia jen málo poškozený viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, ve sloze September 63, nefol., praesentatum ale chybí; koncept této relace viz MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 82–91, přílohy fol. 74–81; odesláno 8. 7.

jeho synovec, za což on mu dává podíl ze svého platu. Schrattenbach za této situace doporučuje, aby byl dosavadní první sekretář Hülseberg poslán do penze (s polovinou platu). Protože se ale říká o posledním sekretáři Glommerovi, že odejde k jinému úřadu,³⁹⁵ zbydou tedy sekretáři jen dva, což je nedostatečný počet. Proto navrhuje doplnit jejich počet na tři tím, že by byl do této funkce povolán stávající radní protokolista Martin Václav Schostal. Ten byl sekretářem Hülsebergem od září 1759 dnem i nocí, jak zdůrazňuje prezident, přibírá k vyřizování běžných expedit již v době Schrattenbachova prozatímního prezidentství u reprezentace a navíc také u vojenské komise. Přitom se plně osvědčil a získal patřičné zkušenosti. Ze čtyř sekretářů měli být jen tři aktivní.

Postupem Schostala na sekretářské místo by ale zůstala neobsazena funkce radního protokolisty. I tady si ale ví Schrattenbach rady a navrhuje do ní Václava Hassenweina, jenž v době, kdy Schostal u vojenské komise byl k ruce sekretáři, vedl „*ohne Entgelt*“ protokol této komise. Zatím jej navrhuje bez platu (a to až do udělení místa radního protokolisty), protože Hassenwein má živobytí od svého otce, jenž působí jako administrátor u stavovské komise pro spotřební přírážku. Tím eráru nevzniknou další náklady, jak je vyžadováno. V příloze konceptu relace není v tabulce pro budoucí obsazení gubernia funkce radního protokolisty vůbec uvedena.

Pokud se týká registrátora Valenty, expeditora Steinerja a taxátora Lilienthala, neshledává Schrattenbach důvody ke změně. Koncipisté byli dříve tři, ale prakticky fungovali jen dva, protože třetí Winckler utekl. Ke stávajícím dvěma, Datschitzkému a Loěovi, jejichž postavení a platy doporučil ponechat, navrhl jako třetího dosavadního nadpočetného koncipistu Františka Dominika Hülseberga s platem 500 zl. ze sekretářova platu. To byl synovec sekretáře stejného příjmení, který za svého strýce (jak bylo zmíněno již výše) vykonával sekretářské povinnosti. Dvěma koncipistům-akcesistům navrhuje rozdělit plat po koncipistovi Wincklerovi, protože Unterberger je k ruce taxátorovi a Míčka je velmi zaměstnán u podacího protokolu.

Z počtu patnácti kancelistů je nyní jedenáct placených, ale jeden z nich, Simoni, který je navíc převeden ke konsesu *in causis summi principis et commissorum*, dostává penzi z Vídně, takže úřad platí deset osob. Kromě nich zůstává ještě pět nadpočetných, když se mezi ně zahrne i rolista. Ukazuje se, že bude v budoucnosti nutné podržet všechny osoby, placené i neplacené, protože z placených se ve skutečnosti pro psaní může použít pouze šest osob, neboť dva působí u registrátora, jeden je k ruce expeditorovi a jeden se používá pouze pro přepisování radních protokolů. Ale ani těchto šest nemůže být vždy přítomno v kanceláři, buď pro velké stáří, nemoci nebo jiné překážky. Navíc, když byla guberniu svěřena další agenda, přibyla i další *expedita*, takže by byla potřeba, kdyby se mohli přijmout ještě další dva nadpočetní, jak pro kancelář, tak také na místa koncipistů. Jednak ke zvládnutí všech prací, ale také proto, aby se pro budoucnost ukázaly schopné a pilné osoby, které by byly vhodné pro veřejnou službu. Samozřejmě až poté, ubezpečuje Schrattenbach, co podepíše revers, že nebudou žádat plat (*non petendo emolumento*), aby eráru nevznikly další náklady.

Pokud se týká personálního vybavení účtárny, navrhl prezident nejen ponechat dosavadní obsazení, ale ještě je posílit o jednoho revidenta s platem 400 zl., které by se vzaly

³⁹⁵ Je pozoruhodné, že to prezident úřadu neví přesně!

z kamerálního fondu. Svou žádost odůvodnil velkým množstvím různých účtů od nejrůznějších kontribuentů, jež musí účtárna každoročně revidovat a adjustovat.

Prezident také navrhl zvýšení platu dveřníka Neidlingera na 100 zl., protože ten pobíral ke svému živobytí méně, než tomu bylo u jiných institucí jako u tribunálu nebo u zemských desek. Naproti tomu u konsesu *in causis summi principis et commissorum* nenavrhoval téměř žádné změny v platech ani osobách, pouze si přál, aby na dosud neobsazené místo protokolisty tohoto kolegia byla přijata schopná osoba. Nikoho ale sám nejmenoval, protože navržení příslušné osoby bylo v kompetenci bankální administrace. I když se přimlouval u některých úředníků za zvýšení jejich platu nebo rozšíření jejich počtu, jeho návrh byl veden snahou ušetřit eráru náklady, což neustále zdůrazňoval.

Projednávání Schrattenbachova návrhu u dvora ve Vídni již ale mělo jiný charakter, než dříve. Prezident gubernia jej neprobíral osobně ve Vídni na zvláštním sezení, jako jsme to viděli u Blümegena na počátku padesátých let. Tentokrát návrh proběhl příslušnými dvorskými úřady bez účasti Schrattenbacha. Dvorská kancelář postoupila nejprve materiály dvorské komoře. Potom byly návrhy obou statutů (*pro praesenti i pro futuro et stabili*) projednány s císařovnou, která je mírně pozměnila.³⁹⁶ Potom je dvorská komora zaslala 3. září 1763 dvorské účetní komoře (*Hofrechenkammer*) k rektifikaci.³⁹⁷

Z tabulky pro současný stav gubernia plyne, že téměř všechny Schrattenbachovy personální i platové návrhy byly přijaty. Všechny personální posuny byly dvorem akceptovány, pouze rozšíření revidentů účtárny na čtyři osoby nebylo uskutečněno. Také platy byly upraveny, ale ne ve smyslu jejich okamžitého snížení jednotlivým osobám, ale rozdělením na dvě složky. Suma určená osobě se měla v některých případech skládat z částky vztahované k funkci, zatímco druhá část byla označena jako osobní odměna (*ad personam*). Např. plat prvního sekretáře Kriegische, jenž pobíral 1 500 zl. se v absolutní výši nesnížil, ale byl tvořen ze sum 1 200 zl. za funkci a 300 zl. osobního příplatku.

Tato úprava souvisí s úmyslem dvora ušetřit na nákladech na správu tím, že sníží základy některých platů pro budoucí systemizaci, čímž by proti stávajícímu stavu mohly poklesnout náklady na mzdy, až se v některých funkcích vymění osoby. Budoucí první sekretář již měl dosáhnout platu pouze 1 200 zl. (další potom 1 000 a 800 zl.), protože osobní příplatek byl vázán pouze na určitou osobu. Ze systemizace *pro futuro et stabili* to plyne zcela zřetelně, základy platů jsou v ní v mnoha případech sníženy. Personál moravského gubernia měl v budoucnosti stát 14 322 zl., zatímco stávající vynaložená částka byla 15 272 zl.

Dvorská účetní komora vrátila 9. září 1763 dvorské kanceláři oba statuty a navíc soupis penzí.³⁹⁸ Tabulky personálního statutu vypracované dvorským účetním dvorem (*Hofrechenkammer*) se od obdržených opět poněkud liší. Znamená to tedy, že tam pouze nepřepočítali a nepřekontrolovali zasláný návrh od dvorské kanceláře, ale provedli některé změny, které ve svém souhrnu znamenaly další úspory.

Základy některých platů byly oproti sumám akceptovaných dvorskou komorou opět zvýšeny na původní úroveň nebo alespoň na vyšší, než bylo původně navrhováno. To se

³⁹⁶ Změny snad byly vepsány přímo do Schrattenbachova návrhu. Všechny tabulky dochované ve sloze (September 63) jsou v jednotlivostech jiné, než ty, které jsou u konceptu z Brna. Také jména jsou tu komolena.

³⁹⁷ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, ve sloze September 63, nefol.; originál dvorské komory: „[...] die von Ihro k. k. Mayestät mit einigen Absätzen benehmiget worden.“

³⁹⁸ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, ve sloze September 63; originál od Hofrechenkammer.

týkalo sekretářů, jejichž platové základy byly zvýšeny na původně navrhovanou úroveň (1 500, 1 000 a 800 zl.) a také prvního z koncipistů, u ostatních oficiantů byly ponechány ve snížené výši. Náklady na personál měly dosáhnout 13 922 zl., ale z nějakého důvodu do nich vůbec nezahrnuli konses.³⁹⁹ Bylo by to o dalších 1 150 zl. více, vycházíme-li z neměnicích se výdajů na něj (shodných ve všech tabulkách), tedy dohromady 15 072 zl. Náklady na stávající personál měly být ve výši 14 722 zl., což bylo méně, než v předchozím návrhu.

Konečně platný personální statut i systemizace gubernia *pro futuro* sdělila panovnice reskriptem z 24. září 1763, jež prezentovali v Brně ale až 19. října.⁴⁰⁰ Tabulky statutů, které přišly jako příloha reskriptu, se opět od posledního návrhu v jedné věci odlišují. Zřejmě na poslední chvíli byl v konečném personálním statutu *pro futuro ef stabili* zvýšen počet revidentů guberniální účtárny, a to nikoli o jednoho, jak navrhoval Schrattenbach, ale rovnou o tři. Ale to byl výhled do budoucnosti, revidenti zatím nebyli jmenovitě ustaveni, naopak v reskriptu samém panovnice nepovažovala za nutné, aby byli přijati další. Podle jejího názoru by byl stávající personál účtárny dostatečný, kdyby bylo projednávání věcí uvedeno v patřičný řád a věnovala se mu skutečná péle a úsilí.

Zahrnutím šesti revidentů do systemizace se pochopitelně zvýšily výdaje, které v budoucnu mohly dosáhnout až 15 722 zl. Náklady na současný personál ale kopírovaly poslední návrh účetního dvora, tedy výši 14 722 zl. Důležitější byla právě tato suma okamžitých nákladů, která proti původnímu Schrattenbachovu návrhu znamenala úspory. I když systemizace v budoucnu měla stát více, nebylo to v aktuální chvíli zase tak rozhodující, protože přijetí nové osoby (nových revidentů) záviselo na povolení panovnice, a ta, jak jsme slyšeli, ovlivněna svými rádci, tomu vůbec nebyla nakloněna.

Proti původnímu Schrattenbachovu návrhu se také odlišuje výsledné stanovení platu nadpočetného koncipisty Františka Dominika Hülseberga. Původní návrh, jak jsme již zaznamenali, počítal s platem 500 zl. z platu sekretáře stejného příjmení, jenž měl odejít do penze s polovinou své aktivní odměny. Panovnice mu přiznala plných 750 zl., tedy celou druhou polovinu platu stejnojmenného jubilujícího sekretáře, což reskript doprovází slovy „*wann er damit zufrieden ist*“.

Návrh nové instrukce

Podle bodu 12 reskriptu z 22. června 1763 mělo gubernium uvažovat o nové instrukci a navrhnout její znění. Na návrhu se skutečně intenzivně pracovalo, jak vyplývá již ze Schrattenbachovy relace z 1. července, což hodnotí panovnice v reskriptu z 16. července jako dobrou zprávu.⁴⁰¹ Koncipováním textu byl pověřen rada Schröfl. Protože v konečném důsledku šlo o důležité předpisy, které ovlivňovaly chod úřadu delší časové období. Je pozoruhodné, že touto prací byl pověřen rada, jenž přišel k úřadu teprve v březnu 1759, tedy

³⁹⁹ V průvodním listu není vysvětleno.

⁴⁰⁰ MZA Brno, B 1, kn. 214, s. 242–245; opis v knize deklaratorií. Další opis tamtéž, B 1, sg. G 95/1b, fol. 179–186.

⁴⁰¹ „[...] daß an den Vorschlag *respectu* deren Secretarien und übrigen Canzlei-Personalis, nicht minder an dem Entwurf der Instruction wirkl. gearbeitet werde, dienet uns zur guten Nachricht“ (MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 138–139; opis reskriptu z 16. (praes. 26) 7. 1763, jímž panovnice reaguje na relaci z 1. 7. V době odeslání tohoto reskriptu z Vídně tam již jistě návrh od gubernia měli k dispozici...).

teprve před čtyřmi lety, i když od zemského práva v Dolním Rakousku.⁴⁰² S ohledem na závažnost dokumentu se zdá, že by bylo vhodnější, aby jeho sestavením byl pověřen rada působící u úřadu delší dobu. Takto se lze domnívat, že vyhotovení požadovaného návrhu považovali u gubernia pouze za slohové cvičení, když přece rozhodující slovo náleželo panovníci. Rada Schröfl si také pravděpodobně nedělal z věci zas tak těžkou hlavu, protože při sestavování obou textů využil předcházejících instrukcí. Jeho postup je tak vysvětlením skutečnosti, proč jsou si normálie tohoto typu, i když pocházejí z většího časového rozmezí, vzájemně formulačně podobné.

Při návrhu obecných pravidel⁴⁰³ se opíral především o znění instrukce pro deputaci z července roku 1748, ale použil i další normativní úpravy, jejichž citace se občas v textu objeví.⁴⁰⁴ Skladba návrhu v podstatě kopíruje strukturu zmíněné instrukce. Vliv tohoto textu se projevuje například tím, že na počátku píše, k jakým dvorským místům mají být zasílány různé záležitosti, uvádí přesnou úpravu jejich adresy („*Zu Handen ...*“) nebo popisuje obsah první strany relace. Posloupnost článků, které se zabývají naplňováním svěřených kompetencí, také volí podle textu z roku 1748, i když bod 3 zmíněného reskriptu uvádí trochu jiné pořadí. Schröfl začíná s oddíly pro *militare*, *contributionale*, a *camerale*, jak jsou popsány v instrukci pro deputaci, za něž přidává nové *commerciale*, věci *publico-contentiosa*, a *publico-politica*.

První tři články vycházejí velmi zřetelně z textu instrukce z roku 1748. U částí *contributionale* a *camerale* byla většina paragrafů doslova pojata do nového návrhu, pouze formulace některých byla upravena. Důsledné přejímání se také občas projeví tím, že pisatel automaticky opiše z původního textu slovo „deputace“, a teprve potom je škrtně a přepíše na správné „gubernium“. Většinou jde pouze o drobné zásahy do znění, jako vypuštění několika slov, změna slovosledu nebo jinými slovy uvedený paragraf. Jen u několika z nich byl zásah do textu větší, prakticky u těch, jejichž původní ustanovení upravilo další panovnícké nařízení.⁴⁰⁵ V návrhu části *contributionale* je o jeden paragraf méně, než má instrukce, protože Schröfl dva spojil a formuloval odlišně.

Větší zásahy se týkají části *militare*. I když i tady jsou některé paragrafy shodné, většina dalších začíná sice stejnými slovy, ale potom bylo znění upraveno nebo rozšířeno. Zřejmě podle konkrétní situace, jak se proměnila od instrukce z roku 1748. Tuto část tedy Schröfl nepřevzal doslova, ale musel ji vhodně uzpůsobit.

Za těmito třemi body připojil nové části (*commerciale*, *publico-politica*), při jejichž formulování se nemohl opírat o předcházející instrukce. V části *publico-politica* si zřejmě vzal na pomoc soupis kompetencí pro reprezentaci a komoru z roku 1752, protože na začátku tohoto článku vypsál 25 bodů, jejichž názvy kopírují politické pravomoci tady uvedené (např. hraniční spory, židovské věci, duchovní a zbožné nadace a podobně).

Schrattenbach odeslal vypracovaný návrh obecné instrukce k aprobaci u dvora poměrně brzy, a to již s datem 6. července.⁴⁰⁶ V doprovodné relaci také upozorňuje na bod 10

⁴⁰² Viz kapitola Personální proměny radního kolegia.

⁴⁰³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 92–132; koncept.

⁴⁰⁴ Např. tamtéž, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 100; reskript ze 14. července 1753.

⁴⁰⁵ Např. u *contributionale* v bodě 9 je citován reskript z 22. listopadu 1756 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 111).

⁴⁰⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 133–136; koncept, expedováno 9. 7.

v reskriptu z 22. června, v němž panovnice vyměřila guberniálním radům dvouměsíční volno, aby si mohli obstarávat vlastní záležitosti. Podobné povolení pro prezidenta tam však nebylo výslovně zmíněno a Schrattenbach proto upozorňuje, že by se měla doplnit doba, po níž může obstarávat své záležitosti. Přikládá také výpis z předcházející instrukce z 13. května 1739⁴⁰⁷ pro nejvyšší zeměpanský úřad (jímž tehdy byl tribunál), a to z druhého artikulu, třetího paragrafu. V něm se zemskému hejtmanovi i nejvyšším zemským úředníkům vedle dosavadní dovolené na žně a sklizeň vína, která může trvat až dva měsíce, poskytují ještě další dva měsíce, kdy mají mít volno pro opatření svých vlastních věcí. Nakonec Schrattenbach vyjádřil názor, že se ukazuje nutné, aby byla sepsána pro veškerý guberniální personál zvláštní instrukce. Tu chce později zaslat panovnici k aprobaci.⁴⁰⁸

Návrh instrukce pro kancelářský personál⁴⁰⁹ také vypracoval rada Schröfl, i když by zcela jistě vhodnější osobou byl rada Tauber, který byl pověřen vedením kanceláře a zcela jistě dobře znal chod a potřeby úřadu. Schröfl i nyní vycházel z předcházející úpravy, ale tentokrát ji pozměnil jen mírně, i když měl na zpracování návrhu, jak plyne z data jeho zaslání ke dvoru, daleko více času. Tentokrát využil již zmíněnou kancelářskou instrukci z roku 1745, jejíž strukturu i text více či méně kopíroval. Jeho návrh začínal článkem o řediteli kanceláře, k čemuž použil pasáž o kancléři tribunálu, kterou jen mírně pozměnil. Pak následují odstavce o sekretářích, jichž je o jeden méně, než má použitá instrukce. Schröfl vypustil paragraf o knize referentů, z čehož lze usoudit, že se taková u gubernia v této době ještě nepoužívala. Ze sedmi bodů jsou tři zcela stejné, jeden má pouze vynechanou část textu a jen tři jsou poněkud pozměněny.

Následující články o registrátorovi, expeditorovi, radním protokolistovi, taxátorovi, koncipistech, podacím protokolu a kancelistech jsou prakticky shodné s použitým vzorem. Oproti němu Schröfl vynechal článek o depozitech. Jediné změny nalezneme v článku o radním protokolistovi, kde je vynechán odkaz na ustanovení první tribunální instrukce o vedení radního protokolu, ale také pasáž o čtení hotového protokolu v radě. Také tu není paragraf o povinnosti radního protokolisty pořizovat radnímu nebo sekretáři z protokolu různé extrakty.

Návrh byl přednesen (*perlectum in pleno*) na sezení 16. září 1763 a se stejným datem zaslán do Vídně.⁴¹⁰ Reakce dvora na oba návrhy nebyla okamžitá a trvala více než rok. Neří to zase tak nepochopitelné, protože pravděpodobně všechna gubernia tzv. německých zemí dostala stejný úkol a dvůr čekal na jejich odezvy a zasláné představy. Lze očekávat, že teprve na jejich základě sestavil instrukci pro všechna gubernia stejně znějící, aby měla stejné kompetence. Můžeme to odvodit z podobného postupu dříve u reprezentací a komor.

⁴⁰⁷ Instrukci popisuje D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 223 n.; RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, x61 n.

⁴⁰⁸ „Ansonsten findet man nöthig, für das ganze Gubernial-Personale eine eigene Instruction abzufassen, welche ich dann Eure Mayestät zur weiteren allerhöchsten Approbation des ferneren allerunterthänigst nachzutragen nicht unterlassen will,“ a také jen v již připomenutém reskriptu z 16. července panovnice kladně hodnotí.

⁴⁰⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 145–166; koncept.

⁴¹⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 167; koncept.

Personalia

Zajímavou otázkou je plat nového guberniálního prezidenta Schrattenbacha. V komorním rozpočtu na rok 1763, jenž přišel do Brna až koncem května toho roku, je u prezidenta počítáno se sumou 8 000 zl. ročně, ale funkce není zatím jmenovitě obsazena.⁴¹¹ Ve výše zmíněném reskriptu z 22. června není plat prezidenta výslovně zmíněn. Mohli bychom předpokládat, že Schrattenbachovi automaticky připadne suma z komorního rozpočtu, když byl do systemizované a platem opatřené funkce jmenován. Přesto tomu tak nebylo. Nebyl placen ani jako prezident gubernia, ani jako zemský hejtman. V reakci na zmíněný reskript zaslal Schrattenbach ke dvoru list s upozorněním, že se zapomnělo na jeho finanční ohodnocení. Přitom jeho předchůdci byli vždy placeni. Nejprve vzpomenu plat již zemřelého bývalého zemského hejtmána Heislera ve výši celkem 10 000 zl. Dále psal, že velmi dobře zná těžkou situaci, v níž se nyní erár nachází, ale neopominul připomenout, že má stejně starostí a povinností, jako měl jeho předchůdce Blümegen.⁴¹² Proto požádal panovníci, aby mu ráčila vyměřit odpovídající (*billigmässiger*) plat, a to s ohledem na patnáctileté služby, které prokazoval bez platu, a také na to, že je zemský hejtman a prezident gubernia.⁴¹³ Ten mu byl skutečně vyměřen reskriptem ze 4. července 1763, ale odpověď nebyla tak pružná, jak by se podle data zdálo. Byl totiž v Brně prezentován až 20. října toho roku! Reskript mu sice přiznal plat jako zemskému hejtmanovi ve výši 6 000 zl.,⁴¹⁴ ale jako guberniální prezident nebyl ohodnocen. Ve srovnání s Heislerem a zvláště s Blümegenem to bylo málo a zdaleka to neodpovídalo zastávaným funkcím.

Jak ukládal bod 2 reskriptu z 22. června, tři dosavadní radové reprezentace a komory byli posláni do penze (jubilovali). Zatímco Schauerfels a Khautz odcházeli s plným platem, Blumencronovi, jenž byl u úřadu od jeho vzniku a radou od roku 1749, se měla vyplácet pouze polovina dosavadního příjmu. To mu pochopitelně nebylo po chuti, protože živil manželku a pět dcer. Suma měla být poukazována ale jeho kurátorovi, protože jeho majetek kvůli různým předcházejícím výdajům byl zadlužen a musel být obstaven.

Své tíživé postavení nejprve vysvětlil panovníci na osobní audienci 27. září 1763. Ale protože se nedočkal odezvy, požádal po desetitýdenním marném očekávání písemně dvůr o opětné ustavení radou nebo o setrvání při současném platu. Psal, že neuvažoval o odchodu do penze, protože je zapojen plně do úřadování a vedení komisí, pro něž musí držet zvláštní místnost. Již 33 let věrně slouží panovníci a prokazuje jí spolehlivé služby. Jeho připomenutí, že byl vyhnán nepřítelem ze Slezska, lze považovat jako působení na city, protože ztráta této země panovníci stále mrzela, stejně jako poukázání na dlouholeté služby svého otce (trvaly už 60 let), působícího původně také tam. Ztráta platu jej, manželku i ubohé děti žene do hanby a posměchu, píše dále Blumencron. Navíc žije v Brně, kde jsou životní náklady vysoké.⁴¹⁵

Z Vídně požádali 26. listopadu moravské gubernium o dobrozdání. To v relaci z 2. prosince potvrdilo jeho slova a navíc vychválilo jeho schopnosti a šikovnost během

⁴¹¹ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 285; praes. 30. dubna 1763. Prezident „*vacat*.“

⁴¹² Tady zřejmě pisatel naráží na skutečnost, i když ji výslovně nejmenuje, že jeho předchůdce byl velmi dobře placen – 8 000 zl. jako prezident reprezentace a komory a k tomu 6 000 jako zemský hejtman.

⁴¹³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, ve sloze Julius 63, nefol.; čístopis Schrattenbachova listu z 22. června.

⁴¹⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 177–178; čístopis reskriptu.

⁴¹⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 197–198; opis Blumencronovy žádosti.

dosavadního působení u reprezentace a komory. Radové připomenuli, že zvláště důležité relace koncipoval právě on.⁴¹⁶ Gubernium se tedy postavilo za jeho žádost, ale dvůr nic nezměnil na svém stanovisku a dekretem z 3. března 1764 potvrdil své původní rozhodnutí.⁴¹⁷

Tentýž bod reskriptu předpokládal, že penzionovaní budou moci dále působit u různých mimořádných komisí. To gubernium uvítalo, protože pro řádné rady by jejich zapojení představovalo úlevu, neboť agendy gubernia byly velmi široké a oni jsou znalí věci. Přesto gubernium cítilo potřebu dotázat se na postavení jubilujících přísedících u mimořádných komisí. Radové řešili totiž otázku, zda tito tři jubilující mají zachovat své dosavadní úřední postavení a při takových komisích mají mít přednost před mladšími rady nebo naopak, zda má být dána přednost skutečným, i když mladším guberniálním radům. Guberniu samotnému se první způsob zdál spravedlivý, jak zdůraznilo v relaci, protože tito jubilující radové se chtějí nějakým způsobem zapojit do zvláštních komisí, aby nebyli úplně vyloučeni z aktivní činnosti. Takové vyřazení je společně s odchodem do penze značně bolestivé a považuje se za ztrátu důstojnosti.⁴¹⁸

Ale ohled na jubilující měl své hranice. Panovnice sice názor na jejich přednost reskriptem z 16. července 1763 podpořila,⁴¹⁹ ale ještě před jeho doručením radní kolegium gubernia přikázalo registrátorovi, aby si ode všech tří jubilujících radů vyžádal úřední spisy, které se u nich nacházejí, a zařadil je do registratury. Případně aby ty, o nichž ještě nebylo referováno, předal k podacímu protokolu.⁴²⁰ Pak mohly být postoupeny aktivním radům.

Za prezidenta Schrattenbacha

Hledání cest, jak omezit písařské práce nebo zjednodušit úřadování, pokračovalo stále dál a někdy se týkalo i samotného dvora. V listopadu 1763 zavedla panovnice nový typ obecné komunikační písemnosti, sloužící k úřednímu styku mezi dvorem a nejvyššími zeměpanskými institucemi v jednotlivých zemích. K tomuto účelu se do této doby používaly reskripty, jimiž dvůr zasílal nejrůznější pokyny a nařízení, a které také fungovaly jako průvodní písemnosti pro různé instrukce nebo patenty.

Reskriptem z 18. listopadu 1763 je nahradil v této funkci nový typ dekretů se „*signatum*“. Důvod jejich zavedení vysvětluje samotná panovnice. Její podpis musel být připojen ke každému reskriptu. Protože se jejich počet neustále zvyšoval, hledala cesty, jak si ulehčit časté vlastnoruční podepisování. Proto neměla být v budoucnu nařízení doručována „*per rescripta*“ jako dosud, ale „*per decreta*“ s podpisem dvorského (nejvyššího českého a prvního rakouského) kancléře, místokancléře a dalšího dvorského rady. Tyto dekreta měly mít stejnou vážnost a moc, jako dříve panovnicí podepisované reskripty. Začaly docházet na gubernium již na přelomu listopadu a prosince.⁴²¹

⁴¹⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 199–204; koncept.

⁴¹⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 205–206; čistopis, praes. 8. 3.

⁴¹⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 65–68; koncept relace z 1. července 1763.

⁴¹⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 138–139; opis.

⁴²⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 137; koncept registrátorovi z 8. 7.

⁴²¹ MZA, B 17, sg. 45, kart. 218, fol. 61–62; čistopis. Jejich název je odvozen z počátku datovací formule, která začínala slovem *Signatum*. O tomto reskriptu viz také ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 77.

Prostřednictvím této písemnosti se od této doby realizuje drtivá většina úřední korespondence. Zavedení dekretů tohoto typu (se *signatum*) neznamenal pouze úsporu práce pro panovnici s podepisováním, ale vedlo také k ulehčení písařiny pro dvorskou kancelář. Celkově se totiž zjednodušil formulář a odpadly některé jeho části. Tento typ se používal až do počátku 80. let, kdy došlo k dalšímu zjednodušení dekretů. Ale neznamenal to, že by reskripty zcela vymizely. V některých případech, i když málo, byly používány i nadále. Ale úspory písařiny se hledaly i u nejvyššího zeměpanského úřadu. Zprávy v komerčních záležitostech, které nyní byly podřízeny guberniu, se neměly posílat s průvodní relací, ale pouze s přípisem „*vidit gubernium*“.⁴²²

Nová instrukce

Na začátku roku 1765 konečně gubernium obdrželo od panovnice novou instrukci, jejíž návrh si dvůr vyžádal reskriptem z 22. června 1763. Hledání jejího definitivního znění trvalo dosti dlouho, přestože náměty radové ke dvoru zaslali, jak jsme již viděli, ve dvou částech v červenci a září 1763.

Jako přílohy dekretu (se *signatum*) s datem 15. prosince 1764⁴²³ dostalo gubernium vlastně instrukce dvě. První vymezovala především postavení a kompetence úřadu. Dále se podrobněji zmiňovala o pravomocích a povinnostech prezidenta i radního kolegia, a také pojednávala v obecnější rovině o sekretářích, protokolistech, registratuře a expedici. Druhá byla věnována speciálně kancelářskému personálu od oficiantů níže.

Obecná instrukce pro moravské gubernium⁴²⁴ je rozdělena do pěti článků. V prvním se mluví obecně o guberniu, jeho postavení a aktivitách. Druhý je rozdělen do čtyř částí a popisuje agendu gubernia. Třetí je věnován rozhodovacímu personálu úřadu. V obecnější rovině popisuje povinnosti a principy konání prezidenta a radního kolegia. Čtvrtý pojednává v témže duchu o sekretářích, protokolistech, registratuře, expedici, o manipulaci se spisy a způsobu projednávání a vyřizování záležitostí.⁴²⁵ Pátý a poslední článek instrukce se věnuje jejímu dodržování. V něm se přikazuje pilné sledování jejích článků a paragrafů i neochvějně následování dalších panovnických nařízení. Instrukce měla být personálu hromadně (*in pleno*) předčítána sekretářem hned dvakrát do roka, a to na Vánoce a Velikonoce, přitom pomalu a zřetelně, aby si ji každý připomněl. Jeden opsaný exemplář měl také ležet každý den v kanceláři k nahlédnutí.

Panovnice guberniu zásadně přenechává působnost reprezentace a komory. Všechno, co spadá do věcí veřejných, politických, kontribučních, vojenských, komorních, týkající se mincovnictví a hornictví, nadačních, policejních a bezpečnostních, má spravovat v závislosti na příslušných dvorských úřadech. Jako reprezentant panovnice je gubernium prvním úřadem v zemi. Jsou na něm závislé všechny konsesy, komise a jiné departementy zřízené ke spravování různých záležitostí, které mu mají doručovat protokoly ze své činnosti. Také od tribunálu, zemských desek a zemského výboru si radové mají vyžadovat

⁴²² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 143–144; extrakt reskriptu z 30. července 1763.

⁴²³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 242–243; extrakt, praes. 15. ledna 1765.

⁴²⁴ MZA, B 1, kn. 214, s. 421–532; opis. O ní také D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 397 n. Její obsah popisuje BRODESSER, S.: *K vývoji zemské správy na Moravě*, s. 96–97; TÝŽ: *Vznik moravskoslezského gubernia*, s. 126–134. Obecnou instrukci pro české gubernium popisuje podrobně ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 78–88. Obsahovala navíc část *Judiciale*.

⁴²⁵ Třetí a čtvrtý článek instrukce jsou rozebírány v oddíle Úřad a lidé.

v případě potřeby dobrá zdání. Jedině gubernium může vyhlášovat po zemi patenty a panovnická nařízení. Z hlediska působnosti je tady nejdůležitější převedení kompetencí reprezentace a komory. Nejen to, že gubernium je jejím právním nástupcem, ale především, že má tytéž kompetence jako ona. Do jeho gesce tedy přísluší všechno, čím se zabývala. Okruh činností reprezentace představovaly všechny záležitosti vyjmenované v instrukci pro deputaci z roku 1748 (reprezentace je převzala, jak již víme), jež byly rozšířeny v roce 1749 převzetím kompetencí od tribunálu a posléze korigovány v roce 1751.⁴²⁶ K tomu je nutné připojit vše, co jí bylo v průběhu její existence přiděleno různými reskripty.

Nepřekvapí tedy, když pročítáním nové instrukce zjistíme, že některé její části jsou podobné předcházejícím normálím. Její druhý článek vymezuje povinnosti gubernia a jeho agendy. Ty byly rozděleny na pět hlavních okruhů: *publicum et politicum*, *contributionale*, *militare*, *camerale* a *commerciale*. Spravování části nazvané *publicum et politicum* se dostalo reprezentaci již v roce 1749 od tribunálu, *contributionale*, *militare* a *camerale* bylo už svěřeno deputaci, *commerciale* se dostalo pod vliv reprezentace již v roce 1751 s vrchním dohledem nad manufakturním úřadem. Předběžně by tedy bylo možné usuzovat, že nová instrukce v podstatě nepřináší nic zásadně nového a popisuje kompetence bývalé reprezentace a komory na počátku šedesátých let, tak jak se postupně během doby jejího fungování vyvinuly. Že tomu tak v mnoha případech skutečně bylo, se dá usuzovat ze srovnávání oddílů a jednotlivých ustanovení obou instrukcí.

Kupříkladu znění druhé části, týkající se *contributionale*, zřetelně textově čerpá z instrukce z roku 1748. Nový předpis je převážně jen upraven. Pomineme přitom gramatické úpravy, náhradu slov synonymy i to, že na místech, kde byla dříve zmíněna deputace, je nyní uvedeno gubernium nebo že byly vynechány odkazy na reces. Jednotlivé paragrafy obou instrukcí z velké části obsahují stejný text, pouze v několika případech je v nové normálii poněkud rozšířen nebo naopak zkrácen, jak to vyžadovala nová situace. Někde jsou změny trochu větší, ale smysl zůstává podobný. Třeba paragraf 1 z roku 1748 mluvil o rovnoměrném rozdělení daňové povinnosti mezi plátce (*repartici*). To bylo nyní upraveno na dohled nad tímto rozdělením a porovnáváním nastalých sporů. V paragrafu 6 byl trest pro vrchnosti, které zasáhnou do kontribuční pokladny, původně stanovený na čtyřnásobek částky, změněn na formulaci, že budou potrestány podle obsahu panovnických výnosů. Nový předpis sice přináší 14 paragrafů oproti původním šestnácti, ale redukce byla způsobena včleněním některých původně samostatných do jednoho v novém předpisu. Například z nové instrukce bylo vypuštěno ustanovení 11 o povinnostech vyšetřování sporů poddaných s vrchností, které by zasahovaly do kontribučních záležitostí. To bylo nyní nahrazeno slovy ve zmíněném paragrafu 1. V nové instrukci byla spojena do jednoho (§ 13) ustanovení 14 a 15 o kontrole kontribučních účtů a zasílání různých vyúčtování, tabulek a soupisů ke dvoru. Byl však vypuštěn společný dohled se stavy a účinkování vojenského komisaře.

Podobný charakter má také část *militare*, i když v ní není vidět tak velká textová závislost na znění instrukce z roku 1748. Původních 12 paragrafů bylo redukováno na devět, přičemž jeden z nich byl vypuštěn (§ 2), zatímco ustanovení 7, 8 a 9 byla soustředěna v novém textu pod jeden bod (§ 6). V této části byla znění více upravována nebo rozšiřována o různé realie, odpovídající roku vydání nové instrukce. Zcela výjimečný je v této části

⁴²⁶ Viz kapitolu První roky reprezentace a komory.

paragraf 4 (původně § 5) o ubytování vojska. Jeho text byl razantně rozšířen, mluví se tu o stavbě kasáren a odkazuje se tu na konkrétní výnosy a nařízení. Stavba kasáren pro vojsko a tedy jeho oddělení od obyvatelstva, za nímž musíme vidět především vítané daňové poplatníky, byla jedním z principů decenálního recesu. Že k výstavbě nových budov skutečně docházelo, je z tohoto odstavce patrné.

Další (čtvrtá) část se týká *camerale* a do něj zasahujících pokladen. Když obsah komorní agendy srovnáváme s instrukcí z roku 1748, musíme naopak konstatovat, že její ustanovení jsou koncipována jinak. V nové normálii je *camerale* přímo pojmenováno pouze v úvodu, kde se přikazuje, že gubernium má podporovat rozvoj hornictví, přičemž se má řídit ustanoveními Maxmiliánova horního řádu. V pěti následujících paragrafech se mluví o pravidlech pro dohled nad různými pokladnami. Rozhodující slovo tady mělo ředitelství všeobecné pokladny ve Vídni („*General-Cassae-Direction*“), bez jehož vědomí nesmělo gubernium pokladnám nic nařizovat, s výjimkou případů, kdy hrozilo nebezpečí z prodlení. Ale i tehdy muselo zpětně ihned informovat jim nadřízené ředitelství. Guberniu příslušel pouze dohled nad nimi. Mělo také mít dozor nad prováděnými finančními operacemi a vyplácenými penězi, jež se týkaly jak komorních záležitostí, jako jsou daně dědické, z dluhů, koní, úroků, věci dobytčí přírážky, masného krejcaru a nápojové daně nebo jiných důchodků, tak také části vojenských věcí z minulosti (*militare in praeterito*). Naopak správa současné vojenské daně (*militare in currenti*) příslušela přímo dvorské válečné radě *in commisariaticis*, komerční výdaje zase komerční radě.

Na vídeňské ředitelství mělo gubernium čas od času zasílat všechny protokoly z rozsáhlé činnosti pokladen a po všech stránkách dohlížet na jejich personál a vůbec na všechny komerční úředníky. Nejméně jednou do roka mělo také provádět neočekávané vizitace, a to prostřednictvím jednoho nebo dvou guberniálních radů, které měl doplnit úředník účtárny, závislý na dvorském účetním dvoře (Hofrechemkammer). Tyto informativní a kontrolní funkce jsou vyjádřeny již v instrukci z roku 1748 (§ 1, 2, 4, 5), ale jen ve stručné podobě a s variantním a době odpovídajícím obsahem. Nový text se již nezmiňuje o vedení zvláštního protokolu v komorních záležitostech,⁴²⁷ a také tu není uveden dohled nad tím, aby nebyla zkracována panovnická práva a regály.⁴²⁸ Obsah *camerale* se tedy modifikoval, ale změny vycházely ze správních proměn v této oblasti, zvláště konstituování ředitelství všeobecné pokladny (Generalkasedirection) v roce 1762.

První (*publicum et politicum*) a pátá část (*commerciale*) se týká kompetencí, které neuváděla instrukce z roku 1748. Správa politických záležitostí se ale dostala reprezentaci a komoře v roce 1749, případně po korekci v roce 1751. První část také obsáhle v 39 paragrafech popisuje agendu ve veřejné a politické oblasti. Do ní patřily obecně záležitosti veřejného zájmu, náboženství, panovnických práv, zemského hospodářství a politických pořádků v zemi. Gubernium mělo dohlížet na respektování cti a autority zeměpána, na řádné spravování majestátních věcí, jako je správa regálů, udělování privilegií a dispenzí nebo sledování dodržování zákonů podle jejich doslovného obsahu. V církevní oblasti bylo jeho první povinností dbát na zachovávání a rozšiřování katolické víry. Příslušel mu dohled nad

⁴²⁷ Měl být oddělený od *militare* a *contributionale*, ale deputace a potom reprezentace jej nikdy takto nevedla. Všechny projednávané věci zapisovali do jediného protokolu.

⁴²⁸ Paragraf 3. Dohled nad nimi byl v nové instrukci přesunut mezi politické agendy.

všemi církevními záležitostmi, mezi něž patří například nejvyšší patronátní právo a *ius supremae advocatiae*, dozor nad nadacemi, kláštery a špitály, jakož i revizemi jejich hospodaření, nad volbami opatů i nerušeným vykonáváním pobožností. Beneficia a fary, jejichž propůjčování přísluší panovníkovi, měly být obsazovány výběrem ze tří navržených adeptů. Gubernium mělo také navrhovat nové potřebné výnosy a nařízení.

Když ale srovnáváme jednotlivé články nové instrukce s kompetencemi vymezenými reprezentaci v roce 1751, lze prakticky všechny z nich nalézt v novém textu. Je tu o každém z nich pojednáno obsírněji, zatímco v reskriptu z roku 1751 jsou uvedeny pouze heslovitě. Je pochopitelné, že jejich pořadí je různé, někdy jsou kompetence spojeny do jednoho paragrafu nebo jinde naopak rozděleny, ale jejich obsahový souhrn je zhruba stejný. Také tato část reaguje na aktuální stav. Například v paragrafu 16 se mluví o agendě přenechané guberniu, která je z velké části stejná, jako již dříve postoupená. Týká se například ustanovování guberniálního personálu do míst sekretáře, promíjení pokrevenských příbuzenství u městských rad, dispence vandrovních let a mistrovských kusů, udělování penzí nemajetným vdovám po magistrátních úřednících královských měst, udělování plnoletosti, náhrad cti a pověsti, dohledu nad židovskými sňatky.⁴²⁹

Zcela nová a důležitá je v nové instrukci část věnovaná *commerciale*. Podpora obchodu a manufaktur na Moravě měla být jádrem snah gubernia, jak stanovuje úvodní text. Ačkoliv k tomuto účelu již existoval specializovaný komerční konses, podřizovala jej nová normálie ve všech smíšených záležitostech (*commercialibus mixtis*) guberniu, jehož podřízenou institucí měl být. I když pod obecný dohled reprezentace byl již dříve postaven manufakturní úřad, předchůdce konsesu,⁴³⁰ závislost na nejvyšším zeměpanském úřadu se tímto nepochybně prohloubila.

Instrukce se v této části zabývala především komerčním konsesem, jeho kompetencemi a pravidly jeho konání. Především gubernium mělo společně s ním projednávat všechny komerční záležitosti se širšími souvislostmi (*commercialia mixta*). Relace o nich se musely zasílat ke dvorské kanceláři s potvrzením gubernia (*vidit gubernium*). Ke zjednodušení vzájemné komunikace měl být jeden z guberniálních radů předsedajícím konsesu, jehož jednáním měl navíc být přítomen ještě další z radů. Gubernium také v žádné komerční záležitosti nemělo jednat bez jeho vědomí, mimo případů, kdy by hrozilo nebezpečí z prodlení. Tehdy ale muselo znát alespoň mínění jeho představeného a také onoho rady, jenž u něj zasedal. Gubernium mělo dále dohlížet na jeho radní protokoly a s aprobací (*vidit gubernium*) je zasílat ke dvoru. Mělo mu také poskytovat veškerou podporu pro pozvednutí řemeslnického stavu a manufaktur a dbát na řádné dodržování všech panovnickým nařízením, patentů a výnosů v komerčních záležitostech a zajišťovat jejich publikace i republikace po zemi. V těch krajích, kde nebyl žádný personál přímo závislý na konsesu, měly jeho činnosti zajistit krajské úřady. Gubernium také mělo pro něj navrhnout instrukci a zaslat ji ke schválení ke dvoru.⁴³¹

⁴²⁹ Viz např. reskript z 30. listopadu 1754 (MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 213–218) nebo reskripty ze 17. března a 14. července 1759 (MZA, B 1, kn. 214, s. 1–4; 29–30).

⁴³⁰ Například již v roce 1752 bylo přikázáno, aby manufakturní úřad zasílal úřední listiny urychleně reprezentaci a komoře. Zakrátko bylo nařízením upřesněno, že je mají zasílat ve dvou exemplářích (MZA, fond B 10 – Komerční konses (dále B 10), sg. A 2, k roku 1752).

⁴³¹ Skutečně konses dostal instrukci reskriptem z 24. října 1765 (MZA, B 1, kn. 214, s. 612–680; opis).

Srovnáme-li pro úplnost dříve zasláný guberniální návrh s konečným textem obecné instrukce, potom je možné konstatovat, že se navrhované odstavce v hotovém znění příliš neprojeví. Pouze v části *contributionale* jsou stejně formulované paragrafy, ale to je část převzatá z instrukce pro deputaci z roku 1748. Hlubší rozdíly jsou v oddílu *militare*, v návrhu také převzaté ze stejné normálie, kde některé paragrafy sice začínají stejně, ale potom se odchyľují. Ostatní části jsou odlišné, dokonce i oddíl *camerale*, čerpaný návrhem opět ze zmíněného vzoru.

Instrukce pro kancelářský personál⁴³² gubernia sestávala ze sedmi článků. V nich probírala jednotlivé úřednické funkce, ale pouze od oficiantů níže. V potřebném počtu paragrafů popisovala povinnosti osob, které je zastávají. Podrobně se věnovala registrátorovi, expeditorovi, taxátorovi, koncipistům, podacímu protokolu, kancelistům a také personálu účtárny a jeho povinnostem.

Když srovnáme její znění se zasláným návrhem, s překvapením zjistíme, že na mnoha místech jsou oba texty totožné. Chybí zde pochopitelně články o řediteli kanceláře a o sekretářích, jejichž povinnosti jsou popsány v obecné instrukci. Ze stejných důvodů byla vynechána také pasáž o radním protokolistovi. Výsledný text se potom od navrženého znění odchyľuje jen málo. Drtivá většina paragrafů má stejné znění, změny v textu jsou většinou pouze formulačního nebo gramatického charakteru, občas je změněn slovosled nebo pozměněn začátek. Jako doklad pro hloubky korekcí může sloužit například změna navrhovaného úvodu u jednoho paragrafu „*Wir wollen auch nicht, dass hinter*“ na „*Es sollen auch hinter*“ v instrukci nebo místo navrhovaného „*an uns*“, je-li myšlena panovnice, konečná formulace „*nacher Hof*“. Mohlo by se tedy zdát, že guberniální návrh byl v tomto případě dvorem přijat, na rozdíl od obecné instrukce, prakticky bez připomínek. Není tomu tak zcela, protože již výše bylo konstatováno, že se textově tento návrh v jednotlivých paragrafech opíral o kancelářskou instrukci z roku 1745. Přesto ale lze považovat návrh za obraz konkrétního kancelářského stavu a úředních zvyklostí u gubernia.

Podle udělených kompetencí mělo gubernium spravovat dohromady politické i finanční záležitosti. Tím se ale správní uspořádání v zemích podstatně liší od dvorské úrovně, kde byla důsledně oddělena správa politických věcí a financí tím, že byly obnovené dvorské komoře předány finanční záležitosti, jež byly dříve v kompetenci *directoria in publicis et cameralibus* a zavedeny další úřady. Na zemské úrovni mohly být tedy spravovány jednou společnou institucí.⁴³³ Tím se reformy z počátku 60. let liší od změn z roku 1749, kdy kompetence zemských reprezentací a *directoria in publicis et cameralibus* byly totožné.

Další nový personální statut

Dekretem z 26. listopadu 1765⁴³⁴ přikázala panovnice guberniu, aby do čtrnácti dnů od doručení vypracovalo návrh personálního a platového statutu pro veškeré departmenty úřadu. Radové měli také zvážit, zda by se nedaly ušetřit nějaké finanční prostředky, ovšem bez omezení funkčnosti instituce. Měli jej vypracovat také tak, aby se omezily kancelářské práce (*Schreibereien*), a do statutu navrhnout jen pilné a pečlivé osoby. Víme-li, jak se stále

⁴³² MZA, B 1, kn. 214, s. 533–558; opis.

⁴³³ VONDRA, R.: *České země*, s. 166, tvrdí, že i na zemské úrovni byla oddělena finanční správa a česká komora opět zahájila činnost!

⁴³⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 265–266; čistopis, praes. 28. 11.

zvyšovalo zatížení úřadu a jak si trvale museli vypomáhat řadou akcesistů a nadpočetných, aby vše zvládli, jeví se snahy dvora o úspory značně nereálné. Dekret byl projednáván na radním sezení 29. listopadu, kdy si kolegium vyžádalo dobrozdání o stavu personálu od jednotlivých částí úřadu, totiž od expeditora Steinera (kancelář, ale jen subalterní úředníci), účetního Fromma (účetárna) a od konsesu (*in causis summi principis et commissorum*). Lhůtu pro doručení jejich rozkladu stanovili tentokrát do osmi dnů od doručení, ta začala ostatně běžet ještě téhož dne, protože příkaz byl expedován na příslušná místa hned ten den.⁴³⁵ Dekret sám byl vrácen referentovi radovi Schröfloví.⁴³⁶

Nejprve, již 1. prosince, přišel rozklad od expeditora Steinera. Z jeho podání si můžeme učinit přehled o počtu lidí v kanceláři a jejich rozdělení ke konkrétním pracem. Měl celkem 17 kancelistů, z nichž placených bylo 11. Z neplacených osob čtyři nejstarší sloužili v kanceláři 11–13 let bez platu, dva pět a tři zbývající roky. Ze všech 17 kancelistů se běžnou kancelářskou prací zabývalo a v kanceláři bylo k dispozici pouze 10 osob. Další měli již speciálně vymezenou činnost, dva byli k dispozici registratuře, jeden byl u expedice, jeden u taxovního úřadu a jeden psal týdenní protokoly. Ze dvou zbývajících byl jeden činný u konsesu *in causis summi principis et commissorum* a druhý u nadační komise. Největší problém viděl Steiner u nadpočetných. Bez nich kancelář a zřejmě také celý úřad nemohl fungovat, ale erár nenacházel na jejich platy prostředky. Přitom sloužili u úřadu již delší dobu a zcela jistě byli dobře zapracovaní, protože na jejich práci nejsou zaznamenány ani nejmenší stížnosti. Bylo by tedy nešťastné, kdyby je úřad ztratil. Steiner připomíná, že tyto osoby slouží věrně majestátu, ale musejí bez platu žít v nouzi bídě i s manželkou a dětmi, a to kvůli zdejší drahotě bydlení, topiva a ostatních životních prostředků. Proto se přimlouvá za čtyři nejstarší nadpočetné, sloužící bez platu 13 nebo 11 let, aby jim byla vyplácena suma alespoň 50 nebo 100 zl. ročně.⁴³⁷ Zpráva od účetního Fromma byla presentována 5. prosince,⁴³⁸ dobrozdání od konsesu sice nese datum 4. prosince, ale presentováno bylo až 8. prosince.⁴³⁹

Relace ke dvoru se shrnutím všech tří dobrozdání má datum 16. prosince, takže dekretem stanovená čtrnáctidenní lhůta byla mírně překročena.⁴⁴⁰ Svou relaci doplnili u gubernia tabulkami se současným stavem a také navrhli systemizaci pro budoucnost. Ta byla skutečně finančně levnější než aktuální stav a teoreticky by jí mohlo být dosaženo. Ale jen tak, konstatuje gubernium, kdyby starší úředníci s vyššími platy přirozenou cestou odcházeli do penze, přičemž mladším by nebylo přidáváno. Získaly by se tak prostředky z různých penzí vyplácených vedle platu a zároveň by se nezvyšovaly jejich základy. Radové proto navrhuje u koncipistů a kancelistů pro budoucnost méně ohodnocené platové třídy. Ale cestu ke skutečné úspoře personálu viděli v omezení písařiny.

Reakci dvora se nepodařilo zachytit. Zdá se, že relace gubernia byla pouhým dobrozdáním, které u dvora založili, když se přesvědčili, že hlavní účel, totiž ušetřit personál, jednoduše nejde, neboť úřad sám byl spíše personálně poddimenzován. V následujících komor-

⁴³⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 267, koncept.

⁴³⁶ Podle vyřizovací poznámky na rubu dekretu. Schröfl měl koncipovat odpověď.

⁴³⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 268–273; čistopis

⁴³⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 274–290; čistopis.

⁴³⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 293–318; čistopis.

⁴⁴⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 319–368; koncept.

ních rozpočtech se neprojevila vůbec žádná změna a vše zůstalo při starém. Pouze další nařízení k omezení písařiny z února 1766⁴⁴¹ může být chápáno jako hledání východiska. Vyhotovování expedit představovalo velkou zátěž a zvyšovalo tlak na rozmnožování personálu. Kdyby tomu tak nebylo, nedocházely by vytrvale na úřady příkazy k odstranění zbytečných písařských prací. Ale při tehdejšímu způsobu úřadování to nebylo jednoduché, zřejmě ani při skutečně efektivním rozdělení prací mezi personál. Zvyšující se počet záležitostí, vynucující si rostoucí množství expedit, mnohdy s opisy příloh, přeměňoval příkazy dvora na zbožná přání. Významný způsob, jak bylo možné omezit písařinu, představovalo předávání kompetencí ode dvora na zeměpanské úřady. Protože v některých panovnických nařízeních je tento důvod výslovně uveden, zdá se, že byl hybatelem celého procesu. První a nenápadnou předanou pravomocí se stalo obsazování uvolněných úředních míst. Postupně po ní následovaly další přenechané kompetence.

Všední dny gubernia

Po celou dobu 60. let se zatížení úřadu mírně snižovalo, jak ukazuje počet zapsaných písemností v registraturních knihách (viz tabulka). Po doznění sedmileté války setrvává přibližně na téže velikosti jako v mírových časech před ní. Navíc tentokrát jsou záležitosti zvládnuty menším počtem radů, jichž je pět až sedm proti předválečným deseti až jedenácti členům radního kolegia (bez prezidenta).

**Počet zapsaných záležitostí v registraturních knihách
v letech 1763–1769**

rok	počet registrovaných kusů		
	ročně	nárůst v %	měsíčně
1763	11 252	– 6,6	937,66
1764	10 284	– 8,6	857
1765	10 048	– 2,3	837,333
1766	9 870	– 1,8	822,5
1767	8 847	– 10,4	737,25
1768	8 713	– 1,5	726,083
1769	9 238	+ 7,0	769,833

To je poněkud v rozporu s množstvím kompetencí, které byly guberniu poslední instrukcí svěřeny. Srovnání s předválečným stavem dovoluje předpokládat, že okruh záležitostí je v podstatě tentýž, jímž disponovala již reprezentace a komora. Ta sice nebyla vybavena žádnou instrukcí, ale postupně jí, jako nejvyššímu zeměpanskému úřadu a vládě v zemi, byly svěřovány jednotlivými reskripty mnohé další kompetence.

⁴⁴¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 369–370; čistopis dekretu z 22. 2.

Připomeneme-li si pět skupin druhého článku instrukce, potom čtyři z nich, totiž *publicum et politicum, contributionale, militare a camerale*, patřily již do kompetencí reprezentace a komory. Nové bylo jen *commerciale*, ale jen zdánlivě. Již od začátku své existence se totiž reprezentace měla starat o podporování obchodu a řemesel. V roce 1751 byl také pod její dohled svěřen manufakturní úřad a obecný dozor nad touto oblastí činnosti od té doby měla stále. Dalším významným dokladem, že se kompetence, jimiž disponovalo gubernium, zase tak dramaticky nelišily od těch, jež fakticky spravovala po roce 1751 reprezentace a komora, jsou departementy jednotlivých radů. Používají se pro ně stejné názvy v době před sedmiletou válkou i později.⁴⁴² Praktická rovnost vyřizovaných záležitostí také může stát za výzvou, aby úřad sám navrhl svou novou instrukci a v ní budoucí kompetence.

Bylo možné předpokládat, že s dalším rozvojem společnosti kontextu reforem charakteru se bude zatížení úřadu postupně a vytrvale zvyšovat. Tento přirozený nárůst byl zřejmě vyrovnán odpadnutím záležitostí vojenského komisariátu, jehož spravování bylo gubernium zbaveno, když se neměl vrchní vojenský komisař nadále účastnit radních sezení.⁴⁴³ Tím na každém sezení ubylo poměrně dosti referování o jeho agendě, jež mnohdy skutečně nebyla zásadní důležitosti, jak je patrné při listování radními protokoly padesátých let (např. záležitosti invalidů). Vzorem pro takový kompetenční přesun může být doba sedmileté války, kdy se vrchní vojenský komisař po celé její trvání pravidelně neúčastnil sezení a ani nebyl uváděn mezi nepřítomnými.⁴⁴⁴

Pozvolný nárůst záležitostí se úřad snažil nejprve zvládnout se stále stejným nebo podobným množstvím personálu, jako tomu bylo v prvních mírových letech po sedmileté válce. Problém už v 60. letech nespočíval v počtu sekretářů nebo koncipistů, ale kancelistů, kteří byli určeni k přepisování konceptů a tak vlastně k finalizaci expedovaných písemností. Počet placených, kteří by měli nést tíhu písařských prací, byl upraven naposledy v roce 1763 s přeměnou úřadu na gubernium. Sice se stále mírně rozšiřoval počet nadpočetných a akcesistů, kteří pobírali různé příplatky nebo penze, ale v roce 1768 panovnice omezila jejich počet na tři osoby.⁴⁴⁵ To asi skutečně nestačilo, i když vezmeme v úvahu jisté zveličování potíží, vlastní každému podřízenému úřadu. Především proto, že se pouze jen o něco více než polovina kancelistů věnovala reálnému psaní expedovaných písemností, zatímco ostatní působili v jiných částech úřadu a věnovali se specializované činnosti.⁴⁴⁶

Po redukci v nové guberniální instrukci⁴⁴⁷ fungovalo u úřadu v této době celkem 19 konsesů a komisí – konses *in causis summi principis et commissorum*, komerční konses, čtyři daňové dvorské komise (*Interesse-, Schulden-, Erbschaft- a Pferdsteuerkommission*), dále vojenská, fundační, židovská policejní a kontribuční, hlavní policejní, pro invalidy, zdravotní, pro knižní cenzuru, pro spotřební přírážku, pro důchody z tabáku, pro fideikomisy, stavbu kasáren, pokladny pro chudé a zkušební komise magistrátů „*in linea juridica*“.⁴⁴⁸

⁴⁴² K tomu viz kapitola Kolegium radů.

⁴⁴³ MZA, B 17, kart. 175, fol. 223–227; čistopis; bod 5 (viz výše).

⁴⁴⁴ MZA, B 1, knihy 24 a další; přítomní u radních sezení.

⁴⁴⁵ MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 2–4; opis dvorského dekretu z 21. 5. 1768, praes. 7. 6. 68.

⁴⁴⁶ Viz kapitola Kancelisté.

⁴⁴⁷ Instrukce 1764, art. II, článek 1, § 15.

⁴⁴⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 321.

Obsazování uvolněných míst kancelářského personálu mimo sekretáře bylo již dříve v pravomoci nejvyššího zeměpanského úřadu. Přesto vidíme jistou opatrnost při aperturách (obsazování volných míst) a stále váhání, zda si skutečně radové mohou dovolit jmenovat a ustanovit nového úředníka, i když dvůr tento princip opakovaně připomínal. Pochopitelně, že zdůvodnění učiněné volby a zaslání informativní relace ke dvoru bylo vždy povinností.⁴⁴⁹

Dekret z 11. února 1769 dokonce zavedl formulář, na němž se obsazování „menších“ úředních míst mělo hlásit.⁴⁵⁰ Jím se také omezila písařina, protože se tabulkovou formou hromadně hlásily všechny změny za roční období. Z dochovaných tabulek také můžeme lépe porozumět termínu „menší“ místo. Jsou to všechny pozice, které může gubernium samo jmenovat, tedy veškerý personál mimo sekretáře. I když obsazování malých míst bylo v pravomoci gubernia, dekret z 8. července 1769 upozornil, že se počet úředních míst nesmí zvětšovat nad nynější stav. Také při přijímání schopných akcesistů se má dbát na to, aby tito lidé žádným způsobem nezatížili erár, než nastoupí do placeného místa.⁴⁵¹

Jako cestu ke zkrácení písařiny lze považovat stanovení pravidel pro prozatímní obsazování úředních míst vyšších nebo nižších úředníků u institucí, ať jsou zeměpanské, stavovské nebo městské a jejich odměňování. Jinak se na to úřad dříve musel dotazovat u dvora. Bylo například stanoveno, že když zastupuje nepřítomného nebo onemocnělého úředníka do jeho návratu nebo smrti jeho kolega nebo i někdo z menších, ale placený, tak nemá dostat žádný příplatek ani remuneraci. Ten, jenž zastupoval zemřelého úředníka, musí o jeho místo žádat a nemůže předpokládat, že jej automaticky získá, stejně jako, že bude okamžitě pobírat plat ve stejné výši jako on. Když je provádění činnosti spojeno se zvláštní odpovědností, může úřad zastupujícímu úředníkovi přiznat 10 % z platu. Tomu, kdo je ustaven k zastupování, ale žádné peníze nepobírá, přísluší 60 %. Úředníkovi, který sice nějaký plat má, ale ten nedosahuje poloviny odměny spojené se zastupovaným místem, lze potom dát 30 % z vyššího platu. Cestovné se nahradí tomu, kdo je od svého úřadu převeden k dočasné službě k jiné instituci, navíc na jiném místě, takže musí vynakládat dvojí prostředky na živobytí.⁴⁵² Zda se takové platby v budoucnu u gubernia uplatňovaly nelze potvrdit, i když k tomu vyzývá závěr dekretu poukazem, „aby na to napříště dbali“. Konkrétní účty se z této doby zatím nepodařilo nalézt. Mzdové prostředky úřadu byly napjaté, jak plyne z okamžitých a úpěnlivých žádostí o každou sebemenší právě uvolněnou výpomoc (*adjutum*), a financí nebylo nazbyt.

Jestliže dříve se nejvyšší zeměpanský úřad musel stále dvora dotazovat, informovat jej o sebemenších změnách a čekat na rozhodnutí panovnice, postupně získával vlastní pravomoce, o nichž již nemusel zpravovat dvůr. Tato jeho autonomie v rozhodování se stále rozšiřovala. Významným je v této souvislosti reskript z 1. ledna 1769, jímž bylo kvůli omezení kancelářských prací guberniu dále postoupeno udělování *veniae aetatis, facultatis testandi*,

⁴⁴⁹ Např. dekret z 2. srpna 1766 vyzývá k hlášení změn (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565 fol. 262–263; extrakt).

⁴⁵⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 118–124; opis, praes. 4. 3.

⁴⁵¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 128–129; opis dekretu.

⁴⁵² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 106–109; opis dekretu z 10. května 1769.

vykládání privilegií (*Auslegungen der Privilegien*), všechny záležitosti fideikomisů, dohled nad lenními záležitostmi a obstarávání záležitostí cechů a řemesel, kromě jejich sporů.⁴⁵³

Úřad začal v této době také přijímat ve stejné věci dvojici písemností, každou ale od jiného úřadu. Když odcházeli do penze (jubilovali) radové gubernia František Erdmann Tauber společně s Ludvíkem Procopem a místo nich se rady stali Josef Maria Friedenthal, bývalý nadpočetný rada, a Jan Josef Kriegisch, dosavadní sekretář, oznámil dvůr tuto změnu moravskému guberniu reskriptem s datem 21. listopadu 1767, vyšlým z dvorské kanceláře.⁴⁵⁴ Oba odcházející radové byli u dvora velmi dobře zapsáni. Jejich přechod do penzijního stavu byl v reskriptu popsán šířeji a v podstatě prezentován jako dobrodíní, kdy je panovnice chce ušetřit různých povinností u úřadu s ohledem na jejich vysoký věk a nejisté zdraví. Zároveň jim ale ponechává na rozhodnutí, aby se podle vlastní libovůle účastnili zasedání kolegia radů. Od dobrého renomé se odvíjí i výše jejich penze, jež je ponechána ve stejné výši jako jejich dosavadní plat.

Aby ale bylo i v budoucnu zajištěno odpovědné zpracování běžné agendy, jmenuje panovnice nové osoby na místa uvolněná v kamerální systemizaci. Na placené místo přechází dosavadní nadpočetný rada Josef Maria Friedenthal, jenž získává systemizovaný plat 2 000 zl., ale přichází o penzi, kterou dosud pobíral. Vzhledem k dlouholetým službám potom panovnice jmenuje na místo čtvrtého placeného rady Jana Josefa Kriegische, dosavadního sekretáře, a přiznává mu plat také 2 000 zl. Kriegisch je vzorovou ukázkou úřední trpělivosti, protože se s ním setkáváme již v počátcích úřadu, kdy přišel již k deputaci roku 1748 jako radní protokolista.

Tento reskript sice znamená u gubernia významné personální změny, ale kupodivu toto rozhodnutí panovnice zůstává zatím pouze v oznamovací rovině. Na rubu písemnosti je pouze poznámka „*Summatur ad notam*“, typická pro písemnosti informativního charakteru, ale chybí tady alespoň jednoduchý dorzální dekret, jak je běžné u všech projednávaných písemností. Jakoby tedy písemnost sama sice zakládala jmenování, ale jinak nebyla pro úřední proces dostatečná a neměla odpovídající prováděcí moc, přestože informace o personálním posunu zcela jistě vešla ve všeobecnou známost a v radním kolegiu došlo k příslušným změnám.

Úřední proces musel být doplněn ještě písemností dvorské komory. Ta dekretem (se signatum) z 2. prosince 1767⁴⁵⁵ oznámila, že bylo rozhodnuto o jublování Taubera a Procopa s penzemi ve výši dosavadních platů a o přechodu Friedenthala a Kriegische do stavu skutečných radů. Friedenthalovi se mělo vyplácet 2 000 zl. od 19. listopadu, jako od data panovnického rozhodnutí,⁴⁵⁶ Kriegischovi tatáž suma ode dne složení přísahy. Teprve tento dekret dvorské komory má na rubu dekretaci gubernia (pocházející ze sezení 22. prosince), jímž se jeho obsah oznamuje komorní pokladně s dodatkem, že Kriegisch složil služební přísahu při „dnešním sezení“. Od toho dne také zasedal v radním kolegiu.⁴⁵⁷

⁴⁵³ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 397. Odkaz na něj je v reskriptu ze 4. listopadu 1771 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 200–217; opis), jímž se omezují kancelářské práce.

⁴⁵⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 36–37; čistopis, praes. 17. 12.

⁴⁵⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 39–40; čistopis, praes. 19. 12.

⁴⁵⁶ Nekryje se s datem výše citovaného reskriptu!

⁴⁵⁷ MZA, B 1, kn. 50, nefol.

Dvojice písemností nemusela vždy být reskript – dekret. Když se Kriegisch stal radou, uvolnilo se jeho dosavadní místo sekretáře. Dekretem z dvorské kanceláře z 2. ledna 1768⁴⁵⁸ bylo guberniu sděleno, že s ohledem na systemizaci míst a platů z roku 1763 má na místo prvního sekretáře s platem 1 500 zl. nastoupit dosavadní druhý sekretář Jan Nicolai, na místo druhého s platem 1 200 zl. postoupí současný třetí Martin Schostal a konečně na místo třetího sekretáře s platem 1 000 zl. má přijít radní protokolista Václav Hassenwein, jenž má složit služební přísahu. Na tomto dekretu opět není žádná stopa po jiné úřední činnosti, kromě registrátorova shrnutí obsahu a jím přiděleného registračního čísla.

Gubernium opět čekalo na písemnost z dvorské komory, která si v tomto případě dala na čas. Její dekret v téže věci má datum 9. března (!) 1768, ale v Brně byl prezentován až 6. dubna.⁴⁵⁹ Také tady se oznamuje rozhodnutí o novém obsazení míst sekretářů, navíc se ale určuje, odkdy mají osoby v nových funkcích pobírat plat. Jako přílohu svého dekretu připojila dvorská komora „statut obsazení sekretářských míst“, jenž byl vypracován hlavní komorní účtárnou 25. února 1768 na základě rozhodnutí z 28. prosince 1767. Právě v něm se určují přesná data přechodu na lépe placenou funkci. U prvních dvou sekretářů, Nicolaie a Schostala, se má vyplácet vyšší suma od 31. prosince 1767, v případě Hassenweina, bývalého radního protokolisty, ode dne složení přísahy.

Teprve tento dekret vedl ke konkrétnímu úřednímu postupu. Byl probrán na sezení 17. dubna 1768 a dorzální dekret opět nasměroval jeho obsah na vědomost komorní pokladně s dodatkem, že třetí sekretář složil přísahu již 5. února. Jen na okraj lze dodat, že sekretář Nicolai si svého místa prvního sekretáře dlouho neužil. Zemřel totiž již 29. března 1768, ještě před tím, než přišel guberniu dekret od dvorské komory.⁴⁶⁰ Tato záležitost tedy musela být opatřena dvěma písemnostmi. První vždy vyšla z dvorské kanceláře a přinášela obecné rozhodnutí, druhá, pocházející následně z dvorské komory, přinášela konkrétní příkazy ve finanční oblasti.

Tehdejší byrokratickou praxi dostatečně dokresluje i vzájemná korespondence mezi guberniem a tribunálem. Níže uvedený příklad pochází sice ze 70. let, ale k podobnému postupu docházelo i dříve. Týká se rezoluce z 28. listopadu 1772, jíž panovnice nařídila, aby úředníci vedli a potom odevzdávali žurnály. Měli do nich zapisovat den po dni svou činnost v době, kdy budou působit ve služební záležitosti, speciálně u komisí.⁴⁶¹ Dekret v této věci od dvorské kanceláře, bezprostředně nadřízené instance, prezentovali 5. prosince, ale o den dříve dorazil do Brna dekret se stejným obsahem od *Oberste Justizstelle*.⁴⁶² Ten bylo možno chápat jako informativní, protože ve vztahu k ní nebyli subordinováni. Gubernium jako nejvyšší úřad v zemi mělo povinnost seznámit s výnosem panovnice i ostatní instance. Učinilo tak dekretálními misivami s datem 7. prosince, jejichž přílohou byl vždy opis panovnického dekretu. Odeslalo je na příslušné úřady, mezi nimi pochopitelně i tribunálu, ale

⁴⁵⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 56–57; čistopis, praes. až 4. 2!

⁴⁵⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 60–61; čistopis, praes. až 6. 4!

⁴⁶⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 43–44; koncept ke dvoru z 29. 3. 1768 – že dnes zemřel sekretář Nicolai.

⁴⁶¹ MZA, B 17, sg. 90, kart. 229, fol. 2–3; čistopis dekretu, praes. 5. 12.

⁴⁶² MZA, B 17, sg. 90, kart. 229, fol. 3–4; čistopis, praes. 4. 12.

dalo obsah na vědomí dekrety i jednotlivcům, například vedoucímu úctárny Frommovi.⁴⁶³ Mezitím podobná úřední činnost proběhla i u tribunálu. Tam také dorazil stejný výnos, tentokrát ale od *Oberste Justizstelle*, a to jako jejich bezprostředně nadřízené instance. A také tady měli povinnost intimovat nařízení nejvyššímu úřadu v zemi. Vyhotovili rekvizitoriální misivu s datem 4. prosince (původní písemnost u tribunálu prezentovali již 3. 12.) a zaslali ji, opět s opisem příslušného dvorského dekretu, na vědomí guberniu.⁴⁶⁴ Tak si díky úředním postupům obě instituce vyměnily opisy nařízení, které obě měly v čistopise! Nelze se pak divit, že takto stoupala písariňa a následné zatížení úřadu.

Prezident Schrattenbach se znovu přibližně v polovině roku 1766 pokusil o vylepšení svého platu. Upozornil na pokles příjmů prezidenta úřadu z 14 000 zl., jež dostával jeho předchůdce, na 6 000 zl., které navíc získal až po patnáctileté pilné službě, jak neopomenul zdůraznit ve své žádosti. Stalo se tak skutečně až roku 1763, když předtím předsedal bez platu tribunálu a od roku 1759 reprezentaci a komoře, kde zastupoval prezidenta Jindřicha Kajetána Blümegena, jenž zastával tehdy funkce v Čechách a potom ve Vídni. O Schrattenbachově nové prosbě se u panovnice jednalo 7. července 1766,⁴⁶⁵ ale praktický výsledek to zatím nemělo. Až teprve v březnu 1768 mu byl přiznán osobní příplatek 2 000 zl.,⁴⁶⁶ čímž jeho odměna dosáhla výše 8 000 zl. Ale stále to nebylo totéž, jak byl odměňován jeho předchůdce ve funkci prezidenta nejvyššího zeměpanského úřadu Blümegen, jenž pobíral 6 000 zl. jako zemský hejtman a kromě toho dalších 8 000 zl. jako prezident reprezentace a komory.

Schrattenbach si však dlouho alespoň takto zvýšeného platu neužil, protože již na počátku roku 1770 na funkci prezidenta gubernia rezignoval. Příčinou jeho odstoupení, jak uvedl ve své žádosti, byly zdravotní důvody, ale nesmíme zapomínat ani na jistou nemilost, do níž podle postřehu Jana Nepomuka Hausperského upadl u panovnice v předcházejícím roce, kdy striktně dbal na dodržování úředních postupů.⁴⁶⁷ Možná, že se ke všemu přidaly zmíněné potíže s finančním ohodnocením, které mohly výrazně přispět k jeho celkovému znechucení. Rezignace byla laskavě přijata dvorským dekretem z 27. března a bývalý prezident byl poslán do penze s polovičním platem. S ohledem na všechny služby, jež panovnickému domu prokázal, nám to může připadat jako nevděk, protože polovina mzdy signalizuje nějakou nespokojenost. Ani nebyla vypočítána z 8 000 zl., ale z pouhých 6 000.⁴⁶⁸ I když neznáme konkrétní záležitosti, přece jen může mít Hausperského postřeh reálné jádro.

Gubernium za prezidentů Kounice a Kryštofa Blümegena

V první polovině 70. let se dvakrát změnil prezident úřadu. Po Schrattenbachově rezignaci byl na jeho místo, a také k titulu zemského hejtmana, jmenován Arnošt Kryštof Kounic-Rittberg, nejstarší syn státního kancléře Kounice.⁴⁶⁹ Ačkoliv měl pouhých 33 let,⁴⁷⁰

⁴⁶³ MZA, B 17, sg. 90, kart. 229, fol. 5–6; koncept.

⁴⁶⁴ MZA, B 17, sg. 90, kart. 229, fol. 8–9; čistopis, praes. 19. 12.

⁴⁶⁵ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 366, ve sloze Julii 1766, nefol.; koncept přednesení, velmi poškozeno ohněm, datum nelze zachytit.

⁴⁶⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 41–42; čistopis reskriptu z 2. března.

⁴⁶⁷ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 66.

⁴⁶⁸ Činila 3 000 zl. Formálně byl Schrattenbachův plat 6 000 zl., další 2 000 byl příplatek.

⁴⁶⁹ Podrobněji o něm viz kapitola Prezidenti úřadu.

již působil v diplomatických službách. V době jmenování (5. dubna 1770) sídlil na neapolském dvoře, a protože nemohl ihned nastoupit cestu do Brna, dočasně jeho místo zaujal zemský podkomoří Kryštof Blümegen, mladší bratr státního ministra Jindřicha Kaje-tána Blümegena. Na postup na místo nejvyššího zemského úředníka v zemi měl nepsané, avšak zvykové právo další zemský úředník v pořadí. Tento princip se uplatňoval již při prv-ních změnách ve funkcích šéfů nejvyššího zeměpanského úřadu a také bylo i předtím dlou-hou dobou praktikované. V úvahu by tedy měl přicházet Ignác Berchtold, nejvyšší zemský komorník, jenž navíc dříve již nějaký čas u gubernia působil. Také o místo prezidenta a zemského hejtmana usiloval, ale protože jej nezískal, jak dokládá ve svých zápiscích Ne-pomuk Hausperský z Fanalu, složil své úřady panovnici k nohám. Měl v té době 70 let.⁴⁷¹

Na místo nejvyššího komorníka aspiroval nejvyšší sudí Jan Václav Widmann,⁴⁷² opět podle pořadí zemských úředníků a také podle Berchtoldova vzoru, ale ani on nebyl úspěšný. K této hodnosti byl v dubnu 1770 vyzdvižen Kryštof Blümegen, jemuž bylo ponecháno spravování královských měst⁴⁷³ (což příslušelo jeho dřívější hodnosti podkomořího), snad proto, že dočasně nějakou dobu zastupoval nového prezidenta gubernia. I když Berchtoldo-vi bylo 70 let a Hausperský jej označuje jako starce, přece jen se nelze ubránit dojmu, že okolnosti jmenování nového prezidenta úřadu i jeho zástupce (a potenciálního nástupce) byly ovlivněny rodinnými vztahy nejvyšších státních úředníků.

Trvalo ale nějakou dobu, než se Arnošt Kryštof Kounic-Rittberg dostavil do Brna. U sezení se objevil asi půl roku po svém jmenování, poprvé je jeho jméno zapsáno v radním protokolu až 9. října 1770.⁴⁷⁴ Ve funkci prezidenta gubernia a zemského hejtmana však nesetřval dlouho. Radní protokol jej uvádí naposledy u sezení 23. listopadu 1772⁴⁷⁵ a s největší pravděpodobností již na konci měsíce odešel do Vídně, kde byl jmenován na místo generálního dvorského stavebního ředitele.⁴⁷⁶ I když titulárně zastával funkci pre-zidenta gubernia více než rok a půl, prakticky do jeho chodu zasahoval pouze deset měsíců. Od počátku ledna do počátku května 1772⁴⁷⁷ totiž zaznamenává radní protokol jeho dlou-hodobou čtyřměsíční nepřítomnost. Jeho fungování v úřadu prezidenta gubernia a zemského hejtmana bylo tedy v porovnání s předchůdci i následovníky spíše epizodické. Neměl pravděpodobně žádné ambice ani touhy po vnitřní reformě, za jeho vedení jsme ostatně nezaznamenali žádný podstatný zásah do chodu jemu svěřené instituce. Samo setr-vávání v úřadu bylo pro něj zřejmě jen přestupní stanicí a dočasným útočištěm, protože provinciální úroveň byla pro něho jistě mírným prestižním krokem zpět a on pravděpodob-ně čekal, až se uvolní nějaké významnější místo ve státní správě na centrální úrovni.⁴⁷⁸ Pří-ležitost se naskytlá koncem roku 1772, kdy se stal zmíněným generálním dvorským staveb-ním ředitelem.

⁴⁷⁰ TRAUTENBERGER, G.: *Chronik der Landeshauptstadt Brünn IV*. Brünn 1896, s. 110.

⁴⁷¹ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 76.

⁴⁷² Už u nejvyššího zeměpanského úřadu působil jako rada, potom jako vyslanec na bavorském kurfiřtském dvoře. Viz také D'ELVERT, CH.: *Die Grafen, Freiherren und Ritter von Widmann*, s. 18; WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 55, s. 248–249.

⁴⁷³ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 76.

⁴⁷⁴ MZA, B 1, kn. 56, nefol., sezení č. 78.

⁴⁷⁵ MZA, B 1, kn. 60, nefol.

⁴⁷⁶ Jeho odchod v této době dokládá také BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 95.

⁴⁷⁷ MZA, B 1, kn. 57, nefol.

⁴⁷⁸ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x86.

Po Kounicově odchodu do Vídně předsedal sezením gubernia opět nejvyšší komorník Kryštof Blümegen jako prozatímní prezident. Se jmenováním nové hlavy úřadu se ale otálelo. Nejprve musel Kounic uvolnit hodnost zemského hejtmána, což se stalo v prvních měsících roku. Další zdržení bylo způsobeno běžnou praxí u dvora, podle níž se jmenování uskutečňovala hromadně v jednu termínu. Společně s dalšími nově jmenovanými hlavami nejvyšších zeměpanských úřadů,⁴⁷⁹ byl i jemu reskriptem z 5. května 1773 propůjčen titul prezidenta gubernia a také zemského hejtmána.⁴⁸⁰ Kryštof Blümegen působil v těchto funkcích po celý zbytek vlády Marie Terezie a v počátečních letech Josefa II. až do přeměny moravského gubernia na moravsko-slezské.

Náš úřad je nyní v písemnostech ode dvora běžně nazýván jako zemské gubernium (*Landesgubernium* nebo také *Landesstelle*). Název se prosazuje obecně pro všechny nejvyšší zeměpanské úřady v jednotlivých zemích monarchie už od jejich přeměny na gubernia. Tímto označením ale snadno může vzniknout u nezasvěceného čtenáře archíválií dojem, že se jedná o nějakou samosprávnou instituci zemského (stavovského) založení. Charakter gubernia je však nadále zeměpanský. Jeho název spíše připomíná postupující postátnění správy vůbec a odvolává se na to, že instituce je nejvyšším úřadem v zemi. Je to také výsledek pohledu z centra, kde jsou tyto země chápány jako pouhé provincie.

Vzrůst agendy

Dlouhodobé období míru přálo dalšímu prohlubování reformem. Ty s sebou přinášely stále se zvětšující a rozšiřující kancelářskou agendu, jejíž nárůst představoval pro instituci na zemské úrovni významnou zátěž. V průběhu 70. let se událo několik zásadních reformních kroků. Hned v roce 1770 nařídila panovnice, aby se prováděl soupis lidí a tažného dobytka, což ve své podstatě bylo vůbec první systematické sčítání lidu a části majetku. Prohlubovaly se reformy hospodářského života (raabizace). Také v náboženské oblasti postupně docházelo k zásadnímu obratu. Postupně se utlumovalo protireformační tažení proti jiným vyznáním, až nakonec byla na konci vlády Marie Terezie mlčky trpěna. Byl zrušen jezuitský řád, když již předtím byl omezován jeho vliv na školství. Zároveň s tím se prováděla školská reforma, jejímž důsledkem bylo zavedení povinné školní docházky. V roce 1775 byl vyhlášen nový robotní patent.⁴⁸¹ Všechny nově zaváděné reformy se gubernia dotýkaly, již jenom tím, že mělo vrchní dohled nad vším, co v zemi probíhalo. V praxi úřadu vyvolala nová agenda vnitřní změny a korekce.

Reskriptem z 10. září 1772 zrušila Marie Terezie všechny komerční konsesy a jejich záležitosti postoupila přímo guberniím, u nichž zřídila komerční komisi.⁴⁸² Komerční konses byl sice podřízen guberniu již od roku 1763, ale přesto byl do této doby jistým způsobem autonomní. Tato nová úprava znamenala jeho přímé začlenění do organismu úřadu. Stávající úředníci konsesu byli přiřčeni i se svými platy k personálu gubernia. Počet kancelistů gubernia skutečně vzrostl o sedm nových jmen a skokově se zvýšil z dvaceti na dvacet

⁴⁷⁹ KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1770–1773*, s. 164.

⁴⁸⁰ MZA, B 1, sg. L 34/3, kart. 859, fol. 4–9; dvorský dekret z 5. května 1773, praes. 6. 5. se jmenováním; viz také MZA, B 1, kn. 61, nefol., sezení č. 39 ze 7. 5., sezení č. 40 z 10. 5. a sezení č. 53 z 25. června 1773. Hodnost nejvyššího komorníka získal dosavadní nejvyšší zemský sudí Leopold Clary; stejné informace přináší také BRETHER, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 105.

⁴⁸¹ K reformám obecně JANÁK, J.: *Hospodářský rozmach Moravy*, s. 9 n.; *Dějiny X*, s. 72 n.

⁴⁸² D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 397.

sedm. Přitom František Xaver Klecker, komerční registrátor a expeditor, si mohl stěžovat, že spadl do této nižší kategorie. Zcela jistě však vedl registraturu dále, protože spisy konsesu byly ukládány odděleně. Také Jiří Josef Mader, bývalý koncipista zrušené instituce, se objevil ve stejné funkci u gubernia, zatímco komerční kalkulátor Jan Nepomuk Schwartz doplnil personál účtárny. Ne vždy ale znamenal bývalý příslušník konsesu faktickou posilu. František Dominik Hülseberg, jenž u něj působil jako komerční aktuár, byl zároveň koncipistou gubernia.⁴⁸³

U taxovního úřadu byla v roce 1772 zavedena nová manipulace.⁴⁸⁴ U taxátora se nově objevuje kontrolor a také jeden z guberniálních kancelistů (placený z komorní pokladny) byl převeden k taxovnímu úřadu, aby tam opisoval potřebné úřední písemnosti a vypomáhal s jinými taxovními záležitostmi. Zároveň mu mělo být zachováno služební pořadí (*Rang*) mezi ostatními v kanceláři, aby se mu případně zvýšil plat, kdyby v jeho rámci došlo k postupu. U vojenské komise se v roce 1773 začal vést nový protokol ve věcech odvodů a konskripce.⁴⁸⁵ Po zrušení jezuitského řádu se nově vedl protokol jezuitské komise,⁴⁸⁶ z těchto let se také dochoval protokol fundační komise.⁴⁸⁷

Počet zapsaných záležitostí v registraturních knihách za léta 1770–1780

rok	počet registrovaných kusů		
	ročně	nárůst v %	měsíčně
1770	8 949	–	745,75
1771	9 485	+ 6	790,416
1772	9 867	+ 4	822,25
1773	10 071	+ 2	839,25
1774	11 000	+ 9	916,6667
1775	10 287	– 7	857,25
1776	11 173	+ 7	931,083
1777	12 215	+ 9	1 017,916
1778	13 392	+ 10	1 116
1779	13 380	+ 10	1 156,6667
1780	13 958	+ 4	1 163,167

Zatížení úřadu v těchto letech, při jehož rekonstrukci vycházíme z počtu zapsaných písemností v registračních knihách, opět zaznamenává postupný a trvalý nárůst. Za desetiletí

⁴⁸³ TK 1772, 1773, 1774 (Mader).

⁴⁸⁴ Dekretem z 13. dubna (praes. 3. 5.) 1772 (MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 51–71).

⁴⁸⁵ MZA, B 1, kn. 168–179.

⁴⁸⁶ MZA, B 1, kn. 180–185.

⁴⁸⁷ MZA, B 1, kn. 201–208.

to nakonec znamená zvýšení téměř o čtyři tisíce písemností za rok, což je téměř 150 %. Roční přírůstky pochopitelně nebyly tak markantní a v první polovině desetiletí se udržovaly na malých procentech. Tato čísla ale nezobrazují příchod záležitostí komerčního konsesu, z něhož se stala v roce 1772 guberniální komise. Lze totiž předpokládat, že by jeho bohatá agenda znamenala skutečně výrazný číselný skok v počtu písemností zaznamenaných v registraturních knihách. Ale nic takového není patrné. Úřad totiž dál vedl jeho písemnosti odděleně a nevtělil je do vlastní registratury.⁴⁸⁸ Vedeny zvlášť byly také spisy zvláštní guberniální komise pro církevní a světské fundace a nadace, zřízené již u tribunálu dekretem z 6. září 1743.⁴⁸⁹ Zatížení úřadu tedy bylo zcela jistě vyšší, než ukazují počty získané z registraturních knih. Ale i z těchto neúplných čísel je patrné, že se postupně a plynule zvyšovalo množství vyřizovaných záležitostí a tak narůstala s tím spojená činnost. Za celé desetiletí se objem této práce zvýšil nejméně jeden a půlkrát.

Tomu by měl odpovídat i adekvátní nárůst personálu. I přes neochotu dvora ke zvýšení počtu sil lze konstatovat, že k němu skutečně docházelo, i když zřejmě ne v takové míře, jak by úřad potřeboval. Počet radů byl v roce 1770 osm, jejich počet se během desetiletí zvýšil na 11 osob, když do nich započítáme občas referujícího protomedika Michaela Valenziho (zvýšení o 138 %). Nejvyšší nárůst, o dvě třetiny, lze zaznamenat u sekretářů. Ti byli v roce 1770 tři, o deset let později jich bylo pět. Šestá osoba s tímto titulem zastávala místo radního protokolisty. Počet koncipistů se naproti tomu nezvýšil, v těchto letech jsme spíše zaznamenali dlouhodobou snahu, aby byli zrušeni. Oficianti byli sice stále po jednom, ale každý z nich měl nějaké pomocníky, jejichž počet se postupně zvyšoval. Během desetiletí lze u každého z nich zaznamenat nárůst výpomocného personálu. Nejvíce jich měl k ruce registrátor (4), ale disponoval jím i expeditor (2), u taxátora se objevuje mimo pomocného písaře od roku 1772 kontrolor. Také radní protokolista získal v roce 1779 adjunkta.⁴⁹⁰

Většina z nich byla k oficiantům převedena z řad kancelistů. Jejich počet se sice absolutně zvýšil (podle titulárních kalendářů z 18 na 25, po korekcích ze 17 na 23, což by znamenalo procentuálně stejné zvýšení jako u radů), ale skutečnou činnost v písárně vykonával jen jejich omezený počet. Podle zpráv expeditora bylo takových v roce 1772 pouze 11, v průběhu roku 1774 osm a pak devět a v roce 1778 deset. Jejich počet z těchto let se ale kupodivu neliší od údajů z roku 1760 (11) a 1763 (10).⁴⁹¹ Odtud lze konstatovat, že navzdory zvyšující se zátěži, počet skutečně činných osob v písárně dlouhodobě stagnoval. Viditelným důsledkem nedostatečnosti personálu bylo potom opoždění expedit.

Expeditor Steiner, dohlížející na písárnu, pravidelně žádal o „*ohnumgänglich erforderliche Vermehrung*“ personálu a možnost přijetí dalších schopných písařů. Své prosby odůvodňoval rok od roku se zvyšující písárinou zvláště v kontribučních a komerčních záležitostech, ale nejen jich, které vyžadují množství expedic. Gubernium jeho žádosti předávalo relacemi ke dvoru s doporučující podporou.

⁴⁸⁸ Dnes také tvoří fond B 10.

⁴⁸⁹ Dnes tvoří fond B 2.

⁴⁹⁰ Viz příslušné kapitoly v oddílu Úřad a lidé.

⁴⁹¹ Viz kapitola Kancelisté.

Jako záminku vždy Steiner (ale i celý úřad) využil nově uloženou povinnost, například v roce 1770 od 1. října nařízený soupis lidí a tažného dobytka. V tomto případě doporučoval doplnit malý (jak píše v polovině září) kancelářský personál nejméně třemi osobami, znalými psaní v němčině i češtině. Navíc ještě čtyřem nadpočetným kancelistům, kteří slouží 7, 8, 14 a 16 let, místo jejich příplatku 100 zl. navrhl přiznat plat 150 zl., a zbylým třem nadpočetným sloužícím bez platu dát *adjutum* 100 zl., stejně jako třem novým.⁴⁹² Gubernium k jeho žádosti dodává, že jde sice o nové náklady ve výši 800 zl., ale eráru přinese dvojitý užitek, když se zájem státu bude přesně a usilovně opatrovat a tím se zabrání velkým škodám. Také kancelistům, kteří slouží bez platu a dostávají se do tíživé situace, se platem oživí jejich nadšení pro usilovnou službu.⁴⁹³

Odpověď dvora byla poměrně rychlá, bezpochyby proto, že byla zamítavá. Již dekretem z 6. října 1770 dvůr odmítl tento nápad s poukazem, že gubernium navrhuje rozmnožení personálu i platů nad systemizované množství, což ze zásady není možné. Ale že žádost o nový personál a platy kvůli rozsáhlým novým povinnostem v souvislosti se soupisem může mít reálné opodstatnění, si byli vědomi i ve Vídni. Aby tedy guberniu ulehčili a aby jeho personálu nestoupl objem prací, měly se nadále zprávy od konsesu, komisí nebo krajů, jakož i různé přílohy přikládat k relacím ke dvoru pouze v originále. Na vyžádání budou tyto přílohy v nutných případech vráceny.⁴⁹⁴

Právě v nich spatřoval dvůr kritický bod únavné a čas (i personál) stojící písařiny. Jenomže pro gubernium tato úprava úřední činnosti nebyla úplně ideální. V případě různých úředních sporů se ztracenými spisy, kdyby byl úřad požádán, aby znovu zaslal hlášení (nebo obviněn, že nezaslal vůbec), nemohl by tak učinit, protože by již nic neměl k dispozici. Zprávy těchto míst navíc obsahovala data nejrůznějšího druhu, která mohla být později guberniu užitečná. Úspora se tedy jeví jako problematická, protože úřad by si od některých předaných originálních písemností nutně musel pořídit opis.

Další možností, jak urychlit vyřizování záležitostí, byl kvalitní personál. Časově navazujícím dekretem z 3. listopadu 1770 panovnice stanovila, že nemá být k zeměpanské, stavovské nebo městské službě přijímán nikdo, kdo se neprokáže věrohodným svědectvím o školení v politických nebo hospodářských záležitostech, případně v dalších požadovaných dovednostech.⁴⁹⁵ V dochovaných žádostech o propůjčení místa lze skutečně zachytit, jak aspiranti odkazují na prodělaná studia. Většinou se jednalo o dvouletá filozofická studia v klášterních školách. Vlastní dovednosti ovšem uváděli žadatelé již i dříve. Panovnické nařízení, které si úřad zapsal také do knihy deklaratorií, bylo ale normou, na niž bylo nutné brát nadále ohled.

Snahy o omezování písařských prací stojí i za následujícími korekcemi toku úředních písemností. Další velké úpravy podobného druhu známe z reskriptu ze 4. listopadu 1771,⁴⁹⁶ jímž dvůr upravuje, kterým dvorským úřadům se má nadále adresovat jistá agenda, a zároveň nařizuje, v jakých případech se už nemusejí posílat ke dvoru relace. Účelem je

⁴⁹² MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 2–4; čistopis žádosti, praes. 13. září 1770.

⁴⁹³ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 5–10; koncept ke dvoru 14. 9. 1770.

⁴⁹⁴ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 11–12; opis, praes. 13. 10.

⁴⁹⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 164–165 opis.

⁴⁹⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 200–217; opis; jiný opis v knize deklaratorií (MZA, B 1, kn. 215, s. 344–358). Jeho popis viz také D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 410–411,

právě urychlení kancelářských prací u dvorských úřadů i u institucí v zemích. Kontribuční agenda, přesunutá před nějakým časem od dvorské kanceláře ke dvorské komoře, byla zpět podřízena dvorské kanceláři. Tím se v budoucnosti ušetří dvojí vyhotovování a rovněž doručování na dvorské úřady. Na *Oberste Justizstelle* se měly nově zasílat záležitosti týkající se náhrad cti (*restitutiones honoris et famae*), naproti tomu věci týkající se zřizování nových fideikomisů se nadále měly doručovat dvorské kanceláři;

K omezení kancelářských prací u zeměpanských úřadů se ponechávají v platnosti aktivity připomenuté dřívějšími nařízeními, zvláště pak již zmíněným reskriptem z 1. ledna 1769. U tehdy přenechaných záležitostí, týkajících se renovací magistrátů a udělování dispensů ohledně příbuznosti, se mají důsledně dodržovat předepsaná pravidla. Zvláště a bez výjimky pak trvat na požadavku právnického studia u těch magistrátů, kde je to vyžadováno. Nadto, a v tom je hlavní význam tohoto reskriptu, k dalšímu a ještě většímu ušetření kancelářských prací přenechává dvůr guberniu další agendy, jež bude úřad samostatně spravovat podle předepsaných způsobů. Radové o nich tedy nemuseli nadále podávat ke dvoru relace a čekat na rozhodnutí. Guberniu bylo postoupeno bezprostřední jmenování menšího kancelářského personálu až do kancelistů včetně, dále účetních revidentů, mladších kalkulátorů a písařů, stejně jako krajských fyziků (lékařů). To není nijak v rozporu s rezolucemi z roku 1759, jimiž mu bylo postoupeno právo udělovat místa všem příslušníkům kanceláře s výjimkou sekretářů.⁴⁹⁷ Jak je možné sledovat při jmenování různých oficiantů v době po tom roce, navrhl úřad vždy tři kandidáty v pořadí vhodnosti a zaslal je k aprobaci u dvora. Proceduru lze považovat za celkem formální, protože panovnice vždy akceptovala navržené pořadí a schválila do funkce čelního kandidáta.

Úředníky, které gubernium samo jmenovalo, mohlo také vyměnit, přeložit nebo propustit, rovněž mohlo jejich vdovám a sirotkům přiznávat penze. Dále mohlo nechat zastupovat nepřítomného úředníka jinou schopnou osobou, aniž by muselo žádat jako dřív dvůr o svolení. Zástup ale nesměl trvat déle než tři měsíce. O všech těchto jmenováních, změnách, náhradách nebo propůjčených penzích ale musel být vyhotoven soupis (i s udáním důvodů, proč ke změně nebo propuštění dochází) a každého čtvrt roku zaslán ke dvoru. O nedostacích v pokladně nebo manipulaci, které dosahují pouze 50 zl., musí gubernium podat zprávu, ale maličkosti v těchto věcech může spořádat samo.

Gubernium bylo osvobozeno od povinnosti, aby zasílalo jako dosud protokoly většiny komisí. Existovaly pouze dvě výjimky. Muselo i nadále doručovat ke dvoru protokoly konškrupční komise, jak dlouho bude existovat, a také vojenské komise. U nich ale stačilo doplnit nápis „*vidit gubernium*“. Mohlo také udělovat cestovní a absenční povolení (licence) svým radům, subalternům a úředníkům, když by nemířili mimo zemi a nebyli nepřítomni dlouhý čas. V případech, kdyby tyto osoby chtěly cestovat do ciziny nebo měly v úmyslu absentovat delší dobu než tři měsíce, muselo gubernium doručit ke dvoru dobrozdání o důvodech.

Radové také mohli nechat stavět malé budovy, na něž náklady nepřesahují 200 zl., a nechat dělat opravy, není-li částka na ně vyšší než 100 zl. I o tom ale museli podat každého čtvrt roku zprávu, kde měli krátce uvést důvody, proč bylo stavení vybudováno. Dále

⁴⁹⁷ Viz reskripty ze 17. března 1759 (MZA, B 1, kn. 214, s. 1–4; opis) a ze 14. července 1759 (MZA, B 1, kn. 214, s. 40–41).

mohli pronajmout důchody, o nichž bylo rozhodnuto, že mají být pronajaty a nepřesahují 1 000 zl. Další ustanovení upravovaly četnost zasílání různých hlášení, například u revizí (týkajících se eráru) jen v případě pochyb nebo u kontribučních restů, v některých případech je nebylo třeba zasílat vůbec.

Jen gubernium také mohlo pokutovat při překročení generálií, ale v případech stížnosti na své rozhodnutí mělo podat relaci ke dvoru. Přenechává se mu také udělování *titulorum mensae* v zemi pro stanovený počet titulistů, jejichž seznam musí každoročně zaslat. Mělo také samostatně jednat ve všech policejních, cechovních i řemeslnických věcech, s výjimkou udělování nových nebo potvrzování starých cechovních artikulů. Samo mělo také podávat návrhy na další omezení relací. Panovnice sice přikázala dvorským úřadům, aby nevyžadovaly podle svého uvážení od méně důležitých záležitostí zprávy, ale očekávala také návrhy na jejich omezení i od zeměpanských úřadů.

I když byla guberniu přenechána agenda k samostatnému rozhodování, přece jen bylo nutné hlásit ke dvoru učiněné kroky. Proto zároveň s reskriptem zaslala dvorská kancelář celkem šest různých formulářů, na nichž se měla podávat hromadná hlášení o provedených změnách v určených časových periodách. Ale tím předávání pravomocí nekončilo. Jako obvykle bylo nařízení postupně doplňováno dalšími. Například hned reskriptem z 12. listopadu 1771 panovnice guberniu přenechala propůjčování všech služebních míst, u nichž plat nepřesahoval 200 zl.⁴⁹⁸ Další reskript následoval 30. listopadu a přinesl pravidla pro udělování penzí pro úředníky, které radové sami jmenovali, jakož i pro jejich vdovy a děti.⁴⁹⁹ Gubernium se stalo reskriptem z 12. listopadu konečnou instancí při obsazování městských rad, i když obsazení místa purkmistra zůstalo i nadále vyhrazeno panovnici.⁵⁰⁰

Nová personální systemizace

Všechna tato ustanovení jistě představovala vítanou pomoc a znamenala významné ulehčení. Přesto ale písariň bylo dost, zvláště, když se poměr celkového počtu kancelistů a osob v písárně neměnil nebo spíše klesal v neprospěch písár-ny. Stížnosti na množství písářských prací přesto pokračovaly i dále a postupně vytvářely nenápadný, ale vytrvalý tlak na nutnost dalšího rozšíření personálu.

Několikaletý zápas o novou personální systemizaci umožňuje podrobně nahlédnout do vnitřních starostí úřadu, zvláště jeho personálních poměrů, ale i na úřední postupy a kroky, jimiž musely procházet různé vnitroúřadové změny. Zřejmě stížnosti na množství písariň, které se ozývaly ze všech úřadů, měly v konečném důsledku vliv na přesuny kompetencí od dvorské úrovně na provinciální (zemské) instituce. Takto se totiž omezovala nutnost o těchto předaných činnostech zasílat relace ke dvoru, čímž se zároveň také zmenšovala písariňa. Zvládnutí narůstajících písářských prací i rozšiřujícího se objemu úřadování bylo možné jen při posílení jejich personálního stavu. To ale kladlo nároky na státní pokladnu, což ovšem vůbec nebylo vítané, takže bylo nutné hledat úsporné postupy.

Tímto směrem také mířil dvorský dekret z 16. dubna 1773,⁵⁰¹ jímž panovnice oznámila záměr, že chce částečně omezit množství písariň, ale také hodlá poskytnout zemským in-

⁴⁹⁸ MZA, B 1, kn. 215, s. 365–366; opis.

⁴⁹⁹ MZA, B 1, kn. 215, s. 367–375; opis.

⁵⁰⁰ BRODESSER, S.: *K vývoji zemské správy na Moravě*, s. 97.

⁵⁰¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 512–513; čistopis, praes. 29. 4.

stancím více aktivity, což má v úmyslu pevně stanovit jako normu. Proto nařídila, že zemské úřady mohou ustanovovat (jmenovat) veškerý podřízený kancelářský personál a výjimkou sekretářů, stejně jako písaře a kalkulátory účtárny, krajské komisaře a úřední posly. Neměli ale být přijímáni koncipisté ani akcesisté, jestli by nechtěli sloužit zadarmo. Každá země měla vypracovat personální statut, v němž měl být uveden každý, od nejvyššího k nejnižšímu úředníkovi. Tato systemizace by nesměla být v žádném případě překročena, zvláště ne platové rozdělení (tady se ozývá strach eráru o další výdaje).

Gubernium mělo zaslat (zřejmě pro srovnání) nejen personální statut současného gubernia (= stav z roku 1763), ale také systemizaci tehdejší reprezentace a komory z roku 1749 s komentářem, jak *pro futuro* (pro požadavky efektivní správy) vybavit a stabilizovat úřad. Základem tohoto nového návrhu měla být personální a platová systemizace dřívější reprezentace a komory z roku 1749. To bylo pozoruhodné, protože množství personálu z roku 1749 dávno neodpovídalo potřebám a bylo překryto systemizací při přeměně reprezentace na gubernium. Snad se tu ozývá starost dvorských míst (nebo přímo panovnice) o příliš velké výdaje na úřady, jež se mohly zdát některým očím zbytečné. Ode dvora se také jistě očekávalo, že přenesení některých pravomocí na provinciální úroveň by potom mohlo uspořit výdaje na další personál u dvorských úřadů.

Moravské gubernium odpovídá na tento dekret relací z 9. července 1773,⁵⁰² kdy zpravuje dvůr o personálním a platovém stavu v požadovaných termínech v letech 1749, 1763 a také v tehdejší současnosti roku 1773. Nejprve gubernium projevuje nejponíženější dík za přenechání přijímání podřízeného personálu bez dotazu ke dvoru, načež přikládá tabulky personálního a platového stavu z požadovaných let.

Relace připomíná, že panovnice svěřila guberniu do správy další záležitosti, mezi nimiž jsou zejména věci vojenské a komerční, záležitosti dluhů nebo mimořádných daní, spotřebních poplatků a konskripcí. *Militaria* a konskripční věci již jsou samy tak rozsáhlé, že se jimi musejí zabývat dva zdejší radové. Komerční záležitosti, které byly nyní zcela převzaty, stejně jako věci týkající se dluhů nebo mimořádných daní, jsou zcela srovnatelné co do množství s oněmi *in publicis*. Záležitosti spotřebních daní nebyly v dobách dřívější stavovské správy nikdy tak projednávány jako nyní.

Ve spodním tónu relace se ozývá obava, že tato snaha o nové uspořádání úřadu je motivována touhami dvora ušetřit personál. Proto píšou dál, že aby všechno toto mohlo být projednáno tak rychle a spolehlivě společně se záležitostmi ve věcech politických, kamerálních, řádné i židovské kontribuce nebo přetěžování poddaných, jak se děje nyní, je nutné, aby i pro budoucnost bylo zachováno všech osm radů, z nichž je nutné nejméně šest platit. V současnosti roku 1773 pobírali systemizovaný plat z těchto osmi pouze čtyři (Mitrovský, Locella, Friedenthal a Kriegisch), pátý Neftzern pobíral plat, který mu byl vyměřen ve Vídni, odkud byl k moravskému guberniu přikázán.

Relace připomíná, že tito čtyři placení radové pobírají stejný plat 2 000 zl., což po odečtení arrhy, která u nich činí 10 %, dělá 1 800 zl., a to od ustavení reprezentace a komory roku 1749 (a my víme, že stejnou sumu pobírali radové i u deputace o rok dříve). Protože od té doby stouply ceny všech základních potřeb, není možné s těmito platy vyjít. Také bydlení je v Brně velmi drahé a ceny vzrostly od té doby o více než třetinu. Ve Vídni

⁵⁰² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 366; čistopis relace gubernia, ohořelé.

jsou radům vykázány dvorské byty, radové brněnského tribunálu dostávají zase diety. Navíc mají příležitostné příjmy při různých komisích v záležitostech stran, které se konají mimo úřad. Naproti tomu guberniální radové nesmějí být podle panovnické instrukce vysíláni k žádným komisím, pouze tehdy, když to sama panovnice nařídí. To se ale stává velmi zřídka. Proto by všem radům gubernia prokázala velikou milost, kdyby platila šest radů, přičemž prvním čtyřem by přiznala plat 3 000 zl. a zbylým dvěma 2 000 zl.

Úřad má nyní čtyři sekretáře, kteří i nadále v tomto počtu mohou být potřební, hájí jejich počet gubernium, protože jeden z nich je přidělen pouze ke komerčním záležitostem, druhý musí být používán téměř výhradně k vojenským a konskripčním věcem. Zbylí dva sekretáři by pro zvládnutí ostatních guberniálních expedicí byli sotva dostateční, kdyby nebylo koncipistů. Ti zastupují místo sekretáře v době nemoci některého u nich a pomáhají jim s přemírou práce. Také jsou často používáni jako aktuáři u nejruznějších guberniálních komisí. Proto je nevyhnutelné, aby byla jejich funkce zachována i v budoucnosti.

To je příčina, proč již reprezentace a komora měla v roce 1749 dva placené koncipisty, v roce 1754 už tři placené a čtyři (neplacené) koncipisty-akcesisty a roku 1756 čtyři placené koncipisty a čtyři akcesisty. Již tehdy vyžadovala nutnost, aby nějakí koncipisté u úřadu byli, i když tehdy ještě nebyla agenda tak rozsáhlá jako dnes. Tak zdůvodňují nutnost jejich existence. Zároveň polemizují s nařízením dekretu, že již nemají být přijímáni další. To by snad bylo možné tehdy, kdyby panovnice jmenovala zdejší koncipisty za sekretáře. To by ovšem zatížilo státní pokladnu, protože by bylo třeba je i náležitě finančně ohodnotit, jak odpovídá tomuto postavení. Mínění gubernia ale je, že by bylo lepší podržet i pro budoucnost čtyři placené koncipisty, první dva by měli dostávat 600 zl. a druzí dva 500 zl. V roce 1773 nebyli tak vysoko ohodnoceni (a také jich bylo méně), ale relace připomíná, že dva koncipisté u reprezentace a komory pobírali již v roce 1749 každý 500 zl., což odpovídá jejich funkci.

Z rozšířené agendy gubernia potom dále vyplývá zatížení dalších úředníků manipulací s četnými úředními akty, totiž registrátora a radního protokolisty. K registrátorovým povinnostem navíc patří i vyúčtování různých depozit, jejichž počet postupně stoupl na 80. Radní protokolista je zase nyní zatížen týdně vedením několika protokolů, dvou „*in gubernialibus*“⁵⁰³, jednoho vojenského a jednoho v konskripčních záležitostech. Každý z nich musí ze svého platu držet písaře, aby zvládli rozsáhlé, únavné a těžké úřední úkony. Gubernium míní, že při současném platu a bez nějakého adjunkta (jehož mají titíž úředníci u tribunálu) nemohou vše v budoucnu zastat. Proto navrhuje plat registrátora systemizovat na 1 000 zl., jak to již bylo v roce 1749,⁵⁰⁴ radní protokolista měl mít schváleno 800 zl. (proti současným 500 zl., ale v roce 1749 to bylo 600 zl.) a oba měli dostat adjunkty s platem po 400 zl.

Potom přišla na řadu otázka taxátora a expeditora. Oba také musejí zvládnout díky rozšířené agendě větší množství expedic. Proto jsou také oba dva nuceni držet si z vlastních

⁵⁰³ Tím prvním byl běžný radní protokol, ale není zcela jisté, který byl ten druhý. Pravděpodobně jím byl komerční protokol, jehož vedení přešlo k úřadu s příchodem komerčního konsesu. Tam jej měl na starosti ještě v roce 1771 Ludvík Mikuláš Procop (viz TK 1771), jenž ale ke guberniu nepřešel. Mohl jím také být protokol vojenské komise *in publicis*, ale pak by zase chyběl vojenský protokol. Do této doby se takový vedl *in militari*, ale další svazky nejsou dochovány. Zda pokračoval pod označením *in publicis* bude třeba ještě objasnit.

⁵⁰⁴ Nyní měl registrátor Valenta sice také 1 000 zl., ale 800 bylo systemizováno a 200 pobíral jako zvláštní penzi *ad personam*.

prostředků písaře, k čemuž dosavadní plat 800 a 650 zl. ne zcela postačuje. Gubernium proto navrhuje, aby plat taxátora byl nově stanoven na 1 000 a expeditora na 800 zl.

Počet kancelistů má být stanoven na 12 placených, kteří by mohli být honorováni podle klíče: první čtyři po 450 zl., tři po 400 zl., tři další po 300 zl. a dva poslední by dostávali 150 zl. Tady navrhují jen malé rozšíření počtu placených, o neplacených se nezmiňují vůbec. Přitom díky rozšířenému objemu činností se nároky na písařské práce nutně musely zvětšovat a to bylo pravidelným zdrojem stížností na nedostatek personálu. Porovnáme-li jen přílohy této relace, v roce 1749 měl úřad celkem 14 kancelistů, z toho osm placených. V roce 1763 stoupl jejich počet na 16, placených už bylo 11. V roce hlášení (1773) jich bylo již 23, placených z kamerálního rozpočtu jich zůstalo 11, ale další čtyři byli placeni z komerčních příjmů, což byl důsledek podřízení komerčního konsesu přímo guberniu. Neplacených akcesistů bylo již osm.

Nakonec gubernium k této relaci připojilo v další příloze rozvahu účetního Fromma, datovanou 20. června 1773. Také on tu podal obšírný obraz činností, jimiž se musela účtárna zabývat a které jí byly postupně svěřovány. Od počátku sestávala účtárna z účetního, tří revidentů, stejného počtu adjunktů a tří písařů. Na rozdíl od ostatních nebyli písaři placeni ani z eráru ani ze stavovských peněz, ale drželi si je revidenti ze svých platů.

Původně sestávaly povinnosti revidentů a adjunktů z revidování kontribučních účtů, potom vyúčtování masného krejcaru a obilí, ze zjišťování nedostatků v nich, a stanovování doplatků. V této souvislosti měli také zřizovat komise k místnímu šetření, u nichž vyhotovovali řádné protokoly a z šetření plynoucí zprávy, a všechna zjištění byli povinni sdělovat na nejvyšší zeměpanský úřad. Měli také sestavovat z měsíčních hlášení zemských výběrčích kontribuce z šesti krajů celozemské výkazy. Tři písaři potom vše opisovali na čisto. Jenomže postupně se povinnosti rozšiřovaly, konstatuje dále Fromm, což vedlo k rozšíření personálu o další tři revidenty a stejný počet adjunktů. Již v roce 1754 přibýly k revidování účty z nákladů na vojenské ubytování od všech královských měst a stejně tak tehdy nově zavedené popisy duší, domů, a podobně i tabulky sklizně zrna. O každé vesnici měli sestavit celkovou tabulku a tu dodat na zeměpanský úřad, jak bylo nakázáno nejvyššími místy.

V roce 1761 přikázal dvůr, aby účtárna prováděla revize nadačních a špitálních účtů a také extraktů kostelních účtů a sestavovala tabulky skutečného stavu špitálů, jež se opět měly přes nejvyšší zeměpanský úřad dostat ke dvoru. V roce 1764 byla od nejvyšších míst v zemi zavedena tzv. daň z dluhů a na úřad byla uvalena revize všech soupisů v této záležitosti, stejně jako sestavení potřebných extraktů a tabulek a také vedení potřebných knih. Nakonec v roce 1765 přikázala panovnice, aby účtárna revidovala tehdy patenty přikázané fáse (majetková přiznání) a z nich sestavila každoročné souhrnou tabulku, kterou měla zaslát na nejvyšší zeměpanský úřad.

Protože již jeho předchůdce v úřadě, píše Fromm a míní tehdejšího účetního Josefa Sasku, poznal, že tyto stále a stále se zvětšující značné a důležité činnosti není možné zvládnout s tak malým počtem personálu, několikrát žádal gubernium o jeho podstatné rozmnožení. Už před koncem roku 1764 přibyl revident a dva adjunkti kvůli dani z dluhů (*Schuldensteuer*). Později další dva revidenti s ohledem na účty za ubytování a nadační a špitální účty, stejně jako kostelní extrakty a fáse duchovních a světských nadání, a také k sestavování různých hlavních přehledů. Byli však pověřováni i revizemi kontribučních

úctů a účastnili se místních vyšetřovacích komisí. Dále k personálu účtárny přibyl kalkulátor Schwartz ustavený původně u komerčního konsesu (ale konses byl zrušen a celá jeho agenda i personál přidělena ke guberniu), jenž byl zařazen mezi adjunktů se speciálním zaměřením na komerční kalkulace. Tím ale už je vázán a pro další příležitostné práce není příliš upotřebitelný.

Z uvedeného je patrné, že personální rozšíření o tři revidenty a tři adjunktů nemůže pro rok od roku se zvyšující objem prací a úkonů stačit. Přitom minulý měsíc gubernium přikázalo účtárně, že by měla sestavit příjmy a vydání municipálních a poddanských měst v celkovém počtu 86 lokalit na konci roku do přehledné tabulky, jež by se potom zaslala na nejvyšší místa. Tímto se zase bude jeden příslušník účtárny blokovat nejméně celý měsíc. A tak to jde rok od roku, že se agenda stále zvětšuje.

Nakonec ještě podotkl, že podle personálního stavu v příloze je vidět, že účtárna má tři písaře, kteří ale musejí zvládnout přepsat na čisto věci od 13 koncipujících. Tím měl na mysli šest revidentů, šest adjunktů a sebe jako účetního. Tento počet na čisto opisujícího personálu se mu zdá nedostatečný, jak ho za neuspokojivý považoval i jeho předchůdce v úřadu, jenž začal přijímat s vědomím gubernia k tomuto účelu několik akcesistů *sub spe futurae successionis*. Ti jsou nyní čtyři, ale ani tento počet není dostatečný, aby bylo možné zvládnout všechny opisovačské práce.

Upozornil také na platové poměry, přičemž měl bezpochyby na mysli jejich zvýšení (i když to nikde přímo nejmenuje). S ohledem na mnohostranná, početná a vysoceduležitá vyhotovení, která účtárna musí zvládnout, by měl její personál dosáhnout přiměřených platů. Nejméně placení úředníci, mezi něž patří i poslední revidenti, vycházejí se svými mzdami velmi obtížně a mají existenční starosti. Navíc adjunktů, kteří musejí někdy navíc zastávat i funkce revidentů, jsou stejně placeni jako písaři. To Frommovi nepřipadá spravedlivé, protože pouze opisují na čisto.

Mzdové požadavky připadají jako oprávněné, protože od zřízení účtárny roku 1749 se platy pohnuly jen velmi málo. Nejvyšší odměna revidenta zůstávala na výši 600 zl., u adjunkta se zvýšila z 200 zl. na 300 zl., u písařů, kteří zpočátku byli placeni z prostředků revidentů, stoupla ze 150 zl. na 300 zl., na stejnou výši jako měli adjunktů.

U gubernia zřejmě nečekali okamžitou reakci, protože iniciační panovnický dekret mířil do všech zemí monarchie a odpovědi na něj s rozborů stavu nemusely být vyhotoveny ihned. Nakonec samotnému moravskému guberniu trvalo sestavení relace asi dva měsíce. Také dvůr (dvorská kancelář) potřeboval nějakou dobu na porovnání poměrů v jednotlivých zemích a nalezení společného (nebo podobného) vhodného uspořádání nejvyšších zeměpanských úřadů v zemích. Hledání společného charakteru správy a náplně institucí v jednotlivých zemích a postupné odstraňování jejich zvláštností bylo hlavním prostředkem efektivitě správy. Země ale nedostala žádnou odezvu. Záležitost pravděpodobně ustrnula, protože se nepodařilo nalézt žádné další kroky, které by podnikla dvorská kancelář. Věc byla zřejmě odložena „*ad acta*“, protože nalézání jednotného správního aparátu bylo těžko možné bez hlubších reforem v „decentralizovaném jednotném státě“.⁵⁰⁵

Mezitím se poměrně výrazně začaly projevovat problémy s nedostatečností kancelářského personálu, jejímž indikátorem bylo zaostávání expedic. V květnu 1774 vyčíslil jejich

⁵⁰⁵ BECKER, P.: „*Kaiser Josephs Schreibmaschine*“, s. 228.

počet expeditor Steiner⁵⁰⁶ na 158 kusů, z nich přes polovinu v politických, kontribučních a kamerálních záležitostech od řádných radních sezení, asi čtvrtinu ve vojenských konskripčních věcech a zbytek od různých komisí. Podle jeho odhadu se pohyboval rozsah písařských prací pro tyto případy od čtyř do 500 stran.

Příčiny tohoto zpoždování spatřoval expeditor ve dvou skutečnostech. Rok od roku se stále zvyšoval počet expedic, jenž proti dřívějšímu stoupl o polovinu. Dále byli někteří z jemu podřízených kancelistů predisponováni k jiným pracem. V době tohoto rozkladu jich měl skutečně Steiner k dispozici pouze osm z celkového počtu 22 osob v písárně. Zatímco z ostatních byli přiděleni tři do registratury, dva měl sám expeditor (v expedici), jeden byl u taxovního úřadu, jeden u konsesu (*in causis summi principis et commissorum*), jeden nemohl být využit pro písárnu, protože psal čistopisy protokolů z radních sezení i vojenské komise, které se zasílaly ke dvoru. Další psal komerční protokoly, dva byli u fundační komise, dva fungovali v jezuitských záležitostech a poslední byl nepřítomen již tři měsíce a později rezignoval na místo.

Tedy pouze osm osob, tvrdí Steiner, musí nést celou tíhu kancelářské práce při zhotovování expedit, přijímaných od čtyř sekretářů i od čtyř koncipistů. Vedle toho musejí psát skoro každý týden čtyři až pět protokolů od komisí, takže je nemožné všechno zvládnout. Zkušenost učí, připomíná Steiner, že na jednoho koncipujícího by měli být dva až tři písáři, ale tady připadá pouze jeden, což má za příčinu, že se stále zvyšuje počet nedodělků. Aby jejich počet dále nestoupal, vidí expeditor nápravu v tom, že by se přijaly navíc čtyři schopné osoby, přestože dosavadní personál podle svých povinností slouží s plným nasazením, částečně s malými platy a zčásti vůbec bez nich.

Gubernium sice neprodleně předalo jeho rozklad ke dvoru a podpořilo jeho žádost o přijetí čtyř nadpočetných kancelistů,⁵⁰⁷ ale odpověď nebyla podle očekávání. Dekretem z 11. června 1774 se nejprve ve Vídni podivovali, že počet 22 kancelistů ustavených u moravského gubernia nestačil vyřizovat agendu, když u samotné dvorské kanceláře se jich nalézají pouze 20. Ode dvora viděli hlavní problém v tom, že velký počet kancelistů se věnuje něčemu jinému a používá se k jiným činnostem než psaní. Hlavní nedostatek podle nich ale spočíval ve zvyku, že osoby nařizené k různým komisím se věnovaly výhradně práci u nich a nebyly využity pro další kancelářskou činnost. Zvláště, když se komise scházejí jednou nebo dvakrát týdně a nevzniká od nich mnoho písařských prací. Padá tedy jenom k tíži „nerozumného“ expeditora, že se mu tak zpožďují expedice, když nepoužije kancelisty z registratury a od komisí k jejich urychlení. Žádosti se tedy nemůže vyhovět, protože panovnice striktně zakázala přijímání dalších nadpočetných kancelistů, ale přece jen je možné v případě nouze přijmout na omezenou dobu několik týdenních písářů (*Wochenschreibere*).⁵⁰⁸

To, že v registratuře působili v této době už tři úřední písáři, tedy že i s registrátorem tu pracovaly celkem čtyři osoby, lze sice vysvětlit zvětšujícím se počtem ukládaných spisů, manipulací s nimi (vyhledáváním a zapůjčováním) a vedením různých pomocných knih. Přesto se ale z dnešního pohledu zdá jejich počet poměrně vysoký. Je s podivem, že nebylo

⁵⁰⁶ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 13–20; čistopis, praes. 18. 5.

⁵⁰⁷ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 21–23; koncept ke dvoru z 20. 5. 1774

⁵⁰⁸ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 24–27; čistopis dekretu, praes. 19. 6.

možné alespoň jednoho z nich občas uvolnit pro písárenské práce. Skutečně pozoruhodné ale je, že u samotného expeditora pracovali dva písaři, kteří také byli vyňati z prací na expedicích. I když by měl být u expeditora veden expeditní protokol (nedochoval se), přesto bychom očekávali, že právě oni budou v případě nouze použiti také k psaní.

Nedá se říct, že by u gubernia v tomto případě příliš dali na doporučení dvora. Jak plyne z dalšího Steinerova rozkladu z 25. října 1774,⁵⁰⁹ nezměnilo se toho zase tolik. Stále zůstávali tři kancelisté u registratury, dva u expeditora, po jednom u taxovního úřadu a konsesu i jeden specializovaný na psaní protokolů, kteří dohromady tvořili jako dříve osm osob trvale přidělených ke specializovaným činnostem. Další dva kancelisté zůstali k dispozici jako v květnu (viz nahoře) k nadační komisi, která ale byla jediná, na rozdíl od dřívějších poměrů, která odčerpala trvale písářský personál z kanceláře.

Celkový počet kancelistů se snížil sice na 19 osob, ale k písářské práci měl nyní expeditor k dispozici devět z nich, tedy o jednoho více, avšak s jistým omezením, protože jeden z písárny působil jako aktuár u policejní komise. Jeho zařazení mezi kancelisty lze považovat za vliv výtek dvora, protože se tím signalizuje možnost jeho použití i jako písaře v expedici. Stejně ale expeditor v rozkladu zdůrazňuje, že ani devět osob nemá k dispozici, neboť každý týden jeden nebo dva jsou nemocní, což v seznamu u dvou také přispisuje.⁵¹⁰ Steiner odhaduje, že by zvládnutí všech kancelářských prací včetně opisování pěti protokolů z komisí týdně vyžadovalo nejméně 12–13 schopných a znalých lidí. Protože se nemožnou přijmout další nadpočetní, jak vyplývá z dvorního dekretu, nevidí jinou možnost jak zvládnou stávající zpožděné expedice, než přijetí dvou týdenních písařů.

Gubernium mu povolilo jejich přijetí a přikázalo, že se mu ze všeho nejdříve mají zavázat přísahou k mlčenlivosti a potom s nimi má uzavřít smlouvu o práci.⁵¹¹ Steiner hned po pár dnech na počátku listopadu požádal o přijetí Josefa Möllera a Augustina Langa, u nichž neopomněl zdůraznit jejich dobré vlastnosti a zvláště pak to, že disponují dobrým rukopisem. Podle domluvy s expeditorem se měli zavázat, že denně napíší 8–9 archů (*Bögen*) a jejich odměna za týdenní práci měla činit 3 zl. 15 kr. S tím gubernium souhlasilo, znovu připomenulo slib mlčenlivosti a také to, že oba mají vypomáhat expeditorovi jen po dobu nezbytně nutnou.⁵¹²

Za měsíc Steiner požádal o vyplacení jejich měsíční odměny (dohromady pro oba 26 zl.), ale zároveň vychválil jejich píli a zřekl se jejich činnosti, když zvláště připomenul mimo jiné opisování guberniální instrukce pro jednoho z radů. Pro jejich schopnosti a také vzhledem k úbytku potřebného personálu se mu jeví jejich další působení u úřadu jako nezbytně potřebné. Gubernium mu sice připomenulo, že tito písaři jsou příležitostní a mohou být zase propuštěni,⁵¹³ ale jeho žádost předalo ke dvoru a potvrdilo ve své relaci kvality Möllera a Langa.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 28–33; čistopis, praes. 27. 10.

⁵¹⁰ Zmenšení celkového počtu bylo způsobeno úmrtím jednoho kancelisty (Jana Kapistrána Cechy), odchodem onoho v květnovém rozkladu zmíněného dlouho nepřítomného a také pisatele komerčních protokolů, jenž se stal koncipistou.

⁵¹¹ „[...] mit selben *in ordine* des Abschreib-Lohns auf das württschaftliche zu contrahiren“ (MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 33v; dorzální dekret z 28. 10. na rubu Steinerovy žádosti).

⁵¹² MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 34–35; čistopis Steinerovy žádosti, praes. 3. 11. 1774.

⁵¹³ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 39–40; čistopis Steinerovy žádosti, praes. 4. 12. 1774.

⁵¹⁴ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 41–42; koncept ke dvoru z 5. 12. 1774.

Nenápadné zvýšení stavu personálu pokračovalo, zvláště když dekret dvorské komory z 10. prosince 1774 konstatoval, že zachování obou týdenních písařů je pro státní správu nezbytně nutné a že nejsou problémy s vyplácením jejich platu z brněnské komorní pokladny.⁵¹⁵ Zdá se ale, že si toto nebezpečí navýšení nákladů ve Vídni uvědomili, protože dekret z dvorské kanceláře z 31. prosince zopakoval vyplácení platu. Současně, ale také připomenul, že plat je na dobu, kdy to bude pro úřad nezbytně nutné, a že oba písaře je nutné považovat pouze za dočasné, nikoli za stálé. Kdyby se však ukázala potřeba některého z nich používat delší dobu, potom si vždy musí gubernium vyžádat rozhodnutí ode dvora. Znovu bylo zeměpanskému úřadu připomenuto, jistě v souvislosti s úsporou písařiny, že ke dvoru se mají posílat originály zpráv od krajských hejtmanů a zvláště pak jejich přílohy.⁵¹⁶

Na to, že oba byli pouze dočasní a „týdenní“ písaři, působili u gubernia poměrně dlouho, asi rok a půl. Lze tedy konstatovat, že takto si úřad nenápadně navýšil počet kancelistů o dva. Když v půli roku 1776 dvůr povolil přijmout čtyři nové kancelisty-akcesisty, fakticky tak skončila kategorie týdenních písařů.⁵¹⁷ Möller i Lang byli totiž mezi oněmi čtyřmi nově přijatými.

Další oživení zájmu o zlepšení personálního stavu nejvyššího zeměpanského úřadu a platů jeho úředníků se vztahuje k roku 1776. Dekretem z 8. června toho roku⁵¹⁸ vyzval dvůr gubernium k zaslání nového návrhu personální a platové systemizace, protože od roku 1773, kdy byl podobný návrh zaslán⁵¹⁹ (a nic se od té doby nestalo), nastalo ve složení personálu a jeho platů více změn. Hlavním důvodem, tak jako v roce 1773, byl zájem dvora na tom, zda je úřad schopen dobře a efektivně fungovat „nach Erfordernuß des allerhöchsten Dienstes“ a předávat vůli panovnice na nižší úrovni. Gubernium mělo vypracovat dobrozdání, jak by si představovalo další ustavení a regulaci personálu a jeho platů.

V rámci přípravy na formulaci požadovaného dobrozdání vznikly dva návrhy personální a platové systemizace oficiantů a nižšího personálu ve formě tabulek⁵²⁰ a obširnější, ale nedatovaná rozvaha o celkovém stavu gubernia.⁵²¹ I když se všechny v podstatném shodují, v konkrétních jednotlivostech se mezi sebou liší a dokumentují tak proces hledání optimálního stavu. Základem úvah měl být stav předaný do Vídně roku 1773.

Protože se po všech stránkách zvýšil počet projednávaných záležitostí, jak se praví ve zmíněné rozvaze, není s podivem, že návrhy se soustřeďují na rozšíření personálu i zvýšení jeho platů. Z šesti radů mají první čtyři pobírat 3 000 zl., zbylí dva zůstat u svých platů 2 000 zl., stejně jako by mohli čtyři sekretáři zůstat na své dosavadní odměně. Koncipisté jsou čtyři, první dva mají mít 600 zl., zbylí dva každý 500 zl. Také platy dalších oficiantů by se měly zvýšit, u registrátora a taxátora z 800 zl. na 1 000, u radního protokolisty z 500 zl. na 800, plat expeditora se měl zvýšit z 650 zl. na 800 ročně. Expedice měla mít

⁵¹⁵ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 43–44; čistopis dekretu, praes. 3. 1. 1775

⁵¹⁶ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 45–46; čistopis dekretu, praes. 6. 1. 1775.

⁵¹⁷ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 47–48; čistopis Steinerova oznámení, praes. 12. 6. I když tu nejsou nikde jmenování, stále se jednalo o Möllera a Langa, protože komorní pokladna měla přestat vyplácet jejich plat od 5. června a pátý den v měsíci je datum jejich nástupu v listopadu 1774.

⁵¹⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 555–556; čistopis, praes. 15. 6.

⁵¹⁹ Tehdy zaslalo gubernium zprávu o složení personálu a jeho platech 9. 7. 1773 (viz výše).

⁵²⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 579–580 („Ohnmäßgeblicher Entwurf“); fol. 581–582 („Anderweiter Entwurf“).

⁵²¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 552–554; nedat., dokument se mezi archivním materiálem nalézá v bezprostřední blízkosti panovnického dekretu z 8. června 1776.

mimo expeditora i adjunkta (500 zl.), jenž je nutný při nemoci expeditora nebo jeho úmrtí pro zajištění mnoha různých úředních činností. K pomoci expeditorovi měl být přidělen také jeden písař z kancelářského personálu.

Také registrátor měl mít k ruce adjunkta se stejným platem jako tentýž u expedice. Nejen kvůli tomu, že v případě nemoci nebo úmrtí ustanoveného registrátora byl natolik seznámen s chodem registratury, že jej mohl beze zbytku nahradit, ale i kvůli zvětšujícímu se množství spisů, které musí rozřídít a uložit. Dalším důvodem byl také zvyšující se počet operací s depozity, které se od roku 1772 zvláště množí. Z kancelářského personálu byli ku pomoci přidáni dva kancelisté.

Současněmu taxátorovi se měl zvýšit plat na úroveň jeho předchůdce Kryštofa Lienthala. Hrál v tom roli i kauce, která byla spojena s jeho funkcí, a jejíž zvýšení gubernium navrhlo již roku 1773. Na taxovním úřadě působil také kontrolor, jehož plat měla nyní nést dvorská komora, protože byl ustaven od ní. Také tu byl přidělen jeden písař z kancelářského personálu, jenž ale byl podřízen rozkazu dvorské komory.

Zvýšení platu u radního protokolisty se zdůvodňovalo stále obsáhlejšími radními protokoly, vedle nichž vedl ještě protokoly vojenské komise. Také jemu má být k ruce adjunkt (400 zl.). Ten má důvěrně poznat techniku vedení radních protokolů pro případ zastupování protokolisty v době nemoci. Rovněž má vést protokoly konškrupční.

Koncipisté mají být čtyři proti dosavadním třem a také jejich platy se mají zlepšit a i čtvrtý má být placen (místo 450, 400 a 300 zl. má být nyní vynaloženo 600, 500, 400 a 300 zl.). Kromě jejich běžných povinností se u nich předpokládá, že budou také zastávat práce u všech stávajících i nových komisí, aby personál expedice nebyl nadále vzdalován od své práce.

Návrhy se lišily počtem kancelistů. Hlavní problém gubernia byl v tom, že někteří z nich byli dáni k ruce určeným oficiantům (expeditor, registrátor a taxátor), takže k vlastním potřebám kanceláře (= expedice) jich zbývalo méně. Původní počet 12 placených kancelistů rozšiřuje jeden návrh na 17 placených, druhý sice zůstává v rubrice „Kancelisté“ u původních 12 osob, ale dalších pět je vsunuto i se svými platy k oficiantům. Je to tedy jen jinak strukturované faktické zvýšení z 12 placených osob na 17. Zavádí se také nové odstupňování platů, v každém návrhu trochu jinak, stejně jako počet osob příslušných k jednomu platu. I z těchto 17 kancelistů ale zbývalo pro potřeby kanceláře pouze devět, protože osm je přiděleno k oficiantům (jak jsme viděli již dříve), další potom působili u fundační komise a konsesu (*in causis summi principis et commissorum*). U úřadu měli také působit čtyři neplacení akcesisté jako náhrada a záloha personálu.

Konečný návrh do Vídně byl ale zase trochu jiný, jak je patrné z hotové relace gubernia o stavu personálu a platů ke dvoru, datované 26. srpna 1776.⁵²² Jak bylo běžným zvykem, připomenuli v ní radové již provedené kroky od roku 1773. Překvapivě v konečném tabulkovém zpracování návrhu chybí radní protokolista, i když se v doprovodném textu o něm mluví. Ale jistě jde o banální chybu bez skrytého úmyslu.⁵²³ Placených kancelistů je tu 18, rozdělených do šesti tříd po třech osobách vždy se stejným platem. Jejich vyšší počet proti

⁵²² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 1776, nefol., čistopis hlášení gubernia,; koncept MZA, B 1, sig. G 95/1b, kart. 366, fol. 576–585.

⁵²³ Není to chyba konceptu, tak je to i v čistopise ve Vídni. Ve zběžném výtahu z tohoto návrhu statutu ale radní protokolista i jeho adjunkt uveden je (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 576).

návrhu z roku 1773 je zdůvodněn stále se rozšiřujícím množstvím záležitostí, které je zapotřebí vyřídit. Všimněme si také, že gubernium nikde nevyčíslilo celkové náklady na takové rozšíření personálu a jejich platů, ani nesrovnalo náklady plynoucí z tohoto návrhu s dosavadní vynakládanou sumou. Platové reformy z počátků existence reprezentace a komory neustále zdůrazňovaly, že nezatíží erár. Naopak dvůr tehdy očekával, že by se počet úředníků mohl snížit.

K relaci je přiloženo také i tady dobrozdání účetního Fromma. Jeho „*Pro memoria*“ z 27. července 1776⁵²⁴ je poněkud emotivně formulovaná. V úvodu svého pochopitelně poníženě předkládaného návrhu nejprve obecně konstatuje rozpor mezi stálou výškou platů a životními náklady, které neustále stoupají. Úředníci jsou schopni jen s největším vypětím hradit ze svého platu stravu, nutné oblečení, dřevo na otop a nájemné. K tomu je potřeba ještě připočítat arrhu z platů a dlužní a konzumní daň, které je nutné také uhradit. Připomíná, že ceny dřeva a bytů jsou nyní čtyřikrát vyšší, než byly ceny v roce 1748. Také náklady na lékaře nebo pohřební výlohy jsou vždy těžkým zásahem do rozpočtu. Finanční situace někdy nutí žít na dluh a brát si úvěr, což však při vysokých úrocích přivádí císařsko-královské úředníky do chudoby a nuzoty. Ve zvláště tíživé situaci jsou především ti úředníci, kteří mají manželku a děti. Musejí pak žít, jak přirovnává, jako špatný řemeslník.

Týká se to i jeho samotného, psal dále Fromm. Připomíná, co se mu stalo v roce 1767 ve Vídni, když byl povolán k dvorské účetní komoře (*Hofrechnungskammer*), aby tam sestavil vzorový (*förmlich*) návrh pro účetní manipulaci s kontribučními vyúčtováními („*Contributions-Rechnungs-Manipulations-Entwurf*“). Zaslchl z úst jejího prezidenta hraběte Zinzendorfa, že on jako moravský guberniální účetní pobírá ze všech tehdejších účetních v celé monarchii ten nejmenší plat. A dokládá to i domácím příkladem. Jak je obecně známo, pobírá současný zemský účetní ze stavovské pokladny 1 500 zl., zatímco on – účetní u nejvyššího zeměpanského (!) úřadu – gubernia dostává jen 1 000 zl., tedy o 500 zl. méně. Zdůrazil přitom, že má v porovnání s ním za rok desetkrát tolik práce.

Od roku 1749, kdy účtárna vznikla a kdy se zabývala pouze kontribucí, masným krejcarem, revizemi kontribučních obilních účtů a s tím spojenými případnými místními šetřeními, se její agenda rozrostla o revize dalších účtů. Byla jí postupně přidělena kontrola účetnictví fundačních, vojenských ubytovacích, stavovských, almužních a židovských záležitostí, stejně jako fase z dluhů, daní a fundací, a konečně i nejnověji účetnictví bývalých jezuitských věcí. Ale o polovinu rozmnožená práce až dosud nebyla nijak peněžité ohodnocena. Naopak revidenti a adjunkti se na svou žádost ze 14. února 1772 o příplatek každý 100 zl. (navíc podpořenou guberniem) v panovnické rezoluci z 9. května toho roku pouze dočkali slov, že by žadatelé měli setrvat v trpělivosti, neboť jejich žádosti nemůže být vyhověno. Od té doby už uplynuly čtyři roky, aniž by se něco stalo, takže Fromm pokládá za potřebné znovu navrhnout zvýšení platů revidentů a adjunktů, protože účetní agenda je skutečně obsáhlá. Zřejmě vůbec nepřehání, naopak je na jeho vývodech mnoho reálného. Stále se rozšiřující okruh účetní agendy stojí mimo pochybnost, uvedené aktuální platy revidentů i adjunktů jsou skutečně totožné s těmi, které pobírali v roce 1757. Svůj plat ponechává stranou (výhrady k jeho velikosti ostatně zazněly výše v jeho žádosti) a navrhuje zvýšení

⁵²⁴ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 1776, nefol.; čistopis jeho dobrozdání z 27. 7. 1776; opis MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 569–575.

pro ostatní. Pro každého ale jiné, sice tak, aby revidenti brali všichni stejně 700 zl. a adjunkti 500 zl. Pro tři písaře, kteří již dostali přidáno 150 zl. v roce 1771, nenavrhuje nic, zato pro pět nadpočetných ingrosistů remuneraci po 100 zl. Ti jsou ostatně u úřadu krátce, slouží bez platu teprve šest, pět a zbylí tři jen čtyři roky.

Aktuální personální a platový stav účtárny v roce 1776 podle Frommova dobrozdání (platy ve zl.)

	nynější plat od eráru	navrhované navýšení	celkem
účetní Josef Fromm	1 000	–	1 000
revidenti			
Maximin Häring	600	100	700
Karel Brückl	550	150	700
Ignác Lauschka	500	200	700
Adalbert Gruber	500	200	700
Jan Stawick	400	300	700
Jan Saska	400	300	700
adjunkti			
Karel Xaver Khün	350	150	500
Jan Nepomuk Gromann	300	200	500
Jan Nepomuk Schwarz (<i>in commerciali</i>) ⁵²⁵	500	–	500
František Antonín Conrad	300	200	500
František Prokop Schlechta	300	200	500
Julius Tomáš Mička	300	200	500
Summa	6 000	2 200	8 200

Mimo tabulku byli v návrhu uvedeni

písaři (s platem 300): Antonín Scandera, Josef Siegl a Sebastian Hohenhäyber

nadpočetní ingrosisté (bez platu): Jan Nepomuk Koch, Maximilian Továrek, Jan Nepomuk Achbauer, Aloisius Rasmann a Josef Schlechta.

Dvorská kancelář postoupila rozklad o personálním stavu gubernia i účtárny 14. září 1776⁵²⁶ dvorské komoře. Zaslala jí mimo tohoto dobrozdání i původní představu z roku 1773 a zároveň vyjádřila svůj názor a připomínky na navrhované úpravy. Její úvahy

⁵²⁵ Jde o úředníka, jenž přešel od komerčního konsesu. Byl placen z komečního fondu.

⁵²⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 1776, nefol.; čistopis.

mohou obecně ilustrovat kritéria, podle nichž uvažoval dvůr o rozšíření personálu a jeho platů. Trvale se zvyšující počet záležitostí, s nímž se dvorská kancelář sama setkávala, měl vliv na pochopení požadavků provinčních (zemských) úřadů. Zajímavá je snaha po proporcionalitě výše platů.

Dvorská kancelář plně souhlasila s guberniem, aby plat pro guberniálního prezidenta a zemského hejtmana v jedné osobě byl ponechán na dosavadní výši. Pokud se týká radů, nemůže kvůli množství projednávaných záležitostí klesnout jejich počet pod šest placených. Výše jejich platů ale má zůstat na 2 000 zl., jež se vyměřují i pro guberniální rady v okolních zemích. Nemohla tedy akceptovat guberniální návrh, aby první čtyři radové pobírali 3 000 zl. Argumentovala, že to byl špatný příklad, který by měl následky, protože i u jiných gubernií by ze stejných důvodů mohli žádat totéž.

Sekretáři již nyní mají u gubernia velmi mnoho práce, jež v budoucnu ještě vzroste, když podle příkazu panovnice musejí být zrušeni koncipisté. Proto jejich počet stanovila nejméně na pět s platy pro prvního 1 500 zl., dva další mají mít každý 1 200 zl. a dva nejmladší à 1 000 zl.

Také není žádná pochybnost o tom, že by se plat registrátora měl zvýšit z 800 na 1 000 zl., protože tím bude srovnatelný s odměnou pro nejmladšího sekretáře. Navrhovaná výše také odpovídá charakteru jeho práce. A protože ta se díky zvětšenému počtu záležitostí velmi rozšířila, je vhodné, aby mu byl dán k ruce adjunkt s platem 500 zl. Kromě pomoci může také zastoupit registrátora v době jeho nemoci nebo nepřítomnosti. Navíc se seznámí s chodem registratury, takže bude připraven ji v budoucnosti spravovat. Jeho plat by měl být 500 zl., protože je odpovídající, aby adjunkt registratury neměl méně jako první kancelista.

Dvorská kancelář pokládala za dostačující, aby plat expeditora byl navržen v systemizaci na 800 zl. Tím dostane odpovídající plat a bude zachován odstup mezi registrátorem a expeditorem, který musí být. Je tu ale konkrétní případ současného expeditora,⁵²⁷ jak dokládá moravské gubernium, jenž byl kvůli svým schopnostem v tomto oboru ponechán u svého úřadu, a pouze z tohoto důvodu mu nebylo umožněno nastoupit na lépe placené místo registrátora. Protože tím byl poškozen, souhlasí s návrhem, aby mu byl plat zvýšen o 200 zl. jako osobní příplatek (*ad personam*).⁵²⁸ Přidání adjunkta ale kancelář považovala za nadbytečné. V případě nemoci nebo nepřítomnosti jej může zastoupit některý z kancelistů, především ten, jenž mu byl dán k výpomoci.

Výše platů taxátora a jeho kontrolora svěřila dvorská kancelář péči dvorské komory. Jsou to úředníci, kteří zavisejí na ní a ona nejlépe bude moci posoudit velikost jejich finančního ohodnocení. Přidání adjunkta radnímu protokolistovi se zdá být o to potřebnější, když mají být zrušeny podle úmyslu panovnice funkce koncipistů. Jeho pracovní vytížení se tak zřetelně zvýší. Vede týdně již čtyři protokoly, nyní bude nutné na něj a jeho adjunkta přenést povinnosti u různých komisí (jež do té doby zastávali právě koncipisté). S navrhovaným zvýšením platu obou lze souhlasit.

⁵²⁷ Jana Nepomuka Steinera.

⁵²⁸ Byly mu přiznány panovnickým dekretem z 6. července 1776 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 557–558).

Zrušení mají být koncipisté uvedeni ještě v guberniálním návrhu. Je ale pravděpodobné, že stávající osoby budou z rozhodující části převedeny na jiná místa. Z jednoho se jistě stane sekretář, jiný může být používán jako adjunkt radního protokolisty. Jejich dosavadní platy musejí být zachovány.

Pokud se týká kancelistů, soudila dvorská kancelář, že se musí přistoupit na návrh gubernia, aby se jejich počet stanovil na 18 i s navrženými platy. Tento počet je kvůli stále se zvětšujícímu počtu činností potřebný. Naproti tomu plat dveřníka má zůstat na stejné výši jako dosud, protože má příležitostné příjmy.

Posouzení stavu guberniální účtárny ponechala kancelář na mínění dvorské komory. Ta se měla také obrátit na dvorský účetní dvůr (*Hofrechenkammer*), kde jsou o všech personálních a platových okolnostech informováni nejlépe. Dvorská kancelář požádala o vyjádření k navrhovaným úpravám systemizace, aby bylo možno předložit záležitost panovníci.

Hofrechenkammer se vyjádřila zanedlouho již 29. září 1776.⁵²⁹ S navrhovaným rozšířením systemizace moravského gubernia souhlasila tím spíše, že to bylo vhodné pro zajištění funkčnosti státní správy. Rovněž až na maličkosti byla srovnána s navrhovanými změnami účtárny, jež nebyla regulována od 27. ledna 1767. Srovnala ji také s účtárnou u českého gubernia a uvedla její obsazení i s platy personálu. Přehlédneme-li tyto údaje (relace je nijak nehodnotí) a vezmeme-li v úvahu, že Čechy jsou územně větší než Morava, čímž vysvětlíme, že v účtárně českého gubernia působilo více osob a obě měly jinou vnitřní strukturu, přece jen zaznamenáme, že srovnatelné funkce nebyly stejně placeny. Například tři písaři u české účtárny pobírali plat 400, 350 a 300 zl., u moravské měli všichni 300 zl. Sám účetní pobíral u české 1 500 zl. a měl placeného zástupce, zatímco plat moravského činil 1 000 zl. a zástupce neměl. Na Frommových obširných stížnostech tedy zřejmě něco bylo.

Nakonec se k systemizaci vyjádřila hlavní účtárna dvorské komory (*Kammeralhauptbuchhalterei*). Ve své relaci z 26. října 1776⁵³⁰ odpovídají její představený Franz Andreas Seth a početní rada („*Rechnungs-Rath*“) Ignaz Anton Krebs na otázku, o kolik větší budou náklady na mzdy po nové úpravě. Přiložili také pečlivě vypracované tabulky se současným i navrženým stavem *pro futuro* v nichž rozlišili stálé a dočasné platy (příplatky a osobní penze). Bylo tu navrženo mimo 18 kancelistů dokonce pět sekretářů, ale žádný koncipista. Když potom obě systematiky mezi sebou porovnali, přičemž srovnávali pouze výši fixovaných plateb, našli nové náklady vyšší skoro o 5 700 zl. Trochu škodolibě dodali, že kdyby se přidalo „*sehr belobten*“ expeditorovi (Steinerovi) jako osobní penze 200 zl., byl by rozdíl už téměř 5 900. Tato poznámka nebyla právě případná, protože odporovala jejich vlastní metodě výpočtu rozdílu. Nejednalo se totiž o stálou, ale pouze o dočasnou platbu („*ad personam und ohne Folge*“), jak sami uvádějí. Ponechali stranou také rozdíl v platbách personálu účtárny, kde nově navržené náklady byly vyšší jen o několik set zl.

Ted' již měla dvorská kancelář dosti informací k tomu, aby s návrhem na úpravu personálního a platového stavu mohla předstoupit před panovníci. Zda se tak stalo a jaké bylo rozhodnutí panovnice, není zcela jasné, protože se k tomu nepodařilo nalézt doklady.⁵³¹ Je

⁵²⁹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 1776, nefol., čistopis.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Mezi různě ohořelými písemnostmi se nalézá pouze adresní strana přednesení s neúplným datem 20. listopadu 177..., ale není úplně jisté, k čemu se toto torzo vztahuje.

ale možné, že výše prostředků, které by bylo nutné vynaložit navíc, byla tak vysoká, že se kancelář mohla již předem zaleknout předpokládaného odmítavého postoje panovnice. Jelikož nenásledovaly další návazné kroky, jimiž by mělo být potvrzení systemizace a platové změny, lze se ale domnívat, že záležitost opět nepostoupila dále. Také v dochovaných kamerálních vyúčtováních nelze nalézt ohlas nového stavu.

Jak plyne z žádosti devíti guberniálních kancelistů v září 1777 podané ke dvoru, gubernium urgovalo již 28. února 1777 schválení návrhu.⁵³² Ve svém mnohdy exaltovaném rozkladu rekapitulovali žadatelé zatím učiněné kroky a pro svůj nuzný stav prosili panovnici o potvrzení navržené systemizace. Jejich složení bylo pestré, rozhodně se nepodepsali pouze akcesisté bez platu. Nalezneme mezi nimi kupodivu i dva nejstarší, několik placených, ale i nadpočetné. Slova jejich žádosti si stěžovala na podobné věci, jako uváděl Fromm, nicméně odkrývala běžnou praxi. Dozvídáme se například, že před tím, než získali placené místo, sloužili nejstarší z nich 18, 14 a 12 let bez platu.⁵³³ Když konečně získali alespoň malé platy, museli z nich zaplatit karenční taxu. Když za sedmileté války byly mzdy vypláceny v bankovních obligacích místo hotově, museli při výměně platit navíc 18–20 nebo také 25% daň! U kuponů nebo bankocetlí to už bylo jen 9, 10 a 12 %. Mladším žadatelům se zase nelíbilo začlenění kancelistů bývalého komerčního konsesu do služebního pořadí. Nelze se divit, prodlužovalo to cestu k platu, případně jeho zvýšení.

Z existence žádosti ale především vyplývá, že se s ustavením nového personálního a platového schématu tři čtvrtě roku nic nedělo. Z kancelářských poznámek lze říct, že žádost viděla koncem září panovnice a začátkem října ji probírali na radním sezení dvorské kanceláře. Možná ale právě tato prosba byla impulzem, že se záležitost znovu dala do pohybu, protože 16. října 1777 je datován koncept přednesení k panovnici s návrhy v této věci.⁵³⁴ Ale schválení se ještě trochu protáhlo, protože teprve 16. ledna 1778 informuje dvorská kancelář dvorskou komoru, že návrh guberniální systemizace personálu a platů byl přiveden ke konci a schválen panovnicí. Požádala ji o vypracování konečného návrhu platů.⁵³⁵

Po získání přesných údajů o platech od dvorského účetního dvora (*Hofrechenkammer*) začátkem února již nic nebránilo tomu, aby schválený guberniální statut byl odeslán do Brna, což se skutečně stalo dekretem dvorské komory datovaným 26. února 1778. Jím se v příloze zasílal nástin (*Entwurf*) personální a platové systemizace *pro futuro et stabili*, podepsaný komorní hlavní účtárnou 6. února.⁵³⁶ Dlouho očekávaný statut (zvláště nižším personálem) skutečně přinášel rozšíření úředních míst. Slova dekretu pouze připoměla, že kancelisté, kteří jsou při této příležitosti nově ustanoveni a pobírají plat, jej mají dostávat ode dne složení úřední přísahy. To však představovalo nutnou úřední frázi, protože tato zásada byla obecně známa. Ostatní osoby, jimž jsou vypláceny fixní příplatky k platům nebo pobí-

⁵³² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 1776, nefol., čistopis, nedatováno, praes. chybí.

⁵³³ Žádost sice neuvádí, o koho se jedná, ale podle postavení v titulárním kalendáři a pořadí podpisů, lze identifikovat alespoň dva. Osmnáct let bez platu by se mělo týkat Františka de Paula Scheüreho, čtrnáct Jana Chrysostoma Bruckmanna.

⁵³⁴ ÖStA, FHKA, Österreichisches Camerale, kart. 1984, Num. 368, fol. 127–130; koncept, podepsán rada Stupan.

⁵³⁵ ÖStA, FHKA, Österreichisches Camerale, kart. 1984, Num. 28, fol. 122–124; čistopis.

⁵³⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 467–475; čistopis, praes. 12. 3., podepsán prezident komory Kolo-vrat.

rají částku vztahující se pouze k jejich osobě (*ad personam*), je mají dostávat od 20. listopadu 1777. Když si uvědomíme, že práce na novém statutu začaly již v roce 1773, kdy se již pociťovala potřeba regulace personálu gubernia a jeho platů, potom konečné schválení trvalo asi sedm let.

Dvorský dekret prezentovali v Brně až 12. března a následující den jej probírali na radním sezení. Důkladné seznámení se s novým uspořádáním personálu okamžitě iniciovalo dvě žádosti o vysvětlení ke dvoru. V relaci s datem 13. března gubernium prosí rozhodnutí ohledně několika problémů v personálním statutu.⁵³⁷ Na přiloženém opisu statutu dokumentovali své výhrady. Za první: z personálního statutu byl zcela vynechán kancelista Karel Schettel. Za druhé: že kancelista František Klecker přeskočil proti v kanceláři gubernia dodržovanému služebnímu pořadí podle odsloužených let dva starší kancelisty Pflauma a Kubáta. Za třetí: že kancelista Beck následuje v soupisu dva mladší kancelisty Josefa Bruckmanna a Floriána Friedricha. Tyto přesuny, jak uvádějí, mohou vnést nejistotu mezi ostatní kancelisty, protože u moravského gubernia se velmi dbá na pořadí odsloužených let.

K tomuto zjištění si nechali vypracovat dobrozdání od expeditora Steinera. Jeho „*Unterthänigste Nota*“⁵³⁸ má sice datum 15. března, tedy po datu guberniální relace ke dvoru, ale to je datum projednání dekretu na radním sezení. Koncept relace byl ve skutečnosti hotov až 20. března,⁵³⁹ ale o věcných chybách v personálních záležitostech (nebo alespoň o náznaku k nim) věděli pravděpodobně již při projednávání. Steiner ve svém dobrozdání ujistil o pochybeních (tříkrát jsem se díval, píše) a podal kompletní obsazení kanceláře s přesným služebním pořadím podle odsloužených let i velikostí platů. Podle této tabulky jsou jeho výhrady oprávněné. Schettel podle Steinerovy tabulky nastoupil k úřadu v roce 1769 a měl mezi placenými kancelisty nejmenší plat.

Také gubernium ve své relaci dokládalo Schettelovy zásluhy a neskrývalo mínění, že by musel být neobyčejně poškozen. Schettel začínal jako dveřník u komerčního konsesu, kde získal plat 150 zl., ale pro jeho spolehlivost mu byl umožněn vstup mezi guberniální akcesisty. Pro své vlohy získal přednost před dalšími akcesisty Titlem a Beckem. S tímto služebním pořadím byl také rozhodnutím panovnického reskriptu 10. září 1772 s ostatním personálem komerčního konsesu vřazen mezi guberniální úředníky.

Není ale divu, že dvorská komora udělala v tomto případě chybu. Schettel se totiž nevykazuje v kamerálních systemizacích mezi guberniálními úředníky, ale díky svému původnímu platu dveřníka komerčního konsesu na jiném místě. Fakt, že fungoval v kanceláři gubernia, nemusel být u dvorské komory zcela známý, když to neuváděla brněnská komorní pokladna ve svých kamerálních vyúčtováních. Jako kancelista je uveden v brněnských titulárních kalendářích od roku 1773, ale ty nebyli povinni ve Vídni číst.

Vynechání Schettela i další chyby ukazují, že ve Vídni neměli úplně přesný přehled o aktuálním stavu, počtu a jménech podřízeného personálu. Vídeňský návrh uvádí 11 řádných (tedy placených) kancelistů a pět mimořádných, celkem tedy 16 osob. Naproti tomu ze Steinerova přehledu plyne, že stávající počet kancelistů byl rozdělen do tří skupin – placení kancelisté, jichž bylo 12 (a mezi nimiž byl i Schettel, placený ale odjinud), nadpo-

⁵³⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 488–493; koncept.

⁵³⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 480–482.

⁵³⁹ Podle kancelářské poznámky na rubu relace: 20/23/24; expedována tedy byla, pravděpodobně pro několik nutných příloh, až 24. března. Expedované písemnosti držely datum sekretářova dorzálního dekretu.

četní v počtu čtyř a také čtyři akcesisté, což dělalo dohromady 20 osob. Proto také v zaslané verzi nové systemizace, kde se počítalo s 18 placenými kancelisty rozdělenými do šesti tříd podle vzorce navrženého guberniem již v roce 1776, jsou poslední dvě místa prázdná, neboť ve Vídni tam z neznalosti moravských poměrů neměli koho napsat. Gubernium hned na tato dvě „systemizačně“ neobsazená místa doporučilo dva své akcesisty, Augustina Langa a Josepha Möllera, které již dříve u úřadu používali jako příležitostné týdenní písaře v roce 1774.⁵⁴⁰

Druhá relace ke dvoru datovaná stejného dne se týkala chybějících koncipistů,⁵⁴¹ kteří byli guberniem do předchozích návrhů vždy zahrnuti. I když úmysl panovnice zcela zrušit tuto funkci nebyl výslovně obsažen v žádné výzvě k návrhu na personální systemizaci, zdá se trochu s podivem, že by o tom v Brně nic nevěděli, když prezident gubernia a nejvyšší český a první rakouský kancléř byli bratři. Gubernium připomenulo, že sama panovnice při jeho vzniku ustanovila koncipisty. Bylo by sice možné s nimi počítat na místa adjunktů expeditora, registrátora a radního protokolisty, ale to by přineslo jisté těžkosti, protože jsou užíváni k rozsáhlým činnostem. Koncipisté především působí jako aktuáři nebo při vedení protokolů u mnoha guberniálních komisí, které se během týdne konají. K tomu nemůže být použit podle staršího panovnického nařízení žádný ze sekretářů, protože by se mohli nedostávat u guberniálních expedicí. Ty jsou důležité, ale i velmi četné, přičemž jejich množství stoupá. Koncipisté jsou také potřební při zastupování sekretářů a ostatních oficiantů v případě jejich nemoci nebo nepřítomnosti.

Rezolucemi z 26. února a 20. června 1778 byl počet kancelistů systemizován na 18 placených.⁵⁴² Kamerální rozpočet zavedl pro vojenský rok 1779 nové kategorie jejich rozdělení, nyní do šesti tříd po třech osobách s mírným navýšením platu: 3 × 500, 3 × 450, 3 × 400, 3 × 350, 3 × 300 a 3 × 150 zl. Celkem bylo tedy placených 18 kancelistů, ale od června 1778 tu působili ještě další dva, označení jako akcesisté.⁵⁴³ Konečně dekretem z 20. června 1778⁵⁴⁴ přichází nově rektifikovaná personální systemizace, kterou potvrdila účtárna dvorské komory (*Kammeralhauptbuchhalterei*) již 5. května 1778.

Vidíme, že počet placených sil byl rozšířen. Dvě nové třídy vznikly stabilizací příplatků, které byly trvale vypláceny od konce 50. let. Neplacený personál byl nyní v titulárních kalendářích důsledně zahrnován pod označení akcesisté. Námitky ohledně koncipistů nebyly nic platné, v nové systemizaci byli zrušeni. Jak ale ukázal čas, nebylo to definitivní. Navzdory ní byli v brněnských titulárních kalendářích i nadále koncipisté uváděni. Obsazení účtárny tu nebylo řešeno. Účetní Fromm nenavrhoval ani tak rozšíření personálu, jako spíše platová vylepšení.

Z popsaného postupu při schvalování nové personální systemizace, ale i z různých žádostí o placené místo (a bylo by možné uvádět mnohé další doklady, více či méně srdečryvné), je jasně patrné, že se stále zvětšoval rozdíl mezi množstvím nutné práce a počtem personálu k jejímu zvládnutí. Úspory písařiny ani dosavadní předávání kompetencí nedokázalo zabránit tomu, aby úřady stále požadovaly k zastání práce další osoby. Vzhledem

⁵⁴⁰ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha 31. Dez. 1774, nefol.

⁵⁴¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 494–499; koncept relace.

⁵⁴² MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 696; personální systematika pro 1779.

⁵⁴³ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 691–724; kamerální systemizace pro 1779.

⁵⁴⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 588–599; čistopis, praes. 4. 7.

k omezeným prostředkům však tito lidé nemohli být dostatečně ohodnoceni. Mohli se tak někdy skutečně dostat za hranici, která neodpovídala důstojnosti a významu zeměpanského úředníka. Avšak ekonomické postavení personálu bylo v konečném důsledku i vizitkou panovnické služby.

Proto se dvůr snažil hledat cesty, jak ušetřit prostředky a přitom zabránit nouzovému ekonomickému stavu personálu. Listem ze 14. ledna 1778⁵⁴⁵ sdělil nejvyšší kancléř Jindřich Kajetán Blümegen prezidentovi gubernia, shodou okolností svému mladšímu bratruvi, úmysl panovnice, že v budoucnu nemá být do zeměpanských služeb přijat žádný ženatý úředník, s výjimkou toho, jenž by získal místo sekretáře. Toto nařízení se tedy netýkalo sice všeho kancelářského personálu, ale přesto jeho drtivé většiny. Je poněkud diskriminující a lze za ním rozpoznat snahu o omezení argumentace žadatelů o plat, kteří by poukazovali na bídné rodinné poměry a „ubohá dítká“, jak tomu skutečně v žádostech bylo. Zřejmě se předpokládalo, že svobodný člověk bude mít daleko menší životní nároky a tedy nebude vytvářet finanční tlak na erár.

Protože sdělení bylo v podstatě obecné, požádal prezident gubernia Kryštof Blümegen 27. ledna toho roku⁵⁴⁶ o upřesnění a vysvětlení nejasností. Nejvyšší kancléř odpověděl listem ze 14. února 1778⁵⁴⁷, že se nařízení vztahuje jen na nově přijímané osoby, ne na ty, které již jsou ve službě a chtěli by se oženit, stejně tak jako na stavovské nebo městské úředníky. Z odpovědi lze vyvodit, že se nařízení míjelo účinkem. Nováček musel sice nastoupit svobodný, ale potom se mu vyloženě nezakazovalo, aby se oženil. Pravděpodobně šlo jen o jeden z dalších okamžitých nápadů panovnice nebo jejího syna (v té době spoluvladaře), či dvora.

V mírové době bylo možné předpokládat, že s rozvojem státu, který souvisel s autoritou a silou monarchie, a proto jej měla panovnice i její spoluvladař na mysli, stále poroste počet vyřizovaných záležitostí a tedy zátěž úřadu. To si zase vyžádá další personál, který nebude zadarmo. Dvůr byl po celé sledované období velmi opatrný na další výdaje na úřednictvo. Musel tak ovšem čelit mnoha emotivním prosbám o příplatky, výpomoc, či zvýšení platů s odvoláním na to, že stav mnohých úředníků nedělá čest panovnickému domu. Systém se tak dostával na samou hranici funkčnosti. Východisko z tohoto stavu lze vidět pro státní správu ve dvou rovinách. Buď obětovat větší finanční prostředky na platy, nebo racionalizovat správní aparát a vše, co souvisí s jeho činností. Tyto změny uskutečnil až příští panovník.

Reformy na počátku osmdesátých let

Po smrti Marie Terezie 29. listopadu 1780⁵⁴⁸ se ujal samostatné vlády její syn Josef II. Doba jeho panování je spojena s množstvím reformních zásahů do nejrůznějších oblastí života. Jednou z prvních, na niž císař zaměřil svou pozornost, bylo fungování státní správy. Hlavním cílem bylo nalezení její efektivity a odstranění zbytečných formalit, protože dobře a účinně fungující administrativní aparát mohl lépe zajistit další bezproblémové pokračová-

⁵⁴⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 601–602; čistopis, praes 23. 1.

⁵⁴⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 603–604; koncept.

⁵⁴⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 605–606; orig., praes. 22. 2.

⁵⁴⁸ O posledních dnech panovnice viz HUSS, Frank: *Der Wiener Kaiserhof. Eine Kulturgeschichte von Leopold I. bis Leopold II.* Wien 2008, s. 119–120.

ni a ještě větší akceleraci reforem. Josef II. byl odhodlán k daleko razantnějším krokům než jeho matka. Jeho názory ale nebyly nijak překvapivé, utvářely se delší dobu a vyložil je ve svých dřívějších memorandech. Nový správní aparát měl být striktně monokraticky orientován s panovníkem v čele.⁵⁴⁹ Změny se týkaly nejvyšší úrovně správy i nové organizace práce v kancelářích a jejich provedení si vyžádalo nějaký čas. Ještě předtím, než panovník učinil zásadní proměnu správního aparátu jako celku a přeskupil úřady a jejich kompetence,⁵⁵⁰ vedly první reformní kroky této doby k úpravám úřadování u stávajících institucí.

Již na jaře následujícího roku můžeme zachytit první doklady zásahů do byrokratického aparátu, jako je manipulační předpis pro gubernia všech zemí z 22. února 1781.⁵⁵¹ Poukazy na obecně pomalý postup při vyřizování záležitostí nalezneme ve dvorském dekretu z 31. března 1781. Předepisoval různá zlepšení pro jednání především krajských úřadů, která měla vést k urychlení a spolehlivosti byrokratického chodu.⁵⁵² Dvorským dekretem z 16. března 1781⁵⁵³ bylo zase přikázáno, aby byl ke každému referentovi přidán koreferent. Mělo se tak dosáhnout objektivity při posuzování a rozhodování důležitých záležitostí a také mohl sloužit při prvních konzultacích jako rádce. Koreferentem byl vždy jiný rada. Praktický důsledek tohoto nařízení spočíval především v tom, že koreferent byl určen jako stálý zástupce referenta v případě jeho nepřítomnosti nebo nemoci, na rozdíl od předcházejících dob, kdy nepřítomného radu zastupoval často *ad hoc* určený substitut, jemuž byly písemnosti přiděleny prezidentem. Nemáme k dispozici žádné indicie, z nichž by plynulo, že náhradníci za nepřítomné referenty jsou určováni podle předem stanoveného klíče.

Ale skutečně významný je v tomto směru dvorský dekret z 18. května.⁵⁵⁴ Prikazoval odstranění nadbytečných formalit při úřadování a při komunikaci s nadřízenými úřady. Mechanické a formální kroky se měly co nejvíce omezit a vše se mělo vykonávat s minimálním počtem lidí. Prezidentům gubernií svěřoval rozhodovací autoritu, takže ke dvoru se měly posílat relace jen v nejnnutnějších případech. Měly být stručné s jasně formulovaným jádrem. Prezident musel dbát na zjednodušení všech činností, měl zrušit radní sezení, jak probíhala doposud, a jim vymezené dny a hodiny. Měla se konat pouze při důležitých příležitostech. Měl také stanovit podle sebe chod vyřizování záležitostí tak, aby věci šly co nejrychleji. Dekret nařizoval, aby se protokoly ke dvoru posílaly po osmi dnech, přičemž nikdy ne později, než osm dní po formulovaném rozhodnutí. Nově pod vedení gubernia připadla bankální administrace.

Nejvýznamnějším z celého dekretu bylo svěření rozhodovací autority prezidentovi gubernia, čímž se mu ponechala větší míra volnosti při vedení úřadu. To byl princip, který Josef II. prosazoval i přes nesouhlas některých členů státní rady. Panovník předpokládal, že při rozhodovacím procesu se bude při poskytnuté samostatnosti řídit pouze panovníkovými

⁵⁴⁹ BECKER, Peter: „Kaiser Josephs Schreibmaschine“, s. 229 n.

⁵⁵⁰ Ke správním reformám doby Josefa II. viz WALTER, F.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*, s. 108–114; HELLBING, E. C.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, s. 302–318; VOCELKA, K.: *Glanz und Untergang*, s. 366 n.

⁵⁵¹ ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 100.

⁵⁵² MZA, B 17, sg. 37, kart. 213, fol. 119–122; čistopis.

⁵⁵³ BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 60.

⁵⁵⁴ MZA, B 1, sg. G 95/50, kart. 572, fol. 6–7; čistopis, praes. 20. 5. Viz také ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 99.

záměry.⁵⁵⁵ Za tímto principem je zcela zřetelná snaha po zjednodušení úřadování a zvláště odstranění písariny. Když obdržel prezident rozhodovací pravomoci v intencích panovníčských výnosů, potom nebylo nutné, aby byly stylizovány a psány často relace ke dvoru. Jaká to změna proti předcházejícím letům, kdy se úřad musel ke dvoru obracet s maličkostmi a očekávat kupříkladu schválení malého příplatku pro subalterního úředníka nebo povolení týdenních písarů ke zvládnutí nové agendy. Ale i námítky státní rady nebyly zcela pomínutelné, protože nový systém by mohl vést k narušení jednoty, v některých případech až unifikace, těžce budované během panování Marie Terezie.

Kryštof Blümegen informoval nejvyššího kancléře (svého staršího bratra) v listě z 23. června, jakým způsobem reagoval na tento dvorský dekret a jak reorganizoval gubernium. Nová pravidla se týkala referentů a způsobu projednávání záležitostí, z nichž již jen část se probírala v plénu, což se projevilo ve vzhledu radního protokolu. Změny se týkaly také vedení podacího protokolu, kde se od té doby došla podání číslovala ve vzestupné řadě od počátku roku, a zapisovalo se do předtištěného formuláře. Zjednodušování úředních činností směřovalo k omezení projednávání záležitostí *in pleno*. Nová úřední praxe byla zavedena od 16. června 1781⁵⁵⁶ a toto datum přineslo pro vnitřní chod gubernia zásadní změny.

Od tohoto dne byl zaveden skutečný podací protokol, do něhož byla zapisována podání vzestupně po celý rok. Pro způsob jeho vedení byla stanovena pravidla, stejně jako pro radního protokolistu samotného. Byla mu vymezena doba, kdy musel být v úřadě a zapisovat podání do předtištěných formulářů a kdy měl předávat přijaté písemnosti podle obsahu příslušným radům.⁵⁵⁷ Na nich se od této doby začala objevovat čísla, která odpovídala podacímu protokolu. Zpravidla byla umístěna vedle prezentačního data.

Především se ale zcela změnil způsob projednávání záležitostí. Byl zaveden prezidiální systém, favorizovaný Josefem II., který nahradil dosadní zažitý gremiální způsob.⁵⁵⁸ Prakticky to znamenalo, že jen některé záležitosti byly probírány *in pleno*, zatímco většina ostatních byla vyřizována příslušnými rady v rámci jejich departementů. Lze se o tom prakticky přesvědčit v radním protokolu. Tady již nejsou zaznamenávány záležitosti probírané na jednotlivých sezeních v dřívějším intervalu dvakrát týdně, ale struktura jejich zápisu je zcela jiná. Zapisují se všechny v týdenní periodě a nedá se poznat, který týdenní den byly vyřizovány. U některých je potom poznámka o projednávání v plénu.

Radům se dostalo poučení, jak v novém systému pracovat. Každému radovi měla být od podacího protokolu denně dodána doručená dvorská nařízení a jiná *exhibita* (doručené písemnosti). Oni je museli ještě týž den otevřít a pročíst. U těch dvorských nařízení a exhibit, u nichž prezident uzná za vhodné, aby byla vyřízena u radního sezení, měl být postup poněkud modifikovaný. Přes protokolistu podacího protokolu, jehož na to měl prezident upozornit, se informace dostala k příslušnému radovi. Ten měl vypracovat písemné přednesení, ale již v příslušné formě expedované písemnosti, jakou záležitost vyžadovala.

⁵⁵⁵ Viz také BRODESSER, S.: *Vznik moravskoslezského gubernia*, s. 141.

⁵⁵⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol.; relace prezidenta Kryštofa Blümegena z 23. června 1781 ke dvoru; koncept MZA, B 1, sg. G 95/50, kart. 572, fol. 17–18 (bez příloh). Změny v úřadování u českého gubernia viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 101 n.

⁵⁵⁷ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol.; příloha B. Podrobnější popis stanovené vnitřní instrukce viz kapitola Podací protokol.

⁵⁵⁸ K zápasu mezi oběma systémy viz HOCK, C. – BIERMANN, H. I.: *Der österreichische Staatsrath*, s. 118–120; BRODESSER, S.: *Vznik moravskoslezského gubernia*, s. 142 n.

Jakmile s tím byl hotov, měl informovat prezidenta. Záležitost měla být řádně vyřízena na sezení, které měl představený úřadu svolat podle nutnosti, aniž by byl vázán nějakým předem stanoveným určitým dnem.

Všechna ostatní dvorská nařízení a *exhibita* měl každý referent podle svého úsudku rozdělit na více a méně důležitá. Mezi ně patřila například nesporná rozhodnutí, návody k postupu ve věcech nebo intimace. Vyřízení těchto věcí měl referent sám nakoncipovat, opatřit poznámkou „*concepi*“ nebo „*vidi*“ a předat prezidentovi. V důležitějších záležitostech měl sice také sestavit písemné mínění ve formě vyžadované expedované písemnosti, ale následně je měl předat koreferentovi. Ten, kdyby nenašel nic k doplnění, je měl opatřit svým jménem a u něj slovem „*legi*“. Kdyby ale cítil potřebu něco doplnit, měl to poznamenat na zvláštní list a potom doručit vše (exhibitum, návrh referenta a mínění koreferenta) řediteli kanceláře, jímž byl tehdy rada Jan Křtitel Mitrovský. Ten měl připojit své mínění a nakonec předložit záležitost prezidentovi k rozhodnutí.

Radové měli vyřizovat záležitosti pokud možno do 24 hodin. Aby se tak běžně dělo, byla stanovena pravidla pro mechanismus psaní konceptů. U těch písemností, jež referující rada sám vlastnoručně nenastyloval (a jichž byla zřejmě většina), musel denně brzo ráno v určenou hodinu povolat k sobě expedienta, zpravidla sekretáře, (určeného prezidentem) a přikázat mu, aby navrhl znění konceptu. Mělo zůstat na vůli každého referenta, aby se v případě pochybností poradil s prezidentem o způsobu vyřízení záležitosti, což jen mohlo posloužit efektivitě státní služby. Nebylo také možné povolit, aby ve stejný čas byl u úřadu nepřítomen referent a koreferent.⁵⁵⁹

Prezident také znovu stanovil rozdělení agend na tzv. departementy. Do této doby sloužil tento termín ke shrnutí a popsání úředních kompetencí, které byly vyhrazeny jednotlivým radům, tedy jako obvod jejich činnosti. Nešlo tedy o nějaká samostatná oddělení ve smyslu odborů u dnešních úřadů, protože jim nebyl přidělen subalterní personál, jež by byl podřízen výhradně jenom jim. Agenda byla rozdělena mezi stávající rady – departementy se určovaly podle radů, každý rada měl nějaký departement, bylo jich tedy tolik, co radů. Protože měl úřad aktuálně 11 radů, měl i jedenáct departementů. Rozdělení agend mezi ně ukazuje zasláný soupis s datem 15. června 1781.⁵⁶⁰

Protože v něm prezident stanovil k referentům nejen koreferenty, jak mu přikazoval ostatně výše zmíněný dekret z 16. března, ale kromě nich také expedienty (sekretáře nebo jiné úředníky), bylo by to možné považovat za první krok směrem ke vzniku samostatně pracujících oddělení. Ale jen teoreticky, protože služeb některých z určených osob využívalo více radů, byli tedy pro ně společní. Nižší kancelářský personál nebyl rozdělen vůbec. Faktické rozčlenění na skutečné departementy ve smyslu samostatných oddělení lze očekávat tedy až v pozdější době.

V této době už také u sezení bylo jen minimum radů, kteří by nereferovali a jen u sezení zasedali, jak jsme to zaznamenali v době reprezentace. V titulárním kalendáři pro rok 1781 jsou v seznamu radů uvedeni navíc tři další, totiž Schauerfels, Kriegisch a Kaschnitz, jejichž jména v rozdělení z 15. června nenajdeme. Jejich nezatížení referentskými povin-

⁵⁵⁹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol., ohořelé; list Kryštofa Blümegena z 23. června 1781, příloha A.

⁵⁶⁰ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol., ohořelé; příloha C. Podrobnější vysvětlení viz kapitola Radní sezení. Popis rozdělení viz BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 18 n.

nostmi je zcela pochopitelné. Schauerfels byl v této době již ve výslužbě (*jubilatus*) a navíc žil ve Vídni, zatímco Kriegisch zemřel ještě před reformními úpravami 19. dubna 1781.⁵⁶¹ Zůstává tedy pouze Antonín Valentin Kaschnitz z Weinberka, jenž se stal guberniálním radou již 11. prosince 1780.⁵⁶² V době zhotovení tohoto soupisu byl tedy radním, jenž u gubernia sloužil nejkratší dobu. Mohli bychom uvažovat, že pouhé půlroční zkušenosti, jež měl za sebou, ještě nedovolovaly, aby mu byl svěřen samostatný referát. Ale zákulisí bude pravděpodobně jiné, protože Kaschnitzovi ani později, v rozdělení departementů z 9. července 1782,⁵⁶³ nebyla vymezena specializovaná agenda. Jako znalec principů raabizace se stal člověkem Josefa II., jenž mu nabídl kromě místa guberniálního rady také správu státních statků na Moravě a později i ekonomickou správu moravských královských měst.⁵⁶⁴

Dekretem ze 17. června 1781⁵⁶⁵ se stanovovala další pravidla k vedení protokolů i jejich druhy. Dvůr také předepisoval, aby radní protokoly, které se měly pravidelně předkládat dvorským úřadům, byly děleny do 11 sešitů, a to podle věcného rozdělení.⁵⁶⁶ Měly být zasílány po osmi dnech, jak bylo předepsáno dříve, a byly rozděleny takto: 1) *publico-politica, provincialia*, záležitosti měst, cest a dědické daně; 2) církevní záležitosti; 3) věci víry; 4) nadační záležitosti; 5) exjezuitské věci; 6) záležitosti migrantů; 7) *commerciale*; 8) věci normálních a latinských škol; 9) vojenské záležitosti; 10) zdravotnictví; a 11) rektifikační záležitosti. Dělení ale nebylo podle departementů, i když jejich počet u gubernia koresponduje s jeho 11 skupinami. Ve Vídni věděli, že agenda v jedné skupině byla rozdělena mezi více radů. Toho se také týkal požadavek, aby ode všech zainteresovaných byly protokoly shromážděny do jednoho sešitu.

Obtížně si lze představit, že by vždy byl k takto vymezeným skupinám určen jeden konkrétní rada. Podle počtu projednávaných záležitostí byly nesrovnatelné. Zatímco politické a veřejné věci, stejně jako komerční záležitosti byly početné a na denním pořádku, u jiných skupin lze o tom pochybovat. Vyřizování nadačních záležitostí, migrantů nebo exjezuitik nemohlo být tak časově náročné, takže rada, jenž by měl pouze jednu z těchto agend ve své gesci, by byl oproti jiným ve výhodě. Také zmíněná rozdělení departementů z této doby jdou přes hranice vymezených skupin. Pouze rada a protomedik Michael Valenzi měl stále na starosti pouze zdravotní záležitosti.

V druhé polovině roku se také objevují zjednodušené formy expedovaných písemností. Podařilo se zachytit novou formu relací ke dvoru⁵⁶⁷ i rekvizitoriálních misiv.⁵⁶⁸ Dvorským dekretem z 22. prosince 1781⁵⁶⁹ se politickým a soudním úřadům nařizují změny v písemné agendě. Všechna tato opatření mají vést ke zjednodušení a urychlení byrokratické komuni-

⁵⁶¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 761; koncept ke dvoru z 20. 4. 1781.

⁵⁶² Viz BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 318.

⁵⁶³ MZA, G 10, č. 1043, fol. 24–36.

⁵⁶⁴ KROUPA, Jiří: *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost*. Brno 2006, s. 50–51. O něm také D'ELVERT, Christian: *Die Kaschnitz von Weinberg*. Notizen-Blatt 1869, č. 9, s. 69–71.

⁵⁶⁵ MZA, B 1, sg. G 95/50, kart. 572, fol. 15–16; čistopis, praes. 20. 6. Viz také BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 59.

⁵⁶⁶ Dvorský dekret nepožaduje dělení protokolů podle departementů, jak míní BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 59–60.

⁵⁶⁷ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1984, fol. 1660–1661; relace z 30. listopadu 1780.

⁵⁶⁸ MZA, C 4, č. 2469; tamtéž G 147, č. 171.

⁵⁶⁹ MZA, B 17, sg. 37, kart. 213, fol. čistopis; B 1, kn. 216, s. 542–569; opis.

kace. V písemnostech mají být odstraněny všechny nadbytečné, formální a kurtoazii odpovídající části. Hlavním hlediskem byl účel. Návody ke zjednodušení se týkaly písemností pro strany (veřejnost) i komunikace mezi instancemi. Například i vnější adresa na žádostech k panovníkovi neměla být košatá, ale napříště stačilo prosté „*An Seine Majestät*“. Stejně tak mělo být jednoduché i oslovení na začátku textu, jenž má být formulován jasně a bez zbytečných formalit. Také u podpisů je nutné upustit od předpodpisové kurtoazie. Text se měl nyní psát pouze po polovině psací látky, a to levé.

Opět se také mění obecná komunikační písemnost, jejímž prostřednictvím byly ode dvora nejvyšším zeměpanským úřadům zasílány všechny příkazy, normálie a tištěné patenty. Tu představoval od konce roku 1763 až do počátku roku 1782 tzv. „dekret se *signatum*“. Nyní se objevuje ještě více zjednodušená forma dekretu, tzv. typ „s prostým datem“. Z jeho textu jsou odstraněny poslední stereotypní formule, takže obsahuje pouze jádro sdělení.

Již od doby, kdy se Josef II. začal v květnu 1761 účastnit zasedání státní rady a vnikl do jejího fungování, uvažoval o reformě centrálních úřadů. Své představy vyložil v několika pamětních spisech, z nichž je patrný posun jeho názorů. Jeho plány se ale za života jeho matky nerealizovaly.⁵⁷⁰ Není proto divu, že již od počátku své samostatné vlády se zabýval reformou státní správy a jejím uvedením v život. Principy vyložil státní radě ve vlastnoručním listu z 26. března 1781. Výsledkem těchto plánů a diskusí k nim v rámci státní rady⁵⁷¹ bylo opětovné sloučení politické a finanční agendy, k níž přibyla ještě bankální, v jednom úřadě. Proto byla 14. října 1781 spojena česká a rakouská dvorská kancelář s dvorskou komorou a bankální administrací. Vznikl tak obrovský centrální úřad s dlouhým názvem „Spojená česko-rakouská dvorská kancelář, dvorská komora a bankodeputace“. Panovník chtěl tímto krokem dosáhnout zjednodušení správy a z ní vyplývající maximální úspornosti.

Koncem roku 1781 byla ve státní radě projednána nová organizace zemských (= zeměpanských) úřadů.⁵⁷² V rámci postupující centralizace měl být jejich dosavadní počet zmenšen, a to tak, že některé úřady menších zemí měly být spojeny. Tím ale byly *de facto* sjednoceny také jimi spravované země. O takovém spojení se uvažovalo již za Marie Terezie v 70. letech, ale bylo dekretem z 31. března 1777 odloženo. Sloučení Moravy a rakouského Slezska proběhlo postupně ve dvou fázích. Ta první začala zrušením bankální administrace v Opavě 1. února 1782 a jejím sloučením s bankální administrací v Brně. V Opavě, Bílsku, Těšíně a Krnově zůstaly zachovány pouze její inspektoráty.⁵⁷³

Dekretem ze 17. května 1782 byl zproštěn úřadu dosavadní guberniální prezident Kryštof Blümegen, bratr nejvyššího kancléře Jindřicha Kajetána Blümegena. K jeho odvolání využil dvůr správních a personálních změn, k nimž tehdy docházelo u úřadů všech úrovní. Stejněho dne byl na toto místo jmenován dosavadní viceprezident apelačního soudu v Dolním Rakousku Ludvík Cavriani, rozhodný stoupenec josefínských správních reforem.⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ Obširný výklad o vývoji jeho názorů přináší RIEGER, B.: *Císař Josef II. a správní centralism*, s. 293 n. Viz také WALTER, F.: *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung*, s. 425 n.

⁵⁷¹ Znění otiskuje RIEGER, B.: *Císař Josef II. a správní centralism*, s. 319–321, příloha 2; diskusi k obsahu s. 303–310; viz také HOCK, C. – BIERMANN, H. I.: *Der österreichische Staatsrath*, s. 112 n.

⁵⁷² Např. HOCK, C. – BIERMANN, H. I.: *Der österreichische Staatsrath*, s. 115 n.

⁵⁷³ *Brünner Zeitung* 1782, č. 12, s. 95. Viz také BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 24 n.

⁵⁷⁴ BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 24.

V dekretu Cavrianimu jsou uvedeny důvody odvolání jeho předchůdce. Sloučení (o něm se mluví jako již o rozhodnutém) královského úřadu ve Slezsku s moravským guberniem a tím vzrostlá agenda a úřadování vyžaduje nevyhnutelnou změnu. Proto panovník zprošťuje spravování úřadu guberniálního prezidenta Blümegea, jemuž se dostalo laskavého ujištění, že toto jeho propuštění nevyhází z žádné příčiny a nespokojenosti, nýbrž se činí pouze kvůli spojení úřadů a z něho vyplývajících zvýšeného množství úředních činností, a zdá se nutné s ohledem na jeho vyšší věk.⁵⁷⁵ Přesto však odešel s nižším výslužným, než by mu příslušelo.⁵⁷⁶

Podle nařízení dekretu z 10. června toho roku se Královský úřad v Opavě administrativně spojil s moravským guberniem ke dni 30. června,⁵⁷⁷ čímž skončila první fáze reformy, ale formální propojení obou úřadů trvalo ještě více než půl roku.⁵⁷⁸ Moravskoslezské gubernium bylo sice vyhlášeno dekretem až z 15. března 1783,⁵⁷⁹ ale expedované písemnosti jsou již vydávány s tímto titulem (např. „*Ex consilio gubernii Moraviae et Silesiae*“) od 1. července 1782.⁵⁸⁰

Podle počtu písemností zapsaných do registraturního protokolu sleduje zatížení úřadu na počátku 80. let tendenci z předcházejícího desetiletí. Postupné nárůsty se drží v rozmezí několika procent. Postupně se zvyšující čísla se teprve nyní začínají blížit hodnotám z vypjatých let sedmileté války.

Počet zapsaných záležitostí v registraturních knihách v letech 1780–1782

rok	počet registrovaných kusů		
	ročně	nárůst v procentech	měsíčně
1780	13 958	+ 4,3	1 163,167
1781	14 315	+ 2,6	1 192,916
1782	27 667	+ 93,3	2 305,58

V roce 1782 lze však zaznamenat zvýšení o více než 90 %. Je způsobeno faktickým (diplomatickým) vznikem moravsko-slezského gubernia. V měsíčních počtech je zde skutečně vidět markantní zvýšení mezi červnem a červencem.

⁵⁷⁵ Dekret pro Kryštofa Blümegea neznáme, ale vše vyplývá z dvorského dekretu pro Cavrianiho. Tomu kancelář oznamuje, „daß diese seine Enthebung von keiner Ursache, und Unzufriedenheit herkommen, sondern nur von der obberührten Concentrirung, und mehrerer Arbeit wegen seiner schon angewachsenen Jahren nothwendig gemacht werde und selber daher über diese Veranlassung vollkommen beruhiget sein möge.“ Viz MZA, B 95 – Moravskoslezské gubernium – prezidium (dále B 95), sg. 4, kart. 191, č. j. 2/82, č. 24. Poznamenejme jen na okraj, že písemnost je podepsaná jeho starším bratrem, což ovšem vyplývá z úřední povinnosti.

⁵⁷⁶ JANÁK, J.: Moravští hejtmani, s. 161–162.

⁵⁷⁷ MZA, C 4, č. 2449.

⁵⁷⁸ Události popisuje D'ELVERT, Ch.: *Schriften* 24, s. 449; viz také BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 25 n.

⁵⁷⁹ MZA, B 17, kart. 213, sg. 37.

⁵⁸⁰ Např. MZA, G 147 – Rodinný archiv Mitrovských Dolní Rožínka (dále G 147), č. 171.

Počet zapsaných záležitostí v registraturní knize po měsících v roce 1782

rok 1782	počet registrovaných kusů	
	narůst v procentech	měsíčně
leden		1 248
únor	+ 19,6	1 493
březen	+ 1,6	1 517
duben	0	1 511
květen	0	1 519
červen	+ 4,9	1 594
červenec	+ 63	2 599
srpen	+ 24	3 224
září	- 3	3 130
říjen	+ 9,5	3 428
listopad	- 8	3 152
prosinec	+ 3,2	3 252

Personální složení úřadu se oproti 70. letům výrazně nezměnilo. Gubernium i na počátku 80. let fungovalo přibližně ve stejném početním stavu jako v předchozím desetiletí. Konstituování společné instituce pro Moravu i Slezsko si ovšem vyžádalo připojení části slezského úředního personálu.⁵⁸¹ Provedená personální reforma z roku 1784 i další správní osudy úřadu již přesahují sledované období.

⁵⁸¹ O personální reformě viz BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 51 n.

ÚŘAD A LIDÉ

V roce 1748 zřízenou deputaci bylo zapotřebí vybavit příslušným personálem, který by odpovídal rozsahu svěřených kompetencí a zvládl jemu vymezenou finanční agendu. Ta doposud patřila pod dohled stávajícího vrchního zeměpanského úřadu, jímž byl na Moravě od roku 1636 tribunál. Od něj byla toho roku oddělena. Personál nové deputace měl zajistit bezproblémový chod instituce při zavádění a fungování nového vojensko-hospodářského kontribučního systému, který měl zabezpečit bojeschopnou armádu.

V čele nového úřadu, pokud panovnice chtěla, aby vše běželo relativně efektivně, musel stát člověk, který se ztotožnil s novými úmysly panovnického dvora. Takovým se stal Jindřich Kajetán Blümegen, pán na Letovicích, jenž doposud působil u tribunálu jako jeho kancléř i přísedící a navíc zastával funkci nejvyššího zemského komorníka. Na jeho návrh potom panovnice dekretem z 1. srpna 1748 jmenovala kancelářský personál deputace, jež Blümegen vybral z dosavadních, většinou mladších úředníků tribunálu.⁵⁸² Tyto osoby potom představovaly personální základ nového úřadu a následně také reprezentace a komory, když v rámci správní reformy v roce 1749 byla oddělena politická a soudní agenda. Spravování politických záležitostí bylo přesunuto k našemu úřadu a deputace s rozšířenými kompetencemi získala nový název. Personál byl (až na výjimky) doplněn z tribunálních zdrojů. Vytvořila se tak páteř úřednictva, jež se postupem doby stále rozšiřovalo a procházelo personálními obměnami. S dalším přesunem kompetencí (a v důsledku toho přejmenováním úřadu) vplynulo do gubernia a poté do doby Josefa II.

Mohli bychom se domnívat, že o personálním obsazení úřadu lze získat přehled z brněnských titulárních kalendářů, které byly pravidelně tištěny vždy znovu pro jednotlivé roky. V nich byly za běžnou kalendářovou částí uváděny seznamy úředníků s funkcemi a adresami jejich bydliště. Nalezneme tu kromě personálu nejvyššího zeměpanského úřadu na Moravě, jenž nás zajímá především, také úředníky dalších zeměpanských a zemských (stavovských) moravských institucí i některých dvorských úřadů.⁵⁸³

Při rekonstrukci vnitřních poměrů ohledně osazenstva některých dvorských institucí i nejvyššího zeměpanského úřadu se ale nelze spoléhat pouze na titulární kalendáře. Jejich informační hodnota je omezená, a to z několika důvodů. Byly totiž dávány do tisku ke konci předcházejícího roku, takže zachycují skutečný stav přibližně k tomuto okamžiku. Nemohou tedy zaznamenat změny, k nimž docházelo v průběhu následujících dvanácti měsíců, tedy onoho kalendářního roku, pro nějž byly tištěny. I když personální obměnu lze rekonstruovat srovnáním dvou následujících, přece jen nemusejí zachycovat úplně všechny osoby, které u úřadu působily, a to třeba jen několik měsíců v průběhu roku. Nejvýznamnější výhrada je potom ta, že uvádějí personál a jeho funkce sice podle úředního pořadí (a v něm podle jejich společenského významu), přece však ve starších dobách 18. století ve formě seznamu, z něhož si lze udělat pouze přibližnou představu o vnitřní struktuře instituce.

⁵⁸² Srovnej historický vývoj, kapitolu Vznik deputace.

⁵⁸³ Skladba a množství úřadů v TK během doby podléhalo změnám. Z dvorských úřadů zde byl pravidelně uváděn nejvyšší správní úřad (*Directorium in publicis et cameralibus*, spojená česko-rakouská dvorská kancelář) a také *Oberste Justizstelle*.

Její dostatečné zachycení je nutné pro bližší poznání chodu úřadu, jeho způsobu jednání i oběhu písemností. Pouhý přehled úředníků v titulárních kalendářích může totiž vyvolávat zcela mylný dojem o malé členitosti instituce, v níž lze rozpoznat pouze kolegium radů a potom obecně kancelář, která jim byla k dispozici. Ta je sice obsazena různými profesemi, ale působí jako jeden organizační celek. Tak zůstává nepoznána důsledně vnitřní struktura instituce, která však existovala na pozadí tohoto seznamu a byla členitější, než se zdá při prvním pohledu. Z ní potom vyplývaly hierarchické vztahy mezi personálem i jednotlivými částmi úřadu.

I když měla panovnice v úmyslu reorganizovat správní systém státu a vnést do něj nové prvky, přece jen lze předpokládat, že vnitřní struktura nově vzniklé instituce navazovala na předcházející vývoj a nový úřad byl v době svých počátků uspořádán podle vzoru tribunálu. Postupně, v důsledku charakteru projednávané agendy i jejího množství, jeho členění procházelo změnami a vnitřní struktura úřadu se prohlubovala, rozšiřovala a přetvářela. Tento proces byl ale pozvolný a nenápadný. Mnohdy si právě byrokratické zatížení, jehož nejviditelnějším jevem byla v konečné fázi především písafina, postupem doby vynucovalo změny.

Personální obsazení i vnitřní uspořádání nejvyššího zeměpanského úřadu bylo nutné rekonstruovat z nejrůznějších zmínek obsažených v archivním materiálu, protože nebyl nalezen pramen (a také zřejmě neexistuje), jenž by instituci i činnost jednotlivců v něm popisoval. Současníkům bylo vše známo, bylo to pro ně tedy zbytečné. Vést čtenáře po cestách těchto rekonstrukcí by nebylo ani tak napínavé, jako zdlouhavé. Proto nejprve představíme v přehledu obecně členění úřadu a jeho personálu a potom se budeme věnovat jednotlivým úředníkům a částem instituce zvlášť. Pro doklad mnohých tvrzení budeme odkazovat na příslušné pasáže.

PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ A STRUKTURA ÚŘADU

Osoby podílející se na chodu nejvyššího zeměpanského úřadu lze obecně rozdělit na tři skupiny podle rozsahu pravomocí, jimiž disponovaly:

První skupinu představuje vedoucí nebo také personál s rozhodovací pravomocí. Sem lze zahrnout představeného úřadu (prezidenta) a kolektiv radů, kteří na radních sezeních rozhodovali o tom, jakým způsobem se mají vyřizovat projednávané záležitosti. Jejich hlavním úkolem bylo postupovat zcela podle intencí panovnice a neodchylovat se od příkazů dvora, takže především dbali na rychlé a správné provádění všech nařízení, která jim přicházela v panovnických reskriptech a dekretech.

Druhou skupinu tvoří vyšší (konceptní) kancelářský personál, kam lze započítat sekretáře a skupinu úředníků označovanou slovem „oficianti“. Do ní patřil registrátor, expeditor, taxátor, radní protokolista a koncipisté. Část osob z této skupiny se účastnila radních sezení (sekretáři, koncipisté a radní protokolista), kde zajišťovali textové formulace rozhodnutí radního kolegia i záznam z jeho průběhu. Ostatní organizovali vyhotovování písemností, jež úřad expedoval, jejich uchovávání a s tím související další činnosti (registrátor, expeditor, taxátor). Lze uzavřít, že tato skupina personálu organizovala každodenní chod úřadu.

Třetí skupina zahrnuje subalterní personál, jenž bezprostředně vykonával příkazy oficiantů. Patří sem především kancelisté, kteří na příkaz expeditora psali expedované písemnos-

ti nebo byli přiděleni k ruce jinému oficiantovi a jemu podřízeni (registrátorovi, taxátorovi), a také dveřník. Součástí této skupiny mohou být případně i další osoby, vykonávající pomocné práce většinou v kanceláři (kancelářský sluha, topič), avšak nejvyšší zeměpanský úřad v tomto období nikým takovým nedisponoval.

Obecně lze konstatovat, že druhá a třetí takto vymezená skupina personálu společně tvořila *kancelář* úřadu, avšak s jednou poznámkou. Poněkud svébytné postavení zaujímají sekretáři, kteří podle uspořádání příslušníků úřadu v titulárních kalendářích nejsou přímo mezi kancelářský personál počítáni a jsou uváděni hned za rady. Avšak v různých zmínkách v pramenech při reformách a úpravách vnitřního chodu úřadu jsou označováni jako součást personálu kanceláře.

Podle způsobu používání v dobových dokumentech byl pojem kancelář u vrchního zeměpanského úřadu chápán dvojitým způsobem. Obecnější význam zřejmě vycházel ze staršího zvyku a lze pod ním nalézt nejen hromadné označení všech příslušníků, ale i části instituce, které souvisely s chodem úřadu a vyhotováním písemností. Z tohoto jedolitého chápání se teprve postupným vývojem vydělovaly jednotlivé úřední činnosti, zastávané původně pouze jednou osobou, do samostatných součástí kanceláře a oddělovaly se od ní. Tento proces nastal v případě registrátora, expeditora nebo taxátora, kteří s rozvojem vlastních povinností přibírali pomocný personál a vymezovali se vůči kanceláři i tím, že pro svou činnost díky specifickému charakteru své práce hledali místo jinde, mimo světnici kanceláře. Protože v ní stále zůstával písařský personál, zatímco oni odtud odcházeli do vlastních prostor, etablovala se místnost kanceláře jako místo praktického psaní expedovaných písemností. Postupně se tak zavedlo i jiné chápání pojmu kancelář, jež ji ztotožnilo s pouhou písárnou.

Toto rozdělení ale není pro postižení chodu úřadu reprezentativní, protože nic neříká o jeho vnitřní struktuře. Ve sledovaném období (po roce 1748) lze od sebe zřetelně odlišit různé svébytné části úřadu, které se zabývaly specifickou činností, již zpravidla vykonávaly v samostatném prostoru. Jen v některých případech je lze ztotožnit s výše zmíněnými skupinami personálu.

Radní kolegium – tvořili jej prezident úřadu a kolektiv radů, kteří společně nesli rozhodovací tíhu instituce. Kolegium mělo k dispozici radní světnici, v níž se konala radní sezení, kde rozhodovali o způsobu vyřizování projednávaných záležitostí. U radních sezení během jejich konání působili také sekretáři, kteří měli na starosti textové formulování radních rozhodnutí, i další oficianti, kteří sloužili k obsluze radního kolegia. Radní protokolista zachycoval průběh sezení, koncipisté působili jako pomocný personál sekretářů a v případě potřeby zaskakovali za nepřítomné sekretáře i za radního protokolistu. Radní kolegium je přímým předchůdcem prezidiálního oddělení pozdější doby.

Kancelář – v obecném slova smyslu tvořil veškerý kancelářský personál. Obecný dohled nad kanceláří měl **ředitel kanceláře**, jímž byl zpravidla první rada, tedy ten, který byl v úředním pořadí hned za prezidentem nejvyššího zeměpanského úřadu. Osazenstvo kanceláře, tedy všechny osoby tam působící, se v zásadě dělilo na personál vyšší (oficianty) a nižší.

Oficianti představovali vyšší personál v kanceláři. Pod tímto názvem je uvádějí kamerální systemizace i kamerální rozpočty. Jejich činnost byla mnohotvará, takže tyto úředníky

nelze na jejím základě jednoduše shrnout pod označení „konceptní personál“, také proto, že vyhotovování konceptů bylo jen částí jejich činnosti, a to příležitostnou. Lze ale konstatovat, že jádro jejich konání spočívalo v zajištění vlastního chodu úřadu a hlavním úkolem byla realizace rozhodnutí rady, zprostředkovaná jim sekretáři.

Mezi oficianty se počítají registrátor, expeditor, taxátor, radní protokolista a koncipisté. Uvedené pořadí jejich hodností, z něhož lze odvodit relativní významnost úřadu, zachovávají zmiňované systemizace i rozpočty a odtud také jejich posloupnost sledují titulární kalendáře. Šíři spektra jejich činností poznáme z orientačního výčtu, jenž je níže podrobněji rozveden. Patřila k nim starost o registraturu úřadu (registrátor), organizace vyhotovování a expedování písemností (expeditor), vybírání tax (taxátor), vedení radního protokolu z radních sezení (radní protokolista) a výpomoc především sekretářům nebo radnímu protokolistovi (koncipisté).

Nižší personál představovali kancelisté, jejichž hlavním úkolem bylo především vyhotovování čistopisů expedovaných písemností. Část z nich byla dána k dispozici některým z oficiantů, především registrátorovi a taxátorovi jako trvalá výpomoc, čímž se poněkud vydělili z expedice, kterou tak personálně oslabili. Do nižšího personálu lze počítat i dveřníka a úřední posly. Kancelářské sluhy nebo topiče nejvyšší zeměpanský úřad neměl. Nebylo to ostatně potřeba, protože sdílel stejnou budovu s tribunálem, v jehož stavu osoby s tímto popisem práce byly.

V rámci **kanceláře** lze rozpoznat několik samostatných oddělení, která vykonávala specifickou činnost a fungovala samostatně v oddělených prostorech:

- *Písárna* (kancelář v užším významu) – byla důležitou součástí úřadu a vlastně jeho jádrem. Byli zde umístěni kancelisté, kteří se primárně zabývali praktickým vyhotovováním expedovaných písemností. V jejich čele stál expeditor, jenž organizoval činnost většiny z nich. Část z kancelistů ale byla přidělena jako pomoc některým z oficiantů.
- *Expedice (expedit)* – *oddělené místo v sousedství písárny, kde sídlil expeditor se svým pomocníkem.* Odtud se expedovaly písemnosti.
- *Registratura* – sloužila především k uchovávání aktového materiálu vzniklého z činnosti expedice, ale druhotně také sloužila i k jiným činnostem (např. k ukládání depozit). Disponovala vlastními samostatnými místnostmi, do jejichž prostor měl přístup pouze omezený okruh osob. Registrátor řídil svého adjunkta, když mu byl později přidělen, a také přidělené kancelisty, vyňaté z písárny.
- *Taxovní úřad* – je spojen s taxátorem. Ten je počítán k personálu kanceláře, ale sám taxovní úřad sídlil mimo budovu nejvyššího zeměpanského úřadu v místě bydliště taxátora. Důvodem bylo pravděpodobně zabezpečení hotových peněz, jež taxátor soustřeďoval ve svých rukou. Podobně jako registrátor řídil později svého adjunkta a také přiděleného kancelistu.

Účtárna sloužila k revidování účtů a měla vlastní personál. Dohlížel na ni ředitel kanceláře, v jejím čele stál účetní, jemuž podléhali revidenti, jejich adjunkti a písaři. Měla samostatnou místnost, v níž uchovávala i aktový materiál, jenž tak nepřišel do registratury.

Jako součástí úřadu existovaly odborné komise, jež vznikaly k vyřizování specializované agendy. Měly jednat o záležitostech, které vyžadovaly oddělené posuzování kvůli obtíž-

nosti, důležitosti nebo dlouhodobosti. Byly zřizovány buď dočasně, nebo získaly trvalejší charakter. S úřadem byly provázány personálně, když zpravidla jeden z gremiálních radů byl jejím předsedajícím, případně další mohl být jejím členem. K zabezpečení úřední agendy sloužil jako aktuár některý z koncipistů nebo řídčeji někdo ze zkušených kancelistů. Komise na příslušný počet přisedících doplňovali radové od jiných institucí, zejména od tribunálu.

Podle instrukce z roku 1764 se jako trvalé mají držet komise zdravotní (*Sanitätskommission*), fundační (*Fundationskommission*), policejní a bezpečnostní (*Polizei- und Sicherheitskommission*), studijní a pro revizi knih (*Studien- und Bücherrevisionskommission*) a židovská (*Judenkommission*),⁵⁸⁴ protože ty měly svůj protějšek ve Vídni. Zdaleka to však nejsou všechny komise, které úřad zřídil. Existovaly tu například komise pro opravy cest, věci invalidů, stavbu kasáren, pro kontrolu městského hospodaření atd.

Komise a jiné úřady stojící v bližší závislosti na nejvyšším zeměpanském úřadu v principu dostávaly příkazy od radního kolegia, nejčastěji formou dekretů nebo dekretací. Zpět, tedy v diplomatickém smyslu na vyšší úroveň, potom posílaly své relace. Mimo to se na ně přímo mohly se žádostmi obracet strany, především jednotlivci. Jim tyto komise odpovídaly vlastními písemnostmi.⁵⁸⁵

Úřadu byla také podřízena od roku 1748 komorní pokladna, ale v tomto případě šlo o instituci reprezentující panovnickou komoru. Dohled na ni vykonávali radové *in parition* ve spolupráci s ní. Nahradila bývalý rentmistrovský úřad, v jehož původní budově (kamerálním domě) ve městě na dnešní České ulici 1,⁵⁸⁶ také sídlila. V titulárních kalendářích je ale vždy umístěna bezprostředně za účtárnu, čímž je zvýrazněno její bližší sepětí s úřadem.

K nejvyššímu zeměpanskému úřadu byly formálně připojeny i další, navenek zdánlivě samostatně vystupující instituce. K nim patřil *consessus in causis summi principis et commissorum delegatus*, zvláštní soud pro věci kontrabandní a jiné přestupky proti fisku. Původně se jmenoval *iudicium delegatum* a v roce 1751 byl podřízen reprezentaci a komoře.⁵⁸⁷ Stále si ale zachovával svébytné postavení, neboť disponoval vlastním kancelářským personálem⁵⁸⁸. Institucionální závislost se projevovala pouze personálním propojením, zejména osobou předsedajícího, ale i některými přisedícími.⁵⁸⁹

V podobné pozici setrval také manufakturní úřad (nazývaný také Zemská živnostenská a tovární inspekce) zřízený patentem z 16. ledna 1751 a v roce 1753 přejmenovaný na komerční kolegium. Roku 1757 byl spojen s komerční komisí nejvyššího zeměpanského úřadu a tak přičleněn k reprezentaci a komoře. V roce 1762 byla však ve Vídni nově zřízena

⁵⁸⁴ MZA, B 1, kn. 214, s. 507.

⁵⁸⁵ Plyne tak z průzkumných sond učiněných do dochovaného aktového materiálu komise pro městské hospodářství (B 21). Písemnosti jednotlivých komisí a dalších podřízených úřadů musejí být předmětem dalšího zkoumání. To ale přesahuje záměr této práce.

⁵⁸⁶ D'ELVERT, CH.: *Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens, insbesondere k. Landeshauptstadt Brünn* (= Schriften, Bd. 13). Brünn 1860, s. 330; ŠVITÁK, Zbyněk: *Kde se v pobělohorské době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?* BMD 23, 2010, s. 47–56.

⁵⁸⁷ MZA, B 1, kn. 212, s. 550–568. Reskript otiskuje MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, příl. 11, s. 388–396. *Průvodce*, s. 129 líčí jeho osudy poněkud nepřesně.

⁵⁸⁸ Například při pravidelné kontrole úředního zápalu podřízených úředníků se vůbec o tomto personálu nerefereje.

⁵⁸⁹ Reprezentace v roce 1751 sice převzala původního představeného, jenž ve funkci zůstal i nadále, ale po jeho odchodu jej nahradil jeden z radů reprezentace, spojený navíc se zemským právem (MZA, fond C 8 – Moravské zemské právo; viz *Průvodce*, s. 265).

dvorská komerční rada a jí podřízeny komerční konsesy v zemích, avšak tento systém se neosvědčil. Reskriptem z 19. září 1772 tak byl konses znovu podřízen guberniu, když byla obnovena komerční komise.⁵⁹⁰

V podobně závislé pozici zůstal také směnečný a obchodní soud (*Wechsel- und Mercantilgericht*). Všechny tyto tři naposledy jmenované úřady jmenuje instrukce z roku 1764 mezi závislými součástmi gubernia. Podle slov textu se tak staví komise s konsesy na stejnou úroveň.⁵⁹¹

Pro kancelářský personál nového úřadu zůstala v platnosti poslední kancelářská instrukce, kterou dostal tribunál v roce 1745.⁵⁹² Byla ale modifikována, protože první instrukce pro deputaci z roku 1748 se zabývala především kompetencemi, kterými měl nový úřad disponovat, zatímco úpravy kancelářského charakteru zde byly jen malé a nezabývaly se pracovními povinnostmi jednotlivých úředníků. Týkaly se pouze předsednictví a postavení radů, počtu sezení v týdnu a úprav adres písemností ke dvoru.⁵⁹³ Již na prvním sezení deputace 8. srpna 1748 dostal nově ustavený registrátor příkaz, aby vypracoval návrh pravidel, podle něhož by se instruoval kancelářský personál. Měl vycházet ze zmíněné tribunální instrukce a přihlídnout k aktuálním potřebám nového úřadu.⁵⁹⁴ Pro snadné zavedení těchto upravených pravidel bylo také podstatné, že kancelářský personál nové deputace většinou sestával z lidí, kteří k ní přešli z osazenstva tribunálu podle návrhu nového prezidenta Jindřicha Kajetána Blümegena.⁵⁹⁵

S přeměnou deputace na reprezentaci a komoru v roce 1749 nebyla vydána nová instrukce, panovnice k ní reskriptem pouze převedla správu politických záležitostí od tribunálu. Kancelářské zvyklosti personálu se tedy i nadále řídily zásadami, které obsahovala tribunální instrukce z roku 1745, i když mnohá její ustanovení neodpovídala u reprezentace realitě nebo se pro ni nehodila. Například u ní nebyl ustaven kancléř a také ustanovení úředních postupů v soudních záležitostech platila pouze pro tribunál, jenž byl pro jejich spravování primárně určen. Jelikož si nový úřad starou instrukci neopsal, pravděpodobně si byl vědom její nedostatečnosti. Při organizaci práce v kanceláři však nutně musel vycházet z jejích principů, protože žádné jiné kancelářské organizační zásady mu písemně vcelku nebyly dány.

Novou instrukci obdržel až s datem 1764 na počátku následujícího roku.⁵⁹⁶ Její část byla navržena samotným guberniem, potom upravena panovnicí a poslána zpět s příkazem, aby ji gubernium řádně uvedlo do praxe a na její zachování důsledně dohlíželo.⁵⁹⁷ Protože se jednalo o ustanovení zaměřená na organizaci kancelářské práce a postavení jednotlivých úředníků, lze předpokládat, že její paragrafy odpovídají reálné situaci u úřadu. Rozdíl mezi

⁵⁹⁰ *Průvodce*, s. 207.

⁵⁹¹ MZA, B 1, kn. 214, s. 507.

⁵⁹² Instrukce 1745.

⁵⁹³ MZA, B 1, kn. 212, s. 1–44; opis v knize deklaratorií.

⁵⁹⁴ MZA, B 1, kn. 1, s. 7.

⁵⁹⁵ Viz kapitola Vznik královské deputace.

⁵⁹⁶ MZA, B 1, kn. 214, s. 431–532 (dále Instrukce 1764).

⁵⁹⁷ MZA, B 1, kn. 214, s. 533–558 (dále Instrukce 1764 pro kancelářský personál), art. IV, § 5.

zněními tohoto nového textu a ustanoveními tribunální instrukce z roku 1745 je potom měřítkem změn a posunů, k nimž v kanceláři během doby došlo.

Pro veškerý personál nejvyššího zeměpanského úřadu platila některá obecná ustanovení, která platí i u současných úřadů. Za základní lze považovat zásadu o mlčenlivosti o projednávaných záležitostech, nikdo z personálu se nesměl angažovat žádnou další placenou činností v soukromých službách, což by jej mohlo zdržovat v úředních povinnostech a také omezovat jeho nestrannost. Instrukce také zdůrazňují zákaz přijímání pozornosti a rovněž konání v záležitostech, v nichž by hrozil střet zájmů.⁵⁹⁸ Přesnější popis činnosti jednotlivých úředníků, případně jim vymezených částí úřadu, lze nalézt v dalším textu.

PERSONÁL S ROZHODOVACÍ PRAVOMOCÍ

Prezident úřadu

Prezidentem nejvyššího zeměpanského úřadu, představujícího zemskou vládu, musela být osoba spojená s titulem zemského hejtmana, jako nejvyššího zemského hodnostáře. Toho měl v čele tradičně královský tribunál (také se nazýval úřad zemského hejtmanství), od něhož naše instituce roku 1749 převzala *governo* v zemi. Tak to předepisuje i instrukce z roku 1764.⁵⁹⁹ *Governo* znamená spravování a řízení země neboli „zemskou“ vládu. Ale tento termín je zavádějící, protože vyvolává reminiscence na bývalé stavovské spravování země, i když od Bílé hory se v podstatě jednalo o zeměpanskou vládu.

Zpočátku ale předsedající našeho úřadu nebyl spojen s titulem zemského hejtmana. Když reprezentace a komora převzala od tribunálu v souvislosti se správní reformou v květnu 1749 *governo* a stala se nejvyšším zeměpanským úřadem, zůstal v jejím čele prezident deputace, jejímž byla nástupcem. Jím se stal v polovině roku 1748 bývalý kancléř tribunálu a také vrchní vojenský zemský komisař Jindřich Kajetán Blümegen, jenž zastával od 30. května toho roku také úřad nejvyššího zemského komorníka.⁶⁰⁰ V pořadí zemských úředníků se významem jednalo ve stupni důležitosti o následující hodnost po zemském hejtmanovi.⁶⁰¹ V květnu 1749 se jeho titul změnil na prezidenta reprezentace a komory, ale zemským hejtmanem se stal až v roce 1753 po Heislerově smrti,⁶⁰² jenž od roku 1748 až do této doby stál v čele tribunálu.

Prezident stál v čele úřadu a byl za jeho chod odpovědný panovníkovi (panovnici). Přehled jeho povinností podává instrukce z roku 1764.⁶⁰³ Byl mu obecně podřízen veškerý personál, jímž instituce disponovala. V případě nepřítomnosti prezidenta úřadu jej měl zastupovat a vést prezidium v první řadě nejvyšší ze zemských úředníků, jenž byl zároveň radou nejvyššího zeměpanského úřadu. Kdyby takový nebyl, potom přicházel do úvahy nejstarší přisedící nebo rada panského stavu.

Bezprostředně především předsedal kolegiu radů, které na svých sezeních zajišťovalo uskutečňování panovnické vůle a projednávalo vyskytnuvší se záležitosti. Prezident přijí-

⁵⁹⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art IV, § 6.

⁵⁹⁹ Instrukce 1764, art. III, § 1.

⁶⁰⁰ TK 1748, 1749. D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 645.

⁶⁰¹ Nepočítáme-li úřad nejvyššího maršálka, jenž měl v této době pouze formální charakter a navíc byl personálně spojen s Čechami.

⁶⁰² Zemřel 12. července 1753 (viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 638).

⁶⁰³ Instrukce 1764, art. III, § 1, 2.

mal nové rady, jež instaloval do jejich úřadu a vyhrazoval jim místo, kde mají při sezeních sedávat. Jako předsedající kolegiu radů měl prezident všem radům prokazovat stejnou náklonnost a důvěru a žádného neupřednostňovat. U sezení měl vést referenty k jasnému vyjadřování a bez rozdílu je nabádat k práci.

Nevystupoval tu v roli referenta, nýbrž měl trpělivě vyslechnout názory ostatních radů na řešení konkrétní záležitosti a nepřerušovat jejich řeč, aby referenta nebo ostatní neovlivnil svým názorem. Pouze v případě potřeby mohl referujícímu sdělit okolnosti, jež by mu nebyly známy. Nakonec podle většinového mínění měl formulovat rozhodnutí. Kdyby se ale jeho osobní názor odlišoval, potom měl právo, aby se jeho postoj zaznamenal do radního protokolu.⁶⁰⁴ Kdyby nastala rovnost názorů, potom mu příslušelo rozhodnutí. Jako referent prezident vystupoval zcela výjimečně, spíše připomínal (inicioval) záležitosti.⁶⁰⁵

Prezident měl dbát na to, aby se přesně dodržovaly hodiny vymezené sezením, a aby se vyhrazený čas strávil pouze rozhodováním a vyřizováním záležitostí, a ne žádnými jinými nepatřičnými rozhovory, vyprávěním nebo jinými věcmi. V této souvislosti instrukce „v žádném případě nedovoluje nakvašenost při hlasování nebo přetřásání hlasů, z čehož jen hořkost a ztráta času pochází“.⁶⁰⁶

Prezentoval přijaté písemnosti (nebo místo něj jeho zástupce), jež měly být ihned vloženy do podacího protokolu a předány k vyřízení příslušnému radovi. Prezident měl dbát na proporcionální rozdělování záležitostí k vyřízení, pokud to šlo, aby nikdo z radů nebyl nadměru přetížen. Měl také pohánět referenty, aby nezapomněli vyřizovat záležitosti. K tomu účelu měl procházet knihu referentů, kde se zaznamenává, komu bylo co přiděleno.

Podepisoval téměř všechny písemnosti vydané úřadem, relace ke dvoru společně s rady, sám nóty (co zasílal nejvyšší zeměpanský úřad generálnímu vojenskému velitelství), insinuáty, misivy a dekrety společně se sekretářem, pouze dispozice soukromým osobám (stranám) podepisoval jen sekretář.

Jmenoval členy různých komisí, jež úřad zřizoval, ale ustanovování jejich předsedajících náleželo panovníci. Povoloval radům absence a dovolené, na něž měli nárok. Přitom měl dbát na to, aby nebyl víc než jeden rada nepřítomen u sezení. Jeho volno (dvouměsíční jako u radů), určovala panovnice. Ustanovoval ředitele kanceláře.⁶⁰⁷

Z výčtu jeho činností vyplývá, že prezident úřadu převzal do své pravomoci mnoho povinností, jež se vztahovaly k dohledu nad personálem. Ty u tribunálu zastával tribunální kancléř, jak jsou definovány v instrukci z roku 1745.⁶⁰⁸ Je ale dosti pravděpodobné, že postupem času vykonával v těchto věcech pouze vrchní a obecný dohled, zatímco praktickou činnost měl na starosti ředitel kanceláře. Ale zpočátku, když u deputace nebo reprezentace a komory nebyl ředitel kanceláře ještě ustaven, musel vše zastat sám. Ale tehdy měl úřad daleko méně úředníků a teprve se postupně formoval.

⁶⁰⁴ Při prohlídce radních protokolů, která díky jejich množství nemohla být jiná než až na výjimky nahodilá, nebyl takový případ nalezen.

⁶⁰⁵ Instrukce 1764, art. III, § 3, 12–14.

⁶⁰⁶ Instrukce 1764, art. III, § 12.

⁶⁰⁷ Instrukce 1764, art. III, § 15, 16.

⁶⁰⁸ Například dříve rozhodoval o přidělení koncipistů ke komisím kancléř (Instrukce 1745, art. IX, § 1), podle nové instrukce prezident (Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. IV, § 1).

Prvním prezidentem deputace byl ustaven v roce 1748 Jindřich Kajetán Blümegen, jenž se stal v roce 1749 prezidentem reprezentace a komory, a v srpnu roku 1753 také zemským hejtmanem,⁶⁰⁹ jak již bylo řečeno. Ve funkci prezidenta sice setrval formálně až do června 1763, ale již koncem května roku 1759⁶¹⁰ odešel do Čech, kde byl pověřen panovníci, aby vzhledem k válečné situaci zastával místo zdejšího generálního zemského vojenského komisaře. Zdraví prezidenta české reprezentace a komory hraběte Netolického, jemuž by tato funkce především náležela, nebylo totiž pevné.⁶¹¹ Blümegen byl v prosinci 1760 jmenován do hodnosti ministra nově zřízené vídeňské státní rady.⁶¹²

Prozatímním a zastupujícím prezidentem reprezentace a komory se stal od počátku června 1759⁶¹³ hrabě František Antonín hrabě Schrattenbach, dosavadní předsedající u tribunálu a nejvyšší zemský komorník v moravském markrabství. Působil v této funkci po celý zbytek sedmileté války. Předsednictví u tribunálu za něj převzal nejvyšší zemský sudí Karel Otto Salm-Neuburg.⁶¹⁴

K 1. červenci 1763 se Schrattenbach stal skutečným prezidentem nejvyššího zeměpanského úřadu, jenž k tomuto datu změnil jméno na gubernium, a byl také jmenován zemským hejtmanem.⁶¹⁵ I když byl prezident gubernia a jako takový se stal zemským hejtmanem (nikoli naopak, nejprve měl funkci u zeměpanského úřadu a teprve v rámci služebního postupu se stal nejvyšším stavovským hodnostářem) a z toho titulu mu připadly všechny další odpovídající funkce (předseda zemského sněmu, zemského práva, zemského výboru, formálně byl také předsedajícím tribunálu), nebyl zpočátku nijak finančně ohodnocen. Hned při nástupu do funkce musel dvůr upozornit na to, že se na něj zapomělo s platem. Skutečně v personální a platové systemizaci gubernia není odměna pro prezidenta zahrnuta. Až na jeho intervence mu byl přiznán plat zemského hejtmana 6 000 zl.⁶¹⁶ Je s podivem, že při takovém soustředění funkcí pobíral pouze jeden plat, zatímco jeho předchůdce Jindřich Kajetán Blümegen byl placen jako prezident reprezentace a také jako zemský hejtman (8 000 + 6 000 zl.). Teprve od roku 1768 dostal Schrattenbach osobní příplatek 2 000 zl., čímž se jeho příjem na krátkou dobu vyrovnal výši platu prezidenta úřadu.⁶¹⁷

Pro podepisování písemností, které z titulu své funkce musel parafovat, si nechal pořídit **podpisové razítko**, které hojně používal již od konce padesátých let (*viz Obrazová příloha č. 61-62*). Tam, kde je užil, se jeho podpis prozradí větší tloušťkou oproti tenčím tahům

⁶⁰⁹ Plat pobíral od 28. srpna 1753, což lze považovat za rozhodující okamžik (MZA, B 1, sg. L 34/5, kart. 859, fol. 2–3; čistopis reskriptu z 8. 10. 1753). Reskript hovoří o minulosti, také o tom, že již složil patřičnou přísahu a další instalace tedy není nutná.

⁶¹⁰ Naposledy se účastnil sezení 28. května, ale předtím absentoval na pěti sezeních, kdy byl ve Vídni, jak plyne z uvedeného důvodu nepřítomnosti (MZA, B 1, kn. 25, nefol.).

⁶¹¹ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 345–346; čistopis, praes. 16. 5.

⁶¹² K jeho osobě viz SMUTNÝ, B.: *Činnost Jindřicha Kajetána Blümegena*, s. 397–431; TÝŽ: *Jindřich Kajetán Blümegen – portrét státního úředníka*, s. 5–14; TÝŽ: *Jindřich Kajetán Blümegen – člověk Marie Terezie na Moravě*, s. 155–164. Jeho odchod od reprezentace a zastupování v úřadě ale nekomentuje.

⁶¹³ Poprvé se účastnil stejného sezení, na němž byl Blümegen naposledy, první sezení, jež vedl jako předsedající s titulem prozatímního prezidenta má datum 1. června (MZA, B 1, kn. 25, nefol.).

⁶¹⁴ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 650.

⁶¹⁵ MZA, B 1, sg. L 34/1, kart. 859, fol. 2–4; čistopis reskriptu z 8. 10. 1763.

⁶¹⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 177–178; čistopis reskriptu s datem 4. července, ale praes. v Brně až 20. října (sic).

⁶¹⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 41–42; čistopis reskriptu z 2. března.

pera při vlastnoručním provedení. Leží-li pak vedle sebe několik takto „podepsaných“ misiv, zaujmou absolutně stejnými tahy jeho ruky. Ovšem mimo užívání podpisového razítka podepisoval některé písemnosti i vlastnoručně. Funkci prezidenta nejvyššího zeměpanského úřadu zastával do počátku roku 1770, kdy sám požádal panovnici o penzionování.⁶¹⁸ Důvody jeho rezignace byly pravděpodobně osobní, avšak důsledné, takže dvorské kanceláři nezbylo nic jiného, než císařovně jeho žádost doporučit.⁶¹⁹ Gubernium bylo o jeho rezignaci informováno z Vídně dekretem z 27. března,⁶²⁰ ale pravděpodobně to ani pro ně nebylo překvapení, neboť Schrattenbach poslední měsíce na sezeních již více chyběl, než je řídil. Naposledy byl přítomen u úřadu 12. února.⁶²¹ Podle dekretu z 24. dubna 1770 měl mu být dosavadní plat vyplácen pouze do dne jeho odchodu z místa prezidenta gubernia (27. března) a panovnice mu přiznala penzi toliko 3 000 zl.⁶²² To však nebyla ani polovina jeho dosavadního platu,⁶²³ takže se lze domnívat, že upadl do nepřízně.

Jako příčinu své rezignace uváděl sice zdravotní důvody („*mißliche Gesundheits-Umstände*“), ale příčin mohlo být více a zdraví mezi nimi nemuselo hrát hlavní roli. Nějaké zdravotní potíže se sice u něj ale projevovaly zřejmě dlouhodobě, protože během předcházejících let často u sezení absentoval (častou nepřítomnost při řízení radního kolegia lze zaznamenat zvláště těsně před rezignací v letech 1768 a 1769⁶²⁴), ale také nesmíme zapomínat ani na jistou nemilost, do níž podle postřehu Hausperského upadl u panovnice právě v předcházejícím roce, a to kvůli řešení některých úředních záležitostí, na něž zřejmě zastával odlišný názor.⁶²⁵ Možná, že se k celkovému znechucení přidaly také dřívější potíže s platem.

Hloubku a závažnost jeho zdravotních problémů, o nichž se zmiňoval ve své žádosti, relativizuje skutečnost, že si užíval života po své rezignaci ještě dalších 13 let, v zimě v Brně a přes léto na svém statku Brodek u Prostějova. Zemřel až 22. května 1783 v lázních Baden u Vídně ve věku 71 let. Jeho charakteristiku přináší jeho současník Hausperský. Rozumněhl prý především justici, která byla jeho zálibou, a také financím, zato komerční záležitosti nebyly jeho srdci blízké. Jako šéf však popřával sluchu donašečům a jim prokazoval potom protekci.⁶²⁶ Ačkoliv od roku 1759 fungoval jako dosavadní prezident reprezentace místo Jindřicha Kajetána Blümegena, s nímž se měl podle přání panovnice radit při rozhodování, neměl podle svědectví Hausperského tento dům (rod) nijak v oblibě a naopak mu byl trnem v oku.⁶²⁷

⁶¹⁸ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 366, sloha 27. Marz 1770, nefol.; jeho žádost není datována.

⁶¹⁹ „[...] da er nun auf seinen allerunterthänigsten Bitte beharret, so übriget mir nichts, als solche und die vom dem Supplicanten bisher geleisteten treuen und guten Dienste Eure Majestät [...] zu empfehlen“ (ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 366, sloha 27. Marz 1770, nefol.).

⁶²⁰ MZA, B 1, sg. L 34/2, kart. 859, fol. 6–7; čistopis dekretu.

⁶²¹ MZA, B 1, kn. 55, nefol.; viz také tamtéž, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 145–146; fol. 171–172; opisy dekretu Marie Terezie, prez. 29. 3.

⁶²² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 173–175; orig., praes. 3. 5. Jeho dosavadní plat sestával z 8 000 zl. (6 000 jako zemský hejtman + 2 000 příplatek z roku 1768).

⁶²³ Tak myslí RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x86.

⁶²⁴ V seznamech přítomných u sezení chybí velmi často, je-li zaznamenán důvod, potom je to nemoc (viz MZA, B 1, knihy 51–55, nefol.).

⁶²⁵ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 66.

⁶²⁶ AMB, V 3, A 232, s. 400–402 (k roku 1773). Hausperský se mírně mýlí, když mu počítá 72 let, protože Schrattenbach se narodil 5. 5. 1712 (D'ELVERT, CH.: *Die Grafen von Schrattenbach, Freiherren von Osterwitz und Hegnenberg*. Notizen-Blatt 1877, č. 1, s. 2).

⁶²⁷ AMB, V 3, A 232, s. 401: „Dieses Hauß muß man exrasiren, sagte er sehr oft.“

Po dobu, než byl jmenován nový prezident, předsedal sezením Kryštof Blümegen, Schrattenbachův zástupce. Reskriptem 5. dubna 1770 mu byla propůjčena hodnost nejvyššího zemského komorníka, na niž rezignoval Adam Ignác Berchtold, prezident tribunálu.⁶²⁸ Není vyloučeno, že Berchtold sám aspiroval na hejtmanskou hodnost a tím i na předsednictví gubernia, protože postup (Jindřicha Kajetána) Blümegena i Schrattenbacha z komorníka na tuto funkci byla v dobré paměti a mohla sloužit jako vzor. Svědčilo by o tom to, že rezignoval ve stejné době, velmi pravděpodobně proto, že byl přeskóčen, i když krok zdůvodnil odvoláním na své vysoké stáří a nepevné zdraví.⁶²⁹ Kryštof Blümegen komornickou hodnost získal pravděpodobně proto, že nejvyšší zeměpanský úřad musel vést nejvyšší zemský úředník. Zemský komorník byl sice druhý v pořadí, ale nový zemský hejtman byl jmenován tímtož reskriptem jako on, ale zcela jistě stále ještě mimo zemi.

O jmenování nového prezidenta moravského gubernia informovala Marie Terezie reskriptem z 5. dubna 1770.⁶³⁰ Stal se jím a zároveň mu byla propůjčena hodnost zemského hejtmána Arnošt hrabě Kounic-Rittberg, jenž byl nejstarším synem Václava Antonína Kounic-Rittberga, známého státního kancléře Marie Terezie odpovědného za zahraniční politiku. Také on hledal uplatnění především u dvora a ve vysoké státní správě. V letech 1765 a 1770 působil jako vyslanec v Neapoli a v roce 1769 se účastnil jako volební vyslanec v Římě volby papeže Klimenta XIV.⁶³¹

Trvalo ale ještě několik měsíců, než se ujal svého úřadu, protože teprve až od začátku října roku 1770 byl uváděn v radních protokolech, i když mezi nepřítomnými. Je možné, že již v této době setrval v Brně, ale na sezení se osobně objevil poprvé 9. října.⁶³² Jeho účinkování u úřadu netrvalo dlouho, navíc bylo ještě přerušeno dlouhou čtyřměsíční nepřítomností trvající od počátku ledna do počátku května 1772.⁶³³ Naposledy byl přítomen na sezení 23. listopadu toho roku⁶³⁴ a zřejmě již koncem měsíce odešel do Vídně na místo generálního dvorského stavebního ředitele.⁶³⁵

Arnošt Kounic-Rittberg se později stal nejvyšším dvorským maršálkem, spolu s jinými téměř denně dělal společnost císaři Josefu II., od nějž získal Řád zlatého rouna.⁶³⁶ Později proslul jako mecenáš a znalec umění a protektor vídeňské Akademie výtvarných umění.⁶³⁷ Jeho dcera Eleonora se provdala v roce 1795 za státního kancléře Metternicha.⁶³⁸ Bohatým

⁶²⁸ MZA, B 1, kn. 55, nefol., sezení č. 33 z 27. dubna.

⁶²⁹ Tamtéž. Ale možná byly důvody jiné, Berchtold zemřel až roku 1786 (viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 645). Jeho penze, na rozdíl od Schrattenbacha, dosahovala stejné výše jako jeho plat (viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 366, sloha 27. Marz 1770, nefol.).

⁶³⁰ MZA, B 1, kn. 55, nefol.; sezení č. 33 z 27. dubna. Reskript prezentován 26. dubna.

⁶³¹ WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 2, s. 64. Papež byl zvolen 19. května 1769 (BLÁHOVÁ, M.: *Historická chronologie*. Praha 2001, s. 782).

⁶³² MZA, B 1, kn. 56, nefol., sezení č. 78.

⁶³³ MZA, B 1, kn. 57, nefol.

⁶³⁴ MZA, B 1, kn. 60, nefol.

⁶³⁵ Jeho odchod v této době dokládá také BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 95. Plat v nové funkci se mu ale měl vyplácet již od 1. listopadu 1772, od brněnské komorní pokladny byl převeden od tohoto data k vídeňské všeobecné komorní pokladně ve stejné výši (ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1983, fol. 14–21).

⁶³⁶ WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 2, s. 64; RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x86.

⁶³⁷ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*, s. 182.

⁶³⁸ HERRE, F.: *Metternich*. Praha 1996, s. 32–35.

společenským životem u dvora i uměleckými zálibami se Arnošt natolik zadlužil, že po jeho smrti musel být na jeho majetek vypsán konkurz.⁶³⁹ V prvních měsících roku 1773 také rezignoval na hodnost zemského hejtmana, kterou jako prezident gubernia držel. Tím ji uvolnil pro novou osobu v této funkci, jež jí musela být opatřena. Proto lze konstatovat, že funkce prezidenta nejvyššího zeměpanského úřadu získala postupně větší skutečný význam než zemská hodnost. Nelze tak usuzovat pouze z tohoto případu, ale také obecně z výměn a posunů zemských úředníků v souvislosti s obsazováním zeměpanských úřadů.

Po Kounicově odchodu vedl gubernium jako zatímní prezident opět Kryštof Blümegen,⁶⁴⁰ mladší bratr nejvyššího kancléře Jindřicha Kajetána Blümegena. Trvalo ale ještě nějaký čas, než byl definitivně jmenován, protože až do května 1773 jej titulují v radních protokolech jako nejvyššího zemského komorníka a prozatímního prezidenta. Teprve 4. května složil příslušnou služební přísahu v dvorské kanceláři⁶⁴¹ ve Vídni a reskriptem z 5. května mu bylo propůjčeno prezidium gubernia a hodnost zemského hejtmana, takže od sezení 10. května je s příslušnými tituly uváděn.⁶⁴² Jisté otálení s jeho ustavením do funkce by bylo možné vysvětlit poznámkou Hausperského, jenž uvádí ve svých pamětech nevýznamnou podrobnost, že panovnice psala nejvyššímu kancléři den před ním, že císař (= Josef II.) s tímto jmenováním vůbec nebyl spokojen a že prý chtěla skládání slibu odložit až do císařova návratu ze Sedmihradska.⁶⁴³ Ve stejnou dobu jako on bylo ale jmenováno do úřadů více gubernátorů,⁶⁴⁴ takže pravděpodobné důvody odkladu jmenování jsou jiné.

Je také zaznamenání hodné, že když nastoupil Kryštof Blümegen, panovnice rozhodla dekretem z 23. května 1773 o trvalém platu pro zemského hejtmana a jeho další následovníky, opět ve výši 8 000 zl. V souvislosti s výše zmíněnými platovými potížemi Schratzenbacha při nástupu do funkce to byl jistě pokrok. Vtírá se tu myšlenka, že to bylo možné jen proto, že jeho starší bratr zastával vysoké místo na dvoře, když jako kancléř byl šéfem správní organizace. Kryštof Blümegen od stavovské pokladny navíc dostával jako ředitel zemského výboru 2 000 zl.,⁶⁴⁵ což se od roku 1778 změnilo na výši 3 000 zl.⁶⁴⁶

Rada gubernia Hausperský mu od konce 70. let zřejmě nebyl příliš nakloněn a komentoval jeho činy kriticky. Ve svých pamětech zmiňuje Blümegenovo uzavírání se ve svém domě, omezování úředních aktivit a nezájmem o úřad i o projednávané záležitosti.⁶⁴⁷ V roce 1780 se podle něj měl zabývat především hrou v kuželky na nové zahradě kou-

⁶³⁹ ZAORALOVÁ, Marie: G 436 – Rodinný archiv Kouniců. Inventář. Brno 1998, s. 16.

⁶⁴⁰ Jmenován dvorským dekretem z 13. (praes. 20.) listopadu (MZA, B 1, kn. 60, nefol., sezení 23. 11.).

⁶⁴¹ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1983, fol. 34–34; sdělení dvorské kanceláře dvorské komoře z 5. 5. Viz také dvorský dekret z 15. 6. 1773 s informací o složení služební slibu (MZA, B 1, sg. L 34/3, kart. 859, fol. 33–34).

⁶⁴² MZA, B 1, sg. L 34/3, kart. 859, fol. 4–9; dvorský dekret z 5. května 1773, praes. 6. 5. se jmenováním; viz také MZA, B 1, kn. 61, nefol., sezení č. 39 ze 7. 5., sezení č. 40 z 10. 5. a sezení č. 53 z 25. června 1773. Hodnost nejvyššího komorníka získal dosavadní nejvyšší zemský sudí Leopold Clary; stejné informace přináší také BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 105.

⁶⁴³ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 105. Khevenhüller-Metsch nic k této záležitosti ve svých pamětech nemá.

⁶⁴⁴ KHEVENHÜLLER-METSCH, J. J. – SCHLITTER, H.: *Aus der Zeit Maria Theresias, 1770–1773*, s. 164.

⁶⁴⁵ MZA, B 1, sg. C 6/3/1, kart. 182, fol. 534–559; kamerální systemizace pro rok 1775.

⁶⁴⁶ MZA, B 1, sg. C 6/3/1, kart. 182, fol. 690–727; kamerální systemizace pro rok 1779.

⁶⁴⁷ Při prohlídce radních protokolů, kam se zapisovala prezence, se nelze ubránit domněnce, že jsou to jen pomluvy, protože v docházce do úřadu je prezident pilný a rozhodně si nemají co s Hausperským vyčítat.

pené jeho manželkou a rovněž opravami domu.⁶⁴⁸ Hausperský také potvrzuje výši jeho platu, když trochu závistivě podotýká, že pobíral celkem 11 000 zl. bez arrhy.⁶⁴⁹ Naposledy měl podle něj být přítomen u sezení 16. června 1781 a pak ještě jednou na příkaz nejvyššího kancléře a svého bratra v září,⁶⁵⁰ ale není jisté, zda nejde o pomluvu a zda tomu tak skutečně bylo. Musel totiž nějakým způsobem fungovat, protože na písemnostech vydávaných guberniem jsou jeho podpisy. V případě nepřítomnosti jej zastupoval první rada u úřadu Mitrovský.⁶⁵¹

Kryštof Blümegen byl nakonec odvolán po desetileté činnosti 17. května 1782 s ujištěním, že důvodem nebyla nespokojenost s jeho dosavadní službou, nýbrž již rozhodnuté spojení zemských úřadů a s tím související větší množství práce, což by nebylo dobrá pro jeho vyšší věk.⁶⁵² Přes všechno ujišťování však odešel s nižším výslužným a také poukaz na jeho stáří je platný jen do jisté míry. V okamžiku svého odvolání byl asi 60 let star a zemřel až roku 1802 ve věku 81 let.⁶⁵³

Téhož dne byl prezidentem gubernia jmenován Ludvík Cavriani, do té doby působící jako viceprezident apelačního soudu v Dolním Rakousku⁶⁵⁴ a od jara 1781 člen dvorské kompilační komise.⁶⁵⁵ Ten se pravděpodobně nemohl ze svých dosavadních povinností okamžitě vyvázat a přijet do Brna, takže jej v jeho povinnostech zastupoval první rada gubernia Mitrovský.

Plat prezidenta dosahoval výše 8 000 zl. ročně, což je čtyřikrát více než u radů. Tento poměr dokládá jeho odpovědnost za fungování jemu svěřeného úřadu v intencích dvora. Výše platu zůstávala po celé sledované období stejná.

Kolegium radů

Hlavní náplní činnosti radů bylo referování o záležitostech, které jim byly přiděleny prezidentem. Jejich povinnosti a principy konání osvětluje instrukce z roku 1764,⁶⁵⁶ jejíž paragrafy navazují na starší zvyklosti. Ty byly stanoveny vůbec první instrukcí pro tribunál a dalšími pouze modifikovány.⁶⁵⁷ Lze předpokládat, že dlouhodobě činnost radního kolegia procházela jen postupnými změnami. Ze starších pokynů pro náš úřad ale odpadly ustanovení v soudních záležitostech, neboť jimi se nezabýval.

Všechny věci se měly projednávat v plénu, přičemž prezident se měl dotazovat na mínění jednotlivých členů kolegia, podle nichž se měl formulovat závěr. Protože se

⁶⁴⁸ AMB, V 3, A 232, s. 301.

⁶⁴⁹ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 105.

⁶⁵⁰ Tak tvrdí Hausperský ve svých pamětech (AMB, V 3, A 232, s. 327–328).

⁶⁵¹ Blümegenovo jméno lze najít například na tištěných patentech a otevřených dekrettech i na podzim 1781 a jaře 1782. Působení Mitrovského hodnotí Hausperský ve svých pamětech slovy: „Er bezeugte sich sehr gefällig gegen den neuen Präsidenten.“ (AMB, V 3, A 232, s. 362).

⁶⁵² Dekret oznamuje jeho nástupci, „daß diese seine Enthebung von keiner Ursache, und Unzufriedenheit herkommen, sondern nur von der obberührten Concentrirung, und mehrerer Arbeit wegen seiner schon angewachsenen Jahren nothwendig gemacht werde und selber daher über diese Veranlassung vollkommen beruhiget sein möge.“ Viz MZA, B 95, sg. 4, kart. 191, č. j. 2/82, č. 24.

⁶⁵³ D'ELVERT, Christian: *Die Grafen von Blümegen. Notizen-Blatt 1866*, s. 19; JANÁK, J.: *Moravští hejtmani*, s. 161–162. SMUTNÝ, B.: *G 76 – Rodinný archiv Kálnokyů*, s. 17; další údaje lze čerpat z připojeného rodkmenu.

⁶⁵⁴ MZA, B 95, sg. 4, kart. 191, č. j. 2/82, č. 24.

⁶⁵⁵ HOCK, C. – BIEDERMANN, H. I.: *Der österreichische Staatsrath*, s. 229.

⁶⁵⁶ Instrukce 1764, art. III, § 1

⁶⁵⁷ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 91 n.

na ale sezeních probíralo více záležitostí, nebylo nutné, aby méně důležité nebo stereotypní věci procházely zdlouhavým procesem dotazování. Proto sama instrukce pro urychlení činnosti předepisovala hlasování jen při projednávání důležitých věcí. Při dotazování prezidentem neměli radové uvádět znovu důvody, které už zazněly, ale měli se buď přiklonit k nějakému mínění, nebo uvést nové argumenty. Rozhodnutí mělo být plenární, neměli rozhodovat jednotlivci. Do projednávání nesměli radové vnášet své osobní zájmy a vedlejší úmysly, záležitosti měli probírat s pílí a horlivostí. Aby se stihlo vše projednat, měla se sezení konat čtyřikrát do týdne.

V případech nepřítomnosti prezidenta vedl sezení jeden z radů. Měl to být vždy nejvyšší z přítomných zemských úředníků, jenž byl zároveň radou gubernia. Kdyby takový nebyl, potom měl prezidenta zastupovat nejstarší přísedící nebo rada panského stavu. Členem radního kolegia nejvyššího zemského úřadu byl později (ne hned od počátku) skutečně někdo z nejvyšších zemských úředníků, radů panského stavu bylo vždy více. Stabilním zástupcem prezidenta býval vždy následující rada ve služebním pořadí. Zastupující také prezentoval za prezidenta došlé písemnosti.

Každý rada měl prokazovat prezidentovi náležitou poslušnost a respekt. Navzájem měli spolu vycházet a vše řešit s trpělivostí, skromností a klidem a vzájemně se vyslechnout. K základním povinnostem radů patřilo, že mimo radní sezení měli zachovávat mlčenlivost a nezmiňovat se nikomu o ničem, co na něm projednávali, rovněž akta a spisy měli držet v tajnosti a skryté před všemi mimoúředními osobami. Žádný z radů se nesměl angažovat jakoukoliv další placenou činností, což by jej mohlo zdržovat v úředních povinnostech a také omezovat jeho nestranost. Radové se také měli vzdát referování, jsou-li v nějaké záležitosti zainteresováni příbuzenstvím.

Jeden z radů byl pověřen prezidentem vedením kanceláře, čímž se rozumělo, že bude dohlížet na registraturu a expedici, zda je zde stále vše v pořádku a jedná se podle předepsané instrukce, zda se žádné expedice nezpožďují a zda v registratuře jsou akta ukládána řádně na patřičná místa.

Měla se vést zvláštní kniha referentů o těch materiích, o nichž se požaduje ode dvora zpráva nebo dobré zdání, do níž se mají zaznamenat ti radové, kterým byla přidělena. Liknavé referenty, kteří by nereferovali, je nutné oznamovat ke dvoru.

Nejprve se měly vyřizovat písemností, které přišly ode dvora a teprve po nich běžné věci, jako jsou zprávy z krajských úřadů, hlášení a protokoly závislých konsesů a komisí, insinuáty jiných úřadů, potom memorálie a podání stran. Radové se mají snažit vyřizovat věci ihned, od jednoho sezení k druhému (*currentia*). Když by ale rozhodnutí vyžadovalo více rozvažování, má se přidělit k dalšímu přednesení tomu radovi, do jehož departmentu to přísluší. Taková záležitost pak, která je ještě v jednání a zůstává nevyřešena, se má zapsat do knihy referentů.

Za prokázání zvláštní pílě nebo za spolehlivé vypracování důležité relace nebo dobrozdání je možné udělit radům remuneraci. Instrukcí také byla povolena radům (stejně jako prezidentovi) dovolená v délce dvou měsíců k zařízení vlastních věcí nebo k absolvování léčebné kúry. Radové si ji neměli vybírat spojitě, ale dvakrát po čtyřech týdnech. Povolovat

ji měl prezident a to s takovým rozmyslem, aby nebyl nepřítomen u úřadu nikdy víc než jeden rada a služba proto neutrpěla újmu.⁶⁵⁸

Z přítomnosti radů u radních sezení, kterou lze rekonstruovat z radních protokolů, nelze ale doložit, že by si radové pravidelně brali dovolenou dvakrát po čtyřech týdnech. Někteří z nich absentovali i několik měsíců, jiní zase naopak byli stále přítomni. V případech dlouhé nepřítomnosti konkrétních osob nelze spolehlivě zjistit motivy, protože radní protokoly uvádějí důvody absence jen v některých letech (přes povinnost je zaznamenávat). Také se mnohdy nepodařilo dodržet princip, aby absentoval vždy jej jeden rada. Někdy radní kolegium tvoří jen polovina pravidelně zasedajících.

Ředitel kanceláře

Pro dohled nad chováním celé kanceláře (v širším smyslu) byl prezidentem ustanoven jeden z radů, pravidelně první ve služebním pořadí, jako její ředitel. Podléhal mu všechen personál, jak vyšší tak nižší. U tribunálu byl tímto nadřízeným podle instrukce z 27. července 1745 kancléř, tak jako tomu bylo i v dřívějších dobách.⁶⁵⁹ Je tedy hodnost ředitele kanceláře náhradou za kancléře a pokračováním jeho funkce.

Není jisté, zda u deputace po krátký čas její existence a v počátcích fungování reprezentace a komory byl někdo pověřen podobným dohledem nad kanceláří, tak jako kancléř u tribunálu.⁶⁶⁰ V rozdělení referátů mezi rady z roku 1749 není ještě žádný z nich pověřen touto činností.⁶⁶¹ První zprávy tak máme teprve až z počátku roku 1752, když byl 16. února pověřen radní Tauber, jenž byl tehdy po prezidentovi prvním radou, dohledem a řízením nad vším personálem kanceláře a účtárny. V případě jeho nemoci nebo nepřítomnosti se tímto dohledem pověřuje jako jeho substitut následující rada ve služebním pořadí.⁶⁶² Téhož dne byli o tomto kroku informováni tehdejší registrátor Valenta, expeditor Katzer i vedoucí účtárny Saska.⁶⁶³ Měli jej respektovat jako svého bezprostředního nadřízeného a obracet se na něj se všemi problémy.

Funkci ředitele kanceláře měl vykonávat první rada úřadu po prezidentovi, ale pověření nepřecházelo okamžitě z osoby na osobu podle tohoto vzorce. Setrvalo na určené osobě i tehdy, když ve služebním pořadí nebyla hned za prezidentem. Mezi ní a prezidentem se postupně vsunul zástupce prezidenta, takže ředitel kanceláře stál až třetí v tomto pořadí. Zpravidla tuto funkci zastával rada, jenž byl nejdéle řádně sloužícím (nejstarším) a vždy stál první ve služebním pořadí po prezidentovi a jeho zástupci, případně po nějaké protekční osobě. To byl zřejmě případ Kryštofa Blümegena, (mladšího bratra nejvyššího kancléře a ministra státní rady), jenž přišel s přeměnou reprezentace a komory k novému guberniu

⁶⁵⁸ Instrukce 1764, art. III, § 6–8, 15, 18, 22, 30–36.

⁶⁵⁹ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 227.

⁶⁶⁰ Podle charakteru vyřizovaných záležitostí (personální otázky, kancelářské záležitosti) by se mohlo zdát, že v počátcích tuto roli plnil bývalý sekretář Rudolf Blumencron, ale tento okruh se nezměnil i po jmenování Taubera. Blumencron navíc nikdy jmenován nebyl.

⁶⁶¹ MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 2–3. Viz také ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, sloha 1749, ne-fol.; čistopis velmi poškozený ohněm.

⁶⁶² MZA, B 1, sg. R 6/4, kart. 1513, fol. 2–3; koncept z 16. února 1752 Tauberovi „wird zu mehreren Beförderung des allerhöchsten Dienstes die Aufsicht und Direction über das sammentliche diesortige Cantzley und Buchhaltereie Personale subalternum mit der behöriger Verordnung aufgetragen.“ Podle instrukce z roku 1764 měl ředitele kanceláře určit prezident, ale z tohoto zápisu to neplyne, i když to nemusí být nepravděpodobné, protože se tak stalo mimo radní sezení.

⁶⁶³ MZA, B 1, sg. R 6/4, kart. 1513, fol. 4–5; koncept dekretu.

1. července 1763 a zaujal místo před Tauberem. Ten ale dál zastával funkci ředitele kanceláře jako před příchodem Kryštofa Blümegena.

Ředitel kanceláře ale nedisponoval stejně rozsáhlými pravomocemi jako tribunální kancléř. Ze srovnání kancelářských instrukcí z let 1745 a 1764 vyplývá, že většinu kancléřových pravomocí převzal sám prezident nejvyššího zeměpanského úřadu. O řediteli kanceláře nemá instrukce z roku 1764 samostatnou kapitolu, jak má předchozí instrukce o tribunálním kancléři, pouze v textu je osoba s touto funkcí několikrát jmenována. O jeho pravomocích a povinnostech si můžeme udělat představu z různých zmínek v úředních materiálech⁶⁶⁴ i z ustanovovacího dekretu pro nástupce v úřadu Jana Křitele Mitrovského z roku 1771.⁶⁶⁵ Ustanovení jsou podobná rozsahu činností, jimiž byl pověřen Tauber, ale dovídáme se o více pravomocích, což je zřejmě způsobeno tím, že pro Taubera není dochován podobný dekret.

Obecně zahrnují dohled nad registraturou, expediturou a účtárnou a také nad činnostmi jmenovaných částí úřadu s cílem, aby vše dobře a účelně fungovalo. Ředitel kanceláře měl především dbát, což se zvláště zdůrazňovalo, na dodržování kancelářského řádu stanoveného instrukcí a nade vším, co se týká subalterního personálu vymezených částí úřadu. Nad dodržováním úředních hodin i skládáním služebních přísah úředníky, nad jejich píli, zápalem a plněním úředních povinností. Měl také oznamovat ke dvoru ty jedince, kteří by nedostáli svým povinnostem a nebyli by přístupni nápravě.

Ředitel kanceláře vykonával na jmenované části kanceláře pouze obecný dozor, konkrétní příkazy jednotlivým podřízeným úředníkům a organizace jejich práce byla vždy v kompetenci vedoucího příslušné části (registrátora, expeditora, účetního). Mezi nimi není ale výslovně jmenován taxovní úřad. Bylo to zřejmě způsobeno tím, že ten měl díky vybraným prostředkům poněkud zvláštní postavení a až do poloviny 70. let 18. století nebyl umístěn ve stejné budově (Zemském domě) jako nejvyšší zeměpanský úřad. Taxátor shromažďoval a uchovával vybrané peníze u sebe doma. I když není dohled nad taxovním úřadem mezi povinnostmi ředitele kanceláře kupodivu zdůrazněn, nelze z toho vyvozovat, že by taxátor zůstal jako jediný z příslušníků kanceláře zcela mimo dohled ředitele. I přes své poněkud volnější postavení byl taxátor stále součástí úřadu. Ten jej samotného navrhoval ke jmenování a navíc mu poskytoval na výpomoc některého z kancelistů nebo koncipistů.

Pod dohled ředitele kanceláře příslušelo také obsazování uvolněných míst a výměna vyšších (oficiantů) i nižších (subalterních) úředníků. Ředitel uváděl nově ustavené oficianty do jejich funkcí a představoval je kanceláři. To byl většinou pouze formální úkon, protože nově jmenovaní vyšší úředníci obvykle postoupili z nižších funkcí, takže byli obecně známi. Málokdo přišel skutečně zvenčí. Ale uvádění do funkce ředitelem kanceláře mělo svůj symbolický význam a znamenalo potvrzení úředního postupu a společenské prestiže.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ Například z podacího protokolu – jakými záležitostmi spojenými s fungováním úřadu vyřizuje ředitel kanceláře.

⁶⁶⁵ MZA, G 147, č. 134.

⁶⁶⁶ Například při jmenování expeditora Steinera: „Und nachdeme derselbe sothanes *iuramentum* unter diesem *dato* abgeleget hat, alß wird solches dem diesortigen Mittels-Rath und Canzlei-Directori Herren Baron von Tauber zu dem Ende intimiret, auf das er diesen neu resolvirten Expeditorem dem dasigen Canzlei-Personali vorstellen solle“ (MZA, B 1, kn. 26, sezení 59 z 27. 7. 1759) a zároveň také: „[...] und zugleich die diesortige Kanzellisten zur gehörigen Subordination behörig anzuweisen“ (MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 11; koncept Tauberovi).

Dohlížel také na obsazování volných míst u subalterních úředníků, o jejichž žádostech byl vždy informován. Přestože řešení těchto personálních otázek bylo zcela v jeho kompetenci, základem postupu bylo služební pořadí (*Rank*). U nižšího personálu je úřad považoval za stabilizační faktor a pečlivě je zachovával. Lze také předpokládat, že úřední postup subalterních úředníků a jejich ustavení na místo projednával ve spolupráci s představeným dotčeného oddělení (registratury, expedice, účtárny), protože ten znal nejlépe z každodenního styku dovednost a píli uchazeče. Měl-li ředitel povinnost zajistit chod kanceláře tak, aby byla výkonná a spolehlivě fungovala, potom to byla přirozená cesta.

Ředitel také řešil různé vnitřní záležitosti kanceláře, které se vyskytly. Tak například, když nastoupil nový expeditor Steiner a podával své první hlášení o pilnosti podřízeného personálu (jak byl každého půl roku expeditor povinován), našel u téměř každého kancelisty nějakou závadu na jeho pilnosti. Některým vytýkal obtěžování mluvením a tím zdržování od práce, jiným nedochvilnost nebo vzdalování se od úřadu, aniž by o tom expeditor věděl.⁶⁶⁷ Bývalý expeditor Katzer tyto „nedostatky“ toleroval a jeho hlášení pravidelně hovořilo o spokojenosti s personálem.

Nejvyšší zeměpanský úřad měl ve zvyku reprodukovat ve svých sumárních hlášeních ke dvoru o píli subalterního personálu reálné obsahy relací od krajských úřadů i oficiantů úřadu. Dosud alespoň nebyly zaznamenány snahy o jakoukoliv formu retuše podávaných zpráv. Z tohoto hlediska by Steinerovo hlášení zcela jistě postavilo do nepříznivého světla u dvora nejen expedici, ale v podstatě celý nejvyšší zeměpanský úřad sám. Nebylo možné připustit, že by morálka od posledního hlášení před půl rokem natolik upadla. Proto byla celá záležitost dána na vědomí tehdejšímu řediteli kanceláře Tauberovi s příkazem o vyšetření.⁶⁶⁸ Jak celá záležitost dopadla, nelze z torzovitých materiálů doložit, ale pravděpodobně skončila důraznou domluvou kancelistům a doporučením Steinerovi, aby příště volil smířlivější dikci své zprávy. Nebyla totiž zaznamenána žádná „výchovná“ reakce dvora, která vždy následovala nějaký nahlášený problém.

K povinnostem ředitele kanceláře patřil také dohled na to, zda se řádně vedou radní i registrační protokoly (o podacím tu není zmínka). Vidování radního protokolu ale místo něj prováděl jeden z pověřených radů. Za Taubera nebyly většinou radní protokoly podepisovány, a když se tak stalo, vždy to prováděl někdo jiný než Tauber. Vidováním byl potom pověřen rada Kriegisch (bývalý sekretář), jenž tuto činnost vykonával stabilně i za dalších ředitelů. Po jeho smrti na jaře 1781 krátce vidoval protokoly rada Beer, sám ředitel kanceláře je podepisoval až od půli června 1781. Měl také dohlížet na řádné vedení knih deklaratorií i dekretů, i na to, zda jsou opatřovány rejstříky a uchovávány. Obecně měl dohlížet na správnou expedici i na řádné revidování kontribučních i obecních účtů. Další povinností ředitele kanceláře byla kontrola deponovaných peněz v registratuře. Měl provádět nejméně jednou do roka přepadovou a namátkovou kontrolu, aby vše bylo stále v pořádku. Revize byla pak bezpodmínečně nutná při výměně nebo úmrtí registrátora.

Tauber funkci ředitele kanceláře zastával dosti dlouho, celých 17 let, i když postupně již nebyl prvním radou a zástupcem prezidenta (to již byla pozice prestižní). Zůstával však

⁶⁶⁷ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479; čistopis hlášení, praes. 8. 5. 1760.

⁶⁶⁸ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 480–481; koncept Tauberovi z 9. 5.

nejdéle sloužícím a v pořadí třetím radou. Zemřel 30. května 1769⁶⁶⁹ a jeho nástupcem se stal Josef Widmann, v pořadí za ním následující rada. Jemu bylo vedení kanceláře kupodivu ale přikázáno pouze ústně, a když na jaře (v dubnu) 1771 rezignoval na místo rady,⁶⁷⁰ stal se ředitelem kanceláře v květnu 1771 Jan Křtitel Mitrovský. Ten byl pověřen 13. května⁶⁷¹ a v titulárních kalendářích v tom roce ve služebním pořadí také přeskočil Widmanna, přestože dosud stál až za ním.⁶⁷² Mitrovský zůstal v hodnosti ředitele kanceláře po celý zbytek sledovaného období. Od června 1781 podepisoval (jako ředitel kanceláře) novým způsobem vedené radní protokoly. Teprve až 25. dubna 1783 bylo vedení kanceláře přikázáno radovi Karlu Vincencovi Salm-Neuburgovi,⁶⁷³ ale ten tuto funkci nezastával zřejmě dlouho, protože titulární kalendář z roku 1786 uvádí jako ředitele kanceláře Sebastiana Felixe Schwanenberga.

Departementy

Radům byly přidělovány vymezené referáty. Jejich rozdělování připomíná instrukce z roku 1764, ale zcela jistě se jednalo o starší zvyklost. Přidělování bylo záležitostí prezidenta, jenž měl přitom dbát na vyváženost, aby některý z radů nebyl oproti jiným přetížen. Také měl podle potřeby přesunovat referáty mezi rady. To je skutečně patrné z rozdělení referat mezi jednotlivé osoby v případě úmrtí nebo odchodu některého z radů.⁶⁷⁴

U našeho úřadu máme snahy o takové rozdělení doloženy již na počátku existence moravské reprezentace a komory. První takový předpis ode dvora lze zachytit již v reskriptu ze 7. června 1749, kdy moravská reprezentace dostala štýrský vzor, podle něhož měla rozdělit referáty a přidělit je jednotlivým radům. Panovnice zaslala do Brna vzorovou tabulku s přidělením agend jednotlivým radům u štýrského nejvyššího zeměpanského úřadu a vyzvala moravskou reprezentaci, aby se jí řídila a v podobném duchu rozdělila projednávané záležitosti mezi své radní kolegium.⁶⁷⁵

Odpověď ke dvoru měla datum 16. června a skutečně kopírovala vzhled štýrského vzoru. Prezident rozdělil agendu mezi pět tehdejších radů, totiž Taubera, Wimmersperga, Prandaua, Blumencrona a vrchního válečného komisaře Haua. Kupodivu tu nefiguroval bývalý rentmistr a aktuální komorní reprezentant Grimm, jenž byl jako rada jmenován již k deputaci v předcházejícím roce. Také vrchnímu válečnému komisaři byly vyhrazeny specifické záležitosti vztahující se k jeho funkci (*commissariatica*), takže o agendu reprezentace se reálně podělili čtyři radové. Věci přidělené radům svými názvy v zásadě kopírovaly kompetence svěřené úřadu reskriptem ze 7. května, ale byly rozepsány podrobněji. K nim mohly být připojeny činnosti, které příslušely k chodu úřadu, ale nebyly speciálně jmeno-

⁶⁶⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 105; koncept ke dvoru z 2. 6. s informací o úmrtí. V TK naposledy v roce 1769.

⁶⁷⁰ Viz poznámka na vloženém papíře (fol. 6v): „N: das *directorium* ist dem ausgetretenen herren Baron von Widmann nur mündlich aufgetragen worden, mithin diesfalls nicht schriftliches vorhanden“ (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 188–191; originály dekretů). Dvorský dekret z 27. 4. 1771 dává na vědomí jeho rezignaci. Dvorská komora nařizuje svým dekretem ze 7. května 1771, že mu ode dne rezignace nemá být vyplácen plat (tamtéž, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 184–191; čistopisy dekretů).

⁶⁷¹ MZA, G 147, č. 134.

⁶⁷² Tak v TK 1771, ale v TK 1770 je ještě staré pořadí.

⁶⁷³ MZA, B 1, sg. G 95/21, kart. 569, fol. 6.

⁶⁷⁴ Instrukce 1764, art. III, § 16.

⁶⁷⁵ MZA, B 1, kart. 1511, fol. 53–56; extrakt reskriptu (praes. 8. 6.) s originálem vzorové tabulky.

vány, například každoroční renovace krajských úřadů nebo sestavování nově zavedených čtvrtletních extraktů publikovaných nařízení.⁶⁷⁶ Agenda byla tak rozepsána do 31 bodů (reskript uváděl jen 27 kompetencí), navíc pod tabulkou byly připsány ještě další záležitosti, dosud náhodné a nepřidělené.

První rada Tauber měl vyřizovat v pondělí a ve čtvrtek 1) *contributionale* a také toho se týkající měsíční hlavní tabulky; 2) revize kontribučních účtů, v což byly zahrnuty i nedoplatky („*Restzettel*“); 3) zemské bonifikace pro postižené požáry a povodněmi; 4) zemské účetnictví i vizitace jednotlivých pokladen; 5) městské hospodaření; 6) renovaci krajských hejtmanů a také zkoumání jejich protokolů. Jeho zaměření je většinou ekonomické. Druhý rada Wimmersperg měl na starosti v úterý 1) *militaria* a záležitosti kolem dezertérů; 2) záležitosti zemských sněmů, soli a tabáku; 3) věci týkající se invalidů a zemské milice; 4) volby prelátů, záležitosti university a učené společnosti. Třetí rada Prandau v pondělí a čtvrtek vyřizoval 1) *majestatica*, kam patřilo povyšování do stavu, reverzy k zemi nebo sliby věrnosti; 2) *commercialia*; 3) záležitosti oprav cest; 4) soukromých mýt; 5) cechů, řemesel a milostí pro umělce; 7) renovací městských rad a promíjení závad u radních (příbuzenství); 7) sestavování čtvrtletních extraktů. A čtvrtý rada Blumencron měl pouze v pátek na starosti 1) *cameralia*; 2) stížnosti na bankovní důchodky; 3) poštovní a poselské věci; 4) dohled na zeměpanské regály; 5) židovské věci, tedy jejich kontribuční, policejní a hospodářské záležitosti; 6) pětiletou sbírku duchovních; 7) věci týkající se žebračkého řádu, donucovací pracovny a přádelny; 8) konfirmací privilegií; 9) mincovních věcí a hornictví; 10) štoly a 11) cenzury. Pátý vojenský komisař se měl v pátek i jiné dny zabývat záležitostmi vojenského komisariátu (*commissariatica*).⁶⁷⁷ Panovnice zaslané rozdělení aprobovala reskriptem 28. června.⁶⁷⁸

V tomto rozdělení se uvádějí týdenní dny, kdy jednotliví radové budou vyřizovat svou agendu. Ale v praxi to zřejmě šlo jen obtížně skloubit s radními sezeními, která se nekonala každý týden pravidelně ve stejné dny a také jejich frekvence kolísala. Nahlédnutím do radních protokolů také snadno zjistíme, že radové se na každém sezení v referování střídali, což by nemohli, kdyby se řídili důsledně tímto rozpisem, když by například v úterý referoval pouze rada Wimmersperg. Také to odporuje potřebě vyřizovat urgentní záležitosti. Uvedení týdenních dnů bylo tedy zřejmě vedeno snahou vyhovět štyrskému vzoru, v žádném dalším rozdělení agend nejsou přesné dny specifikovány.

Obecný úmysl pro zavedení pořádku v referátech je pochopitelný. Přidělení specializovaných záležitostí konkrétní osobě by mohlo vést k její specializaci a profilaci. Jednotliví radové by se tak mohli stát odborníky na okruh jim svěřených záležitostí. Ale o tom, zda bylo rozdělení prakticky dodržováno, lze mít pochybnosti. Nejvýznamnějšími důvody, jež vyplývají z prohlídky radních protokolů, jsou různě dlouhé absence radů kvůli nemoci, lázeňskému pobytu nebo dovolené. Nelze si představit, že by se v této době neprojednávaly okruhy záležitostí, přidělené právě absentujícímu radovi, kdyby to vyžadovala aktuálnost situ-

⁶⁷⁶ Viz kapitola Expedované písemnosti tištěné.

⁶⁷⁷ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, sloha 1749; nefol.; čistopis velmi poškozený ohněm. Také MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 57–58; koncept relace ke dvoru, ale bez tabulky s rozdělením agend mezi rady.

⁶⁷⁸ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 97; extrakt reskriptu, praes. 29. 6. Její originál se sice dochoval, ale je natolik poškozený ohněm, že z něj lze čerpat jen částečné a dosti neúplné informace. Máme k dispozici ale koncept tabulky (tamtéž, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 2–3).

ace a neprodlená potřeba. V děleních agend totiž není důsledně stanoven stálý náhradník, jenž by převzal právě volná *referata*. Objevuje se při jejich rozčlenění sice již v roce 1755,⁶⁷⁹ ale jedná se o výjimku, protože známe několik dalších ze 70. let, kde uveden není. Setkáváme se s ním až v roce 1781 v souvislosti s úpravami vnitroúřadové činnosti.⁶⁸⁰ Je zcela běžné, že v případě absencí byly záležitosti vyřizovány ostatními rady a možná, že skutečně byli stanoveni náhradníci, ale nelze to úplně prokázat. Občas totiž bývá na místě referujícího (v radních protokolech nebo na konceptech) uveden náhradník (*substitutus*), i když se tak děje méně, než bychom při množství absencí čekali.

Počet aktivních radů také omezuje věk a s ním související aktivita v referování. Některé osoby se sice účastnily radních sezení, ale nebyly na nich dlouhodobě aktivní. Například již zmíněný Grimm byl oceněn prezidentem v relaci ke dvoru z počátku 50. let jako osoba, nehodící se pro stáří již k referování.⁶⁸¹ Stejně tak lze u některých radů pozorovat jejich ochabnutí v referování třeba na několik měsíců. Tyto situace musel prezident řešit přidělováním záležitostí *ad hoc*.⁶⁸²

Protože se podařilo několik rozdělení referátů zachytit, lze se domnívat, že bylo prezidentem pravidelně fixováno a stalo se základem činnosti radů.⁶⁸³ Při prohlížení radních protokolů skutečně můžeme zjistit, že někteří z radů se převážně věnují tematicky stejným věcem a jen zřídka něčemu pro ně nezvyklému. To jsou zřejmě doklady situací, kdy musejí převzít *referata* právě nepřítomných radů.

Těmto rozděleným okruhům záležitostí se říkalo *departementy*. Jejich počet byl vždy shodný s počtem radů. Nejsou tyto departementy nějakými samostatnými odděleními,⁶⁸⁴ ale pouze okruhy záležitostí, jež jednotliví radové vyřizovali.⁶⁸⁵ Již v roce 1749 se ve výše popisovaném dělení takto označují přidělené záležitosti.⁶⁸⁶ Samostatnými odděleními v dnešním smyslu se mohou stát teprve tehdy, až budou splněny dvě podmínky: 1) tyto části budou moci samostatně vyřizovat vymezené záležitosti (nebude se téměř vše projednávat plenárně); 2) bude jim přidělen personál ke zvládnutí těchto kompetencí, který se nebude zabývat ničím jiným. Ten však pro sledované období nelze mezi osazenstvem úřadu identifikovat. Reformy vnitřního chodu gubernia z června 1781 jsou velkým krokem v tomto směru.

Lze předpokládat, že taková rozdělení občas od prezidenta vyžadoval dvůr, ale nepodařilo se zachytit aktový materiál k jejich zasílání.⁶⁸⁷ Protože data dochovaných rozpisů nejsou pravidelná, dalo by se předpokládat, že k jejich sestavení docházelo vždy při změně v radním kolegiu. Ale protože dochovaná rozdělení agend jsou mnohdy datována dosti

⁶⁷⁹ MZA, B 1, sg, G 95/51, kart. 572, fol. 4–8.

⁶⁸⁰ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol.

⁶⁸¹ Na začátku roku 1752 v hlášení o stavu personálu u úřadu ke dvoru, že jej již nelze pro vysoký věk k referování používat (viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex mai 1752, nefol.).

⁶⁸² Vyřešení problému bude možné po velmi pracném detailním prozkoumání radních protokolů.

⁶⁸³ Rozdělení agend se dochovala ve fondech MZA: B 1, sg, G 95/51, kart. 572 a G 10, č. 1043.

⁶⁸⁴ Takto departementy, na něž měl být úřad rozdělen, zřejmě chápe BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 18; TÝŽ: *K vývoji zemské správy na Moravě*, s. 97.

⁶⁸⁵ K obsahu pojmu viz také MEISNER, H. O.: *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*. Göttingen 1969, s. 298.

⁶⁸⁶ MZA, B 1, sg, R 6/1, kart. 1511, fol. 57–58.

⁶⁸⁷ Teprve z roku 1782 je doklad o zaslání rozdělení agend mezi rady u vídeňských úřadů (MZA, B 1, sg, G 95/51, kart. 572, fol. 50).

dlouho po personální změně v radě, nedá se tato provázanost jednoznačně prokázat. Jisté ale je, že je prezident používal v době do sestavení nového pro různé poznámky a přesuny agend mezi rady. Dokladem toho jsou například poznámky psané rukou tehdejšího prezidenta gubernia Kryštofa Blümegena, které dopsal na rozdělení referátů z 19. září 1777 po odchodu rady Nefzerna koncem října do Vídně a úmrtí Nowaka počátkem listopadu. Prezident Kryštof Blümegen připsal pod seznam referátů Neftzerna, že celý jeho *departement* se přiděluje baronu Janu Tauberovi s výjimkou policejních záležitostí, jež přecházejí do kompetencí rady Friedenthala. U zemřelého Nowaka poznamenal, že tento *departement* přechází na radu Hausperského,⁶⁸⁸ jenž fungoval u gubernia od 1. prosince 1777.

Očekávali bychom také, že agenda radů bude stálá. Platí to ale jen do jisté míry a je to pravděpodobně způsobeno stále se měnícím složením kolegia a počtem referujících. Například rada první Tauber měl v roce 1749 přiděleno šest okruhů záležitostí, v roce 1755 sice také šest, ale částečně jiných. Zůstaly mu záležitosti týkající se *contributionale*, zemského účetnictví a kontroly pokladen i bonifikací za škody způsobené živelními pohromami, ale místo městské ekonomiky a renovací krajských úřadů z roku 1749 měl v roce 1755 jako ředitel kanceláře dohled nad ní a účtárnou a pod jeho gesci patřil také dozor nad služebními náhradami. V dalším přehledu, sice nedatovaném, ale vročitelném k roku 1763,⁶⁸⁹ k šesti původním přibýly další čtyři (dohled na záležitosti fideikomisů, na *regalia* a žaloby na bankovní důchodky, na posly), ale navrátily se mu renovace krajských úřadů.⁶⁹⁰

Daleko většími změnami procházely agendy rady Mitrovského, jenž se u gubernia objevil na konci května 1768.⁶⁹¹ První seznam jemu přidělených záležitostí obsahuje 11 položek,⁶⁹² další z 5. května 1772 zná už 12 okruhů, ale z nich jen část je shodná s dřívějším soupisem. Stálé jsou především záležitosti církevního charakteru.⁶⁹³ Rozdělení agend z 8. listopadu následujícího roku je stejné, jen ubyl poslední bod, dohled nad azylovým právem.⁶⁹⁴ Rozpis z 14. ledna 1774, tedy poměrně nedlouho potom, mu přiděluje jen čtyři okruhy, ale jen dva (ředitelství kanceláře a záležitosti patronátního práva a nastolování farářů) jsou původní, zatímco globální dohled nad personálními záležitostmi nebo jurisdikcí jsou zcela nové.⁶⁹⁵

Soupisy z 8. července 1776 i z 19. září 1777 Mitrovskému přidělují pouze ředitelství kanceláře,⁶⁹⁶ rok 1781 pro něj znamená opět rozšíření agend. Podle rozdělení z 21. dubna kromě obligátního vedení kanceláře měl dohled nad olomouckou univerzitou a učenou společností, jejichž záležitosti spravoval již na počátku svého působení u úřadu.⁶⁹⁷ Ale

⁶⁸⁸ MZA, G 10 — Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu (dále G 10), rkp. 1043, fol. 24, 28v.

⁶⁸⁹ Podle agend pro radu Hillmayera, jenž se vyskytoval u gubernia jen v tomto roce.

⁶⁹⁰ MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 2, 4, 19.

⁶⁹¹ Mitrovský se poprvé objevil na sezení 31. května (MZA, B 1, kn. 52, nefol., sezení 42).

⁶⁹² Duchovní pětiletá daň, azylové právo, koupě nemovitostí pro duchovní instituce, fideikomisy (2 body), zkoušení osob k městským magistrátům po právní stránce, věci náboženství i univerzit a učené společnosti, cenzura, věci invalidů a hygieny (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 18, nedatováno, dochován jen rozpis jeho agend).

⁶⁹³ Majestatica, ředitelství kanceláře a účtárny, služební náhrady, propůjčování dospělosti, věci náboženství, zřizování far, záležitosti patronátního práva, konfirmace biskupů a prelátů, nákup nemovitostí pro kláštery, štola, duchovní pětiletá daň a azylové právo (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 30).

⁶⁹⁴ MZA, G 10, č. 1043, fol. 1.

⁶⁹⁵ MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 39.

⁶⁹⁶ MZA, G 10, č. 1043, fol. 14, 22.

⁶⁹⁷ MZA, G 10, č. 1043, fol. 31.

v přehledu zaslaném do Vídně a dokládajícím novou organizaci činností u gubernia od 15. června je u jeho jména poznamenáno pět bodů. Vedení kanceláře se týká nejen kanceláře a účtárny, ale už také taxovního úřadu, dále se mu svěřuje dohled na efektivnější manipulaci u expedice, na podací protokol a zhotovování protokolů posílaných ke dvoru. Také záležitosti univerzity přicházejí z minula, nové jsou však cenzurní záležitosti.⁶⁹⁸ Tuto agendu potvrdil i soupis z 9. července 1782.⁶⁹⁹

Z příkladů plyne, že departementy nebyly dlouhodobě stabilní. Začátek změn a cestu k jejich postupnému osamostatňování znamená rozdělení agend od 15. června 1781. Referenti jsou v něm znovu doprovázeni i koreferentem, což bylo přikázáno dekretem z 16. března⁷⁰⁰ pro dosažení objektivitu při posuzování a rozhodování důležitých záležitostí. Spolureferent mohl rovněž zastávat roli konzultanta. Z praktického hlediska jej můžeme také považovat za zástupce nebo náhradníka hlavního referenta. Především ale nyní byl ke každému okruhu referat také přidělen pro expedice sekretář a navíc ještě koncipista, což jsou první kroky ke skutečnému oddělení departementů. I když je to opakováno i v dělení agend z 9. července 1782,⁷⁰¹ je to pouze náběh, protože sekretářů a koncipistů bylo vždy méně než radů, takže pro dva departementy (= dva rady) byly přiděleny tytéž osoby.

Kontrola protokolů

Jeden z radů měl také povinnost provádět kontrolu správnosti radních protokolů, kterou stvrzoval svým podpisem za posledním zápisem. Poprvé je toto *adjustování* radních protokolů poznamenáno v rozdělení agend z roku 1763 u rady Hillmayera,⁷⁰² ale v radních protokolech se je podařilo zachytit po dobu několika měsíců již v roce 1755, kdy se na konci zápisů podepisují radové Althan nebo Josef Widmann.⁷⁰³ Avšak ani rok 1763 nelze považovat za počátek důsledné kontrolní činnosti, protože s odchodem rady Hillmayera ještě téhož roku opět podpisy mizí. Kdy bylo ověřování protokolů trvale zavedeno, nemůžeme tedy přesněji určit. Definitivně se prosazuje od konce roku 1767, kdy se novým radou stává dosavadní sekretář Jan Josef Kriegisch. Jeho podpis se nyní objevuje pod protokoly pravidelně a vidování mu přikazují známá rozdělení agend až do jeho úmrtí v roce 1781.⁷⁰⁴

Lze předpokládat, že tato povinnost připadla nejmladšímu radovi. V případě nepřítomnosti musel pověřeného nahradit další, pravděpodobně také trvale určená osoba, protože Kriegische pravidelně zastupoval rada Beer. Když byl nepřítomen i on, jména ověřujících se střídala, ale všichni neomylně pocházeli ze spodní části služebního pořadí.

Vedení komisí

Radové nejvyššího zeměpanského úřadu byli pověřováni vedením různých komisí nebo se také stávali jejich členy. Jmenování předsedů si vyhradila panovnice, členy komisí určo-

⁶⁹⁸ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol.

⁶⁹⁹ MZA, G 10, č. 1043, fol. 45.

⁷⁰⁰ MZA, B 17, č. 37, kart. 213. Viz také BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 60.

⁷⁰¹ MZA, G 10, č. 1043, fol. 44–56.

⁷⁰² MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 16.

⁷⁰³ Například viz MZA, B 1, kn. 13, fol. 683, 719v; kn. 14, fol. 1042, 1062. V rozdělení agend dochovaných z toho roku, to ale ani u jednoho jména není výslovně poznamenáno (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 5v, 6).

⁷⁰⁴ Již z roku 1772 (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 31v), ale i další (viz výše).

val prezident úřadu. Předsedající i členy jednotlivých komisí je možné zjistit jen příležitostně, protože mnohé z nich byly jen dočasné. Také se nepodařilo zachytit žádný jejich přehled. Členové komisí nemuseli být jen radové nejvyššího zeměpanského úřadu, ale i osoby odjinud, například od tribunálu, zemského práva nebo příležitostně od krajských úřadů či jiných institucí, blízkých profesnímu zaměření komise.

Jistou představu o vytížení jednotlivých radů si lze učinit ze soupisu komisí, jimž předsedal Alois Podstatský. Ten působil jako nadpočetný rada reprezentace a komory od října 1750 do února 1755 a ve služebním pořadí stál na třetím místě za prezidentem Blümegenem (Jindřichem Kajetánem) a jeho zástupcem a ředitelem kanceláře Tauberem. Z dlouhodobě stabilních a proto významnějších stál v čele dohlédací komise nad rektifikací (přisedící byli radové Althan a Wimmersperg), policejní komise (Haugwitz, Wimmersperg, Hau a brněnský krajský hejtman), fundační (Roden, Freyenfels, Haugwitz, Widmann), pro židovskou kontribuci (Althan, Wimmersperg) a židovský policejní pořádek (Prandau, Blumencron), pro opravy cest (Prandau) a donucovací pracovnu a přádelnu (Wimmersperg, Propp⁷⁰⁵). Z příležitostných například předsedal manipulační komisi krajských úřadů (Haugwitz), pro kontumaci dobytka (Wimmersperg), pro zřizování veřejných škol (Prandau, Procop), ale také vyšetřovací komisi pro kontribuci v Branišovicích (Althan) a licitační ohledně brněnského mlýna (Prandau).⁷⁰⁶

Pro výjimečnost dochování tohoto soupisu bohužel nemáme příležitost srovnat jeho aktivity s jinými rady, ale možná právě jejich hojnost zajistila Podstatskému, že jeho kariéra pokračovala ve Vídni u dvorské rektifikační komise, kam byl převeden v únoru 1755.⁷⁰⁷ Například ve stejné době u reprezentace působící radové Šlik a Chorynský nejsou jmenováni jako přisedící ani u jedné z uvedených komisí.

Personální proměny radního kolegia

DEPUTACE A DOBA REPREZENTACE A KOMORY

O způsobu vyřízení záležitostí rozhodoval prezident společně s rady na radních sezeních. Počet radů ustanovených personální systematizací nejvyššího zeměpanského úřadu je poněkud nižší, než okruh skutečně zasedajících. Byly tu totiž přítomny i osoby od jiných institucí nebo další, které lze zjistit jen z radního protokolu samotného jako dalšího příležitostného referenta. Radní protokoly ze zasedání začínají seznamem přítomných. Jejich jména jsou uváděna za sebou stále stejně podle úředního pořadí (*Rang*), které bylo určováno hodností, stavem a délkou odsloužených let. Nejprve byl jmenován prezident, potom radové panského stavu a potom radové rytířského stavu. Přišel-li k úřadu nový rada, zařadil se mezi ostatní přisedící podle naznačeného principu. Radní kolegium nikdy nebylo delší čas personálně stálé a neustále podléhalo změnám ve jmenovitém obsazení i celkového počtu radů. Jen malá část se zasedajících byla placena z kamerálního rozpočtu, jiní měli své příjmy odjinud a vystupovali na sezeních zpočátku jako specializovaní odborníci. U dalších osob se nepodařilo zachytit žádné platy a zcela jistě žádné nepobírali. Někteří žili z výnosu svých

⁷⁰⁵ Tak je zapsáno, ale možná omylem a písař měl na mysli jméno Procop.

⁷⁰⁶ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 65–66; nedat.

⁷⁰⁷ MZA, B 1, kn. 13, fol. 289; praes. 26. 2., projednáno až na sezení 3. března, i když se konalo sezení 28. února.

statků, jiní museli mít zaopatření v rodině. Po úmrtí některého placeného rady neváhali požádat o uvolněný plat, i když žadatel patřil svým původem do vyšší šlechty.

Se vznikem deputace tvořili poradní kolegium nového úřadu předseda Blümegen a radové František Erdman Tauber a Jan Václav Widmann. Ale Widmann, jenž byl také přisedícím tribunálu, se sezení pravidelně neúčastnil. Byl u nich za celou dobu svého působení pouze jednou, 9. září 1748, a to jen proto, aby složil služební přísahu.⁷⁰⁸ Od té doby se u sezení deputace neukázal, přestože nomenklaturně byl počítán mezi její rady a také jako takový zpočátku pobíral plat přisedícího.⁷⁰⁹ V té době již totiž působil ve dvorských službách jako vyslanec u bavorského kurfiřtského dvora.⁷¹⁰

Na prvních sezeních tedy na projednávání záležitostí zůstávali jen dva, předseda Blümegen a rada Tauber. Zápis přítomných uvádí jako třetí osobu ještě Rudolfa Blumencrona, což byl ovšem sekretář a neměl by tedy mít rozhodovací pravomoc. V této funkci působil celou dobu existence deputace a velmi se osvědčil. S jeho rukou a podpisem se lze setkat na dorzech prvních projednávaných písemností. V radních protokolech je nicméně uváděn mezi přítomnými až do počátku listopadu,⁷¹¹ potom již ne, přestože jako sekretář byl na každém zasedání nepochybně přítomen. Tato trojice představovala rozhodovací kolegium v prvních čtyřech sezeních. Tvořila ale velmi úzký okruh osob. Protože se deputace měla zabývat v rámci svých kompetencí zcela specializovanými úkoly, záhy se ukázalo vhodné, aby k sezením byli zváni pro poradu a dobré zdání další specializovaní členové.

Na sezení 26. srpna 1748 se poprvé objevil vojenský komisař Schilling.⁷¹² Měl tu zastupovat vojenskou stranu a být nápomocen radou a vysvětlením při vyřizování záležitostí z oblasti *militare mixtum*. Vzhledem ke kompetencím ve vojenské oblasti nového úřadu nebylo divu, že se vojenský komisař stal od této doby prakticky součástí deputace a později právních nástupců tohoto úřadu, i když zpočátku nikoliv jako jeho řádný člen, ale jako přisedící vojenská osoba. Schilling se potom pravidelně (až na výjimku při sezení 12. září) účastnil zasedání a byl brán k poradám o vojenských záležitostech, jak předpovídala instrukce, a to až do 4. října, kdy byl v této funkci vystřídán.

Na prvním zvláštním sezení o vojenských záležitostech 7. října 1748,⁷¹³ kdy se jednalo o dislokaci vojska, za Blümegenova předsednictví zasedali za osoby politické Tauber a Blumencron z deputace a hejtman Hradištského kraje Kaldschmidt, za vojenské velící generál Saint Ignon a dva plukovníci a také vrchní vojenský komisař. Byl to ale již Antonín Ferdinand Lutter, jenž právě tehdy vystřídal Schillinga u deputace od zasedání 11. října a velmi pravidelně se účastnil jejího jednání. Situace se ale změnila krátce poté, kdy panovnice přikázala, aby vojenští komisaři byli bráni jako součást úřadu.⁷¹⁴ Proto při následujícím

⁷⁰⁸ MZA, B 1, kn. 1, s. 63.

⁷⁰⁹ Např. MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 18v; výplatní protokol pro druhé čtvrtletí 1749.

⁷¹⁰ O působení v Bavorsku D'ELVERT, Ch.: *Die Grafen, Freiherrn und Ritter von Widmann*, s. 17 n.; WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 55, s. 248. Předtím působil (od 25. února 1747) jako zplnomocněný vyslanec ve franckém kraji se sídlem v Kolině nad Rýnem (viz KULENKAMPFF, Angela: *Österreich und das alte Reich. Die Reichspolitik des Staatskanzlers Kaunitz unter Maria Theresia und Joseph II. Köln – Weimar – Wien 2005*, s. 22).

⁷¹¹ MZA, B 1, kn. 1, s. 346; naposledy mezi přítomnými při sezení 8. listopadu 1748, 9. listopadu je ještě jmenován jako přítomný ze strany deputace u zvláštního jednání o vojenských záležitostech, tamtéž, s. 371.

⁷¹² MZA, B 1, kn. 1, s. 29; páté sezení.

⁷¹³ MZA, B 1, kn. 1, s. 153.

⁷¹⁴ MZA, B 1, kn. 212, s. 145–150; opis reskriptu z 14. listopadu 1748.

specializovaném sezení k vojenským záležitostem 9. listopadu byl již uváděn mezi osobami ze strany deputace.⁷¹⁵

Na sezení 30. srpna toho roku⁷¹⁶ se poprvé objevil Jan Křtitel Grimm, rada dvorské komory a aktuální komorní reprezentant (rentmistr). Byl další osobou, která se měla zúčastňovat sezení. Podle dvou reskriptů z 23. srpna měl být brán k poradám o kamerálních záležitostech, kdyby prezident potřeboval od něho nějakou informaci nebo zprávu. Neměl být ale přítomen na radních sezeních stále, ale jen čas od času, jak by to vyžadovala potřeba.⁷¹⁷ Přesně v duchu tohoto reskriptu byla jeho přítomnost na radních sezeních v raném podzimu roku 1748, tedy v prvních měsících existence nového úřadu, skutečně jen občasná. Situace se ale změnila asi od poloviny listopadu, kdy lze jeho účast prokázat stoprocentně na všech zasedáních do konce prvního radního protokolu. Grimm se ale nikdy neúčastnil mimořádných zasedání o vojenských záležitostech s vojenskými osobami. Stejně jako vojenský komisař byl i Grimm placen odjinud. V systemizaci reprezentace z května 1749 nebyl uveden mezi rady, ale jako bývalý rentmistr pobíral zvláštní plat.⁷¹⁸ V soupisu přítomných je jmenován hned za prvním radou Tauberem, za ním následoval válečný komisař Lutter a jako poslední byl uváděn sekretář Blumencron. Jméno sekretáře ale počátkem listopadu mizí, ačkoliv se aktivně účastnil zasedání, protože na rub písemností zapisoval meritorní rozhodnutí. Naposledy ho uvádí protokol ze zvláštního zasedání k vojenským záležitostem z 9. listopadu 1748. Blumencron se objevil v zápisech přítomných opět až 28. května 1749, když se stal radou, ale již reprezentace a komory.

Grémium, které reálně vyřizovalo a rozhodovalo o záležitostech, zpočátku tvořilo pět osob, totiž prezident Blümegen, rada Tauber (jak již víme, druhý rada Widmann se neúčastnil sezení), bývalý rentmistr Grimm, vojenský komisař Lutter a sekretář Blumencron, započítáme-li jej sem z důvodu, že je pravidelně uváděn do počátku listopadu mezi přítomnými na místě vyhrazeném jenom vedoucím osobám. Potom ale ze seznamu mizí, takže v listopadu a prosinci se kolegium zúžilo na pouhé čtyři osoby (i když teoreticky bylo pětičlené, ale Widmann se sezení neúčastnil). Ale na sezení 20. prosince⁷¹⁹ se poprvé objevil nový rada Lazar Michal Wimmersperg, přestože byl ustanoven reskriptem Marie Terezie již 17. října 1748.⁷²⁰ Tím se stalo grémium opět pětičlenné, ale kvůli občasně nepřítomnosti některého z radů projednával záležitosti menší počet přítomných. Důvody nepřítomnosti radů na sezeních je obtížné rekonstruovat. Podle reskriptu z 11. října 1748 se sice měly v podávaných zprávách krátce naznačit příčiny absentování radů,⁷²¹ ale zatím se je na žádné relaci ke dvoru nepodařilo zachytit. Když tam jsou jména nepřítomných uvedena, potom vždy bez jakéhokoliv komentáře.

⁷¹⁵ MZA, B 1, kn. 1, s. 371.

⁷¹⁶ MZA, B 1, kn. 1, s. 34; šesté sezení.

⁷¹⁷ MZA, B 1, kn. 212, s. 95–96; jiný reskript z téhož dne, kterým posílá panovnice komorní a dlužní systém, se znovu zmiňuje o Grimmovi a upřesňuje jeho činnost (tamtéž, s. 56). Přestože oba reskripty mají stejné datum, původ druhého je pozdější, protože u deputace byl prezentován až 5. září. Do té doby se již Grimm zúčastnil jednoho zasedání.

⁷¹⁸ Není uváděn v komorních rozpočtech mezi personálem, ale v oddílu zvláštních platů (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 14; příklad pro rok 1750).

⁷¹⁹ MZA, B 1, kn. 1, s. 620.

⁷²⁰ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 93–94; čistopis reskriptu ze 17. 10.

⁷²¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 127–128.

V dubnu 1749 se stal dalším radou tribunální přisedící Karel Maxmilián Kranichstätt, jenž se poprvé objevil na sezení 14. dubna 1749.⁷²² Podle reskriptu Marie Terezie z 9. dubna převzal plat rady Widmanna a tak jej nahradil.⁷²³ Ale v titulárních kalendářích je Widmann stále uváděn jako přisedící nejen deputace, ale i reprezentace a komory.⁷²⁴ Rada Kranichstätt se zařadil v seznamu přítomných mezi Taubera a Grimma, tedy do jeho horní poloviny. Sám ovšem u deputace dlouho nevydržel, nepobyl u ní ani měsíc. Poslední sezení s jeho účastí připadá na 9. května,⁷²⁵ potom odešel do dvorské kanceláře ve Vídni a nová systematizace reprezentace a komory z května 1749 s jeho jménem nepočítá.⁷²⁶

Koncem dubna ale přišel nový rada František Hilleprand Prandau, jenž se objevil poprvé na sezení 23. dubna.⁷²⁷ Zařadil se v seznamu na jeho dolní konec, mezi Wimmersperga a na posledním místě uváděného vojenského komisaře Luttera. Rada Prandau se stal na dlouhá léta pilířem deputace a potom reprezentace a komory.

Tak postupně vykristalizovalo kolegium, které na konci existence deputace, před její přeměnou v reprezentaci a komoru, sestávalo celkem ze sedmi osob – (v pořadí zápisu) Blümegena, Taubera, Kranichstätta, Grimma, Wimmersperga, Prandaua a Luttera. Původní obsazení deputace předsedou a dvěma rady se na tento počet rozrostlo především díky zvyšujícímu se množství projednávaných záležitostí. Při přeměně deputace na reprezentaci a komoru kupodivu nedošlo ke zvětšení počtu radů, ačkoliv úřadu přibyly další kompetence, především správa politických věcí. Odtud pochopitelně vyplýval nárůst počtu projednávaných záležitostí. Dvůr si sice uvědomil, že takto transformovaná instituce je personálně nedostatečně vybavena, ale posílení se týkalo jen sekretářů a obsazení kanceláře. Radního kolegia se nedotklo.

Naopak právě v této době odešel Kranichstätt do Vídně do kanceláře direktoria, jak jsme zmínili již dříve, takže se počet radů na velmi krátkou dobu o jednoho snížil. Ale již na sezení 28. května 1749 se poprvé objevil nám již známý Rudolf Blumencron,⁷²⁸ povýšený do hodnosti radního z funkce sekretáře,⁷²⁹ jenž tak nahradil Kranichstätta. Kolegium tedy zůstávalo stále sedmičlenné, placení v něm ale byli jen čtyři. Blumencron se ve výčtu zařadil za Prandaua a před vojenského komisaře Luttera. Toho zakrátko zastoupil ve funkci Platzter,⁷³⁰ ale byla to náhrada pouze dočasná, jen od konce června do poloviny října 1749.

Vytvořením tohoto sedmičlenného kolegia se na nějaký čas situace stabilizovala, protože v tomto složení vedoucí vrstva reprezentace zasedala po celý zbytek tohoto roku a ještě počátkem roku následujícího. Pouze s jednou výjimkou, která ale nijak počet radů nerozšířila. Na sezení 21. října se vrátil Lutter, jenž nahradil jako vojenský komisař dosavadního komisaře Platzera.⁷³¹ Zařadil se před Blumencrona, jenž byl nyní uváděn jako poslední.

⁷²² MZA, B 1, kn. 1248.

⁷²³ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 106–107; čistopis, praes. 10. 4.

⁷²⁴ Titulární kalendáře pro roky 1749–1756 a dále.

⁷²⁵ MZA, B 1, kn. 1, s. 1476.

⁷²⁶ TK pro rok 1749 jeho jméno vůbec nezaznamenává, naopak titulární kalendáře pro další roky jej uvádějí jako radu direktoria.

⁷²⁷ MZA, B 1, kn. 1, s. 1318.

⁷²⁸ MZA, B 1, kn. 1, s. 1574.

⁷²⁹ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 9–27; čistopis, praes. v Brně 25. 5.

⁷³⁰ MZA, B 1, kn. 1, s. 1807; poprvé na sezení 23. června 1749.

⁷³¹ MZA, B 1, kn. 2, s. 3100.

Další rozšíření nastalo na konci února 1750. Na sezení 27. února se mezi rady poprvé objevil Jan Josef Sebastián Hauer jako nový rada reprezentace a také sekretář.⁷³² Byl ovšem ustanoven poněkud dříve. Panovnice jej jmenovala jako radu „*cum voto*“ již reskriptem z 25. října 1749. Protože doposud zastával sekretářské práce, přikázala mu, aby je vykonával také nadále. Do Brna byl přesunut z Vídně zřejmě v důsledku nějaké kancelářské reformy.⁷³³ Posílení kolektivu radů to ale bylo jen relativní, protože od počátku jeho působení se s ním prakticky nesetkáváme jako s referentem a také v pozdější době ho v této činnosti lze zastihnout nápadně výjimečně.⁷³⁴ Prakticky tedy spíše zastával avizované sekretářské práce. Skutečně se s jeho jménem občas setkáme na rubu písemností, kde lze jeho podpis nalézt pod dorzálními dekrety reprezentace.⁷³⁵ Jeho použití tedy nebylo zřejmě příliš rozsáhlé, protože k jeho nadání pro odpovědnější práci měl prezident Blümegen výhrady.⁷³⁶ Hauer je označován v písemnostech jako „*Pensionist*“, což ale neznamená, že by byl již penzionovaný, spíše to odráží skutečnost, že pobíral penzi.⁷³⁷ Hauer byl v soupisu přítomných v radním protokolu uváděn vždy na posledním místě až za Blumencronem. Neobvykle působící kombinace zastávaných funkcí rady a sekretáře není odrazem jeho nadprůměrných schopností, ale spíše omezené použitelnosti jako rady.

Opticky se tak kolegium rozrostlo na osm osob, ale díky časté krátko nebo dlouhodobé nepřítomnosti různých radů zasedalo jen málokdy v úplnosti. Markantní jsou spíše déletrvající absence, třeba Grimma od konce května do poloviny října 1750.⁷³⁸ Pro vysvětlení jejich příčin nemáme ale k dispozici doklady. Každá delší nepřítomnost musela být podle instrukce pro deputaci z července 1748 povolena prezidentem úřadu Blümegenem. Placeni z komorní pokladny byli přesně podle personální systemizace reprezentace prezident Blümegen a radové Tauber, Wimmersperg, Prandau a Blumencron a také Grimm zvláštním platem. Lutter jako vojenský komisař měl plat u vojska a Hauer pobíral penzi. Počet radů byl teoreticky ještě o jednu osobu větší. Rada Widmann byl totiž i nadále v titulárních kalendářích mimo své další hodnosti vytrvale uváděn stále také jako rada,⁷³⁹ i když byl panovníci pověřen diplomatickou činností. Ačkoliv se jednání neúčastnil, místo rady u úřadu mu bylo na příkaz reskriptu z 31. ledna 1750 ponecháno, i když bez platu.⁷⁴⁰

⁷³² MZA, B 1, kn. 2, s. 537; „Juravit Joh. Jos. Sebastian de Hauer qua Repraesentations-Rath wie auch *secretarius*.“ Datum přísahy je také ve sdělení reprezentace brněnskému magistrátu z 27. února 1750 (MZA, B 1, sg. R 6/8, kart. 1513, fol. 5; koncept).

⁷³³ MZA, B 1, sg. R 6/8, kart. 1513, fol. 2–3; čistopis, praes. 30. 11. „Wir haben den bei hiesigen *supremo revisorio* bißhero gestandenen *secretarium* Johann Joseph Sebastian, Edlen von Hauer, bei dasigen unserer Representation und Cammer als Rath *cum voto*, jedoch dergestalten anzustellen gnädigst resolviret, daß derselbe zugleich die Secretariats-Functiones mit verrichten solle.“

⁷³⁴ Z radního protokolu plyne skutečně jen několik případů jeho referování.

⁷³⁵ Například 22. května 1750 (MZA, B 1, sg. T 6, kart. 2021, fol. 17v), ale i jindy, zatím byl zachycen především v záležitostech tax.

⁷³⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol.: Blümegenův návrh systemizace z 23. 1. 1752; orig.: „[...] ist [...] der von Hauer mit allhöchster Erlaubnüß schon ein halbes Jahr abwesend, auch nicht mit sonderlichen *talentis* begaabet, und bießhero nach Ihro Mayestät allhöchster Resolution lediglich in kleineren Secretariats-Functionen gebraucht worden.“

⁷³⁷ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol.; list Blümegena Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno; čistopis, jako příprava na komisi 4. 6. 1752. Také při jeho pozdějším přeložení k dolnorakouské reprezentaci se hovoří o tom, že užívá penzi (MZA, B 1, sg. R 6/8, kart. 1513, fol. 6–7).

⁷³⁸ Přítomen na sezení 20. května 1750 (B 1, kn. 3, s. 1358), potom až na sezení 19. října 1750 (B 1, kn. 4, s. 2795).

⁷³⁹ Například také pro rok 1753, což odráží reálný stav na konci roku 1752.

⁷⁴⁰ MZA, B 1, sg. R 6/1, k 1511, fol. 106; extrakt reskriptu (praes. 1. 2.): „[...] daß wir dem Johann Wentzel Freiherr von Widmann bei seiner dermaligen weitheren Verschickung zu unserem allerhöchsten Diensten

Je zajímavé, že se i po Widmannově odchodu vyskytuje v radním protokolu sporadicky mezi referujícími toto jméno. Tak je tomu například na sezení 18. září 1750⁷⁴¹ nebo 16. října 1750,⁷⁴² přestože Widmann vůbec není výslovně uveden mezi přítomnými. U referujících nejsou ale uváděna křestní jména. Protože podle Blümegenova dobrozdání (z počátku roku 1752) byl již delší dobu v Bavorsku vyslancem na tamním dvoře,⁷⁴³ mohlo by jít spíše o jeho mladšího bratra Josefa. Ten později působil jako přisedící konsesu in causis summi principis et commissorum⁷⁴⁴ a dříve mohl být jeden z auskultantů u radních sezení.

Ale kolegium radů posílila další osoba. Jedná se o hraběte Aloise Podstatského, který složil služební slib na sezení 19. října 1750 a stal se nadpočetným přisedícím u reprezentace.⁷⁴⁵ Avšak na radních kolegiích se vyskytoval již delší čas předtím, zcela jistě již od srpna 1750, přestože do zmíněného data není jeho jméno zahrnuto do seznamu přítomných. Setkáváme se tu s ním poměrně často jako s referujícím.⁷⁴⁶ V seznamu radů zaujal Podstatský díky svému původu třetí místo, hned za prezidentem Blümegenem a Tauberem, přestože byl úředně jen nadpočetným radou. Toto zdánlivé „čekatelství“ na řádné radní místo jej ale nikterak nediskvalifikovalo, takže záhy patřil k velmi pilným referentům. V době, kdy se Podstatský stal nadpočetným přisedícím, vrátil se k sezením dlouho absentující Grimm. Mohlo by se tedy zdát, že krize nedostatku radů byla zažehnána. Jenže zase již od 5. září chyběl Wimmersperg, jenž se vrátil až 7. prosince.⁷⁴⁷

Také na místě vrchního vojenského komisaře došlo ke změně. Odešel Lutter, jenž se naposledy účastnil sezení 10. listopadu 1750.⁷⁴⁸ Stal se vrchním vojenským komisařem v Čechách a v prosinci byl jmenován radou tamnější reprezentace.⁷⁴⁹ Od samotného konce roku jej ve funkci vrchního vojenského komisaře i rady u reprezentace a komory vystřídal Jan Kašpar Hau. Služební slib složil a přijal vyhrazené místo na sezení 29. prosince 1750.⁷⁵⁰

Osmičlenné kolegium radů, které se vytvořilo na přelomu let 1750/1751 – Tauber, Podstatský, Grimm, Wimmersperg, Prandau, Hau, Blumencron a Hauer (v pozadí s devátým Widmannem⁷⁵¹) se personálně stabilizovalo a vydrželo v tomto složení po celý rok 1751 a téměř celou první polovinu roku 1752. Přestože toto množství radů vypadá majestátně, jen výjimečně se dokázalo sejít kompletní. Zcela běžné byly v této době krátkodobé absence způsobené přítomností u různých komisí či u jiných úřadů nebo také nemocí. Setkáváme se

den Rang und Platz bei unserer Repraesentation und Cammer daselbst, wie er solchen bei der vormahligen Deputation allda gehabt hat, jedoch ohne Gehalt vorbehalten haben wollen.“ Jeho původní plat u deputace převzal již dříve rada Kranichstätt.

⁷⁴¹ MZA, B 1, kn. 4, s. 2535.

⁷⁴² MZA, B 1, kn. 4, s. 2775.

⁷⁴³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752. List Blümegeny Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno; čistopis: „Der Freiherr von Widmann ist dermahlen Minister an den Chur-Bairischen Hof [...]“. Ale v této funkci by měl být nejméně od roku 1750. Viz vydaná korespondence z bavorského dvora 1750–53. WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 55, s. 248 n.

⁷⁴⁴ TK 1752.

⁷⁴⁵ MZA, B 1, kn. 4, s. 2804.

⁷⁴⁶ Byl zachycen již na sezení 11. srpna (MZA, B 1, kn. 4, s. 2188).

⁷⁴⁷ MZA, B 1, kn. 4, s. 2411, 3289.

⁷⁴⁸ MZA, B 1, kn. 4, s. 3078.

⁷⁴⁹ ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 180. Snad měl v roce 1751 získat i titul dvorského rady (viz D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 733).

⁷⁵⁰ MZA, B 1, kn. 4, s. 3439.

⁷⁵¹ Opět se s ním náhodně setkáváme jako referentem na sezení 29. ledna 1751 (MZA, B 1, kn. 5, s. 216).

ale také s dlouhodobými absencemi některých členů kolegia, jejichž důvod nedovoluje radní protokol odhalit. Průměrný počet radů na zasedání se pohybuje mezi pěti až šesti, ale toto číslo je relativní, neboť nereflktuje téměř úplnou pasivitu některých osob (Hauer, postupně také Grimm).

Zajímavý pohled do poměrů v radním kolegiu u moravské reprezentace přináší relace Jindřicha Kajetána Blümegena z 23. ledna 1752, vzniklé v souvislosti s obavou Marie Terezie, zda státní správa nestojí příliš velké prostředky, které by bylo možné ušetřit.⁷⁵² Blümegen uvádí, že z devíti radů, které má úřad k dispozici, leží veškerá tíha úřední činnosti pouze na čtyřech placených (Tauberovi, Wimmerspergovi, Prandauovi a Blumencronovi) a také jednom nadpočetném, totiž hraběti Podstatském. O zbývajících čtyřech Blümegen konstatuje, že Widmann je nyní ministr na kurfiřtském bavorském dvoře a sezení se neúčastní, že Grimma už nelze pro referování používat,⁷⁵³ také vrchní vojenský komisař Hau se zabývá spíše záležitostmi vojenského komisariátu. Hauer je s panovnickým povolením již půl roku nepřítomen a také není opatřen zvláštním talentem. Dosud byl, podle další rezoluce panovnice, používán pouze v malých sekretářských záležitostech.

Když srovnáme Blümegenova slova s radním protokolem, zdá se, že nijak moc nepřeháněl. Nemohl si to ani dovolit, protože opisy protokolu se pravidelně zasílaly do Vídně. Widmann skutečně byl v Bavorsku, Grimm se účastnil v té době naposledy sezení 6. září 1751, stejně jako Hauer. Jen Hau zasedal pravidelně (s občasnými absencemi) a také referoval, a to výhradně o vojenských věcech. Hauer roli referenta přijímal vsuktku výjimečně. Referoval jen ve vojenských záležitostech, když nebyl přítomen rada Hau. Také Grimmova aktivita postupně klesala, až se omezovala jen na příležitostné referáty. Hauer i Grimm byli navíc od začátku září nepřítomní. Tíha referování skutečně ležela na jmenovaných pěti radech, k nimž se (podle radního protokolu) občas připojoval Hau.

Podle Blümegenova dobrozdání situace dozrála k personálnímu posílení gremia. Prezident argumentoval především stále se zvyšujícím počtem expedit, s nimiž se zvyšoval i počet záležitostí, které musely být na sezeních probírány a o nichž musel některý z radů referovat. Jejich množství v té době pro každého z aktivních radů představovalo dost výraznou zátěž. Podle Blümegena představoval snesitelný počet záležitostí k referování na jednu osobu asi 30 za týden. Protože bude nutné počítat (podle zkušeností z uplynulého roku 1751) přibližně s 9 000 expedity ročně, bylo by pro zvládnutí tohoto množství zapotřebí šest osob. Protože tedy dosavadní čtyři stabilizovaní (to je placení) radové nedostačují, navrhuje ustanovení dalších dvou, a to nadpočetných, protože erár není možné zatěžovat žádnými dalšími náklady.

Panovnice uznala jeho hodnocení situace. Jeden nadpočetný rada již u reprezentace zasedal, totiž hrabě Podstatský, na místo druhého nadpočetného rady byl reskriptem z 6. května 1752 jmenován Ignác Dominik Chorynský, svobodný pán z Ledské.⁷⁵⁴ Jeho jméno se kupodivu nevyskytuje ani v Blümegenově hodnocení, ani v jiných textech ko-

⁷⁵² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752. List Blümegena Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno; čistopis, nefol. Blümegen může situaci sice líčit černěji, aby ospravedlnil počet osob nebo aby získal další, ale jeho argumenty s našimi zjištěními se poměrně dobře kryjí.

⁷⁵³ Patrně pro stáří, již v roce 1725 zastával funkci rentmistra. D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 700.

⁷⁵⁴ MZA, B 1, kn. 213, s. 164–170; opis, praes. 9. 5.

lem jednání posuzovací komise ve Vídni,⁷⁵⁵ přestože již u reprezentace více než rok působil a prezident musel na jeho práci mít názor. Už na sezení 21. ledna 1751 byl totiž přibrán k sezením jako auskultátor⁷⁵⁶ a od druhé poloviny toho roku dokonce referoval.⁷⁵⁷ Poprvé v soupisu přítomných v radním protokolu se Chorynský objevil na sezení 24. května 1752, kde se zařadil na čtvrté místo za Podstatského⁷⁵⁸. Referoval již 19. května, poté, co v Brně znali reskript panovnice s jeho jmenováním nadpočetným radou (což bylo 9. 5.). Nicméně už na sezení 10. května se v radním protokolu nachází zápis o jeho služební přísaze, jenž však je přeškrtnut.⁷⁵⁹ Tehdy se zřejmě radní protokolista zmýlil, ale ani na dalších sezeních není zmínka o tom, že by ji skládal. Ovšem teprve 10. května je datováno vyzvání ke složení přísahy, jež by podle kancelářských poznámek mělo být teprve 13. toho měsíce expedováno.⁷⁶⁰ Protože se ale Chorynský objevil u reprezentace již dříve, je možné, že ji již složil.⁷⁶¹

Další posilou reprezentace v krátké době se stal Leopold Šlik. Reskriptem z 13. května 1752 byl převeden od dolnorakouské reprezentace do Brna. Z komorních prostředků mu měl být vyplácen příplatek 50 zl.⁷⁶² Zápis v radním protokolu ze sezení 12. června připomíná, že již přibyl do nového působiště,⁷⁶³ referovat začal krátce nato, již 19. června.⁷⁶⁴ V seznamu přítomných se zařadil před Chorynského. Zhruba s příchodem Šlikovým se také začal na sezeních opět objevovat Grimm, jenž se neúčastnil sezení od začátku září 1751.

Po tomto posílení úřadu vypadalo pořadí přisedících takto: prezident Blümegen, radové Tauber, Podstatský, Šlik, Chorynský, Grimm, Wimmersperg, Prandau, Hau, Blumencron a Hauer. Po zhruba tříleté existenci reprezentace a komory se tak zvýšil počet radů z šesti na 10.⁷⁶⁵ Ne všichni z nich ale vystupují na zasedáních jako referenti. Tím, kdo na sezení občas dochází, ale patrně pro vysoký věk už na sebe nebere referování, je Grimm, jehož charakterizují také občasné absence. Vzpomeňme si na Blümegenovo hodnocení z ledna 1752, že se již k referování nehodí. Zcela výjimečný referent, a to pouze ve vojenských záležitostech a to ještě jen když je nepřítomen vrchní vojenský komisař Hau, je také Hauer, Blümegenem charakterizovaný jako méně schopný. K referování zbývá tedy osm osob, protože prezident referuje z titulu své funkce výjimečně. Plný plat v rámci reprezentace a komory z komorní pokladny pobíralo z těchto jedenácti osob pouze pět: prezident Blümegen a radové Tauber, Wimmersperg, Prandau a Blumencron. Tento model obsazení úřadu osobami – prezident (placený) + 10 radů (z nich čtyři placení) – se udržel několik let. Během nich docházelo k různým změnám, ale počet osob setrval na stejném stavu.

⁷⁵⁵ Viz kapitola Personální reforma úřadu v roce 1752; sezení komise 6. dubna 1752.

⁷⁵⁶ MZA, B 1, kn. 5, s. 140.

⁷⁵⁷ Poprvé zachycen jako referující na sezení 10. července 1751 (MZA, B 1, kn. 6, s. 1716).

⁷⁵⁸ MZA, B 1, kn. 7, s. 1009.

⁷⁵⁹ MZA, B 1, kn. 7, s. 919.

⁷⁶⁰ MZA, B 1, sg, R6/10, kart. 1513, fol. 6; koncept. Expediční poznámky jsou 12/13/eodem.

⁷⁶¹ MZA, B 1, kn. 7, s. 27.

⁷⁶² MZA, B 1, kn. 7, s. 1033; reskript byl prezentován v Brně 25. května.

⁷⁶³ MZA, B 1, kn. 7, s. 1148.

⁷⁶⁴ MZA, B 1, kn. 7, s. 1197.

⁷⁶⁵ S Widmannem dokonce na 11. (Stále jej jako radu uvádí titulární kalendář pro aktuální rok 1752, přestože Widmann zcela jistě zastává funkci vyslance na kurfiřtském bavorském dvoře.)

K dalším personálním změnám došlo až v červnu 1753, kdy na sezení 18. června byl do služební přísahy jako rada vzat Otto Karel Haugwitz, jenž se od dalšího sezení (22. června) pravidelně účastnil zasedání⁷⁶⁶ a od září se zařadil i mezi referující.⁷⁶⁷ Nový rada byl jediný syn nám známého Friedricha Wilhelma Haugwitze, tvůrce správní reformy z roku 1749.⁷⁶⁸ Ale jeho příchod neznamenal trvalou posilu kolektivu radů, spíše náhradu za Grimma. Ten zřejmě ukončil své faktické fungování u reprezentace, protože se naposledy objevil na sezení 5. listopadu 1753, i když jej i nadále titulární kalendáře uváděly jako radu.⁷⁶⁹ Grimm zemřel večer 28. října 1755.⁷⁷⁰

Další novou osobou je Fridrich Sinzendorf, jenž složil služební přísahu 18. prosince 1753.⁷⁷¹ Nahradil tak dosavadního radu Leopolda Šlika, jenž se právě tehdy vrátil k dolnorakouské reprezentaci.⁷⁷² Poslední jeho účast lze zachytit na témže sezení, kde byl vzat do přísahy Sinzendorf. Ten se zařadil v pořadí radů za Haugwitze a před Wimmersperga (na místo, které zaujímal Grimm). Také odešel další rada, totiž Ignác Dominik Chorynský, jenž požádal o uvolnění od úřadu, protože musel vyřešit své záležitosti v Prusku.⁷⁷³ Jeho osobní problémy zřejmě velmi ovlivňovaly práci u reprezentace již v předchozím roce. Po intenzivní činnosti v první polovině roku, kdy až do počátku srpna chyběl u sezení zcela výjimečně, se ve zbylých měsících objevil u reprezentace jen na konci listopadu a prosince.⁷⁷⁴ Od začátku roku 1754 se neúčastnil radních sezení vůbec. Jeho rezignaci na úřad oznámila císařovna reprezentaci reskriptem 22. června.⁷⁷⁵

V únoru 1754 pak přišel na místo prvního rady zemský podkomoří Adam Ignác Berchtold. Panovnice jej jmenovala předsedajícím komise pro městské hospodaření („*Städtische-Oeconomie-Kommission*“). Protože její činnost úzce souvisela s reprezentací, shledala, že by bylo příhodné, aby byl k ní blíže vázán. Proto mu v ní reskriptem 2. února 1754 propůjčila místo i hlas⁷⁷⁶ a dekretem z 5. února jej vyvázala z povinnosti zasedat u tribunálu, kde dosud působil.⁷⁷⁷ První sezení, na němž byl přítomen, nese datum 18. února.⁷⁷⁸

⁷⁶⁶ MZA, B 1, kn. 9, fol. 639, 648; také také R6/12, kart. 1513, fol. 5; koncept na brněnský magistrát o ustanovení radou a zmínka, že složil obvyklý slib „*sub hodierna sessionis*“. Ustanoven byl reskriptem Marie Terezie z 1. května 1753 (MZA, B 1, sg. R6/12, kart. 1513, fol. 2–3; čistopis, praes. 8. 5.).

⁷⁶⁷ MZA, B 1, kn. 10, fol. 1005v.

⁷⁶⁸ Jeho životní osudy přináší RUZICKA, D.: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz*, s. 314–319.

⁷⁶⁹ MZA, B 1, kniha 10, fol. 1204. Titulární kalendáře jej uvádějí v letech 1754, 1755 i 1756. Ale v březnu 1755 byl prokazatelně na tom tělesně špatně. Ve výčtu radů reprezentace je označen jako „*valetudinarius*“ (MZA, B 1, kniha 213, s. 765).

⁷⁷⁰ MZA, B 1, sign. R 6/1, kart. 1511, fol. 248–249; koncept relace ke dvoru z 29. 10. 1755 s informací o jeho úmrtí: „*gestern abends verstorben ist*“.

⁷⁷¹ MZA, B 1, kn. 10, fol. 1391.

⁷⁷² MZA, B 1, kn. 10, fol. 1444–1445.

⁷⁷³ MZA, B 1, kn. 11, fol. 629v–630; Chorynský žádal panovnici o další prodloužení svého pobytu v Prusku, aby tam mohl zařídít své záležitosti. O jeho dalších osudech a působení ve slezské správě viz D'ELVERT, Christian: *Die Grafen von Chorinsky*. Notizen-Blatt 1865, č. 5, s. 35.

⁷⁷⁴ MZA, B 1, kn. 10; je doložen u sezení 6. srpna (fol. 831), potom až 19. a 26. listopadu (fol. 1264, 1291, ale na sezení 24. 11. chybí) a na konci prosince na čtyřech sezeních od 22. 12. do 31. 12. (fol. 1410, 1437, 1444, 1461), což jsou zároveň poslední sezení, na nichž byl přítomen.

⁷⁷⁵ MZA, B 1, sg. R6/10, fol. 4–5; extrakt, praes. 26. 5. Reprezentace oznámila Chorynskému rozhodnutí panovnice 28. 6. (MZA, B 1, sg. R6/10, fol. 7; koncept).

⁷⁷⁶ MZA, B 1, sg. R 6/14, kart. 1513, fol. 2–3; extrakt reskriptu, praes. 8. 2.

⁷⁷⁷ MZA, B 1, sg. R 6/14, kart. 1513, fol. 6–7.

⁷⁷⁸ MZA, B 1, kn. 11, fol. 219. Berchtold byl vyzván ke služební přísaze 11. 2. (MZA, B 1, sg. R 6/14, kart. 1513, fol. 4; koncept), ale v radním protokolu není zaznamenána.

Příchody nových radů pouze kompenzovaly odchody a prakticky neznamenaly výrazné posílení radního kolektivu. Na počátku roku 1754 zůstával počet radů sice nadále desetičlenný – Berchtold, Tauber, Podstatský, Haugwitz, Sinzendorf, Wimmersperg, Prandau, Hau, Blumencron a Hauer, ale opět se u některých ze jmenovaných projevovala střídmost v referování. Mimo Hauera, u něhož to po předchozích zkušenostech očekáváme, řidčeji referoval Wimmersperg, Prandau a někdy také Blumencron. Také Berchtold se postupně stal, přes aktivní referentské počátky, osobou nereferující.

To jistě souvisí se změnou v čele hierarchie radů, jak ji právě tehdy můžeme v radních protokolech zaznamenat. Teoreticky byl prvním radou (a zástupcem prezidenta) Widmann, ale ten setrval stále na bavorském dvoře.⁷⁷⁹ Prezidenta tedy reálně zastupoval Tauber, jenž byl prvním (a nejstarším) radou. Proto se rovněž stal ředitelem kanceláře. Když ale přišel k reprezentaci Berchtold, ve služebním pořadí z důvodů společenské prestiže (jako zemský úředník – podkomoří) zaujal místo hned za prezidentem. Stal se tak jeho faktickým zástupcem, jenž vedl radní sezení v době prezidentovy nepřítomnosti. Tak lze vysvětlit i jeho nereferování. Nezastával ale funkci ředitele kanceláře, ta zůstala stále Tauberovou záležitostí. Od té doby zaujal místo hned za prezidentem jeho zástupce, jenž také nereferoval. Teprve další v pořadí byl nejstarší rada Tauber.

Porovnáme-li jména radů, kteří se reálně účastnili sezení, s údaji v titulárních kalendářích, pravidelně narazíme na odlišnosti a nesrovnalosti. Kalendář pro rok 1754 jmenuje oproti našim deseti celkem 12 radů. Navíc se tu setkáme s Widmannem, Šlikem, Chorynským a Grimmem, o nichž z předchozího víme, že už u úřadu nepůsobili. Nenajdeme tu naopak Berchtolda a Sinzendorfa, protože oba přišli k reprezentaci až poté, co byl kalendář ke konci roku 1753 dán do tisku.⁷⁸⁰ Odtud plyne, že rada byl uváděn v titulárním kalendáři i tehdy, když již u úřadu nevykonával činnost nebo ji na nějaký čas přerušil. Byl totiž jmenován na neomezenou dobu a mohl se tímto titulem honosit, dokud nepominuly důvody jeho užívání. U některých osob zřejmě stále existovala možnost, že se do úřadu vrátí. Zřejmě proto byl stále v kalendářích uváděn Widmann, i když působil na bavorském dvoře. Také Grimmovo jméno tu nalezneme ještě několik let, naopak Šlik a Chorynský z následujícího titulárního kalendáře zmizeli. Šlik jistě proto, že se vrátil k dolnorakouské reprezentaci, Chorynský byl svého úřadu pro osobní problémy zproštěn.

Kolegium radů opustil v roce 1754 Hauer, jenž byl přeložen do Dolních Rakous. Panovníce reskriptem z 9. března 1754 vyhověla jeho prosbám, které opřel o tvrzení, že mu neschází zdejší zemský vzduch.⁷⁸¹ Naposledy dokládá radní protokol jeho přítomnost na sezení 22. dubna.⁷⁸² S ohledem na výše zmíněné nízké Blümegenovo mínění o jeho schopnostech to pravděpodobně nebyla pro reprezentaci velká ztráta, také proto, že Hauer prakticky nereferoval a jen v některých případech je doložen jako sekretář.

Zřejmě místo něj se jako nový objevil dosavadní hejtman Brněnského kraje Michal Heřman Althan, jenž složil přísahu na sezení 29. dubna a v pořadí radů zaujal místo

⁷⁷⁹ V titulárních kalendářích zaujímá místo hned za Blümegenem. V kalendářích již ale není za jeho jménem uvedena adresa, to znamená, že v Brně nyní již nepobýval.

⁷⁸⁰ Kalendáře nebývaly tištěny každý rok ve stejnou dobu, převažovalo však pozdní období roku. Můžeme tak tvrdit podle konfrontace osob uvedených v titulárních kalendářích s daty jejich úmrtí.

⁷⁸¹ MZA, B 1, sg. R 6/8, kart. 1513, fol. 6–7; extrakt reskriptu, praes. 14. 3.: „[...] daß ihme die dorthige Landes-Luft nicht gedeilich seie.“

⁷⁸² MZA, B 1, kn. 11, fol. 501.

za Sinzendorfem.⁷⁸³ Poměrně brzo se také zapojil do referování. Začátkem února 1755 od reprezentace odešel rada Podstatský, jehož panovnice převedla do Vídně ke dvorské rektifikační komisi, jak dala reprezentaci na vědomí reskriptem z 18. února.⁷⁸⁴ Poslední sezení, na němž byl zapsán mezi přítomnými, se konalo 3. února.⁷⁸⁵ Jako náhrada za něj přišel k reprezentaci Josef Widmann, jenž do této doby působil jako přisedící zemského práva, *consessu in causis summi principis* a komerčního konsesu.⁷⁸⁶ Služební přísahu složil právě na sezení 3. února a v pořadí radů se podle soupisu přítomných na dalším sezení zařadil za hraběte Althana.⁷⁸⁷ Byl to mladší bratr nám již známého Jana Václava Widmanna, jenž sice měl stále u reprezentace vyhrazené místo rady, ale pobýval jako vyslanec na bavorském dvoře.⁷⁸⁸ Josef Widmann nereferoval ihned, v roli referenta se s ním setkáváme na sezení 25. února toho roku.⁷⁸⁹

V souvislosti s určením principů služebního pořadí mezi rady reprezentace a jiných úřadů v březnu 1755 panovnice vyjmenovala aktuální obsazení. Panský stav zastupovali Berchtold, (nepřítomný Jan Václav Widmann), Tauber, Haugwitz, Sinzendorf, Althan a Josef Widmann, rytířský Wimmersperg, Prandau, Hau a Blumencron. Panovnice označila tento počet jako uzavřený s upozorněním, že nikdo další nebude k moravské reprezentaci v budoucnosti jmenován.⁷⁹⁰ Radní kolektiv se v blízké budoucnosti skutečně udržoval přibližně na stanoveném počtu, i když procházel personálními obměnami.

První změna nastala zhruba v polovině roku 1755. Rada Lazar Michal Wimmersperg, jenž byl také radou moravského komerčního konsesu, se od 19. května účastnil společně s kolegou od tohoto konsesu Ludvíkem Ferdinandem Procopem z Rabštejna a dalším radou reprezentace Ottou Karlem Haugwitzem obchodní cesty do Uher a Polska. Ale již v červenci z ní byl odvolán, protože došlo ke konfliktu. Haugwitz si 16. července z Košic stěžoval prezidentovi úřadu Jindřichovi Kajetánovi Blümegenovi na Wimmerspergovo nemravné chování. Podle jeho slov se stále zhoršovalo a dosáhlo takové míry, že je nehodlal dále snášet. Ve stejném duchu si stěžoval i svému otci, známému tvůrci první fáze tereziánských reforem. Blümegen jej v odpovědi z 28. července ujistil, že Wimmersperg bude přeložen do Slezska. Je ironií osudu, že byl pár měsíců předtím (27. března) jmenován společně s Procopem a Prandauem radou komerčního konsesu.⁷⁹¹

Dvůr využil situace, že rada slezské reprezentace Glommer přešel do Vídně k *Oberste Justizstelle*, takže Wimmersperg byl přeložen do Opavy, jak sděluje do Brna jeden odstavec

⁷⁸³ MZA, B 1, kn. 11, fol. 535; také B 1, sg. R6/15, kart. 1513, fol. 6; koncept na brněnský magistrát o ustanovení radou a zmínka, že složil obvyklý slib „*sub hodierna sessionis*“.

⁷⁸⁴ MZA, B 1, kn. 13, fol. 289; praes. 26. 2., projednáno až na sezení 3. března, i když se konalo sezení 28. února.

⁷⁸⁵ MZA, B 1, kn. 13, fol. 164.

⁷⁸⁶ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 227–228; extrakt reskriptu z 25. ledna 1755, praes. 20. 1.

⁷⁸⁷ MZA, B 1, kn. 13, fol. 164, 176.

⁷⁸⁸ Viz WURZBACH, C. v.: *Biographisches Lexikon*, díl 55, S. 248, viz také rodokmen u s. 250.

⁷⁸⁹ MZA, B 1, kn. 13, fol. 270.

⁷⁹⁰ MZA, B 1, kn. 213, s. 753–765; reskript ze 17. 3. 1755.

⁷⁹¹ K cestě viz SMUTNÝ, Bohumír: *Dva dopisy hr. Otty Karla Haugvice z obchodní cesty do Uher a Polska v r. 1755*. Moravský zemský archiv v roce 1997. Výroční zprávy Moravského zemského archivu v Brně. Brno 1998, s. 46; TÝŽ: *Ludvík Ferdinand Procop z Rabštejna aneb Život a kariéra komerčního úředníka na Moravě v 18. století*. ČMM 118, 1999, s. 14. Wimmersperg byl naposledy přítomen na sezení 15. května (MZA, B 1, kniha 14, fol. 622, 1000).

reskriptu z 19. srpna.⁷⁹² Protože se podle systematiky jednalo o jednoho z placených radů, opouštěl také plat. Ten převzal podle nařízení reskriptu z 26. července 1755 právě Otto Karel Haugwitz.⁷⁹³ Za Wimmersperga ale přišla brzo náhrada. Na uvolněné místo nastoupil jako nadpočetný rada bez platu Josef Karel Žerotín, jenž byl na toto místo potvrzen reskriptem z 2. srpna. Podle rozhodnutí radního kolegia mu měla být poslána pozvánka k obvyklé služební přísaze, ale její vykonání není v radním protokolu zaznamenáno.⁷⁹⁴ Reskript byl prezentován v Brně 7. srpna a probírán na sezení následující den. Ale hned na následujícím sezení (11. 8.) se Žerotín poprvé objevil a 20. srpna již referoval.⁷⁹⁵ V pořadí radů se zařadil za Josefa Widmanna.

Dlouhodobou Haugwitzovu nepřítomnost zase řešil příchod Josefa Ferdinanda Holgera, rady dolnorakouské reprezentace, který v tom čase dlouhodobě pobýval v Brně. Panovnice reskriptem z 30. srpna 1755 vyjádřila vůli, aby Holger během svého pobytu navštěvoval sezení moravské reprezentace, což se stalo poprvé 9. září.⁷⁹⁶ Nový a podle původního záměru dočasný rada se zařadil na předposlední místo před Blumencrona, jenž zůstával po odchodu Hauera na posledním místě.

Příchodem Žerotína a Holgera se kolegium radů na delší dobu stabilizovalo. Spolu s prezidentem Blümegenem jej reálně tvořili radové Berchtold, Tauber, Sinzendorf, Althan, Widmann, Žerotín, Prandau, Hau, Holger a Blumencron. Do kolegia patřil i dlouho nepřítomný (ale placený) Haugwitz, jenž se opět objevil na sezeních s počátkem nového roku 1756.⁷⁹⁷ Z nich podle systemizace pobírali plat prezident Blümegen (8 000 zl.) a radové Tauber, Haugwitz, Prandau a Blumencron (každý 2 000 zl.).

Postupné zvyšování počtu radů by mělo odpovídat trendu, který byl zachycen na počátku 50. let, totiž plynule se zvětšujícímu počtu vyřizovaných záležitostí. Ale při pohledu do radních protokolů těchto let nemáme pocit rapidního zvětšování jejich absolutního počtu. Sezení jsou stále zpravidla dvakrát týdně a řeší se na nich přibližně tolik záležitostí, jako tomu bylo v dobách, když radů bylo méně. Tomu odpovídá pokles četnosti referování jednou osobou. Radové na sezeních referují pouze dvakrát nebo třikrát, proti dřívějšímu zvládnutí třeba i deseti záležitostí. Výjimkou je rada Blumencron, jenž podle četnosti referování i koncipování mnoha relací ke dvoru patřil mezi nejvýkonnější členy radního kolegia. Také jeho absence na sezeních byly oproti ostatním radům výrazně menší. V červenci 1756 skončilo u reprezentace dočasné působení rady Holgera,⁷⁹⁸ jenž se zřejmě vrátil do Dolního Rakouska. Místo něj odtud přišel Ferdinand Josef Thinfeld, jenž se zařadil na poslední místo v seznamu až za Blumencrona.⁷⁹⁹

⁷⁹² MZA, B 1, sign. R 6/1, kart. 1511, fol. 246–247, extrakt reskriptu, praes. 21. 8. Také viz tamtéž, B 1, kniha 14, fol. 1001.

⁷⁹³ Byla mu ale odebrána penze, kterou dosud požíval (MZA, B 1, kniha 14, fol. 1017v; praes. 31. 7. probíráno na sezení 4. 8.). Viz také RUZICKA, D.: *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz*, s. 317.

⁷⁹⁴ MZA, B 1, kn. 14, fol. 1045.

⁷⁹⁵ MZA, B 1, kn. 14, fol. 1063, 1125v.

⁷⁹⁶ MZA, B 1, kn. 14, fol. 1092; přestože byl zmíněný reskript prezentován 3. září, kupodivu se neprobíral na následujícím sezení 6. 9., ale až 9. 9., již za Holgerovy přítomnosti.

⁷⁹⁷ MZA, B 1, kn. 15, sezení 2. 1. 1756; nestránkováno.

⁷⁹⁸ Poslední sezení s jeho přítomností je 27. července (MZA, B 1, kn. 16, nefol.).

⁷⁹⁹ MZA, B 1, kn. 16, nefol., sezení 16. srpna.

Protože 29. srpna 1756 vpadla vojska pruského krále do Saska, uvedla tím do pohybu spojenecký systém, čímž se rozpoutala sedmiletá válka.⁸⁰⁰ Zřejmě z důvodu zvládnutí vojenských záležitostí v zemi za válečného stavu se vrchní vojenský komisař Hau přestal účastnit sezení. Poslední s jeho přítomností má datum 3. září.⁸⁰¹ Válečný stav měl velmi dobrý vliv na přítomnost radů na sezeních. Jen občas byl někdo nepřítomen (kromě stále jinak zaměstnaného Haa), po celou druhou polovinu roku 1756 nebyla výjimkou plně obsazená sezení i několikrát za sebou.

V podobném duchu začal i následující rok, i když byl sbor radů oslaben, neboť již v polovině ledna odešel rada Sinzendorf,⁸⁰² aniž by byl někým nahrazen. Kolegium bylo takto oslabeno již o dva členy. Z původních jedenácti přisedících zůstalo jenom devět,⁸⁰³ přitom se ale v této době prudce zvětšil počet projednávných záležitostí. Jestli pro jejich zápis v roce 1756 stačily dvě knihy, rok 1757 má již čtyři knihy a to stejně tlusté, což je pro srovnání již na první pohled výmluvné.

Z okruhu osob vyřizujících záležitosti musíme nyní navíc pro téměř celou tuto dobu vyloučit dosud velmi aktivního Blumencrona, a to kvůli jeho několikaměsíční nepřítomnosti. V roce 1756 se neúčastnil sezení od začátku ledna do půli května⁸⁰⁴ a v roce 1757 od konce února do konce června.⁸⁰⁵ V této době se dostal do společenské a finanční krize, která vedla k ustavení kurátora nad jeho majetkem. Podle vlastního doznání neměl ani vhodný a důstojný šat, v němž by se účastnil sezení a tak dostal svým povinnostem.⁸⁰⁶

Výjimečně také referoval první rada Berchtold a ani Tauber (bývalý první rada) v této době nehýřil aktivitou. Jakoby tedy paradoxně pouhých šest referentů dokázalo zvládnout přibližně dvojnásobný počet záležitostí oproti minulému roku, kdy se jejich pouhou polovinou zabývalo ne méně než 10 osob (nepočítáme-li Berchtolda)! Vysvětlení může být v tzv. extrasessionálních, záležitostech vyřizovaných mimo řádná sezení. Ty byly v této válečné době většinou spojeny s organizováním nejrůznějších vojenských záležitostí, především zásobováním vojska a stanovováním pochodových tras pro vojenské oddíly. Bylo jich již takové množství, že svým počtem na mnoha sezeních dokonce převyšovaly ostatní řádně projednávané záležitosti a zřejmě právě ony mohou za náhlé (a viditelné) rozšíření počtu knih. Zcela v převaze byly vojenské záležitosti v roce 1758, v době pobytu pruského vojska na moravském území. Ostatních bylo málo, vojenské věci měly přednost.

Na konci listopadu 1758 onemocněl rada Althan⁸⁰⁷ a již se na sezení nevrátil, protože 17. června 1759 zemřel.⁸⁰⁸ Již v době jeho nemoci přišel k reprezentaci přisedící zemského

⁸⁰⁰ Například TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, s. 189; STELLNER, F.: *Sedmiletá válka v Evropě*, s. 83 n.

⁸⁰¹ MZA, B 1, kn. 16, nefol.

⁸⁰² Naposledy byl přítomen na sezení 14. ledna (MZA, B 1, kn. 17, nefol.). Není ovšem jisté, zda byl jeho odchod pro reprezentaci ztráta, protože přešel na hodnostně nižší funkci, totiž na místo hejtmána Přerovského kraje (D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 678). V roce 1769 je zaměnil za místo hejtmána Olomouckého kraje (D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 676).

⁸⁰³ D'ELVERT, CH.: *Schriften 24*, s. 347 uvádí, že reprezentace měla v roce 1757 už 11 přisedících. On však zřejmě čerpal z titulárního kalendáře, jenž byl jednak tištěn koncem roku 1756 a navíc uváděl titulární počet radů, ne však skutečně působící osoby.

⁸⁰⁴ Naposledy na sezení 2. ledna, návrat 17. května 1756 (MZA, B 1, kn. 15, nefol.).

⁸⁰⁵ Naposledy na sezení 21. února, návrat na sezení 28. června (MZA, B 1, kn. 17, nefol.).

⁸⁰⁶ MZA, B 1, sg. B 242, kart. 112, fol. 2–3. Viz také kapitolu Penze a úmrtí.

⁸⁰⁷ Posledního sezení se účastnil 24. listopadu (MZA, B 1, kn. 24, nefol.).

práva v Dolním Rakousku Ignaz Schröfl z Mansbergu. Byl ustanoven dekretem ze 17. února 1759,⁸⁰⁹ ale na prvním sezení se objevil až 16. března.⁸¹⁰ V seznamu se zařadil až na poslední místo. Nebyl však v této pozici dlouho, protože ji zaujala nová posila Franz Schauerfels, jenž se objevil poprvé na sezení 27. dubna.⁸¹¹

V tomto složení fungovalo kolegium radů rok a půl. V té době odešel pouze prezident Blümegen do Čech a Vídně a vedením úřadu byl pověřen Schrattenbach jako prozatímní prezident. Teprve až v listopadu 1760 odešel rada Thinfeld, jenž se vrátil k dolnorakouské reprezentaci.⁸¹² Byl vystřídán Karlem Khauzem z Abenthallu, jenž byl jmenován reskriptem z 15. listopadu.⁸¹³ Zaujal v seznamu radů poslední místo, na němž vystřídal Schauerfelse.⁸¹⁴ Khauz zastával dříve místo vrchního správce poštovního úřadu v Brně (*Oberpostamt-sverwalter*). Stal se ale relativní posilou, protože v době po svém nástupu poměrně dlouho nereferoval, jen byl přítomen jednání. Jako referenta jej můžeme zachytit teprve na sezeních 2. a 6. března 1761 a potom až občas koncem května a v červnu.⁸¹⁵ Důvodem jeho referování byla zřejmě výrazná nepřítomnost několika radů na sezení. To naopak nový rada Ignaz Schröfl byl v tomto směru velmi aktivní.

V únoru 1761 onemocněl rada Haugwitz a již se na sezení nevrátil. Naposledy byl přítomen 13. února a v soupisu nepřítomných je stále veden až do 29. května,⁸¹⁶ ale následujícího dne odpoledne zemřel.⁸¹⁷ Čtyři měsíce nato musel nejvyšší zeměpanský úřad oželet svého dlouholetého radu od dubna 1749 Prandaua, jenž zemřel 15. června,⁸¹⁸ pravděpodobně po krátké nemoci.⁸¹⁹ Za tyto dva rady nedostala reprezentace a komora okamžitou náhradu, dokonce ani během půl roku, takže úřední agendu museli zvládnout zbylí členové. Kolegium bylo navíc v těchto chvílích oslabeno delší nepřítomností svého zatímního prezidenta hraběte Schrattenbacha, jenž byl od poloviny května do konce července ve Vídni a potom v Salzburku,⁸²⁰ i rady Widmanna, pobývajícího od poloviny května do počátku července v Karlových Varech.⁸²¹ Krátce po jeho návratu zase více než dva měsíce až

⁸⁰⁸ Záznam o jeho úmrtí s datem 17. 6. byl kupodivu zapsán na konec sezení konaného 15. 6. (sic!). Musel tam tedy být dopsán evidentně později; mezi nepřítomnými na tomtéž sezení je uveden jako nemocný (MZA, B 1, kn. 26, nefol.).

⁸⁰⁹ MZA, B 1, R 6, fol. 385–386.

⁸¹⁰ MZA, B 1, kn. 25, nefol.

⁸¹¹ MZA, B 1, kn. 25, nefol.

⁸¹² MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 315–317; panovnické rozhodnutí je z 25. října 1760 (praes. 1. 11.), reprezentace vůli panovnice sdělila Thinfeldovi 4. listopadu.

⁸¹³ MZA, B 1, sg. R6, kart. 1511, fol. 431–432; extrakt reskriptu, praes. v Brně 21. listopadu. Khauz se objevuje na sezení poprvé 28. 11. (MZA, B 1, kn. 28, nefol.).

⁸¹⁴ Thinfeld byl naposledy přítomen na sezení 21. listopadu (MZA, B 1, kn. 28, nefol.).

⁸¹⁵ MZA, B 1, kn. 29, nefol.; sezení 19., 22. května, 12., 15. června.

⁸¹⁶ MZA, B 1, kn. 29, nefol.; sezení 13. 2, 29. 5.

⁸¹⁷ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 302–306; koncept ke dvoru z 31. května 1761: „...gestrigen Tages nachmittag ist gestorben.“

⁸¹⁸ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 227–229; koncept ke dvoru z 16. 6. 1761; „... gestern ist gestorben.“

⁸¹⁹ MZA, B 1, kn. 29, nefol.; na sezení 8. 6. ještě je přítomen, na dalším sezení 12. 6. je veden mezi nemocnými, na dalším 15. 6. už není uveden.

⁸²⁰ MZA, B 1, kn. 29, nefol.; sezení od 14. 5. jej zařazují mezi nepřítomné z důvodu pobytu ve Vídni o od 5. 6. v Salzburku, kde je až do konce července (kn. 30, nefol.).

⁸²¹ MZA, B 1, kn. 29, nefol.; od sezení 14. 5. Přítomen je až na sezení 10. 7. (kn. 30, nefol.).

do poloviny října chyběl Žerotín⁸²² a ještě delší čtyřměsíční absencí oslabil kolegium první rada Berchtold, nepřítomný od poloviny srpna do poloviny prosince.⁸²³

Jistou posilou, ale jen s poradním hlasem, protože nebyl ustaven jako rada, se stal Wälrich Welschenau, jenž měl být nápomocen při projednávání mincovních záležitostí a dohlížet na jejich správné řešení. Prikázán k reprezentaci byl panovnicí reskriptem 2. května toho roku,⁸²⁴ ale poprvé se objevil na sezení 20. července. Potom se jich zúčastňoval nepravidelně, vždy když byla k projednání záležitost dotýkající se jeho kompetence.⁸²⁵ Ale v červenci 1762 se účastnil radního sezení naposled a jeho jméno z protokolů mizí.⁸²⁶

Oslabení kolegia ale vcelku nevadilo, protože v praxi byli někteří radové aktivnější než jiní a referovali více. Další zůstávali jen pasivními členy kolegia a byli tu pouze do počtu. Období aktivity se u mnohých měnilo, dříve čínorodý rada prošel obdobím pasivity opět k aktivnímu a četnému referování (např. Blumencron). Z tohoto hlediska není jasné, zda rozdělení referátů, útržkovitě zachycené v padesátých letech, nebylo jen slohovým cvičením pro dvorskou kancelář. Vlastní praxe úřadu ale probíhala podle konkrétní situace a okamžitých potřeb. Dlouhá nepřítomnost některých osob, způsobená nemocí nebo služebními povinnostmi, nemohla znamenat nevyřizování záležitostí. Referujícími v této době nebyli prezident, jak jsme poznamenali již dříve, ani první rada (v této době Berchtold), ani ředitel kanceláře Tauber. Také u dalších radů se zřejmě s postupujícím věkem zaujetí pro referování zmenšovalo. To byl třeba případ rady Khauze, který se účastnil sezení prakticky jen do počtu a referoval zřídka. Také rada Hau byl stále u vojenské komise, a to již od počátku sedmileté války. Přesto byl stále veden v seznamu radů a také stále omlouván.

Projednávaných záležitostí ale zase nebylo u jednotlivých sezení i ve válečných dobách příliš, protože odpadly veškeré vojenské záležitosti, jež samostatně řešila vojenská komise. I omezený počet skutečně pravidelně referujících radů (pět) tedy mohl vše zvládnout. Seznam radů byl ale širší, ke konci existence reprezentace a komory kolegium tvořili Berchtold, Tauber, Widmann, Žerotín, Blumencron, Hau, Schröfl, Schauerfels a Khauz.

DOBA GUBERNIA

S přeměnou reprezentace na gubernium od 1. července 1763 se kolegium radů personálně pronikavě změnilo. Výrazné je především omezení počtu radů. Nadále se radních sezení neúčastnili Berchtold a Žerotín. Berchtold odešel proto, že byl pověřen vedením tribunálu. Stal se tak jeho skutečnou hlavou, což znamenalo, že podepisoval jeho písemnosti. Žerotínovi zase bylo panovnicí u tribunálu propůjčeno placené místo přisedícího.⁸²⁷ Také již u sezení nebyl dál veden vojenský komisař Jan Kašpar Hau, protože podle reskriptu z 22. června 1763⁸²⁸ se jich již neměl účastnit. K datu 27. června 1763 byli posláni do penze aktivně referující Blumencron, příležitostně Schauerfels a zcela výjimečně Khautz. Schrat-

⁸²² MZA, B 1, kn. 30, nefol.; přítomen na sezení 20. 7. a potom až 16. 10.

⁸²³ MZA, B 1, kn. 30, nefol.; přítomen na sezení 14. 8. a potom až 14. 12. Pobýval na svém statku Police (Pullitz) u Jemnice.

⁸²⁴ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 307–308; extrakt reskriptu z 2. 5. 1761.

⁸²⁵ MZA, B 1, kn. 30, 31, nefol.

⁸²⁶ Naposled byl zachycen na sezení 12. července (MZA, B 1, kn. 32, nefol.).

⁸²⁷ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 106.

⁸²⁸ MZA Brno, B 1, kn. 214, s. 234–241; opis.

tenbach se stal řádným prezidentem gubernia a zemským hejtmanem a zbylé rady (Tauber, Widmann a Schröfl) doplnil Kryštof Blümegen, mladší bratr bývalého představeného nejvyššího zeměpanského úřadu a nyní ministra státní rady. Složil služební slib (jako nejstarší rada) hned 1. července.⁸²⁹ Radní kolektiv měl nyní i s prezidentem pouze pět členů, což mohlo u dvora působit dojem personální, a tedy i finanční úspory.

Pozoruhodné je, že tento menší počet radů měl zvládnout rozšířené kompetence gubernia. Z nich nutně vyplýval větší počet záležitostí, kterými se radové museli zabývat. Nárůst agendy je zřetelně vidět z tloušťky a počtu radních protokolů pro rok 1763. Zatímco radní sezení z první poloviny roku shrnovala jedna kniha, pro druhou polovinu už musely být tři, sice ne tak tlusté, ale jen o málo.⁸³⁰ Přitom ale referujících bylo ještě méně, protože prezident (Schrattenbach) nereferoval z principu své funkce a Blümegen, jenž figuroval v soupisu přítomných hned za prezidentem a před dlouholetým členem úřadu a ředitelem kanceláře radou Tauberem, byl v podstatě prezidentovým zástupcem a osobou s politickým zázemím. I když jej v prvních měsících po příchodu vidíme občas referovat, nemělo to dlouhého trvání.

I u dvora si zřejmě byli vědomi, že personální stav úřadu byl nedostatečný. Nebylo tedy divu, že se již začátkem července u gubernia objevil nový rada Ferdinand Hillmayer.⁸³¹ Znamenal ale posilu krátkodobou, protože naposledy byl přítomen u sezení 22. srpna. Reskriptem z 10. září byl panovnicí přeložen ke guberniu v Čechách.⁸³² Místo něj přišel jako nový rada Ludvík Ferdinand Procop z Rabštejna, dosavadní inspektor manufakturního úřadu, jenž byl jmenován rovněž reskriptem z 10. září.⁸³³ Tato výměna neznamenal prakticky žádné oslabení, protože přísahu složil zakrátko nato 23. září a stal se regulérním radou.⁸³⁴ Poprvé byl již na následujícím sezení (26. září), kde se zařadil na poslední místo seznamu přítomných a také na tomto sezení hned referoval.⁸³⁵

V prosinci se stal další posilou radního kolektivu bývalý rada konsesu Josef Maria Friedenthal, jenž byl na toto místo jmenován dekretem z 24. listopadu. Poprvé se účastnil sezení 12. prosince a do seznamu přítomných se zařadil před Procopa. Novým přisedícím u gubernia se stal znovu Leopold Šlik, jenž již v této funkci působil u reprezentace v letech 1752–1753, ale potom se vrátil k dolnorakouské reprezentaci. Protože se stal moravským zemským podkomořím (místo Berchtolda), byl jmenován reskriptem z 6. listopadu 1763 na místo rady.⁸³⁶ Ve služebním pořadí zaujal místo hned za prezidentem a stal se prvním v seznamu, čímž odsunul Kryštofa Blümegena z pozice zástupce prezidenta. Důvodem by-

⁸²⁹ MZA, B 1, kn. 34, nefol.

⁸³⁰ MZA, B 1, knihy 33 (počátek ledna – konec června), 34 (červenec – srpen), 35 (září – říjen), 36 (listopad – prosinec).

⁸³¹ Skládá přísahu na sezení 8. července (MZA, B 1, kn. 34, nefol.).

⁸³² Jeho jmenování projednávají guberniální radové na sezení 23. září, na předcházejícím sezení jej ještě radní protokol vede jako nepřítomného ve Vídni (MZA, B 1, kn. 35, nefol.). ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 179 jej eviduje mezi rady.

⁸³³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 170–171; orig., prezentován 20. 9. Podle listu od Hatzfelda, prezidenta *General-Cassae-Direction*, byl původně určen do Čech, ale dispozice se změnila a přišel na Moravu. (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 168–189; čistopis); o jeho činnosti u komerčního konsesu viz SMUTNÝ, B.: *Ludvík Ferdinand Procop z Rabštejna*, s. 5–26; viz také ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 180.

⁸³⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 173, koncept tritribunálu a brněnskému magistrátu.

⁸³⁵ MZA, B 1, kn. 35, nefol.; sezení 26. září 1763.

⁸³⁶ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 59–60; orig., prezentováno 13. 11.

lo, že oba sice měli hodnost skutečného tajného rady, ale Šlik byl zemským úředníkem. I když byl jmenován o něco dříve než Friedenthal, u úřadu se objevil až po něm, poprvé byl přítomen na prvním sezení v roce 1764.⁸³⁷

Kolegium radů i s prezidentem bylo v prvních letech fungování gubernia tedy osmičlenné (Schrattenbach, Šlik, Blümegen, Tauber, Widmann, Schröfl, Friedenthal, Procop), ale stále pouze čtyři osoby byly placeny z kamerálního rozpočtu (radové Tauber, Widmann, Schröfl a Procop).⁸³⁸ Tíhu referentské práce neslo prakticky jen pět osob, většinou ti, kteří pobírali plat. Z referování byl již tradičně vyňat prezident úřadu Schrattenbach a také jeho zástupce Šlik se ho neúčastnil. Jeho fungování u úřadu ale nebylo dlouhé, protože již v květnu 1765 ze sezení zmizel.⁸³⁹ Také jen příležitostně referoval Kryštof Blümegen, snad jako reminiscenci na bývalé postavení. Postupem doby se sice frekvence jeho referování zvyšovala, ale čím více se zapojoval, tím více naopak klesala aktivita u Taubera, až si v počtu referátů vyměnili místo. V této době lze také zaznamenat vynikající docházku. Skutečně jen málokdy některý z radů chybí a i tak jsou to absence velmi krátké, takže najdeme mnoho radních sezení, kdy jsou přítomni všichni.

Toto obsazení úřadu se stabilizovalo a kolegium zasedalo v nezměněném složení až do konce roku 1766. Tehdy se poprvé na sezení 15. prosince objevili Jan Nepomuk Bukůvka a Jan Nepomuk Pallestrazzi a hned se zapojili do referování.⁸⁴⁰ Bukůvka byl tribunální a konsesuální rada, Pallestrazzi zasedal u tribunálu a u směnečného a obchodního soudu. Ale fungování obou na radních sezeních gubernia se omezilo jen na určitý čas a bylo v podstatě epizodické. Nemůžeme je zřejmě považovat za stabilně ustanovené rady, spíše snad za specialisty, kteří řešili tehdejší dlouhodobější absenci radů Friedenthala a Procopa.⁸⁴¹ Bukůvka se účastnil všech sezení v lednu 1767, potom třech v únoru a stejně toliko v březnu, potom ale jeho jméno zmizelo ze seznamů přítomných. S Pallestrazzim se u sezení můžeme setkat až do počátku září.⁸⁴²

Novým radou se stal 30. dubna 1767 Ludvík von Röddersthall,⁸⁴³ správce úřadu nejvyššího horního mistra, ale i tato posila byla jen relativní a neznamenal skutečné posílení radního kolektivu ve smyslu každodenní referentské práce. Poprvé se totiž objevil teprve na sezení 16. října, kdy sice hned referoval, ale na následujících nebyl pravidelně přítomen.⁸⁴⁴ Právě jeho specializace byla hlavním důvodem jeho příchodu, protože se účastnil v dalších letech jen těch sezení, kde se projednávaly záležitosti týkající se mincovnictví, o nich ovšem referoval. I když byl jmenován guberniálním radou a titulární kalendáře jej tak uvádějí, mělo vnímání jeho pozice poněkud zvláštní charakter. V radních protokolech nebyl totiž později uváděn mezi nepřítomnými rady, stejně jako někteří z penzionovaných, i když se z různých důvodů na sezeních po nějaký čas objevovali.

⁸³⁷ MZA, B 1, kn. 37, nefol.; sezení 2. ledna.

⁸³⁸ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 305–319; kamerální systemizace pro rok 1764.

⁸³⁹ MZA, B 1, kn. 42, nefol.; naposledy je přítomen na sezení 17. května.

⁸⁴⁰ MZA, B 1, kn. 48, nefol.; sezení 15. prosince.

⁸⁴¹ Nepodařilo se nalézt doklady k jejich jmenování, jejich jména u gubernia také neuvádí titulární kalendář pro rok 1768 (protože se na sezeních objevili až v prosinci, kalendář pro rok 1767 je zachycovat nemůže).

⁸⁴² MZA, B 1, knihy 49, 50, nefol.

⁸⁴³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 23–24; opis dekretu Marie Terezie.

⁸⁴⁴ MZA, B 1, kn. 50, nefol.

Mohlo by se zdát, že radní kolegium, nyní tvořené (mimo prezidenta a jeho zástupce Šlika) čtyřmi placenými rady (Tauberem, Widmannem, Schröflem a Procopem) a dvěma neplacenými (Kryštofem Blümegenem a Friedenthalem), jakož i dalšími příležitostně referujícími, je dostatečně obsazeno ke zvládnutí běžné agendy. Ale skutečnost se v průběhu roku 1767 vyvinula tak, že prezident Schrattenbach musel iniciovat v říjnu personální změny. Ukázalo se, že tíha běžného referování ležela pouze na třech osobách, totiž Widmannovi, Schröflovi a Friedenthalovi.⁸⁴⁵

Blümegen měl nyní plné ruce práce se svými povinnostmi zemského podkomořího (byl jmenován po Šlikovi v roce 1765), s dohledem nad městskými financemi a předsedáním komerčnímu konsesu i směnečnému soudu. Také Tauberova aktivita stále klesala, i když býval na sezeních poctivě přítomen. Nepochybným důvodem jeho prakticky výjimečného referování byl vysoký věk, který dosahoval již 80 let. Ve velmi špatném zdravotním stavu se nacházel radní Procop, zřejmě v důsledku velmi namáhavé služby v temešvářském Banátu před několika roky. Jeho absence jsou skutečně výrazné, i když radní protokoly neuvádějí jejich důvod. V roce 1766 byl přítomen na dvou sezeních na počátku ledna a potom se jich neúčastnil až do začátku dubna, tedy zhruba tři měsíce. Pak chyběl nepřetržitě více než sedm měsíců od konce listopadu až do počátku července 1767.⁸⁴⁶

Gubernium se tak dostávalo do kritické situace a hrozilo, že nebude moci dostát svým povinnostem. Komise dvorské kanceláře projednávala vzniklou situaci podle protokolu 14. listopadu. Její řešení nepostrádá zřetelné sociální aspekty. Pro osmdesátiletého Taubera i zřejmě nevyлéčitelně nemocného Procopa byla navržena penze v plné výši jejich dosavadního platu, a to vzhledem ke službám, které usilovně prokazovali panovnickému domu po celou dobu své úřední činnosti. U Taubera bylo zdůrazněno, že je tak činil od mládí až do vysokého věku, u Procopa komise zdůraznila jeho neúnavné fungování u nejrůznějších komisí ve zmíněném Banátu, což zřejmě způsobilo jeho nynější zdravotní potíže. Oběma penzionovaným byla ale dána možnost, aby libovolně a podle svého uvážení dále navštěvovali radní sezení. Uvolnila se tak dvě řádná radní místa. Podle návrhu komise měl na jedno z nich postoupit nadpočetný Friedenthal, druhým radou se měl stát dosavadní dlouholetý sekretář moravského gubernia Jan Josef Kriegisch, navržený na toto místo prezidentem Schrattenbachem.⁸⁴⁷ Byl jmenován reskriptem z 21. listopadu 1767⁸⁴⁸ a v nové funkci se objevil poprvé na sezení 22. prosince, kdy také složil služební přísahu. V seznamu přítomných zaujal pochopitelně poslední pozici.⁸⁴⁹ Je to teprve druhý doložený případ (po Blumencronovi v roce 1749), kdy se radou stala osoba, jež u úřadu začínala v subalterní pozici. Tauber a Procop odešli (jubilovali) do penze⁸⁵⁰ a Friedenthal se po více než čtyřech letech stal skutečným placeným radou.

⁸⁴⁵ Příležitostné referenty nemůžeme počítat.

⁸⁴⁶ MZA, B 1, knihy 45–50, nefol. Okamžitou příčinou jeho dlouhé nepřítomnosti byla mozková mrtvice, již byl raněn ke konci listopadu 1766. Jeho zdravotní stav se zlepšil jen pozvolna (viz SMUTNÝ, B.: *Ludvík Ferdinand Procop z Rabštejna*, s. 22). Od začátku července zase navštěvuje sezení (MZA, B 1, kniha 50, nefol.).

⁸⁴⁷ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1982, fol. 122–133; protokol komise z 14. 11.

⁸⁴⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 36–37; orig., prez. 17. 12.

⁸⁴⁹ MZA, B 1, kn. 50, nefol., sezení č. 99. Platy měli pobírat od 19. listopadu.

⁸⁵⁰ Dvorským dekretem z 2. (19.) prosince 1767 (MZA, B 1, kn. 50, nefol., sezení č. 99 dne 22. prosince). O dalších osudech Ludvíka Ferdinanda Procopa viz SMUTNÝ, B.: *Ludvík Ferdinand Procop z Rabštejna*, s. 23–25.

V prosinci 1767 nastala tedy výrazná změna radního kolektivu. Ten nyní tvořilo (bez prezidenta Schrattenbacha) jen pět osob, totiž Blümegen, Widmann, Schröfl, Friedenthal a Kriegisch. Ale tento počet byl zřejmě nedostatečný, protože reskriptem z 30. dubna 1768 se stal nadpočetným radou Jan Křtitel Mitrovský a Karel markýz de Ville radou bez služebního pořadí. Oba se na sezeních objevili koncem května, v zápisech zaujali místo za Widmanem a před Schröfflem v pořadí Mitrovský, de Ville.⁸⁵¹

Radů teď bylo sedm, navíc se také Röddersthall začal znovu příležitostně objevovat na sezeních od konce července. K tomu se ještě přes léto až do října občas účastnil sezení penzionovaný Procop a jednou dokonce i Tauber.⁸⁵² Takové obsazení se nezměnilo do července 1769, kdy po zhruba roční činnosti odešel markýz de Ville, jenž byl dvorským dekretem ze 17. června 1769 převeden od gubernia k tribunálu.⁸⁵³ Mezitím se také Mitrovský stal z nadpočetného rady řádným, protože mu byl udělen plat po dlouholetém, ale již penzionovaném radovi Františku Erdmanovi Tauberovi, jenž zemřel 30. května 1769 ve věku 83 let.⁸⁵⁴

Dekretem z 27. března 1770, tímž, jímž byl Schrattenbach penzionován, panovnice přidělila moravskému guberniu od královského úřadu ze Slezska nového radního Ernsta Locellu,⁸⁵⁵ jenž tak posílil stávajících šest radů (pro úplnost je třeba zmínit občasnou, i když stále sporadičtější účast Röddersthalla). Poprvé se na sezeních objevil až 12. června, ale jen proto, aby složil služební přísahu.⁸⁵⁶ Po zbytek června i celý červenec je zaznamenáván mezi nepřítomnými, teprve od srpna se stal platným radou.⁸⁵⁷

Radní kolegium posílil na podzim toho roku také Karel Vincenc Salm-Neuburg,⁸⁵⁸ dosavadní rada u dolnorakouské vlády,⁸⁵⁹ čímž počet radů dosáhl (bez prezidenta) čísla osm – Blümegen, Mitrovský, Widmann,⁸⁶⁰ Locella, Salm-Neuburg, Schröfl, Friedenthal a Kriegisch. Tento počet i personální obsazení zůstalo po dobu skoro dvou let stabilní, nastala pouze jediná změna. Začátkem května 1771 odešel Josef Widmann⁸⁶¹ a počátkem července přišel Jiří Bánfy z Losonze (Lučence).⁸⁶²

Teprve od dubna 1772 prošlo radní kolegium většími změnami. Nejprve odešel Jiří Bánfy do Sedmíhradska, takže nepobyl u moravského gubernia ani rok.⁸⁶³ Počet radů měl evi-

⁸⁵¹ Markýz de Ville poprvé na sezení 25., Mitrovský 31. května (MZA, B 1, kn. 52, nefol., sez. 34, 40, 42).

⁸⁵² MZA, B 1, kn. 52, nefol., sezení č. 64 z 22. srpna 1768.

⁸⁵³ MZA, B 1, kn. 54, nefol., naposledy přítomen na sezení 10. července.

⁸⁵⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 105; koncept ke dvoru z 2. 6. s informací o úmrtí. Datum úmrtí i jeho věk a osudy zmiňuje Hausperský (viz BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 68).

⁸⁵⁵ MZA, B 1, kn. 55, nefol., sezení č. 26 z 30. března. Plat mu byl vyměřen dekretem z 24. dubna (tamtéž, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 173–175; orig., prez. 3. 5.). O jeho osobě viz také D'ELVERT, Christian: *Die Freiherren von Locella*. Notizen-Blatt 1877, č. 12, s. 89–90.

⁸⁵⁶ MZA, B 1, kn. 55, nefol.; poprvé na sezení 12. června, ale jen proto, aby složil služební přísahu.

⁸⁵⁷ MZA, B 1, kn. 56, nefol.

⁸⁵⁸ Poprvé na sezení 24. září, ale po následné měsíční absenci začal plně fungovat (i referovat) od sezení 9. listopadu (MZA, B 1, kn. 56, nefol.). Protože se narodil 12. května 1744 (viz D'ELVERT, Christian: *Die Grafen Salm-Neuburg am Inn*. Notizen-Blatt 1869, č. 1, s. 5), stal se radou gubernia již ve věku 26 let!

⁸⁵⁹ BRETHOLZ, B.: *Nepomuk Hausperskys von Fanal*, s. 77; podle něj byl jmenován v červenci.

⁸⁶⁰ Od sezení 18. května se změnilo služební pořadí – Mitrovský je uváděn před Widmannem (MZA, B 1, kn. 55, nefol.).

⁸⁶¹ Naposledy přítomen na sezení 6. května; rezignoval na úřad, protože byl pověřen správou teufenbachovského nadačního panství Drnholec. V červnu se stal skutečným tajným radou (MZA, B 1, kn. 57, nefol., sezení č. 34 a 44).

⁸⁶² Poprvé na sezení 8. července (MZA, B 1, kn. 58, nefol.).

⁸⁶³ Naposledy byl přítomen na sezení 6. dubna 1772 (MZA, B 1, kn. 59, nefol.).

dentně doplnit Josef Ceschi, jenž byl reskriptem z 10. dubna převeden od vnitrorakouského gubernia, ale objevil se až na sezení 10. srpna.⁸⁶⁴ Již počátkem května přišel Konrád Neftzern, jenž se zařadil v seznamu hned za Mitrovského,⁸⁶⁵ když se ale objevil Ceschi, zařadil se za Mitrovského on.

Tím se počet radů zvýšil na devět, takže s prezidentem tvořili desetičlenný kolektiv. Ale jak se ukázalo, pouze dočasně na pár měsíců. Koncem listopadu totiž odešel tehdejší prezident gubernia Arnošt Kounic do Vídně a vedením instituce byl pověřen (zatím dočasně) první rada Kryštof Blümegen, takže opět bylo u úřadu jen devět osob, zatímni prezident a osm radů. Když pak odešel do Insbrucku po ani ne pětiměsíčním působení v Brně v prosinci 1772 Ceschi,⁸⁶⁶ nahradil jej ještě koncem měsíce již dříve k úřadu jmenovaný Otto Wolfgang Schrattenbach, jenž byl k moravskému guberniu převeden ze Štýrského Hradce. Ve služebním pořadí mu bylo přikázáno místo mezi rady Neftzernem a Locellou.⁸⁶⁷ Když byl v květnu 1773 jmenován Kryštof Blümegen řádným guberniálním prezidentem i zemským hejtnanem, pokračoval personální model – představený úřadu a osm radů. To ale bylo postatně víc, než při uvedení gubernia v činnost.

Přesto nastalo další posílení radního kolektivu. Hned na začátku listopadu se stal novým radou Jan František Beer, jenž se zařadil na poslední místo výčtu.⁸⁶⁸ Již od října se začal na sezeních příležitostně objevovat zdravotní rada Michael Valenzi, protomedik a zemský stavovský lékař. Objevoval se jen tehdy, když se projednávaly záležitosti týkající se zdravotnictví, o nichž on sám referoval. Ty se probíraly v bloku a po jejich projednání zpravidla Valenzi ze sezení odešel. Také jej ještě nemůžeme počítat mezi kmenové rady, protože nebyval pravidelně zaznamenáván v radních protokolech. Jeho jméno bylo poznamenáno mezi přítomnými jen tehdy, když se probíraly jemu vymezené věci, a to na konci jejich seznamu. Také titulární kalendáře jej nejmenují mezi rady, ale označují pouze jako referenta ve zdravotnických záležitostech.⁸⁶⁹ Jeho postavení tak připomínalo fungování Röddersthalla.

Toto personální obsazení zůstalo neměnné asi rok, ale zřejmě nestačilo zvyšujícím se nárokům. Na konci října 1774 se totiž stal novým radou Jan Tauber, jenž se zařadil za Salm-Neuburga,⁸⁷⁰ a na počátku března 1775 Karel markýz de Ville, zaujímající služební pořadí ihned za ním.⁸⁷¹ V jeho případě se jednalo o návrat na místo, kde již dříve v letech 1768–1769 působil. A počátkem července přibyl komerční rada Ignác František Nowak,

⁸⁶⁴ MZA, B 1, kn. 59, sezení č. 29 (převeden s platem 3 000 zl., o 1 000 víc, než měli moravští guberniální radové); 10. srpna složil úřední přísahu (B 1, kn. 60, nefol., sezení č. 61). Ještě předtím působil pravděpodobně u českého gubernia (viz ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 178; v soupisu radů je ale uveden se jménem Jan).

⁸⁶⁵ Poprvé byl na sezení 4. května (MZA, B 1, kn. 59, nefol.).

⁸⁶⁶ Naposledy byl přítomen na sezení 18. prosince (MZA, B 1, kn. 60, nefol.).

⁸⁶⁷ Dekretem z 5. listopadu bylo gubernium informováno o jeho převedení, ale poprvé byl na sezení přítomen 28. prosince, kdy složil služební přísahu (MZA, B 1, kn. 60, nefol., sezení č. 88. 100 a 101).

⁸⁶⁸ Složil přísahu na sezení 3. listopadu, referuje od sezení 12. listopadu (MZA, B 1, kn. 62, nefol.). Beer působil u úřadu v letech 1753–1756 jako koncipista, potom se stal substitutem u Brněnského kraje a v roce 1769 přerovským krajským hejtnanem (viz MZA, B 1, sign. C 7/61).

⁸⁶⁹ Poprvé v TK pro rok 1774, jenž byl připravován právě v posledních měsících roku 1773.

⁸⁷⁰ Poprvé na sezení 28. října 1774, kdy také složil úřední slib (MZA, B 1, kn. 64, nefol.). K němu viz AMB, V 3, A 232, s. 68.

⁸⁷¹ Poprvé na sezení 10. března 1775, kdy také složil úřední slib (MZA, B 1, kn. 65, nefol.).

jenž zaujal poslední místo.⁸⁷² Radů bylo nyní dvanáct, což bylo nejvíce v historii úřadu. S prezidentem a občasným referentem Valenzim tvořili celkem čtrnáctičlenné kolegium.

Ani to však ještě nestačilo a v červnu 1776 přibyl další rada, Karel (starohrabě) Salm-Reifferscheidt.⁸⁷³ Důvodem tohoto početně silného obsazení bylo to, že se stále zvětšovalo množství projednávaných záležitostí, jichž připadalo v těchto letech v průměru přes 40 na jedno sezení a jen zcela výjimečně kleslo pod 30. Také ne všichni radové referovali. Časté a dlouhodobé absence lze zaznamenat u markýze de Ville a Friedenthala. Nemusely být ale způsobeny nemocí, protože v rozdělení agend z 19. září 1777 poznamenal prezident u markýza de Ville, že mu nejsou přiděleny řádné záležitosti k referování, a to kvůli jeho služebním cestám ve školních a jezuitských záležitostech.⁸⁷⁴

Radní kolektiv se v tomto složení scházel něco víc než rok, pouze se v něm změnilo služební pořadí. V lednu 1777 byl totiž Salm-Neuburg jmenován skutečným tajným radou a postoupil hned za Mitrovského na třetí místo pořadí.⁸⁷⁵ V březnu pak stejnou poctu obdržel i Otto Wolfgang Schrattenbach, jenž odsunul Salm-Neuburga a obsadil místo hned za Mitrovským.⁸⁷⁶ Průměrný počet projednávaných záležitostí se opět zvýšil, tentokrát přes 50 na jedno sezení. Nebylo ale výjimečné, že konkrétní čísla často překračovala šedesátku a občas dosahovala dokonce hodnot osmdesáti i více záležitostí na jeden radní den. Roční frekvence sezení byla přitom stále stejná (něco málo přes 100 za rok). Také časté absence, kdy jen zcela výjimečně bylo přítomno úplné radní kolegium, zvyšovaly zatížení jednotlivých osob.

Přesto se během podzimu 1777 kolektiv radů zúžil. Nejprve v září rezignoval Otto Wolfgang Schrattenbach, jenž byl již od konce července dlouhodobě nepřítomen.⁸⁷⁷ Koncem října odešel k dolnorakouské vládě Neftzern, jehož tam panovnice převedla na jeho prosby, zda by z rodinných důvodů nemohl vykonávat služby ve Vídni.⁸⁷⁸ Poslední ztrátou bylo úmrtí rady Františka Ignáce Nowaka v noci ze 7. na 8. listopadu ve věku 50 let, zřejmě po celkem nedlouhé nemoci, protože absentoval teprve od 19. září.⁸⁷⁹

Tyto odchody byly kompenzovány převedením dosavadního tribunálního rady Jana Nepomuka Hausperského z Fanalu ke guberniu. Služební slib složil 1. prosince a již na dalším sezení se zapojil do referování.⁸⁸⁰ Na hodnost rady aspiroval již v roce 1769, kdy požádal o místo nadpočetného radního u gubernia po smrti penzionovaného Taubera. Ale i přes do-

⁸⁷² Poprvé na sezení 7. července 1775, kdy také složil úřední slib (MZA, B 1, kn. 66, nefol.).

⁸⁷³ Poprvé na sezení 7. června 1776, kdy také složil úřední slib (MZA, B 1, kn. 67, nefol.).

⁸⁷⁴ MZA, G 10, rkp. 1043, fol. 26.

⁸⁷⁵ MZA, B 1, kn. 69, nefol., sezení č. 4; jmenován dekretem ze 17. ledna 1777, uváděn na tomto místě od počátku února.

⁸⁷⁶ MZA, B 1, kn. 69, nefol., sezení č. 20; jmenován dekretem ze 17. března 1777, uváděn na tomto místě od 7. dubna.

⁸⁷⁷ Naposledy na sezení 21. července 1777, dvorský dekret s oznámením rezignace z 15. září (MZA, B 1, kn. 70, nefol., sezení č. 55 a 72).

⁸⁷⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1a11, kart. 565, fol. 301–302. Dvorský dekret má datum 13. září, ale gubernium se s ním seznámilo až 10. října, kdy přišel do Brna. Přesto se Neftzern účastnil sezení až do 24. října (MZA, B 1, kn. 70, nefol.).

⁸⁷⁹ MZA, B 1, kn. 70, nefol., sezení č. 72 a 87; MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 624; koncept ke dvoru z 10. 11. 1777. Věk plyne z výpisu z matricy zemřelých, přiloženého k žádosti jeho vdovy o zbytek služebního (tamtéž, fol. 625–637).

⁸⁸⁰ Dvorským dekretem z 15. (27) listopadu 1777 (MZA, B 1, sg. G 95/1a9, kart. 565, fol. 274–275; čistopis dekretu; MZA, B 1, kn. 70, nefol., sezení č. 93, 94, 95). O něm viz také D'ELVERT, Christian: *Die Freiherren Hauspersky von Fanal*. Notizen-Blatt 1865, č. 10, s. 73.

poručení gubernia, jež vybíralo z několika uchazečů a z něhož se dovídáme o Hausperského zápalu pro úřadování, panovnice tehdy nikoho nového nejmenovala. Podle tehdejší kamerální systemizace byl stav naplněn a ona nechtěla rozšiřovat počet radů.⁸⁸¹ Hausperský se tedy dostal ke guberniu až za osm let.⁸⁸²

Další zeštíhlení radního kolegia způsobilo náhlé úmrtí Karla markýze de Ville v noci z 29. na 30. října 1778 ve věku nedožitých 36 let,⁸⁸³ jenž byl radou u gubernia dvakrát (1768–1769 a znovu od března 1775). Je ale otázka, jak velkou ztrátu to znamenalo pro chod úřadu. Rada de Ville nebyl při rozdělení referátů v roce 1776 vůbec jmenován (neměl přidělen departement). V roce 1777, i když už byl uveden, neměl žádná referata, protože působil v záležitostech školní a jezuitské komise.⁸⁸⁴ To mohl být také důvod jeho časté nepřítomnosti na sezeních, protože jako vrchní představený latinských a německých škol na Moravě, superintendent Kněžského domu v Olomouci i komisař šlechtických nadací byl v těchto záležitostech zainteresován. Od počátku svého druhého působení u úřadu byl totiž na radních sezeních více nepřítomen než přítomen, a zvláště v roce 1778 se objevoval jen sporadicky, i když občas referoval.⁸⁸⁵ Ale nemusí to být jediný důvod. Jeho současník a spolurada Hausperský ve svých deníkových záznamech upozornil na de Villovu slabou konstituci, velké potíže s hemeroidy a postižení křečemi, což by ukazovalo na zdravotní důvody jeho nepřítomnosti. Považoval jej nicméně také za favorita guberniálního prezidenta, s jehož dcerou se zasnoubil, takže měl u úřadu trochu výjimečné postavení.⁸⁸⁶

Radů bylo na počátku roku 1779 deset, s občas referujícími Valenzim celkem 11, ale počet referat se držel zhruba na stejné úrovni, i když pozvolna stoupal. Toto obsazení zůstalo až do počátku roku 1781, kdy přišel Antonín Valentin Kaschnitz z Weinbergu. Byl sice jmenován guberniálním radou již 11. prosince 1780,⁸⁸⁷ ale objevil se teprve na sezení 12. ledna 1781, kdy složil slib.⁸⁸⁸ Zařadil se na poslední místo služebního pořadí. Kolegium naopak ztratilo radu Kriegische, jenž zemřel 19. dubna 1781 ve věku 69 let.⁸⁸⁹ Patřil mezi placené (systemizované) rady a pobíral 2 000 zl. služného, takže o jeho plat byl mezi neplacenými zájem. Požádali o něj hned dva, Salm-Reiferscheidt i Hausperský.⁸⁹⁰

Kdy přišel ke guberniu František Jindřich Blümegen, syn nejvyššího kancléře Jindřicha Kajetána, a kdy u něj působil, není zcela jasné. Jeho osobu mezi rady uvádí titulární kalen-

⁸⁸¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 138–143; koncept dobrozdání ke dvoru o uchazečích; čistopis dekretu z 2. 9. 1769, prez. 10. 9.

⁸⁸² Ve svých vzpomínkách se o své aspiraci nezmiňuje.

⁸⁸³ ÖStA, FHKa, Österreichisches Kamerale, kart. 1984, fol. 227–231; čistopis relace gubernia z 30. 10. 1778.

⁸⁸⁴ MZA, G 10, rkp. 1043, fol. 14–20; fol. 26.

⁸⁸⁵ Například za prvního půl roku se objevil jen na čtyřech z 55 konaných sezení. Zvláštní sezení 2. června 1778 je věnováno jen jeho záležitostem (MZA, B 1, kn. 71, sezení č. 44 extra num., nefol.). Naposledy se zúčastnil rady 12. října (MZA, B 1, kn. 72, sezení č. 88, nefol.).

⁸⁸⁶ Jak o tom zpravuje Hausperský ve svých pamětech. K roku 1776 poznamenává, že si 15. dubna de Ville vzal Kajetánu Františku, dceru tehdejšího zemského hejtmána Kryštofa Blümegena (AMB, V 3, A 232, s. 202–203; viz také D'ELVERT, CH.: *Die Grafen von Blümegen*, s. 20); v souvislosti s jeho smrtí roku 1778 poukazuje na snadný úřední postup a přízeň panovnice (AMB, V 3, A 232, s. 244–246. AMB, V 3, A 232, s. 202–203. Kupodivu o něm mluví kriticky, i když přiznává, že se de Ville přimluvil u panovnice za jeho jmenování ke guberniu.

⁸⁸⁷ BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 318.

⁸⁸⁸ MZA, B 1, kn. 77, nefol.

⁸⁸⁹ MZA, B 1, G 95 č. 1b, kart. 566, fol. 761; koncept ke dvoru z 20. 4. 1781. Viz také AMB, V 3, A 232, s. 248.

⁸⁹⁰ MZA, B 1, G 95 č. 1b, kart. 566, fol. 763–780.

dár již pro rok 1780,⁸⁹¹ což by znamenalo, že by měl přijít někdy v předcházejícím roce, avšak v radních protokolech mezi přítomnými není zaznamenán. Neúčastnil se sezení ani po celý rok 1780 a jeho jméno v nich nenajdeme ani do poloviny roku 1781. K moravskému guberniu zřejmě přešel teprve na samém konci jara 1781, protože ještě z 26. dubna datoval dopis otci z Insbrucku,⁸⁹² kde působil u tamního gubernia. Zřejmě dočasně, protože dříve byl zachycen u dolnorakouské vlády.⁸⁹³ Rozdělení agend mezi rady z 21. dubna s ním ještě nepočítá, zatímco následující z 15. června mu již přiděluje okruhy záležitostí, což opakuje i dělení z roku 1782.⁸⁹⁴

Kolektiv radů tedy na konci sledovaného období tvořili Mitrovský, Salm-Neuburg, Locella, Tauber, Salm-Reifferscheidt, František Jindřich Blümegen, Hausperský, Schröfl, Friedenthal, Beer a Kaschnitz. Těchto 11 osob ještě doplňoval protomedik Valenzi.

SEKRETÁŘI

Vzhledem k náplni své práce, kdy byli osobně přítomni u radních sezení a následně vstupovali do konkrétního vyhotovování písemností, představovali spojnicí mezi rady a ostatním personálem úřadu. Při vzniku deputace byl sekretář jmenován hned v prvních písemnostech z konce května 1748 společně s rady mezi prvními ustavenými osobami. Teprve potom se začal formovat ostatní personál. První sekretář deputace Rudolf Blumencron byl také nějaký čas uváděn v seznamu na počátku zápisu v radním protokolu.

Jejich povinnosti jsou uvedeny především v instrukci z roku 1745, text z roku 1764 se o jejich činnosti zmiňuje již jen povšechně ve třech bodech v obecnější části společně s protokolistou, expedicí a registraturou.⁸⁹⁵ To je pravděpodobně příčinou, že se o sekretářích a jejich povinnostech v době guberniální nedovídáme více. Obě instrukce se shodují v tom, že hlavní úkol sekretářů spočívá v sestavování expedovaných písemností. Měli přitom usilovat o to, aby byly hotové do dalšího radního sezení. Měli se účastnit sezení a svou nepřítomnost měli omlouvat u prezidenta. V případě potřeby je mohl zastupovat první koncipista.⁸⁹⁶

V dalších věcech již nepanuje taková shoda, ale to je zřejmě dáno stručností nové instrukce. Věci k vyřízení mezi ně měl rozdělovat prezident podle úředního pořadí, v době tribunálu mohl prezident nebo kancléř, když uznal za vhodné, přidělit věc jinému sekretáři, když se mu zdálo, že je pro její vyřízení vhodnější. Posun v organizaci kancelářské práce znamená paragraf instrukce z roku 1764, která předepisuje prezidentovi, aby věci sekretářům přiděloval podle departementu radů, k nimž byli přiděleni. Znovu také asi nebylo třeba připomínat, že *expedita* sestavují sice principiálně sekretáři, ale v případě důležitých záležitostí, kdyby to prezident shledal vhodným, má být koncipientem sám referent.

Starší instrukce se zabývá více úředním postavením (*Rang*) sekretářů, které mají zastávat podle stáří, a také platem. Ten měl být u dvou starších původně podle rezoluce Kar-

⁸⁹¹ TK 1780. Ve služebním pořadí se zařadil před Jana Nepomuka Hausperského.

⁸⁹² MZA, G 76, kart. 80, i. č. 1196, fol. 182–185; není to ojedinelý dopis, korespondence s otcem je z tohoto města častá.

⁸⁹³ SMUTNÝ, B.: G 76 – Rodinný archiv Kálnokyů, s. 234; podle dochovalé pozůstalosti.

⁸⁹⁴ MZA, G 10, č. 1043, fol. 30–36, 51 = 21. 4. 1781, 9. 7. 1782. Viz také ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Juni 1781, nefol. = 15. 6. 1781.

⁸⁹⁵ Instrukce 1745, art. II, § 1–8; Instrukce 1764, art. IV, § 1–4.

⁸⁹⁶ To povolovala již dříve rezoluce z 6. dubna 1741. Viz RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, č. 1050.

la VI. ze 17. února 1735 doplňován podílem na taxách, zatímco třetí sekretář měl pobírat sumu 1 000 zl. a teprve po úmrtí nebo povýšení jednoho z nich se mohl podílet na taxách. To ovšem již bylo antikvováno kamerálními systemizacemi a v době reprezentace neplatilo.

Ze starší instrukce se také dozvídáme, jak se mělo postupovat v případech, kdy bylo nutné expedovat písemnost mimo sezení nebo v nebezpečí prodlení. Tehdy měl předsedající takovou věc předat kancléři, jenž měl přikázat jednomu ze sekretářů její sestavení. Koncept ale měl vidovat kancléř a teprve potom ji předat kanceláři k přepsání. Při následujícím sezení měla být tato záležitost zapsána do protokolu. Instrukce z roku 1764 velmi výrazně zdůrazňuje, že se sekretáři ani v nejmenším nesmějí při formulování konceptů odchylovat od utvořených závěrů na sezeních, expedice zbytečně nezdržovat a v případě nejasností si vyžádat poučení od referenta.

Z prohlédnutého materiálu plyne, že sekretáři zapisovali přímo na dorza vyřizovaných písemností rozhodnutí radního kolegia. Jsou objektivně stylizovaná a jejich text zpravidla začíná slovem „*Dieses*“, za nímž je formulován pokyn, co se má s písemností udělat. Uzávívá je datační formule počínající slovy „*Decretum Brunnae*“, za nimiž následuje datum, které se vždy shoduje s datem sezení. Pod ním je podpis toho sekretáře, který zápis provedl.⁸⁹⁷ Texty jsou velmi zběžně psané, což dokládá chvat, v jakém vznikaly.

Tyto zápisy, které lze také nazvat dorzálními dekrety nebo dekretacemi (o nich viz dále), sekretáři zhotovovali přímo na sezení. Na jejich základě potom nastylizovali koncept písemnosti, jestliže radní kolegium rozhodlo o další expedici (mohlo také rozhodnout o uložení písemnosti do registratury nebo o něčem jiném, třeba o přepsání textu do knihy deklaratorií). Ve slovech tohoto konceptu, jak přikazovala úřední instrukce z 1764, se nesměli ani v nejmenším odchylovat od mínění radního kolegia, něco přidávat nebo měnit smysl. Koncept potom sekretář předložil ke kontrole příslušnému radovi, jenž jej opatřil slůvkem *vidi*. Teprve potom mohl být předán expeditorovi, jenž zajistil vyhotovení čistopisu. S konceptem měli sekretáři předávat i došlou písemnost, protože mnohdy bylo nutné zhotovit její opis (opisy).

Každý sekretář měl k ruce některého z koncipistů, jenž mu podle instrukce z roku 1764 měl být přidělen. Ten mu měl všemožně pomáhat, především mu sekretář mohl přenechat sestavování jednodušších konceptů. Staršímu sekretáři podle instrukce z roku 1745 také příslušelo vést knihu referentů, tedy radů, jimž byly přiděleny záležitosti. Ale po oddělení nového úřadu od tribunálu tomu bylo jinak, úředník v této funkci byl u deputace původně jej jeden a až později u reprezentace se jejich počet zvyšoval. Například v roce 1752 měl vést knihu referentů až třetí sekretář Nicolai, jak můžeme číst mezi jeho povinnostmi při rozdělení věcí, které mají být expedovány (*expedienda*).⁸⁹⁸ V pozdějších děleních už tato činnost mezi povinnostmi sekretářů není vůbec uvedena.

Deputace měla jednoho sekretáře, jímž se hned na počátku stal Rudolf Blumencron, původní německý sekretář tribunálu.⁸⁹⁹ První měsíce existence deputace byl uváděn, ačkoliv

⁸⁹⁷ Jedná se o dorzální dekret. Viz kapitola Cesta písemnosti úřadem.

⁸⁹⁸ MZA, B 1, sg. R 6/1b, kart. 1511, fol. 62.

⁸⁹⁹ Podařilo se jej zachytit jako třetího sekretáře tribunálu v TK 1743. V TK 45 byl již druhý – německý, třetí totiž chybí.

byl „jen“ sekretář, mezi rady přítomnými u sezení, i když na posledním místě. To později přestalo, i když byl prokazatelně u sezení přítomen, protože jeho podpis nesou dorzální dekrety na písemnostech, které se u sezení projednávaly. Získal si jméno jako velmi dobrý stylist, koncipoval většinu písemností ke dvoru z období deputace, jež prakticky všechny nesou poznámku „*Blumencron concepit*“. Lze mít za to, že to byl on, kdo určoval vzhled i formulace písemností. Přestože se stal při změně deputace na reprezentaci radou, panovnice výslovně připomenula, že má koncipovat, co mu bude prezidentem určeno.

Když se deputace transformovala na reprezentaci a komoru a převzala od tribunálu politickou správu, rozhodla se panovnice na návrh Blümegena rozšířit počet sekretářů na dva. Protože Blumencron byl jmenován radou reprezentace, stal se v květnu 1749 sekretářem Jan Theodor Hülseberg, jenž přešel k úřadu od tribunálu. Druhým sekretářem byl jmenován Jan Josef Kriegisch, který na toto místo postoupil z funkce radního protokolisty, v níž dosud působil.

Stále se zvyšující množství projednávaných záležitostí si vynutilo posílit tuto funkci, i když sekretáři měli k ruce koncipisty. Proto se koncem roku 1750 objevil třetí sekretář, a to Jan Nicolai. Ten dosud zastával funkci prvního koncipisty,⁹⁰⁰ takže není divu, že právě on postoupil na hodnostně vyšší místo. Ale jeho služební postup znamenal pouze zvýšení společenské prestiže a ne automatické zvýšení platu. Stále totiž pobíral pouhý plat koncipisty, jenž byl proti platu sekretáře v té době o 200 zl. ročně menší. V kamerálním rozpočtu nebylo jednoduše s třetím sekretářem počítáno.

Prezident Blümegen se ve svém výše zmíněném dobrozdání z 21. ledna 1752 také dotkl vybavení úřadu sekretáři. Uvedl, že mimo ustavené zastává menší sekretářské práce také poslední z radů Hauer, jehož jméno se skutečně občas objevuje na rubu písemností u dorzálních dekretů. Dalším je Josef Kazimír Wolf, jenž v září předchozího roku přišel k reprezentaci jako nadpočetný.⁹⁰¹ Naopak s druhým sekretářem Kriegischem nemůže počítat, protože ten se už více než rok u radních sezení neobjevil.

Reskript panovnice z 6. května 1752, jenž byl reakcí na dobrozdání, vybavení reprezentace sekretáři nekomentoval, protože je dvůr zřejmě považoval za dostatečné. Sám Nicolai byl teprve v kvartálním výkazu platů ze čtvrtého čtvrtletí vojenského roku 1751 (= konec října 1751) označen jako titulární sekretář.⁹⁰² Od následujícího čtvrtletí (= konec ledna 1752) byl již veden mezi sekretáři jako třetí nad registrátorem.⁹⁰³ Plat měl ale stejný jako koncipista, nicméně již nějaký čas pobíral příplatek (*adjutum*) ve výši 150 zl., takže zaostával za skutečnými sekretáři jen o 50 zl. ročně.⁹⁰⁴

Pravděpodobně skutečný počet sekretářů známe z počátku března 1752. Tehdy z nějakých nám neznámých důvodů vznikl jejich seznam i s rozdělením záležitostí, jimž se mají věnovat. Je podepsaný Blümegenem a datovaný 11. březnem,⁹⁰⁵ což je zatím nejstarší

⁹⁰⁰ Ustaven byl reskriptem z 28. (praes. 29.) listopadu 1750 (MZA, B 1, sg. R 6/26, kart. 1513, fol. 18–19; extrakt reskriptu). Jako sekretář je již uváděn v TK 1751.

⁹⁰¹ MZA, B 1, sg. R 6/32, kart. 1514, fol. 2–3; čistopis reskriptu z 18. 9. 1751. Ač nadpočetný, pobíral plat 300 zl. z taxovního úřadu.

⁹⁰² MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 602 r.

⁹⁰³ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, folio nelze určit.

⁹⁰⁴ Poprvé to lze zaznamenat v druhém kvartálu 1750 (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 294).

⁹⁰⁵ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 59–63. K jakému účelu byl seznam vypracován, není jasné. Není totiž nijak nadepsán ani vložen v nějakém konceptu, z něhož by vyplynula další souvislost. Protože je

známý dokument tohoto typu. Uvádí pět jmen – Hauer, Hülseberg, Kriegisch, Nicolai a Wolf. Svým datem spadá zhruba do doby, kdy ve Vídni probíhaly rozvahy o reformě úřadu a v podstatě koresponduje s Blümegegovými rozklady.⁹⁰⁶

Když Kriegisch překonal nemoc a vrátil se k reprezentaci, zase v lednu 1753 odešel nadpočetný sekretář Wolf k tribunálu⁹⁰⁷ a také rada se sekretářskými povinnostmi Hauer byl v březnu 1754 přeložen do Dolních Rakous.⁹⁰⁸ Počet sekretářů se tak zúžil na tři osoby, ale v tomto stabilním personálním složení (Hülseberg, Kriegisch a Nicolai) zůstával poměrně dlouho,⁹⁰⁹ a to až do počátku 60. let. Počet vyřizovaných písemností však přirozeně stoupal. Zvláště pak za sedmileté války byl vzestup zřejmě markantní (podle dobrozdání při odchodu registrátora Valenty do penze⁹¹⁰), především ve vojenských záležitostech.

Celkově se zvyšující počet expedit si zřejmě vynutil příchod čtvrtého sekretáře, jimž se stal v průběhu roku 1760 Josef Koller, bývalý nadpočetný koncipista.⁹¹¹ Nakonec začátkem března 1761 přibyl dokonce pátý sekretář Jan Nepomuk Glommer označovaný jako titulární sekretář.⁹¹² Zvýšení počtu sekretářů skutečně odpovídá nárůstu počtu expedit, což lze za válečného stavu očekávat. Tito dva ale u reprezentace nepůsobili dlouho. Oba z funkce sekretáře zmizeli během roku 1763, Koller pravděpodobně dříve.

Konkrétní přehled, jaký byl počet a personální obsazení sekretářů při změně reprezentace na gubernium, si lze udělat z návrhu nového statutu personálu a platů u nového gubernia, který Schrattenbach poslal ke dvoru 2. července 1763.⁹¹³ Relace zachycuje stávající personální obsazení funkcí u reprezentace a možnosti jejich uplatnění u nově vzniklého úřadu. Podle něj měla reprezentace aktuálně čtyři placené sekretáře. Plný a dřívějšími personálními statuty stanovený sekretářský plat 1 500 zl. pobírali první dva.

Prvního sekretáře Jana Theodora Hülseberga (toho, jenž byl u reprezentace v této funkci od počátku její existence) označuje relace již jako starého a nemocného, jenž již nemůže zastávat sekretářské práce. Dohled nad písemnostmi, jež by měl dovést k expedování (*expedienda*), již nějaký čas (bohužel se tu neříká, jak dlouho) vykonává nadpočetný koncipista František Dominik Hülseberg. Shoda jmen ale není v tomto případě náhodná. Protože šlo o jeho synovce, dával mu výše jmenovaný sekretář na základě soukromé dohody ročně ze svého platu 500 zl. Za tohoto stavu bylo celkem pochopitelné, že Schrattenbach navrhl, aby byl Hülseberg poslán do penze (jubiloval), a to, s ohledem na dlouholeté služby, s polovinou dosavadního platu, což činilo 750 zl.⁹¹⁴

však úhledně napsán, datován a Blümegegem podepsán, zřejmě měl být použit. Zůstal však u reprezentace.

⁹⁰⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752. List Blümegega Haugwitzovi z 23. 1. 1751, Brno; čistopis.

⁹⁰⁷ MZA, B 1, sg. R 6/32, kart. 1514, fol. 5; sdělení taxátorovi Lilienthalovi z 12. 10. 1753, že Wolf složil u tribunálu 10. ledna slib a jeho plat 300 zl. se mu nemá vyplácet.

⁹⁰⁸ MZA, B 1, sg. R 6/8, kart. 1513, fol. 6–7; extrakt reskriptu, praes. 14. 3.

⁹⁰⁹ TK 1754–1760.

⁹¹⁰ ÖStA, FHKA, Österreichisches Camerale, kart. 1983, fol. 62–72; čistopis z 26. 6. 1773.

⁹¹¹ Uveden v TK 1761, 1762, 1763.

⁹¹² MZA, B 1, sg. R 6/64, kart. 1514, fol. 2–3; čistopis reskriptu z 28. 2. (praes. 6. 3.) 1761 mu dává titul sekretář, v TK 1762, 1763 je označen jako titulární.

⁹¹³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 82–91; koncept.

⁹¹⁴ Jan Theodor Hülseberg pobíral plat ještě pět let, zemřel 19. dubna 1768 (MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 6–9).

Druhý sekretář Jan Josef Kriegisch pobíral plný plat, jenž ale byl vyplácen ze dvou zdrojů, z komorního (1 000 zl.) a penzijního fondu (500 zl.). Došlo k tomu proto, že zvýšení jeho platu z 1 000 zl. na standardní výši bylo umožněno z penzijní sumy tribunálního přisedícího Preyße v roce 1749. Protože je nyní komorní fond v přebytku, navrhuje Schrattenbach, aby celá suma byla placena jen z tohoto fondu. Kriegisch se také má stát prvním sekretářem.

Dalším sekretářem byl Jan Nicolai, jenž na toto místo postoupil s platem koncipisty (500 zl.), k němuž záhy přibyla ještě penze 150 zl. Také on měl u svých nadřízených dobrý kredit. Schrattenbach by si totiž přál, aby Nicolai, s ohledem na dlouholeté pilné služby, mohl pobírat celý sekretářský plat, jak mu bylo slibováno.⁹¹⁵ Ale okolnosti podle jeho názoru nedovolují mu zvýšit mzdu, právě pro rozmnožení různých výplat (*erogandorum*) erárem, takže musí zatím zůstat při dosavadní sumě.

Posledním sekretářem byl Jan Nepomuk Glommer, placený penzí 1 300 zl.⁹¹⁶ Ale ten by měl být, jak se proslýchá, říká Schrattenbach, někam jinam povýšen, takže asi sám odejde. Je ale otázka, jestli by jeho odchodem úřad utrpěl škodu, protože prezident dále připomíná jeho nezkušenost v psaní a koncipování, takže by stejně jednou musel navrhnout jeho odchod.⁹¹⁷ Ze čtyř sekretářů tak zbývali prakticky dva, Kriegisch a Nicolai. I když jsou to osoby velmi šikovné a pilné, nejsou schopni pouze sami dva zvládnout četná *expedienda*, a to ani s pomocí koncipistů, protože i ti jsou užíváni u různých konsesů a komisí. Proto na místo třetího Schrattenbach navrhuje dosavadního radního protokolistu Martina Václava Schostala s jeho dosavadním platem radního protokolisty.

Schrattenbachův návrh na personální obsazení gubernia byl u dvora přijat a potvrzen reskriptem z 24. září 1763.⁹¹⁸ Personální statut „*pro futuro et stabili*“ stanovil počet sekretářů na tři, jimiž se stali Kriegisch, Nicolai a Schostal. Nemocný Hülseberg jubiloval, zatímco podle Schrattenbacha problematický Glommer sice pobíral poměrně vysokou penzi 1 300 zl. ročně, ale u gubernia dále nepůsobil.⁹¹⁹ Sekretáři tedy byli proti dřívější pětici sice jen tři, ale jejich počet odpovídá nižšímu počtu radů a tomu odpovídajícímu množství vyřizovaných záležitostí. Tabulkové platy byly nyní zvýšeny na 1 500, 1 200 a 1 000 zl. Tomu v tuto chvíli odpovídal jen první sekretář Kriegisch, zbylí dva (Nicolai a Schostal) byli s platy 650 a 600 zl. pod tabulkovou hodnotou. Tato trojice zůstávala stabilní až do roku 1767.

Začátkem toho roku informoval nejvyšší kancléř Chotek prezidenta Schrattenbacha, že panovnice ustanovila ke guberniu jako sekretáře Jindřicha Kryštofa Herzoga, s vyjádřením naděje, že se pro něj u gubernia najde místo. Herzog působil v této funkci v soukromých službách u dřívějšího a nám známého ministra franckého a švábského kraje Jana Václava

⁹¹⁵ Reskripty z 28. listopadu 1750 a 6. srpna 1757 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 85; koncept).

⁹¹⁶ Tak v textu, ale v tabulkové příloze rekapitulující aktuální stav, je suma rozdělena mezi komorní a penzijní fond v poměru 200 a 1100 zl.

⁹¹⁷ Tato pasáž je připsána na okraji při korigování textu (pravděpodobně radou Schröflem). Možná je výrazem jisté uražené ješitnosti, že Glommer neinformoval o svém odchodu. Přehledná tabulka (příloha) ještě uvádí jako sekretáře Josefa Kollera ve Vídni, ale text se o něm vůbec nezmiňuje.

⁹¹⁸ MZA, B 1, kn. 214, fol. 242–250; opis v knize deklaratorií. Viz také MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 179–186; opis.

⁹¹⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 182. Hülseberg je uveden i v dalším v titulárním kalendáři (pro rok 1764) jako jubilant, ale Glommer již ne. Gubernium oběma dvěma dalo rozhodnutí ode dvora oficiálně na vědomí 21. října (tamtéž fol. 190, 191).

Widmanna. Důvodem bylo zřejmě to, že se Widmann vrátil na Moravu, kde dříve působil jako rada u tribunálu a také deputace a reprezentace. Sám se stal nyní nejvyšším moravským zemským sudím a i pro jeho služebníka se hledala možnost dalšího působení. Chotek u Herzoga vychválil píli, spolehlivost, šikovnost i další dobré vlastnosti, které vedly k jeho jmenování jako dvorského sekretáře. Připomenul také, že „*in deutscher Sprache eine feine Reden führet*“.⁹²⁰

Odpověď prezidenta Schrattenbacha byla obsáhlá a zdůvodňovala, proč se musí proti ustanovení ohradit. Jeho argumentace se opírala o personální a platovou systemizaci. Místa tří sekretářů jsou nyní obsazená, připomenul. Platy pro ně jsou stanovené na 1 500, 1 200 a 1 000 zl., přitom ale pouze první sekretář Kriegisch pobírá vyměřenou sumu. Druhý Nicolai stále užívá platu koncipisty (650 zl.), získaný před 17 lety, a třetí Schostal má plat radního protokolisty (600 zl.), zatímco protokolista Hassenwein za svou těžkou práci nemá nic. A bylo by dobré, táže se Schrattenbach, aby nový člověk získal plný sekretářský plat a předběhl tak ostatní, kteří pracují k plné spokojenosti jeho i úřadu a ničím si opomenutí nezaslouží?

Další námitka se týkala důsledků, které vyplývaly z Herzogova jmenování dvorským sekretářem. Jeho titul by vyžadoval, aby byl v pořadí prvním sekretářem. Přitom by předběhl jedince, kteří se zasloužili o zvládnutí obtížné agendy, zvláště ve vojenských věcech za trojího pruského nebezpečí a kteří sloužili už za tribunálu, reprezentace a nyní gubernia. Věc by také měla špatný dopad na podřízený personál, kdyby viděl, že prakticky bez úsilí je něco takového možné. Za těmito důvody není nic jiného, zdůrazňoval Schrattenbach, než ochrana co nejlevnější a efektivní státní služby. Prezident předpokládal, že panovnice asi nebyla informována o těchto důsledcích, když o ustanovení Herzoga rozhodla.⁹²¹ Námitky prezidenta byly pádné, takže Herzog nakonec ke guberniu nepřišel.

Dlouholetého sekretáře Jana Josefa Kriegische jmenovala panovnice reskriptem z 21. listopadu 1767 novým guberniálním radou. Je to teprve druhý doložený případ (po Blumencronovi v roce 1749), kdy do radního kolegia postoupila osoba, jež u úřadu začínala v subalterní pozici. Kriegisch ale sekretářské místo opustil až těsně před Vánocemi, protože písemnost ode dvora dorazila do Brna 17. prosince. Proto se poprvé objevil na sezení mezi rady až 22. prosince, kdy také složil úřední slib.⁹²² Po jeho odchodu na místo prvního sekretáře postoupil Nicolai, druhým se stal Schostal (oba v tomto úředním zařazení od 31. prosince 1767⁹²³) a trojici doplnil dosavadní radní protokolista Hassenwein,⁹²⁴ dosud kupodivu neplacený. Platové rozvrstvení bylo nyní 1 500, 1 200 a 1 000 zl.

Nicolai si však svého nového postavení a platu dlouho neužil, protože již 29. března 1768 zemřel.⁹²⁵ A opět v krátké době nastal pohyb. O přirozený postup na místo

⁹²⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b1, kart. 566, fol. 13–14; čistopis listu Chotka Schrattenbachovi.

⁹²¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b1, kart. 566, fol. 15–18; koncept.

⁹²² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 36–37; čistopis, prez. 17. 12. K tomu viz tamtéž, B 1, kn. 50, nefol. sezení č. 99.

⁹²³ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 61; statut sekretářů jako příloha dekretu dvorské komory, z něhož plyne, že právě k tomuto datu jim byl zvýšen plat (opis je také v G 78, č. 918).

⁹²⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 56–57; čistopis dvorského dekretu z 2. ledna, prezentovaného 4. února s platy sekretářů. Podle Františka Dominika Hülseberga byl na toto místo ustaven již koncem roku 1767, jak plyne z jeho pozdější žádosti o sekretářské místo (MZA, B 1, sg. G 95/28, kart. 569, fol. 3.)

⁹²⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 43–44; koncept ke dvoru z 29. 3. s informací o jeho smrti.

prvního a druhého sekretáře požádali Schostal a Hassenwein, protože mimo prestiž znamenal úřední postup i platové polepšení.⁹²⁶ Na místo třetího aspirovalo více osob – první a nejstarší koncipista František Valentin Leschitzký, nadpočetný koncipista František Dominik Hülseberg, další koncipista František Petr Loë i tribunální koncipista František Formandl, ale největší šance měl první z žadatelů. Gubernium také ve svém dobrozdání z 6. května preferovalo právě jeho. Dvůr vyhověl přání nejvyššího zeměpanského úřadu a dekretem z 28. května 1768 rozhodl o obsazení míst sekretářů v pořadí Schostal, Hassenwein a Leschitzký.⁹²⁷

Tato trojice představovala u gubernia personální základ sekretářů, protože zde působili po celé další období a nakonec přešli do josefínské doby. Schostal byl později povýšen do šlechtického stavu. Za své věrné a spolehlivé služby získal výmluvný přídomek „*von Pflichtentreu*“, s nímž je ke konci 70. let uváděn v platových systemizacích, v přidělení sekretářů k agendám nebo jinde v pramenech.⁹²⁸ Gubernium tedy mělo na přelomu 60. a 70. let tři sekretáře.

Až na začátku roku 1773 přišel čtvrtý sekretář, jímž se stal František Dominik Hülseberg, jenž o toto místo žádal již roku 1768. V době převedení na sekretářské místo zastával nejen místo nejstaršího koncipisty, ale působil také jako aktuár komerčního konsesu. Ve své žádosti trochu trpce připomenul, že při obsazování sekretářského místa byl v roce 1767 přeskočen služebně i věkově mladším Hassenweinem a následujícího roku jej zase, tentokrát „*ex beneficio senii*“ předběhl Leschitzký. Hülseberg upozornil na své zásluhy a dovednosti a připomněl, že za sedmileté války také po tři roky sestavoval expedice ve vojenských věcech. Když byl v roce 1772 převeden pod gubernium komerční konses,⁹²⁹ u něhož působil, měl v komerčním departementu na starosti sestavování veškerých expedicí týkajících se této oblasti, takže vlastně *de facto* již působil jako sekretář. Jmenován byl dekretem ze 14. ledna 1773.⁹³⁰

V roce 1778 se jejich počet rozšířil, zřejmě pod náparem písemností, o další dvě osoby s označením titulární sekretáři. Stali se jimi bývalý koncipista Antonín František Schrötter a Vincenc Lenkart, jemuž byl tento titul přidán k funkci radního protokolisty. Za jmenováním Schröttera stojí přímluva guberniálního rady markýza de Ville, jenž byl na úřadě jistě vlivnou osobou díky svému sňatku s dcerou zemského hejtmana a také člověkem obdařeným přízní panovnice.⁹³¹ Jako koncipista byl Schrötter přidělen ke školské komisi, které předsedal právě de Ville, jemuž prokazoval zřejmě dobré a spolehlivé služby, zvláště při různých vizitacích škol a v souvislosti s přesunem univerzity a Kněžského domu⁹³² z Olomouce do Brna. Schrötter byl jmenován dekretem 24. května 1778.⁹³³

⁹²⁶ MZA, B 1. sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 79–80; opis žádosti. O místo po Nicolaiovi požádal také tribunální protokolista Jan Nepomuk Hayek, ale ten svou žádost poslal přes Vídeň a ještě pozdě, takže se vyřizovala, když již místo bylo obsazeno (tamtéž, fol. 50–55).

⁹²⁷ MZA, B 1. sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 65–104; žádosti uchazečů, koncept dobrozdání ke dvoru, čistopis dekretu od dvorské kanceláře (praes. 7. 6.) i čistopis dekretu od dvorské komory z 15. (praes. 17.) 6. v téže věci.

⁹²⁸ Např. MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 690–727; komorní rozpočet pro rok 1779.

⁹²⁹ U gubernií byly obnoveny komerční komise. Viz *Průvodce*, s. 207.

⁹³⁰ MZA, B 1, sg. G 95/28, kart. 569, fol. 20–21; čistopis dekretu praes. 7. 2.

⁹³¹ Viz kapitola Proměny radního kolegia.

⁹³² Ke kněžskému domu v Olomouci viz ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. 2. Olomouc 2003, s. 92.

Za převedením Schröttera na místo sekretáře, i když titulárního, pravděpodobně byl skryt úmysl ochránce, aby poskytl ochranu potřebnému úředníkovi a zajistil mu perspektivu u úřadu. Právě totiž vrcholila snaha dvora o zrušení koncipistů jako úřednické kategorie. Gubernium proti tomuto záměru sice protestovalo, ale právě v této době přišel k zeměpanskému úřadu nový personální statut, v němž koncipisté měli být zrušeni.⁹³⁴

Lenkartovi byl tento čestný titul propůjčen panovnicí na přimluvu gubernia a osvědčení dlouholetých služeb dekretem 26. září 1778, ale protože písemnost dorazila do Brna až 22. října,⁹³⁵ nastoupil do této funkce až na sezení 27. října.⁹³⁶ Ale nezměnilo se pro něj kromě titulu nic, protože dále vedl radní protokol. Pro vnitřní chod úřadu je zajímavé zahrnutí radního protokolisty Lenkarta mezi sekretáře. Nemusí to být chápáno pouze jako čestné ocenění vyšším titulem, protože platově si nepolepšil. Kdyby se stal skutečným sekretářem s náplní práce, která této funkci přísluší, musel by místo radního protokolisty předat někomu dalšímu. Ale protože mu byla ponechána, lze to chápat i tak, že v úředním běhu byla jeho práce svým charakterem natolik svázána s činností radního kolegia, že už nebylo nutné ji příliš odlišovat. V době konání radních sezení oba dva, sekretář i protokolista, vykonávali dosti podobnou činnost. Zatímco sekretář zaznamenával rozhodnutí radního kolegia na rub písemností, protokolista totéž činil do svých poznámek, z nichž vycházel při sestavování čistopisu radního protokolu. Může to být také chápáno jako jemný doklad vydělování se radních sezení do samostatnějšího a svébytného oddělení, jež později získalo charakter i název prezidium.

Tím počet sekretářů dosáhl šesti – Schostal, Hassenwein (od roku 1774 z Festenbergu), Leschitzký, Hülseberg, Lenkart a Schrötter, ale v praxi se sekretářskou prací zabývalo jen pět z nich, protože Lenkart vedl dál radní protokoly, jak plyne i z rozdělení expedit z 1. února 1781.⁹³⁷ Tento personální a početní stav setrval až do přeměny úřadu na moravsko-slezské gubernium v roce 1782/1783, kdy se pak s novou personální systemizací z 16. září 1784 zvýšil počet na osm sekretářů.⁹³⁸

Počet sekretářů se tedy postupně zvyšoval z jednoho v roce 1748 na pět skutečných na počátku vlády Josefa II. Výmluvnější je poměr k počtu radů, tedy zjištění, kolik z nich disponovalo společným sekretářem. V době vzniku deputace to byl jeden sekretář na dva rady, ale to nelze brát za bernou minci, protože počet přisedících se zvyšoval. V počátcích reprezentace už byl poměr zhruba jeden ku třem, což lze zjistit i na přelomu 50. a 60. let, když pomineme i nereferujícího zástupce prezidenta. Podíl osciluje v rozmezí desetin vzhledem k proměňujícímu se počtu referentů. S přeměnou úřadu na gubernium se poměr zlepšuje, protože počet přisedících nejprve klesá, takže číslo se opět blíží ke dvěma radům

⁹³³ MZA, B 1, sg. G 95/42, kart. 570, fol. 8; koncept dekretu gubernia.

⁹³⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 588–599; čistopis dekretu z 20. června 1778.

⁹³⁵ MZA, B 1, sg. L 95/43, fol. 2–3; čistopis dekretu.

⁹³⁶ Na sezení 23. 10., kdy se dekret projednával, byl vyzván ke složení služební přísahy. K tomu došlo hned na následujícím (MZA, B 1, kn. 72, nefol., sezení 71, 72; viz také MZA, B 1, sg. G 95/43, fol. 4–7; koncept dekretu gubernia s informací o ustavení s výzvou k přísaze z 23. 10; Lenkartova žádost praes. 27. 10 a dorzální rozhodnutí na ní, že může složit přísahu na tomto sezení).

⁹³⁷ MZA, G 10, rkp. 1043, fol. 36–39.

⁹³⁸ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 483 n.; *Schematismus für Mähren und Schlesien sammt einem Schreibkallender für das Jahr 1786*. Brünn [1786] (pokračování titulárních kalendářů) jich zná také 8. Viz také BRODESSER, S.: *Vznik Moravskoslezského gubernia*, s. 156.

na jednoho sekretáře. Další zvětšení množství přisedících je kompenzováno zvýšením počtu sekretářů.

Poměr počtu referujících radů a sekretářů

(tabulka je jen orientační, protože intenzita referování u jednotlivých radů se neustále měnila)

rok	1749	1754	1759	1764	1769	1774	1779	1781
počet referujících radů	5	9	9	7	7	10	10	11
počet sekretářů	2	3	3	3	3	4	5	5
poměr	2,5	3	3	2,33	2,33	2,5	2	2,2

Rozdělení koncipování expedovaných písemností

Hlavním úkolem sekretářů bylo koncipování písemností. Jejich práci zcela jistě usnadňovalo, že úřad mezi ně rozdělával okruhy záležitostí, pro něž měli vytvářet koncepty. Nemuseli se tedy zabývat vším, ale jen omezenou agendou. Při sestavování konceptů se pohybovali ve známé problematice a navíc mohli využívat již zažitých formulačních vzorů.

První takové rozdělení agend, jimž se mají sekretáři věnovat, přináší reskript z 11. března 1752.⁹³⁹ Zálležitosti, k nimž měli vyhotovovat koncepty, byly tehdy rozděleny mezi radu Hauera, jenž v tomto přehledu také není označen výslovně jako sekretář (ale ani jako rada), a sekretářů Hülseberga, Kriegische, Nicolaie a nadpočetného Wolfa.⁹⁴⁰ Rozdělení vycházelo z upřesnění kompetencí pro reprezentaci z roku 1751.⁹⁴¹ Jednotlivé agendy, které byly těmto pěti přiděleny (v poměru 12 : 7 : 7 : 8 : 9; celkem 43 bodů), totiž přejímají doslovné nazvání jednotlivých kompetencí z této normálie, i když někdy je více věcí podobného charakteru shrnuto dohromady pod jeden bod. Některé se však odlišují a nejdou s žádnou ztotožnit. Jsou tu i takové, které jim určují povinnosti v kanceláři. Například třetímu sekretáři Nicolaiovi se předepisuje rozdělování přicházejících záležitostí a s tím spojené vedení knihy referentů.⁹⁴²

Ačkoliv sekretářské povinnosti Hauera jsou rozepsány do dvanácti bodů, což je více, než u každého z ostatních, nelze z toho jednoduše usuzovat, že právě on měl nejvíc práce. Nejčastěji byl zcela jistě vytížen první sekretář Hülseberg, neboť jako první bod je u něj psáno, že má koncipovat písemnosti ve věcech veřejných a politických, což byla hlavní náplň činnosti nejvyššího zeměpanského úřadu. Zálležitosti tohoto druhu se projednávaly na každém sezení. K tomu přistupovaly věci veřejného pořádku a potom všechny *commercialia*, na nichž měl stát zájem.⁹⁴³ Podobně vytížený musel být i druhý sekretář Krie-

⁹³⁹ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511. fol. 59–63. K jakému účelu byl seznam vypracován, není jasné. Není totiž nijak nadepsán ani vložen v nějakém konceptu, z něhož by vyplynula další souvislost. Protože je však úhledně napsán, datován a prezidentem reprezentace Blümegehem podepsán, zřejmě měl být použit. Zůstal však u reprezentace.

⁹⁴⁰ Tak je označen v TK 1753. U reprezentace ale nepobyl dlouho, protože se vrátil k tribunálu.

⁹⁴¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 550–568. Reskript otiskuje také MAASBURG, F. M.: *Geschichte der obersten Justizstelle*, příl. 11, s. 388–396. Blíže viz v kapitole Reprezentace a komora v prvních letech své existence (1749–1752).

⁹⁴² MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511. fol. 62.

⁹⁴³ Ke snahám o oživení hospodářského života podrobněji např. JANÁK, J.: *Hospodářský rozmach Moravy*, s. 9 n.; viz také *Dějiny X*, s. 382 n.

gisch, jenž měl sestavovat *contributorialia* a s tím související záležitosti, jako například spory mezi poddanými a vrchnostmi. Je zajímavé, že byl pověřen vyřizováním expedic zrovna tak frekventované oblasti, protože byl minulý rok dlouhodobě nemocný a stále doléčoval následky devítiměsíční nemoci.⁹⁴⁴ Pro třetího Nicolaie byla vymezena oblast kamerálií a nadpočetný Wolf měl být konceptně činný ve vojenských záležitostech. Tyto významné oblasti byly potom u všech sekretářů doplněny o věci ne sice menšího významu, ale přicházející na pořad radních sezení méně často.⁹⁴⁵ U Hauera jsou jeho sekretářské povinnosti sestaveny právě z takových bodů.

Stejně ale toto rozdělení muselo odpovídat pouze této době, protože počet sekretářů se měnil, stejně jako jejich aktuální přítomnost na sezeních. V případě dlouhodobější absence se nutně museli zastupovat, stejně jako se muselo měnit přidělení záležitostí. Netrvalo dlouho a počet sekretářů se zmenšil na tři, když odešel rada Hauer do Dolního Rakouska a nadpočetný sekretář Wolf k tribunálu. Museli si tedy ostatní rozdělit jejich věci.

Obrazu takového přesunu může odpovídat další rozdělení expediend, jež se dochovalo z 18. července 1768.⁹⁴⁶ Tehdy mělo gubernium také tři sekretáře, kteří se museli podělit o celkem 44 bodů, stejně jako v roce 1752. Jejich názvy opět kopírují formulace kompetencí, které byly uděleny úřadu v roce 1751, ale ne ve všech případech. Schostal, Hassenwein a Leschitzký se o ně podělili v poměru 15 : 12 : 17 (celkem 44 bodů). Základem práce prvního sekretáře byla příprava expedic pro kontribuční záležitosti a s tím související záležitosti, také proviantní a vojenské věci. To lze částečně srovnat s vymezením expediend pro Kriegische v roce 1752, navíc jsou tu vojenské věci. Těžiště práce druhého sekretáře Hassenweina leželo v záležitostech politických, policejních a komerčních, což zase upomíná na povinnosti tehdy prvního sekretáře Jana Theodora Hülseberga. Třetí sekretář Leschitzký měl obstarávat především *cameralia* a fiskální záležitosti, což zase připomíná rozsah činnosti Nicolaie. Tyto hlavní oblasti byly doplněny menšími záležitostmi.

Další známé rozdělení, označené jako nové (*Neue Ertheilung*), máme k dispozici k 1. únoru 1781.⁹⁴⁷ Tehdy ještě stále byli u gubernia předešlí tři sekretáři, ale v roce 1774 přibyl jako čtvrtý František Dominik Hülseberg a roku 1778 dva titulární sekretáři Schrötter a Lenkart. *Expedienda* byla rozdělena mezi řádnými v poměru 12 : 10 : 12 : 11, z titulárních Lenkart vedl radní protokol, takže nebyl pověřen sestavováním konceptů, Schrötter měl na starosti jen tři záležitosti, *exjesuitica*, jimž se věnoval již jako koncipista u rady gubernia markýza de Ville, záležitosti univerzit a zdravotní věci.

Porovnáváme-li toto nové rozdělení expediend u Schostala, Hassenweina i Leschitzkého s oním z roku 1768, můžeme konstatovat, že se v zásadě především zabývali stále týmiž záležitostmi, i když lze nalézt výměny. Schostal měl stále na starosti kontribuční, vojenské a proviantní expedice, Hassenwein veřejné a politické a Leschitzký kamerální a fiskální. Jistou část ovšem každý z nich předal čtvrtému sekretáři Hülsebergovi, většinou věci

⁹⁴⁴ Dlouhodobá těžká nemoc v délce devíti měsíců jej sužovala v roce 1751, ale stále nebyl v pořádku, protože i nadále žádá o opakované pobyty v lázních Mannersdorf u Vídně, a to až do léta 1752 (MZA, B 1, sg. L 10/1, kart. 845, fol. 129–140).

⁹⁴⁵ Kupříkladu Kriegisch měl jako poslední bod renovace krajských úřadů, k nimž docházelo jednou do roka. I kdyby se pod to zahrnovaly také případné výměny krajského subalterního personálu, ani tak nemohlo jít o každodenní zátěž.

⁹⁴⁶ MZA, G 10, rkp. 1043, fol. 59.

⁹⁴⁷ MZA, G 10, rkp. 1043, fol. 36–39.

z dolní poloviny seznamu. Nejvýraznější změnou je převedení expedic v komerčních věcech od Hassenweina právě k Hülsebergovi. Titulární sekretář Schrötter dostal záležitosti univerzit od Schostala, *exjesuitica* vznikla až po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 a zdravotnické věci nebyly v dřívějších rozděleních vymezeny. Všimněme si také, že ten ze sekretářů, jenž měl na starosti *expedienda* ve veřejných a politických věcech, měl vždy nejméně bodů.

VYŠŠÍ PERSONÁL (OFICIANTI)

Registrátor a registratura

Funkce registrátora byla na počátku 40. let sloučena s povinnostmi expeditora. Královský tribunál měl dříve dva úředníky tohoto zařazení, kteří se po čtyřech týdnech střídali. Teprve instrukcí z roku 1745 byly funkce od sebe odděleny,⁹⁴⁸ ale v titulárních kalendářích jsou registrátor i expeditor stále uváděni pod jedním nadpisem vždy na prvním místě mezi oficianty. A hned za sekretáři, což dokládá postavení jejich funkcí mezi oficianty. I u jiných úřadů byla spojována činnost registrátora a expeditora v jedné osobě (třeba u úřadu zemských desk), protože šlo o přirozené propojení dohledu nad písemnostmi. Ale dlouhodobě se spojení udrželo pouze tam, kde expedovaných písemností nebylo mnoho.

Oba jsou nejprve v titulárních kalendářích uváděni pod společným názvem pro všechny personál kanceláře („*Kanzleiverwandte*“) bez označení vlastní funkce,⁹⁴⁹ ale později bylo pod tímto nadpisem rozlišeno jejich zařazení, přičemž registrátor figuruje na prvním místě.⁹⁵⁰ Od roku 1773 toto hromadné nadepsání příslušníků kanceláře v titulárních kalendářích mizí a všechny skupiny úředníků jsou označeny konkrétní funkcí. Od roku 1774 se objevuje společné označení „*Registratura a expedice*“, jako by opět označovalo spojení těchto oddělení, avšak pod ním jsou seřazeni podle věku všichni příslušní.⁹⁵¹

Registrátor primárně spravoval registraturu, jež byla přesně vymezenou součástí úřadu. Jeho povinnosti a rozsah jeho činnosti popisuje artikl I kancelářské instrukce schválené panovnicí v roce 1764 v 15 paragrafech.⁹⁵² Tuto část instrukce navrhlo gubernium samo, takže lze předpokládat, že je v ní zachycen a zároveň kodifikován stav, jak registratura fungovala nejen v době sestavení instrukce, ale i dříve. Totiž při srovnání zde sepsaných pravidel s registračním protokolem a uspořádáním registratury se nezdá, že by se tu stanovovalo něco zcela a zásadně nového proti dosavadním zvyklostem. Lze říct, že fungovala stejně již od dob založení deputace. Po celou dosavadní dobu existence úřadu registraturu do okamžiku vydání této instrukce totiž vedl ten samý registrátor, Karel Antonín Valenta, jenž sem přešel z podobné funkce u královského tribunálu.

Instrukce hned na počátku zdůraznila, že správný běh úřadu záleží na dobrém pořádku v registratuře. Proto předepsala registrátorovi vedení hned několika pomocných knih, které

⁹⁴⁸ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x64 n.

⁹⁴⁹ Tak u kalendářů v let 1749–1752. Funkce u jiných úředníků jsou ale v titulárních kalendářích nadepsány, např. radní protokolista, koncipisté atd.

⁹⁵⁰ Od TK 1753.

⁹⁵¹ Nejprve Valenta, jenž odešel do penze jako jubilující registrátor, pod ním expeditor Steiner a na posledním místě skutečný registrátor Datschitzký (TK pro rok 1774). Po Valentově smrti je na prvním místě uváděn pravidelně registrátor Steiner (TK pro rok 1776 a další).

⁹⁵² Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 1–15.

by měly přispět k udržování přehledu o materiálu. Měl také sestavovat takové příručky, které by byly k dispozici při rozhodování na radních sezeních.⁹⁵³ Všechny písemnosti odevzdávané z expedice do registratury musely být předně řádně nadepsány (rubrikovány) a očíslovány a ihned zapsány do registraturního protokolu. Zároveň měl registrátor rozhodnout, zda lze přebírané písemnosti zařadit pod již existující signaturu do příslušného fasciklu. Když taková není, má rozvážit, zda lze očekávat, že se k nim v budoucnosti přidruží tematicky podobné písemnosti. V kladném případě měl registrátor zavést novou signaturu (a nový fascikl) v kombinaci písmena podle názvu záležitosti a pořadového čísla a zapsat ji do repertoria aktů. Když se ale jedná o jednotlivost a nová signatura by byla zbytečná, mají se takové písemnosti ponechat v měsíčních svazcích.

Toto ustanovení dává možnost nahlédnout do každodenní praxe. Písemnosti předávané registratuře z expedice byly podle něj nejprve soustřeďovány v měsíčních svazcích, odkud byly včleňovány do signatur. Ovšem některé z nich tu mohly být ponechávány, protože je nebylo kam zařadit nebo by pro ně byla zvláštní signatura zbytečná. Lze předpokládat, že se registrátor snažil zařadit drtivou většinu písemností do stávajících signatur anebo vytvořit nové tam, kde to mělo oprávnění. Měsíční svazky by tedy měly být součástí registratury, otázkou zůstává, zda a kde jsou nyní ve fondu gubernia zachovány. Protože ale v registraturních knihách doposud nebyl nalezen odkaz, že písemnosti zůstaly v měsíčních svazcích, lze mít za to, že se pod tímto názvem skrývá pouze honosnější označení místa pro dočasné a průběžné uchovávání dosud nezařazeného materiálu. Méně pravděpodobnou možností je, že písemnosti „nezařaditelného“ druhu byly nakonec vřazeny do signatur týkajících se deputace (D 1), reprezentace a komory (R 6) a gubernia (G 95) jako celku. Ale tady zase chybí široké spektrum možných záležitostí a až na výjimky se vše týká chodu úřadu.

Registrátor měl také vést zvláštní knihu, kam se měly zapisovat spisy a deklaratoria, které si v případě potřeby vyzvedli referenti a sekretáři. Příjemce měl potvrdit příjem svým podpisem a po navrácení písemností jej měl registrátor vymazat. Personálu se přímo ukládalo, aby vracel vypůjčené písemnosti. V každodenní praxi přesto nezanedbatelné množství úředních dokumentů dlouhodobě zůstávalo u referentů i jiných úředníků, což mohlo při smrti úředníka znamenat i jejich ztrátu. Proto panovnice přikázala, aby po úmrtí úřední osoby byly její písemnosti přednostně v místě bydliště prohlédnuty komisí z úřadu a teprve potom k nim mohli pozůstatí.⁹⁵⁴ Měl také vést knihy, v nichž jsou sebrány patenty, deklaratoria a pragmatické sankce. Instrukce mu tedy výlovně přikazuje sestavovat knihy deklaratorií i knihy patentů.

Registrátor měl obecně udržovat a dbát na pořádek v registratuře,⁹⁵⁵ do níž neměl nikoho vpouštět, kdo nebyl vzat do přísahy, ať by to byl, kdo chce. Od aktů nalezajících se v registratuře se mohly pořizovat a stranám vydávat opisy jen s povolením úřadu. Již dříve panovnice stanovila, že se nikdy nemají stavům nebo jiným stranám pořizovat opisy panov-

⁹⁵³ Jejich podrobnější popis, způsob vedení i výklad, co všechno se do nich zaznamenávalo, viz kapitola Úřední knihy.

⁹⁵⁴ Viz kapitolu Penze a úmrtí.

⁹⁵⁵ To dvůr znovu zdůrazňoval vždy, když mu nebyly promptně doručeny nebo se postrádaly nějaké spisy (MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 415–417; extrakt reskriptu).

nických reskriptů a nařízení v celku (*in extenso*), nýbrž jen jejich příslušných částí.⁹⁵⁶ Instrukce v registratuře také zapovídala zbytečné tlachání nebo jiné neslušné chování.⁹⁵⁷

V registratuře se také ukládala *deposita*, tedy různé obnosy, uložené sem při různých příležitostech. Jedněmi z nich byly policejní peníze a peníze z pokut (*Polizei- und Strafgelder*). Registratura byla pro jejich ukládání zvolena zřejmě proto, že do ní byl omezený přístup, a to i v rámci úřadu. *Deposita* se v registratuře nesměla uschovávat bez úředního povolení. Tyto peníze měl opatrovat registrátor a vést o nich účetnictví. Pro udržování dobrého pořádku v nich měl vést knihu depozit. Do ní měl vlastnoručně zapsat každou sumu s popsáním záležitosti, čeho se týká. K snadné orientaci v ní měl sloužit rejstřík. Pro ujištění, že se s uloženými penězi dobře zachází, má ředitel kanceláře provádět pravidelné kontroly, a to nejméně jednou do roka a v neočekávaný čas. To měl zvláště činit v případě úmrtí registrátora nebo v okamžiku jakékoliv změny. Ředitel měl dále dohlížet, zda se s uloženými depozity dobře zachází. Měly být opatrovány v truhlách nebo bednách, jež měly být opatřeny dobrými zámky. V nich se měly ukládat i s nimi související písemnosti. Registrátor musel také o přijatých pokutních peněžích předložit vyúčtování guberniu a přebytek doručit k rukám hlavní komerční pokladny.⁹⁵⁸

Registrátor měl také na starosti nákup a následné účtování kancelářských potřeb. Nakoupené zásoby papíru a jiného materiálu se ukládaly v registratuře a odtud se vydávaly podle požadavků.⁹⁵⁹ Protože jeho práce byla mnohotvárná a v objemu velká a od něho samotného nemohla být obstarána, uznává instrukce dosavadní zvyk, aby si registrátor pro pomoc v práci držel jednoho písaře, pro něhož platí, že musí složit obvyklou služební přísahu.⁹⁶⁰

V počátcích deputace, když byly propojeny obě funkce, působil jako registrátor a expeditor Antonín Karel Valenta, jenž tak navazoval na svou činnost u tribunálu, kde zastával místo českého registrátora, expeditora a translátora. Po oddělení obou funkcí již v roce 1749 se stal prvním registrátorem a setrval v této funkci velmi dlouho, více než 24 let. Zřejmě si vydobyl respekt nadřízených a byl jimi velmi ceněný. Podle relace gubernia panovníci z 28. května 1773,⁹⁶¹ zaslané ke dvoru v souvislosti s jeho Valentovou žádostí o penzionování, setrval ve státní službě 44 let a v tomto roce dosáhl věku 68 let. Podle těchto údajů se narodil v roce 1705 a vstoupil do ní pravděpodobně v roce 1729 ve věku 24 let, kdy, jak pokračuje relace, začal svou kariéru u zemských desek. Tady celých sedm let opisoval staré zemské desky psané gotickým písmem a plné neznámých zkratek. Potom nastoupil na dráhu translátora a nakonec získal místo registrátora a expeditora u královského tribunálu. V roce 1743 uvedl do pořádku díky své pílí a šikovnosti registraturu královského tribunálu, která se tenkrát nacházela v nejhlubším zmatku („*in tiefster Verwirrung*“). Ro-

⁹⁵⁶ MZA, B 1, kn. 213, s. 335–337; opis reskriptu z 23. prosince 1752.

⁹⁵⁷ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 8.

⁹⁵⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 10–15.

⁹⁵⁹ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515; jeho nástupce Datschitzký fol. 443–4. Viz kapitolu Kancelářské potřeby.

⁹⁶⁰ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 9.

⁹⁶¹ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1983, fol. 62–72; čistopis relace z 26. 6. 1773. Přednesení vychází z Valentovy žádosti (MZA, B 1, sg. G 95/30, kart. 569, fol. 2–7), již v některých místech doplňuje.

ku 1748 přešel k tehdy nově vzniklé deputaci jako předchůdci nynějšího gubernia. Při této správní změně mu byla dána možnost výběru a on zde nastoupil jako registrátor a expeditor. Zároveň zastával funkci translátora, jenž byl pro tribunál i deputaci společný.

Relace dále oceňuje, že u deputace sám zřídil a zavedl zcela novou registraturu, již si vymohl společně s písařem placeným jím samým. Protože však práce enormně přibývala, nebylo možné zvládnout povinnosti vyplývající ze tří funkcí. I na jeho naléhání byl konečně ustanoven zvláštní expeditor a Valenta se sám vzdal místa translátora, aby mohl náležitě zvládat všechny činnosti spojené s registraturou, i když to znamenalo omezení jeho příjmů (jako translátora). Ke zvládnutí budoucí registratury mu byl přidělen v roce 1747 Datschitzký a v roce 1763 ještě další kancelista Klein⁹⁶², jimž předal plnou znalost veškeré činnosti v registratuře. Hlavně však, zdůrazňuje relace, působil vždy k plné spokojenosti. Nyní však jej začínají opouštět síly, zvláště paměť,⁹⁶³ takže nadále již na něm nemůže spočívat správa registratury. Velmi by si také přál, aby se zbavil značných depozit, která jsou pod jeho dohledem. Gubernium se přimlouvá, aby mu při odchodu do penze byl s ohledem na jeho věk ponechán celý jeho dosavadní plat (800 zl.) a navíc mu přidán příplatek 200 zl., takže celá jeho penze by dosahovala 1 000 zl.

Že byl mužem pečlivým a na svém místě, lze vidět z námitek, které vyslovil při příležitosti jednoho z mnoha nápadů u dvora, jak odlehčit úřadům od množství písařiny. V únoru roku 1753 panovnice nařídila, aby se ulehčilo písařům tím, že se ke zprávám ke dvoru budou přikládat jako přílohy nikoliv opisy, ale originální písemnosti. Ty se potom mají navrátit zpět.⁹⁶⁴ Ale prakticky se tak nedělo. Už v březnu bylo gubernium nuceno požádat dvorskou kancelář, zda by nebylo možné originální přílohy navracet.⁹⁶⁵ Za relací stála Valentova iniciativa, když na konkrétních případech upozornil, že se v originále zaslané přílohy nevracejí. To potom vede nebo může vést k velkému nepořádku v registratuře. Už tehdy opatrně formuloval pochyby o účelu tohoto principu, když nadhodil možnost, že by si stejně musel úřad pořizovat opisy některých originálů, kdyby se nic nevracelo zpět. To vedlo dvůr k výzvě v reskriptu z 21. dubna 1753, aby vše potřebné bylo úřadům navraceno.⁹⁶⁶

Valentovým dílem je registratura nejvyššího zeměpanského úřadu, do níž právě on vnesl základní systematiku a členění. Zcela jistě mu byl v její tvorbě nápomocen kancelista Datschitzký, jenž mu byl přidělen v roce 1747 a postupně se vypracoval na nepochybně významného pomocníka a znalce uložených písemností. Ještě nyní můžeme sledovat strukturu Valentovy (a Datschitzkého) registratury v současném uspořádání archivního fondu gubernia v Moravském zemském archivu (fond B 1), protože ten nebyl v pozdějších letech přemanipulován⁹⁶⁷ a dosud zachovává původní členění neskartovaných částí registratury. Rozdělení materiálu do signatur je tedy jejich prací.

⁹⁶² Tady se Valenta buď přepsal, nebo zmýlil, protože Klein přišel ke guberniu v roce 1769. Tento termín jako rok nástupu do služby uvádí u jeho jména expeditor Steiner při popisu stavu kancelistů v roce 1778 (MZA, G 95/1b, kart. 566, fol. 480–482). Mezi kancelisty je uveden teprve v TK na rok 1770.

⁹⁶³ To Valenta dokládá i lékařským dobrozdáním, jež přiložil ke své žádosti.

⁹⁶⁴ MZA, B 1, kn. 213, s. 378–379; opis reskriptu ze 17. února 1753; také B 17, kart. 212, sg. 37, fol. 99–100; extrakt reskriptu.

⁹⁶⁵ MZA, B 17, sg. 37, kart. 212, fol. 103–104; koncept zprávy ke dvoru z 27. 3. 1753.

⁹⁶⁶ MZA, B 17, sg. 37, kart. 212, fol. 105–106; extrakt reskriptu.

⁹⁶⁷ Podobně jako např. fond České dvorské kanceláře v Národním archivu v Praze.

I když se gubernium vyjadřuje o Valentovi a jeho práci pochvalně, jeho způsob uspořádání registratury má své hranice. Podle instrukce z roku 1764 měl registrátor v případě potřeby založit novou signaturu, když očekává, že právě ukládaný materiál nebude osamocen, ale že k němu bude možné přiřadit další spisy podobného obsahu. Právě v tom nebyli registrátor s pomocníkem podle současného pohledu v mnoha případech příliš úspěšní. Existuje totiž výrazná nerovnováha mezi jednotlivými signaturami. Mnohé obsahují jen jeden spis, zatímco rozsah jiných je vskutku impozantní a zahrnuje i několik desítek kartonů.⁹⁶⁸

Dnes bychom také ocenili zavedení „osobních“ spisů úředníků zeměpanského úřadu a osob s ním spojených. Zmínky o jejich ustanovení, služebních přísahách a nastoupení, platových výměrech, žádostech o postup nebo příplatek či služebních problémech totiž registrátor rozdělil do několika signatur a je třeba je pracně shledávat. Jsou uloženy například v signaturách D 1, R 6, G 95, P (penze) aj. Možná ale právě tím tyto informace uchránil před skartacemi 19. století, pro něž by se osobní spisy dávných úředníků jevily jako nepotřebné a představovaly by vítanou úsporu místa.

Mimo systém signatur vytvářel registrátor ještě zvláštní část, totiž tak zvaná „*declaratoria*“. Sem měly být ukládány písemnosti obecnějšího významu, obvykle normativního charakteru. Většina z nich také byla později zapsána do knih deklaratorií, kde je možné nalézt jejich opisy. *Declaratoria* ale netvořila pouhou jednotnou chronologickou řadu podobnou běžné signatuře, ale byla malou registraturou. Skládala se ze dvou částí: menší z nich tvořila chronologická řada, z níž ale byly vyjímány písemnosti a ukládány do druhé – větší části, systematicky podle svého předmětu do očíslovaných pododdílů.⁹⁶⁹ Kusy ukládané do deklaratorií byly označeny v registraturní knize. Některé čistopisy (originální písemnosti) se po vložení do knihy deklaratorií kupodivu ale vrátily do běžných signatur. Např. průvodní dekret ke kancelářské instrukci z roku 1764, jež můžeme číst v knize deklaratorií,⁹⁷⁰ nalezneme v originální podobě v běžné signatuře.⁹⁷¹

Neukládaly se sem pouze čistopisy významných panovnických reskriptů a dekretů, ale také tu skončil jiný aktový materiál, jenž vedl k jejich vydání nebo následně k jejich rozšíření na příslušná místa. Mnohdy se můžeme zamýšlet nad tím, proč vůbec byly některé písemnosti zařazeny mezi deklaratoria a proč pro ně registrátor nevytvořil běžnou signaturu. Mimo důležitých písemností obecnějšího rázu, které bychom tady čekali, tu nalezneme i jednotlivé konkrétní případy, které se nezdají nijak zásadní. Ale vysvětlení pravděpodobně bude ležet v tehdejší chápání materie. Například v případě služebního pořadí úředníků (*Rang*) zde nalezneme různé spory o přednost, a to zejména mezi rady rozličných správních institucí. Pořadí záviselo na úřadu (radové nejvyššího zeměpanského úřadu měli přednost), na stavu i na věku. Přestože známe více rozhodnutí panovnice v těchto záležitostech, situace byla natolik citlivá, že o konkrétních případech museli rozhodovat u dvora. Z tohoto hlediska není až tak překvapující, že panovnická rozhodnutí v záležitostech služebního pořadí a přednosti i u konkrétních osob byla zařazena mezi deklaratoria.

⁹⁶⁸ Příklad udává TRANTÍREK, M. – VOTOUPALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: B 1 – Gubernium, s. 4.

⁹⁶⁹ Obě tyto řady deklaratorií dnes najdeme ve fondu B 17 Moravské místodržitelství – Patenty. Viz *Průvodce*, s. 225.

⁹⁷⁰ MZA, B 1, kn. 214, s. 418–420.

⁹⁷¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 242–243.

Čistopisy doručených písemností a koncepty jsou v signaturách doprovázeny dosti značným množstvím opisů. Daleko více než opisů celých reskriptů nebo dekretů je tzv. extraktů neboli částí těchto písemností. Tyto extrakty zřejmě registrátor pořizoval s pomocí přiděleného kancelisty v případech, když se panovnická písemnost týkala více záležitostí a obsahovala několik nařízení nebo úprav. V takovém případě byl registrátor jistě na rozpacích, kam písemnost zařadit. Zvolil tedy místo uložení (signaturu poznamenal do registraturní knihy) a pro jiné dotčené oblasti nechal pořídit výtahy (extrakty), jež potom vmanipuloval do jiných signatur. V případě potřeby bylo vše snadno dosažitelné. Extrakt ale neměl stejnou registrační značku jako čistopis. Někdy se pořídil extrakt již dopředu pro potřeby radního sezení a projednával se na radě. Jsou pak na něm viditelné stopy kancelářské činnosti, především dorzální dekret (dekretace) s rozhodnutím radního kolegia, někdy i podpisy jiných úředníků.

Po roce 1765 byly do registratury vmanipulovány spisy z tribunálu, jež gubernium převzalo, a při její reorganizaci v roce 1764 sem byly vřazeny spisy různých guberniálních komisí, jež si vedly samostatné pomocné knihy.⁹⁷²

Ku pomoci při náročné činnosti stál Valentovi k ruce nejprve, podle Valentova tvrzení zřejmě od roku 1747, Maxmilián Leopold Datschitzký, jehož si v prvních letech platil na své náklady. Jako neplacený kancelista byl také uveden v prvním hlášení expeditora Katzera o pilnosti subalterního personálu z 26. ledna 1750,⁹⁷³ i když v titulárních kalendářích se objevil až v roce 1751.⁹⁷⁴ K němu měl přibýt podle Valentových slov v roce 1763 Antonín Klein, ale zřejmě tu působili před ním i jiní. Jak bylo jejich působení dlouhé, zda šlo o dlouhodobější řešení nebo přechodnou jednorázovou výpomoc, nelze zatím rozhodnout, ale na přelomu let 1759/1760 tu pracoval nějakou dobu tehdy nejstarší z kancelistů Antonín Ignác Möller.⁹⁷⁵ Podle Schrattenbachova dobrozdání z roku 1763⁹⁷⁶ působili u registratury dva z placených členů kanceláře (písárny). Sice je nejmenuje, ale lze předpokládat, že to byli Datschitzký a právě Möller, protože oba byli placení, což Klein v té době ještě nebyl. Ten se objevuje mezi kancelisty až na počátku 70. let. Je ale pozoruhodné, že se sám Valenta ve své žádosti o penzionování o Möllerovi nezmiňuje, což by mohlo znamenat, že jeho působení u registratury nebylo trvalé. Jiným důvodem může být, že Möller nebyl již v době Valentovy žádosti mezi živými.

Valentovým nástucem se stal Maxmilián Leopold Datschitzký, jenž byl sice veden v kamerálních systemizacích dosud jako kancelista, ale byl dlouhodobě dán Valentovi k ruce. Na uvolněné místo registrátora aspiroval i expeditor Steiner,⁹⁷⁷ a to především kvůli platu, protože ten byl podle systemizace u registrátora vyšší než u expeditora. Gubernium ale upřednostnilo Datschitzkého, což u dvorské komory vzbudilo podiv, že byla dána přednost pouhému kancelistovi, dokonce šestému v pořadí, před oficiantem.⁹⁷⁸ Z hlediska bez-

⁹⁷² TRANTÍREK, M. – VOTUPALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: B 1 – Gubernium, s. 3.

⁹⁷³ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 11–13.

⁹⁷⁴ TK 1751; jako ustanovený úředník se neobjevuje v TK pro roky 1749–1750.

⁹⁷⁵ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479. Podle hlášení nového expeditora Steinera o pili úředníků expedice během prvních poloviny vojenského roku 1760 (= od 1. listopadu 1759 do 30. dubna 1760).

⁹⁷⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, ve sloze September 63, *praesentatum* ale chybí; koncept této relace MZA, B 1, MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 82–91, přílohy fol. 74–81.

⁹⁷⁷ MZA, B 1, sg. G 95/30, kart. 569, fol. 14–15; čistopis žádosti praes. 18. 6. 1773.

⁹⁷⁸ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1983, fol. 107–120.

problémového chodu úřadu je ale zcela pochopitelné, že radové gubernia na místo registrátora vyzdvihli dlouholetého Valentova spolupracovníka, jenž chod registratury i její strukturu musel znát velmi důvěrně po všech letech, které v ní strávil jako registrátorova pravá ruka. Datschitzký pokračoval ve stejném stylu vedení registratury včetně již dříve vytčených nepřesností. Také on zakládal zbytečně specializované signatury, takže je otázkou, zda právě on již dříve neinicioval jejich vznik. Ve funkci guberniálního registrátora působil po celý zbytek sledovaného období.

Také za něho působil v registratuře další osoby. Podle Steinerova „efektivního stavu kancelistů“ z roku 1778 tu mimo Kleina (9 let od roku 1769) působil i kancelista František Klecker (ve službě 14 let od roku 1764) a také kancelista-akcesista Josef Vincenc Blaichhutter (2 roky, bez platu).⁹⁷⁹

Expeditor a expedit

Jak napovídá název, expeditor měl na starosti expedici vydávaných písemností a všechny s tím spojené činnosti. V principu zajišťoval vznik písemností a jejich následné expedování. Také proto byl přímým nadřízeným kancelistů, jejichž činnost organizoval a také o jejich služební pílí a horlivosti podával od prvního pololetí roku 1750 pravidelná hlášení.⁹⁸⁰ Mohli bychom říct, že stál v čele kanceláře v nejužším smyslu, tedy písárny. Mimo to k jeho funkci příslušely povinnosti spojené s expedováním písemností. Této části úřadu se říkalo expedice (expedit) a byla oddělena od vlastní písárny. V ní mu stál k osobní pomoci vydělený kancelista.

Oddělení obou částí plyne ze zmínek instrukce, že expeditor měl koncepty schválené k vyhotovení písemnosti předávat do kanceláře, což lze chápat tak, že je měl přenést do jiného prostoru, než byla expedice sama. Jistota ale plyne především z okolností slovní potyčky expeditora Katzera s kancelistou Albertem Františkem Simonim z 28. června 1751 ohledně jeho pozdního příchodu a z ní plynoucí stížnosti na jeho pohrdavé chování před ostatními kancelisty. Expeditor tu říká, že vyšel z expedice a vešel do kanceláře, aby zkontroloval přítomnost kancelistů v odpoledních hodinách.⁹⁸¹

Jeho pravomocí a povinností se dotýkají instrukce z roku 1745 i 1764,⁹⁸² přičemž v obou případech jsou shrnuty do devíti bodů. I když by se tak mohlo podle počtu bodů zdát, tato část instrukce není zcela identická. Starší instrukce musí především reagovat na zvláštnosti při expedování písemností v soudních záležitostech, ale když se v roce 1748 náš úřad z tribunálu vydělil, těmito záležitostmi se dále nezabýval.

Expeditor přijímal od sekretářů (prakticky spíše od jejich pomocníků koncipistů) koncepty písemností, které měly být expedovány. Ty musely být opatřeny slovy *vidi* a *expediatur*, z nichž bylo jasné, že prošly schvalovacím procesem u odpovědného referenta a mohou být expedovány. Každý doručený koncept měl expeditor na zadní straně dole opatřovat datem, kdy přišel do expedice, a poté jej předat do kanceláře k vyhotovení čistopisu.

⁹⁷⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 481.

⁹⁸⁰ Podle nařízení reskriptu z 20. prosince 1749; viz SVITÁK, Zbyněk: *Dohled nad úřednictvem za tereziánských reforem na Moravě*. In: Hojda, Z. – Pátková, H. (edd.): *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, s. 383–394.

⁹⁸¹ MZA, B 1, sg. R 6/3, k 1512, fol. 116–120; popis události v kapitole Kancelisté.

⁹⁸² Instrukce 1745, art. V, § 1–9; Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II., § 1–9.

Zároveň jej měl zaznamenat v knize expedit (expediční knize), kde vedl evidenci vyhotovených písemností. Doručené koncepty měl rozdělovat podřízeným kancelistům podle svého uvážení, avšak rovnoměrně. Přitom měl dbát na to, aby se nic zbytečně nezdržovalo. V případě, že se jednalo o spěšnou záležitost, která se navíc skládala z více částí nebo byla opatřena přílohami, měl práci rozdělit mezi více rukou, jak mu předepisovala instrukce.

Následně po vyhotovení čistopisu měl na konceptu doplnit na zadní straně dole datum, kdy byl čistopis hotový. Měl iniciovat jeho opatření příslušnými podpisy a sám jej měl pečtit. Nakonec znovu vzadu dole na konceptu měl poznamenat, kdy byl čistopis expedován. Datum expedice měl zapisovat i do expediční knihy. Písemnosti podřízené taxám měl doručovat taxovnímu úřadu, ale ne v originálech, nýbrž v kancelářských opisech. Přepsané a zpracované koncepty měl předávat do registratury, avšak v spolu souvisejících celcích, aby nevznikl nepořádek při jejich zápisu do registraturní knihy.

Také měl dohlížet na všechny náležitosti, které jednotlivé druhy písemností mají mít, a to i na kvalitu papíru. Kdykoliv byla ode dvora nařizena nějaká změna nebo doplnění (úprava podpisů, doplnění relací ke dvoru), vždy o ní musel být zpraven expeditor a musel dbát na její dodržování. Jestliže se posílaly ke dvoru v relacích čistopisy zpráv z nižších úrovní správy, měly se u aktů uschovávat jejich opisy. Expeditor je měl tyto zajišťovat. Každý měsíc byl také povinen doručit vedení gubernia soupis nevyřízených zpráv, které mají být zaslány ke dvoru.⁹⁸³

V expedici se také vedla expediční kniha, do níž se měla zapisovat data expedování finálních písemností nejvyššího zeměpanského úřadu. Instrukce z roku 1764⁹⁸⁴ připomíná expeditorovi řádné spravování již zavedené knihy, a protože jde o část navrženou samotným guberniem, lze se domnívat, že se skutečně vedla, i když se nedochovala.

U tribunálu byla původně funkce expeditora spojena s funkcí registrátora, ale v roce 1745 byly obě od sebe odděleny.⁹⁸⁵ Avšak u nově vzniklé deputace byla tato funkce zpočátku opět spojena s funkcí registrátora, což zřejmě dovoloval menší počet expedit. Od vzniku deputace roku 1748 působil jako registrátor a expeditor Antonín Karel Valenta. Až teprve při přeměně deputace na reprezentaci a komoru v květnu 1749 byly obě funkce odděleny, protože „*in publicis*“ přicházela expedita daleko častěji a sám registrátor by je pochopitelně nezvládl. Při této příležitosti prezident Blümegen navrhl na tuto funkci dosavadního nadpočetného kancelistu deputace Františka Katzera,⁹⁸⁶ jenž pak byl potvrzen panovnící reskriptem z 24. května 1749.⁹⁸⁷ Ten potom ve funkci expeditora působil poměrně dlouhou dobu, celé desetiletí.

Katzer nejprve čtyři roky pracoval u tribunálu jako písař registrátora, potom deset let tamtéž již s titulem nadpočetný kancelista bez nejmenšího platu. Během těchto let působil také jako aktuár u různých komisí. Než se stal expeditorem u reprezentace, tak během let,

⁹⁸³ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 2–9; Instrukce 1764, art. III, § 26.

⁹⁸⁴ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 1, 3.

⁹⁸⁵ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x64.

⁹⁸⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol.; dobrozdání ze 14. května 1749.

⁹⁸⁷ MZA, B 1, kart. 1511, sign R6/1, fol. 9–27; čistopis, praes. v Brně 25. 5. Opis v knize deklaratorií B 1, kn. 212, s. 360–381. Byl placen od 1. května 1749 (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 112v, pro třetí čtvrtletí roku 1749).

kdy sloužil jako nadpočetný, si musel vzít půjčku 300 zl., aby se „pro osvěžení nesnadného života“, jak ji zdůvodňuje, mohl řádně ošatit.⁹⁸⁸ Také on si musel, když se stal expeditorem, držet ke zvládnutí práce písaře. Pravděpodobně ho nejprve musel platit z platu expeditora sám, což jej finančně zatěžovalo, a to nejen kvůli již zmíněné půjčce, k níž postupně přibýly další, ale i proto, že všechny životní potřeby stouply, jak si stěžuje. Proto v lednu 1752 požádal o příplatek na písaře. Svou žádost opřel o to, že panovnice přidala taxátorovi a také kancelistům, když jim na základě expeditorova pravidelného hlášení o jejich píli vyplácela remunerace 100, ale i 125 zl. Přitom na jejich píli a výsledcích má on také podíl, upozorňuje Katzer a doplňuje, že jeho funkce je pracná, obtížná a odpovědná, práce kancelistů zaslouží sice odměny, ale je nezávazná. Přitom se odhlíží od toho, že proti němu kancelisté požívají příplatek na ubytování a nedrží si písaře (!), takže on, po odečtení výdajů, je na tom hůř než kancelista.⁹⁸⁹

Reskriptem z 5. února 1752 panovnice zareagovala na jeho žádost. Pravila sice, že není možné navyšovat jednou stanovený platový statut, přesto však k motivování jeho píle pro budoucnost Katzerovi povolila z taxovního přebytku 150 zl. jako výpomoc,⁹⁹⁰ což reskriptem z 6. května potvrdila jako stálou roční sumu právě na udržování písaře.⁹⁹¹ Kdo byl tímto písařem, nedovedeme zatím říct, ale není vyloučeno, že jím byl Jan Flossmann, jenž je u expedice doložen na počátku fungování jeho nástupce. Katzer sloužil u úřadu 10 let a zemřel po několikátýdenní nemoci 20. července 1759.⁹⁹²

O místo expeditora požádalo více uchazečů. Nadpočetný koncipista František Josef Unterberger, sloužící u úřadu již sedm a půl roku bez nejmenšího platu jako pomocník taxátora podal svou žádost den po Katzerově smrti. Upozornil na svou dennodenní píli, ale protože pracoval u jiného oficianta, hledal ve své argumentaci styčné body. Protože se osvědčil u taxovního úřadu, jenž má velkou spojitost s expedicí, připomínal, žádá o propůjčení místa. Zmínil svou manželku a tři nezaopatřené děti, ale především to, že jeho dědictví po rodičích, z něhož jeho rodina žila, je v těchto těžkých válečných letech z velké části spotřebováno.⁹⁹³

Z dalšího dne pochází žádost kancelisty Jana Nepomuka Steinera. Svoji způsobilost pro tuto funkci podpořil vzděláním, když uvedl, že je absolvovaný filozof znalý němčiny i češtiny, ale připomněl i své zkušenosti z kanceláře. V ní působí již od roku 1749,⁹⁹⁴ přitom od roku 1753 až do nynější hodiny, jak uvádí, bez vynechání („ohne Aussatz“), a to zvláště při zvládání pracných expedit ve válečné době (výměna spadala do období sedmileté války). Přímo také zastával expeditora při jeho onemocnění celých sedm týdnů v roce 1757 a také při jeho 12 měsíční nemoci před odchodem ze světa, a to bez jakékoliv pomoci

⁹⁸⁸ „[...] um nur das müheseeelige Leben wenig frieschen, den Leib aber nothdürftiglich und ehrbahr bekleiden zu können[...]“ (MZA, B 1, sg. R 6/34, kart. 1514, fol. 3–14).

⁹⁸⁹ MZA, B 1, sg. R 6/34, kart. 1514, fol. 2–14; čistopis žádosti, praes. 10. 2. Reprezentace a komora jeho žádost podpořila, viz relace ke dvoru z 10. 1. 1752 (tamtéž, fol. 15–18; koncept).

⁹⁹⁰ MZA, B 1, sg. R 6/34, kart. 1514, fol. 19–20; extrakt reskriptu, praes. 6. 2.

⁹⁹¹ MZA, B 1, sg. R 6/34, kart. 1514, fol. 21–22; extrakt reskriptu, praes. 9. 5.

⁹⁹² MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 6–8; Steinerova žádost o místo expeditora.

⁹⁹³ MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 2–3; čistopis Unterbergerovy žádosti, praes. 21. 7.

⁹⁹⁴ V žádosti o zvýšení platu (viz dále) ale uvádí začátek svého působení až v roce 1751. Toto datum je věrohodnější, protože v titulárním kalendáři se objevuje poprvé v roce 1752.

a k plné spokojenosti, aniž by způsobil nějaký problém. A to vše až do roku 1758 bez platu s vynaložením majetku od rodičů, kdy získal řádný plat 300 zl.⁹⁹⁵

Jako třetí požádal o místo expeditora kancelista Maxmilián Benedikt Továrek, druhý v úředním pořadí. Působil v této funkci u nejvyššího zeměpanského úřadu již 22 let, nejprve 14 let u tribunálu a z toho 10 let bez platu. Tady psal protokoly různých komisí, v čemž pokračoval, i když potom přešel po oddělení institucí k reprezentaci a komoře. Také tu vedl za onemocnělého radního protokolistu Mandelliho radní protokol.⁹⁹⁶ Protože o místo expeditora žádá „*ohne Ruhm*“, a jeho žádost je podána na poslední chvíli v den, kdy se o záležitosti jednalo, a také proto, že s jeho osobou je spojeno dlouholeté psaní protokolů z radních sezení posílaných ke dvoru,⁹⁹⁷ nelze se zbavit dojmu, že byl pouze do počtu.

Na sezení 23. července jednala o novém expeditorovi rada. Z jakých důvodů se rozhodla pro Steinera, není výslovně uvedeno, ale z obsahu žádostí se tomu nelze divit. Bezpochyby disponoval ze všech žadatelů nejlepšími zkušenostmi, které ostatně prokázal v praxi, když Katzera v době jeho nemoci zastupoval. Byl tedy vyzván ke složení služební přísahy na příštím sezení, a protože i nadále působil jako aktuálně zastupující expeditor, měl být jeho nový plat počítán ode dne Katzerova úmrtí⁹⁹⁸ a nikoli až ode dne složení přísahy, k čemuž došlo 27. července.⁹⁹⁹

Jeho první hlášení o pilnosti podřízeného personálu je proti dřívějším Katzerovým všeobecným konstatováním o uspokojivém nadšení a pílí všech kancelistů nebývale adresné. Je málokterý z nich v jeho očích zcela obstál. I když podřízeného považoval za pilného a snaživého, jenž dostatečně zvládá svou práci, přece mu dokázal vytykat časté mluvení, vedoucí k pomalosti práce, nebo pozdní dopolední či odpolední příchody, byť by to bylo o čtvrt hodiny. Jistě závažnější byla jeho upozornění na neomluvené absence, ale za výtkami, že například jistý kancelista chyběl jeden den, aniž by řekl proč, lze cítit mimo poněkud volnějších poměrů v kanceláři také nedostatek autority. Problémy při organizaci práce a zvládnutí všech expedovaných písemností mu kromě těchto neomluvených absencí také musela způsobovat častá a neočekávaná nepřítomnost některých úředníků způsobovaná nemocemi, jež u některých z nich byly chronického rázu. „*Pracuje pilně, pokud mu to jeho stále trvající nemoc dovolí*“ nebo „*není týdne, aby nebyl nemocný*“ jsou jeho typické stížnosti.¹⁰⁰⁰ Steiner navíc toto pravidelné půlroční hlášení podával pozdě, protože je měl podle požadavků dvora sepsat krátce po Novém roce, jenže u reprezentace je prezentovali až začátkem května. Příčinou byl jeho omyl, když referoval o pílí svých podřízených za první půli vojenského roku 1760.¹⁰⁰¹ Bylo totiž zvykem referovat vždy o půli kalendářního roku, jak předcházející expeditor Katzer také pravidelně činil.

Z tohoto hlášení také plyne, že u expeditora v roce 1760 pracoval placený kancelista Jan Flossmann.¹⁰⁰² Ten ale pravděpodobně v roce 1768 zemřel,¹⁰⁰³ avšak zda jej vystřídal ně-

⁹⁹⁵ MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 6–8; čistopis, praes. 22. 7.

⁹⁹⁶ MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 4–5; čistopis, praes. 23. 7.

⁹⁹⁷ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 477r.

⁹⁹⁸ MZA, B 1, sg. R 6/59, kart. 1514, fol. 6–8; čistopis, praes. 22. 7; kn. 26, sezení č. 58.

⁹⁹⁹ MZA, B 1, kn. 26, sezení 59 z 27. 7. 1759.

¹⁰⁰⁰ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479; Steinerovo hlášení, praes. 8. 5. 1760. Podrobnější rozbor obsahu viz kapitola Kancelisté.

¹⁰⁰¹ 1. listopadu 1759–30. dubna 1760.

¹⁰⁰² MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 477v; Steinerovo hlášení praes. 8. 5. 1760.

kdo další z placených kancelistů, není zcela jasné. Na jaře roku 1772 totiž Steiner požádal o příplatek 150 zl., aby si mohl držet písáře. To byla suma ve stejné výši, jakou pobíral Flossmann.¹⁰⁰⁴ Steiner ve své žádosti uvádí, že ze svého platu ročně 650 zl. musí vynaložit ze svých prostředků 150 zl. na písáře, což vedle arrhy, daně z dluhů, kolkovného a činže tak zatěžuje jeho rozpočet, že mu stačí pouze na uhrazení nutných výdajů. Jeho výši po odpočtu těchto výdajů vyčíslil na 376 zl. 30 kr., což je méně, jak neopomene upozornit, než mají starší kancelisté. Jak dále tvrdí, musí k platu přidávat ročně 150 nebo i 200 zl. ze svého majetku, aby vůbec vyšel, což dělá celých 20 let, kdy je ve službě.¹⁰⁰⁵ Z jeho slov tak vyplývá, že písáře sám platil již delší dobu, což je ale pozoruhodné tvrzení. Flossmann, jenž u Steinera pracoval od počátku jeho působení ve funkci expeditora, sám pobíral systemizovaný plat (právě 150 zl.). Kdyby to platilo pro Flossmannova nástupce, jímž mohl být, jak vyplývá dále, kancelista František Antonín Cecha, potom by zase nesouhlasil počet dvaceti let. Navíc Cecha pobíral vzápětí stejný plat jako Flossmann.¹⁰⁰⁶ Existuje možnost, že by placenému kancelistovi přidával z vlastní kapsy sumu rovnou jeho platu, ale za Katzera pobíral expeditorův písář a pomocník pouze 150 zl., jak plyne z jeho žádosti probírané výše. Steinerovo líčení osobní bídné finanční situace tak věru nepůsobí dojmem solidnosti.

I když gubernium ve svém dobrozdání ke dvoru jeho žádost podpořilo, když prakticky v relaci vše zopakovalo a tak potvrdilo Steinerova slova,¹⁰⁰⁷ odpověď dvora byla zamítavá. Dekret z 13. června 1772 sděloval, že není u žádného gubernia nebo zemské vlády zvykem, aby si expeditor platil z vlastních peněz písáře, když mu jsou k dispozici kancelisté, jejichž služeb může v případě potřeby využít.¹⁰⁰⁸ Než ale přišla odpověď ode dvora, Steiner požádal gubernium, aby připustilo ke složení služební přísahy Františka Katzera, syna bývalého expeditora Katzera, jehož si on vzal jako písáře k expedici.¹⁰⁰⁹ Pravděpodobně to však musel být již jeho druhý pomocník v expedici. V roce 1778 totiž pracoval u expeditora jako písář nejen již zmíněný František Antonín Cecha, kancelista pracující u nejvyššího zeměpanského úřadu již 24 let a pobírající řádný plat, ale vedle něj také nadpočetný kancelista František Katzer, oceněný malou penzí.¹⁰¹⁰ Je tedy dobře možné, že po Flossmannovi si Steiner vzal k sobě Cechu.

K jakým činnostem potřeboval expeditor až dva pomocníky, není zcela jasné, když pozitivně víme, že se tu vedl pouze expeditní protokol a kompletovaly písemnosti před expedicí. Práci rolisty (získávání podpisů) nadto vykonával nejmladší z kancelistů-akcesistů, takže zbývalo uzavírání a pečetění a komunikace s taxátorem, když se jednalo o taxám pod-

¹⁰⁰³ Naposledy se objevuje v titulárním kalendáři pro rok 1768, do dalšího, připravovaného ke konci roku, již není zařazen.

¹⁰⁰⁴ Např. komorní rozpočet pro rok 1768 (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 418).

¹⁰⁰⁵ MZA, B 1, sg. G 95/25, kart. 569, fol. 2–9; čistopis žádosti poslané z Vídně 29. 2. (praes. 19. 3.) 1772 s žádostí o dobrozdání. Steiner tady také uvádí, že je u úřadu od roku 1751, což je v rozporu s jeho žádostí o místo expeditora.

¹⁰⁰⁶ V komorním rozpočtu pro rok 1768 je bez platu, v roce 1769 má 100 zl., ale je v něm uveden i zemřelý Flossmann, takže realita byla jistě jiná. V roce 1770 již pobíral 150 zl. ročně (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 418, 436, 454).

¹⁰⁰⁷ MZA, B 1, sg. G 95/25, kart. 569, fol. 10–15; koncept relace ke dvoru z 23. března.

¹⁰⁰⁸ MZA, B 1, sg. G 95/25, kart. 569, fol. 16–17; čistopis dekretu, praes. 19. 6.

¹⁰⁰⁹ MZA, B 1, sg. G 95/19, kart. 569, fol. 4–5; čistopis žádosti, praes. 25. 3. Jako důvod uvádí dvorský dekret z 25. listopadu 1770 (tužkou nadepsáno 1768), aby všichni u úřadu používaní písáři složili přísahu.

¹⁰¹⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 481; Steinerovo hlášení z 15. 3. 1778.

léhající kusy. Přesto si expeditor občas stěžoval na nedostatek pomocníků.¹⁰¹¹ Steiner funkci expeditora vykonával po celý zbytek vlády Marie Terezie a přešel s úřadem do josefínské doby. V této funkci se tedy u nejvyššího zeměpanského úřadu vystřídaly pouze dvě osoby.

Tabulkový plat expeditora byl srovnatelný odměnou radního protokolisty. Z výše 500 zl. v roce 1749, kdy zaostával za radním protokolistou, vystoupal na 650 zl. po roce 1763, kdy jej zase naopak předčil.

Taxátor a taxovní úřad

Taxátor vybíral a soustřeďoval taxy, které se platily z různých úředních úkonů prováděných u nejvyššího zeměpanského úřadu i tribunálu. Poplatky se vybíraly například při povýšení do různého stupně šlechtického stavu, propůjčení inkolátu, ustanovení nových prelátů, za promoce zemských úředníků a titulárních radů, při provádění divadelních her, za různá dobrozdání a jiné druhy písemnosti pro mimoúřední sféru. Protože se zřízením reprezentace a komory v roce 1749 přešel taxátor od tribunálu pod nejvyšší zeměpanský úřad a byl společný pro obě instituce,¹⁰¹² velkou část příjmů tvořily také taxy za různé soudní úkony a z nich vznikající písemný materiál.

Přesné vyjmenování úkonů, za něž mají strany povinnost platit taxy, obsahoval taxovní řád. Nedlouho po vzniku reprezentace a komory panovnice potvrdila jeho nové znění reskriptem z 9. srpna 1749.¹⁰¹³ Vybrané taxy se používaly k vylepšení platů personálu obou institucí. Ty byly u mnoha úředníků složeny ze sumy placené komorní pokladnou, která byla doplněna obnosem z taxovního úřadu.

Instrukce z roku 1745 i 1764¹⁰¹⁴ předepisují taxátorovi, že nesmí požadovat taxy z ničeho jiného, než z toho, co předepisuje panovnící aprobovaný taxovní řád nebo případně jiné panovnícké rezoluce. Věci podléhající taxám neměl taxátor zdržovat a tím způsobovat různé průtahy, ale podle možností je urychlovat. Tlak na řádné a rychlé placení je pochopitelný, protože tak erár získával nemalé částky. Nicméně mu bylo připomenuto, aby se patřičně choval ke stranám.

Zatímco podle instrukce z roku 1745 měl taxátor na konci každého čtvrtletí vyhotovit řádné rozvržení druhů vybraných tax a během osmi, nejvíce 14 dní po začátku dalšího čtvrtletí vypracovat jejich rozdělení a sám ihned doručit každému, kdo má nárok, jeho díl, předpis z roku 1764 nařizuje, že má peníze odvést komorní pokladně, jak je obvyklé. Kdy však k této dosti podstatné změně došlo, není zatím zcela vyjasněno. Nemuselo to být ale dlouho před datem nové instrukce, protože na počátku září 1759, v souvislosti s vyplácením služebních požitků úředníkům prostřednictvím bankovních obligací, podává taxátor samostatný přehled (vedle komorní pokladny) o vyplacených peněžích z taxovního fondu.¹⁰¹⁵ V komorních rozpočtech se spojení prostředků obou pokladen projevuje až v rozpočtu pro rok 1763.¹⁰¹⁶

¹⁰¹¹ Viz kapitola Kancelisté.

¹⁰¹² TK 1750 jej vede již u reprezentace a komory.

¹⁰¹³ MZA, B 1, kn. 212, s. 310–325; základem se stal vlastní návrh reprezentace a komory z 1. července.

¹⁰¹⁴ Instrukce 1745, art. VIII, § 1–5; Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. III, § 1–4.

¹⁰¹⁵ MZA, B 1, sg. C6/18, kart. 186, fol. 72–94 (komorní pokladna); fol. 97–111 (taxovní úřad).

¹⁰¹⁶ MZA, B 1, C 6, kart. 182, fol. 281–297; v Brně jej prezentovali 30. dubna. Jsou tu poprvé zaznamenány platy úředníků ve výši, která vznikla součtem sum z obou výplatních míst.

Obě instrukce mu nařizují, aby o vybraných taxách sestavil příslušné vyúčtování, jež má odevzdat v řádné době. Podle instrukce z roku 1745 měl navíc vést účetnictví stavovského příplatku a židovské dávky pro potřeby komise, příslušné k těmto věcem. Pozdější instrukce mu již povoluje k ruce jednoho koncipistu – akcesistu, aby taxovní záležitosti byly lépe vyřizovány.¹⁰¹⁷

Taxátor musel při nástupu skládat kauci 500 zl. jako pojistku pro zpronevěru, protože pracoval s penězi. Zda byla po jeho smrti vrácena rodině, z materiálů neplyne. Když taxátor zemřel, musely být v jeho bytě zajištěny hotové peníze. To se dělo za přítomnosti sekretářů nejvyššího zeměpanského úřadu i tribunálu. Zmínka o tom je po smrti taxátora Unterbergra v září 1771.¹⁰¹⁸

Ačkoliv byl taxátor vždy počítán ke kancelářskému personálu, jeho „taxovní úřad“ nebyl umístěn společně s kanceláří nejvyššího zeměpanského úřadu v Zemském domě. Taxátor sídlil a úřadoval v místě svého bydliště, i když se jeho byt občas označuje za služební. Ale zřejmě jen proto, že dostával jisté platové přílepení nebo příspěvek na bydlení, rozhodně to neznamena nějaké trvalé sídlo. Že úřadoval ve svém bytě, plyne z okolností po skonu taxátora Unterbergra. Jeho zarmoucená vdova totiž přislíbila vyměnit „*Amts-Quartier*“, snad do tří týdnů jak předpokládala. Nástupce v úřadu však v dalších letech kupodivu nesídlil na stejné adrese, ale využíval svůj dům na Veselé ulici. Stejně tak i předchozí taxátoři sídlili jinde.¹⁰¹⁹

Úřadování doma se stávalo častou záminkou k žádosti o přílepení platu s odůvodněním, že je nutné si držet větší prostory, v nichž je zapotřebí uchovávat rozrostlou agendu. Jako pravděpodobný důvod pro domácí úřadování se nabízí nutnost zabezpečení hotových peněz, jež taxátor soustřeďoval ve svých rukou, které by mohly být v kanceláři snáze zranitelné. Teprve v roce 1772 nařídili z Vídně, aby taxovní úřad neúřadoval dále v taxátorově bytě, jako tomu bylo dosud, ale aby se pro něj vyhledala vhodná místnost v Zemském domě někde v blízkosti guberniální expedice a registratury. Ale umožněno to bylo až přistavením dvou nových traktů, jež byly dokončeny až v roce 1776. Do nich byl potom umístěn taxovní úřad.¹⁰²⁰

Jestliže v počátcích taxátorský „úřad“ vykonával pouze taxátor sám, postupně k němu přibyl kontrolor a také další úředníci. Tím se postupně měnil ve skutečný úřad, jenž i po přeměně na moravsko-slezské gubernium zůstával relativně samostatný. V roce 1781 zavedl Josef II. nový taxovní řád a dekretem z 3. ledna 1783 ustavil ke spravování veškerých zeměpanských taxovních záležitostí Všeobecný taxovní a expeditní úřad (*General-Tax- und Expeditamt*).¹⁰²¹ Ten měl v roce 1786 v čele generálního taxátora a expeditora Dominika Böhmstättena, jako kontrolor působil Ignác Meidinger (s oběma se můžeme setkat jako s posledními v těchto funkcích u gubernia), kteří měli k ruce čtyři kancelisty.¹⁰²²

¹⁰¹⁷ Instrukce 1745, art. VIII, § 1–5; Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. III, § 1–4. NA, ČDK, kart. 328, fol. 42–43; MZA, B 1, kn. 214, s. 544.

¹⁰¹⁸ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 3–5.

¹⁰¹⁹ TK 1771, 1772. Adresy taxátorů lze získat z titulárních kalendářů, kde jsou pravidelně uváděny za jmény úředníků.

¹⁰²⁰ DŘÍMAL, J.: *Zemský dům*, s. 124 n.

¹⁰²¹ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 458.

¹⁰²² Schematismus pro rok 1786.

Se vznikem reprezentace a komory byl do této funkce ustanoven Kryštof František Lilienthal, bývalý nadpočetný koncipista tribunálu.¹⁰²³ Je ale zajímavé, že je první taxátor, jenž je uváděn v titulárních kalendářích, protože ty u tribunálu kupodivu žádného taxátora neuvádějí, i když se instrukce z roku 1745 o něm zmiňuje. Je totiž dosti dobře možné, že taxátory byli původně oba tribunální expeditoři a současně registrátoři, český i německý, protože v instrukci z roku 1745 se mluví o dosavadním rozdělení taxovních věcí právě podle těchto jazyků a o nutnosti je spojit v jedno. Právě tehdy byla provedena reforma jejich pozoruhodného střídání v obou funkcích a oddělena expedice od registratury. Jinou možností je, že tuto funkci vykonával Lilienthal již dříve u tribunálu, protože to by mohl být důvod, že do ní byl povolán.

I když prezident Blümegen ve svém dobrozdání z května 1749 ohledně personálního a platového zabezpečení reprezentace a komory navrhl, aby vznikl společný fond z tax vybraných u obou institucí a byl dán k dispozici reprezentaci,¹⁰²⁴ v personální systemizaci obou institucí z 24. května je taxátor uveden mezi členy tribunálu. Ale v titulárním kalendáři, jenž byl sestavován ke konci roku, je již uveden jako příslušný reprezentaci.¹⁰²⁵

Lilienthal setrval funkci taxátora více než dlouhých 20 let. Činnost nevykonával zcela sám, disponoval také písařem, jehož zřejmě platil ze svého platu. K roku 1760 se u taxamtu podařilo zachytit neplaceného kancelistu reprezentace a komory Jana Nepomuka Strichelia.¹⁰²⁶ Když byl instrukcí z roku 1764 taxátorovi povolen jako pomoc jeden koncipista-akcesista, dostal se k němu z tohoto titulu František Josef Unterberger.¹⁰²⁷ Pro něj to znamenalo možnost úředního a zvláště platového postupu, protože získával neocenitelnou praxi a sepětí s úředním místem.

To přineslo ovoce, když Lilienthal 22. června 1769 zemřel.¹⁰²⁸ O uvolněné místo požádal ještě téhož dne právě Unterberger, protože působil již nějakou dobu jako Lilienthalův adjunkt. K úřadu přišel v roce 1753 jako koncipista-akcesista¹⁰²⁹ a jeho přidělení k taxovnímu úřadu s označením nadpočetný lze zachytit také v titulárních kalendářích od roku 1765, takže tu působil od podzimu 1764, kdy se kalendář tiskl. Podle Unterbergerových slov často zastupoval nemocného taxátora. Jako koncipista (nadpočetný) získával předtím zkušenosti jako aktuár u různých komisí, zvláště u policejní. V roce 1766 požádal o jakýkoli příplatek, protože stále sloužil bez platu, což v té době činilo už 14 let. Jeho situace nebyla jednoduchá, neboť měl manželku a tři malé děti a majetek zděděný po rodičích už nestačil. Protože zastával místo adjunkta, v pořadí koncipistů byl již dvakrát přeskočen, jak si stěžuje ve své žádosti.¹⁰³⁰

¹⁰²³ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis dekretu z 1. srpna 1748.

¹⁰²⁴ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol. Jeho zápis není datován, stejný návrh probírá také komise 15. května.

¹⁰²⁵ TK 1750.

¹⁰²⁶ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 477v; Steinerovo hlášení praes. 8. 5. 1760.

¹⁰²⁷ Působnost Unterbergerova je uvedena i v titulárních kalendářích z let 1765–1769, je tu označen jako nadpočetný.

¹⁰²⁸ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 10–15; potvrzení svatojakubského faráře o úmrtí v žádosti Lilienthalovy vdovy o nevyplacenou část platu.

¹⁰²⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 291–292; čistopis, praes. 6. prosince 1765. Označuje se jako nadpočetný koncipista a adjunkt taxovního úřadu.

¹⁰³⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 2–4; čistopis žádosti zasláný z Vídně.

Gubernium jeho žádost podpořilo v relaci z 29. srpna s poukazem na volnou a nevyužitou sumu 300 zl. po uprchlém koncipistovi Wincklerovi.¹⁰³¹ Rozhodnutí nebylo sice okamžité, ale panovnice dekretem ze 4. února 1767 rozhodla o udělení mu těchto peněz s platností od 1. února, tedy od druhého čtvrtletí vojenského roku.¹⁰³² Gubernium jeho žádost předalo následující den do Vídně s velkými přímluvami v jeho prospěch a téhož dne jej pověřilo zatímním spravováním taxovního úřadu.¹⁰³³

František Josef Unterberger byl ustanoven řádným taxátorem dekretem z 19. července 1769 s platem 800 zl. ročně ode dne složení přísahy,¹⁰³⁴ což se stalo 7. srpna.¹⁰³⁵ Ke zlepšení své situace požádal o příplatek 400 zl. na písaře, co prý již dostával jeho předchůdce od roku 1750 a také žádal o plat za dva měsíce, kdy zastával prozatímně místo taxátora. Ale tady poněkud nadsadil, protože byl ustaven prozatímně 23. června a definitivně již 7. srpna, takže po měsíci a něco. Kdyby mu ten plat nemohl být přiznán, tak navrhuje, aby mu služné bylo připsáno k dobru při placení karenční taxy. Také si musí držet větší byt, protože agenda se natolik rozmohla a spisy nemá kde uschovávat, navíc musí opatrovat peníze.¹⁰³⁶

Ale v úřadu nesetřval nikterak dlouho a neužil si po letech bez odměny zaslouženého platu. Již 2. září 1771 požádal o zastupování až do doby návratu po uzdravení, protože jej pár dnů předtím (28. srpna) přepadl horečnatý stav. Horečky při něm den ode dne stoupaly tak, že nemohl zastat nejmenší práci.¹⁰³⁷ Jeho trápení ale netrvalo dlouho a odchod byl poměrně náhlý, protože již 7. září zemřel.¹⁰³⁸

O uvolněné místo požádalo více uchazečů. Již v den Unterbergerova úmrtí naformulovali svou žádost nadpočetný kancelista Dominik Böhmstätten a kancelista Jan Antonín Seysser, následující den nadpočetný koncipista Jan Hausknecht a kancelista Antonín František Cecha.¹⁰³⁹ Žádný z těchto žadatelů nebyl ale adjunktem taxátora, ani nepůsobil u taxovního úřadu, což nastoluje otázku, zda někdo takový vůbec v tu dobu byl.

Pravděpodobně byl touto osobou Josef Laskowitz. Musel působit jako soukromý taxátorův písař, nikoli úřední, protože jej vůbec neuvádějí titulární kalendáře. Pravděpodobně proto také nepodal žádost o místo taxátora, i když by díky své praxi nebyl bez šance, ale požádal pouze o složení služební přísahy jako zástupce taxátora a o pobírání malého platu (jeho žádost prezentovali u gubernia den po Unterbergerově smrti). Svou prosbu podpořil praxí, protože uvedl, že s úředními záležitostmi přišel do styku službou u zemských advokátů Thima a Karchesyho jako *amanuensis*. Potom si jej vzal bývalý a nyní zemřelý taxátor Lilienthal (to by tedy byl jeho další písař u taxovního úřadu) a pro spolehlivé služby a pomoc i v účetnictví si jej ponechal také jeho nástupce Unterberger. To mu díky živobyť,

¹⁰³¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 5–10; koncept ke dvoru.

¹⁰³² MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 11–12; čistopis dekretu, praes. 26. 2.

¹⁰³³ MZA, B 1, sg. G 95/14, kart. 569, fol. 2–11.

¹⁰³⁴ MZA, B 1, sg. G 95/14, kart. 569, fol. 14–15; čistopis dekretu, praes. 5. 8.

¹⁰³⁵ MZA, B 1, sg. G 95/14, kart. 569, fol. 19–20.

¹⁰³⁶ MZA, B 1, sg. G 95/14, kart. 569, fol. 21–24.

¹⁰³⁷ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 1–2.

¹⁰³⁸ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 22; potvrzení svatojakubského faráře o pohřbu. Datum zmiňuje také některé z žádostí pretendentsů o uvolněné místo, viz např. žádost kancelisty Seyssera (MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 14–15).

¹⁰³⁹ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 3–15; čistopisy žádostí.

keré mu poskytoval, dávalo naděje do budoucna, ale když nyní taxátor zemřel, situace se změnila. Proto pro své zkušenosti, když zmiňuje šest a půl roku trvající působení, a také, aby nezůstal úřad bez dohledu, žádá o zachování služby u taxátora a složení úřední přísahy jako jeho adjunkt, jakož i o nějaký plat. Gubernium jej sice vyzvalo ke složení přísahy, ale jeho další fungování v nějaké úřední pozici nelze prokázat.¹⁰⁴⁰

Podle obvyklých předpokladů bychom mohli favorizovat nadpočetného koncipistu Hausknechta, protože z místa koncipisty bylo k místu taxátora vždy blíže, ale i on se mohl vykázat pouze praxí v zemské účtárně, kde působil jako revident.¹⁰⁴¹ Radní kolegium shledalo všechny žadatele o místo kompetentní, posoudilo jejich žádosti a sestavilo pořadí, které nabídlo panovníci k výběru. Na prvním místě stojí Dominik Böhmstätten, jehož klid, přátelskost, ale i píle, spolehlivost a šikovnost zřejmě dlouhodobě působila dobrým dojemem. Významnou pomocí, ne-li rozhodující, nepochybně bylo také ústní i písemné kladné dobrozdání expeditora Steinera, pod nímž působil v expedici 7 let. Druhý v pořadí stál Antonín Seysser a na třetí místo radové zařadili Františka Antonína Cechu. Námi favorizovaný nadpočetný koncipista se sice ani nedostal do výběru, ale důvod ležel jinde. Pro jeho schopnosti koncipovat pro něj gubernium počítalo s místem řádného koncipisty s výhledem na místo sekretáře.¹⁰⁴² U dvora dali na doporučení gubernia, poměrně rychle potvrdili Böhmstättenu dekretem z 1. října 1771 ve funkci guberniálního a tribunálního taxátora a přiznali mu plat 800 zl.¹⁰⁴³

V tomto případě máme podrobně doloženo, jaké úřední pochody proběhly po taxátorově smrti. Do doby jmenování nového se musely zajistit hotové peníze z tax, což provedli okamžitě v bytě zemřelého dva sekretáři, guberniální Václav Hassenwein a tribunální Jan Nepomuk Hayek, protože taxovní úřad byl společný pro obě instituce. Zajištěný obnos (393 zl. a 59,5 kr.) odevzdali do guberniální registratury jako depozitum. Tyto peníze ale sloužily k různým výplatám nebo jako zadržované dvorské taxy, protože písař, jenž byl dán taxátorovi k ruce, oba sekretáře ujistil, že komorní pokladně již byla předána suma vybraná do konce srpna. Ještě v době Unterbergerovy nemoci, 3. září gubernium ustavilo Františka Scheüreho, jednoho z nejstarších kancelistů, aby vykonával potřebné činnosti k zajištění běžného chodu taxovního úřadu. Dočasným spravováním byl ale již 9. září pověřen nadpočetný kancelista Dominik Böhmstätten (pozdější nový taxátor), jenž měl vše řádně převzít od Scheüreho. Vdova po Unterbergerovi přislíbila do tří týdnů uvolnit úřední byt a předat patenty patřící taxovnému úřadu.¹⁰⁴⁴

Personální jistotu gubernia při jmenování nového taxátora ilustrují okolnosti jeho nástupu. Radové již měli v době Böhmstättenuva provizorního ustanovení v ruce jeho žádost o místo, což byl současně den, kdy rozhodli o pořadí ke dvoru navrhovaných adeptů. Nepochybovali tedy, že panovnice akceptuje jejich rozhodnutí a bez výhrad jmenuje navrženou osobu. Asi nebylo možné dlouho otálet, taxovní úřad nemohl být dlouho neobsazený

¹⁰⁴⁰ MZA, B 1, sg. G 95/19, kart. 569, fol. 2–3; čistopis žádosti, praes. 8. 9.

¹⁰⁴¹ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 6–7.

¹⁰⁴² MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 16–19; koncept ke dvoru z 9. září 1771. Steinerovo dobrozdání je přiloženo u Böhmstättenuvy žádosti.

¹⁰⁴³ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 20–21; čistopis dekretu dvorské komory, praes. 18. 10.

¹⁰⁴⁴ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 3–5.

a fungovat jen omezeně. Prozatímní taxátor se sice hned ujal funkce, ale o deponované peníze v registratuře požádal až po svém definitivním jmenování.¹⁰⁴⁵

Cesta Dominika Böhmstättena k místu taxátora nebyla jednoduchá. Nejprve se reskriptem ze 7. prosince 1754 stal nadpočetným kancelistou a tuto funkci zastával nejprve u reprezentace a komory a potom gubernia již 16 let a devět měsíců, když se mu otevřela možnost získat místo taxátora. Teprve poslední tři roky z této doby pobíral roční příplatek 100 zl., poskytnutých mu dekretem z 21. května 1768 s ohledem na jeho dlouholetou neplacenou službu. V roce 1765 byl přidělen k expedici, kde od té doby působil 7 let. Tam získal podle slov své žádosti dostatečnou praxi jak s expedity, tak i s písemnostmi podléhajícími taxám.¹⁰⁴⁶

Böhmstätten potom zastával funkci taxátora po celá 70. léta až do vzniku moravsko-slezského gubernia. Také on měl jako jeho předchůdci k ruce písaře, ale již si ho nemusel platit sám. S rostoucí agendou a novou manipulací u taxovního úřadu ke kopírování úředních spisů a k výpomoci s jinými taxovními záležitostmi mu byl přidělen v roce 1772 jeden z kancelistů gubernia s platem 150 zl. a při zachování svého úředního pořadí v kanceláři.¹⁰⁴⁷ Stal se jím v říjnu Jan Antonín Kubát, do té doby nadpočetný kancelista.¹⁰⁴⁸ U taxovního úřadu působil nejméně ještě v roce 1778¹⁰⁴⁹ a zřejmě i déle, protože nemáme žádný doklad, že by byl převeden jinam. Postupný vzrůst agendy si vynutil i další personál u taxovního úřadu. Vedle taxátora a jemu ku pomoci se objevuje také kontrolor, v letech 1773–1776 je jím Evžen Flecke, od roku 1777 Ignác Efraim Meidinger.¹⁰⁵⁰

Proporcionálně byla velikost tabulkového platu taxátora na horní hranici oficiantů. Pobíral stejně jako registrátor, více než expeditor nebo radní protokolista a někdy také platově překonával nejmladšího sekretáře. U Lilienthala a Unterbergera činil plat tabulkově 600 zl., Böhmstätten už pobíral 800 zl.

Radní protokolista

Radní protokolista, jak napovídá titul, byl spojen s vedením radního protokolu. Do něj se zapisovaly záležitosti, které se projednávaly na sezení rady, společně s rozhodnutími v nich. Instrukce z roku 1764 mu předepisovala, že přítom musí usilovat o krátkost a zřetelnost zápisů a vyhnout se rozvlácnosti. Radní protokolista měl zapsat přítomné i nepřítomné s důvody jejich nepřítomnosti a od každé záležitosti jen stručný obsah (*rubrum* nebo *argumentum*) a rozhodnutí o ní, utvořené na základě majority hlasů přítomných. Odlišné mínění měl připojit na přání radů jen tehdy, když by to přikázal prezident. Instrukce z let 1745 stanovuje (art. 7. § 1), aby radní protokolista pořízené zápisy po kontrole přepsal „*ex maculari*“ na čisto. Instrukce z roku 1764 dále stanovuje, že má předat sestavené protokoly určenému radovi ke kontrole a revidované potom přepsat z makulatury na čisto. Na konci roku je měl opatřit rejstříkem. Ke dvoru posílané výtahy (extrakty) měl sestavovat

¹⁰⁴⁵ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 27–28; čistopis žádosti, praes. 24. 10.

¹⁰⁴⁶ MZA, B 1, sg. G 95/23, kart. 569, fol. 10–13; čistopis žádosti.

¹⁰⁴⁷ Dekretem z 13. dubna (praes. 3. 5.) 1772 (MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 51–71).

¹⁰⁴⁸ Dekretem 9. května (praes. 30. 9.) 1772. Jeho adjutem 100 zl. převzal další nadpočetný kancelista Klein (MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 51–71; čistopis).

¹⁰⁴⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 481; Steinerovo hlášení s popisem stavu expedice z 15. 3. 1778; Kubát přišel ke guberniu v roce 1764 a působil nejprve u něj nejprve jako rolista.

¹⁰⁵⁰ Podle TK 1773–1782.

v určených termínech. Kdyby ale radní protokolista z vážných důvodů byl na sezení nepřítomen, potom měl předsedající pověřit jednoho z koncipistů, jehož by považoval za vhodného, aby vedl radní protokol.¹⁰⁵¹

V praxi radní protokolista pořizoval své zápisy nejprve na pomocný papír a z těchto poznámek potom vyhotovil na volné slohy (zpravidla tvořené dvěma dvoulisty) čistopis protokolu. Do záhlaví napsal vždy datum sezení, jeho pořadové číslo a zapsal jména přítomných. Potom zapisoval krátké záznamy o rozhodnutích u projednávaných záležitostech, v tom pořadí, v jakém byly projednávány, a vždy uvedl jméno referenta projednávané věci. Definitivní verze (čistopisy) nebývají psány vůbec krasopisně, spíše zběžně, někdy lze pozorovat zhoršování písma s pokračujícím psaním, zvláště u řádného protokolisty. Nelze se divit, že polevila jeho trpělivost, když měl přepsat 40 i více stran v krátkém termínu do příštího sezení. Psal-li zápisy místo něj pověřený koncipista jako jeho zástupce, potom byly kupodivu psány pečlivěji.

Aktuálně pořízené zápisy měl podle obou instrukcí dát zkontrolovat určenému radovi a potom je přepsat na čisto. Je ale pravděpodobnější, že je nechával přehlédnout až poté, co pořídil čistopis, jak lze usuzovat z toho, že ty, které můžeme vidět svázané v radních protokolech (a musí se proto jednat o čistopisy), nesou stopy po korekcích. Na některých z nich je také dochován podpis kontrolujícího rady. Nejprve se objevuje výjimečně v roce 1755 a 1763, pravidelnou součástí se stává od konce 60. let.

Instrukce z roku 1745 předepisovala, že protokoly mají být přečteny na následujícím sezení, ale předpis z roku 1764 to výslovně nezmiňuje. Také o takové praxi lze pochybovat, protože v zápisech jsme nenarazili na zmínku (a musela by být pravidelná), že se něco takového na sezeních dělo. Protože protokol obvykle sestával z několika desítek stran, znamenalo by to zcela jistě podstatnou časovou ztrátu. Jestli tedy k něčemu takovému byli radové vedeni, potom musela být jejich kontrola pouze formální a tedy žádná.

Radní protokoly, tedy jejich opisy nebo občas také výtahy z nich zaměřené na určitou materii, se posílaly v určeném týdenním rytmu pravidelně do Vídně. Opisy jdoucí ke dvoru byly přepsány do úpravné podoby na čisto. Je ale otázka, zda je vždy pořizoval radní protokolista a zda to patřilo k jeho povinnostem. Z různých hlášení o rozdělení práce mezi kancelisty i stížností na záplavu písařiny máme totiž občas zprávy o tom, že touto prací byl pověřen jeden z kancelistů. A to zřejmě dlouhodobě, dokonce jí byl natolik blokován, že nemohl vykonávat nic jiného.¹⁰⁵²

Mohlo by se tedy zdát, že radní protokolista nebyl, kromě přepisování protokolu na čisto, zatížen prací ve dnech, kdy se nekonala radní sezení. Jejich týdenní frekvence kolísala mezi dvěma až výjimečně pěti, až se nakonec ustálila na dvou. Lze si snad představit, že ve chvílích volna vytvářel rejstříky k již uzavřeným protokolům, jak mu předepisovala instrukce, že tak má činit na konci roku. Ale jak víme z prohlídky radních protokolů, od sestavování rejstříků bylo navzdory instrukci záhy upuštěno. Ale i tak by oproti ostatním měl poměrně volný režim a nebylo by potřeba na přepisování protokolů uvolňovat jednoho z kancelistů.

¹⁰⁵¹ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. IV, § 4.

¹⁰⁵² Např. kancelista Továrek na přelomu 50. a 60. let (MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479) nebo František de Paula Scheüre v roce 1778 (MZA, B 1, G 95 1b, kart. 566, fol. 480–482).

Jenže to nebyly všechny jeho povinnosti. Ačkoliv se instrukce o tom přímo nezmiňuje, protokolista pravděpodobně vedl více protokolů, zřejmě všechny, jež se v dosahu nejvyššího zeměpanského úřadu vedly. Mimo vlastního radního protokolu připadají v úvahu protokoly různých komisí, jež byly s úřadem spojeny a dosud nebyly více institucionalizované nebo měly příležitostný charakter. Na zmínku o této činnosti narazíme v relaci gubernia ke dvoru s žádostí o předčasné penzionování ze zdravotních důvodů u níže zmíněného protokolisty Mičky. Při popisu jeho činnosti zmiňuje gubernium právě sepsání čtyř a někdy až pěti protokolů týdně. Z toho se však vymyká vedení protokolu u *consessu in causis summi principis et commissorum*, jež ale disponoval vlastním protokolistou, i když byl podřízen guberniu.¹⁰⁵³

Ve funkci radního protokolisty se vystřídal u nejvyššího zeměpanského úřadu více osob. Průměrná doba setrvání na tomto místě není tak dlouhá jako u registrátora nebo expeditora a obnáší asi pět let. Důvodem častějšího střídání bylo především to, že z místa radního protokolisty bylo možné také postoupit na místo sekretáře, jak se to u několika z nich skutečně stalo. Charakterem své práce se blížil činnosti sekretáře, protože byl jako on přítomen radním sezením, kde zapisoval rozhodnutí rady. Přitom shrnoval obsahy písemností i usnesení radních do stručného a srozumitelného vyjádření, což jistě sloužilo jako znamenitá konceptní příprava. Do personální obměny zasáhly také v některých případech zdravotní potíže, podivuhodnou shodou náhod v této funkci častěji, než u jiných oficiantů.

Se vznikem deputace byl do funkce protokolisty jmenován dekretem z 1. srpna 1748 Jan Josef Kriegisch, jež také složil slib a od prvního sezení úřadu zastával tuto funkci. Kriegisch působil před tím u tribunálu jako nadpočetný koncipista a přechodem získal stálé místo i plat 500 zl.¹⁰⁵⁴ Působil v ní zřejmě po celou dobu existence deputace a s její přeměnou na reprezentaci a komoru přešel na místo druhého sekretáře. Jeho přechod na nové místo byl ale asi postupný. Jako radní protokolista byl placen do konce dubna 1749,¹⁰⁵⁵ od 1. května byl již zařazen jako sekretář a také za celé čtvrtletí bral plat.¹⁰⁵⁶ Ale nový protokolista přišel až 14. června, a to ještě na zkoušku, jak uvidíme níže. Nedá se tedy předpokládat, že by byl ihned schopen plně nahradit Kriegische. I když přicházel se zkušenostmi z předchozího působení, zcela jistě potřeboval nějaký čas na zapracování. Kriegisch tedy působil jako protokolista nejen v květnu, ale i dále do půli června, i když byl již veden jako sekretář. Jenže úřad v té době neměl obsazeno místo protokolisty, prakticky v té době nebyla u reprezentace osoba, která by vedla radní protokol. Ten ale se psát musel.

Platově to pro Kriegische neznamenovalo žádnou změnu, protože jako protokolista pobíral z komorní pokladny stejný plat (ročně 500 zl.) jako sekretář. Nemuselo mu být později líto, že opustil dosavadní místo, i když nově stanovený plat byl o 100 zl. ročně větší než původní Kriegischův, protože sekretář měl tehdy ještě příjmy z tax.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵³ Viz obsazení tohoto úřadu v titulárních kalendářích.

¹⁰⁵⁴ MZA, D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis.

¹⁰⁵⁵ MZA, B 1, C 6, kart. 179, fol. 19; výkaz za druhé čtvrtletí 1749.

¹⁰⁵⁶ MZA, B 1, C 6, kart. 179, fol. 112r; výkaz za třetí čtvrtletí 1749. Plat protokolisty „bleibet *in suspensio*“ (fol. 112v).

¹⁰⁵⁷ Jako sekretář pobíral z komorní pokladny 500 zl., i když tabulkově měl dostávat 1 000 zl. Ale k tomu se připočítávalo ještě 500 z taxovního úřadu. Radní protokolista pobíral 600 zl., ale jenom z komorní pokladny, příjem z tax se jej netýkal.

Od 14. června 1749 působil u reprezentace radní protokolista František Mandelli. Nejprve ale byl u úřadu na zkušební dobu, když panovnice známým reskriptem s personálním statutem reprezentace i tribunálu z 24. května 1749 úřadu doporučila, aby přijal z Vídně poslaného dosavadního polního válečného koncipistu Mandelliho na několikaměsíční zkoušku, o jejímž výsledku ji měli informovat.¹⁰⁵⁸ Jmenovaný se ukázal být vhodným kandidátem, protože o jeho schopnostech reprezentace podala panovnici zprávu již 2. září s prosbou o brzké ustanovení nového radního protokolisty,¹⁰⁵⁹ ale rozhodnutí musela ještě urgovat koncem října.¹⁰⁶⁰ Na urgenci reagoval nejprve reskript z 8. listopadu, v němž se zmiňovalo, že panovnice dá Mandellimu dekret na toto místo.¹⁰⁶¹ Rozhodnutí o jeho platu obsahoval reskript, jenž byl v Brně prezentován 13. listopadu, ale kupodivu nesl datum 13. září. Mandelli měl pobírat stálý plat ročně 600 zl. zpětně již od 1. srpna, ale jeho dosavadní penze z minulého místa mu byla ponechána až do konce října.¹⁰⁶² Čtvrté čtvrtletí vojenského roku 1749 bylo pro něj tedy finančně velmi zajímavé, bral vlastně dva platy, ale to zřejmě proto, že mu mezitím penze byla vyplacena, a to díky průtahům s ustanovením. Jeho mzda ale i jinak dosáhla výše, jak bylo panovnicí vyměřeno v personálním statutu, takže byl v tomto okamžiku ohodnocen lépe, než někteří sekretáři.¹⁰⁶³

Mandelli pobyl u reprezentace asi dva a půl roku a někdy na počátku roku 1752 na místo protokolisty rezignoval. Jaké měl důvody pro svůj krok, prameny nezmiňují, ale panovnice jeho rezignaci milostivě přijala a reskriptem z 29. ledna 1752 vyzvala reprezentaci k návrhu na obsazení tohoto místa.¹⁰⁶⁴ Ta již 31. ledna navrhuje v relaci ke dvoru na uvolněné místo prvního koncipistu Jana Michala Kindla. Je to osoba schopná jak při přípravě expedit, tak i zkušená ve vedení radního protokolu, píšou radové. Kindl to ostatně osvědčil, když Mandelliho příležitostně zastupoval. Reprezentace dále představuje komplexní řešení personální situace, vzniklé přechodem Kindla na místo radního protokolisty. Na uvolněné místo prvního koncipisty navrhuje Josefa Jana Schrauba, čímž se zase uvolní jeho místo. Proto by bylo vhodné, aby se na místa koncipistů-akcesistů přijaly dvě osoby, František Valentin Leschitzký a Martin Václav Schostal.¹⁰⁶⁵

Kindl byl v této funkci potvrzen reskriptem ze 4. března 1752,¹⁰⁶⁶ ale praktické vykonávání úřadu mohl převzít již o něco dříve. Mandelli sice pobíral plný plat za první kvartál

¹⁰⁵⁸ MZA, B 1, sg. R 6/7, kart. 1513, fol. 11; čístopis: „Zu der Protocollistenstelle aber werdet ihr den von hier hineinschickenden bisherigen Feldkriegsconcepisten Mandelli durch ein paar Monat wegen seiner Geschicklichkeit auf die Probe nehmen, und sodan über desen befindende Fähig- oder Unfähigkeit die gehorsamste Anzeige anhero thuen.“

¹⁰⁵⁹ MZA, B 1, sg. R 6/17, kart. 1513, fol. 2–5; koncept relace.

¹⁰⁶⁰ MZA, B 1, sg. R 6, č. 17, kart. 1513, fol. 6–7; koncept relace.

¹⁰⁶¹ MZA, B 1, sg. R 6, č. 17, kart. 1513, fol. 8–9; extrakt reskriptu, praes. 9. 11.: „so lassen wir gedachtem Mandelli *per decretum* mitgeben, sich ohnverweilt zu Antretung der ihme gnädigst conferirten Raths-Protocollisten-Stelle nacher Brünn zu verfügen[...].“ Podle kamerálního vyúčtování za 1. kvartál 1750 by nejvyšší rozhodnutí o Mandelliho ustanovení protokolistou mělo být z 1. listopadu 1749 (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 238v).

¹⁰⁶² MZA, B 1, sg. R 6/17, kart. 1513, fol. 10–11; čístopis.

¹⁰⁶³ První výplatu inkasoval až na konci ledna 1750, ale dohromady za celou dobu svého dosavadního působení u úřadu, tedy od 14. června toho roku (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 238v; výplatní seznam za první čtvrtletí roku 1750).

¹⁰⁶⁴ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 2–3; extrakt, praes. 30. 1.

¹⁰⁶⁵ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 4–9; koncept relace.

¹⁰⁶⁶ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 10–11, extrakt, praes. 5. 3.

vojenského roku 1752, tedy do konce ledna,¹⁰⁶⁷ ale nemusel v té době již prakticky fungovat. Lze si připomenout, že Mandelli při svém nástupu k reprezentaci pracoval také nějaký čas na zkoušku, přičemž pobíral penzi vážící se k minulému místu. Nový protokolista Kindl stejně jako jeho předchůdce nezastával funkci dlouho, méně než 4 roky, protože po několikaměsíční nemoci již 12. prosince 1755 zemřel.¹⁰⁶⁸

Na uvolněné místo se hlásilo hned několik zájemců z řad koncipistů. Zatímco nadpočetní a koncipisté akcesisté (František Dominik Hülseberg, Zábalský a Winckler) neměli mnoho šancí, vážným uchazečem se zdál být v té době první koncipista a jediný placený František Valentin Leschitzký, jenž ve své žádosti poukazuje, že po dobu Kindlovy nemoci za něj po osm měsíců vedl radní protokol.¹⁰⁶⁹ Bez šancí nebyl ani František Petr Loë, druhý v pořadí mezi koncipisty, jenž zase uvedl, že za něj vykonával pod dobu dokonce devíti měsíců větší díl jeho činnosti.¹⁰⁷⁰ Nečekaným žadatelem a nakonec vítězem se stal Martin Václav Schostal, jenž v této době působil jako sekretář u konsesu a několik let také jako translátor po Valentovi.¹⁰⁷¹

Reprezenace ve svém dobrozdání ke dvoru z 16. prosince 1755 doporučila panovnici po důkladném rozboru žádostí na prvním místě právě Schostala a jako druhého Františka Dominika Hülseberga, dosavadního neplaceného koncipistu.¹⁰⁷² Marie Terezie akceptovala doporučení reprezenace a reskriptem z 20. března 1756 potvrdila Schostala na místo nového radního protokolisty s účinností od 16. prosince minulého roku.¹⁰⁷³

Schostal ve funkci působil déle než předchozí protokolisté až do poloviny roku 1763. S přeměnou reprezenace na gubernium postoupil na místo třetího sekretáře a novým radním protokolistou se stal Václav Hassenwein. Ten působil v této funkci pět let a stejně jako jeho předchůdce Schostal poté postoupil mezi sekretáře. Počátkem února 1768 se stal třetím sekretářem, když Kriegisch postoupil v prosinci předchozího roku mezi rady.¹⁰⁷⁴ Hassenwein ale neopustil vedení radního protokolu ihned, protože z praktických důvodů někdo musel psát zápisy z radních sezení do doby, než byl ustaven nástupce. Stal se jím dosavadní nadpočetný koncipista Josef Sebastian Mička, jenž byl do této funkce jmenován sice až 6. května,¹⁰⁷⁵ avšak vedení protokolu převzal od Hassenweina již 15. dubna.¹⁰⁷⁶

Mička by jistě mohl působit v této funkci delší dobu, ale v roce 1773 onemocněl šedým zákalem, takže byl v kanceláři dlouhodobě nepřítomen. Gubernium požádalo 3. ledna 1774 o lékařské dobrozdání protomedika Michaela Valenziho, zda Mička skutečně trpí očním zákalem. Ten podal guberniu 20. ledna zprávu, v níž sdělil, že si pacient, podle svého tvrzení, nechal zákal operovat teprve před šesti týdny ve Vídni od šikovného „okultisty“ Ho-

¹⁰⁶⁷ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 651; svázaný výplatní seznam za první čtvrtletí 1752 nefoliováno.

¹⁰⁶⁸ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 15.

¹⁰⁶⁹ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 7–8.

¹⁰⁷⁰ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 9–12.

¹⁰⁷¹ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 13–14.

¹⁰⁷² MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 15–22; koncept relace.

¹⁰⁷³ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 23–24; orig., praes. 24. 3.

¹⁰⁷⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 56–57; čistopis dvorského dekretu z 2. ledna, prezentovaného 4. února s platy sekretářů.

¹⁰⁷⁵ MZA, B 1, sg. G 95/10, kart. 569, fol. 2–3; čistopis dvorského dekretu z 15. 4., praes. 5. 5.; přísahu skládal 6. 5. (tamtéž, fol. 4–5).

¹⁰⁷⁶ Tak vyplývá z relace gubernia ke dvoru z 10. června 1768 s žádostí o jmenování Vincence Lenkarta třetím koncipistou s rozkladem stavu sekretářů (MZA, B 1, sg. G 95/8, kart. 568, fol. 6–14; koncept).

mburga (Heunburga). Protože ale Mičkova nemoc není pouze otázkou obecného lékařství, ale týká se spíše ranhojičství, za čtyři dny nato požádal o doprovod při návštěvě nemocného městského chirurga Rincoliniho.¹⁰⁷⁷ Když k němu přišli, jak popisuje návštěvu Valenzi, začal na ně Mička křičet, jaký je to spěch prohlížet jeho oko, že toto opravdu nebylo nutné, že již ví, odkud to pochází a že by beztoho rezignoval a tak podobně. Vyšetřit prý se nechtěl nechat.¹⁰⁷⁸

Gubernium proto přikázalo dekrety z 28. ledna Valenzimu a Rincolinimu, aby Mičku prohlédli a zjistili, zda skutečně trpí na svém pravém oku očním zákalem, a zároveň nařídilo nemocnému, aby se nechal vyšetřit.¹⁰⁷⁹ Výsledky vyšetření Mičky popisují oba ve své zprávě z 12. února nazvané *Sentimentum chirurgico medicum*. Popisují podrobně neradostný stav jeho oka a oznamují, že považují za vhodné dopřát mu ještě tříměsíční lhůtu k vlastní péči o oko. Po uplynutí této doby budou moci spolehlivě stanovit, zda nemoc ustoupila a Mička bude schopný zastávat dál svůj úřad nebo ne.

K dalšímu vyšetření byli oba vyzváni guberniem po téměř pěti měsících. Ve svém dalším dobrozdání z 9. července toho roku konstatují, že oko je v tom samém stavu, v jakém bylo před čtyřmi měsíci, i když Mička, podle vlastní výpovědi, nasadil všechny prostředky, nařízené vídeňským lékařem Homburgem (Heunburgem). Proto uzavírají, že Mička není schopen práce, kde je potřeba číst a psát, což jistě funkce radního protokolisty vyžadovala.

Zajímavé je vyřešení jeho případu, jenž dokládá sociální cítění gubernia i dvorské kanceláře se spolehlivým úředníkem. Mička po druhém vyšetření požádal o penzionování s plným platem 500 zl., jež do této doby užíval, a gubernium jeho žádost v relaci ke dvoru z 15. července podpořilo. Její součástí byla i obě lékařská dobrozdání z února i července od Valenziho a Rincoliniho, ale už ne samostatná Valenziho zpráva s „nervózní“ Mičkovou reakcí. Gubernium oznámilo dvoru jeho neschopnost nadále vykonávat úřad radního protokolisty, avšak při popisu jeho dosavadní činnosti u úřadu zdůraznilo jeho píli a schopnosti, které prokázal během své 21 let trvající služby.

Průběh jeho kariéry plyne z žádosti o jubilování. Mička začal u úřadu v roce 1753¹⁰⁸⁰ a až do roku 1767, než získal příplatek, sloužil po 14 let bez platu. Teprve 6. srpna 1767 přešel na místo nadpočetného koncipisty s příplatkem 300 zl., ale již 6. května 1768¹⁰⁸¹ se stal radním protokolistou. Než se jím stal, vedl podací protokol, zastupoval sekretáře i zastával místa aktuára. Když se pak stal radním protokolistou, musel po dlouhý čas bez adjunkta sepsat týdně čtyři, často i pět protokolů, které se týkaly nejen věcí politických, ale i vojenských. Byla to činnost tak důležitá, že se jí věnoval i bez přerušení na spánek nebo na osvěžení, jak sám dokládá svou úřední horlivost. Nakonec připomemul, že má ženu a děti.

¹⁰⁷⁷ K rodině lékaře viz KROUPA, Jiří: *Lékařský rod Rincolini v osvícenském Brně*. Časopis lékařů českých 121, 1982, s. 1429-1430.

¹⁰⁷⁸ MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 2-3.

¹⁰⁷⁹ MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 4, 5.

¹⁰⁸⁰ Podle jeho žádosti z roku 1781 o vylepšení penze 13. října (MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 68).

¹⁰⁸¹ To bylo datum dekretu gubernia. Panovnické rozhodnutí má datum 15. dubna. Podle opisu v jeho žádosti z roku 1781 (tamtéž).

Panovnice povolila jubilování Mičky s plným platem dekretem z 6. srpna 1774, jenž byl u úřadu prezentován až 28. srpna.¹⁰⁸² Znamenal oficiální uprázdnění místa radního protokolisty, takže hned v následujících dnech se začaly objevovat žádosti o jeho obsazení. I když byla situace všem jasná, žádosti s dřívějším datem by byly nevkusné. O místo žádali koncipisté Vincenc Lenkart, Antonín František Schrötter, Jan Hausknecht i Michal Jahn a také kancelista Ludvík Lobstein.

Gubernium na sezení 3. září vybralo jako nejvhodnějšího z kandidátů Vincence Lenkarta, v té době nejstaršího koncipistu. Během dosavadní šestileté služby zastával místo aktuařa u různých komisí, podle potřeby zastupoval sekretáře i radního protokolistu a měl také zkušenosti s vedením podacího protokolu, jež vedl v letech 1768–69. Gubernium o této volbě informovalo dvůr, jenž ji dekretem ze 17. září potvrdil.

Lenkart potom funkci protokolisty zastával po zbytek sledovaného období až do josefinské doby, i když se v roce 1778 stal titulárním sekretářem.¹⁰⁸³ Tento titul znamenal pouze posílení jeho prestiže i aspiraci na budoucí uvolněné sekretářské místo s plným platem, ale výkonným (aktuálním) radním protokolistou zůstával i nadále. Tak je dále uváděn v titulárních kalendářích. Od roku 1779 měl protokolista k ruce trvale adjunkta. Stal se jím Emanuel Jan Lobgesang z Lerchenheimu.¹⁰⁸⁴

Tabulkový plat radního protokolisty byl svou výší srovnatelný s odměnou expeditora. Na počátku existence úřadu jej překonával, později stál za ním v mírném odstupu. Z původních 600 zl. v roce 1749 klesl na 500 zl. po roce 1763, byl ale vždy vyšší než platy koncipistů a nejstarší vrstvy kancelistů.

Koncipisté

Koncipisté hodnostně stáli na posledním místě mezi oficianty. Podle názvu jejich funkce bychom mohli předpokládat, že vytvářeli koncepty písemností, které měly být úřadem expedovány. V tomto ohledu je označení zavádějící, protože náplň jejich práce byla jiná a přitom podstatně širší a variabilnější. Jejich postavení i okruh činnosti určuje jak instrukce z roku 1745 tak i z roku 1764 ve třech bodech.¹⁰⁸⁵ Bod druhý je textově shodný v obou instrukcích, dva zbývající jsou obsahově sice přibližně stejné, ale textově se odlišují. Text z roku 1764 je oproti textu z roku 1745 poněkud užší a reaguje na aktuální změny.

V principu byli koncipisté, jak skuteční tak nadpočetní, přiděleni sekretářům, jimž měli být obecně k ruce a jimi využíváni při sestavování písemností k expedici. Po skončení radního sezení měli podle úvahy sekretáře převzít určená expedita a koncipovat je podle jejich pokynů, od nichž se nesměli odchylovat.¹⁰⁸⁶ Sestavení konceptu bylo primárně v náplni práce sekretáře, jenž je také parafoval, jak si lze ověřit na tisících konceptů. Je-li tu podepsána jiná osoba, potom ke svému jménu připojuje označení „*substitutus*“. Koncipisté tedy měli obecně vypomáhat sekretářům a také mohli být pověřováni zpracováním jednodušších konceptů, ovšem podléhali jejich kontrole. To byla ale jen část jejich činnosti na úřadě.

¹⁰⁸² MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 2–17, 26–27.

¹⁰⁸³ MZA, B 1, sg. G 95/43, kart. 570.

¹⁰⁸⁴ TK 1779–1782, ale je to obraz konce roku 1781.

¹⁰⁸⁵ Instrukce 1745, art. IX; Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. IV.

¹⁰⁸⁶ Instrukce z roku 1745 navíc předepisovala, že se koncipisté mají objevovat na každém sezení, sekretáři jim pak mají rozdělovat expedice rovnoměrně. Neříká se tu ale nic o tom, že stojí sekretářům ku pomoci.

Nejstarší a nejzkušenější koncipista mohl zastupovat v případě potřeby sekretáře. Když byl nemocen nebo z jiného důvodu nepřítomen protokolista, vedl některý z nich radní protokol. Mohli být přiděleni také jako výpomoc k některým oficiantům (jako registrátorovi nebo taxátorovi) nebo na příkaz prezidenta¹⁰⁸⁷ mohli být užíváni podle potřeby jako aktuáři u různých komisí. Koncipisté byli také spojeni s vedením podacího protokolu (viz níže). Zdá se dále, že formulovali stručné obsahy písemností, které nacházíme uvedené na rubu v jejich pravém horním rohu (na rozhodnutí dorzálního dekretu „*summatur ad notam*“).

V pramenech jsou označeni jako skuteční, nadpočetní nebo koncipisté-akcesisté. Zatímco skuteční užívali plat, nadpočetní nebo akcesisté pobírali v lepším případě nevelkou výpomoc (*adjutum*), ale častěji sloužili bez platu. Označení odráží i služební pořadí podle odsloužených let, na něž se u úřadu důsledně dbalo a bylo základním principem dalšího služebního postupu. Tento princip, i když jej kodifikovala také instrukce z roku 1764,¹⁰⁸⁸ byl v ostrém rozporu s častými výzvami panovnice, že mají být povyšovány šikovné osoby bez ohledu na stáří a služební pořadí.

Protože z úrovně koncipistů existovala možnost přechodu do funkcí sekretářů nebo mezi další oficianty ve chvílích, kdy se tyto uvolnily, bylo by možné předpokládat, že se jejich počet i personální složení stále měnilo. Kupodivu tomu tak v některých letech nebylo, systemizování koncipisté zůstávali, stejně jako počet a osoby akcesistů.

Dekretem z 1. srpna 1748, jímž byl jmenován personál nového úřadu,¹⁰⁸⁹ byli u deputace ustaveni řádný koncipista Jan Nicolai¹⁰⁹⁰ a nadpočetný Jan Seidl, kteří ve svých funkcích byli potvrzeni v personální systemizaci, když se přeměnila deputace na reprezentaci a komoru. Protože ale vzrostl okruh kompetencí a tím i vyřizovaných písemností, nutně se to již zakrátko muselo odrazit v ještě větším posílení počtu sekretářů, než se původně předpokládalo. Není proto divu, že se v roce 1750 stal třetím z nich Jan Nicolai, jenž měl k této funkci z postu nejstaršího koncipisty nejbliže. Toho roku se podle ustanovení panovnice z 16. srpna stal novým koncipistou reprezentace také Jan Michal Kindl, zatímco Seidl přešel k tribunálu.¹⁰⁹¹

Zatímco počet sekretářů se zvýšil, řádný koncipista byl nyní u úřadu jen jeden. Tato situace trvala téměř dva roky,¹⁰⁹² ale úřad řešil tento nedostatek (podle Blümegenova rozkladu) tak, že místo posílili Josef Jan Schraub, František Valentin Leschitzký a Martin Václav Schostal, kteří vzešli z praktikování u reprezentace, z tzv. „*Pflanzschule*“ a byli přijati jako koncipisté-akcesisté.¹⁰⁹³ Když rezignoval počátkem roku 1752 na místo radního protokolisty Mandelli, navrhla na jeho místo reprezentace jediného řádného koncipistu Kindla, jenž

¹⁰⁸⁷ Také tady se instrukce liší, podle textu z roku 1745 rozhodoval v těchto případech kancléř.

¹⁰⁸⁸ Instrukce z roku 1745 navíc uváděla, že mezi koncipisty platí stejné pořadí jako mezi sekretáři a tedy že starším je také německý koncipista. Tento princip ale padl poté, co se úřad oddělil od tribunálu.

¹⁰⁸⁹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis adresovaný Blümegenovi, praes. 3. 8.

¹⁰⁹⁰ Bývalý nadpočetný koncipista tribunálu (viz TK 1748).

¹⁰⁹¹ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 410v; čtvrté čtvrtletí 1750, plat od 16. 8. (celkem 500 zl.); Seidl je v soupisu tribunálu fol. 412.

¹⁰⁹² TK 1751 a 1752 uvádějí pouze Kindla, v TK 1752 je navíc poznámka, že druhé místo není obsazeno.

¹⁰⁹³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol. List Blümegena Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno v souvislosti s reorganizací personálního stavu reprezentace; čistopis.

byl v této funkci potvrzen 4. března.¹⁰⁹⁴ V souvislosti s jeho odchodem měl podle představ úřadu, jak navrhuje radové v relaci z 31. ledna, postoupit na uvolněné místo řádného koncipisty Josef Jan Schraub. Dále navrhli potvrzení koncipistů-akcesistů, Františka Valentina Leschitzkého a Martina Václava Schostala.¹⁰⁹⁵

Panovnice návrh přijala a potvrdila na jaře 1752 systemizování dvou řádných a jednoho nadpočetného.¹⁰⁹⁶ Na místa řádných koncipistů nyní postoupili Schraub (ten z místa kancelisty)¹⁰⁹⁷ a Schostal, zatímco Leschitzký zaujal místo nadpočetného. Schostal se tehdy stal zároveň translátorem, ale brzy začal působit jako sekretář *consessu in causis summi principis et commissorum*.¹⁰⁹⁸ Jako další posila tu však působil koncipista-accessista František Petr Loě.¹⁰⁹⁹ Další posun nastal úmrtím Schrauba 16. června 1753,¹¹⁰⁰ jenž si svého nového postavení užil něco přes rok.¹¹⁰¹ Na místa dvou řádných postoupili Leschitzký a Loě, nadpočetný byl Jan Antonín Winckler, jenž přišel v roce 1753. Tato trojice zůstávala kupodivu dlouhá léta stabilní, Leschitzký a Loě působili spolu v této funkci až do roku 1767, nadpočetný Winckler roku 1761 od úřadu uprchl.¹¹⁰²

V roce 1754 byl počet nadpočetných rozšířen na dva. Tím druhým se stal Jan František Beer, jenž tu působil krátce, asi dva roky. Stabilnější posilou byl Josef Koller, jenž přišel v roce 1755 a byl u úřadu až do začátku 60. let.¹¹⁰³ Koncipisté-akcesisté se objevují sice již v Blümegenově rozkladu z 23. ledna 1752,¹¹⁰⁴ ale personální události roku 1752 je převedly mezi řádné nebo nadpočetné. Přesto úřad osoby tohoto druhu potřeboval. Během let 1752–1753 postupně přišli akcesisté František Josef Unterberger, František Dominik Hülseberg, Ludvík Josef Zábalský¹¹⁰⁵ a Josef Sebastián Mička.¹¹⁰⁶ Tito čtyři setrvali v tomto zařazení celý zbytek 50. let.¹¹⁰⁷ Mička, jenž přišel k úřadu v roce 1753, vedl po útěku Wincklera v únoru 1761 podací protokol, protože jeho spravováním byl principiálně pověřen nejmladší koncipista-akcesista.¹¹⁰⁸

¹⁰⁹⁴ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 10–11, extrakt, praes. 5. 3.

¹⁰⁹⁵ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 4–9; koncept relace z 31. ledna 1752.

¹⁰⁹⁶ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, nefol.; koncept z 30. 9. 1752 Wien, odpověď na dotaz reprezentace z 6. 5.

¹⁰⁹⁷ Jako kancelistu jej uvádí TK 1751; ustaven ve funkci byl reskriptem ze 4. března 1752 (MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 10–11; čistopis, praes. 5. 4.).

¹⁰⁹⁸ TK 1754.

¹⁰⁹⁹ TK 1753.

¹¹⁰⁰ MZA, B 1, sg. R 6/44, kart. 1514, fol. 18–24; žádost Josefa Sebastiána Mičky o místo akcesisty.

¹¹⁰¹ MZA, B 1, sg. R 6/35, kart. 1514, fol. 10–11; zmínka o jeho nedávné smrti v reskriptu z 21. července 1753 s reakcí na žádost jeho otce o plat po něm. Protože v jiných případech se takové žádosti vyřizovaly se zpožděním, pravěpodobně k ní došlo již v předcházejícím roce, čemuž také nasvědčuje to, že jeho jméno chybí v TK pro rok 1753. Protože se kalendář sestavoval na podzim 1752 a on byl jmenován 4. 3. (viz výše), jeho působení jako koncipisty lze omezit několika měsíci.

¹¹⁰² MZA, B 1, sg. G 95/1b, k 566, fol. 28v; v konceptu relace gubernia ke dvoru z 23. 5. 1767 s dobrozdáním k žádosti nadpočetného koncipisty Mičky o *adjutum*.

¹¹⁰³ TK 1754–1767.

¹¹⁰⁴ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 364, sloha 4 ex Mai 1752, nefol. List Blümegeny Haugwitzovi z 23. 1. 1752, Brno v souvislosti s reorganizací personálního stavu reprezentace; čistopis.

¹¹⁰⁵ Zábalský postoupil z místa kancelisty, ale titulární kalendáře jej stále jako kancelistu vedou (viz TK 1754–1759).

¹¹⁰⁶ Viz extrakt reskriptu z 13. října 1753 (MZA, B 1, sg. R 6/44, kart. 1514, fol. 25–26; praes. 17. 10.).

¹¹⁰⁷ TK 1754–1761.

¹¹⁰⁸ Ustaven jako nadpočetný koncipista byl reskriptem z 18. října 1753 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, k 566, fol. 26–27; opis jeho žádosti).

Změna nastala po útěku Wincklera, kdy byl na místo nadpočetného koncipisty ustaven František Dominik Hülseberg. Místo druhého nadpočetného nebylo obsazeno, protože Unterberger i Mička jsou vedeni stále jako akcesisté.¹¹⁰⁹ Ale v této době je obtížné oddělit nadpočetné a akcesisty, protože jejich titulatura kolísá. Od roku 1764 působil František Josef Unterberger jako nadpočetný koncipista u taxovního úřadu, stejně tak je ale označen i Josef Sebastián Mička, jenž navíc vedl podací protokol.¹¹¹⁰

V roce 1768 nastala změna, která vyvolala posun v úředním pořadí. První a nejstarší koncipista Valentin Leschitzký se stal sekretářem¹¹¹¹, na jeho místo postoupil Loë a druhým řádným se nyní stal Hülseberg, také žadatel o sekretářské místo. Přibližně ve stejnou dobu téhož roku postoupil Josef Sebastián Mička, dosavadní správce podacího protokolu, na místo radního protokolisty.¹¹¹² V tomto okamžiku mělo gubernium k pomoci sekretářům jen dva činné koncipisty, protože nadpočetný Unterberger působil u taxovního úřadu. Jen částečnou pomocí byl nový akcesista Vincenc Lenkart, jenž jinak vedl podací protokol.¹¹¹³

V roce 1769 se po úmrtí Lilienthala stal Unterberger novým taxátorem¹¹¹⁴ a mezi koncipisty se objevil jako náhrada za něj nadpočetný Antonín František Schrötter.¹¹¹⁵ V březnu následujícího roku však umírá nejstarší koncipista Petr Loë¹¹¹⁶ a na místo nejstaršího a prvního koncipisty postupuje Hülseberg. Jako nový přichází Jan Hausknecht, jenž jako nejmladší koncipista přebírá od Lenkarta vedení podacího protokolu a navíc se v roce 1771 stává adjunktem translátora.¹¹¹⁷ Čtveřice Hülseberg, Lenkart, Schrötter a Hausknecht působila nějakou dobu (asi dva roky) společně, jen mezi ně přišel v roce 1772 jako pátý Jiří Josef Mader,¹¹¹⁸ zřejmě jako reakce na zvětšující se počet expedít.

Ze stejných důvodů bylo u úřadu systemizováno místo čtvrtého sekretáře, jímž se stal na začátku roku 1773 nejstarší koncipista František Dominik Hülseberg.¹¹¹⁹ Kromě obvyklého posunu doplňoval v tom roce nyní již pěti koncipistů Jan Michael Jahn, dříve kancelista-akcesista.¹¹²⁰ Nejstarším byl v tomto okamžiku Vincenc Lenkart, jenž měl nyní výhodnou pozici pro další úřední postup.

Ten nastal, když se v roce 1774 kvůli zdravotním potížím Mičky uvolnilo místo radního protokolisty. O místo požádali všichni koncipisté mimo Madera, a také kancelista Lobstein, ale gubernium z uchazečů pochopitelně vybralo Lenkarta.¹¹²¹ Připomeneme-li si, že se objevil u úřadu nejprve v roce 1767 a po šesti letech postoupil do funkce řádného oficianta,

¹¹⁰⁹ TK 1762–1764.

¹¹¹⁰ TK 1765–1768.

¹¹¹¹ Jmenován v květnu (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 100–104; čistopis dekretu od dvorské kanceláře z 28. 5. (praes. 7. 6.) i čistopis dekretu od dvorské komory z 15. (praes. 17.) 6. v téže věci.

¹¹¹² MZA, B 1, sg. G 95/10, kart. 569, fol. 2–3; čistopis dvorského dekretu z 15. 4., praes. 5. 5.; přísahu skládal 6. 5. (tamtéž, fol. 4–5).

¹¹¹³ TK 1769.

¹¹¹⁴ V červenci 1769 (MZA, B 1, sg. G 95/14, kart. 569, fol. 14–15; orig. dekretu z 19. 7., praes. 5. 8.).

¹¹¹⁵ TK 1770.

¹¹¹⁶ Zemřel 13. 3. 1770 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 150–151; v Lenkartově žádosti o místo a plat druhého koncipisty).

¹¹¹⁷ TK 1771–1772.

¹¹¹⁸ TK 1773.

¹¹¹⁹ Jmenován byl dekretem z 14. ledna 1773 (MZA, B 1, sg. G 95/28, kart. 569, fol. 20–21; čistopis dekretu praes. 7. 2.).

¹¹²⁰ TK 1774.

¹¹²¹ Na sezení 3. září 1774 (MZA, B 1, kn. 64, sezení č. 68); MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 41; koncept dekretu Lenkartovi z téhož dne.

měl za sebou nebývale rychlou kariéru oproti jiným úředníkům sloužícím dlouho bez platu. A to ještě není vše, v roce 1778 byl jmenován titulárním sekretářem.¹¹²²

Pětici sice doplnil v roce 1774 bývalý kancelista-akcesista Jan Ludvík Lobstein, ale jen na velmi krátký čas, protože v roce 1775 zemřel.¹¹²³ Téhož roku také odešel Hausknecht,¹¹²⁴ takže kolektiv koncipistů se zúžil na tři osoby (Mader, Schrötter, Jahn) a nebyl doplněn na původní počet. V roce 1776 sice přišel bývalý kancelista-akcesista Jan Antonín Katzer,¹¹²⁵ ale když byl v roce 1778 Schrötter jmenován titulárním sekretářem, zbývaly opět tři osoby. I přes snahy o zrušení koncipistů jako úřednické kategorie, zůstali jimi Mader, Jahn a Katzer, kteří přešli do josefínské doby. Zmenšení jejich počtu bylo zřejmě důvodem, že nyní již nejmladší koncipista nevedl podací protokol, ale touto prací byl pověřen kancelista Josef Alois Hartwig.¹¹²⁶

Omezení počtu koncipistů pravděpodobně souvisí se snahou dvora zrušit tuto hodnostní kategorii koncipistů vůbec jako nepotřebnou a v důsledku toho vedoucí k úspoře nákladů. Tato tendence se objevila již roku 1773 a vrcholila personálním a platovým statutem roku 1778, v němž žádní nebyli systemizováni.¹¹²⁷ Moravské gubernium proti tomuto úmyslu vytrvale protovalo a argumentovalo právě variabilitou použitelnosti koncipistů, kteří vykonávali potřebné činnosti nejrůznějšího druhu a byli jen obtížně zastupitelní. Reforma personálu nebyla však zavedena do praxe, takže koncipisté jsou nadále uváděni i po roce 1778 v titulárních kancelářích.

Vedení podacího protokolu

Úkolem koncipistů take bylo vedení podacího protokolu. V personální systemizaci gubernia nebylo místo protokolisty podacího protokolu vyměřeno, a proto muselo toto místo být obsazeno někým z kancelářského personálu.¹¹²⁸ Jeho vedení bylo spojeno zpravidla s nejmladším z koncipistů-akcesistů, což jistým způsobem vypovídá o tom, jaké vážnosti se tento protokol těšil u úřadu a za jak důležitý jej tam považovali. Služebně nejmladší koncipista se teprve zapracovával do úřední činnosti a nutně mu musely být svěřovány jednoduché úkoly, při jejichž plnění mohl zkazit jen málo. Ale to jistě platilo pouze zpočátku, protože mohdy zůstával tento akcesista na svém místě několik let, takže byl již dostatečně spjatý s úřadem, aby ovládl dokonale vedení podacího protokolu. Když za jeho vedení přišel jiný (a mladší) koncipista-akcesista, neznamenalo to, že mu jeho spravování okamžitě předával, ale zůstal s ním spojen do té doby, až sám dosáhl jiného místa. Potom byl vedením opět pověřen nejmladší z koncipistů-akcesistů.

Nicméně propojenost spravování podacího protokolu s nejmladším koncipistou-akcesistou, zpravidla neplaceným členem kanceláře, jenž mohl kdykoliv odejít, je poněkud

¹¹²² MZA, B 1, sg. G 95/43, kart. 570, fol. 2–3. Toto jmenování mu pomohlo spíše společensky než platově. Ten zůstal stejný, stejně jako vedení radního protokolu.

¹¹²³ Zemřel 2. prosince 1775 (MZA, B 1, sg. G 95/33, kart. 569, fol. 53; koncept relace ke dvoru s informací o jeho úmrtí). Uveden pouze v TK 1775.

¹¹²⁴ Důvody jeho odchodu jsou nejasné. K jeho osobě viz také kapitola Nástup k úřadu.

¹¹²⁵ MZA, B 1, sg. G 95/35 – udělení místa třetího koncipisty Janu Antonínu Katzerovi, dosavadnímu aktuárovi dvorské nadační komise 1776–1779.

¹¹²⁶ TK 1776–1783.

¹¹²⁷ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 593.

¹¹²⁸ Plyne to i z listu nejvyššího kancléře Chotka prezidentovi gubernia Schrattenbachovi 4. června 1766 (MZA, B 1, sg. G 95/8, kart. 568, fol. 4–5).

zvláštní. Od roku 1778 jej dokonce vedl kancelista, sice vyšší třídy a tedy osoba se zkušenostmi, ale přece jen ve služebním postavení pod koncipisty. Změna v chápání funkce podacího protokolu a dosud zavedených a ustálených zvyklostí nastala od poloviny roku 1781. Tehdy se čísla přidělená protokolem stala identifikačním znakem písemnosti, podle něhož jsou zapisovány do radního protokolu.

První bezpečně známou osobou spojenou s vedením podacího protokolu byl Jan Antonín Winckler, v době příchodu k úřadu v roce 1753 nejmladší koncipista. Zapisoval do něj až do svého svévolného odchodu v únoru 1761, přestože přišlo několik dalších akcentistů. Ve vedení pokračoval Josef Sebastian Mička, jenž přišel k úřadu sice již na podzim 1753, ale stále figuroval na posledním místě seznamu koncipistů. Jeho jméno spojuji s podacím protokolem od roku 1762 také titulární kalendáře.¹¹²⁹ Když se Mička stal v dubnu roku 1768 radním protokolistou,¹¹³⁰ nastoupil na jeho místo Vincenc Lenkart, také nejmladší koncipista, jenž postoupil na místo nadpočetného koncipisty jako bývalý kancelista rektifikační komise. Vedl tento protokol v letech 1768–1770.

Pak se stal skutečným koncipistou a předal jeho vedení nadpočetnému a nejmladšímu Janu Hausknechtovi, jenž do něj zapisoval v letech 1770–1775. Ten se stal v roce 1771 také adjunktem translátora. Vedl jej ale i v době, kdy nastoupil jako koncipista-akcesista Jan Michal Jahn a po něm Jan Ludvík Lobstein. Zřejmě příležitostně u něj působil před rokem 1771 také nadpočetný kancelista Václav Drottner, jak říká ve své žádosti o místo nadpočetného koncipisty.¹¹³¹

Podací protokol po Hausknechtovi vedl Jahn, jenž v té době byl zase nejmladším sloužícím koncipistou, protože Lobstein se už u gubernia nevyskytoval. Jahn do něj zapisoval v letech 1775–1778 a vedl jej dále i tehdy, když přišel nový koncipista-akcesista Jan Křtitel Katzer. Jahn získal roku 1778 placené místo řádného koncipisty, ale vedením podacího protokolu se nestal nejmladší koncipista Katzer, ale kancelista Hartwig. Bylo to zřejmě způsobeno omezeným počtem koncipistů souvisejícím se snahami dvora o zrušení této funkce. Hartwig vedl potom podací protokol do přeměny úřadu na moravsko-slezské gubernium.¹¹³²

NIŽŠÍ PERSONÁL

Kancelisté

Kancelisté byli primárně určeni k psaní písemností a jejich různých příloh. Na nich ležela tíha této zdlouhavé a jednotvárné, avšak pro úřad nepostradatelné činnosti, protože svou prací dávali konečnou podobu expedovaným písemnostem. Z kancelářského personálu byli nejpočetnější a jejich množství se stále zvětšovalo.

Pro kancelisty snad více než pro jiné bylo zvláště významné služební pořadí (*Rang*), v němž byli seřazeni podle svého fungování u úřadu. Jím se totiž řídil jejich služební postup a s ním související plat i jeho výše. I přes výzvy panovnice, že mají být preferovány šikovné a schopné osoby, představovala pro kancelisty pozice ve služebním pořadí jistotu postu-

¹¹²⁹ Tak to vyplývá z jeho žádosti o příplatek z roku 1767 (MZA, B 1, sg. G95/1b, kart. 566, fol. 26–27).

¹¹³⁰ Dne 15. dubna byl pověřen vedením radního protokolu (MZA, B 1, sg. G 95/8, kart. 568, fol. 7; v relaci gubernia ke dvoru z 10. 6. 1768; koncept).

¹¹³¹ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 18–20; čistopis.

¹¹³² Viz titulární kalendáře pro léta 1762–1783.

pu i toho, že nebudou při obsazování uvolněného místa přeskočeni. Nejvyšší zeměpanský úřad jej považoval za stabilizační faktor kanceláře a neopominul upozornit dvorské úřady, když se zmýlili v pořadí osob.¹¹³³

Základ personálu pro písařské činnosti tvořili placení kancelisté, nazývaní také jako skuteční (*wirkliche*). Byli to lidé, kteří již delší dobu u úřadu působili a z toho důvodu disponovali rozsáhlými zkušenostmi s přepisováním konceptů na čisto. Významnou kvalifikací pro jejich práci musel být úhledný a čitelný rukopis, protože expedované písemnosti nemohly adresátovi způsobovat potíže tím, že by je nemohl přečíst. Neméně důležitá byla pro jejich práci také zvýšená míra trpělivosti, která zaručila stále stejnou úroveň písma i v rozsáhlejších textech.

Mimo těchto skutečných působili u úřadu také neplacení kancelisté, nazývaní nadpočetní (*supernumerarii*) nebo akcesisté. Jen s jejich pomocí mohl úřad zvládnout potřebnou písařinu, protože zastupovali nebo nahrazovali skutečné kancelisty všude tam, kde bylo potřeba. Představovali také zálohu pro obsazení uvolněného placeného místa, protože během let získali potřebné zkušenosti a mohli okamžitě zastoupit osobu, která odešla nebo zemřela. U kancelistů není znám případ, že by na uvolněné placené místo přišel někdo zvenčí¹¹³⁴ a narušil služební pořadí. Zpočátku své činnosti u úřadu pracovaly tyto osoby bez platu, po několika odsloužených letech dosáhli někteří z nich na různé výpomoci, příplatky (*adjuta*) nebo penze. Jejich zdrojem mohl být komorní rozpočet, taxovní úřad, ale častěji jiné fondy (např. komerční), při nichž jako pomocný personál působili.

Také rozlišení mezi nadpočetnými kancelisty a kancelisty-akcesisty je mnohdy obtížné, protože v písemnostech nejsou označováni důsledně. Především v době reprezentace se oba termíny zaměňují, později termín nadpočetní již není tak frekventován. Jako akcesisté jsou většinou jmenováni ti, kteří právě přicházejí k úřadu a stojí na samém počátku úřední kariéry nebo u něj působí jen několik málo let. Ti, kteří jsou označováni jako nadpočetní, obvykle již disponují nějakým příplatkem nebo penzí. Proto lze obecně konstatovat, že nadpočetní stojí služebně výše a že od nich vede cesta k placenému místu.¹¹³⁵

Povinnosti kancelistů zachycuje instrukce z roku 1745 ve 12 bodech, instrukce z roku 1764 sice pouze v devíti, ale rozdílů jsou malé. Plných osm ustanovení je textově takřka identických, pouze vykazují kosmetické změny.¹¹³⁶ Starší instrukce úředníky tohoto zařazení nazývá ingrosisty, zatímco mladší norma používá slovo kancelisté. Tam, kde byl dříve uveden kancléř, jmenuje mladší ředitele kanceláře, protože u deputace, reprezentace nebo gubernia nebyl kancléř ustaven. Rozdíl v počtu bodů vyplývá ze změněných poměrů. V mladší instrukci pochopitelně nenajdeme jeden starší bod proto, že se týká expedic v soudních záležitostech (§ 11), jimiž se již náš úřad nezabýval. Dvě ustanovení (§ 5, 6) instrukce z roku 1745 se týkají opisů pořizovaných pro strany, přičemž se zde upravují práva nadpočetných. Měli za odměnu pořizovat ty opisy, které by se nestihly v řádných úředních hodinách. Tato ustanovení nebyla do nové instrukce přejata zřejmě z toho důvodu, že

¹¹³³ Například při mylném pořadí kancelistů v personálním statutu z roku 1778 okamžitě na chybu upozornili, protože na pořadí záležel služební postup (ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, fol. 152–154; relace účetnímu dvoru (Hofrechenkamer) z 11. dubna 1778).

¹¹³⁴ Pouze v roce 1749 přišel z Vídně k reprezentaci kancelista Simoni, jenž ale již měl svůj plat.

¹¹³⁵ Tomu odpovídá také rozdělení kancelistů z roku 1778 na placené, nadpočetné a akcesisty (viz MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 480–482).

¹¹³⁶ Koherence mezi instrukcemi 1745 a 1764: Body 1, 2, 3, 4 jsou v obou totožné, 8 = 6, 9 = 7, 10 = 8, 12 = 9.

opisy pro strany jsou spíše spjaty se soudním řízením. Také jsou v těchto dvou ustanoveních chápány jako paralelní s expedicemi ve veřejných věcech, jež mají před nimi přednost.

Obě instrukce se ve vymezení jejich povinností shodují. Nadřízeným kancelistů byl expeditor, jenž jim rozděloval práci. Přitom měl dbát na to, aby jednoho před druhým nepřednostňoval a práci rozděloval spravedlivě a rovnoměrně. Po vyhotovení čistopisu měl přepsané kolacionovat s tím, komu práci přidělil. Expeditor také kontroloval docházku. Jemu se měli kancelisté omlouvat, když se ze závažných důvodů nemohli objevit v kanceláři. K povinnostem expeditora patřilo referovat řediteli kanceláře o absencích jednotlivých kancelistů a jejich důvodech.

Kancelisté si měli v kanceláři počínat slušně a klidně, pilně a usilovně pracovat a neztrácet přitom úřední čas zbytečnými nebo nepotřebnými hovory a tlacháním (jímž ty, kteří chtějí pracovat, jenom zdržují a kvůli němuž se dělají chyby). Měli řádně dodržovat nařízenou pracovní dobu; kdyby ale z důvodu četných a neodbytných záležitostí nedostačovala, potom mají, zejména skuteční kancelisté, ale i další, vykonat příkazané práce i mimo ni (instrukce to chápou jako samozřejmost). Být k dispozici mimo vyměřené hodiny platilo i pro práce u komisí. Instrukce vyžadovaly, že tyto činnosti nesmějí být v žádném případě přikázány osobám stojícím mimo kancelář (*extraneis*) a nejsou v přísaze.

Kancelisté si v principu nesměli v žádném případě brát žádné úřední spisy domů, pouze když to vyžadovaly okolnosti (kvůli nemoci nebo z jiných důvodů). Mělo se tak stát s vědomím expeditora. Instrukce kancelistům také výslovně zdůrazňuje to, co platí pro veškerý kancelářský personál (i bez přísahy), sice, aby obsah každé expedice, co jim přijde do ruky, drželi v tajnosti. Také neměli do kanceláře vpouštět nikoho zvenčí. Kancelisté se také nesměli nechat najímat různými stranami za solicítory.

Mezi placenými a nadpočetnými se neměl dělat rozdíl v trvání pracovní doby, nadpočetní přitom byli oprávněni za opisy vyhotovené v kanceláři pro strany vyžadovat adekvátní zaplacení. Nejmladší z nadpočetných měl vždy zastávat místo rolisty. Tento úředník nosil *expedita* příslušným osobám k podpisu. Měl tak činit pilně a usilovně a bez všeho odpočinku urychlovat expedici. K podepsání ale neměl písemnosti roznášet otevřené (veřejně), nýbrž zapečetěné v obalu.¹¹³⁷

Pracovní dobu v kanceláři připomínaly obě instrukce, ale v jejím časovém vymezení se mírně lišily. Zatímco dopolední pobyt kancelistů v úřadě od devíti do dvanácti stanovaly obě stejně, odpoledne měli být kancelisté v práci podle starší z nich od dvou do pěti, podle nové až od tří do šesti. Pracovní doba činila v obou případech celkem šest hodin. Můžeme se jen domnívat, co bylo příčinou tohoto posunu. Nabízí se vysvětlení, že polední přestávka snad nebyla dostatečně dlouhá a mohla způsobovat odpolední pozdní příchody.¹¹³⁸

I když to instrukce výslovně nezmiňují, plyne z různých zmínek, že kancelisté byli nabádáni, aby docházeli do kanceláře také o nedělích a zasvěcených svátcích („*an den nicht dispensirten Feiertagen*“), a to především proto, aby zvládli expedice, které nesnesou odkladu. Potom si panovnice uvědomila, že jim to ztěžuje, aby mohli navštěvovat bohoslužby. Proto pozměnila svůj příkaz v tom smyslu, že v tyto dny mají být v kanceláři přítomni alespoň jeden nebo dva z kancelistů, kteří předtím musejí navštívit pobožnost, přičemž

¹¹³⁷ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. VI, § 1–9.

¹¹³⁸ Viz dále hlášení expeditora Steinera o píli personálu z roku 1760.

v přítomnosti v úřadu se mají střídat. Ostatní byli od návštěvy kanceláře v tyto dny zcela osvobozeni, ale představený úřadu měl věnovat pozornost tomu, zda v tyto dny skutečně navštěvují Boží služby a slyší kázání. O běžných svátcích („*an den dispensirten Feiertägen*“) se měli nadále kancelisté v kanceláři objevovat, avšak dopoledne až v 10 hodin, aby se nemohli chopit příležitosti, že by se vyhnuli návštěvy pobožností.¹¹³⁹

První kancelisté deputace byli jmenováni na Blümegenův návrh ze 13. července dekretem české dvorské kanceláře z 1. srpna 1748.¹¹⁴⁰ Navržené osoby si Blümegen vybral z personálu tribunálu, kde dosud všichni působili. Titulární kalendáře je označují jako ingrosisty, ale je to jen jiný název. Podle pořadí v titulárním kalendáři pro rok 1748 si Blümegen vybral zřejmě velmi zkušené osoby. K deputaci tedy přešli a dekretem z 30. července 1748 byli aprobováni jako kancelisté čtyři placení tribunální ingrosisté, totiž Antonín Eberhard (u tribunálu ve služebním pořadí první), Filip František Gotzinger (u tribunálu druhý), Antonín Ignác Möller (třetí), a Antonín František Heinrich (pátý). Přecházející úředníci si navíc nadále ponechali své dosavadní platy a jiné taxy v plné výši. Tyto čtyři placené doplnili dva nadpočetní František de Paula Scheüre (u tribunálu 13) a František Jägermann (17), kteří měli dostávat příspěvek z komorního fondu každý po 100 zl.

Není ale jasné, nakolik byl jejich přechod striktní a zda nepůsobili ve prospěch obou institucí. Především to připadá v úvahu během prvních měsíců existence nového úřadu, tedy v době před začátkem nového vojenského roku (1. listopadu), kdy ještě deputace nebyla zahlcena tou činností, jež se jí předepisovala právě od tohoto data. Titulární kalendář je totiž uvádí jak u deputace tak také i u tribunálu¹¹⁴¹ a vyúčtování komorní pokladny za druhé čtvrtletí vojenského roku 1749 (od 1. února do konce dubna) je vede pod tribunálem.¹¹⁴²

Když se v květnu 1749 deputace přeměnila na reprezentaci a komoru a úřadu připadla mimo finančních věcí i správa záležitostí politických, které k ní byly převedeny od tribunálu, dosavadní počet šesti kancelistů již nemohl dostačovat zvýšené úřední činnosti. Většina projednávaných záležitostí, jichž bylo nyní více, následně vyžadovala další expedované písemnosti, a proto se muselo také zvětšit množství personálu k tomuto účelu.

Pro nový úřad bylo od roku 1749 systemizováno osm řádných (placených) kancelistů, kteří byli rozděleni do tří platových tříd takto: první čtyři měli pobírat 450, další dva 400 a zbylí dva 300 zl. ročně.¹¹⁴³ Jejich plat ale sestával ze součtu dvou zdrojů, z komorní pokladny a taxovního úřadu.¹¹⁴⁴ Lehce bychom se mohli zmýlit, kdybychom se spolehli pouze na kamerální rozpočty z první poloviny 50. let, jež uvádějí třídy 4 × 200, 2 × 150 a 2 × 50 zl. Teprve až rozpočet pro rok 1757 připomíná, že vedle peněz z komorní pokladny také každý z nich pobíral dalších 250 zl. z taxovního fondu.¹¹⁴⁵

¹¹³⁹ Dekrety od *Oberste Justizstelle* z 18. prosince 1766 a stejného obsahu z dvorské kanceláře 20. prosince. Tento příkaz byl předán na všechna úřední místa v zemi (MZA, B 1, sg. G 95/6, k 568, fol. 2–8).

¹¹⁴⁰ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis dekretu.

¹¹⁴¹ TK 1749.

¹¹⁴² MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 12–40.

¹¹⁴³ Podle rozhodnutí komise u dvora ze 14. května 1749 (ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, nefol.).

¹¹⁴⁴ Tak vyplývá z personální a platové systemizace, která byla přílohou reskriptu z 24. května 1749 (MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 16–19).

¹¹⁴⁵ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 1512–159.

Rozdělení kancelistů do jednotlivých tříd a první personální složení písárny na počátku fungování reprezentace a komory¹¹⁴⁶

platová třída	kancelisté
4 × 450 zl.	Antonín Eberhard Antonín Möller Antonín Heinrich Maxmilián Benedikt Továrek
2 × 400 zl.	František Josef Pürner František de Paula Scheüre
2 × 300 zl.	František Xaver Schubert František Jägermann

Mezi placené kancelisty musíme započítat ještě devátého Alberta Františka Simoniho, jenž přešel k reprezentaci z Vídně se svým platem.¹¹⁴⁷ Personální složení placených kancelistů postupně procházelo změnami, když odešel nebo častěji zemřel některý z nich. Až do uprázdněného místa se pak posunulo celé služební pořadí, čímž se uvolnilo poslední placené místo a na ně postoupil některý z nadpočetných kancelistů. Obměny ale nebyly zas tak časté, kolektiv placených se proměňoval postupně a některé časové periody byl personálně stabilní.

Většími změnami procházel sbor akcesistů. Už na počátku svého trvání měla reprezentace a komora v personálním statutu ustaveného jednoho nadpočetného, Jana Bedřicha Demutha,¹¹⁴⁸ jenž jako nejmladší zastával funkci rolisty.¹¹⁴⁹ Již během roku 1749 si úřad přibral dalších pět osob, sloužících jako neplacení, sice Jana Chrysostoma Bruckmanna, Alberta Františka Simoniho, Maxmiliána Leopolda Datschitzkého, Josefa Jana Schrauba a Karla Leopolda Hauptmanna, jenž se po složení zkoušky stal rolistou.¹¹⁵⁰ Skutečný počet kancelistů tedy byl po složení kancelářských zkoušek 14 osob, z tomo osm placených a šest neplacených.

Tento stav platil pro počáteční léta, ale počet neplacených (akcesistů) se začal zvětšovat. Důvodem byla jistě zvětšující se agenda a z ní vyplývající stesky na množství písárny, která mohla být zvládnuta právě přijutím neplacených sil. Ospravedlnění k tomu reprezentace měla v povolení panovnice k přijutí šikovných osob, které by se zacvičily do úřední činnosti a byly příslibem pro budoucnost.¹¹⁵¹ Již v roce 1751 přišli čtyři noví neplacení

¹¹⁴⁶ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 18r. Mezi jmény nenalezneme kancelistu Gotzingera, původně jmenovaného k deputaci. Při úvahách o personálním složení reprezentace jej prezident Blümegen nenavrhuje (viz Vznik reprezentace a komory), takže s ním z nějakého důvodu nepočítá. Gotzinger nakonec zůstal u tribunálu, mezi jehož personálem jej také uvádí TK 1750. Důvodem Blümegenovy rezignace na jeho služby může být vysoký věk, protože kalendář pro další rok jeho jméno již nezmiňuje (viz TK 1751).

¹¹⁴⁷ MZA, B 1, sg. R6/20, kart. 1513, fol. 2–4.

¹¹⁴⁸ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 18r.

¹¹⁴⁹ Tak jej uvádí TK 1750.

¹¹⁵⁰ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 11–13; podání expeditora Katzera z 26. ledna 1750 o pílí za druhé pololetí 1749. Tito nadpočetní teprve stáli před složením zkoušky. Bohužel další Katzerova hlášení nejsou již tak podrobná, zmiňuje se jen všeobecně, že veškerý jemu podřízený personál je pilný.

¹¹⁵¹ Viz kapitola Nástup k úřadu.

(Ludvík Josef Záblatský, Jan Nepomuk Steiner, František Antonín Hantke z Brudníku a Jan Wolfgang Svoboda), takže kancelistů bylo nyní 17. Ale ne všichni vytrvali. Jen s některými osobami se setkáváme dále, když postupují jako kancelisté ve služebním pořadí. Některé výjimečně zachytíme dokonce i na vyšších úředních postech (například Steiner se stal expeditorem), zatímco jiná jména se jen mihnou titulárními kalendáři. Jejich nositelé si zřejmě hledali kariéru jinde.

Množství nadpočetných kancelistů ale nebylo zcela neomezené a úřad si jich nemohl brát libovolný počet, i když by jich jistě dokázal zaměstnat více. Svůj krok by odůvodnil stále vzrůstající agendou a potřebou zvládnout z toho vyplývající zvýšený počet expedit. Důvody byly ekonomické povahy a vyplývaly z postupně se prosazujícího zvyku, že se s nadpočetnými začalo spojovat pravidelné vyplácení nějaké výpomoci (*adjutum*). Jejich nekontrolované množství by tak vytvářelo tlak na erár, aby jim poskytoval alespoň nějaké finanční přílepení. Toho dokladem je dekret z 21. května 1768, jímž projevila panovnice vůli, že chce mít u gubernia nadále jen tři nadpočetné kancelisty, kteří mají až do získání řádného platu pobírat každý 100 zl. jako roční výpomoc, zatímco další již nejsou vítáni.¹¹⁵²

Tři platové třídy zůstávaly v platnosti po celou dobu trvání reprezentace a komory, ale již v komorním rozpočtu na rok 1760 se objevují dvě nové mzdy po 150 zl., vyplácené z taxovního úřadu, jedna pro Jana Antonína Seyssera, zatímco druhá je neobsazená.¹¹⁵³ Jen o něco mladší hlášení expeditora Steinera o pili personálu uvádí mezi placenými Seyssera a také Jana Flossmanna,¹¹⁵⁴ kancelisty, kteří ve služebním pořadí zaujímají místa právě za placenými. Protože se tato platba objevuje i v dalších rozpočtech, lze mít za to, že takto vznikala další platová kategorie, která byla systemizována při další institucionální změně.

Ta nastala roku 1763, kdy přeměnou reprezentace na gubernium byla také upravena kamerální platová a personální systematika. Hodnota platu byla nyní sice původní velikosti jako dřív, ale základ byl utvořen součtem prostředků z komorní pokladny a taxovního úřadu. Protože komorní rozpočet již nerozlišuje skladbu platů od obou výplaten, lze se domnívat, že od této doby úředníci pobírali své odměny z jednoho místa. Také instrukce z roku 1764 pro kancelářský personál (navržená guberniem), předepisuje taxátorovi, aby odvedl vybrané prostředky komorní pokladně.¹¹⁵⁵ Snad díky spojení prostředků z obou pokladen byla systemizována další (čtvrtá) platová třída, do níž připadli dva zmínění kancelisté Seysser a Flossmann, kteří předtím pobírali plat pouze od taxovního úřadu.

Kategorie byly nyní tyto: 4 à 450 zl., 2 à 400 zl., 2 à 300 zl. a 2 à 150 zl., celkem deset systemizovaných platů. Jedenáctým placeným zůstával Simoni, který pobíral penzi ve Vídni.¹¹⁵⁶ Od vojenského roku 1769 (od 1. listopadu 1768) se pozvolna začala vytvářet další platová kategorie, protože panovnice v květnu 1768 rozhodla o vyplácení třem nadpo-

¹¹⁵² MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 2–4; opis dvorského dekretu, praes. 7. 6. 1768, (je v knize deklaratorií). Konkrétně se jednalo o Antonína Františka Cechu, Jana Kapistrána Cechu a Dominika Böhmstättenu, přičemž schválené *adjutum* jim mělo být vypláceno od 16. května jako od data rozhodnutí panovnice (MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 23–24; čistopis dekretu od dvorské komory, p. 25. 6.).

¹¹⁵³ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 213v.

¹¹⁵⁴ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479.

¹¹⁵⁵ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. III, § 3.

¹¹⁵⁶ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 282–297; kamerální systematika pro 1763, doručena do Brna dekretem 19.(30.) 4. 1763.

četným každému po 100 zl.¹¹⁵⁷ Jejich počet sice v následujících letech kolísal, ale platba již zůstala zachována a například v roce 1770 byli touto sumou vyplaceni celkem čtyři, čímž počet honorovaných kancelistů dosáhl čísla 15,¹¹⁵⁸ což bylo nejvíce před další platovou změnou. K ní došlo v roce 1778, když byl rezolucemi z 26. února a 20. června počet kancelistů systemizován na 18 placených. Nové rozdělení se poprvé objevilo v kamerálním rozpočtu pro vojenský rok 1779. Kancelisté byli nyní nově rozděleni do šesti platových kategorií po 3 osobách s mírným navýšením platů: 3 à 500 zl., 3 à 450 zl., 3 à 400 zl., 3 à 350 zl., 3 à 300 zl. a 3 à 150 zl.¹¹⁵⁹

Jednotlivým osobám bylo různě podle jejich dosavadního platu přidáno tolik, aby dosáhli na plat nových tříd. Přitom ale kancelistům s nejvyšším dosavadním platem 450 zl., kteří měli od nynějška pobírat 500 zl., bylo přidáno 50 zl., ale to bylo méně než osobám v nižších třídách. Nejvíce, a to celých 200 zl., dostal přidáno Antonín Klein, pracující u registratury a původně pobírající 150 zl., jemuž plat vyskočil na 350 zl., Josef Schettel, dosud užívající „extra“ plat 150 zl. původně jako dveřník u komercií, jenž také dosáhl na 350 zl., a také nadpočetní kancelisté Antonín Beck, Josef Bruckmann a Florián Friedrich, kteří do této doby požívali zvláštní plat 100 zl. a od nynějška pobírali 300 zl.¹¹⁶⁰

Nebylo ale přidáno všem. Problém spočíval v různém počtu osob v platových třídách. Zatímco například dřívější nejvyšší platová třída zahrnovala čtyři osoby, nově bylo 18 osob rozděleno do šesti tříd po třech a tolik osob měla nyní první třída s nárokem na přídavek. Z toho je jasné, že čtvrtý kancelista (Svoboda) v původní první platové třídě zůstal na svém platu, jenž byl zároveň normou pro nižší třídu, takže nedostal přidáno. Není jasné, jak velkou útěchou mu bylo, že se zároveň stal nejvýše služebně postaveným v nižší třídě, takže byl první na řadě při naskytnutím se funkčním i platovém postupu. Podobně tomu bylo i u Pflauma, jenž zůstal ze stejné příčiny na svém platu 400 zl.¹¹⁶¹

Příplatky byly platné již od 20. listopadu 1777, a protože konečné rozhodnutí přišlo v červnu 1778, byla suma vyplacena zřejmě v následujícím výplatním termínu. Kromě platů z komorní pokladny dostával každý kancelista (i nadpočetní a akcesisté) navíc ze stavovské pokladny 16 zl. a 40 kr. ročně.

Při této platové úpravě byla situace zjednodušena, protože původní penze, mimořádné platy a příplatky byly zrušeny. Také byla zrušena kategorie nadpočetných a bez řádného platu zůstávali jen dva akcesisté Blaihhutter a Schott s délkou služby u úřadu jen dva roky. Placených 18 kancelistů působilo beze změny u gubernia dál až do konce sledovaného období a většinou přešlo do moravsko-slezského gubernia. Jen počet akcesistů se zvýšil na sedm osob.¹¹⁶²

¹¹⁵⁷ MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 2–4; opis dvorského dekretu, praes. 7. 6. 68, (je v knize deklaratorií). Byli jimi Antonín František Cecha, Jan Kapistrán Cecha a Dominik Böhmstetten. (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 432–447; kamerální systematika pro 1769).

¹¹⁵⁸ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 452–465; kamerální systematika pro 1770.

¹¹⁵⁹ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 690–724; kamerální systematika pro 1779; zasláno dekretem z 21. ledna.

¹¹⁶⁰ Těchto 100 zl. pobírali jen do nastoupení do řádného stavu. Formálně jim tedy byla suma odebrána a nově získali plat 300 zl. Ve skutečnosti se jejich finanční situace zlepšila o 200 zl.

¹¹⁶¹ Byl služebně poslední v původní druhé třídě kancelistů s příjmem 400 zl. a nyní byl první ve třetí platové třídě.

¹¹⁶² Komorní systemizace uvádějí jen dva, ale titulární kalendáře z té doby mimo těchto dvou dalších pět.

Vyhotovováním expedovaných (finálních) písemností se ale nezabývali všichni kancelisté, kteří u úřadu byli. Mnozí z nich byli sice ve stavu, ale nepůsobili přímo v kanceláři, nýbrž byli vyděleni k různým dalším činnostem v jiných (specializovaných) částech nejvyššího zeměpanského úřadu (registratura, expedice, taxovní úřad, komise). V nich zůstávali pod dohledem někoho jiného, nikoli tedy expeditora, ale většinou oficianta, jenž vedl onu část úřadu, k níž byl kancelista přidělen.

Z dosti podrobného hlášení nového expeditora Steinera z 8. května 1760 o píli podřízeného kancelářského personálu¹¹⁶³ plyne takové rozdělení. Steiner hodnotil jen ty úředníky, jejichž práci mohl kontrolovat, o jiných pouze konstatoval, že pracovali v jiných odděleních. Z jedenácti placených kancelistů dva, Möller a Datschitzký, pracovali u registratury, Simoni potom v kanceláři *consessu in causis summi principis et commissorum*, (jenž byl od roku 1751 řízen reprezentací). Pro vlastní kancelářskou činnost zbývalo osm osob, o jejichž píli Steiner referoval. Avšak z tohoto počtu musíme ještě odečíst Továrka, jenž se zabýval opisováním protokolů z radních sezení a protokolů vojenské komise, které se posílaly ke dvoru, a také Flossmanna, činného u expedice (patrně k ruce expeditorovi). Tíha kancelářské práce tedy ležela na šesti placených kancelistech (Scheüre, Schubert, Bruckmann, Hauptmann, Svoboda a Seysser). Tento počet oslabovaly nemoce, nejen běžné, ale někdy i dlouhodobé.

Placeným kancelistům byli ku pomoci neplacení, jichž bylo tehdy šest. I tady musíme odečíst jednoho z nich, totiž Strichelia, jenž pracoval u taxátora. Ne všichni z neplacených ale byli již plně zapracovaní úředníci. Tak lze soudit jen o osobách na počátku seznamu, totiž u těch, kteří u úřadu sloužili již delší dobu. Úředníci totiž byli zásadně uváděni v pořadí podle odsloužených let. Jména výše psaných se obvykle po nějakém čase objevila mezi placenými kancelisty.

U osob na spodním konci seznamu to nelze přesně říct, šlo o osoby sloužící u úřadu relativně krátký čas (1 až 3 roky) a teprve se zapracovávají. Jména v dolní části se často měnila a některá se objevila mezi kancelisty jen krátkou dobu. Mnozí z nich vzali zavděk naskytnuvší se jinou pracovní příležitostí, když pravděpodobně sami zvážili, že dočkat se placeného místa je záležitost časově velmi dlouhá. V konkrétním případě Steinerova hlášení je nejistou osobou Jan Tuchenhard, jenž již delší čas chyběl. Kancelář se tedy mohla spolehnout na pomoc jen několika z nich, na Antonína a Jana Cechu, Dominika Böhmstättena a zřejmě dočasně na Josefa Obadala, jenž se v kanceláři později nevyskytuje.

Jak byli kancelisté rozděleni k různým činnostem, plyne také z dobrozdání expeditora Steinera z 1. prosince 1765 při úvahách o reformě kanceláře.¹¹⁶⁴ Z kancelistů první třídy, tedy z těch nejzkušenějších, pracovali přímo v kanceláři tři osoby, ale jen dva Scheüre a Schubert se zabývali běžnou kancelářskou činností. Naproti tomu Továrkova činnost byla přesně vymezena, když psal radní protokoly a protokoly vojenské komise, které se každý týden zasílaly ke dvoru. To mu muselo zabrat celý pracovní čas, protože v případě radních protokolů to znamenalo kultivovaně přepsat několik desítek stran z nejméně dvou sezení rady v týdně. Čtvrtý kancelista této třídy Möller pak pracoval v registratuře.

¹¹⁶³ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 476–479.

¹¹⁶⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, tabulkový přehled fol. 270–271.

Z kancelistů druhé třídy nebyl činný přímo v kanceláři nikdo. Simoni trvale pracoval u *consessu in causis summi principis et commissorum* (a požíval plat, jenž se vymykal poměrům v této třídě), Bruckmann byl činný u fundační komise a třetí z nich Datschitzký v registratuře. Zato oba kancelisté třetí třídy Hauptmann i Svoboda, stejně jako oba kancelisté čtvrté třídy Seysser a Flossmann byli zapojeni přímo do kancelářských prací.

Další pomoc pro zvládnutí jejich objem představovalo šest neplacených (nebo nadpočetných) kancelistů. Z nich čtyři pracovali přímo v kanceláři – Antonín Cecha bezplatně už 13 let, Jan Cecha 11 let, Pflaum pátým a Kubát třetím rokem. Ze zbývajících dvou Strichelius byl činný už 11 let bezplatně u taxovního úřadu a Böhmstätten stejnou dobu sloužil u expedice a přitom byl ku pomoci kanceláři.

Ze 17 kancelistů se běžnou kancelářskou prací zabývalo a přímo v kanceláři bylo k dispozici pouze 10 osob, na což upozornil Steiner sám ve svém dobrozdání. Další měli již speciálně vymezenou činnost, dva byli k dispozici registratuře, jeden byl u expedice, jeden u taxovního úřadu, jeden psal týdenní protokoly a dva byli činní někde jinde.

Z dobrozdání gubernia dvoru z 20. ledna 1772¹¹⁶⁵ můžeme pouhým sečtením jmen zjistit, že přímo v kanceláři působilo z tehdejších 20 kancelistů pouze 13 osob. Číslo se ale zmenší, když si přečteme registrátorovy poznámky, z nichž plyne, že nejstarší kancelista Továrek, jenž byl ustanoven k psaní protokolů zasílaných ke dvoru, kvůli svému stáří a nemoci už nemůže nic psát,¹¹⁶⁶ takže protokoly píše Fluck, působící u expedice. Nařízená činnost u komisí omezovala zase kancelistu Jahna, jenž byl z větší části v kanceláři nepřítomen, stejně jako Schuberta, který pracoval pro své stáří a nemoc¹¹⁶⁷ doma „*zum Behuf der Kantzlei*“. Zbývajících sedm působilo jinde, tři u registratury Datschitzký, Klein a Seysser), jeden u expeditora (již zmíněný Fluck), Simoni stále u *consessu in causis summi principis et commissorum* a dva u fundační komise (Jan i Josef Bruckmann). Počet kancelistů, kteří byli k dispozici pro psaní expedit, tedy musíme snížit přibližně o dvě osoby.

V roce 1774 byl nepoměr snad nejvíce zřetelný, z 22 osob celkem bylo v kanceláři činných jen osm (!), čímž expeditor Steiner vysvětloval zpomalování expedicí.¹¹⁶⁸ V dalším jeho rozkladu z podzimu téhož roku uvádí, že z 19 aktuálně pracujících kancelistů je činných v písařně pouze devět. Ale skutečné číslo bylo ještě menší. U jednoho z nich připsal, že momentálně působí jako aktuár u policejní komise, dva další byli nemocní. V počtu použitelných kancelistů pro vyhotovování expedit také neuvedl toho z nich, jenž se zabýval přepisováním radních protokolů a protokolů vojenské komise, jež nejvyšší zeměpanský úřad pravidelně týden co týden zasílal ke dvoru.¹¹⁶⁹

Podle další Steinerovy nóty pracovalo před zmíněnou platovou reformou v roce 1778 u úřadu 20 kancelistů. Byli rozděleni do tří kategorií – placení kancelisté, jichž bylo 12, nadpočetní v počtu čtyř a také čtyři akcesisté. Z nich ale jen pouhá polovina působila v kanceláři gubernia a zabývala se psaním expedit. Nejstarší kancelista byl blokován psa-

¹¹⁶⁵ MZA, B 1, sg. G 95/5, kart. 568, fol. 43–47; koncept ke dvoru.

¹¹⁶⁶ Továrek zemřel 15. září toho roku (MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 70).

¹¹⁶⁷ Schubert zemřel 9. března 1773 (MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 32).

¹¹⁶⁸ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 13–20; Steinerův rozklad, praes. 18. 5. 1774.

¹¹⁶⁹ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 28–33; nóta z 23. 10. 1774.

ním radních protokolů, další dva pracovali v expedici jako písaři expeditora, registratuře byli přiděleni tři, taxovnému úřadu jeden a tři zbývající byli u fundační komise.¹¹⁷⁰

Personál písařny a jeho pracovní specializace v roce 1778 podle Steinerovy nóty

(kancelisté jsou seřazeni důsledně podle služebních let, v tabulce se uvádí, kdy kancelista k úřadu přišel, kolik let slouží a jaký pobírá plat z komorní pokladny; není tu tedy uvedeno, kolik pobírají od země)

jméno	datum příchodu	počet let	plat (zl.)	penze (adjutum)	zařazení	
kancelisté						
1	Scheüre František de Paula	1741	37	450		píše radní protokoly
2	Bruckmann Jan	1749	29	450		v kanceláři fundační komise
3	Hauptmann Karel	1750	28	450		v kanceláři gubernia
4	Svoboda Jan	1751	27	450		v kanceláři gubernia
5	Seysser Jan	1752	26	400		v kanceláři gubernia
6	Cecha Antonín František	1754	24	400		v expedici gubernia
7	Pflaum František	1761	17	400		v kanceláři gubernia
8	Kubát Jan	1764	14	300		v taxovním úřadě
9	Klecker František	1764	14	300 100 ¹¹⁷¹		v registratuře
10	Hartwig Josef	1767	11	300		v kanceláři gubernia
11	Klein Antonín	1769	9	150		v registratuře
12	Schettel Karel	1769	9	150		v kanceláři gubernia
nadpočetní (supernumerarii)						
13	Beck Antonín	1769	9		100	v kanceláři gubernia
14	Bruckmann Josef	1771	7		100	u fundační komise
15	Friedrich Florián	1771	7		100	u fundační komise
16	Katzer František	1772	6		50	v expedici
akcesisté						
17	Lang Augustin	1776	2			v kanceláři gubernia
18	Möller Josef	1776	2			v kanceláři gubernia
19	Bleichhutter Josef	1776	2			v registratuře
20	Schott Antonín	1776	2			v kanceláři gubernia

¹¹⁷⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 480–482.

¹¹⁷¹ 300 zl. z *camerale*, 100 zl. z *commerciale*.

Stanovit skutečný počet kancelistů, kteří v jednotlivých letech působili u úřadu, je obtížné. V tomto případě jsou vhodným zdrojem titulární kalendáře, které uvádějí spolehlivě jejich jména. Získaný součet osob je ale nutné vztáhnout k roku předešlému, protože je fixován okamžikem, kdy šel kalendář do tisku, což bylo většinou v posledních měsících předchozího roku. Číslo odpovídá skutečně jen tomuto datu a může se podstatně lišit od poměrů na jaře nebo v létě. To je například případ roku 1774, kdy podle seznamu expeditora Steinera z května bylo u úřadu 22 kancelistů,¹¹⁷² zatímco jeho další zpráva z téhož roku, ale až z 23. října uvádí jen 19 osob.¹¹⁷³ Jejich jména jsou potom otištěna v titulárním kalendáři pro následující rok.

Jiným zdrojem informací mohou být komorní rozpočty, jenže ty zaznamenávají především placené kancelisty a jen v některých letech jsou tu také uvedeni nadpočetní nebo akcesisté, a to často jen ti, kteří pobírají nějaký příplatek z taxovního úřadu. Není výjimka, že tu nalezneme závažné chyby, kdy se zde uvádějí i již zemřelé osoby nebo je pomícháno služební pořadí. Počty kancelistů v titulárních kalendářích (a tím i jejich spolehlivost) můžeme konfrontovat s několika hlášeními o pílí personálu kanceláře, která samozřejmě uvádějí jména osob a někdy navíc zmiňují také jejich rozdělení k různým činnostem. Z toho si zase můžeme udělat představu o tom, kolik z nich se skutečně věnovalo písařské činnosti a kolik působilo jinde.

Celkové množství kancelistů obecně postupně rostlo, a to i přes výkyvy v některých letech. Počet řádných (placených) kancelistů se zvyšoval pomaleji a skokově na základě systemizací nebo panovnických rozhodnutí. Razantněji rostlo množství nadpočetných a akcesistů, kteří nepobírali sice řádný plat, ale užívali různé příplatky nebo penze. Ty sice nebyly tak vysoké jako systemizované platy, ale z příležitostných se měnily na pravidelné a stávaly se tak stálou zátěží pro erár. Nadpočetní, kteří na počátku tvořili doplněk řádných kancelistů, tak se svými stálými příplatky představovali skryté, ale faktické zvyšování stavů. Doplnujícím personálem byli nyní už akcesisté a tlak úřadu na rozmnožování jejich počtu lze zaznamenat při jakékoliv vhodné příležitosti. Záminkou obvykle bylo nařízení nové úřední povinnosti ode dvora (nejrůznější soupisové práce).

I přes nejrůznější litanie gubernia na nedostatek písařského personálu povoloval dvůr příchod akcesistů velmi nerad a ještě s výhradou, že nebudou žádat o plat ani příplatek. Přesto pro nouzové příležitosti povolil v polovině 70. tzv. týdenní písaře („*Wochen Schreiber*“), kteří měli u úřadu působit jen po dobu nezbytně nutnou. Za vykonanou práci měli na základě řádné smlouvy pobírat odměnu, jejíž výše činila 3 zl. 15 kr. týdně, což by činilo 169 zl. ročně (= 52 týdnů). Srovnáme-li ji s příplatky nadpočetných, jednalo se nejen o srovnatelný, ale mnohdy i vyšší plat. Snad proto první dva takto ustavení, i když měli být chápáni jako dočasní, vydrželi u úřadu rok a půl.¹¹⁷⁴ Další týdenní písaři v počtu osmi osob působili u gubernia v letech 1777-1778 při psaní robotních soupisů.¹¹⁷⁵

¹¹⁷² MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 15–16.

¹¹⁷³ MZA, B 1, sg. G 95/48, kart. 571, fol. 28–33.

¹¹⁷⁴ Viz kapitola Za prezidentů Kounice a Kryštofa Blümegega.

¹¹⁷⁵ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 463–464; čistopis; praes. 2. 1.

Počet kancelistů u nejvyššího zeměpanského úřadu v jednotlivých letech

TK – počet podle titulárních kalendářů; CS – počet podle komorního rozpočtu;

SN – nadpočetní (*supernumerarii*)

(číslo za lomítkem udává počet kancelistů, kteří podle hlášení expeditora skutečně vyhotovovali expedované písemnosti; dvě čísla pro jeden rok znamenají zachycenou změnu obsazení během roku)

rok	počty v				změny během roku			rekonstr. stav
	TK		CS		placení odešli	SN noví	SN odešli	
		SN		SN				
1749			8	1	–	5	–	14
1750	9		9	–	–	–	–	14
1751	14		9	–	–	4	1	17
1752	17		9	–	1	3	1	18
1753	18		9	–	2	4	1	19
1754	19		9	–	–	2	1	20
1755	20		9	–	–	3	1	22
1756	22		9	–	–	–	–	22
1757	22		9	–	–	–	1	21
1758	21		9	–	2	1	1	19
1759	19		9	–	–	1	3	17
1760	17		11	–	–	–	–	17/11
1761	17		11	6	–	1	1	17
1762	17		11	6	–	–	1	16
1763	16		11	6	–	–	–	16/10
1764	16		11	6	–	1	–	17
1765	17		11	6	–	–	–	17
1766	17		11	6	–	–	1	16
1767	16		11	5	–	–	1	17
1768	17		11	5	1	–	1	15
1769	15		14	2	–	3	–	18
1770	18		15	–	1	–	1	17
1771	18		není		1	3	–	20
1772	20		13		1	10	2	20/11 27
1773	27		13		2	–	3	22
1774	22		není		1	–	2?	22/8 19/9
1775	19		11	3	–	–	–	19
1776	19		11	6	–	4	2	21
1777	21		11	4	1	–	–	20
1778	20		11	4	–	2	–	22/10
1779	22	(4)	18	2	–	3	–	25
1780	25	(7)	18	2	–	–	–	25
1781	25	(7)	není		2		–	23
1782	23	(7)	není		1 + 4 noví	–	–	26

Do chodu a poměrů v kanceláři na přelomu let 1759/1760 nám dovoluje nahlédnout hlášení expeditora Steinera o píli a služebním zápalu podřízeného personálu. Odtud plyne, že měl k dispozici 11 placených a šest neplacených kancelistů, ale někteří z nich pracovali v jiných částech úřadu nebo vykonávali zcela specifickou činnost (viz výše). O jejich úřední píli (mimo Flossmanna, jenž pracoval přímo u něj) se expeditor nezmiňuje, protože nestáli pod jeho přímým dohledem. Zbývalo mu tedy k plné dispozici sedm placených a pět neplacených, ale i tento počet nebyl vždy pro potřeby písařny k dispozici v plném stavu.

Nejstarší kancelista Maxmilián Továrek podle Steinerova hodnocení velmi snaživě psal protokoly z radních sezení i protokoly vojenské komise. František Karel Scheüre zvládal sice svoji práci dostatečně, ale velmi často se dopoledne ukázal v kanceláři později o půl až tři čtvrtě hodiny. Mimo to nebylo týdne, aby se neomlouval, že je nemocný, také o nedělích a svátcích se neobjevoval odpoledne v kanceláři. František Schubert sice pilně dodržoval hodiny v kanceláři, ale přesto byl díky svému mnohému rozprávění v práci pomalý. Časté rozmluvy zdržovaly v práci také Jana Bruckmanna, jenž zase sice chodil dennodenně do práce ráno brzo, ale odpoledne pozdě. Karel Hauptmann byl sice velmi pilný, ale mnohé týdny zůstával jeden nebo dva půldny mimo kancelář, aniž by sdělil své důvody. Také o nedělích a svátcích se v úřadě odpoledne objevoval bez zvláštní výzvy jen zřídka. Podobně se choval i Jan Svoboda, sice velmi pilný, ale často zůstávající celé dny bez udání důvodů mimo kancelář. Nepřekvapí, že se o nedělích a svátcích v kanceláři objevoval jen zřídka. A tak z placených u expeditora plně obstál jen Jan Seysser, pilný a dodržující kancelářské hodiny, a potom již zmíněný Jan Flossmann, pracující jako písař pilně u expeditora samotného.

Zdá se, že neplacení kancelisté byli obecně pilnější, protože u nich nejsou zaznamenány prakticky žádné výhrady k dodržování pracovní doby. Ty se týkaly pouze Antonína Františka Cechy. Ten pracoval sice dostatečně a dodržoval úřední hodiny, ale přesto mu expeditor vytknul, že jednou (!) absentoval v kanceláři bez udání důvodů. Naproti tomu Jan Cecha byl pilný a stejně tak i Dominik Böhmstätten, pokud mu to dovolily jeho stále trávající zdravotní potíže. Zdravotní nesnáze měl i Jan Tuchenhardt, jenž chyběl v únoru již tři týdny a od 20. března chybí stále. Usilovný v práci byl i nejmladší z neplacených Josef Obadal, působící jako rolista.¹¹⁷⁶

Již z tohoto popisu větších či menších nešvarů je patrné, že mezi kancelisty a expeditorem mohly vznikat různice. Každá z nich také umožňuje nahlédnout do poměrů v kanceláři. Jedna taková se udála 28. června 1751. Po třetí odpoledne vstoupil tehdejší expeditor Katzer do kanceláře, aby zkontroloval přítomnost kancelistů v pracovní době. Ta měla začínat podle tehdy platné kancelářské instrukce z roku 1745 již od dvou,¹¹⁷⁷ takže přicházel s jistým zpožděním. Neviděl tam ale kancelistu Simoniho a tak mu přes úředního posla nechal doručit do jeho bydliště práci, kterou mu dříve přidělil a on na ní již začal pracovat. Brzy poté se Simoni dostavil zpět do úřadu a přinášel si papíry. Katzer mu vytkl, že nechodí do kanceláře, když ví, že je práce. Simoni mu odpověděl, že neobědval doma, ale pro expeditora to nebyl dostatečný důvod pro to, aby kancelista nedodržoval vyměřené ho-

¹¹⁷⁶ MZA, B 1, sg. R 6/3, k 1512, fol. 477; Steinerovo hlášení, praes. 8. 5. 1760.

¹¹⁷⁷ Instrukce z roku 1764 ale přesunuje pracovní dobu odpoledne od tří do šesti. Je ale otázka, zda k tomuto posunu nedošlo již dříve.

diny, takže mu přikázal napsat ten den navíc tři archy. Jeden arch (*Bogen*) vyžadoval podle Katzera práci po jednu kancelářskou hodinu. Dodal také, že práce je, a to důležitá. Simoni žádal, aby mu ji expeditor ukázal, ale ten jen poznamenal, aby si to pamatoval a odešel zpět do expedice. Na to prý kancelista několikrát pohrdavě a s pitvořením opakoval: „Ano, ano, pamatujte si to.“ A to všechno před přítomnými kancelisty Möllerem, Továrkem, Pürnerem, Scheürem, Schubertem, Demuthem, Bruckmannem a Hauptmannem, což se dotklo expeditorovy autority a požádal reprezentaci o ochranu cti.¹¹⁷⁸ Další kroky nadřízených sice z materiálu neplynou, ale Simoni se vzápětí objevil mimo kancelář. Začal působit záhy jako kancelista u konsesu *in causis summi principis et commissorum*, který byl právě v době sporu reorganizován. Ten byl podřízen reprezentaci a komoře¹¹⁷⁹ a Simoni k němu velmi pravděpodobně přešel v důsledku zmíněné různice.

Translátör

Protože nejvyšší zeměpanský úřad vydával některé písemnosti v obou zemských jazycích, tedy německy i česky (především tištěné patenty), musel mít také translátora. Jeho úkolem byl překlad vybraných německých textů do češtiny, v případě, že to vyžadovala úřední potřeba.

Na texty přeložené translátorem do češtiny rozhodně nelze klást současné překladatelské požadavky, protože některé z nich jsou pro dnešního českého čtenáře obtížně srozumitelné. To je způsobeno především tím, že často překládal německé texty, které samy byly sepsány úředním jazykem, tedy se spoustou odboček a vedlejších vět, skutečně slovo od slova. Přitom zachovával také strukturu i slovosled původního jazyka, takže slovesa se dostávala dosti často na konec věty. Důvodem tohoto způsobu překladu pravděpodobně byla snaha po co nejpřesnějším přetlumočení vůle panovnice a snad také předpoklad, že by překlad do české větné struktury umožňoval její odlišnou interpretaci, čemuž bylo nutno zamezit. Výsledkem je v některých případech jen obtížně pochopitelný text, přičemž jeho úřední charakter přispívá k nesrozumitelnosti jen částečně.

Translátör nebyl nikdy natolik specializovaný úředník, aby se zabýval pouze překládáním, protože potřeba převádění německých textů do češtiny nebyla pravděpodobně příliš velká. Jeho plat (58 zl. a 20 kr. ročně) se také velikostí rovnal tomu, co pobíral za stejné období dveřník. Zřejmě právě kvůli velikosti jeho odměny byla funkce translátora vždy spojená s další úřední činností.

Prvním translátorem byl nám již známý Valenta, jenž tuto funkci zastával již u tribunálu, kde působil především jako český registrátor a expeditor. Proto je pochopitelné, že funkce překladatele byla spojena právě s jeho osobou. S touto náplní činnosti přešel i k nové deputaci, i když už bez přídomku český, protože měla jen jednoho expeditora. Nějakou dobu zastával tuto funkci i později u reprezentace a komory, to již jen jako registrátor. Lze také konstatovat, že funkce byla pro reprezentaci a tribunál společná, protože oba dva úřady disponovaly jen jedním translátorem.

¹¹⁷⁸ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 117–120; čistopis stížnosti, je psána vlastnoručně Katzerem.

¹¹⁷⁹ Je u něho uveden hned v TK 1752, poprvé, co je tu zmíněn konses. I Steinerovo hlášení z roku 1760 o pili jen poznamenává, že Simoni pracuje u konsesu a on že o něm nemůže nic říct.

Valenta v roce 1751 na tuto funkci pro velké pracovní vyčerpání kvůli množství se práci v registratuře rezignoval a novým překladatelem se stal Martin Václav Schostal, v té době koncipista-akcesista.¹¹⁸⁰ Ten ale brzy (v roce 1753) začal působit jako sekretář *consessui in causis summi principis et commissorum*,¹¹⁸¹ ale u reprezentace nadále zastával funkci translátora.¹¹⁸² Když se v roce 1756 vrátil od konsesu a stal se radním protokolistou,¹¹⁸³ vykonával obě činnosti dohromady, stejně jako, když v roce 1763 postoupil na místo sekretáře.¹¹⁸⁴ U gubernia působil v této funkci až do josefínských dob, stále také jako translátor.

Dveřník

Protože se kancelářské instrukce výslovně nezmiňují o náplni jeho činnosti, je nutné ji rekonstruovat na základě nepřímých zmínek. Funkci dveřníka nelze jednoduše ztotožňovat s vrátným v dnešním pojetí ani se správcem budovy, tedy jakýmsi jejím hlídačem. Nejvyšší zeměpanský úřad sídlil v Zemském domě, kde ale měly své sídlo také jiné instituce, především tribunál nebo úřad zemských desk, ale i další, jako zemský výbor. Všechny tyto úřady měly svého vlastního dveřníka, jenž pouze u tribunálu mohl být podle svého titulu („*Thürhütter und Landhauser*“) také navíc chápán jako správce budovy.¹¹⁸⁵ Vrátných by bylo více než vstupních dveří (2 vchody), když i jiné úřady tam sídlící měly své vlastní dveřníky.¹¹⁸⁶

Blíže lze k náplni dveřníkovy činnosti i o jeho pozici vyčíst z žádosti Josefa Scharfa o tuto funkci (viz níže), když žádá o místo ochránce radních dveří („*Rathstürhütter*“) a navíc nabízí, vzhledem ke svému vzdělání, další využitelnost v úřadě. Z toho plyne, že dveřník nemohl být zaneprázdněný touto činností stále a ve volných chvílích mohl být využíván k jiné činnosti. Další indicií je reskript Marie Terezie z 20. prosince 1749, jímž zakazuje obdarovávat různé úředníky novoročními dárky (jak bylo do té doby obvyklé), protože se to často zneužívalo. Z tohoto zákazu vyjmula nejnižší vrstvu personálu, právě dveřníky a kancelářské sluhy, kteří jsou k ruce radě.¹¹⁸⁷

Hlavní náplň jeho činnosti tedy zřejmě představovala ochrana dveří před radní světnicí během radních sezení, která spočívala v regulování vcházejících osob (například při skládání úředního slibu subalterními úředníky) a v plnění okamžitých potřeb radního kolegia (přinášení potřebného nebo přivolání žádaných). Kromě toho patřilo (podle další Scharfovy žádosti) k jeho povinnostem docházet na poštovní úřad pro poštu i pro zasloupanou finanční hotovost a vyzvednuté přinášet na úřad. Mohl být také mezi sezeními, jejichž frekvence se

¹¹⁸⁰ MZA, B 1, sg. R 6/31, kart. 1514, fol. 8–9; čistopis reskriptu z 8. května 1751.

¹¹⁸¹ TK 1754.

¹¹⁸² Tak s ním počítají komorní rozpočty, ale titulární kalendáře vůbec funkci translátora u reprezentace neuvádějí, pouze u konsesu (TK 1754, 1755, 1756).

¹¹⁸³ MZA, B 1, sg. R 6/55, kart. 1514, fol. 23–24; orig., praes. 24. 3.

¹¹⁸⁴ MZA, B 1, kn. 214, fol. 242–245; opis v knize deklaratorií; MZA, B 1, sg. G 95/1b, fol. 179–186, opis.

¹¹⁸⁵ Mohlo se také jednat o dvě osoby. Viz DŘÍMAL, J.: *Zemský dům*, s. 92–93, 131–132.

¹¹⁸⁶ Osoby s touto funkcí podle titulárních kalendářů měl: konses *in causis summi principis et commissorum delegatus, iudicium in militari mixto*, zemský výbor, obchodní a směnečný soud (Wechsel und Merkantil-Gericht), ale také ředitelství cest (Wegdirection, viz ŐStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, sloha Sept. 1763, nefol.; Schrattenbachův rozklad z 2. července 1763).

¹¹⁸⁷ „[...] *respectu* des alleinigen zu bedienen habende *gremii*.“ (MZA, B 1, kn. 212, s. 398–401; opis v knize deklaratorií).

postupně ustálila na dvou týdně, využit k pomocným kancelářským pracem, jak Scharf bezpochyby byl, ale zda se to týkalo i ostatních, není jisté.

Dveřník podléhal řediteli kanceláře, jenž býval přítomen skládání úředního slibu. Ten se nekonal na radním sezení, ale pravidelně v registratuře.¹¹⁸⁸ Byl mu podřízen přímo a ne některému oficiantovi. Z nich by nejspíše připadal v úvahu expeditor, mající pod sebou nejnižší vrstvu kancelářského personálu (kancelisty). Je ale zajímavé, že v hlášení o pilnosti subalterního personálu, jež podával, se výslovně nezmiňuje také dveřník. Ten by proto neměl patřit pod jeho bezprostřední dohled, i když mohl také vykonávat pomocné kancelářské práce jako (kancelářský) sluha. Ale to se mohlo později změnit. V Steinerově hlášení o jemu podřízeném personálu z roku 1778 je už dveřník uveden.¹¹⁸⁹

Jeho plat byla vůbec nejmenší suma pobíraná u úřadu a činila dosti dlouho pouhých 58 zl. a 20 kr. ročně. Podle starších zvyklostí se předpokládalo, že jej budou doplňovat ještě další příležitostné příjmy („*Akcidens*“), jak to bylo běžné u dveřníků tribunálu nebo zemských desk. Ti získávali příležitostné poplatky za doručování obsilek a jiných soudních písemností, ale u našeho úřadu takové příjmy byly omezené.¹¹⁹⁰ V podstatě se u něj tyto příležitostné příjmy dveřníka omezovaly pouze na odměny spojené se skládáním služebních přísah.¹¹⁹¹ Úřední postup byl totiž obvykle takový, že když požádal nově jmenovaný úředník o složení služební přísahy, rada mu k tomu určila termín pravidelně na konci toho sezení, kdy jeho žádost projednávala. Žadateli bylo nutné rozhodnutí sdělit,¹¹⁹² což byl prostor pro dveřníka, jenž jej také ve vhodnou chvíli na pokyn rady vpustil dovnitř.

Teprve až s přeměnou reprezentace a komory na gubernium (1763) se výše dveřníkovy platu zvedla na 100 zl. a od roku 1772 potom dosahoval velikosti 200 zl. ročně. Když ji srovnáme se zvyšováním odměn ostatních úředníků nejvyššího zeměpanského úřadu, potom musíme konstatovat, že suma, kterou pobíral dveřník, vykazovala vůbec největší relativní vzrůst, a to asi čtyřikrát proti původní výši.

Dveřník byl u úřadu ustaven již se vznikem deputace v létě 1748. Prvním se stal Jan Bedřich Neidlinger, jenž působil do té doby jako nadpočetný kancelářský sluha u tribunálu.¹¹⁹³ Bylo mu sice propůjčeno toto místo, ale nebyl k němu připojen žádný plat,

¹¹⁸⁸ Např. MZA, B 1, sg. G 95/4, kart. 568, fol. 6–7; čistopis Valentovy zprávy, praes. 3. 4.

¹¹⁸⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 481r; nota z 15. března 1778. K jeho činnosti srovnej ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 135 (podle předpisu z roku 1783).

¹¹⁹⁰ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, sloha Sept. 1763, nefol.; Schrattenbachův rozklad z 2. července 1763 s návrhy na personální obsazení a platy u gubernia, čistopis.

¹¹⁹¹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, sloha Sept. 1776, nefol.; čistopis, úvahy o stavu gubernia a účtárny z 14. září 1776.

¹¹⁹² Běžný úřední postup vyplývá například ze zápisu v radním protokolu při skládání přísahy nového expeditora Jana Nepomuka Steinera v roce 1759: „Steiner Johann Nepomuk, neu resolvirter Expeditor *de praes.* 27. *decurrentis* bittet um Ablegung des diesfälligen Eides zugelassen zu werden. *Conclusum*: dem Supplicanten in Bescheid zu sagen: derselbe würde zu Ablegung deren diesfälligen Aides-Pflichten *ad finem* der heutigen Raths-Session hiemit zugelassen“ (MZA, B 1, kn. 26, sezení 59 z 27. 7. 1759).

¹¹⁹³ Zda byl skutečně prvním právě on, zůstává trochu záhadou. V dekretu české dvorské kanceláře pro Jindřicha Kajetána Blümegena z 1. srpna 1748 s vyjmenovaným personálem je jako dveřník uveden František Eidlinger, ale na rubu písemnosti ruka registrátora opravila dvorský dekret a poznamenala jméno František Neidlinger (MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 27–29; čistopis dekretu, praes. 3. 8.). V titulárním kalendáři pro rok 1749 je u tribunálu veden Jan Bedřich Neidlinger stále jako nadpočetný kancelářský sluha a František je veden u deputace jako dveřník. Zdálo by se, že jde o dvě osoby se stejným příjmením. Bydliště Františka (ta titulární kalendáře běžně uvádějí) je ale označeno jako *ut supra* a nelze tedy zjistit, zda oba bydleli jinde, přičemž ale nikde se tento František v úřední pozici nevyskytuje. Například u radů je

takže z hlediska příjmů na tom zůstával stejně jako v dřívější funkci. Titulární kalendář pro rok 1749 jej také uvádí na obou pozicích. Teprve v březnu 1749 Neidlinger jako dosavadní nadpočetný tribunální služebník a skutečný dveřník u deputace požádal o udělení platu. Úřadu je dobře známo, připomíná, že ho panovnice ustavila jako skutečného dveřníka, ale neráčila mu udělit plat. Stěžuje si na ubohé životní poměry, že musí živit ženu a dítě a žádá o navržení platu.¹¹⁹⁴ Plat ale získal pravděpodobně až od od 1. května 1749, tedy s počátkem třetího čtvrtletí a v podstatě s přeměnou deputace na reprezentaci a komoru.¹¹⁹⁵ Jeho zvýšení se dočkal až po 14 letech při další přeměně úřadu z reprezentace a komory na gubernium. Neidlinger zemřel 10. března 1766.

Ještě téhož dne požádal o místo dveřníka František Josef Scharf. Svou žádost podpořil upozorněním na svá humanitní studia (*studia humaniora*), na dovednost v účetnictví i na to, že během své devítileté služby jako livrejovaný služebník ho jeho pán používal k psaní a účetnictví. Proto dále nabízel, že v těch hodinách, kdy se nebude zabývat službou dveřníka, bude možné jej používat i jinak, mezi jiným zvláště jako kancelistu-akcesistu.¹¹⁹⁶

Jeho žádost byla projednána na sezení ještě téhož dne a registrátorovi Valentovi bylo přikázáno, aby žadatele podle zvyku prozkoušel, zda vyhovuje i na místo kancelisty. O výsledku měl podat zprávu. Vše dopadlo pro Scharfa dobře, takže Valenta mohl 3. dubna oznámit, že toho dne složil nový dveřník v registratuře za přítomnosti rady a ředitele kanceláře Františka Erdmana Taubera řádnou služební přísahu.¹¹⁹⁷ Zdá se, že v jeho případě získal úřad skutečně vzdělanou osobu, protože jeho uplatnění, jak uvidíme dále, bylo širší.

Po šesti letech služby požádal Scharf koncem října 1771 o zvýšení platu a gubernium jeho žádost u dvora doporučilo. Jejím jádrem bylo poukázání na to, že nevykonává pouze práci dveřníka, ale nechává se potřebovat u registratury a expedice, ale také u zdravotní a cenzurní komise a navíc i jako kancelista při častých kancelářských pracech, včetně opisů, za což není vůbec placen. Připomeneme-li si jeho žádost o místo, právě tato širší možnost uplatnění tam byla uvedena a jistě jej měla zvýhodnit. Každý den, psal dále, ať je hezky nebo prší, chodí na poštu a balíky a došlé peníze vyzvedává a předává na úřady. Jako dveřník slouží již od roku 1766 stále s platem 100 zl. K tomu má sice příležitostné výdělky (*accidenti*), kterých se mu dostává ale jen občas, předším při skládání úředních slibů. Ze svého malého platu musí platit daň z dluhů (*Schuldensteuer*) a činži a také nutné výdaje a nezaopatřeně dítě.

Gubernium v relaci ke dvoru srovnávalo jeho plat se odměnami pro tribunálního a zemského dveřníka. Radové poukázali na to, že tentýž u komerčního konsesu má 200 zl. Guberniální dveřník si stojí naopak hůře než livrejovaný sluha (*Livréebedienter*), jenž dostává měsíčně nejméně 10 zl., ročně tedy 120 a navíc si livrej nemusí sám obstarávat. Dveř-

běžné, že je kalendáře zaznamenávají na několika místech a jejich bydliště již neopakují. Zdá se tedy, že ono *ut supra* se vztahuje k Janu Bedřichovi a celý omyl vznikl v české dvorské kanceláři, kde zkomolili nejen příjmení, ale i jméno, když zaměnili Fridrich (Bedřich) za Franz.

¹¹⁹⁴ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 123–124; čistopis žádosti praes. 17. 3. 1749.

¹¹⁹⁵ V soupisu kvartálních výdajů komorní pokladny pro 2. čtvrtletí (do konce dubna) není uveden (MZA, B 1, sg. C 6, k, 179, fol. 13–30), pro 3. čtvrtletí už bere plný plat 58 zl. 20 kr. (tamtéž, fol. 113).

¹¹⁹⁶ MZA, B 1, sg. G 95/4, kart. 568, fol. 2–3; čistopis Scharfovy žádosti, praes. 10. 3. 1766.

¹¹⁹⁷ MZA, B 1, sg. G 95/4, kart. 568, fol. 6–7; čistopis Valentovy zprávy, praes. 3. 4. Téhož dne byla také informována komorní pokladna, že Scharf je nový dveřník. Ode dne přísahy se mu počítal plat.

ník si naopak při všech svých povinnostech opotřebovává vlastní oblečení. Pro všechny tyto důvody navrhli radové, aby bylo povoleno přidat k jeho platu dalších 100 zl.¹¹⁹⁸

U dvora byla záležitost kladně přijata a rozhodnuta poměrně velmi rychle, protože dekret od dvorské komory nese sice datum 5. listopadu, ale v Brně byl prezentován až po dobrých třech měsících 23. února 1772. Scharf se tedy dočkal zvýšení platu na 200 zl.,¹¹⁹⁹ ale nepochybně zaslouženě zvýšené mzdy si užil jen asi dva roky, a to do 7. března 1774, kdy ve věku 44 let zemřel.¹²⁰⁰ Funkci guberniálního dveřníka tedy zastával bez měsíce téměř celých osm let.

Po Scharfově smrti se ucházelo o místo dveřníka, nyní již s platem 200 zl. ročně, více osob. Srovnáme-li úroveň těchto uchazečů se vzděláním Scharfa i Neidlingera, málokdo z nich se jim mohl vyrovnat. Hned následujícího dne o místo požádal Jakub Martin Knisch, pobývajíc již 20 let ve šlechtických službách a nyní sloužící již 10 let u prezidenta úřadu Kryštofa Blümegena, a Josef Rinner, sloužící zase šest let u bývalého prezidenta Františka Antonína Schrattenbacha. Oba dva v žádostech uváděli, že znají češtinu i němčinu, a zatímco Knisch se chlubil dovedností číst a psát, Rinner jej překonával dovedností v počítání. Knisch zase měl manželku a sedm dětí. Tuto dvojici doplnili svými žádostmi v dalších dnech Jan Nepomuk Lintner, úředník pobývajíc 23 let v hospodářských službách, knecht Jakub Ulrich, sloužící několik let ve šlechtických službách u hrabat Vrbny a Salma¹²⁰¹ a působící také tři roky u proviantního vojska, dále poručík pěšího regimentu Karla Colloreda Josef Storchenhausen, vyučený parukář Josef Hartwik, poté sluha ve šlechtických domech a pět let komorník u hraběte Haugwitze, a také tribunální sluha a dveřník¹²⁰² Ferdinand Hendl, působící v této funkci od roku 1754 již 19 let. Svou výhodu před ostatními uchazeči spatřoval v tom, že vedení gubernia dá přednost tomu, kdo již ve státních službách slouží, což on dokládá svou dlouholetou službou u tribunálu a v ní i dvouměsíčním zastupováním bývalého guberniálního dveřníka Neidlingera během jeho nemoci, a to k plné spokojenosti prezidenta Schrattenbacha. Motivem jeho žádosti byla výše platu, protože po zvýšení byl u gubernia vyšší (u tribunálu pobíral pouze 58 zl.).

Jeho naděje se ale nevyplnily, protože gubernium ze všech uchazečů vybralo 11. března Jakuba Martina Knische. Služební přísahu složil 17. března v registratuře úřadu za přítomnosti ředitele kanceláře hraběte Mitrovského a od tohoto dne mu komorní pokladna počítala plat.¹²⁰³ Proč si gubernium vybralo právě jeho a dalo mu přednost, prameny neuvádějí. Co do kvalifikace s ním se zdá být srovnatelný Schrattenbachův sloužící Josef Rinner. Nepochybně stejně spolehlivě, ne-li lépe, a to především díky své praxi, by práci dveřníka zastal tribunální sluha Ferdinand Hendl. Protože se však v osobě Knische jednalo o dlouholetého služebníka prezidenta úřadu Kryštofa Blümegena, nelze se ubránit dojmu, že měl vlivného přímluvce a šlo o protekční volbu. Knisch potom působil v této funkci

¹¹⁹⁸ MZA, B 1, sg. G 95/22, kart. 569, fol. 2–8; žádost Scharfa a koncept relace gubernia ke dvoru z 25. 10. 1771.

¹¹⁹⁹ MZA, B 1, sg. C 95/22, kart. 569, fol. 9–10; čistopis dekretu.

¹²⁰⁰ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 41–46; pohřben byl na novém hřbitově.

¹²⁰¹ Neudává přesná jména.

¹²⁰² V titulárních kalendářích je uváděn jako kancelářský sluha, ve své žádosti uvádí „*respective Thürsteher*“.

¹²⁰³ MZA, B 1, sg. G 95/34, fol. 2–20.

u gubernia nejen po celou zbývající sledovanou dobu, ale zastával místo dveřníka i po roce 1783.¹²⁰⁴

Úřední poslové

Pro běžnou komunikaci s ostatními institucemi využíval úřad zavedené poštovní diligence, jejichž síť v tereziánské době zaznamenala proti minulosti nepřehlédnutelný rozvoj.¹²⁰⁵ Ale přesto jejich trasy nepokrývaly všechna potřebná místa. Proto nejvyšší zeměpanský úřad disponoval také přísežnými úředními posly, kteří mohli být využíváni k doručování expedovaných písemností na poštou nepokrytá místa. Především ale vykonávali různé příležitostné pochůzky po Zemském domě, případně i na jiné úřední instituce umístěné v Brně, ale sídlící v jiných budovách (komorní pokladna, taxovní úřad, a pod.), kam doručovali potřebnou úřední agendu.

Nebyli to ale poslové pouze pro nejvyšší zeměpanský úřad, ale pravděpodobně je využívaly i další instituce. Lze tak soudit z toho, že původně byli poslové uváděni u tribunálu a teprve od titulárního kalendáře pro rok 1750, tištěného po zásadních správních změnách předcházejícího roku, kdy správa politických a veřejných záležitostí přešla k reprezentaci, byli přiřčeni k ní. Z toho vyplývá, že byli převážně určeni pro potřeby v těchto záležitostech. Protože většina úřadů v Brně sídlila v Zemském domě, nebyl zřejmě problém, aby využila jejich služeb i jiná instituce, když vyvstala i u nich aktuální nutnost někam něco doručit. Protože se o nich v 70. letech mluví jako o komorních poslech (viz níže), používala je nepochybně i komorní pokladna, sídlící mimo Zemský dům.

Doposud není zcela jasné, pod kterého vyššího úředníka spadali a kdo koordinoval jejich činnost. Kdyby totiž nikdo takový nebyl, mohlo by se snadno stát, že by v jejich konání zavládla anarchie. Jelikož náplň jejich činnosti představovalo doručování písemností, lze předpokládat, že by tímto úředníkem nejpřirozeněji mohl být expeditor úřadu. Ale při pravidelném půlročním hlášení o pílí podřízeného personálu se o přísežných poslech vůbec nezmiňuje. Z toho ale také můžeme vyvozovat, že nebyli považováni za úředníky v plném slova smyslu a jejich vztah k úřadu byl volnější. Že expeditor jimi mohl disponovat, se podařilo zachytit v jeho sporu s kancelistou Simonim, kterému nechal úředním poslem doručit přidělenou práci, když subalterní úředník otálel s příchodem do kanceláře.¹²⁰⁶

Od počátku na ně byla stanovena roční suma 72 zl. pro šest řádných poslů jako „*Wart Geld*“, to je pro jednotlivce 12 zl. ročně. Jejich skutečný počet byl ale mnohdy až trojnásobně větší a stále se měnil. Teprve až komorní rozpočet pro rok 1770 uvedl tuto disproporci do relativní rovnováhy, když počítal celkem se 14 posly, šesti guberniálními a osmi kamerálními, kteří všichni měli dostávat ročně 12 zl. jako dříve.

Komorní rozpočet na rok 1773 nazýval šest guberniálních poslů jako starší a podle rozhodnutí z 3. června 1772 jim přiznával už 24 zl., zatímco komorní poslové byli jmenováni jako mladší a zůstali na své obvyklé roční mzdě.¹²⁰⁷ Přestože v názvu rubriky byli hromadně označováni jako guberniální a komorní, v textu pod nadpisem tomu bylo jinak. Rozpočet

¹²⁰⁴ Je uveden ve schematismu pro rok 1786.

¹²⁰⁵ ČTVRTNÍK, Pavel – GALUŠKA, Jan – TOŠNEROVÁ, Patricia: *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Liberec 2008, s. 36–50.

¹²⁰⁶ MZA, B 1, sg. R 6/3, kart. 1512, fol. 117–120; popsání sporu viz kapitolu Kancelisté.

¹²⁰⁷ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 508r; kamerální rozpočet pro rok 1773.

pro rok 1775 je všechny měl za guberniální a rozděloval je na šest starších a osm mladších, rozpočty pro následující léta je zase jmenovaly pouze jako kamerální, což pro ně zůstalo nadále jako standardní označení.

Nařízením z 30. dubna 1777 se celkový počet poslů snížil na 10, z nichž šest starších mělo pobírat zvýšenou roční odměnu 40 zl., zbylí mladší měli opět zůstat na sumě 12 zl.¹²⁰⁸ V následujících letech počet poslů sice klesal, ale stále byly vyšší než nově stanovená kvóta. Disproporce se projevovala i v komorních rozpočtech, které sice upozorňovaly na snížení, ale stále počítaly s jejich větším počtem. Můžeme tak zachytit další doklad sociálních ohledů na personál, kdy po rozpočtové redukci počtu poslů nebyli náhle propuštěni přebývající, ale ke snížení jejich množství docházelo postupně a přirozenou cestou.

Počet úředních poslů podle titulárních kalendářů

rok	počet úředních poslů	rok	počet úředních poslů
1748	18 (u tribunálu)	1766	15
1749	18 (u tribunálu)	1767	15
1750	17	1768	15
1751	18	1769	15
1752	17	1770	15
1753	17	1771	14
1754	15	1772	15
1755	13	1773	14
1756	13	1774	14
1757	11	1775	14
1758	10	1776	14
1759	10	1777	14
1760	12	1778	13
1761	12	1779	13
1762	12	1780	12
1763	12	1781	12
1764	13	1782	12
1765	14		

¹²⁰⁸ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 659r; kamerální rozpočet pro rok 1778.

SVÉBYTNÉ SOUČÁSTI ÚŘADU

Účtárna

Samostatná účtárna, která prováděla revizi a adjustaci výběru kontribuce, byla u úřadu ustavena v květnu 1749. Původně v rámci deputace působili tři krajští revidenti (František Jan Fatt, Jan Kayser a Josef Ignác Saska) jmenovaní společně s ostatním personálem 1. srpna 1748.¹²⁰⁹ Jejich povinnosti v novém systému určoval a popisoval známý kontribuční patent z 26. července 1748.¹²¹⁰

Ale protože se stále rozrůstalo množství revidovaných kontribučních účtů, sestavování dlužných cedulí a s tím související různé další manipulace, zaslala deputace panovnici 7. května 1749 návrh na zřízení samostatné účtárny, právě v den, kdy bylo u dvora rozhodnuto o oddělení politických a justičních záležitostí.¹²¹¹ Dvůr uznal důvody, které evidentně byly ku prospěchu věci, a zanedlouho skutečně povolil její konstituování. Stalo se tak reskriptem z 24. května 1749, jehož část je věnována účtárně.¹²¹² Tady byl také jmenován personál.

Nově zřízená účtárna dostala od reprezentace a komory 25. června 1749 instrukci, v níž je popsán personál i jeho povinnosti. V jejím čele měl stát účetní (*Buchhalter*), mimo něj měla mít dále tři revidenty a ještě tři adjunkty revidentů. Z kamerálního rozpočtu byli ale placeni jen účetní a dva revidenti, tedy pouze tři osoby, tak jako tomu bylo dosud u deputace (tehdy ale všichni tři měli titul revidenta). Platy ostatních osob (i vylepšení platů dosavadní trojice) byly realizovány z dalších zdrojů, jimiž byly taxovní úřad reprezentace a stavovský lánový fond.

Personální a platová systemizace účtárny při jejím zřízení

(platy uváděny ve zl.)¹²¹³

	vyměřená roční mzda	z toho z komorní pokladny	z taxovního úřadu	příplatek ze stavovského lánového fondu	plat celkem
účetní	700	400	300	700	1 400
1. revident	600	400	150	600	1 150
2. revident	600	400	100	600	1 100
3. revident	600		100	600	700
1. adjunkt	200		100	200	300
2. adjunkt	200		100	200	300
3. adjunkt	200		100	100	200
celkem	3 100	1 200	950	3 000	5 150

¹²⁰⁹ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 26–29; čistopis.

¹²¹⁰ Články 4, 7, 8 a 9.

¹²¹¹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 95–102; koncept. Čistopis viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363; velmi ohořelé, praes. 12. 5.

¹²¹² MZA, B 1, sign R 6/1, kart. 1511, fol. 9–27; čistopis., praes. v Brně 25. 5. Opis v knize deklaratorií (tamtéž, B 1, kn. 212, s. 360–381).

¹²¹³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha Juli 1757, nefol. Uvádí se zde stav k roku 1749. Podle dokladu z roku 1757 byla tedy výše platů stálá.

Základem personálu účtárny se staly osoby, dosud působící u deputace. Prvním účetním se stal Josef Ignác Saska, jeden z bývalých krajských revidentů,¹²¹⁴ revidenty Fatt a Kayser, jež doplnil Josef Fromm, jejich adjunkty Jan Michal Lohnhard, Jan Kryštof Babel a Václav Häring. Mimo nich tu ale působily i další osoby, ale ne zcela libovolně. Každý revident měl totiž svého písaře, jehož si zpočátku sám platil, a také oni museli být vzati do přísahy.¹²¹⁵ Mezi adjunkty se občas v dalších letech objevují i nadpočetní, i když nikdy ne ve velkém počtu. Již v první polovině července 1749 byla nová účtárna ustavena a její úředníci složili patřičné služební přísahy, takže Saska mohl reprezentaci podat zprávu, že může vykonávat vymezené činnosti. Na uhrazení kancelářských potřeb, zvláště na papír a palivové dřevo, přispívali stavové ze zemských fondů.¹²¹⁶

Účtárna reprezentace a komory, jak zní její plný název, byla sice součástí nejvyššího zeměpanského úřadu, podobně jako kancelář, ale na rozdíl od ní měla z několika důvodů specifické postavení. Přitom není rozhodující a nijak neobvyklé, že si úřad (reprezentovaný kolegiem radů) se svou účtárnou dopisoval. Tak komunikoval i se svými oficianty, expedítorem, registrátorem nebo taxátorem (taxovním úřadem).¹²¹⁷ Podstatné je, že předmět činnosti účtárny měl zcela odlišný charakter od činnosti kanceláře. Jejich činnost na sebe ne navazovala, ani se nijak neprolínala. Také vlastní písemnosti účtárny nebyly ukládány do registratury úřadu registrátorem mezi ostatní písemnosti, ale byly drženy odděleně, díky čemuž se její relativní nezávislost zvětšovala. I když účetní podával pravidelná půlroční hlášení o pílí účetního personálu reprezentaci a potom guberniu,¹²¹⁸ ředitel kanceláře měl nad ní vrchní dohled a z toho důvodu se radové zabývali jejími personálními otázkami, existovala vedle kanceláře jako svébytná část nejvyššího zeměpanského úřadu.

Objem prací, jimiž se účtárna zabývala, stále rostl, takže Saska již roku 1753 musel informovat reprezentaci, že nedostačuje personál.¹²¹⁹ I když navrhoval další fondy na jeho placení, nestalo se zatím nic a počet úředníků účtárny se nezvětšil. Zřejmě až v roce 1756 byl personální statut rozšířen o písaře,¹²²⁰ protože je zahrnuje přehled personálu zaslaný reprezentací 8. srpna 1757 na výzvu dvora.

Soupis přináší i změny ve mzdách a přesun mezi fondy, z nichž byl personál placen. Odtud je patrné, že část prostředků na mzdy pocházela ze stavovských peněz, z nichž byli placeni písaři a také z nich byl poskytován příspěvek na kancelářské potřeby. Ten se ale snížil, takže platy účetního a revidentů poklesly.

¹²¹⁴ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 64.

¹²¹⁵ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 4–7; žádost účetního Sasky o přísahu těchto písařů, praes. 17. července 1749.

¹²¹⁶ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 2–3; čistopis, praes. 14. 7.

¹²¹⁷ Ve fondu B 1 – Gubernium (v registratuře kanceláře) jsou čistopisy listů od účetního a koncepty nejvyššího zeměpanskému úřadu jemu.

¹²¹⁸ Viz blíže SVITÁK, Z.: *Dohled nad úřednictvem za tereziánských reform*, s. 383 n.

¹²¹⁹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 139–145; čistopis, praes. 4. 1.

¹²²⁰ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 146–147; čistopis Saskovy žádosti (praes. 17. 1. 1756) o složení služební přísahy nově ustavenými písaři. V TK v těchto letech vůbec nejsou uváděni.

Stav účtárny a platy jejího personálu (ve zl.) v roce 1757¹²²¹

	z komorní pokladny	z taxovního úřadu	ze zemské pokladny	celkem
účetní (Saska [Josef Ignác])	400	300	300	1000
1. revident (Fatt)	400	150	50	600
2. revident (Kayser)	400	100	50	550
3. revident (Fromm)		100	450	550
1. adjunkt (Langschädl)		100	200	300
2. adjunkt (Schlechta)		100	200	300
3. adjunkt (Häring [Maximin])		100	200	300
1. účetní písař (Stawick)			150	150
2. účetní písař (Saska [Josef])			150	150
3. účetní písař (Küntzl)			150	150
celkem	1 200	950	1 900	4 050
každoroční suma na kancelářské potřeby (palivové dřevo, papír a jiné)			210,20	

Zaslaný stav byl dvorskou kanceláří předán k posouzení a kontrole hlavní dvorské účtárně (*Hofrechnkammer*). Ta odpověděla, že původní suma byla překročena o 950 zl. V této úvaze vyšla z toho, že roku 1749 byla schválena suma na platy 3 100 zl. (první sloupec z roku 1749). Výdaje ale činily z komorního rozpočtu a taxovního úřadu 2 150 zl. a ze stavovské pokladny 1 900 zl., což dohromady sečteno dalo 4 050 zl., takže schválená suma byla o 950 zl. podle hlavní dvorské účtárny překročena. To nebylo patrné ani ze stavovských účtů, ani z výtahů komorní pokladny, protože všechny platy v nich nejsou ukazovány jmenovitě, nýbrž jen sumarizovaně.¹²²²

Není ale zcela jasné, zda byla suma opravdu překročena. Argumentace hlavní dvorské účtárny obsahuje slabiny, snad pramenící z nepochopení. Za míru byla totiž považována suma schválených platů, nikoliv zdroje, z nichž mohlo na tyto účely v ideálním případě plynout až 5 150 zl. (1 200 z komorní pokladny, 950 z taxovního úřadu reprezentace a 3 000 ze stavovské pokladny). Tato suma ale v této době pravděpodobně nikdy nebyla dosažena. Z uvedených dalších zdrojů, především ze stavovských peněz, byly původně systemizované platy navýšeny, ale stanovené sumy z kamerálního rozpočtu i taxovního úřadu nikdy překročeny nebyly. Třeba plat představeného úřadu, účetního, nedosahoval ideálních 1 400 zl., ale dlouho zůstával na sumě 1 000 zl. To bylo více, než původně plánovaných 700 zl., ale zvýšení bylo provedeno ze stavovských peněz, a to ještě ne v maximální možné výši, takže se kamerálních příjmů nijak nedotklo.

Z tohoto pohledu byla na účtárnu vynaložená suma 4 050 zl. podstatně nižší než plánovaných 5 150 zl., ale tuto sumu nevzala hlavní dvorská účtárna v úvahu. I kdyby k drobnému zvýšení došlo, bylo by to jen přirozené, protože se oproti původnímu stavu

¹²²¹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha 31 ex September 1757, nefol.; jako příloha relace 8. 8. 1757.

¹²²² ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha 31 ex September 1757, nefol.; čistopis odpovědi dvorské účtárny ze 7. 9.

rozšířilo obsazení účtárny. Původně plánovaný personál v roce 1749 tvořilo celkem sedm osob (účetní, tři revidenti a tři adjunkti), ale v roce 1757 byli navíc systemizováni tři písaři. Také odpověď dvora v reskriptu z 24. září 1757 obsahuje pouze příkaz, aby byly nadále jak ve stavovských účtech, tak i extraktech komorní pokladny všechny platy uváděny individuálně.¹²²³

Agenda účtárny se neustále rozrůstala. Od roku 1761 vedla účetnictví nových daní z koní a z dluhů, k němuž od roku 1763 přibýly revize účtů různých nadací a poručenství.¹²²⁴ Rozšiřující se účetnické činnosti si pochopitelně vynucovaly další posilování jejího osazenstva. Proto nový účetní Josef Fromm podal 13. ledna 1765 žádost o další rozmnožení personálu účtárny, shodou okolností ani ne dva měsíce po svém ustavení.¹²²⁵ Ale ještě předtím, aniž by se dvůr zabýval novými Frommovými návrhy, přišlo v dvorském dekretu z 18. ledna 1765 potvrzení personálního obsazení.¹²²⁶ Tutéž tabulku s potvrzenými platy dostal prezident Schratzenbach už o dva dny dříve v listu od ředitele všeobecné pokladny Hatzfelda.¹²²⁷ Nešlo o nic výjimečného, vždy po personální změně byly zasílány nové statuty, upravené vždy podle aktuálního stavu personálu.

V zaslaném novém personálním a platovém statutu byly však zásadní chyby, jejichž závažnost v tomto případě negativně vypovídá o preciznosti práce u dvora. Například jako vedoucí účtárny tu byl uveden Josef František (!) Saska, jenž již zemřel a kvůli jehož úmrtí se posun úředníků účtárny a jeho potvrzení vlastně vypracovávalo. Navíc je u něj zaměněno druhé jméno František za Ignác. Jeho syn, sloužící také v účtárně jako adjunkt, má zase místo jména Josef uvedeno Ignác. Proto poslalo gubernium ke dvoru již 1. února relaci, kde upozornilo na nesrovnalosti a diference. Znovu připomenulo, že účetním byl jmenován Fromm.¹²²⁸ Oprava ode dvora přišla dvorským dekretem z 23. března 1765. V něm byly nejen napraveny dřívější nesrovnalosti, ale navíc byly vzaty v úvahu a akceptovány Frommovy návrhy na rozšíření personálu.¹²²⁹ Účtárna nyní měla mimo účetního už šet revidentů, pět adjunktů a tři písaře.¹²³⁰

Další návrh na rozšíření personálu byl podán po úmrtí revidenta Fatta 30. září 1766. Protože opět bylo nutné kvůli uvolněnému místu dělat přesuny v úředním pořadí, využili této příležitosti. Snad ještě v den Fattova úmrtí zaslalo gubernium ke dvoru relaci, v níž navrhuje, aby se na potřebné síly v účtárně vynaložilo dalších 900 zl. z komorního rozpočtu. Mimo šesti revidentů navrhovali sedm adjunktů (o dva více) a ještě dalších pět písařů.¹²³¹ Dvůr tentokrát návrh nevyslyšel, protože ke zvýšení úředníků došlo teprve nedávno. Dvorským dekretem z 11. března zaslala dvorská účetní komora personální systemizaci, v níž byl ponechán stav z března 1765.¹²³² Toto základní obsazení účtárny vydrželo nějakou

¹²²³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha 31 ex September 1757, nefol.; koncept reskriptu z 24. 9. 1757.

¹²²⁴ *Průvodce*, s. 223; viz také RADIMSKÝ, J.: B 16 – Moravské místodržitelství, účtárna, s. I.

¹²²⁵ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 351–357.

¹²²⁶ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 362–365; čistopis, praes. 29. 1.

¹²²⁷ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 358–361; orig. listu z 23. 1., praes. 27. 1.

¹²²⁸ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 402–405; koncept.

¹²²⁹ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha ex Martio 1765, nefol.

¹²³⁰ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 366–369; čistopis. Při rozvahách u dvora se ale mluví o sedmi revidentech (viz ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 1581, sloha ex Martio 1765, nefol.).

¹²³¹ V listu prezidenta účetní komory Zinzendorfa z 27. ledna 1767 (MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 440–447; čistopis, praes. 13. 2.).

¹²³² MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 458–461; čistopis.

dobu, ale nelze předpokládat, že se záhy neukázala potřeba dalších pomocných sil. Dekretem z 26. července 1768 (ale prezentovaný v Brně až 15. září) zpravil dvůr gubernium, že na výpomoc byli jmenováni tři kalkulátoři z dvorské válečné pokladny a jeden akcesista, kteří se zcela jistě dostaví do konce září do Brna.¹²³³ Pobyli na Moravě několik let a v titulárních kalendářích jsou uváděni jako dočasní.¹²³⁴

Z roku 1770 pochází nová manipulace. Účtarna byla rozdělena podle druhů práce a účtů na tři departementy. Všechny ale stály pod vedením účetního. Prvnímu „kontribučnímu“ náležela veškerá agenda týkající se kontribučních účtů, a to i židovských. Ke druhému „nadačnímu“ připadly všechny špitální účty, kostelní extrakty, ubytovací účty a s nimi související činnosti. Třetímu „dlužnímu“ patřily záležitosti daně z dluhů.¹²³⁵ Tímto dokumentem se nastolují vsutku nová pravidla účetní činnosti. Mluví se tu i o expeditu a kancelářských knihách, které se u něj mají vést, ale také o různých pomůckách revidentů. V následné relaci ke dvoru gubernium slíbilo, že bude dodržovat nový manipulační řád ve všech bodech.¹²³⁶

Dělení na departementy bylo zřejmě opět jen věcné, ale ne personální, protože nikde není personál podle nich rozdělen. Titulární kalendáře stejně jako personální systemizace neberou na toto věcné oddělení zřetel. Pravděpodobně se projevilo v registratuře účtárny, když jednotlivé spisy byly ukládány důsledněji podle agend.

Po zrušení komerčního konsesu a jeho převedení ke guberniu v obnovené komerční komisi, připadla účtárně také kontrola komerčních účtů.¹²³⁷ Přibližně v té době se objevili ve stavu také akcesisté, vždy ve větším počtu.¹²³⁸ Někdy v roce 1772 se také zvýšil počet adjunktů o jednoho. S počtem šesti rovněž počítá úprava personálního stavu po smrti revidenta Jana Schlechty (5. září 1774). Tyto personální posuny sestávaly ze dvou přehledů. První zaznamenával stav ještě před smrtí úředníka, druhý již byl aktualizovaný s příslušným postupem jednotlivých osob. V tomto případě i ten první zná šest adjunktů,¹²³⁹ stejně jako i všechny další soupisy.

Personální obsazení účtárny, sestávající z účetního, šesti revidentů, stejného počtu adjunktů, tří písařů a několika akcesistů, trvalo po celý zbytek tereziánské doby. A to i přes snahy o posílení jejího personálu.¹²⁴⁰ S rozšiřováním agendy se tak dostávala na samou mez akceschopnosti a musela nedostatek personálu řešit nabíráním akcesistů, především ke zvládnutí písařských prací. Ti na počátku 80. let splynuli s písaři účtárny, protože byli v titulárních kalendářích uváděni společně. Také je tu již uvedeno zaměření jejich činnosti, např. „*in contributionali*“ nebo „*in residuo der Schuldensteuer*“. Nelze ovšem tvrdit, že to odpovídalo faktickému vnitřnímu členění účtárny podle tří departementů z roku 1770, protože okruhů záležitostí je více než tři.¹²⁴¹

¹²³³ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 615–616; čistopis.

¹²³⁴ TK 1769–1771.

¹²³⁵ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 689–724. Manipulace nese datum 22. října 1770 a byla zaslána z dvorské účetní komory dekretem s tímtež datem.

¹²³⁶ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 725; koncept z 5. 11. 1770.

¹²³⁷ *Průvodce*, s. 223.

¹²³⁸ Od TK 1772; 5 lidí. Platové systemizace je nezachycují. S ohledem na několikrát zaznamenané zpoždění při otiskování jmen osob v TK můžeme uvažovat i o tom, že byli u účtárny již dříve.

¹²³⁹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 978–982; čistopis Frommova podání, praes. 16. 9. 1774.

¹²⁴⁰ Viz snahy v 70. letech v kapitole Za prezidentů Kounice a Kryštofa Blümegega.

¹²⁴¹ TK 1781, 1782.

Ve funkci účetního se za celou dobu vystřídaly pouze dvě osoby. První představený účtárny Josef Ignác Saska zemřel 1. října 1764.¹²⁴² V době jeho nemoci jej zastupoval jeden z revidentů Josef Fromm, jenž nebyl nejstarším, ale podle služebního pořadí druhým. Saskovým zastupováním byl pověřen proto, že první revident Fatt byl již ve věku a ubývalo mu sil. O uvolněné místo požádalo několik osob.

Kolegium radů se výběrem nového účetního zabývalo na sezení 8. října 1764. Pohled na schopnosti a šance kandidátů přináší písemně zachycené přednesení referenta, jímž byl rada Kryštof Blümegen.¹²⁴³ O místo v účtárně se ucházelo devět jedinců, ale ne všichni o funkci účetního. O prvním revidentovi Fattovi přednesl referent, že jeho píle a práce od chvíle, kdy působí v účtárně, tedy od roku 1748, je u dvora dobře známa, stejně ale jako jeho síly i stáří. Avšak jeho žádost byla vyřazena, protože se ucházel o místo účetního v době, kdy Saska na tom sice byl již špatně, ale přece jen ne po smrti. Druhý revident Fromm zastává místo již 16 let, z toho 13 roků se zabýval vrchními revizemi účtů (*Superrevision*) a jinými elaboráty. Zastává funkci nynějšího substituta, a proto je zcela kompetentní na místo účetního.

Také Jana Josefa Schlechtu představil Blümegen jako vhodného pro zastávání tohoto úřadu. Pracoval v účtárně dohromady 15 let, nejprve tři roky jako nadpočetný, pak 10 let jako adjunkt, nyní působí druhým rokem jako skutečný revident. Další žadatel, Maximin Häring, byl u úřadu celkem 16 let. První tři roky sloužil jako písař v účtárně, další čtyři roky jako nadpočetný a pak devět let jako skutečný adjunkt. Referent jej shledal kompetentním na místo revidenta. Ignác František Lauschka žádal pouze o lépe placené místo. Sloužil osm let jako nadpočetný a pak čtyři roky jako adjunkt s platem 285 zl. Právě na místo adjunkta aspiroval Josef Antonín Saska. Šlo o syna zemřelého, jenž působil v účtárně 12 let jako písař. Jan Groman žádal o místo placeného písaře. V účtárně sloužil sice zatím jen půldruhého roku jako praktikant, ale předtím působil sedm měsíců jako písař u guberniálního registrátora Valenty. Poslední žadatel Gottfried Johann Schramm pobýval během poslední války ve vojsku, kde sloužil jeden a půl roku jako výběrčí daně u polní válečné pokladny. Na rozdíl od předchozích žádal o místo účetního, i když s úřadem neměl nic společného. Aby vyrovnal tuto nevýhodu, odvolal se na své působení 33 let *in oeconomicis*, na funkci spolukomisaře u moravské rektifikační komise i na dobrozdání Haugwitze, Blümengena a obou Astfeldů, kteří jej znají a mohou jeho slova potvrdit. Koho přesně myslel, například zda státního ministra Jindřicha Kajetána Blümengena nebo jeho mladšího bratra guberniálního radu Kryštofa, se dovídáme až z následné relace ke dvoru.

Referent připomněl, že při rozhodování se mohou opřít o ustanovení reskriptu ze 17. března 1760, jímž se propůjčování úředních míst ponechává v rukou reprezentace, a jiného z 14. července, podle něž je nutno stanovit pořadí tří nejvhodnějších kandidátů a zaslat je ke schválení. Blümegen navrhuje, aby na místo účetního nedoporučili prvního revidenta Fatta, jemuž by podle služebního pořadí přednostně příslušelo. Je totiž nutné (mimo jiné) vzít do úvahy jeho stáří a slabé tělesné síly, takže nemůže zastat potřebnou práci. Také rád, pokud je to možné, přenechává práci jiným. Na místo vedoucího účtárny

¹²⁴² MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 216–217; čistopis podání Fromma, praes. 4. 10.

¹²⁴³ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 392–393; je na něm jeho vlastnoruční podpis.

proto referent doporučuje druhého revidenta Fromma, jehož shledává přede všemi jinými kompetentním. Účetního již v minulosti zastupoval a i v nynější době působí jako jeho zástupce. Protože se tím ale uvolnilo místo druhého revidenta, navrhuje na ně třetího v této funkci, Jana Josefa Schlechtu.

Posun ve služebním pořadí mohl pokračovat. Pro prvního adjunkta Maximina Häringa navrhl Blümengen přechod na vyšší úroveň, protože jej navrhl na třetího revidenta. Ignác Lauschka, jenž žádal o lépe placené místo, by se posunul na místo prvního adjunkta, takže by se mu zvedl mírně plat. Také Jan Stawick (jeho žádost ve výběru nefiguruje) by se posunul o místo výše. Zbylo ještě volné místo třetího adjunkta. S přihlédnutím ke dvanáctileté službě písaře a také s ohledem na otcovské zásluhy navrhuje, aby bylo svěřeno mladému Saskovi. Gromann, podle svého přání, bude převeden na místo placeného písaře. Zdá se, že zcela naprázdno vyšel poslední žadatel Schramm, a to i přes konexe, jimiž se oháněl.

Ale při formulování relace ke dvoru platily trochu jiné míry. Podle litery uvedeného reskriptu radové navrhli pořadí tří uchazečů. První místo zaujal Fromm, jehož považovali za nejvhodnějšího, druhý byl Schlechta a třetí Schramm. O něm napsali, že je v Brně neznámý, ale mluví pro něj dlouhá zkušenost u různých hospodářských úřadů. Tato jeho činnost je velmi dobře známa bývalému nejvyššímu kancléři Haugwitzovi, bývalému generálnímu vojenskému komisaři Blümegenovi,¹²⁴⁴ i oběma bratrům Astfeldům.¹²⁴⁵ Panovnice vyhověla pořadí, které stanovili, a dekretem z 24. listopadu 1764 ustanovila na místo účetního revidenta Fromma.¹²⁴⁶ Její rozhodnutí bylo prezentováno na sezení 14. prosince, kde také nový představený účtárny složil služební přísahu.¹²⁴⁷

Již při četbě Blümengenova přednesení bylo možno odhadnout, jak výběr dopadne, protože mezi všemi žadateli byl silný favorit. Fromm disponoval nespornou výhodou, že Sasku zastupoval, v neprospěch prvního revidenta Fatta mluvilo stáří, slabé životní síly a také nechuť věnovat novému místu energii a elán. Také jeho žádost o místo ještě za života předchozího účetního byla nevkusná, i když ani to nemuselo být vše. Již dříve se totiž střetl se Saskou a svými návrhy na vylepšení úředních postupů v účtárně si jistě neposloužil.¹²⁴⁸

Při výběru vhodného kandidáta na místo účetního ale nešlo pouze o něj. Radové měli na mysli fungování celé účtárny gubernia. Je možné také zaznamenat i další aspekt výběru, totiž pravidlo úředního pořadí a z něho vyplývajícího postupu, jehož důsledné dodržování bylo při volbě deklarováno. Revident Fatt byl jednou z mála výjimek.

Písemnosti účtárny byly nejprve uchovávány v místnosti, která jí byla vyhrazena k běžné činnosti. Jak se rok od roku počet účtů a spisů zvětšoval, způsobovalo to prostorové potíže. Podařilo se zachytit žádost tehdejšího účetního Sasky z dubna 1763, v níž právě z důvodů přemnožení kontribučních a jiných účtů žádá o prázdnou místnost vedle účtárny, v níž se berou na vojnu rekruti (odvodní místnost). Do ní by, jak se domnívá, mohly být

¹²⁴⁴ Tuto funkci zastával Jindřich Kajetán na konci 40. let.

¹²⁴⁵ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 382–391; koncept ke dvoru z 12. října 1764.

¹²⁴⁶ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 394–395; čistopis dekretu, praes. 14. 12.

¹²⁴⁷ MZA, B 1, kn. 40, nefol.; sezení 14. prosince.

¹²⁴⁸ Např. MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 149–154, 184–194.

uloženy staré zaplacené kontribuční účty a spisy. Reprezentace na sezení 29. dubna jeho žádost zamítla a zdůraznila, že místnost musí být dále k dispozici pro braní rekrutů.¹²⁴⁹

Novou žádost o další prostory pro účtárnu podal asi o rok později revident Fromm, jenž v té době již zastupoval nemocného Sasku. Odvolával se na loňskou zamítnutou Saskovu žádost a znovu upozorňoval na další rozmnožení kontribučních účtů. Volné místo v účtárně se prý natolik zúžilo, že staré písemnosti v ní opravdu nemohou být uchovávány. Navrhoval, aby bylo vyhrazeno vhodné místo pod střechou (na půdě) Zemského domu, protože ta je pokryta cihlami (taškami) a tím je plně chráněna před ohněm. Prostor by mohl být ohrazen nějakou přepážkou a opatřen dveřmi na klíč, čímž by se stal vhodným pro uchovávání starých účtů a spisů. Navrhoval dále, aby náklady na všechny potřebné úpravy byly hrazeny z fondu účtárny. S tím byl na radním sezení 10. září vysloven souhlas. Vedení gubernia však zdůraznilo, že písemnosti účtárny, tedy především staré zaplacené účty a spisy, nemají být ukládány jinde, než právě v této místnosti, kde mají být udržovány v náležitém pořádku.¹²⁵⁰

Toto *repositorium* se nakonec skládalo ze dvou místností na půdě, jak plyne z další zprávy podobného charakteru z roku 1776. Fromm v ní oznamuje guberniu, že za 12 let, co od té doby uběhly, byly tyto prostory zcela naplněny účty a jinými spisy. Nyní hrozí nebezpečí, že se kvůli příliš velké váze mohou propadnout do místnosti pod nimi. Aby se tomu předešlo, je podle něj žádoucí, aby se (čím dříve tím lépe) zřídilo nové *repositorium* na jiném místě, také proto, že bude potřeba ukládat další spisy.¹²⁵¹

Další žádost o prostory k řádnému uložení spisů Fromm podal začátkem září 1778. Uvedl, že ročně vzroste jejich počet o 432 vyhotovených účetních svazků, což za 29 let trvání dělá dohromady 12 528 kusů. Tomuto množství už nedostačují prostory, které má účtárna k dispozici. Rady mu bylo doporučeno, aby se ústně obrátil na ředitele kanceláře a očekával další dispozice.¹²⁵²

Z těchto zpráv jasně plyne, že písemná agenda účtárny byla držena mimo registraturu nejvyššího zeměpanského úřadu, zpočátku v nějakých vyhrazených prostorách a později v samostatné místnosti.¹²⁵³ Účtárna si uchovávala i nadále samostatné postavení v rámci úřadu nejen v tereziánské době, ale ještě dlouho potom. Prošla několika reorganizacemi a teprve až 19. května 1868 byla přičleněna jako účetní oddělení místodržitelství.¹²⁵⁴

Komorní pokladna

Komorní pokladna (*Kammeralzahlamt*, někdy také *Kammeral- und Militärzahlamt*) nebyla nově ustavená instituce, nýbrž vznikla přeměnou z bývalého rentmistrovského úřadu existujícího již v předbělohorské době. Běžně se uvádí jako datum přeměny rok 1749,¹²⁵⁵ ale k transformaci došlo již koncem srpna nebo začátkem září roku 1748, pravděpodobně

¹²⁴⁹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 212–213; čistopis žádosti, praes. 28. 4.

¹²⁵⁰ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 214–215; čistopis žádosti, praes. 7. 9.

¹²⁵¹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 1083–1086; čistopis, praes. 12. dubna 1776.

¹²⁵² MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 1089–1090; čistopis, praes. 5. 9.

¹²⁵³ Dnes jsou soustředěny ve fondu B 16 – Moravské místodržitelství – účtárna (1768–1923).

¹²⁵⁴ *Průvodce*, s. 224.

¹²⁵⁵ Například *Průvodce*, s. 129; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 121.

jako důsledek přijetí decenálního recesu a z něj vyplývajících potřeb státní správy řádně zajistit výběr a kontrolu kontribuce.

Již rozpočet na nový vojenský rok 1749, jež obdržela královská deputace reskriptem 23. srpna 1748, počítá s královskou komorní pokladnou (nazvanou ještě „*königliche Cameral-Cassa*“) a dvěma úředníky, vojenským pokladníkem Königem (*Kriegszahlmeister*) a kontrolorem Mentzem.¹²⁵⁶ Dorzálním dekretem z 23. září zasílají radní panovnické rozhodnutí, od jakého data se mají vyplácet mzdy úředníkům deputace, na komorní pokladnu nazvanou již „*k. k. Zahl-Amt*“.¹²⁵⁷ Že se jedná o nástupce rentmistrovského úřadu, plyne z atestace o počtu úředních posílů u tribunálu. Zasílají ji moravské deputaci pokladník König a kontrolor Mentz, kteří tvoří personál komorní pokladny od samého začátku. Ti v dobrozdání ze 14. října 1748 zmiňují svůj úřad jako nedávný rentovní úřad, nyní však již komorní pokladnu.¹²⁵⁸

Někdy v této době byl také postupně převeden k deputaci i poslední rentmistr Grimm, nejprve jako poradce, ale nakonec jako stálý rada.¹²⁵⁹ S ním se již u transformovaného úřadu nadále nepočítalo, nepobíral podle kamerálních platových systemizací řádný plat, pouze dostával penzi.¹²⁶⁰ Důvodem mohl být jeho pokročilý věk, protože jako rentmistr působil již od roku 1726.¹²⁶¹ Reskriptem z 23. srpna se také všichni komorní a pokladní úředníci podřizovali deputaci.¹²⁶² Po její změně na reprezentaci a komoru zůstala komorní pokladna podřízena nejvyššímu zeměpanskému úřadu, ale protože reprezentovala panovnickou komoru, měl ji spravovat společně s ní. Přes něj také šla většina korespondence ode dvora. Instrukci pro úpravu její činnosti se nepodařilo zachytit, ale ze stop jejího konání lze rozsah působení rekonstruovat.

Existující blízký vztah k nejvyššímu zeměpanskému úřadu dokládají svým uspořádáním a grafickou úpravou také titulární kalendáře, v nichž se komorní pokladna poprvé objevuje roku 1750.¹²⁶³ Nejprve v nich byla po dva roky umístěna hned za kancelářským personálem reprezentace a komory, ale před její nově zřízenou účtárnou. Sice již od kalendáře pro rok 1752 se pořadí vyměnilo,¹²⁶⁴ avšak oba subjekty byly (ještě s přísěnými úředními posly) společně s úřadem v bloku graficky ohraničeny ozdobnou linkou a teprve za ní začínala výrazným písmem další instituce. Mezi reprezentací a komorní pokladnou žádné takové výrazné oddělení není, z čehož lze usoudit, že byla chápána jako její součást.

Ale závislost komorní pokladny na nejvyšším zeměpanském úřadu je poněkud jiná než u účtárny. Specifičnost pravděpodobně vycházela z její souvislosti s dvorskou komorou a přeneseně s vídeňskou všeobecnou pokladnou. Především mezi povinnostmi ředitele kan-

¹²⁵⁶ MZA, B 1, kn. 212, s. 75 (pod názvem „Kameral- und Kriegs- Zahlamt“).

¹²⁵⁷ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 80v; čístopis reskriptu z 20. září 1748.

¹²⁵⁸ MZA, B 1, sg. C 6/2, kart. 181, fol. 60; „[...] vorhin gewesten königl[ichen] Rendt-nunmehro Cammeral-Zahl-Ambt [...]“.

¹²⁵⁹ Poprvé se objevuje na sezení 30. srpna 1748. Jeho účast na sezeních v září i říjnu je občasná, ale od poloviny listopadu nabývá na stálosti (MZA, B 1, kn. 1, s. 34; viz i další sezení; srovnej také kapitulu Proměny radního kolegia).

¹²⁶⁰ Pobíral ji již od 23. srpna 1748 (MZA, B 1, kn. 213, s. 142), ale v reskriptu z 23. srpna je uváděn jako stávající (dermahlig) komorní reprezentant (MZA, B 1, kn. 212, s. 56).

¹²⁶¹ D'ELVERT, CH.: *Schriften* 24, s. 700.

¹²⁶² MZA, B 1, kn. 212, s. 56.

¹²⁶³ TK 1750. Rentmistrovský úřad kupodivu nikdy do nich nebyl zahrnut.

¹²⁶⁴ TK 1752.

celáře nebyl výslovně zakotven také dohled nad komorní pokladnou, nýbrž se tu mluví vždy jen o kanceláři a účtárně. To se projevovalo například tím, že při pravidelné kontrole úřední píle a nasazení subalterního personálu nepřicházela nejvyššímu zeměpanskému úřadu od brněnské komorní pokladny žádná hlášení, tak jako od účtárny. To mohlo být zpočátku způsobeno tím, že nedisponovala klasickými podřízenými a sestávala z pokladníka a kontrolora.¹²⁶⁵ Nezasílala je ani v pozdější době (od roku 1766), kdy již tímto personálem byla vybavena.¹²⁶⁶ Brněnská komorní pokladna také nebyla umístěna v Zemském domě, kde sídlila reprezentace i gubernium, ale jinde ve městě, totiž na dnešní České ulici v komorním domě, ve stejné budově, kde byl dříve umístěn rentmistrovský úřad.¹²⁶⁷ Protože se písemná pozůstalost komorní pokladny nedochovala,¹²⁶⁸ lze její činnost a vnitřní zřízení rekonstruovat pouze informativně:

- především shromažďovala hotové peníze;
- podle komorního rozpočtu účtovala příjmy a výdaje *in camerali*, čímž nepřímo kontrolovala, zda se dodržuje platová systemizace a nepřekračuje platový statut;
- sestavovala různá roční vyúčtování příjmů a výdajů vůbec, tedy také *in militari* a *contributionali*. Zaslala je ke dvoru přes nejvyšší zeměpanský úřad;
- vyplácela platy úředníkům podle platové systemizace, srážela jim arrhu;
- přebytky hotových peněz odváděla do všeobecné pokladny ve Vídni, kam je zaslala prostřednictvím pošty;
- od taxátora přijímala hotové peníze. Dostávala od něj taxovné (*Taxgeld*) a dříve i srážky z arrhy (*Arrhengeld*), když taxátor také vyplácel část platů, které příslušely úředníkům podle komorního rozpočtu. Na nejvyšší zeměpanský úřad pak posílala potvrzení, že tyto peníze přijala. Přebytek následně odesílala v hotovosti do Vídně.¹²⁶⁹

Personál komorní pokladny byl zpočátku nevelký. V jejím čele stál komorní pokladník (*Cammeralzahlmeister*), jenž měl k ruce kontrolora (*Kontralar*). Pokladníkem byl již zmíněný František Valentin König z Kronwaldu, kontrolorem Antonín Josef Mentz. Tato dvojice působila společně u úřadu dlouhou dobu až do roku 1764. König tehdy pravděpodobně zemřel, kontrolor Mentz zakrátko nato.¹²⁷⁰

Komorním pokladníkem se stal nejprve provizorně a potom nastalo František Antonín Lang a kontrolorem Jan Horác Royß. Zároveň se však objevil další personál, kasír („*Cassirer*“), dva, později tři pokladní úředníci („*Cassa Officiers*“) a kancelářský sluha. Toto rozšíření komorní pokladny se v titulárním kalendáři objevuje najednou a nikoliv

¹²⁶⁵ Titulární kalendáře uvádějí jen tyto dva, také v kamerálních systematikách se nepočítá s dalším personálem. Je ale obtížné si představit, že by neměli k dispozici alespoň písaře.

¹²⁶⁶ TK 1767 a dále.

¹²⁶⁷ Naposledy k jeho poloze SVITÁK, Z.: *Kde se v pobělohorské době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?* Brno v minulosti a dnes 23, 2010, s. 47–56.

¹²⁶⁸ Ve fondu B 1 – Gubernium je dochována pouze úřední korespondence komorní pokladny s nejvyšším zeměpanským úřadem, která obsahuje různá vyúčtování, zasilaná přes něj ke dvoru nebo naopak ode dvora k ní.

¹²⁶⁹ Například do konce dubna (nevíme bohužel od kdy) 1751 přijali od taxátora Lilienthala 2 972 zl. a 48 kr. z taxovného a 267 zl., 21 kr. a 2 h. z arrhy, dohromady 3 23 zl., 59 kr. a 2 hal, tuto sumu zaslali 9. června v hotovosti do Vídně (MZA, B 1, sg. C 6/2, kart. 181, fol. 345–346; praes. 11. 6.).

¹²⁷⁰ König je uveden naposledy v TK 1764, Mentz v TK 1766.

po částech, takže se lze domnívat, že již předtím nějaké pomocné síly komorní pokladna měla, ale titulární kalendáře je neuváděly. Personál v tomto složení byl stálý od poloviny 60. let až do konce sledovaného období.

ÚŘAD A JEHO VŠEDNÍ DEN

VNITŘNÍ CHOD ÚŘADU

Radní sezení

Radní sezení představovala jádro rozhodovací fáze vrchního zeměpanského úřadu. Na nich se projednávaly prakticky všechny záležitosti, které prošly úřadem.¹²⁷¹ Osoby, které se účastnily sezení, lze rozdělit do dvou skupin. První představovala rozhodovací kolegium, které tvořili prezident vrchního zeměpanského úřadu a radové. Ti podle kolegiálního principu projednávali naskytnuvší se záležitosti a rozhodovali o způsobu jejich vyřízení.

Druhá skupina osob přítomných v radní místnosti technicky zabezpečovala průběh zasedání a také bezprostředně na ně navazujícího hladkého a správného vyřízení písemností. Byla tvořena především sekretáři, kteří na dorza došlých písemností přímo při jednání zapisovali rozhodnutí o záležitosti. Většinou se jednalo o údaje, kam nebo komu došlou písemnost předat buď k podrobnějšímu vyřízení, nebo pro informaci. Dále byl u sezení přítomen radní protokolista, jenž psal na místě koncept radního protokolu. Mohli tu také být někteří z koncipistů, buď jako pomocníci nebo zástupci nepřítomných sekretářů nebo radního protokolisty. Před dveřmi radní světnice během jednání stál dveřník. Zatímco jména přítomných radů jsou uvedena v radním protokolu hned pod datem sezení, jména dalšího personálu tam uvedena nejsou. Teprve od roku 1780 se tu také uvádějí jména sekretářů.

Povinnosti radního kolegia i způsob konání předepisovala již nejstarší instrukce pro tribunál, jež jako stěžejní jednacím princip zdůraznila gremiální rozhodování.¹²⁷² Další potom znovu tyto zásady připomínaly nebo upřesňovaly. Pro dobu Marie Terezie je znovu podrobněji popsala až ustanovení instrukce z roku 1764.¹²⁷³ Protože náš úřad, jenž se původně odštěpil od tribunálu a v roce 1749 od něj převzal také zemskou vládu, nedostal od té doby žádnou kancelářskou instrukci, je zcela pochopitelné, že jsou v ní zásady projednávání záležitostí a rozhodování o nich připomenuty.

Sezením předsedal prezident úřadu, jímž byl od roku 1753 vždy zemský hejtman.¹²⁷⁴ Když byl nepřítomen, potom je vedl jeho zástupce, jímž měl být ve služebním pořadí další nejvyšší zemský úředník zasedající u nejvyššího zeměpanského úřadu. V případě, že by i on byl nepřítomen, měl předsedat rada, který byl panského stavu a podle věku a urozenosti na prvním místě seznamu přítomných. Rada se scházela v radní místnosti v Zemském domě v Brně. Radové se usadili kolem stolu podle určeného pořadí, kde každý měl své přesné místo.¹²⁷⁵

Kolegium radů postupně probíralo došlé písemnosti. Prezident měl přítom dbát na to, aby se přesně dodržovaly hodiny vymezené sezením, a aby se vyhrazený čas strávil pouze rozhodováním a vyřizováním záležitostí, a ne žádnými jinými nepatřičnými rozhovory,

¹²⁷¹ Některé věci, především stereotypní, se řešily mimo tato zasedání, tzv. *extrasessionaliter*, přesto byly zapsány do radního protokolu.

¹²⁷² K principům projednávání PROKEŠ, J.: *Instrukce*, s. 31–32; HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 53–56. K stálému připomínání těchto zásad viz na více místech RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, např. s. x16, x37 a další; také VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 91 n.;

¹²⁷³ Instrukce 1764, art. III, § 1, 4–25.

¹²⁷⁴ Do té doby stál zemský hejtman v čele tribunálu.

¹²⁷⁵ Přesné pořadí při sezení u stolu bylo stanoveno již dříve instrukcí Karla VI. z 26. května 1727. Viz RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x58.

vyprávěním nebo jinými věcmi.¹²⁷⁶ Radní sezení obyčejně začínala projednáváním písemností ode dvora, tedy reskriptů nebo dekretů, které se měly číst v úplném znění.¹²⁷⁷ Tyto písemnosti obecně nazývané dvorské (např. *decretum aulicum*) nemusely přijít jen od dvorské kanceláře (přesněji od kanceláře direktoria *in publicis et cameralibus* a později od spojené česko-rakouské kanceláře), ale také od jiných dvorských úřadů, které mohly expedovat písemnosti. Často přicházely písemnosti od dvorské komory či dvorské účtárny, někdy také od *Oberste Justizstelle*, případně odjinud. Vzhled a struktura reskriptů nebo dekretů z těchto míst působí téměř identicky, takže lze rozpoznat pouze podle podepsaných osob, od jakého dvorského úřadu vlastně přicházejí. Reskriptů (dekretů) ode dvora se mohlo probírat na jednom sezení několik, jen málokdy se na sezení neprobíralo vůbec žádné dvorské nařízení.

Postupně a poměrně záhy začínaly převládat reskripty hromadné, jimiž byla sloučena tzv. *publica* do jedné písemnosti.¹²⁷⁸ Jí se vyřizuje najednou více záležitostí, dosti často mezi deseti a dvaceti. Každou věc, v čistopise reskriptu snadno rozpoznatelnou jako odstavec a navíc zpravidla oddělenou čísly (*primo, secundo* atd.), projednávalo radní kolegium samostatně, což se odráží také v zápisu radních protokolů, kde má jeden reskript zaznamenáno více rozhodnutí.

Teprve po projednání písemností ode dvora přišly na pořad písemnosti ostatní.¹²⁷⁹ Z pohledu do radních protokolů ale nelze stanovit žádné pravidlo, že by se projednávaly věci podle hodnosti vydavatele. Lze tedy říci, že žádný vydavatelský okruh, mimo panovnického, neměl přednost, že se výrazně neuplatňovalo stanovené pořadí. Jednalo se o různé zprávy od krajských úřadů, od komisí a jiných součástí zeměpanského úřadu, přípisy od olomouckého biskupa a jiných církevních institucí, od měst i od soukromých osob. Také tady se role radů většinou omezovala na určení, které instanci se došlá písemnost má poslat.

Na počátku nebo na konci (případně ke konci) sezení se obyčejně skládaly služební přísahy. Osoby, jimž byl nově propůjčen titul rady, tak činily na počátku a někdy se již během své první přítomnosti aktivně zapojily do práce. Nově ustanovený subalterní personál zeměpanského úřadu nebo také noví členové krajských úřadů zpravidla skládali služební přísahu ke konci nebo na konci sezení.

Konec sezení byl vyhrazen také různým dalším jednáním, která nebyla v přímé souvislosti s právě došlými písemnostmi. Jednalo se především o všelijaká připomenutí nebo poznamenání, především předsedajícího, co je třeba učinit. Na konci sezení byl také vymezen čas pro různá dobrozdání a referáty jednotlivých radů. Dost často se stávalo, že referát o nejrůznějších zkoumáních na panstvích byl dlouhý a zabral i více sezení.¹²⁸⁰

Radové vystupovali jako referenti, mezi něž prezident rozděloval projednávané písemnosti. Ti byli důsledně zaznamenáváni v radních protokolech od sezení 28. května 1749

¹²⁷⁶ Instrukce 1764, art. III, § 12.

¹²⁷⁷ Tento princip znovu zdůrazňuje Instrukce 1764, art. III, § 17, ale od počátku jsou vždy panovnické rezoluce probírány nejdříve.

¹²⁷⁸ Reskript z 10. října 1750 (MZA, B 1, kn. 212, s. 514–519).

¹²⁷⁹ Tak to také předepisuje Instrukce 1764, art. III, § 22.

¹²⁸⁰ Schéma jednání má zřejmě vzor ve starší době a byl převzat od tribunálu. Podobné tendence je možné zachytit i v sondě z roku 1715. Jeden z radních tribunálu referuje o sporu ke konci dvou po sobě jdoucích zasedáních. Viz NĚMČÍKOVÁ, Pavlína: *Edice vybraných zápisů radního protokolu moravského tribunálu z roku 1715*. Brno 2008, s. 55, 59.

na okraji vedle zápisu.¹²⁸¹ Referent seznámil ostatní s podstatou záležitosti a zřejmě také navrhl i způsob projednání. Nelze to sice z radních protokolů doložit, ale v mnoha případech je to pravděpodobné, zvláště tehdy, jestliže se jednalo pouze o předisponování písemnosti na jinou (zpravidla subalterní) instanci. Při sezení se radové pravidelně střídali. Jak plyne z radních protokolů, referování nebylo podřízeno nějakému pravidlu, například podle služebního pořadí v seznamu přítomných. Také neplatil vzorec, že by každý z radů odreferoval vše své najednou a poté jej vystřídal jiný a poté další. Referenti se střídali a některý mohl přijít na řadu během sezení několikrát.

Z radních protokolů také plyne, že někteří z nich sezení vyloženě „táhli“, zatímco jiní naopak byli velmi pasivní. Skutečně některá jména nalezneme jako referenty u mnoha záležitostí během sezení, ale jistá nevelká část přísedících byla přítomna jen do počtu. Srovnáním seznamu přítomných radů s aktivně referujícími v delším časovém období vyplývá, že někteří z nich byli po delší dobu pouze přítomni a referování se neúčastnili. Důvodem býval obvykle vyšší věk. Setkáváme se tak s přísedícími, dříve velmi aktivními, u nichž se četnost referování postupně zmenšovala, až ustala úplně. O pasivitě lze hovořit pouze tehdy, jestliže tento stav trval delší dobu.

Prezident úřadu většinou nereferoval, a když, tak jen výjimečně. Většinou se tak dělo na začátku nebo na konci sezení, ale příležitostně lze zaznamenat i jeho aktivní vystupování během sezení. Prezident v takovém případě obvykle inicioval nějakou novou záležitost (písemnost) nebo přijímal služební slib, jež skládala nová úřední posila. Kromě těchto obvyklých a nejčastějších důvodů prezidentovy aktivity ale samozřejmě mohl vyřizovat i jiné záležitosti.

Teoreticky každý z radů měl podle rozvrhu referátů (departement) na starosti jiné záležitosti¹²⁸². Sice hned na počátku existence nové reprezentace v roce 1749 panovnice iniciovala kroky v tomto směru¹²⁸³, ale protože radové přicházeli a odcházeli, muselo rozdělení agend podléhat častým změnám. Každému novému příchozímu nemusel být určen referát po tom, koho nahrazoval, a také je prezident mohl mezi rady přesunovat.

Způsob projednávání záležitostí

Principy konkrétního projednávání záležitostí na radním sezení se postupně vyvinuly ve starších dobách a lze se oprávněně domnívat, že se u deputace, reprezentace i gubernia konalo stejně jako dříve u tribunálu. V instrukci Karla VI. pro něj z 26. května 1727 lze nalézt stať o nutnosti slušného, nezávislého a krátkého hlasování v radě,¹²⁸⁴ ale tato ustanovení jsou v souvislosti s projednáváním soudních případů. Je na místě otázka, zda stejný model činnosti platil i pro projednávání záležitostí jiného charakteru, zvláště po reformách v roce 1749, jimiž soudní záležitosti zůstaly u tribunálu.

Drtivá většina projednávaných záležitostí u nejvyššího zeměpanského úřadu v té době nebyla totiž sporného charakteru. Zhusta bylo jeho úkolem pouze vykonat panovníkovu vůli přeepsanou reskriptem (nebo později dekretem). Znamenalo to nasměrování jeho pří-

¹²⁸¹ MZA, B 1, kn. 1, s. 1574.

¹²⁸² Zdá se, že zaměření jednotlivých radů na specializovanou materii bylo důsledkem delšího vývoje. Viz RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x59.

¹²⁸³ O rozdělení referátů viz v kapitole Radní kolegium.

¹²⁸⁴ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x59.

kazů na příslušné podřízené instance (především na krajské úřady, od nichž se dostávaly na magistráty měst a do sídel panství a odtud k obyvatelům) nebo ke konkrétní osobě. K nesporné agendě také patřilo předávání nejrůznějších zpráv ke dvoru, jež přicházela pravidelně od institucí na nižších úrovních správy a nejvyšší zeměpanský úřad je patřičně sumarizoval. Jednalo se především o pravidelná měsíční, kvartální nebo roční vyúčtování v širokém spektru záležitostí (kupříkladu vyúčtování kontribuce, komorních příjmů a výdajů, dluhů, hospodaření poštovního úřadu...). Doplnovalo je zasílání jednacích protokolů nebo různých hlášení opakujících se periodicky, jako například o pílích subalterních úředníků či cenách na trzích. Ke dvoru se úřad obracel i s různými vyžádanými dobrozdánými nebo příležitostně, třeba když informoval o úmrtí člena úřadu a uvolnění jeho platu.

Zasílanými hromadnými reskripty zase dvůr jen vyjadřoval souhlas s míněním v zaslaných relacích či potvrzoval správnost vyúčtování nebo informoval o jmenování nového úředníka. V těchto případech vskutku nebylo třeba o způsobu vyřízení vést dlouhé diskuse a následně o nich hlasovat, takže lze předpokládat, že se konkrétní projednávání většinou omezovalo pouze na určení, na kterou instanci nebo kterému adresátovi se má nasměrovat příkaz či informace ode dvora k vyřízení nebo na vědomost. K této úvaze vede především množství projednávaných záležitostí na jednom sezení, jejichž počet dosahuje zpravidla několik desítek, takže by se sezení zcela jistě protáhlo nad únosnou mez. Dalším důvodem jsou také lapidární zápisy v radním protokolu u rozhodnutí (označené *conclusum*, *resolviret*) o záležitostech zmíněného typu. Mnohdy jen stručně zachycují pouhé předání informace nebo panovnického nařízení na vhodnou instanci a nenesou žádné stopy návodu, jak s tím má adresát naložit. Dalo by se tedy konstatovat, že nejvyšší zeměpanský úřad ve zmíněných případech, které ovšem tvořily mezi projednávanými věcmi podstatnou část, většinou fungoval jako jejich distributor.

Jeho vlastní rozhodování lze zaznamenat jen v malém počtu záležitostí. V žádném případě ale nesmělo směřovat proti úmyslům panovnice a naopak je muselo naplňovat. V případě pochybností se zeměpanský úřad pravidelně dotázal u dvora, jakým způsobem nezvyklou záležitost řešit, aby nejednal proti vůli panovnice. Návod ode dvora byl potom zapsán do knihy deklaratorií jako vzor pro způsob rozhodování v záležitostech toho typu. Z toho vyplývá, že nejvyšší zeměpanský úřad neměl pro samostatné rozhodování příliš mnoho volnosti a jeho samostatnost byla omezená (mimo postupně předávaných kompetencí). Především se od něj čekalo, že bude jednat podle panovnických nařízení a vyplňovat je. Proto pravděpodobně jen malá část projednávaných věcí mohla vyvolat rozsáhlejší diskusi. Role radů se přitom omezovala pouze na seznámení se s příkazem a distribuování na vhodné místo.

V mnoha případech nebylo rozhodnutí obtížné, protože šlo o banální posunutí písemnosti na konkrétní osobu nebo rozšíření panovnického nařízení po zemi běžným způsobem (*more solito*). Tak kolegium nakládalo s panovnickými reskripty a později dekrety, které byly na sezení projednávány na prvním místě. Došlá hlášení z nižší úrovně správy, především z šesti moravských krajů byla soustřeďována k sumárním relacím ke dvoru. Projednání záležitostí tohoto typu nevzalo radům mnoho času.

Jen část záležitostí mohla být časově náročná. Jsou to především různá dobrozdání a zprávy komisí, jichž byli radové osobně účastni a referovali o jejich průběhu. O tom, že

pravděpodobně zabraly nemalý čas, svědčí i jejich zápis v radním protokolu, kde pokrývá i několik stran. Zpravidla se jedná o záležitosti, o nichž muselo být referováno na několika po sobě jdoucích sezeních. Teprve po poslední části kolegium vyvodilo z předneseného nějaký závěr.

S ohledem na četnost referování je zajímavý rozdíl v platech mezi prezidentem a jednotlivými rady. Představený úřadu, jenž byl jen příležitostným referentem, pobíral ročně 8 000 zl., což je čtyřikrát více než radové, kteří byli odměňováni ročně částkou 2 000 zl. Výše těchto platů se za celé sledované období (1748–1780) nezměnila a zůstala stejná. Naskýtá se otázka, proč prezident pobíral daleko větší plat za daleko méně práce, jak se docela přirozeně může zdát, když se jen příležitostně objevuje v roli referujícího. Můžeme se domnívat, že jeho hlavním úkolem bylo prosazovat panovnickou politiku, za jejíž provádění byl ve „své“ zemi odpovědný. Z výše jeho platu také vyplývá, že jeho slovo muselo mít jinou váhu, než mínění jednotlivých radů. Nejen jak to vyplývá z jeho titulu, ale i zaměřením praktické činnosti. Minimální referování jej staví do pozice nad radní kolegium a také rozhodčího při rovnosti názorů.

Mimo pravidelných obvyklých zasedání, na nichž se projednávaly pohromadě věci ze všech kompetencí, se konala ještě „*conferentia militaris*“, věnovaná výhradně vojenským záležitostem. První takové specializované zasedání o vojenských záležitostech se konalo poprvé 7. října 1748, a to na zvláštním místě, jak stanovovala instrukce ze 14. července.¹²⁸⁵ Toto první se konalo v Zemském domě za předsednictví Blümegena a za deputaci byli dále přítomni přisedící Tauber, krajský hejtman Hradištského kraje Kaldschmidt a sekretář Blumencron. Za vojenskou stranu byli přítomni velící generál Saint Ignon, hrabě Trauttmansdorf jako plukovník pluku Luchese, hrabě de Pollheim „*supremus locumtenens à Franzlothring*“ a vojenský komisař Lutter. Na tomto setkání se jednalo o dislokaci vojska.¹²⁸⁶

Zvláštní sezení k vojenským záležitostem se konala do poloviny roku 1749 obvykle jednou měsíčně (jen v prosinci 1748 dvakrát), jak hojná byla v následujících letech, není jasné, protože se v radních protokolech tato sezení již neuvádějí.¹²⁸⁷ Často se konala téhož dne jako standardní sezení deputace, ale po poledni a vždy zápis rozlišuje členy deputace od vojenských osob.¹²⁸⁸ Reskriptem z 11. října stanovila panovnice jako pravidlo, že v případě projednávání *militaris mixti*, když budou u deputace jako hosté vyšší důstojníci, mají sedět na pravé straně stolu, zatímco členové deputace na levé.¹²⁸⁹

Při dalších speciálních zasedáních o vojenských věcech mimo poradní místnost deputace, to následující se konalo 9. listopadu, byl válečný komisař již pravidelně uváděn na straně deputace a zasedal tedy s ní a ne na straně vojenských osob, jak tomu bylo u prvního specializovaného sezení. Totiž až reskriptem ze 14. listopadu (a v Brně jej prezentovali teprve 17. listopadu) rozhodla panovnice, že na vrchního a válečného komisaře má být pohlíženo jako na člena deputace. Měl se nyní účastnit všech zasedání a tam sedět

¹²⁸⁵ Instrukce 1748 (MZA, B 1, kn. 212, s. 42).

¹²⁸⁶ MZA, B 1, kn. 1, s. 153.

¹²⁸⁷ Zřejmě se konala i nadále, viz zasedání 13. prosince 1749 (MZA, G 76, i. č. 919); fol. radní protokoly.

¹²⁸⁸ Tak třeba 21. ledna, 7. února, 14. dubna a 10. května 1749 (MZA, B 1, kn. 1, s. 813, 909, 1271, 1491).

¹²⁸⁹ MZA, B 1, kn. 212, s. 127–128; v Brně prezentován 13. 10.

podle svého stavu, věku a postavení.¹²⁹⁰ Všimněme si, že podle reskriptu z 11. října, tedy zhruba před měsícem, se měli vyšší důstojníci zúčastňovat zasedání deputace jen jako hosté.¹²⁹¹

Počet sezení v týdnu

První zasedání nové deputace se uskutečnilo v pátek 9. srpna 1748 za přítomnosti předsedy Blümegea, radního Taubera a sekretáře Blumencrona.¹²⁹² Mělo charakter přípravy na plnohodnotný provoz, četly se základní dokumenty, jako byl dekret pro Blumegena z 27. května a instrukce z 14. července.¹²⁹³ Potom byli vzati do přísahy přítomní subalterní úředníci, kteří ji složili do rukou registrátora, což on potvrdil krátkým zápisem a podpisem na text přísahy, předepsané panovnicí.¹²⁹⁴

Přestože v původní instrukci pro deputaci bylo předepsáno, aby se zasedání konala třikrát nebo čtyřikrát týdně,¹²⁹⁵ neznamenalo to automaticky, že se od počátku fungování úřadu radové scházeli na sezení pravidelně čtyřikrát do týdne. Trvalo nějakou dobu, než bylo dosaženo předepsaného počtu. Počet vyřizovaných záležitostí se zvyšoval postupně a s ohledem na jejich množství také počet týdenních zasedání.

První skutečně pracovní sezení, kdy radové již vyřizovali kompetencemi vymezené záležitosti, se konalo po zmíněném přípravném následující úterý (13. srpna) a další potom v sobotu (17. srpna). Deputace tedy v prvním týdnu své funkční existence zasedala dvakrát, zatímco v následujícím pouze jednou (v pátek 23. srpna). Nicméně během prvních tří měsíců existence nového úřadu, které ještě zbývaly do začátku nového vojenského roku (srpen až říjen), se zasedání konala většinou dvakrát týdně, a to vesměs v pondělí a v pátek. A i když do tohoto vzorce zasáhlo mnoho výjimek,¹²⁹⁶ zvyk konat zasedání tyto dny se stále navracel. Jen jeden týden v září a jeden v říjnu se zasedalo v týdnu třikrát a doplňkovým dnem se v těchto případech stal čtvrtek nebo sobota.

Se začátkem nového vojenského roku (1. listopadu 1748), kdy deputace převzala v plném rozsahu své kompetence a začala skutečně plnohodnotně fungovat, se počet zasedání zahušťuje. Hned v prvním celém listopadovém týdnu se radové setkali čtyřikrát (v pondělí, středu, pátek a sobotu), ale po zbytek měsíce opět jen dvakrát. Ale od prosince počet sezení již kolísá mezi dvěma a třemi v týdnu, přičemž toto kolísání lze rozdělit prakticky na polovinu. Oblíbeným dalším dnem v týdnech se třemi sezeními se stala středa.

Po Velikonocích 1749 už počet sezení kolísal mezi třemi a čtyřmi. Extrémem byl první celý květnový týden, kdy se konalo sezení celkem pět (v pondělí, středu, čtvrtek, pátek a sobotu). V tuto dobu se z deputace stala reprezentace a komora a přibýly jí další kompetence, především *publica* a *politica*, když se reprezentace stala nejvyšším politickým úřadem v zemi. Rozšíření agendy ale neznamenalo výrazně větší počet týdenních zasedání.

¹²⁹⁰ MZA, B 1, kn. 212, s. 149–150; prezentován v Brně 17. listopadu.

¹²⁹¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 127–128; prezentován 13. října.

¹²⁹² Nebyl však přítomen další ustanovený rada Widmann. Ten, ačkoliv byl řádně jmenován přísedícím, se zúčastnil pouze jediného zasedání 9. září, jak uvidíme dále.

¹²⁹³ MZA, B 1, kn. 1, s. 1 n.

¹²⁹⁴ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 33–44.

¹²⁹⁵ Instrukce 1748 (MZA, B 1, kn. 212, s. 42).

¹²⁹⁶ Například, když na některý z těchto dnů připadal svátek, jako třeba na pátek 1. listopadu 1748, když nastal svátek Všech svatých, konalo se zasedání v sobotu následující den.

Po zbytek roku 1749 ještě převažovaly tři, i když v každém měsíci byl nejméně jeden týden se čtyřmi sezeními v týdnu. Naopak v roce 1750 se častější konala zasedání čtyřikrát týdně, ale zase byl alespoň jeden týden v měsíci s omezeným počtem radních sezení na tři nebo dokonce na ještě menší počet.¹²⁹⁷

Pro tuto dobu nelze stanovit žádné pravidlo, podle něhož by se radové setkávali pravidelně v určitých týdenních dnech. Při sezeních třikrát v týdnu byl nejhojnější rytmus pondělí – středa – pátek, ale lze zaznamenat i jiné modely: pondělí – čtvrtek – sobota, pondělí – čtvrtek – pátek. Pondělí bylo v některých týdnech nahrazeno úterým. Dostí nepravidelné kombinace dnů přicházely v týdnech, kdy se zasedání konala čtyřikrát. Kromě neděle se sezení mohla uskutečnit prakticky kterýkoliv den. Z této neuspořádanosti se vyděluje několik týdnů, kdy se sezení konala v rytmu pondělí – úterý – pátek – sobota.

Nahodilost radních sezení ovlivnily částečně také významné sváteční dny, například Velikonoce nebo Letnice, kdy zasedání, které by se mělo konat podle předchozích týdnů v pondělí, je pravidelně přesunuto na úterý nebo středu. Ale na druhé straně se sezení nevyhýbala Velkému pátku.¹²⁹⁸ Také vánoční doba znamenala omezení počtu zasedání.

Nebylo ostatně vůbec potřeba, aby vrchní zeměpanský úřad zaváděl a striktně dodržoval pravidelné dny zasedání kolegia radů. Přestože pracoval prakticky nepřetržitě, nedostával se do přímého (osobního) styku s veřejností (se stranami). Titulární kalendáře také nepřinášejí žádné jeho úřední hodiny, a to na rozdíl od tribunálu nebo úřadu zemských desk, jejichž jsou zde pravidelně otiskovány. Lze je považovat za hodiny pro veřejnost, neboť tak lze vyložit jejich oznámení v úředním tisku. Kontakt s naším úřadem byl výhradně písemný, strany ani neměly důvod k osobním návštěvám, protože nevedl žádnou úřední knihu pro potřebu veřejnosti, jako například úřad zemských desk.

Jediné omezení pro termíny konání radních sezení představovala jejich koordinace se zasedáním různých komisí, případně jiných úřadů, jejichž členy nebo předsedajícími byli radové naší instituce. Ovšem vzhledem k jejímu postavení jako nejvyššího úřadu v zemi lze mít za to, že se ostatní, aby nedocházelo ke kolizím, řídili spíše podle ní. V některých případech koordinace ani nebyla potřeba, kupříkladu s tribunálem. V titulárních kalendářích je sice jako jeho představený stále jmenován zemský hejtman, jenž byl zároveň i prezidentem reprezentace a komory i následně gubernia. V praxi ovšem předsedal sezením tribunálu jiný zemský úředník, jenž také podepisoval tribunální písemnosti, a zemský hejtman se jich pravidelně neúčastnil. Jeho uvádění v kalendářích je tedy pouze formální a tak zavádějící.¹²⁹⁹

Přesto ale vzrůstající zaneprázdnění členů radního kolegia u různých komisí vedla k postupnému omezování sezení. Po prvotním nárůstu jejich počtu na převažující čtyři v týdnu se trend obrací a pozorujeme jejich postupnou redukci. Od vojenského roku 1751 (začal již 1. listopadu 1750) začala opět převažovat frekvence tři sezení do týdne, většinou v pondělí, středu a v pátek, přičemž tento způsob přetrvával i v následujícím roce. Naznačený rytmus ale nebyl dodržován rigorózně, podle potřeby bývaly tyto „pravidelné“ dny

¹²⁹⁷ Po velikonoční neděli 29. března 1750 se konalo jen jedno sezení v tom týdnu ve středu, v týdnu na přelomu dubna a května se radové sešli jen dvakrát, v pondělí a středu.

¹²⁹⁸ Tak např. v letech 1750, 1751, 1753.

¹²⁹⁹ Doklady lze nalézt v tribunálních radních protokolech, kde zemský hejtman není uváděn mezi přítomnými (viz knihy z fondu, C 3 – Tribunál – radní protokoly (dále C 3), například č. 112, 116, 120). Zemského hejtmána stále chápe jako hlavu tribunálu i po roce 1753 dosavadní literatura. Viz např. RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x78 n.

nahrazovány okolními (úterým, čtvrtkem, sobotou) v nejrůznějších kombinacích. Na přelomu října a listopadu 1752 (se začátkem nového vojenského roku 1753) došlo k další změně, když se počet sezení v týdnu redukoval již jen na dvě. Obvykle připadla na pondělí a pátek, ale podle situace někdy zasedání oscilují kolem obou hlavních dní. Místo pondělka se konají v úterý, místo pátku většinou v sobotu, někdy i ve čtvrtek, zcela výjimečně se radové scházeli ve středu. Třeba březen roku 1753 se vyznačoval nepravidelnými sezeními. Kromě rytmu pondělí – pátek se radové sešli ve čtvrtek a sobotu, v pondělí a středu nebo v úterý a pátek. Naproti tomu květen toho roku byl absolutně bez vybočení z rytmu. Po Velikonocích nebo Letnicích se sezení konala ve čtvrtek a v sobotu. Opět můžeme najít výjimky, i pokud se týká četnosti. Například v posledním červnovém týdnu se výjimečně sešli čtyřikrát (v pondělí, úterý, středu a v sobotu) a v prvním červencovém třikrát (úterý, středa, pátek), ale po zbytek roku se zase radové scházeli dvakrát týdně.

Frekvence sezení dvakrát týdně vystačila i po další roky (1754 a dále). Pravidelně se konala v pondělí a pátek, ale občas docházelo k nepravidelnostem. Mimo přesunů sezení na jiné týdenní dny, což lze vysvětlit většinou různými svátky, lze během roku 1754 zaznamenat i týdny, které nejsou spojeny s žádnými svátečními dny, přesto se ale konalo jen jedno.¹³⁰⁰ Tři sezení lze naopak zaznamenat v týdnech kolem Božího Těla a Vánoc, kdy jsou sváteční dny doslova zarámovány aktivitami radů.¹³⁰¹ To jsou ale jen výjimky, domínuje frekvence dvou sezení týdně.

V roce 1758 se řádná sezení konala v běžném rytmu dvakrát týdně jen do počátku května. Potom ale na moravské území vstoupila pruská vojska, což znamenalo dočasný převrat v práci úřadu. Řádná sezení se do počátku června nekonala a záležitosti se vyřizovaly mimo ně (*extrasessionaliter*). Pak začala zasedat vojenská komise, která se scházela zpočátku každý den a nahradila radní kolegium.¹³⁰² To začalo zasedat až na počátku července (když již bezprostřední ohrožení pominulo), zprvu váhavě a jen jednou týdně. Ale již koncem měsíce znovu našlo rytmus dvou v týdnu, přičemž byly opět preferovány pondělí a pátek.¹³⁰³ Sezení však tehdy nebyla na počet vyřizovaných záležitostí příliš obsáhlá, protože paralelně probíhala zasedání vojenské komise.¹³⁰⁴

Frekvence dvou řádných sezení v týdnu se až na výjimky udržela až do poloviny roku 1781, a to i přesto, že instrukce z roku 1764 tradičně předepisovala čtyři sezení týdně. V druhé polovině roku 1781 byl zaveden jiný způsob projednávání záležitostí, kdy jen některé se probíraly společně (*in pleno*), ale zbytek se vyřizoval mimo. Novému způsobu odpovídal i odlišný způsob vedení radních protokolů, z nichž nyní nelze stanovit data plenárních (řádných) sezení.¹³⁰⁵

¹³⁰⁰ MZA, B 1, kn. 11; jedno sezení konala reprezentace jeden týden v červenci a dva v září 1754.

¹³⁰¹ MZA, B 1, kn. 11; 10., 12. a 14. 6 (svátek Božího Těla byl tehdy 13. 6.), 23., 24. a 27. 12. V jiné týdny se kolegium třikrát nesešlo.

¹³⁰² MZA, B 1, kn. 22; sezení 12. června a dále.

¹³⁰³ Viz MZA, B 1, kn. 24.

¹³⁰⁴ Viz MZA, B 1, knihy 22, 23.

¹³⁰⁵ Viz MZA, B 1, kn. 78 a dále. Struktura zápisů byla změněna a uvádí projednané písemnosti v týdenních celcích. U některých kusů je poznamenáno, že byly probrány na společném sezení, ale bez jeho data.

Celkový počet řádných radních sezení nejvyššího zeměpanského úřadu

rok	počet sezení	průměrně za týden (52 týdnů)	poznámka
1748	49	2,6	druhá polovina roku
1749	161	3,1	přeměna v reprezentaci, zvýšení zasedání od května
1750	172	3,3	poslední sezení tohoto roku má v radním protokolu číslo 150, ale ve skutečnosti je sezení 172
1751	151	2,9	v radním protokolu je očíslováno jen 149 sezení, ale dvě z nich nesou stejné číslo
1752	144	2,7	
1753	108	2,1	
1754	103	1,9	
1755	105	2,0	
1756	104	2,0	
1757	101	1,9	
1758	79	1,8	vpád pruského vojska na Moravu (dva měsíce se nezasedalo, odečteno 8 týdnů)
1759	104	2,0	
1760	101	1,9	
1761	102	1,9	
1762	103	1,9	
1763	104	2,0	
1764	103	1,9	
1765	103	1,9	
1766	99	1,9	
1767	100	1,9	
1768	100	1,9	
1769	102	1,9	
1770	101	1,9	
1771	95	1,8	
1772	101	1,9	
1773	109	2,1	
1774	105	2,0	
1775	104	2,0	
1776	108	2,1	
1777	101	1,9	
1778	109	2,1	
1779	101	1,9	
1780	100	1,9	
1781	51	1,8	jen za první polovinu roku

Začátek sezení

V kolik hodin se sezení scházela, z radních protokolů úplně přesně neplyne, protože se časový údaj běžně neuváděl. Je zaznamenán jen zpočátku u sezení o vojenských záležitostech s vojenskými osobami, a to pouze v první knize radních protokolů. Jednání v těchto případech začínala po poledni.¹³⁰⁶

Kdy začínala pravidelná sezení, není tedy zcela jasné. Pouze nepřímě se lze domnívat, a to na základě několika mimochodem učiněných zmínek, že to bylo v deset hodin dopoledne. Nově ustanovení radní jsou ke složení úředního slibu zváni na desátou. Zápis z následující schůze začíná právě jeho přísahou a teprve potom se projednávají další záležitosti. Na radním sezení 30. června 1752 se projednával reskript, jímž panovnice nařídila předvolat Michala Heřmana Althana k radnímu sezení. Reprezentace jej pozvala na nejbližší sezení v pondělí 3. července také na desátou dopoledne.¹³⁰⁷

Desátá dopoledne se tedy jeví jako nejpravděpodobnější hodina začátku radních sezení u moravské reprezentace a komory. Stanovit počátek úředních hodin není ale nijak jednoduché. V titulárních kalendářích jsou u tribunálu nebo u úřadu zemských desk sice uvedeny týdenní dny radních sezení, ale už ne hodiny. A tak se musíme spoléhat jen na náhodné zmínky. Ale třeba kabinetní list Marie Terezie hraběti Seilernovi z 2. května 1749 poznamenává, že každý z konsesů nejvyššího soudního dvora má čtyřikrát týdně zasedat již od devíti dopoledne nejméně čtyři hodiny až do jedné odpoledne.¹³⁰⁸

Pro odpověď na otázku, jak dlouho sezení trvalo, se nabízí vztahovat délku sezení k počtu projednávaných záležitostí. Jenomže je diskutabilní, zda přímá úměra, totiž čím více probíraných záležitostí, tím delší sezení, skutečně platí a zda lze podle jejich množství usuzovat, že se sezení protáhla do pozdního odpoledne. To by jistě vyžadovalo polední pauzu, ale v radním protokolu není nikde naznačeno, že by sezení bylo přerušeno pro přestávku na oběd. Důvodem pochybností je to, že nejméně polovina věcí řešených na sezení byly rutinní záležitosti, které nevyžadovaly přemíru času nebo rozsáhlou diskusi. Šlo například o různá hlášení z nižších instancí, která se na zeměpanském úřadě kompletovala k sumární relaci ke dvoru nebo o jiná sdělení, jež radové pouze registrovali či předávali výkonnému adresátovi. I přes množství projednávaných záležitostí nemusela tedy být sezení ve svém průměru časově závratně dlouhá.

Zatížení sezení záležitostmi

Není také bez problémů určit počet záležitostí, které radové projednávali na jednom sezení. Zdá se, že nejjednodušší metodou je jednoduché spočítání záznamů v radních protokolech. Ale tento postup je správný jen tehdy, jestliže se vyhneme nechtěnému zjednodušení při sčítání. K němu mimoděk svádí skutečně obrovské množství zápisů na stovkách stran radních protokolů v úctyhodných svazcích.¹³⁰⁹ Součet nesmí ale být prováděn mechanicky,

¹³⁰⁶ MZA, B 1, kn. 1, s. 813, 909, 1271, 1491.

¹³⁰⁷ MZA, B 1, kn. 7, s. 1262; reskript z 24. června 1752. Althanovi se mělo vytknout „seine zur Ungebühr erregte *motus*“, když jako titulární rada zaujal při závěru zemského sněmu toho roku místo před skutečným radou reprezentace a komory Chorvnským.

¹³⁰⁸ ŮZV II. 2, s. 276. V pondělí, úterý, čtvrtek a v pátek – je ovšem otázka, jak tomu bylo ve skutečnosti, zda skutečně dodržovali předepsané hodiny.

¹³⁰⁹ Radní protokoly z této doby jsou masívní knihy, z nichž každá zhruba na 1 500 stranách zachycuje radní sezení za pouhého půl roku. Jeden rok tedy má takové dvě.

protože při jeho pořizování cíhají různá úskalí. Především počet projednávaných záležitostí nemůže být směřován s počtem písemností.¹³¹⁰ Vzájemně se totiž pravidelně od sebe liší, protože písemnosti ode dvora, především reskripty, nebyly vyhotovovány pro každou jednotlivou záležitost zvlášť. Protože obsahovaly jisté stereotypní formule a zdobené části, bylo by přidělováním písařiny, kdyby se pro pouhá konstatování krátkého rozsahu (souhlas se zprávou, hlášením) vyhotovoval zvláštní reskript. Proto mnohé z nich obsahovaly více záležitostí různého obsahu, a to i v rámci svěřených kompetencí (*militare, camerale, commerciale, publica* atd.), takže nelze položit rovnítko mezi došlé písemnosti a projednávané záležitosti. V rámci jednoho záznamu, jenž je uveden datem, lze tedy napočítat více záležitostí. Až nový a poněkud zjednodušený typ dekretů (s datem uvozeným „*Signatum*“) zavedený od konce roku 1764 obsahoval obvykle samostatnou věc.

Na sezeních byl také podnícen vznik vlastních písemností zeměpanského úřadu, které nemusely být iniciovány zvenčí. Navíc byly projednávány i další věci, které se vůbec neopíraly o aktuální písemnost, jako například brání subalterních úředníků do přísahy i různé jiné organizační záležitosti. Zpočátku jsou v protokolech takové věci interního významu zaznamenávány, ale v pozdější době se občas zapomíná na jejich zapisování.

Z provedených sond vyplývá, že počet projednávaných záležitostí na jednotlivých sezeních velmi kolísal, a to v rozmezí několika jednotlivin, až po několik desítek věcí. Například na sezení 20. června 1750 probírali přítomní tři radové (při pěti nepřítomných) jen dvě věci,¹³¹¹ ale na sezení 19. října 1750 jich šest přítomných (při třech absencích) probíralo 47 záležitostí.¹³¹² Z radních protokolů pro rok 1756 a další léta také plyne znatelný pokles zaznamenaných a tedy projednaných záležitostí.¹³¹³ Jestliže dříve jednotliví radové referovali na jednom sezení třeba i o více než deseti záležitostech, v tomto období se počet jejich referování omezoval jen na dvě nebo tři. To by mohlo vést ke konstatování, že se absolutní počet projednávaných věcí najednou zmenšil. Ale lze uvažovat i o možnosti, že v tomto roce není zaznamenáno úplně vše, co se na radním sezení dělo, jako tomu bylo dříve.

Již dříve postupně mizely, až na výjimky, služební přísahy úředníků, přestože noví stále nastupovali a u nejvyššího zeměpanského úřadu skládali přísahy i úředníci krajští. V protokolech pro zmiňovaný rok prakticky nejsou. Hlavně zde ale jen zřídka najdeme záznamy, které bychom mohli označit za technické, totiž záznamy typu, že se ke dvoru posílají různá sumarizovaná hlášení nebo měsíční či kvartální soupisy a vyúčtování z podřízených instancí, tržové ceny z měst a nejrůznější jiná hlášení nebo opsané protokoly. Protože lze těžko připustit, že by se takové písemnosti ke dvoru neexpedovaly, lze skutečnost vysvětlit právě tím, že ne vše bylo tehdy zaznamenáno, a že se do radních protokolů nezapisovaly tyto stereotypní věci.¹³¹⁴

¹³¹⁰ O každé písemnosti referoval vždy jeden z radů, takže nelze rychle sčítat jména radů na okraji. Někde by to ani nešlo, protože jméno referenta je pojato do záznamu.

¹³¹¹ MZA, B 1, kn. 3, s. 1690–1689; není zaznamenáno jejich rozhodování (chybí značka pro *resolviret*), snad proto, že jich bylo poměrně málo. Podle stran v radním protokolu se zdá, že věci byly dosti obsáhlé, ale jedná se právě o podání referátu.

¹³¹² MZA, B 1, kn. 4, s. 2795–2828.

¹³¹³ MZA, B 1, knihy 15, 16; projevuje se to i tloušťkou knih.

¹³¹⁴ Na tomto místě si lze jen povzdechnout, že se nedochoval expediční protokol. K úplnosti zápisu také VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 95 n.

Průměrný počet záležitostí připadajících na jedno zasedání lze jistě aritmetickým výpočtem stanovit, ale není jisté, zda je více vypovídající, než obecné konstatování, že počet záležitostí se postupně plynule (nikoliv skokově) zvětšoval. To ostatně potvrzují záznamy v registraturních knihách.¹³¹⁵ Daleko výmluvnější se zdá pozorování, že počet projednávaných záležitostí u jednotlivých sezení kolísal a že závisel na konkrétních okolnostech. Byl ovlivněn množstvím došlých podání i tím, jestli se sezení konalo hned následující den po předcházejícím anebo po svátečních dnech, kdy se záležitosti nahromadily.

Množství probíraných záležitostí na jednom sezení a počet radů nemůže být jednoduše dělen, abychom získali průměrnou sumu věcí, které připadají na jednoho člena radního kolegia. Problém je totiž v tom, že ne všichni vždy referovali. Ale ani když odečteme prezidenta a jeho zástupce, kteří jako referenti vystupovali skutečně výjimečně, nedostaneme vypovídající číslo. Nepomůže ani, když odpočítáme nepřítomné rady na konkrétním sezení. Z pohledu do radních protokolů vyplývá, že někteří z radů, ač byli přítomni, byli zcela pasivní, zatímco jiní celé zasedání jako referenti „táhli“. Někdy referovali jen dva z celého kolegia, ale lze zaznamenat i případy, kdy zvládli vše úplně sami. Počet jimi přednesených záležitostí tehdy dosahoval úctyhodného čísla. Například na sezení 13. června 1778 referoval pouze rada Jan Tauber, který zvládl 33 záležitostí.¹³¹⁶

S ohledem na množství a tloušťku radních protokolů je zjišťování absolutního počtu všech projednávaných záležitostí velmi pracné. Přitom jejich případné statistické zpracování neposkytne natolik výmluvné údaje, že se jeví jako problematické. Od druhé poloviny 70. let nacházíme však pomoc v samotných radních protokolech, kde byly z nějakého důvodu záležitosti tužkou později očíslovány. Nabízí se tak pro několik let orientační přehled, jak stoupalo množství záležitostí vyřizovaných na radních sezeních.

Počet záležitostí vyřizovaných na radních sezeních v letech 1774–1781

rok	A	B	C
1774*	2 075	37,7	55
1775	4 096	39,4	104
1776*	4 512	46,0	98
1777	4 794	47,5	101
1778	5 226	47,9	109
1779	5 339	52,8	101
1780	6 636	66,4	100
1781*	3 422	67,1	51

A – počet projednaných záležitostí za rok (podle číslování v radním protokolu)

B – počet záležitostí připadajících na jedno sezení;

C – počet sezení v posuzovaném období

1774* – čísla jen za druhou polovinu roku

1776* – čísla za únor až prosinec (v lednu jsou 4 sezení nečíslovaná)

1781* – čísla jen za první polovinu roku

¹³¹⁵ Tady nejsou pochopitelně zaznamenány různé organizační věci (služební přísahy nebo připomínky). Naopak registraturní knihy někdy evidují zeměpanským úřadem vydané písemnosti v téže záležitosti, ale pro různé příjemce, o nichž bylo rozhodnuto na radním sezení současně (tedy v jedné věci). Nepřesnost je tedy v obou směrech, takže lze předpokládat, že se vzájemně vynulují a celkové číselné vyjádření by tak bylo ovlivněno jen minimálně.

¹³¹⁶ MZA, B 1, kn. 71, nefol.; sezení č. 49.

Cesta písemnosti úřadem¹³¹⁷

Doručená písemnost (*exhibitum*) byla prezentována představeným úřadu, jemuž toto právo historicky příslušelo.¹³¹⁸ Zcela jistě v jeho pozadí stojí lámání pečeti. Prezident měl písemnost podle různých nařízení neprodleně předat k zapsání do podacího protokolu, ale zároveň také přidělit některému radovi k referování. Dnes je obtížné rekonstruovat, jaký byl skutečný průběh tohoto kroku, a komu prezident došlé písemnosti předával, či případně zachytit nějaké jeho proměny v čase.

Pro dnešní dobu obvyklejší postup, totiž primární zapsání do podacího protokolu, nemusel ale být vždy samozřejmý. Že se tak pravděpodobně nedělo vždy, napovídají příkazy, jimiž se připomínalo okamžité zapsání exhibit do tohoto protokolu. Na písemnostech také nejsou žádné viditelné poznámky, které by poznamenávaly, komu z radů mají být konkrétní kusy přiděleny. Nelze připustit, že by písemnosti k vyřízení rozdělával jednotlivým radům po zapsání protokolista podacího protokolu, protože ten vždy vedl jeden z koncipistů-akcesistů, a to ten, jenž byl při svém příchodu k úřadu nejmladší. Byla to tedy osoba pouze výkonná. Předávání radovi se tedy muselo realizovat jiným způsobem, kupříkladu nějakou slohou s příslušným jménem. Není to vyloučeno, protože instrukce pro personál z roku 1764 předepisuje tomu, kdo byl pověřen vedením podacího protokolu, aby písemnosti po zapsání doručoval příslušným radům.¹³¹⁹ Kdyby však prezident odevzdal písemnost nejprve radům, potom by se dostávaly k zapsání do protokolu se zpožděním. Protože se však podací protokoly z námi sledovaného období nedochovaly, je nemožné rekonstruovat podrobnosti zápisu a chronologickou posloupnost vkládání exhibit. Je ale možná i další varianta, že by totiž protokolista podacího protokolu vracel písemnosti po zapsání prezidentovi, jenž by je v tomto okamžiku rozdělil mezi rady. I když tento postup je možné označit za nejjednodušší, může tu hrozit nebezpečí z prodlení, totiž, že protokolista nedokáže zapsat všechna *exhibita* včas, zvláště při větším množství doručených kusů.

Při přijímání nové písemnosti úřadem měl být na její zadní stranu do pravého rohu nahoře zapsán její obsah. Tento krok je označován jako „*Rubrizierung*“.¹³²⁰ U moravského nejvyššího zeměpanského úřadu by to předpokládalo, že jej bude provádět protokolista podacího protokolu, protože to lze stěží očekávat od prezidenta při prezentování. Také nelze pomýšlet na jednotlivé rady, kteří by tak mohli učinit při jejím zpracovávání před referováním, protože tyto obsahy jsou psány ve stejné době na všech písemnostech stejnou rukou. Jenže probíraná instrukce protokolistovi podacího protokolu nic takového přímo nepřikazuje. Měl však na začátku radního sezení předložit prezidentovi napsané podací protokoly, a to s obsahem písemnosti a poznámkou o radovi, jemuž byla přidělena. Zřejmě pro kontrolu, že se probírá vše.¹³²¹

¹³¹⁷ Pro poměry v české a rakouské dvorské kanceláři ve Vídni viz PROKEŠ, J.: *Instrukce*, s. 25 n.; obecné kroky popisuje HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 69 n.

¹³¹⁸ HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 65 n.

¹³¹⁹ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. V, § 1, 2.

¹³²⁰ Tak obecně předpokládá HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 66.

¹³²¹ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. V, § 1. „[...] bei Anfang jeglicher Session dem *praesidi* des *gubernii* behörig vorlegen.“

Písemnost se tedy nakonec dostala do rukou příslušného rady, jenž o ní referoval na radním sezení, zpravidla na časově následujícím po jejím prezentování. Tam byla v kolegiu probírána.¹³²² Na jejím rubu vznikla dekretace (dorzální dekret), určující další postup. Většinou z ní vyplynulo vyhotovení nové písemnosti. *Exhibitum* od této chvíle tvořilo její doprovod. Na sezení také mohlo být rozhodnuto o vyhotovení nové písemnosti, aniž by existoval přímý impuls zvenčí. V takovém případě se jednalo o různé relace ke dvoru, které vycházely ze sběru informací z nižších úrovní správy. Stejně tak se nejvyšší zeměpanský úřad obracel na krajské úřady nebo jiné subjekty.

Standardní vznik nové expedované písemnosti (*expeditum*) prošel více kroky.¹³²³ O jejím vyhotovení se zpravidla rozhodovalo na radním sezení při vyřizování záležitosti. Na vzniku konceptu se podílelo více osob a ten také nese stopy po úřednících, kteří vyhotovovali nebo manipulovali s čistopisem. Podle slov instrukce se mělo v celém procesu dbát na to, aby zhotovení a expedice písemnosti proběhlo bez prodlení a zbytečného zdržování.¹³²⁴ Princip vyhotovování konceptu byl stejný, ať se jednalo o příjemce na vyšší, stejné nebo nižší úrovni. Lze přitom rozlišit následující kroky:

(1) Podle instrukce z roku 1764 měl být koncept expedované písemnosti sestaven od sekretáře. To byla běžná praxe, protože pod koncepty je v drtivé většině podepsán právě jeden z nich. Najdeme-li tu jméno někoho jiného, je pod ním připsáno, že podepisuje jako zástupce (*qua substitutus*). Takto jsou zpravidla označeni koncipisté, kteří byli pověřeni jeho sestavením. Pouze u konceptů relací ke dvoru nemusel být sestavovatelem sekretář. Instrukce z roku 1764 předepisovala, že koncipovat má sám referent, ale v počátečních dobách úřadu na konci 40. a v 50. letech, v době deputace a reprezentace a komory, najdeme pod koncepty podepsané sekretáře. Jejich podpisy se tehdy střídaly s autografy radů. Běžně je pod konceptem ovšem podepsán sekretář.

Text konceptu byl psán na jednom nebo více listech papíru horší kvality, a to po pravé polovině každé stránky. Levou pisatel ponechal na případné korektury. Na první straně nahoře na levé polovině nadepsala ruka písaře konceptu (sekretáře) příjemce písemnosti, ale jen stručně několika slovy. Běžné bylo zkráceno oslovení a stereotypní formulace. Koncepty mohly být adresovány jednomu nebo i většímu počtu adresátů. Když byly určeny pro více příjemců, kteří měli obdržet shodný text (krajským úřadům a také jiným institucím), upozorňují koncepty na příslušných místech podržením slova na změnu např. titulatury.

V případě, že adresáty byla úřední místa odlišného postavení, ale přesto všechna musela být informována o novém panovnickém nařízení, reagují na to texty konceptů zvláštními odstavci určenými konkrétní instituci. Tady se také lze přesvědčit, že nejvyšší zeměpanský úřad ke sdělení téže informace použil jiný druh písemnosti. V takovém případě například tribunálu adresoval rekvizitoriální misivu (na konceptu začíná datovací formule *ex consilio*), zatímco s krajskými úřady komunikoval prostřednictvím dekretální (začátek téže formule je *decretum*).

V případě konceptů relací ke dvoru najdeme pod textem ještě další doplňky, které u běžných nejsou, především je zde shrnut obsah písemnosti, jenž byl v čistopisu napsán

¹³²² Viz kapitola Radní sezení.

¹³²³ K obecným principům HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 77 n.

¹³²⁴ Instrukce 1764, art. III, § 26.

na jeho první stranu jako ode dvora požadované *argumentum*, a tamtéž zapsaná oblast, jíž se relace týká (*publicum, camerale...*). Nakonec je tu poznamenáno, kteří radové mají písemnost podepsat, například „*Subscribunt omnes praesentes*“.

Koncepty nemusely být vždy na zvláštní psací látce (papíře), dosti často k tomuto účelu posloužila zadní strana, případně další volné místo na doručené písemnosti. Bylo to tehdy, když k vyřízení exhibita postačovala dekretace na rubu. Jestliže byla delší nebo jich bylo více a volné místo nestačilo, potom se vložil list, na němž pokračoval text. Zvláště rutinní a jednoduché koncepty mohly být napsány zkušeným kancelistou pouze podle dorzálního dekretu, podepsaného sekretářem. Že k tomu občas docházelo, můžeme poznat z toho, že všechny níže zmíněné podpisy se vyskytují na čistopisu došlé písemnosti.

Datum konceptu je **vždy** shodné s datem dekretace (dorzálního dekretu), tedy s datem radního sezení, na němž se projednávala záležitost, k níž se vyhotovovaná písemnost váže, a kdy bylo o jejím vyhotovení rozhodnuto, i když koncept sám se mnohdy vyhotovoval i později.

(2) Sestavený koncept byl prohlédnut a případně korigován referentem (radou), jímž byl aprobován. Ten opatřil text případnými opravami a poznámkami na volných levých polovinách stran a na poslední z nich na okraj připsal slovo *vidi* a připojil svůj podpis. To lze na každém konceptu skutečně objevit, za slovem *vidi* nalezneme vždy jméno některého z radů, v principu toho, jenž byl referentem záležitosti, která dala podnět k vyhotovení písemnosti.

(3) Poté prohlédl koncept ještě prezident, případně jej ještě korigoval a poté připojil slovo *expediatur* (nebo jeho zkratku; někdy napsal *scribatur*) a svůj podpis.¹³²⁵ Tím byl koncept hotov a znamenalo to, že expedice písemnosti je schválena a může být vyhotoven její čistopis. Takto opatřený koncept se nyní předal do expedice i s potřebnými přílohami.

(4) Expeditor měl povinnost na doručený koncept (opatřený *vidi* a *expediatur*) ihned zaznamenat datum, kdy přišel „do kanceláře“, jak praví instrukce. Činil tak zpravidla na rubu v pravém dolním rohu, jak mu předepisovala instrukce. Jeho první zápis sestával z čísla, označujícího den, a lomítka (např. 19/). Pravděpodobně do expedice přicházely koncepty hromadně, lze si obtížně představit, že se s každým jednotlivým papírem běhalo zvlášť. Rozdělení konceptů mezi kancelisty záviselo na expeditorově výběru. Předal tedy koncept jednomu z nich. Expeditor měl také zaznamenat do knihy expedit, jaká písemnost se vyhotovuje. O této knize, v archiválii nedochované, se říká v instrukci z roku 1764, že již byla zřízena a vede se.¹³²⁶

(5) Koncept byl nyní přidělen některému z kancelistů k přepsání na čistopis. Tato fáze vzniku písemnosti vyžadovala soustředěné úsilí písaře i více času. Písař musel být zkušený, protože rozepisoval naznačené formulace, především titulatury osob, a také musel, když se jednalo o hromadný koncept pro více adresátů, respektovat předepsané textové odchylky pro každého z nich. Nakonec bezprostředně u dolního okraje strany, na níž končil text, připsal drobněji poznámku, komu je písemnost určena. Informaci převzal z konceptu. Její existence dokládá, že adresní stranu čistopisu nepsal on, ale jiná osoba. Někdy byla tato po-

¹³²⁵ Tak to nařizuje Instrukce 1764, art. III, § 26.

¹³²⁶ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 1.

známka¹³²⁷ před expedicí písemnosti odřezána, jak je patrné ze zbytků, které při dolním okraji občas zůstaly, když byla odstraněna pouze její část. Když kancelista vyhotovil čistopis, po vykonání práce se vždy na koncept podepsal. Jeho podpis nalezneme na levé polovině, obvykle na první straně konceptu.

(6) Kancelista hotový čistopis předal zpátky expeditorovi, jenž na ni připojil (ke své poznámce v pravém dolním rohu) další časový údaj, zpravidla rozdílný od prvního. Zaznamenal datum, kdy hotové *expeditum* vyšlo z kanceláře (např. 19/20/). Z této poznámky expeditora plyne, kolik času písař potřeboval na vyhotovení čistopisu. Jestliže přepis konceptu *na čisto* nevyžadoval více úsilí, byl podle hotov zpravidla ještě týž den nebo nazítří. Záleželo ale na rozsahu. V případě, že expedovanou písemnost bylo nutné vybavit rozsáhlými přílohami, trvalo to pochopitelně déle. Instrukce připomínala expeditorovi, aby vyhotovování takových expedit rozdělil mezi více rukou.¹³²⁸

(7) Nyní musel expeditor přehlédnout, zda je vše v pořádku, zda čistopis odpovídá konceptu a obsahuje všechny avizované přílohy.¹³²⁹ Pravděpodobně až v expedici byla některým z tam sloužících kancelistů napsána obsahově správná adresa příjemce, zahrnující jeho plnou titulaturu. Dále bylo nutné nechat zhotovenou písemnost poslat k podepsání příslušnými osobami. K tomu byl určen rolista, jímž byl vždy nejmladší kancelista.

(8) Nakonec měl expeditor hotový kus zapečetit a expedovat. Datum expedice měl poznamenat na koncept, kdy ke zmíněné poznámce v pravém dolním rohu připojil další datum (např. 19/20/*eodem*). U tohoto třetího údaje je někdy také poznamenáno, jak se expedice stala, například slovy „*per estafetam*“. Expedování písemnosti expeditor na konceptu označil zkratkou *expeditum*). Datum expedice měl také poznamenat do expediční knihy.

Instrukce mu ještě předepisuje, aby písemnosti tituloval a rubrikoval, ale je nesnadné si pod tím představit něco konkrétního. Mohlo by tím být míněno shrnutí obsahu konceptu (a tedy i expedované písemnosti) nahoře na levém okraji pod stručnou adresou psanou písařem konceptu. Ten je vždy psán jinou rukou a také později. Dokládá to skutečnost, že se jeho slova musejí vyhýbat již napsanému textu konceptu, jenž písaře toho obsahu omezoval. Není ale zcela jasné, zda toto shrnutí napsali již v expedici nebo se sem dostalo až po předání do registratury.

(9) Vyřízený koncept potom expeditor předal registrátorovi k evidování a uložení v registratuře. Jeho stručný obsah byl zaznamenán do registraturního protokolu (knihy), do něhož byla také přenesena některá data a poznámky z převzaté písemnosti.¹³³⁰ Pořadí v něm určilo poslední údaj na rubu konceptu. Někam na volné místo bylo výrazně napsáno pořadové číslo a také měsíc a rok, pod nímž je koncept evidovaný v registraturním protokolu (knize). Tím byla navázána spojitost mezi konkrétním kusem s registraturní knihou. Pro vyhledání zápisu v některé z registraturních knih je nutné vyhledat nejprve knihu k příslušnému roku, v ní potom uvedený měsíc a v rámci měsíce potom uvedené číslo.

¹³²⁷ HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 138 i tuto poznámku zřejmě považuje za vnitřní adresu.

¹³²⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 2.

¹³²⁹ Nelze zjistit, zda příslušný rada nechtěl vidět pro jistotu ještě finální vyhotovení písemnosti. Toto lze snad ve výjimečných případech předpokládat u důležitých relací ke dvoru, ale běžné písemnosti na podřízené instituce jistě nevyžadovaly obzvláštní dohled.

¹³³⁰ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 2; viz také kapitulu Registraturní kniha.

(10) Když byla písemnost zatížena taxou, bylo nutné předat upozornění taxovnímu úřadu. K němu se neměly v žádném případě zasílat čistopisy expedít, nýbrž jen kancelářské kopie. U něj příjemce uhradil taxu podle taxovního řádu a teprve potom mu mohla být písemnost expedicí vydána.¹³³¹

Předestřený výčet postupných kancelářských kroků vznikl konfrontací předpisů instrukce s archivním materiálem. Je ale ideálním pohledem na vznik čistopisu, protože v konkrétních případech na archiváliích nemusejí být vždy úplně všechny kroky zaznamenány a občas některý podpis nebo značka chybí. Někdy není například dvojitá zkratka *exped.*, jindy zase opomenul připojit svůj podpis písař.

Expedované písemnosti byly zpravidla uzavírány. Instrukce pro nově vznikající deputaci ze 14. července 1748 předepisovala používání stejné pečeti (viz *Obrazová příloha č. 67*), jako užíval tribunál,¹³³² a to proto, že nová instituce disponovala stejným postavením.¹³³³ Při uzavírání písemností ale existovaly výjimky dvojího druhu:

a) Relace ke dvoru zřejmě byly expedovány ještě v dalším samostatném obalu, tedy obálce (*couvert*), do níž byla písemnost vložena a v ní uzavřena (viz *Obrazová příloha č. 66*). Lze se tak domnívat proto, že ve fondech dvorských úřadů nejsou na rubních stranách písemností od moravské reprezentace a komory nebo gubernia viditelné stopy po pečetění. Relace ke dvoru mohly být navíc často dosti obsáhlé, zvláště když s nimi byly zasílány ve větším počtu různé přílohy. Proto lze předpokládat, že by uzavírání pečeti mohlo být problematické pro jejich přílišnou tloušťku. Je také známo, že ke dvoru od nejvyššího zeměpanského úřadu proudila řada opakujících se hlášení, vyúčtování a tabulkových přehledů, které byly později expedovány samostatně bez doprovodné písemnosti, jen s poznámkou *vidit gubernium*. Nabízí se tedy domněnka, že všechny písemnosti ke dvoru mohly být posílány hromadně v jednom balíku.

Také v opačném směru to u některých písemností bylo běžné. Když ke dvoru přišla nějaká žádost z Moravy, vyžadovali ve dvorské kanceláři pro své rozhodnutí od nejvyššího zeměpanského úřadu dobrozdání. Od podání pořídili ve Vídni opis i s dekretací na rubu (jejím obsahem byl právě jen příkaz k dobrozdání) a zaslali jej do Brna i s případnými dalšími hromadně v zapečetěném obalu.¹³³⁴

b) Další výjimkou jsou dekretace. Jejich existence na rubu přijaté písemnosti pečetění ze zásady vylučuje. Ale v případě, že je doložen jejich koncept a měly samostatnou psací látku, lze ji připustit. Pochopitelně pečetění nepřipadá v úvahu pro vnitroúřadový styk, je ale otázka, zda nebyly uzavírány, když pouštěly úřad.

¹³³¹ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 3, 4.

¹³³² MZA, B 1, kn. 212, s. 9.

¹³³³ Otázkou pečetních prostředků reprezentace a komory nebo gubernia se naše sfragistika podrobněji nezabývala. Průzkum je ztížen tím, že pečeti jsou pod papírovým krytem a jejich obraz je mnohdy nezřetelný. Zásadní obtíž představuje jejich přelomení na dvě části při otevírání písemností a jejich následné poškození při úřední nebo archivní manipulaci. Ta není ani tak způsobena neopatrností, jako spíše křehkostí materiálu po staletích skladování.

¹³³⁴ MZA, B 1, kn. 212, fol. 254; extrakt reskriptu Marie Terezie z 31. května 1749, opis: „und solche euch also unter einen mit unserm königlichen Insigl verwahrten Copert zuschi-cken zu lassen [...]“.

Kancelářské potřeby

V komorních rozpočtech jsou vyhrazeny také částky, které mohou jednotlivé úřady vynaložit na kancelářské potřeby. Tyto sumy stanovil dvůr reskripty, jimiž byly ustaveny instituce.

Deputace měla podle prezidenta Blümegena vydávat na kancelářské výdaje a topení ne více než 340 zl. ročně. V souvislosti s její přeměnou na reprezentaci a komoru a rozšířením činností „*in publicis*“ navrhl jejich nutné zvýšení na 500 zl. pro reprezentaci a 50 zl. pro komorní pokladnu. Tato suma by pochopitelně byla vyúčtována a její zvýšení o 210 zl. by se mohlo uhradit z taxovního fondu.¹³³⁵ Návrh byl akceptován a schválen reskriptem z 24. května 1749,¹³³⁶ ale komorní rozpočty, schválené ve Vídni a zaslané nejvyššímu zeměpanskému úřadu zpět, i přes toto zvýšení kupodivu stále plánují jiné sumy na kancelářské náklady jednotlivých institucí. Zmíněným reskriptem se zvýšily výdaje u reprezentace na 500 zl. a komorní pokladně na 50 zl., ale komorní rozpočty pro ně vytrvale počítají se sumami 290 a 100 zl., jako by se nic nezměnilo. Teprve až s přeměnou reprezentace a komory na gubernium se konečně objevila správná suma. Od roku 1754 bylo potom přidáno tribunálu dalších 200 zl., a to proto, aby pokryl kancelářské potřeby, jež mu měly vyplynout z přeměny na apelační soud.

Tabulkové náklady na kancelářské prostředky u úřadů v zemi podle komorních rozpočtů

(sumy ve zl.):

plánované výdaje na rok	reprezentace	tribunál	zemské desky	komorní pokladna	
1749	340 (včetně pokladny)	500	116,40		
1750	290	500	116,40	100	
1751–1753	290	500	116,40	100	
			apelační příplatek		
1754–1762	290	500	200	116,40	100
1763–1781	500	500	200	116,40	100

Pro roky 1750–1760 se ale dochovala vyúčtování skutečných výdajů na kancelářské potřeby,¹³³⁷ z nichž plynou odlišná čísla. Výkazy vedl a náklady účtoval registrátor Valenta. Vyúčtování se skládalo ze soupisu, kde byly přehledně sepsány jednotlivé náklady. Nesl pravidelně datum posledního dne účtovacího období a podepisoval jej registrátor. Dovníť byly potom vloženy originální účty a celek se později zaslal do Vídně.

Účtování kancelářských výdajů vykazoval registrátor Valenta společně pro reprezentaci a komoru, komorní pokladnu a taxovní úřad (tedy součástí nejvyššího zeměpanského úřadu) na jednom účtu a na druhém pro tribunál. Reprezentace a komora účtovala náklady na kancelář v období od 1. května do konce dubna následujícího roku. Tribunál naproti tomu zachovával účtování v periodě od prvního srpna do konce července.

¹³³⁵ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 363, sloha ex Maii 1749, nefol.

¹³³⁶ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 9–26; čístopis.

¹³³⁷ Další konkrétní výdaje pro další roky se nedochovaly.

Od roku 1755/1756 bylo vyúčtování sjednoceno pro oba úřady. Dobrým důvodem pro společný výkaz bylo jistě zjednodušení celého účtování, když je prováděla tatáž osoba. Zvoleno bylo vyúčtovávání podle periody obvyklé u tribunálu.¹³³⁸ Aby se účtovací období u obou institucí vyrovnala, muselo být u reprezentace a komory v roce 1754/1755 delší. V tomto roce tedy bylo prodlouženo o celý kvartál od 1. května 1754 až do konce července 1755, což mělo za následek, že náklady se svou výškou vymykaly z běžného průměru¹³³⁹ a byly zhruba o 200 zl. větší. Pouze v první polovině 50. let lze sledovat a vzájemně poměřovat kancelářské náklady u obou institucí, od této doby jsou již známa jen souhrnná čísla. Dochované reálné výdaje na kancelářské prostředky podle sum dokládají, že registrátor pracoval se sumami povolenými výše zmíněnými reskripty.

roky	reprezentace	tribunál
50/51	585 zl. 35 kr. 2 h.	552 zl. 24 kr.
51/52	533 zl. 38 kr. 2 h.	486 zl. 58 kr. 2 h.
52/53	512 zl. 38 kr. 2 h.	580 zl. 52 kr. 2 h.
53/54	568 zl. 11 kr. 3 h.	607 zl. 59 kr. 3 h.
54/55	762 zl. 53 kr. 3 h.	601 zl. 8 kr.

Od vyúčtování 1755/56, kdy vše bylo vedeno na společném výkazu, se náklady pro obě instituce nedají na první pohled rozlišit. Je to možné jenom tehdy, když je poznamenáno přímo na jednotlivých účtech, komu je papír, motouz nebo něco jiného vlastně dodán. Není to však na nich uvedeno důsledně.

rok	celkové náklady
55/56	1161 zl. 49 kr. 3 h.
56/57	1146 zl. 8 kr.
57/58	1088 zl. 25 kr. 1 h.
58/59	1122 zl. 19 kr. 2 h.
59/60	1308 zl. 25 kr.

Mimo tyto pravidelné výdaje účtovalo gubernium další náklady na kancelářské potřeby, které se týkaly specifické činnosti. Typické jsou v tomto směru revize účtů dané z dluhů (*Schuldensteuerrevision*), jež vykonávala guberniální účtárna pravidelně každý rok. Revize si vyžádala další spotřebovaný kancelářský materiál, jehož spektrum bylo zhruba stejné, avšak náklady jsou nižší. Mohli spotřebovat pouze 100 zl. Protože se ale stávalo, že náklady byly pravidelně vyšší, žádali o zvýšení této sumy. K tomu se ale dvůr neměl. Pouze povolil, aby vždy v případě překročení povolené sumy požádali se zdůvodněním o její dodatečné schválení, což vždy bez problémů učinil. Dvůr zřejmě nechtěl obnos zvyšovat z psychologických důvodů, aby si úředníci nezvykli na vyšší základ, který by snadno zase dokázali překročit.

¹³³⁸ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 226–263; první společné vyúčtování.

¹³³⁹ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 100–121.

Největší suma z nákladů musela být přirozeně vynaložena za papír. Dlouholetým a stálým dodavatelem byl papírník Jan Kašpar Pompejus z Janovic u Rýmařova, od nějž úřad kupoval největší množství. Jeho papírna¹³⁴⁰ dodávala do Brna jednou ročně papír několika druhů. Mezi aktovým materiálem úřadu je poznatelný pro charakteristický filigrán s motivem harrachovských majitelů panství (viz *Obrazová příloha č. 63-64*). Proč zvolili zrovna tohoto dodavatele, poměrně dosti vzdáleného od Brna, zůstává otázkou. Pro něj to musel být velmi vítaný kontrakt, protože papírnám v této oblasti se mnohdy nepodařilo udat produkci. Trpěly také omezením, že mohly pracovat jen přes léto, protože přes zimní měsíce zamrzala voda, sloužící k pohonu.¹³⁴¹

Zásilky za reprezentaci a komoru (gubernium) a tribunál přejímal registrátor Valenta. Papír byl dodáván v rysech (*Ries*), jak se označovala balení po tisíci arších,¹³⁴² ale v některých případech se vyskytuje i označení množství balík (*Ball[e]n, Palln*), a to i na účtech, kde převažuje jako jednotka *Ries*.¹³⁴³

Probíráme-li se úředními písemnostmi, jsou jednotlivé druhy papírů snadno rozpoznatelné, i když dosud zcela jednoznačně nedokážeme spojit názvy uvedené v účtech s konkrétní materií. Běžně ale platí, že kancelář používala pro konceptní fáze zrodu písemností horších druhů než pro psaní čistopisů. Vskutku koncepty jsou psány na listech jen málo hlazeného papíru mnohdy s neupravenými okraji, zatímco finální písemnosti potom na hlazených a bělených arších.

V dodávkách lze zachytit 4 druhy konceptního papíru (*Konzeptpapier*). Pouze rozměry se od sebe lišily, rozeznával se velký, střední a malý. Označení řádný (*ordinarius*) zřejmě supluje malý. Na účtech, kde se vyskytuje jeden druh, chybí druhý. Jinou kvalitu má potom tlustý konceptní (*Konzeptpapier*), dodávaný ale spíše výjimečně.¹³⁴⁴ Tento méně kvalitní papír se zřejmě používal také na balení. Potom úřad odebíral kancelářský papír (*Kanzleipapier*), u něhož se rozeznával velký a střední. Konceptní a kancelářský papír představuje většinu dodaného papíru. Dále úřad potřeboval poštovní papír (*Postpapier*), rozměrově dodávaný opět jako velký, střední i malý a také dopisní papír, někdy označovaný jako jemný (*feines Briefpapier*). Také se občas objevuje termín jezuitský papír (*Jesuiterpapier*).¹³⁴⁵

K položce za papír bývala připočítávána cena za dopravu z Janovic do Brna, která byla závislá na množství dodaného zboží podle dopravených balíků, do nichž bylo zboží zabalené. V roce 1759 si naučtovali za 26 dopravených balíků, každý po 30 kr., celkem 13 zl.¹³⁴⁶

Janovický papírník Jan Kašpar Pompejus byl sice největším a dominantním dodavatelem různých sort papíru, ale v účtech se objevují příležitostné koupě malých množství i od jiných osob. Jednou z nich je Kateřina Leidigová, vdova po mědirytcí, která dodávala

¹³⁴⁰ O této papírně se nepodařilo najít bližší zmínky. Jen v souvislosti se stížností na nedostatek křihoviny z poloviny 18. století je janovická papírna zachycena v literatuře. Viz ZUMAN, František: *Přehled papíren na Moravě a ve Slezsku*. Papír a celuloza 3–4, 1948, s. 16.

¹³⁴¹ MZA, B 1, sg. P 48, kart. 1432, fol. 10; podle hlášení rabštejnského panství z 22. června 1746.

¹³⁴² Německé označení počtu archů papíru, 1 rys (*Ries*) = 1 000 archů. Viz CHVOJKA, Miloš – SKÁLA, Jiří: *Malý slovník jednotek měření*. Praha 1982, s. 202.

¹³⁴³ Poměry byly: 1 balík = 10 rysů; 1 rys = 20 knih; 1 kn. = 24 archů psacího papíru (podle FLODR, Miroslav: *Filigranologie*. Úvod do studia filigránů. Brno 1974, s. 65).

¹³⁴⁴ Např. v dodávce roku 1750 (MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 2).

¹³⁴⁵ Např.: MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 17.

¹³⁴⁶ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 342.

úřadu mimo normálního i jiné druhy papíru, například balicí, i další potřeby.¹³⁴⁷ Dalším byl papírník Michael Böhm, který dodával úřadu savý papír (*Flusspapier*), avšak v roce 1750 jej dodal i kupec Jan Michal Köffiller. Od něj jinak ve velkém úřad kupoval brky na psaní.

Zachycené ceny papírů z janovické papírny za rys

		1750/1	1753	1756	1758	1759
kancelářský	velký	2 zl. 24 kr.		2 zl. 24 kr.	2 zl. 24 kr.	2 zl. 24 kr.
	velký jemný		3 zl.			
	střední	2 zl.		2 zl.	2 zl.	2 zl.
	malý			1 zl. 36 kr.		
konceptní	velký	1 zl. 36 kr.	2 zl.			1 zl. 30 kr.
	střední	1 zl. 12 kr.	1 zl. 18. kr	1 zl. 18 kr.	1 zl. 18 kr.	1 zl. 18 kr.
	malý	1 zl.	1 zl. 6 kr.	1 zl. 6 kr.	1 zl. 6 kr.	1 zl. 10 kr.
	tlustý	3 zl.				
poštovní	velký	3 zl.	3 zl.	3 zl.	3 zl.	3 zl.
	střední	2 zl. 30 kr.	2 zl. 30 kr.	2 zl. 30 kr.		2 zl. 30 kr.
	malý	2 zl. 15 kr.				
dopisní		2 zl.	2 zl.	2 zl.	2 zl.	
jezuitský			1 zl. 22 ½ kr.		1 zl. 36 kr.	1 zl. 36 kr.

Množství nejrůznějších potřeb nakupoval Valenta od vídeňského obchodníka Josefa Schwarzleuthera, jenž zajížděl do Brna na trhy. Jeho kvitance jsou datovány přímo tam. Kupříkladu v roce 1750 od něj odebral červený španělský vosk č. 20 a ještě speciální vosk č. 28, jeden a půl krabice speciálních tužek č. 3, dvojce luxusní nůžky se zcela pozlacenými rukojeťmi, sedm dalších nůžek jen postříbřených a pozlacených, jakož i 15 zcela postříbřených perořízeků a ještě dalších 18 ze želvoviny obložené stříbrem. Brků nakoupil tři druhy – 225 labutích, 300 jemných labutích a 700 extrajemných. A potom další běžné nůžky a perořízky.¹³⁴⁸ Tato koupě zřejmě nebyla příležitostná „na trhu“, protože odebírané množství, zvláště brků, přesahuje impulzivní nákup. Musela být rámcově domluvena předem, ostatně kupec Schwarzleuther zajížděl do Brna pravidelně a byl stálým dodavatelem. Většinou od něj obstarával registrátor pro kancelář tužky. Na písemnosti se občas objevují stopy po jejich používání. Většinou jimi byla zapsána čísla nebo krátké poznámky. Tužek nekupeval ale mnoho, obvykle jednu a půl škatule (Schachtel). Stála kolem 1 zl a 30 kr.¹³⁴⁹

Různé potřeby pro úřad získával a doplňoval registrátor také od různých brněnských řemeslníků. Můžeme vidět, že měl většinou stálé dodavatele. Vosky obstarával buď jednorázově, nebo je dostával na úvěr postupně a vyúčtovány byly za delší čas. Například

¹³⁴⁷ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, např. fol. 14, 302.

¹³⁴⁸ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 6.

¹³⁴⁹ Např. MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 6, 243, 276. Kolik kusů obsahovala škatule, účty neprozrazují. Z koupě tučtu tužek pro účtárnu za 24 kr. víme, že jedna stála 2 kr. (ÖStA, FHKA, Österreichische Kammerale, kart. 1982, fol. 569–594). Ale údaj je náhodně zachycený a nelze jej přeceňovat. Tužek bylo jistě více druhů.

od Anny Brigitty Geislerové odebral celkem 20 liber měkkého červeného vosku v době od 18. srpna 1750 do posledního dubna 1751. Také příležitostně kupoval červený lak na pečeti (*Siegellack*).¹³⁵⁰

Špagátů potřeboval úřad také několik druhů. Například měšťanský provazník Dominik Pickel (Buckel) dodával normální černý po 24 kr. za libru, bílý za 48 kr. a dále „*Sackl-Spagat*“ (21 kr.) a „*Kraben-Spagat*“ (24 kr.). Ale ve velkém množství nakupovali také pergamenové protahovací řemínky („*Pergament-Durchzieg-Riehmeln*“). Pravidelně kupoval 6 300 kusů za cenu 24 kr. za 100 kusů.¹³⁵¹ Není ale zcela jasné, k čemu tyto řemínky byly, i když se nabízí jejich použití při svazování spisů v registratuře (některé z nich tuto funkci vykonávají dosud). Špagát mohl být použit na svazování balíků při expedici.

Do registratury a expedice kupoval registrátor svíčky, především na zimní měsíce, kdy byly krátké dny a brzo tma. 1 libra svíček stála 12 kr. a od mydláře Pegyny jich například v zimě 1750/1751 obstaral 13 a půl libry.

Úřad si pravidelně nechával vázat různé napsané protokoly do knih. V dochovaných účtech jsou někdy přímo jmenovány i jejich druhy, takže víme, že mimo radních protokolů si nechal vázat například knihy patentů, knihy deklaratorií nebo expeditní knihu. Také si dával vyvázat různé příležitostné soubory, vztahující se k jisté věci (invalidé, hornictví...) nebo i jednotliviny, jako třeba celní řád i s tarifními tabulkami. V účtech jsou popsány i vazby, jejich provedení, zvláště když bylo ozdobné, a také jejich velikosti. Vázat si úřad nechával také titulární kalendáře, někdy i v počtu asi 25 kusů, jednak s pevnými deskami, ale i v měkké papírové podobě.¹³⁵²

Další položkou bylo dřevo na topení. Úřad ho spotřeboval poměrně dost a vydání za něj vždy tvořilo vyšší položku. 1 sáh (*Klafter*) stál 1 zl. a 45 kr. a úřad jich kupříkladu v době od 1. listopadu 1750 do konce dubna 1751 protopil 30. V kanceláři potřebovali i černé a žluté kroucené hedvábí (*gedrähete Seiden*) nebo písek na zasypání písma. To ale nebylo úplně všechno. V účtech se objevují také příležitostná vydání za různé zámečnické, stolařské a také tapecírské práce.

Náklady na úřad

Platy personálu zeměpanských úřadů byly hrazeny z kamerálních příjmů panovníka (*camerale*), podle zvyku zavedeného v minulých dobách. V některých případech mohli úředníci takovýchto institucí získat příplatky k platům ze stavovských fondů, jestliže vykonávali práce, které přesahovaly do činnosti stavovských orgánů země, doplňovaly je a působily v jejich prospěch. Struktura kamerálních příjmů byla v konkrétních zemích jiná a navíc v různých dobách procházela vývojem.

Na Moravě nebyly rozsáhlé komorní statky jako v Čechách, takže *camerale* muselo být tvořeno z jiných zdrojů. Po zavedení nových hospodářských poměrů po decenálním recesu panovnice reskriptem z 23. srpna 1748 stanovila novou strukturu příjmů i vydání v této oblasti a zaslala novou kamerální systemizaci. Podle ní důchodky pro rok 1749 sestávaly z tabákové reluce, židovské kontribuce, židovského mýtného a příspěvku stavů na placení

¹³⁵⁰ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 240, 273.

¹³⁵¹ MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 280.

¹³⁵² Např. MZA, B 1, sg. R 7, kart. 1515, fol. 16, 23.

personálu tribunálu. Z židovské kontribuce se platila jistá suma pro slezské Židy a především refundace poškozeným ohněm a počasím, čímž se příjmy z ní zmenšily zhruba na třetinu.¹³⁵³ V některých částech příjmů mohlo docházet ke změnám. Zatímco tabáková reluce (50 000 zl. ročně) i stavovský příspěvek na platy tribunály (3 000 zl.) zůstávaly konstantní, výše židovské kontribuce stále klesala (z 89 000 zl. na 82 200 zl.), stejně jako židovské mýtné (ze 7 500 zl. na 6000 zl.). Mimo to se ale mohly objevit občas i další jednorázové příjmy.

Výdaje byly směřovány především na platy personálu zeměpanských úřadů, což byly na Moravě deputace (později reprezentace a komora a dále gubernium), tribunál (později nejvyšší a apelační soud), úřad zemských desk, komorní pokladna a fiskální úřad. Další výdaje šly na platy krajských hejtmanů šesti moravských krajů a také krajské lékaře. Z kamerálního rozpočtu se platily také přiznané penze nebo jiné čestné platy a také jedna duchovní nadace. Mezi mimořádné platby se počítaly kancelářské náklady pro zeměpanské instituce, pravidelně poskytované, i skutečně jednorázové platby, např. čištění komínů.

Od roku 1754 se příjmy navýšily tím, že stavové a královská města začali přispívat na personál nově vzniklého apelačního soudu. Ale i tak byl rozpočet velmi napnutý a ze srovnání plánovaných příjmů a výdajů lze vidět, že zhusta výdaje poněkud převýšily příjmy. Nikdy se sice nejednalo o velkou sumu (většinou šlo o několik set zlatých), ale i tak to mohlo znamenat rozpočtový problém. K zapravení přebytku výdajů nad příjmy nesměla být použita suma vzniklá srážkou arrhy z platů. I když byla vedena mezi výdaji, představovala v podstatě příjem a musela být odvedena vídeňské všeobecné komorní pokladně (Universal-Cammeral-Zahlamt) ve čtvrtletních splátkách.¹³⁵⁴ Deficit měl být uhrazen buď efektivním hospodařením v některých peněžních fondech, nebo z prostředků vybraných ze starých restů, jež vznikly před rokem 1748.

Tyto příjmy reálně spravovala, vedla účty a vyplácela hotovost komorní pokladna v Brně, jež stála od roku 1748 pod dohledem nejvyššího zeměpanského úřadu (společně s dvorskou komorou). Přes něj také byla vedena veškerá úřední korespondence ohledně kamerálních rozpočtů. Pro první rok (zvaný systemální, tj. od 1. listopadu 1748 do 31. října 1749), kdy tyto nové poměry byly uvedeny v život, sestavil rozpočet pravděpodobně sám dvůr. Ale již krátce po jeho uplynutí dvůr konstatoval, že ve stanovené komorní systematice pravděpodobně nastaly změny v osobách, platech nebo jiných výdajích. Proto reprezentaci přikázal, aby mu během čtyř týdnů byl zaslán k nahlédnutí a aprobaci nový návrh pro další rok, sestavený podle vzoru toho předešlého.¹³⁵⁵ Tak se také stalo a po drobných úpravách byl návrh v únoru 1750 dvorem schválen.¹³⁵⁶

Od této doby byl úřední postup takový, že komorní pokladna nejprve zaslala ke dvoru přes nejvyšší zeměpanský úřad návrh nové systemizace. Ta měla být sestavována podle

¹³⁵³ MZA, B 1, kn. 212, s. 47-89; opis v knize deklaratorií. Mohou být pochybnosti, zda se jedná skutečně o všechny komorní příjmy, když tu nejsou zahrnuty například prostředky z královských měst, ale příjmová stránka je tu označena „Consignation deren sammentlichen Cameral-Gefällen im Marggraffthumb Mähren.“

¹³⁵⁴ Kamerální rozpočty pro jednotlivé roky jsou v MZA, B 1, sg. C 6/3, kart. 182.

¹³⁵⁵ MZA, B 1, sign. C 6/3/1, kart. 182, fol. 4-5; čistopis reskriptu Marie Terezie z 12. listopadu 1749. Z nápisu „Das abgeänderte Cameral-Systema pro anno 1750, 1751 bis 1762“ na obalu této signatury plyne, že pozměněnou systematiku úřad vypracovával nejprve pro rok 1750.

¹³⁵⁶ MZA, B 1, sign. C 6/3/1, kart. 182, fol. 21-22.

vzoru té předchozí, takže sem nebylo možné vložit nějaké další požadavky na zvýšení prostředků. Chtěl-li úřad nějaké navýšení, musel to nejprve řádně zdůvodnit v žádosti a očekávat schválení předem. Ode dvora byl potom tento návrh aprobován¹³⁵⁷ a tím každý rok nařízen rozpočet úřadu na příští fiskální období. To se vztahovalo k tzv. vojenskému roku, jenž začínal 1. listopadu a končil 30. října následujícího kalendářního roku.¹³⁵⁸ Důležité mezníky byly čtvrtletí (kvartály), protože to byly časté termíny úředních hlášení nejrůznějšího druhu.

<i>Čtvrtletí</i>	<i>Délka trvání</i>
I.	1. listopadu – 31. ledna
II.	1. února – 30. dubna
III.	1. května – 31. července
IV.	1. srpna – 31. října

Aprobované rozpočty určovaly sumy, které je možné vynaložit na jednotlivé úřady v zemi i na penze a jiné platy. Od nich se neměl úřad ani v nejmenším odchylovat a zachovávat jak strukturu výdajů, tak i jejich výšku. Komorní pokladna potom prováděla vyúčtování skutečných kamerálních příjmů a vydání a předkládala je společně s evidencí dluhů (Schulden-Systema) ve dvojím vyhotovení. Ten si jedno z nich uschoval nejvyšší zeměpanský úřad do registratury pro svoji potřebu¹³⁵⁹ a druhé zasílal do Vídně. V dobách reprezentace byla příjemcem těchto vyúčtování kancelář direktoria, později dvorská komora.

Vyúčtování se prováděla měsíčně a také čtvrtletně, takže komorní pokladna vyhotovovala tzv. měsíční nebo kvartální extrakty, jak se tyto písemnosti nazývaly. Ty se potom přes nejvyšší zeměpanský úřad zasílaly ke dvoru na příslušná místa. Pro první dva měsíce kvartálu jsou jednodušší, protože zahrnují pouze příjmy a jen nepravidelná vydání. V měsících, kdy končilo čtvrtletí (leden, duben, červenec a říjen) zahrnují i pravidelná vydání, především náklady na platy, penze a mimořádné příplatky. Odtud jasně vyplývá, že úředníci dostávali svou mzdu čtvrtletně na konci každého kvartálu, stejně jako ti, co pobírali penze nebo různé příplatky. Čtvrtletní extrakty jsou potom sumářem tří měsíčních. Přinášejí příjmy i výdaje v úplnosti a poskytují ucelenější přehled.¹³⁶⁰ Doposud se nepodařilo dohledat roční vyúčtování, takže není jisté, zda jej komorní pokladna vůbec vypracovávala.

Z těchto pramenů je možné částečně rekonstruovat náklady na zeměpanské instituce, protože se dochovaly mezerovitě. Absence závěrečných (sumárních) ročních extraktů je velmi citelná, neboť nejsou k dispozici náklady za celý rok. Také není vždy možné sečíst skutečné náklady za čtyři kvartály, protože jen pro některé roky se dochovaly všechny čtyři extrakty. Protože lze konstatovat, že se v těch letech, kdy je možné porovnat velikost reálných a plánovaných výdajů, skutečně respektoval výše uvedený princip, aby se totiž úřad neodchyloval od velikosti sum, schválených dvorem v kamerálních rozpočtech, můžeme se s jistou tolerancí spolehnout na čísla v nich uvedená.

¹³⁵⁷ Úpravy navržené kamerální systemizace byly většinou kosmetické, především dvůr upozornil na numerické chyby v součtech.

¹³⁵⁸ První vojenský rok pro 1705 byl zaveden v listopadu 1704 (viz PEKAŘ, J.: *České katastry*, s. 96).

¹³⁵⁹ Zachovaná hlášení na sobě nesou originální osobní pečeti tehdejšího pokladníka (Zahlmeistra) Königa i kontrolora Mentze.

¹³⁶⁰ V signatuře C 6/3/1 je dochováno daleko více kvartálních extraktů než měsíčních.

Odtud vyplývá, že náklady na nově vzniklou deputaci byly plánovány v komorním rozpočtu na rok 1749 na 13900 zl. V této sumě ale nebyl zahrnut všechen personál, pouze tři radové, protokolita, tři revidenti a dva nadpočetní kancelisté. Zbytek personálu deputace byl veden pod výdaji na tribunál, jež dosahovaly sumy 28 457 zl. a 20 kr.¹³⁶¹

Po přeměně deputace na reprezentaci a komoru a rozšíření jejího personálu doznal rozpočet podstatné změny. Plánoval na ni již výdaje ve výši 21 130 zl. a 20 kr., zatímco na tribunál pouze 19 422 zl. 20 kr.¹³⁶² Také další rok byly výdaje na reprezentaci zvětšeny na 22 630 zl. 20 kr., ale s tímto rozpočtem musel úřad vystačit následující roky a přes válečná léta až do své přeměny na gubernium. Náklady na tribunál se udržovaly zpočátku na nižší úrovni než výdaje na nejvyšší zeměpanský úřad. Změna nastala s jeho přeměnou na nejvyšší a apelační soud v roce 1753. Částka v rozpočtu na rok 1754 už přesahuje sumu pro reprezentaci a dosahuje velikosti 25 372 zl. 20 kr. Také ona byla zvýšena až na počátku 60. let. Výdaje na komorní pokladnu byly stále a dosahovaly výše pouze 2 500 zl.

S přeměnou reprezentace a komory na gubernium v roce 1763 nastaly posuny u čísel nehybných po mnoho let. Rozpočet na rok 1763 plánoval na gubernium výdaje ve výši 29 930 zl. 20 kr. V dalším roce sice klesly na 21 472 zl., ale k sumě je nutné připočítat náklady na konses *in causis summi principis* ve výši 1 650 zl., které byly účtovány odděleně, i když se stal součástí úřadu. V dalších letech pozvolna a pravidelně stoupaly a nezachovávaly takovou strnulost jako v době reprezentace. Od roku 1766 začaly být samostatně vedeny částky na guberniální účtárnu (4 050 zl.), které byly dříve zahrnuty v celkových nákladech. S rozšiřováním jejího personálu se suma zvyšovala až na 4 600 zl. Náklady na tribunál se také zvýšily a kolísaly kolem 30 000 zl. Od 70. let se částka začala pozvolna zvyšovat, přitom stále převyšovala náklady na gubernium. Suma na komorní pokladnu se zvýšila v rozpočtu pro rok 1766 na 3 600 zl. a v roce 1772 na 4 100 zl. s ohledem na růst jejího personálu.

Radikální zvýšení nákladů na gubernium souvisí s novým personálním statutem z roku 1778, podle něhož byl připravován rozpočet na následující rok. Suma výdajů na úřad podle něj vzrostla přibližně o osm a půl tisíce zlatých, náklady na tribunál se naopak zmenšily. Nárůst vynakládaných prostředků u gubernia je však z větší části pouze optický. Personální systemizace tehdy sice zvětšila počet kancelistů, které nově rozdělila do platových tříd, ale nejednalo se o nějaké nové osoby. Rozšíření personálu se uskutečnilo tak, že začlenila do řádného stavu větší množství nadpočetných kancelistů. Také tyto peněžní prostředky na jejich výpomoci (*adjuta*) byly vedeny v komorních rozpočtech, ale na jiných místech, mezi penzemi, čestnými platy a nejrůznějšími příplatky. Radikální zvýšení mnohdy vzniklo tak, že se tyto obnosy jednoduše převedly do jiné účetní kolonky, v tomto případě z příplatků k výdajům na gubernium.

Reálné náklady na úřad se stále zvyšovaly, ale vždy pozvolna. Růst způsobovalo především schvalování různých nových výpomocí nebo penzí, které sice nebyly velké a byly určeny konkrétní osobě, ale časem se pravidelně stávaly trvalými. Jak se zdá, souhrn těchto malých částek způsobil velké problémy eráru.

¹³⁶¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 73.

¹³⁶² MZA, B 1, kn. 212, s. 428, 430.

**Roční náklady na nejvyšší zeměpanský úřad a tribunál
podle komorních systemizací po roce 1763¹³⁶³**

(sumy ve zlatých, za tečkou v krejcarech)

Rok	Gubernium		Komorní pokladna	Konses	Tribunál
1763	29 930.20		2 500	30 371.40	30 371.40
1764	21 472		2 500	29 221.40	29 221.40
1765	21 972	účetárna	2 500	29 871.40	29 871.40
1766	19 322	4 050	3 600	29 871.40	29 871.40
1767	19 322	4 050	3 900	29 871.40	29 871.40
1768	19 322	4 050	3 900	29 871.40	29 871.40
1769	20 872	4 050	3 900	31 871.40	31 871.40
1770	20 868	4 050	3 900	30 871.40	30 871.40
1771	údaje nejsou k dispozici				
1772	21 226.20	4 500	4 100	31 313.20	31 313.20
1773	22 098.20	4 500	4 100	31 313.20	31 313.20
1774	údaje nejsou k dispozici				
1775	25 848.20	4 500	4 100	1 750	33 813.20
1776	25 848.20	6 400	4 100	1 750	33 813.20
1777	25 848.20	6 400	4 100	1 650	33 863.20
1778	25 844.20	6 400	4 100	1 650	33 863.20
1779	34 482.20	6 400	4 100	1 650	25 863.20
1780	34 470.20	6 400	4 100	1 650	25 863.20
1781	34 470.20	6 400	4 100	1 650	25 863.20

ÚŘEDNÍK A JEHO KARIÉRA

Nástup k úřadu

Nový úředník byl v zásadě jmenován k úřadu panovnící a po svém jmenování musel složit služební přísahu. V ní sliboval věrnost panovníci (panovníckému domu) a také, že bude vykonávat svěřený úřad pilně, s patřičnou horlivostí a ze všech sil. Hlavní cíl, jež měl každý úředník mít na mysli a ve své činnosti stále sledovat, měl směřovat k povznesení správních mechanismů monarchie, tedy obecně ke spravování státu, což panovnice chápala jako svou povinnost a nejvyšší službu (*höchster Dienst*). Měl být nedílnou součástí správního aparátu a na svém úředním místě být prodlouženým ramenem dvora.

Složení úředního slibu mělo pro každou osobu i další důsledek, z dnešního hlediska nečekáný. Nebylo totiž zcela samozřejmé také opuštění služby. Složením přísahy vznikl mezi panovnící a úředníkem specifický vztah, jenž ještě zesílil běžný lenní vztah mezi vládcem a jeho poddaným. Na jeho jedné straně byla důvěra nejvyššího správce v síly a dovednosti adepta, jenž je přizván, aby se podílel na uskutečňování nejvyššího díla, služby ve prospěch

¹³⁶³ Údaje byly čerpány z komorních rozpočtů (MZA, B 1, sg. C 6/3, kart. 182). Více než dvojnásobné byly náklady na české gubernium (ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 97; pro rok 1773).

celku. Z druhé strany nový úředník svým slibem děkoval za projevenou důvěru a sliboval, že všechny své síly obrátí ve prospěch uskutečňování konečného cíle.

Tento vztah mohl být rozvázán jen po vzájemné domluvě. S důvěrou panovnice nebylo možné plýtvat, protože příležitost ke službě pro ni se podruhé neopakovala, jestliže byla bezdůvodně nebo pro jinou dočasnou výhodu opuštěna. Nelze si proto představovat, že při opouštění úředního místa či přecházení k jinému panovala bezbřehá volnost. Každý jedinec, jenž chtěl opustit službu a nehodlal ztratit svůj kredit, musel podat žádost. V ní uvedl důvody, které jej k tomu vedou, a záleželo jen na panovnici, zda je přijme. Z dokladů víme, že tyto dobře zdůvodněné žádosti vyřizovala kladně, protože jen těžko lze nutit k efektivní činnosti někoho, kdo musí řešit vážné zdravotní, rodinné nebo hospodářské problémy.

Dokladem naznačeného chápání je záležitost kancelisty Jana Antonína Wincklera, jenž rezignoval 27. února 1761. Když oznámil, že již nebude docházet k úřadu a žádá reprezentaci o přijetí rezignace (přičemž zdůvodnění schovává za „*verschiedene dermalige Umstände*“), radové mu odpovídají, že není v jejich moci, aby ji přijali. Protože žadatel složil přísahu panovnici, musí vyčkat jejího rozhodnutí.¹³⁶⁴ Winckler však již v březnu z neznámých důvodů a neznámo kam uprchl.¹³⁶⁵ Přestože každé opuštění úřadu a svěřených povinností bez známého důvodu mohlo být interpretováno jako pohrdání milostí panovnice, občas k nim docházelo. Kupříkladu v létě 1759 zmizel nadpočetný kancelista Jan Antonín Möller, jenž byl u reprezentace od roku 1752. Expeditor Steiner hlásil – z povinnosti představeného a asi po třech týdnech, – že jmenovaný od 23. července z jemu neznámých důvodů nechodí do kanceláře. Möller zřejmě musel svým jednáním reprezentaci velmi rozlobit, protože relace ke dvoru informovala o jeho malém nadšení, liknavosti a nevykonávání práce. Reskript ode dvora ze začátku září již jen konstatoval, že nelze doufat ve zlepšení a nařizoval Möllera zbavit místa.¹³⁶⁶

Každá služební funkce se obsazovala trochu jiným způsobem. Hodnost prezidenta byla propůjčována panovnicí podle výběru u dvora. Jeho jmenování tedy probíhalo zcela mimo náš úřad. U radů existovalo více možností, platí ovšem, že jejich ustavení příslušelo panovnici. Na počátku byli k deputaci jmenováni někteří radové za zásluhy za prokázané služby ve Slezsku (Tauber, Jan Václav Widmann). Většinou byl nový rada převeden k moravskému nejvyššímu zeměpanskému úřadu od jiné úřední instituce, dosti často také z jiné země (např. Otto Schratzenbach ze Štýrska, Karel Vincenc Salm-Neuburg od dolnorakouské vlády, František Blümegen z Tyrol, Jan Nepomuk Hausperský od tribunálu). Nový člen radního kolegia musel projít nějakou úřední zkušeností, i kdyby to bylo na nižší úrovni (krajský úřad). Jmenování pouze za zásluhy nejsou na této úrovni běžná. K úřadu také někdy byli na místa radů panovnicí jmenováni lidé, kteří u něj vystupovali jako experti na specifickou problematiku. Ti navíc působili zároveň u svého úřadu. Zatímco hlavní slovo v předcházejících případech náleželo panovnici, u některých jmenování lze

¹³⁶⁴ MZA, B 1, sg. R 6/44, kart. 1514, fol. 37–38.

¹³⁶⁵ Při rezignaci žádal také o rychlé vyplacení alikvotního podílu z výpomoci 300 zl. ročně, kterou pobíral od taxovního úřadu. Protože utekl, aniž by vyčkal rozhodnutí panovnice, nedostal pochopitelně nic (MZA, B 1, sg. R 6/44, kart. 1514, fol. 62–67).

¹³⁶⁶ MZA, B 1, sg. R 6/60, kart. 1514, fol. 2–8. V titulárních kalendářích má Jan Antonín Möller stejné bydliště jako v té době nejstarší kancelista Antonín Ignác Möller, což dovoluje uvažovat o rodinném nebo příbuzenském propojení. Je s podivem, že zřejmě ani Antonín Ignác nemohl expeditorovi objasnit činy Jana Antonína.

předpokládat také aktivní spolupůsobení prezidenta. Ten mohl požádat o jmenování zcela nové osoby. K tomu došlo ale jen zcela výjimečně, a i tak prodělal předtím uchazeč u úřadu alespoň praxi (Podstatský u reprezentace). Nakonec zůstala možnost, že byl novým radou jmenován někdo ze sekretářů. K této situaci došlo ale pouze ve dvou případech, v roce 1749 tak postoupil Rudolf Maximilián Blumencron, a v roce 1768 Jan Josef Kriegisch.

V souvislosti se jmenováním nového **rady** vzniklo obvykle několik písemností:

a) panovnice reskriptem (nebo jeho částí v případě reskriptů k více záležitostem) informovala nejvyšší zeměpanský úřad, že k němu jmenovala nového radu;

b) nově jmenované osobě zaslala dekret, jímž jí místo rady *de iure* udělila;

c) vrchní zeměpanský úřad zaslal svou dekretální misivu nově jmenované osobě, v níž ji s odvoláním na reskript panovnice a na udělení hodnosti vyzval ke složení obvyklé služební přísahy;

d) v případě, že byl udělen panovnicí také plat, potom byla informována komorní pokladna (jež vyplácela mzdy) a také taxátor, protože nově jmenovaná osoba musela složit za jmenování do funkce osobní taxu (tzv. *characteur tax*);

e) nakonec nejvyšší zeměpanský úřad informoval brněnský magistrát, že určitá osoba byla jmenována radou a kdy složila úřední slib. Magistrát zřejmě proto, že nejvyšší zeměpanský úřad sídlil ve městě.

Podobný postup lze také zpočátku sledovat u sekretářů, kteří díky své činnosti byli v úzkém sepětí s radním kolegiem a mohli do něj ve výjimečných případech postoupit. První sekretář deputace Rudolf Blumencron byl také jmenován panovnicí společně s rady již jako její součást, zatímco ostatní personál se teprve měl vybírat. Souviselo to ovšem se vznikem nové instituce, navíc na počátku reformy, což jeho ustanovení staví do významných souvislostí. Teprve později lze prokázat na výběr sekretářů větší vliv prezidenta (úřadu), i když si jejich jmenování stále ponechává dvůr.

V případě **oficiantů** a zbývajících **subalterního personálu** zpravidla dvůr schvaloval předvýběr prezidenta a radního kolegia. Mechanismus jmenování se řídil podle stále praktizovaného postupu, z něhož také můžeme poznat, kolik různých písemností bylo zapotřebí. Na počátku byla vždy žádost, zpravidla jedince, ale také jsou doloženy hromadné žádosti většího počtu osob. Na základě dochovaných písemných pramenů lze rozlišit dvě cesty, kterými byla podávána. Žádosti mohly být adresovány buď přímo ke dvoru, nebo také k nejvyššímu zeměpanskému úřadu.

Protože o obsazení úředních míst i finančním ohodnocení rozhodoval z principu dvůr, byly žádosti o služební postup adresovány většinou přímo k němu. Odtud byly v opise zaslány do Brna s žádostí o dobrozdání a názor nejvyššího zeměpanského úřadu. Ten zaslal do Vídně své vyjádření, které si uchovává věčnou rovinu. Ale ve formulacích bývá překvapivě dosti shodné s textem žádostí aspirujícího na uvolněné místo. Jen někdy byly údaje rozšířeny, dost často ve prospěch žadatele. Tím úřad ale v podstatě potvrzoval správnost uvedených údajů v žádosti. V případě, že se jednalo o obsazení místa, na něž aspirovalo více žadatelů, čekal dvůr od úřadu sestavení pořadí prvních tří, z nichž si potom vybíral.

Je nutné poznamenat, že v dobrozdáních nelze zachytit devótní tón, kromě obvyklé kurtografie kolem oslovení panovnice. Naopak převládají věcná konstatování o kvalitách jednotlivých žadatelů. Rozhodnutí se ponechává pochopitelně zcela na vůli panovnice, ale názor

úřadu, v podstatě jeho přání, jak by si představoval obsazení uvolněného místa, je vždy zcela jasně formulován. Mnohdy je podpořen odvoláním na dobrou znalost schopností žadatele u dvora. Proto není divu, že rozhodnutí panovnice v záležitostech personálu až do hodnosti sekretáře většinou kopírují přání nejvyššího zeměpanského úřadu.

Když panovnice rozhodla, poslala úřadu dekret s informací o rozhodnutí (samotný žadatel dostal dekret svůj) a příkazem k ustanovení nové osoby nebo úředníka do nové funkce. Tato rozhodnutí šla z Vídně kupodivu daleko dále než běžné služební písemnosti, i když jak jinak než jako úřední mohou být i tyto nazírány. Rozdíl mezi jejich vídeňským a brněnským prezentačním datem činí totiž mnohdy měsíc i více. To je výrazně nad obvyklou normu, protože vzdálenost pošta překonávala za den.

Na sezení nejvyššího zeměpanského úřadu, na němž byla věc probírána, bylo rozhodnuto o zaslání dekretu úspěšnému žadateli s informací o ustavení a výzvou ke složení služební přísahy. Na to on napsal žádost, v níž požádal o stanovení termínu slibu. Většinou to stihl do dalšího sezení, kde pak radové rozhodli, že tak může učinit ještě na tomto sezení, zpravidla na jeho konci. Protože žadatel skutečně na konci sezení složil patřičný slib, muselo mu být rozhodnutí rady sděleno zřejmě ústně, neboť příslušnou výzvu kancelář (podle kancelářských poznámek na konceptu) nestihla vyhotovit a tím méně doručit. Přesto však byla zřejmě zpětně vyhotovena (a zcela zbytečně), jak dokládají data na konceptu o přijetí do expedice a zhotovení čistopisu. Někdy se všechny popsané kroky (od projednávání dvorského dekretu ke složení přísahy) stihly dokonce za jeden jediný den!¹³⁶⁷

Někdy byla žádost adresována nejvyššímu zeměpanskému úřadu. Protože o ní nemohl rozhodnout sám, zaslal ke dvoru relaci. V ní nejprve popsal objektivní formou žadatelovo přání (přiložil také opis znění jeho slov) a teprve potom sdělil svůj názor, zpravidla kladný, s doporučením o vyhovění. Rozhodnutí panovnice bylo v případech žádostí o zvednutí platu ještě komplikováno dobrozdáním dvorské komory, která zkoumala, zda se úředníková žádost nevymyká ze schválené personální a platové systemizace a nepřekračuje ji. Někdy také prověřovala, zda popisovaná tíživá finanční situace, hlavní důvod žádosti, odpovídá skutečnosti.¹³⁶⁸

Od roku 1759 se zavedl zvyk, že prezident s radním kolegiem měl zasílat ke dvoru návrh s pořadím tří vhodných uchazečů, z něhož si panovnice mohla vybrat.¹³⁶⁹ První osoba z tohoto pořadí také obvykle prozatímně zastávala funkci, na niž byla nejvyšším zeměpanským úřadem navržena, protože instituce musela zajistit plně svůj chod a všechny funkce. Nebylo jednoduše možné, aby nefungoval nějaký čas například expeditor nebo radní protokolista. Navíc úřad předpokládal, že dvůr akceptuje jeho doporučení. To se obvykle stávalo, protože panovnice pravidelně jmenovala prvního navrženého.

V tíživém roce 1759 panovnice umožnila, aby gubernium samo jmenovalo všechny subalterní úředníky i oficianty mimo sekretáře. Důvodem bylo především omezení písárny při zhotovování písemností ke dvoru a zpět v těchto záležitostech, které ve Vídni považovali

¹³⁶⁷ Viz kapitola Dveřník.

¹³⁶⁸ Například ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1984, fol. 199–215; zamítnutí zvýšení platů personálu úctárny.

¹³⁶⁹ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 332–333; opis reskriptu ze 14. (17.) července 1759 (u nižších úředníků úctárny).

za marginální.¹³⁷⁰ Přesto se zřejmě tento princip prosazoval pozvolna a musel být připomínán, protože v prvních letech se stále jakoby čekalo na schválení dvora. Když gubernium vybralo nového uchazeče a oznamovalo jeho jméno ke dvoru, připomenulo sice panovnické povolení vlastního výběru, ale relaci formulovalo opatrně, jako by volbu považovalo za definitivní až po odezvě z Vídně.

Počet úředních míst byl stanoven personální systemizací, v jejímž rámci se úřad musel pohybovat. Ale stále se zvětšující počet záležitostí, které úřadem procházely, jej často nutil řešit problém, jak je zvládnout se stávajícími silami. Jen do jisté míry mohl úřad tyto nové agendy vykonávat s původním personálem. Jak postupně narůstaly, časově i objemem prací zatěžovaly nebo omezovaly dosavadní kancelářské síly, takže bylo v zájmu úřadu i obecně správy, aby se jejich počet rozšířil. Rozšiřování agend tak působilo na vznik nových pracovních příležitostí.

Úřad ale nemohl při každé takové příležitosti jednoduše podat žádost do Vídně o navýšení personálu. Hlavním hlediskem pro velikost personálního obsazení byla efektivita vykonávaných činností, která se zmiňovala v personálních spisech neustále. Každý takový požadavek by dvůr vedl k zamyšlení, zda úřad vůbec jedná úsporně. Dlouhodobým cílem, i když nikdy nedosaženým, bylo naopak hledat úspory a redukovat personál. V neposlední řadě by tak úřad také narušil stanovenou personální systemizaci. Muselo se postupovat jiným způsobem.

Nadpočetní

Páteř personálu instituce představovali řádní (skuteční) úředníci, kteří pobírali plat zahrnutý do personální a platové systemizace a sami v ní obsadili systemizovaná místa. To ale nebyli zdaleka všichni, co u úřadu působili. Doplněovali je neplacení úředníci, kteří byli v personálních systemizacích uváděni jen občas. Jsou označováni jako nadpočetní (*supernumerarii*) nebo akcesisté.¹³⁷¹ To byly osoby, které pobíraly maximálně pouze příplatek nebo penzi či působilu u úřadu zcela bez platu.

Rozlišit mezi nadpočetnými a akcesisty není snadné, protože v pramenech různého druhu nejsou oddělováni důsledně, takže není jasné, zda se jedná o dvě kategorie. Oba termíny se zaměřují především v době reprezentace, označení nadpočetní již není v pozdější době tak frekventováno. Jako akcesisté jsou většinou jmenováni ti, kteří právě přicházejí k úřadu a stojí na samém počátku úřední kariéry nebo u něj působí jen několik málo let. Zatímco ti, kteří již disponují nějakým příplatkem nebo penzí, ale nepožívají ještě systemizovaný plat, jsou označováni jako nadpočetní. Obecně lze ale konstatovat, že nadpočetní stojí služebně výše než akcesisté, a že z pozice nadpočetného vede cesta k placenému místu.¹³⁷²

Nadpočetní či akcesisté také nebyli ustaveni u všech úředních míst, ale pouze u těch funkcí, u nichž se počítalo s více osobami. Tady si stále se zvětšující agenda vynucovala rozšíření personálu nebo se u jistých funkcí, především u koncipistů a kancelistů, vychovával personál pro další místa u úřadu. Ale příklad takového postupu se podařilo zachytit již

¹³⁷⁰ Stalo se tak reskriptem ze 17. (praes. 24) března 1759 (MZA, B 1 kn. 214, s. 1–4; opis v knize deklaratorií).

¹³⁷¹ K pojmu viz také HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 52–53.

¹³⁷² Tomu odpovídá také rozdělení kancelistů z roku 1778 na placené, nadpočetné a akcesisty (viz MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 480–482).

z dob tribunálu. U něj byl v roce 1744 zřízen institut bezplatných právních praktikantů, jako auditorů *cum voto informativo*. Měly se tak vychovávat posily pro radní kolegium.¹³⁷³ Pouze jako nadpočetní jsou občas připomínáni někteří radové a sekretáři (nikdy ale ne akcesisté), obojí označení je běžné u koncipistů a kancelistů.

Nadpočetných úředníků bylo na příslušných funkčních postech pravidelně více. Úřad jejich pomocí obvykle řešil tíseň, když stávající personál nemohl zvládnout stále se zvětšující záplavu záležitostí, které musel vyřizovat. Nepřipadalo v úvahu, že by panovnice povolila rozšířit počet úředníků nad personální systemizaci, neboť měla spíše v úmyslu šetřit a stále volala po levné, avšak výkonné státní správě.

Charakter postavení nadpočetných a akcesistů představoval ve svém důsledku také personální zálohu pro různá úřední místa. Jejich existence byla přínosná jak pro úřad, tak i pro začínajícího úředníka. Když nový adept začíná své působení, neví zpravidla mnoho o práci a potřebuje k zaučení a zapracování určitou dobu. Během ní získá dovednosti a v případě uvolněného místa (úmrtím nebo odchodem staršího úředníka na jiné místo nebo do penze) může ihned a kvalitně zastat jeho práci v plném rozsahu. Vedení úřadu během této zkušební doby také pozná, zda je nový adept vhodný a zda osvědčil trpělivost, spolehlivost a přesnost, bezpodmínečně nutnou pro úřednickou práci. Úřad tedy nemusí na zapracování nového úředníka vynaložit žádné prostředky.

Zájemce o místo u úřadu si sám v ideálním případě ověří, zda je to zaměstnání, které chce vykonávat, zda mu nevadí dodržovat stálou pracovní dobu (což v dřívějších dobách zdaleka nebylo běžné), kdy musí být na jednom místě. Zvláště u subalterního personálu k tomu potom přistupuje aspekt jednotvárné a stále stejné práce (kancelisté), bez nutnosti vkládat do ní vlastní invenci.

Nevýhoda neplacené služby byla ovšem kompenzována společenskou prestiží postavení státního úředníka a vidinou penze. Obecný předpoklad byl takový, že po jisté době se uvolní placené místo, označované jako skutečné, na něž adept postoupí. Po dalším úředním postupu odejde do penze se sumou obvykle stejně vysokou (v případě, že se úředník osvědčil), jako jeho dosavadní plat a bude ji pak pobírat do konce života. I tak bude rodina dále zabezpečena, protože penzi, již menší, po něm dostane i jeho manželka nebo nezletilé děti.

Tato vidina nutila různé zájemce, aby se o úřední práci ucházeli, i když získat stálé místo a postoupit do systemizace stanovené panovnicí nebylo vůbec snadné. Adepti dokázali vydržet v postavení nadpočetného úředníka nebo akcesisty i dosti dlouhou dobu. Pracovali tak i několik let, aniž by pobírali plat. Každá žádost o sebemenší výpomoc (nebo i zvýšení odměny) pravidelně začíná rekapitulací služební dráhy pisatele, v níž neopomene zdůraznit, aby podepřel oprávněnost své prosby, jak dlouho věrně a k plné spokojenosti již zdarma slouží. Doba takové neplacené služby byla zcela individuální a kolísala skutečně v širokém rozpětí. Jen málokdo získal výpomoc již pár let po příchodu k úřadu. Z dokladů plyne, že zcela běžná čekací doba byla mezi pěti až deseti lety, ale známe i případy, kdy překračovala horní hranici. Kupříkladu Josef Sebastián Mička sloužil celých 14 let bez platu, jak potvrzuje gubernium údaje z jeho žádosti o plat v dobrozdání ke dvoru.¹³⁷⁴ Maxmilián Benedikt

¹³⁷³ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x62, pozn. 95; viz reskript z 23. října 1744.

¹³⁷⁴ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 28; koncept z 23. března 1767. Mají na mysli ale prostředky od eráru, protože jmenovaný dostával malý příspěvek od moravských stavů. Jeho výše 22 zl. 13 1/3 kr. ročně je pouze symbolická. Není ale jasné, od kdy jej pobíral, protože to nemuseli v komorních rozpoč-

Továrek zase působil 13 let „*als supernumerarius ohnentgeltlich*“ u tribunálu a teprve potom 22 let jako placený kancelista u reprezentace a komory, respektive gubernia.¹³⁷⁵

Byl ovšem rozdíl, na jaké úrovni nadpočetní byli. V případě neplacených radů zřejmě nebyl existenční nedostatek citelný, protože tyto hodnosti zastávali příslušníci šlechtických rodů z panského nebo rytířského stavu, kteří navíc mnohdy disponovali pozemkovým majetkem. Přesto ale ani oni neváhali požádat o uvolněný systemizovaný úřední plat.¹³⁷⁶ Ovšem v případě kancelářského personálu, kam přicházely osoby z měšťanského prostředí, byly důsledky nehonorané práce pocíťovány citelněji.

Práce bez ohodnocení, mnohdy dosti dlouhá, nastoluje otázku, z čeho vůbec tyto úředníci žili. Z různých žádostí o udělení platu plyne, že je buď živila jejich rodina (rodiče) nebo disponovali nějakým majetkem, takže svou službu dotovali ze svých prostředků, případně z majetku své manželky.¹³⁷⁷

Přesto byl o tato místa zájem, protože představovala první stupeň k úřednické kariéře. Přijímání neplacených akcesistů bylo v kompetenci vedoucích úředníků, ale jejich množství pravděpodobně nemohlo přesáhnout určitou míru. Občas totiž panovnice omezovala jejich počet, protože jejich existence vykonávala tlak na erár, když po nějaké době požádali o třeba malý příplatek.¹³⁷⁸ Poměrně brzy se zavedlo pravidlo, že mohli být přijati jen tehdy, jestliže se písemně zavázali, že nebudou požadovat plat do té doby, dokud nebudou přijati do řádné systemizace.¹³⁷⁹ Ne všichni nadpočetní (či akcesisté) ale pracovali zcela zdarma. Někteří z nich pobírali příplatek nebo osobní penzi, mnohdy ale zcela symbolické výše k předpokládanému platu. Obvykle se jednalo o příplatky ve výši 50 zl. ročně, což bylo méně, než pobíral dveřník.

Impulsem pro žádost bylo, když se na úrovni subalterního personálu někde uvolnilo placené místo. Pravidelně nejdéle sloužící nadpočetný (nebo akcesista) podal písemnou žádost, ale zpravidla nikoliv o konkrétní uvolněnou funkci, nýbrž o nejnižší honorované místo. Předpokládalo se totiž, a žadatel to jako samozřejmé akceptoval ve své žádosti, že dojde k posunu placených úředníků směrem nahoru, takže pro akcesistu připadá v úvahu právě nejnižší placené místo. Mnozí žadatelé celý tento předpokládaný posun neopomenuli v žádosti uvést. Tím ovšem posuny mnohdy ještě nekončily.

tech vždy zaznamenávat. Poprvé je zapsán v rozpočtu pro rok 1762 (viz MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 280). Mička adresoval svou žádost dvoru.

¹³⁷⁵ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 80–81; opis atestace expeditora Steinera z 13. července 1773.

¹³⁷⁶ Například Jan Křtitel Mitrovský, pozdější významný guberniální rada, požádal v roce 1769 o plat po zemřelém Tauberovi (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 110–117). Když zemřel v roce 1781 rada Kriegisch, požádali o jeho plat dva radové, Karel Salm-Reiferscheidt a rovněž Jan Nepomuk Hausperský z Fanalu (MZA, B 1, sg. G 95/1b, k 566, fol. 763–780). Také František Antonín Schratzenbach neopomínil požádat o plat, když se stal prezidentem gubernia, přestože vlastnil několik statků (viz D'ELVERT, CH.: *Die Herren von Schratzenbach*, s. 2). Nemusel tedy být odkázán na svůj úřednický plat, jak tvrdí RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, s. x86.

¹³⁷⁷ Například expeditoři Steiner, ale to není jedinný případ. Viz kapitulu Expeditoři a expedit. Koncipista Mička během neplacené služby spotřeboval téměř celý majetek (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 28; koncept relace gubernia ke dvoru z 23. března 1767).

¹³⁷⁸ Například dekretem z 8. července 1769 (MZA, B 1 sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 128–129) nebo dekretem z 18. prosince 1773 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, k 566, fol. 250–251).

¹³⁷⁹ MZA, B 1, kn. 213, s. 166 v reskriptu Marie Terezie z 6. 5. 1752, opis: „*allemahl mit unseren allerhöchsten Vorwissen und gegen der gewöhnlichen Reversirung de non petendo emolumento bis zu einer sich eraignenden Einrueckung in die Würcklichkeit*“.

Když nastoupil nadpočetný, jenž pobíral *adjutum*, do systemizovaného místa, získal nárok na větší plat, ale pochopitelně přišel o svou výpomoc. Ta se tedy uvolnila, a ačkoliv představovala jen přílepek, stala se cílem další žádosti. Usiloval o ni nejdéle sloužící akcesista, jenž na úřadě působil zcela zadarmo a nepobíral žádnou sumu.

Nebylo ale pravidlem, že vždy vedla cesta k řádnému místu u toho úřadu, kde žadatel nastoupil. Například nadpočetný kancelista Václav Drottner požádal v roce 1771 o místo nadpočetného koncipisty. Jako nadpočetný kancelista byl u úřadu sice pouze od roku 1769, což nebylo na tehdejší poměry nijak mnoho, jiní bez platu sloužili déle. Za tu dobu zastupoval koncipisty u konsesu *summi principis et commissorum*, u komerčního konsesu i u různých komisí (zdravotní, policejní a jiných) a také u podacího protokolu. Již před svým ustavením do funkce nadpočetného kancelisty praktikoval u guberniálního sekretáře Schostala a byl mocen němčiny i češtiny. Musel být schopný, protože gubernium jeho dovednosti uznalo a jmenovitě ocenilo jeho formulační dovednosti. Protože ale v současné době nemůže rozšířit počet koncipistů, doporučuje žadateli, aby dále kultivoval své dovednosti, a jakmile se naskytne příležitost, bude jeho postup možný.¹³⁸⁰ Pro Drottnera to ale bylo zřejmě příliš zdoluhavé, a přestože získal na začátku roku výpomoc 100 zl. ročně,¹³⁸¹ u úřadu jej již v titulárním kalendáři pro rok 1773¹³⁸² mezi úředníky gubernia nenalezneme. Kam odešel, není známo.

Když úřad přijímal do kanceláře nové adepty na místa akcesistů, museli žadatelé vykonat řádnou zkoušku (*tentamen*), při níž museli prokázat dovednost v psaní i stylizování a znalost tří jazyků, němčiny, latiny a češtiny, které mohly přicházet v kancelářské praxi. Jejich dovednosti posuzoval expeditor. Zkoušel je ze znalosti psaní fraktury, kancelářského písma (*Kanzlei*) a kurentu, dále jim dal diktát a vyzkoušel jejich dovednost v koncipování.

Průběh takové zkoušky je možné dokumentovat například z jara roku 1776. V březnu toho roku požádalo gubernium o zvětšení počtu kancelistů o tři až čtyři osoby, protože se od roku 1773 zmenšil kancelářský personál o pět osob (z 22 klesl na 17). Navíc ze stávajícího množství bylo 10 kancelistů zaměstnáno jinde u úřadu. Dvůr odpověděl, že v úvahu připadá pouze přijetí několika šikovných akcesistů, ale jen tehdy, když podepíší prohlášení, že nebudou požadovat plat (*non petendo emolumento*; viz *Obrazová příloha č. 65*).¹³⁸³ V dvorském dekretu obsažená možnost byla guberniem pochopena jako povolení, ale také jako jediná možná cesta, jak nahradit nedostatek personálu. Celkem se nahromadilo sedm žádostí. Uchazeči v nich popisovali své vzdělání i dosavadní praxi. Většinou měli za sebou filozofická studia, zpravidla sice ne na univerzitě, nýbrž v různých klášterních školách. Mnozí také zdůrazňovali znalost účetnictví (*Rechenkunst*).

O přijetí usilovali Augustin Möller se Augustinem Langem, působící jako týdenní písaři již nějakou dobu u gubernia, o čemž jim vyhotovil potvrzení expeditor Steiner, jejich budoucí examinátor. Josef Blaichhutter měl za sebou dvouletou praxi u guberniálního rady Kriegische a potom sedm měsíců práce u sekretáře Františka Dominika Hülseberga. Stejně tak měl za sebou tříleté působení u Kriegische Antonín Schott. Augustin Němec byl zase

¹³⁸⁰ MZA, B 1, sg. G 95/3, fol. 18–20; čistopis jeho žádosti praes. 23. 9. 1771.

¹³⁸¹ MZA, B 1, sg. G 95/5, fol. 25–50.

¹³⁸² V TK pro rok 1772 ještě je, protože odešel až po jeho předání do tisku.

¹³⁸³ MZA, B 1, sg. G 95/36, kart. 569, fol. 10–13, koncept ke dvoru z 22. března 1776; fol. 18–19, čistopis dvorského dekretu z 13. dubna 1776.

činný u brněnských advokátů Jana Josefa Rosenzweiga a Matyáše Leopolda Noe. Další žadatel Karel Dröscher zase zdůrazňoval skvělou znalost aritmetiky a působení u zemského solicítatora Bartoloměje Nebese. Pouze poslední uchazeč Josef Továrek se nemohl pochlubit praxí a uvedl jen absolvovaná studia.¹³⁸⁴

Zkouška se konala 12. května a sestávala z diktátu ve třech jazycích a koncipování v jednom, jak je patrné z dochovaných zkušebních textů. Její výsledek komentoval expedito Steiner následujícího dne. Všechny uchazeče shledal kompetentními, ale pouze Möller a Dröscher byli schopní zachytit český diktát. Ve svém rozkladu doporučil k přijetí oba dosavadní týdenní písaře Möllera s Langem a dále Blaichhuttera a Schotta.¹³⁸⁵ Na místa akcesistů byli pak skutečně přijati všichni žadatelé navržení expeditorem a zároveň byli také vyzváni, aby podepsali prohlášení o nepožadování platů.¹³⁸⁶

Ze sedmi osob tak k úřadu nastoupili, sice na neplacené místo na samém konci úřední hierarchie, především ti, kteří již nějakou praxi měli nebo byli úřadu známi. Týdenní písaři Möller a Lang byli favority a snad ani nemuseli skládat zkoušku, protože je expedito již několik měsíců využíval. Nešlo tedy o někoho zvenčí, ale o osoby známé, o jejichž schopnostech a spolehlivosti měl úřad přehled. Blaichhutter měl nejen zkušenosti, ale jistě i přímluvu od sekretáře Hülseberga, Antonín Schott zase od rady Kriegische. Zbylí tři přicházeli odjinud nebo bez zkušeností, a i když byli shledáni kompetentními, nestačilo to k přijetí.

Pozoruhodná a o mnohém vypovídající je také skutečnost, že oba týdenní písaři požádali o přijetí za akcesisty, přestože se na jejich konkrétním finančním stavu nemohlo nic změnit. Naopak jako týdenní písaři dostávali nevelkou mzdu, a to celkem pravidelně, protože jejich působení bylo stále prodlužováno. V okamžiku podání žádosti činilo již pět měsíců. Jejich postup je dokladem toho, že získání statutu akcesisty je možné chápat jako první krok k definitivnímu připoutání se k úřadu.

I když byla funkce akcesisty neplacená, přece jen šlo o pozici, z níž byl možný postupný přesun až k placenému místu. Již v srpnu toho roku, jen po pár měsících, se o něco takového pokusil Lang. Po odchodu Františka Xavera Sontaga požádal o místo nadpočetného kancelisty, což zdůvodnil tak, že jako první akcesista má na ně nárok jako na další stupeň v úředním postupu. Radové mu ale odpověděli zamítavě, neboť podle výnosu panovnice nesměli žádné další nadpočetné přijímat.¹³⁸⁷

Žádosti o místa akcesistů přicházely úřadu stále, ale jen některé měly naději na úspěch. Podařilo se také zachytit zajímavý aspekt při obsazování míst u úřadu a schválení různých příplatků. V úvahách prezidenta i radního kolegia hrálo významnou roli občas i to, zda uchazeč měl zajištěno někde živobytí. Když měl, nebyl tolik potřebný, aby pobíral příplatek, takže někdy bývala dána přednost nezaopatřené osobě. Všeobecně lze zachytit sociální ohledy k přijímanému uchazeči.¹³⁸⁸

Je celkem pochopitelné, že významným impulsem pro podávání žádostí byla příprava nové personální a platové systemizace. Tu měl vždy nejprve navrhnout nejvyšší zeměpan-

¹³⁸⁴ MZA, B 1, sg. G 95/36, kart. 569, fol. 4–9, 14–17, 20–31.

¹³⁸⁵ MZA, B 1, sg. G 95/36, kart. 569, fol. 31–76.

¹³⁸⁶ MZA, B 1, sg. G 95/36, kart. 569, fol. 77–78; koncept s rozhodnutím z 25. května.

¹³⁸⁷ MZA, B 1, sg. G 95/36, kart. 569, fol. 89–90.

¹³⁸⁸ Např. MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 385; koncept ke dvoru.

ský úřad sám a zaslat do Vídně ke schválení. Povědomost o přípravě návrhu nového personálního statutu se pravidelně mezi osazenstvem rozšířila, protože se vždy vyskytlo několik žádostí členů subalterního personálu, aby byli vzati v úvahu při formování návrhu.

Nadpočetní a akcesisté vykonávali svou práci zdarma, což bylo sice výhodné, protože to nezatažovalo erár, ale v konečném důsledku znamenala jejich existence znamení, že státní správa je přetížená. Výpomoci, které získávali, i když byly malé a na počátku přiznané jmenovitě jen jisté osobě (*ad personam*), se poznenáhlu stávaly trvalými. Stávalo se, že úmrtím uvolněná *adjuta* panovnice nezrušila, ale naopak poskytla další osobě, takže z příležitostné platby se pozvolna stávala trvalá. Ta byla sice účetně vedena v kamerálním rozpočtu v jiné rubrice mimo platy úřadu, ale ve skutečnosti měl její nositel pevné místo v personálním obsazení.¹³⁸⁹ Při změně personální a platové systemizace byly právě tyto osoby převedeny mezi řádné úředníky a jejich příplatky na regulérní platy. Právě tudy vedla cesta k rozšiřování personálu, také proto, že výpomoci byly udělovány stále znovu.

K obsazování volného systemizovaného a tedy placeného místa, v pramenech označované „*Apertur*“, nedocházelo nijak často. Jeho hlavní princip, zvláště pak mezi nižším kancelářským personálem, představovalo služební pořadí. Každý velmi dbal na jeho přesné dodržování a na svou pozici v něm. Prvnímu (= nejstaršímu) nadpočetnému automaticky náležela přednost při obsazování placeného místa. Všichni, kteří dlouho a bez platu vykonávali práci (nechávali se potřebovat, jak zní dobová fráze), tak činili „*sub spe futurae promotionis*“. Úspěšný žadatel byl nakonec převeden „*in Wirklichkeit*“ a musel složit služební přísahu, která odpovídala jeho nově získanému místu. I když již jako nadpočetný kdysi dávno přísahal, jenže pouze jako nadpočetný a ne jako placený úředník.

Stejný princip pochopitelně platil i pro postup či přestup na placené místo jiného zaměření, kupříkladu když se koncipista stal radním protokolistou. Musel složit služební přísahu odpovídající nově zastávanému místu, za něj byl nyní odpovědný. Přestože koncipisté často zastupovali nepřítomného radního protokolistu a činnost již vykonávali a znali její obsah, byli u ní jen v roli substituta, pouze se služební přísahou koncipisty.

Z dochovaných žádostí lze také alespoň povšechně získat informace o vzdělání uchazečů. Bohužel se tyto doklady vztahují pouze na žadatele o nižší úřední místa z měšťanského prostředí. Zcela tu převládaly různé klášterní školy, kde měšťanští synové absolvovali dvouletá filozofická studia. O jejich náplni ale chybějí bližší informace. Někteří žadatelé také někdy připomínají absolvovaná školení v matematice nebo účetnictví. Vzdělání členů úřadu z vyšší šlechty, tedy radů, není nikde zmíněno.

Podstatným atributem kvalifikace je ovšem sama zkušenost. K té se každý z žadatelů hrdě hlásí, protože ta jim obvykle při výběru získává přednost. O praktikování šlechtických synků u úřadů jsme již slyšeli. Teprve v reskriptu z února 1780 lze najít doklad o požadavku na vzdělání úředníků.¹³⁹⁰

¹³⁸⁹ Například výpomoc pro úředníka byla uvedena v oddělení příplatků a penzí, ale totéž jméno je uvedeno v soupisu platů úřadu, sice bez něj, ale s odkazem na první sumu.

¹³⁹⁰ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 747–749; opis reskriptu z 4. 2. 1780. Ke vzdělání v josefínském období viz HEINDL, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 93 n.

Služební postup

Pro nového adepta úřední kariéry nebylo v době Marie Terezie jednoduché dosáhnout u úřadu vyšších pozic. Odhlédněme nyní od osob urozeného původu, pro něž pravděpodobně pro zachování společenské prestiže připadal v úvahu pouze vstup do kolegia radů. Také není zaznamenán jakýkoliv jejich zájem o nějaké nižší úřední místo. Pro osoby neurozeného původu nebo s nižším stupněm šlechtictví (*Edler*) existovaly dva způsoby, jak vstoupit do úřadu. V drtivé většině nastupovali jako akcesisté nebo zcela výjimečně jako nadpočetní.

První možností bylo nastoupit jako koncipista-akcesista. V tomto případě nová osoba získávala během své činnosti zkušenosti s pracemi, které byly svým způsobem tvůrčí. Koncipista-akcesista mohl být k ruce některému ze sekretářů, mohl zastupovat nepřítomného radního protokolistu a také mohl vést podací protokol, jehož vedení bylo vyhrazeno právě nejmladšímu akcesistovi mezi koncipisty. Když vydržel v úřadu přiměřeně dlouho, posunul se na místo skutečného (placeného) koncipisty, odkud již byla přímá cesta k místu sekretáře nebo radního protokolisty. Také z funkce radního protokolisty se odcházelo do hodnosti sekretáře, jak lze usuzovat z konkrétních příkladů. A z místa sekretáře bylo potom možné vstoupit do kolegia radů, ale to se povedlo skutečně výjimečně.

Sekretáři, kteří toho dosáhli, byli za námi sledované období pouze dva. Nejprve se to podařilo Rudolfovi Blumencronovi. Ten v důsledku válečných událostí přišel jako uprchlík ze Slezska a původně nastoupil u tribunálu jako německý sekretář. Po vzniku deputace v roce 1748 u ní zastával místo jediného sekretáře. V okamžiku její přeměny v roce 1749 na reprezentaci a komoru se stal po povýšení do rytířského stavu jejím novým radou. Druhým byl Jan Josef Kriegisch, jenž po dlouholetém působení u nejvyššího zeměpanského úřadu (nejprve u tribunálu jako nadpočetný koncipista, krátce u deputace jako radní protokolista a potom jako sekretář reprezentace a komory a gubernia) přešel v roce 1767 mezi rady. Tohoto místa si jako vrcholu své kariéry užíval až do své smrti v dubnu roku 1781.

Druhou možností pro nováčka bylo, že nastoupil jako kancelista-akcesista. Tento způsob neposkytoval takové možnosti. Uchazeč byl využíván většinou pouze k písárině a seznamoval se s omezenějším okruhem činností. Když akcesista vydržel několik let bez platu, postoupil nejprve mezi nadpočetné. Tehdy získal zpravidla nevelkou výpomoc (*adjutum*). Po další době postoupil mezi placené kancelisty, jejichž plat byl ve vyšších kategoriích srovnatelný s oficianty. Proto také tito dlouhosloužící kancelisté setrvali na svých místech a neaspirovali na postup mezi koncipisty. Jejich plat byl totiž větší. Ovšem posunutí se až do vyšší platové úrovně znamenalo trpělivé a pravidelně dlouholeté čekání.

Někteří z kancelistů, většinou se jednalo právě o nadpočetné, byli dáni jako pomocní písáři k ruce registrátorovi nebo taxátorovi. Tím, že se zabývali pouze touto činností, získali specializované zkušenosti a stali se z nich prakticky zástupci příslušného oficianta. Byli kompetentní zastávat tuto práci i v době jeho dlouhodobé nemoci. Proto mohli po jeho případném úmrtí (mnohdy signalizovaném právě dlouhodobou nemocí) aspirovat na místo oficianta. Nejvyšší zeměpanský úřad také dával těmto zkušeným a zapracovaným kancelistům přednost při obsazování uvolněného místa před jinými uchazeči. Zajistil si tak snadno bezproblémové zachování funkčnosti specializované části úřadu. Další služební postup, třeba na místo sekretáře nebo rady, ale z těchto „odborných“ míst není doložen a pravděpodobně také ani nebyl v zájmu instituce.

Z dnešního pohledu se zdá zajímavější první možnost, protože slibuje aktivnější práci i nakonec vyšší společenské postavení. Druhá varianta znamenala celoživotní psaní čistopisů a zastavení postupu na úrovni kancelisty. Jen v některých skutečně řídkých případech dovolila vstup mezi oficianty, ale opět s vyhraněnou specializací, která zastavila další služební postup. Nepodařilo se zaznamenat ani jediný případ, že by se někdo z kancelistů stal později sekretářem nebo dokonce radou. Není ovšem zatím jasné, jaké byly výběrové mechanismy. Zda pro vstup mezi koncipisty bylo nutné absolvovat u jiného úřadu praxi jako kancelista (i nadpočetný nebo akcesista) a zda si tedy uchazeči mohli příliš vybírat.

Pro osoby neurozeného původu byl vstup na úřední dráhu vždy spojen s léty neplacené služby. Během nich musel každý spoléhat na jiné zdroje obživy, často na zaopatření z otcovského domu. Seznámil se ale s prací a naučil se ji vykonávat, také se však mohl rozmyslet, zda v ní spatřuje svoji budoucí existenci. Akcesistů bylo vždy více než volných míst. I když panovnice ve svých reskriptech a dekrettech vytrvale zdůrazňovala, že se má dávat přednost schopným jedincům, přesto bylo u moravského nejvyššího zeměpanského úřadu hledisko odsloužených let primární. Množství služebně starších, i když také akcesistů a sloužících déle třeba jen o pár měsíců, mohlo nováčka deprimovat, takže hledal uplatnění jinde. Právě na místech kancelistů-akcesistů lze pozorovat největší obměnu osob.

Služební postup, mnohdy dlouho očekávaný, si ale musel úředník zaplatit. Vždy při takové příležitosti musel složit dva druhy tax. První se jmenovala „*Characters-Tax*“ a byla placena vždy, když dotyčný přestoupil do jiné úřední kategorie. Druhá byla karenční („*Carenz-Tax*“) a platila se podle zavedeného karenčního institutu ze všech platů, které měl nastupující úředník získat, ať byly jakékoliv.¹³⁹¹ Tedy i ze zvýšení stávající roční odměny.

Jak systém fungoval, plyne z náhodně zachyceného soupisu zaplacených tax z roku 1767. Přehled se týká úředníků účtárny. Například plat revidenta Jana Josefa Schlechty byl oproti minulé polepšen o 50 zl. ročně, takže jmenovaný složil pouze karenční taxu, protože předtím i potom zůstal ve stejné funkci. Jiným případem je Jan Gromann. Dříve působil jako nejstarší písař účtárny, takže postoupil mezi adjunktů při služebních posunech po úmrtí revidenta Fatta. Při té příležitosti také získal příplatek ke svému platu. Musel tedy složit jak „*Characters-Tax*“ (postup do jiné kategorie), tak i karenční taxu (zvýšení platu).¹³⁹²

Již reskriptem z 18. prosince 1748 panovnice přikázala, že komorní pokladny u zeměpanských úřadů nesmějí nikomu vyplatit plat, penzi nebo nějaký příplatek, dokud by se žadatel neprokázal potvrzením taxovního úřadu dvorské komory, že řádně složil taxu. Z této povinnosti měl ale být vyjmut personál právě před pár měsíci vzniklé deputace.¹³⁹³ Tomu lze rozumět tak, že Marie Terezie nechtěla poškodit její osazenstvo a placení odpustila. Jelikož deputace byla nová, tak by všichni měli platit tuto taxu, protože přešli na nové místo a do jiných kategorií, někdy i se zvýšeným platem. Nový úřad ale vznikl z vůle panovnice a navíc k administraci pro reformy důležité agendy. Personál k němu byl v podstatě převeden. Ale už to neplatilo pro nové posily. Když přišel někdo nový, potom se nejprve musel prokázat složením taxy. Karenční taxa se původně zřejmě vybírala i od akcesistů.

¹³⁹¹ MZA, B 1, kn. 213, s. 89–100; řád z 18. října 1751.

¹³⁹² MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 442–446.

¹³⁹³ MZA, B 1, kn. 212, s. 167–169; prez. 19. 11., opis.

Na jejich prosby panovnice později přikázala, že se od nich nemá přijímat. Měli ji platit teprve až tehdy, když získají skutečné (placené) místo nebo budou jinak povýšeni.¹³⁹⁴

Původ personálu

Členové nejvyššího zeměpanského úřadu pocházeli z více společenských vrstev. Nebyli mezi nimi zastoupeni duchovní a pochopitelně poddaní. V tereziánské době, jež formální výbavou písemností náležela ještě spíše baroku, a proto si také potrpěla na tituly, je kupodivu někdy docela obtížné v některých případech u jednotlivců rozlišit příslušnost ke stupni nobilitace.

Subalterní personál pocházel z drtivé většiny z měšťanského prostředí. V několika případech lze také zachytit rodinné vazby, kdy úspěšná kariéra otce otevřela možnosti pro přímé potomky (syna) nebo pro synovce. Osoby měšťanského původu nezastávaly ale pouze místa kancelistů, nalezneme je také mezi oficianty (registrátor, expeditor, taxátor, koncipisté). V některých případech lze zachytit mezi tímto personálem i osoby obecně na nejnižší úrovni nobilitace, především patřící do hodnostního stupně prostého šlechtictví.¹³⁹⁵ Právě u nich je složitě odlišení od měšťanského stavu, protože jména úředníků v běžných materiálech jsou uváděna bez formalit. Osoby tohoto stupně šlechtictví lze nejvíce identifikovat mezi sekretáři.

Příslušníky rytířského stavu nalezneme i na vyšší personální úrovni, dokonce i mezi rady. Získání alespoň tohoto stupně šlechtictví bylo podmínkou pro postup mezi ně. Když v roce 1749 byl sekretář deputace Rudolf Blumencron povolán do radního kolektivu, musel být nejprve povýšen do rytířského stavu. Ale pochopitelně mohli příslušníci rytířského stavu působit i níže, třeba jako sekretáři. V této funkci působil například Martin Václav Schostal, jenž získal výmluvný predikát „*von Pflichtentreu*“.

Příslušníci vyššího stavu působili u nejvyššího zeměpanského úřadu pouze jako radové.¹³⁹⁶ Samozřejmě mu byla vyhrazena funkce prezidenta. Poměr mezi rytíři a vyšším stavem (svobodnými pány a hrabaty¹³⁹⁷) byl u složení rady proměnlivý. V některé době byly obě skupiny v rovnováze, jindy rytíři mírně převažovali. I když panovnice ve svých příkazech týkajících se personálu několikrát dala najevo, že mají být povyšováni lidé schopní, ať jsou kteréhokoliv stavu, muselo být při tvorbě radního kolegia vždy pamatováno na to, aby u něj byli alespoň dva radové panského stavu. Jen tak mělo být zajištěno, aby úřadu vždy předsedal někdo z vyššího stavu.

Šlechta jako celek zřejmě dosud chápala státní správu jako tradiční podíl na odpovědnosti za zemi, za službu panovnickému domu. Mladší synové i z urozených rodin se na ni připravovali zpravidla jako praktikanti u různých úřadů, krajské nevyjímaje. Nelze předpokládat, že by u vyššího stavu převládal motiv obživy, jako u subalterního personálu. Trvalo také obvykle dosti dlouho, než se jedinec dostal k dobře placenému místu,

¹³⁹⁴ MZA, B 1, kn. 213, s. 590–591; reskript z 23. února 1754, opis.

¹³⁹⁵ Ke stupňům šlechtictví viz ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 38 n., přehled s. 95. Nelze ani vyloučit povýšení některého úředníka měšťanského původu do tohoto stavu, i když se je zatím nepodařilo doložit.

¹³⁹⁶ Zpravidla jako výkonní radové, v počátcích reprezentace také jako praktikanti, ovšem zase jen u radního kolegia.

¹³⁹⁷ Žádnou osobu knížecího stavu se nepodařilo mezi personálem zachytit. Ale ani u dvorských úřadů v pozdější době nebyli příliš zastoupeni (viz HEINDL, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 147).

protože počet placených radů byl omezený. Nejen subalterní personál, ale i osoby vyššího šlechtického stavu na rozhodovací úrovni trávily úředními povinnostmi většinu svého času. Mimo radních sezení, která se konala většinou dvakrát týdně, byli ještě obvykle činní u různých komisí.

V této době nelze tedy ještě měšťanský živel považovat za určující. Teprve postupně začíná pronikat do vyšších pozic a pozvolna v nich prostupuje s úředníky šlechtického původu. Rutinní práce způsobená množstvím vyřizovaných záležitostí společně s osvíceneckými myšlenkami teprve v tereziánské době začínají pozvolna působit na změnu názoru na zastávání místa u úřadu. V této době zřejmě sledujeme začátek formování moderní byrokracie.¹³⁹⁸

Penze a úmrtí

Obsah pojmů „penze“ nebo „penzista“ v dřívější době nelze srovnávat s jejich dnešním chápáním. Jejich význam se posunul a v podstatě zúžil a spojil v sobě dvě z jejich tehdejších variant. Rozlišovaly se totiž tři druhy penzí. Pod pojmem skutečné (*wirkliche pensiones*) se rozuměly především vdovské penze. Mimo to existovaly ještě ty, co byly udělovány úředníkům při jejich odchodu mimo činnou službu, což se nazývalo „*Jubilierung*“. Od těchto druhů se odlišovaly penze, jež byly přiznávány za prokázané služby jakéhokoliv druhu.¹³⁹⁹

Slovem „*Pensionist*“ potom označovaly dobové prameny držitele penze, na rozdíl od dnešní doby, kdy takto chápeme osobu v důchodovém věku. Z předešlého vyplývá, že se tímto „penzistou“ mohla stát i osoba docela mladá. Je to pochopitelné, když jeden druh penzí byl udělován za zásluhy, které lze spíše prokázat v aktivním věku. Mnohdy měly charakter platu, někdy ale také příplatku ke mzdě, přičemž jejich držitel je pobíral současně a paralelně s ní.

Například Albert František Simoni nastoupil u reprezentace a komory v roce 1749 na místo kancelisty. Byl to bývalý účetní dvorské účtárny („*Hofbuchhalterei-Raithofficier*“) a přišel z Vídně již jako držitel penze, kterou pobíral z tamní pokladny. Když 16. dubna 1777 zemřel, měl podle potvrzení faráře od svatého Jakuba, jenž se opíral o matriku zemřelých, věk 56 let.¹⁴⁰⁰ V době příchodu do Brna v roce 1749 mu tedy muselo být 28 nebo 29 let. V komorních rozpočtech je jeho plat označen jako „*Besoldung per modum pensionis*“.¹⁴⁰¹

Sekretář Jan Nicolai pobíral mnoho let vedle platu 500 zl, ještě penzi dalších 150 zl. od brněnské komorní pokladny.¹⁴⁰² V podobné situaci bylo více úředníků, například další sekretář Jan Josef Kriegisch. Penze z brněnské komorní pokladny dorovnávala pobírané

¹³⁹⁸ K vývoji dále viz HEINDL, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 134 n.

¹³⁹⁹ Rozdělení penzí do těchto kategorií v reskriptu ze 7. března 1752 (MZA, B 1, kn. 213, s. 135–145).

¹⁴⁰⁰ MZA, B 1, sg. R 6/20, kart. 1513, fol. 2–10; konvolut.

¹⁴⁰¹ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182. fol. 260; pro rok 1762. Zpočátku není v komorních rozpočtech vůbec uveden, protože byl placen z vídeňské komorní pokladny.

¹⁴⁰² Byla mu přiznána již rezolucí z 25. listopadu 1748 (MZA, B 1, kn. 213, s. 144–145); stejně ji pobíral například i v roce 1762 (tamtéž, B 1, sg. C 6, kart. 182. fol. 259). V pozdějších letech se díky změnám v účtování stala součástí jeho platu 650 zl. (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182, fol. 391v).

peníze na obvyklou úroveň sekretářského platu.¹⁴⁰³ Některým vypláceli peníze ve Vídni. Například bývalý rada reprezentace a komory Friedrich Sinzendorf a v letech 1757–1777 krajský hejtman Přerovského a potom Olomouckého kraje¹⁴⁰⁴ pobíral vedle svého hejtman-ského platu ještě penzi z Vídně.¹⁴⁰⁵

Odchod do penze (*Jubilierung*) neproběhl u každého úředníka ve stejném stáří, protože pro penzionování nebyla striktně stanovena žádná věková hranice.¹⁴⁰⁶ Přitom jen do jisté míry záviselo na jeho duševní a tělesné svěžesti a z ní vyplývajícího množství a kvality služeb, které byl konkrétní jedinec schopen poskytnout úřadu, jinými slovy, kolik byl schopen zastat práce. S penzionováním schopného úředníka se otálelo, i když už nebyl z důvodů vyššího věku nebo nemoci schopen vykonávat plnohodnotně a zcela stoprocentně svou dosavadní činnost. Protože úřad musel fungovat, nemohl být tvořen pouze úředníky, jejichž fyzické síly už nestačily na zvládnutí agendy a zůstávali by u něj za minulé zásluhy. Proto nebylo vyhnutí, někteří z nich museli být posláni do penze.

Pro penzionování osob ve vyšším věku se dosti často využívalo různých správních reorganizací. Již při přenesení politických kompetencí z tribunálu na reprezentaci a komoru byli penzionováni tribunální radové Preyß a Hroch, při její transformaci na gubernium radové Schauerfels, Khautz a Blumencron. Odchod do penze byl ale vždy prováděn citlivě a s ohledem na v minulosti prokázané služby. Většinou byla dána penzionovaným také možnost, aby podle své úvahy a pokud jim to síly dovolí, dál docházeli na sezení.¹⁴⁰⁷ Takto panovnice psychologicky velmi citlivě oceňovala v minulosti vykonanou práci a dávala penzionovaným najevo, že nejsou nikterak vyřazení z úředního života, i když práce úřadu už na jejich činnosti nestála. Bylo jen na vůli prezidenta, zda je využije k příležitostnému referování.

Úředníci posláni mimo aktivní službu pobírali penzi, která jim byla přiznána do konce života (*ad dies vitae*). Tvořil ji obvykle jejich dosavadní plat v plné výši, ale nebylo to pravidlem. Jestliže existovaly v očích dvora nějaké pádné důvody, potom byla penze redukována. Například kariéra rady Blumencrona se zdála být zpočátku velmi úspěšná. Postoupil na to místo v květnu 1749 ze sekretáře deputace právě pro svou dosavadní činnost, jež byla prezidentem Blümegenem i dvorem výrazně oceňována. Pilně referoval a jeho absence u sezení byly v první polovině 50. let minimální.

Potom si však pokazil reputaci. Protože nedokázal hospodařit s penězi, řešil okamžité potřeby rodiny výpůjčkami, takže se dostal do finanční tísně. Dost velké peníze vynaložil na lékaře a léky, jimiž chtěl přispět ke zdraví své manželky a dětí. V první polovině let 1756 a 1757 navíc dlouhodobě absentoval na sezeních, protože, jak sám nepřítomnost zdůvodnil, je nemohl navštěvovat pro nedostatek nutného oblečení.¹⁴⁰⁸ Nebyl tedy v stavu,

¹⁴⁰³ To znamená 1 500 zl. Suma byla poskládána takto – 500 zl. dostával z komorního rozpočtu, dalších 500 z taxovního fondu, zbylých 500 zl. tvořila penze (MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182. fol. 260; doklad je z roku 1762, tedy ještě před připojením taxovního fondu ke komorní pokladně).

¹⁴⁰⁴ D'ELVERT, Ch.: *Schriften* 24, s. 676, 678.

¹⁴⁰⁵ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 182. fol. 314v; komorní rozpočet pro rok 1764.

¹⁴⁰⁶ Jistá úprava penzionování je v reskriptu ze 7. března 1752, jímž se určuje navíc 1 000 000 zl. na penze v rámci celé monarchie a stanovují pravidla, jak se suma má rozdělit (MZA, B 1, kn. 213, fol. 135–145).

¹⁴⁰⁷ Skutečně lze v radních protokolech nalézt na sezeních občasnou účast i referování penzionovaného úředníka.

¹⁴⁰⁸ „[...] die biesherige Erfahrungheit genugsam bestätigtiget, daß der hierortige Repraesentations- und Cammer-Rath Herr von Blumencron, als dero *curandus*, mit Geld keinerdingen zu gebahren weiß, und sich endlich

aby dostal svým povinnostem. Jeho dluh přesáhl výrazně 1 000 zl., takže mu musel být ob-
staven plat a na jeho majetek uvalena 25. dubna 1757 kuratela. Současně tribunál veřejně
po zemi vyhlásil jeho insolventnost. Ustavený kurátor Antonín Ebelin, jemuž byl
od 1. listopadu 1757 vyplácen jeho plat, musel vést hospodaření celé rodiny a hradit nutné
výdaje. Nejprve mu dával zbylé peníze, ale když se zjistilo, že po krátkém čase není v domě
ani krejcar, dostal příkázáno, aby mu „*von Stund an, keine Geld mehr in die Hände zuge-
ben*“. Kurátor měl sám obstarávat pro něj i celou jeho rodinu vše potřebné, aby se Blu-
mencron už nemohl vymlouvat, že se z nedostatku oblečení nemůže účastnit sezení.¹⁴⁰⁹
Teprve od ustavení správy nad majetkem se znovu začal objevovat na sezeních. Později
požádal, aby byl znovu prohlášen za solventního, ale neúspěšně, protože kurátor zůstal na-
dále. I u dvora se podívovali, že ani takový jinak schopný člověk („*habiler Mann*“), ani
jeho manželka při jeho platu rady 2 000 zl. a navíc penzi dalších 400 zl. nedokáží dobře
hospodařit.¹⁴¹⁰

I když se později situace uklidnila a dál pilně docházel na sezení, nebylo divu, že byl
poslán při transformaci reprezentace na gubernium v roce 1763 do penze s polovičním pla-
tem. Proti obojímu protestoval, ale marně, pouze mu bylo umožněno účastnit se některých
komisí. Také starý a nemocný sekretář Jan Theodor Hülseberg, poslaný do výslužby
ke stejnému datu jako Blumencron, užíval jen poloviční penzi. Ještě totiž za aktivního věku
nechal vykonávat svou práci svého synovce, jemuž platil právě polovinu mzdy.¹⁴¹¹

Někdy ale požádal úředník sám o penzionování. Důvody pro žádost byly různé a také se
podle nich odvíjela výše penze. Například radní protokolista Mička požádal o penzionování
v produktivním věku pouze ze zdravotních důvodů. Onemocněl šedým zákalem, který pod-
le lékařského dobrozdání nešlo odoperovat. Byla mu přiznána penze ve výši jeho platu.
Stejně tak registrátorovi Valentovi, jenž o penzionování požádal sám ve věku 68 let
po dlouhodobé a bezproblémové službě. V dobrozdání k jeho žádosti radové zvláště vy-
zdvihli jeho zásluhy při uspořádání registratury, ale jako podstatný důvod zmínili mimo
věku též začínající nemoc. Podle popsanych průvodních jevů se pravděpodobně jednalo
o sklerózu, která omezovala Valentovy schopnosti udržovat pořádek v registratuře
a vyhledávat požadované spisy.¹⁴¹²

Také prezident moravského gubernia František Antonín Schrattenbach svou rezignaci
v roce 1770 zdůvodnil vyšším věkem a především zdravotními problémy. Ale nemusely to
být ty skutečné příčiny. Jak plyne ze souvislostí, právě v té době se zřejmě dostal do potíží,
neboť měl na řešení některých záležitostí poněkud jiný názor než dvůr. Únik z tohoto tlaku

gar in solche Umstände versetzt hat, daß derselbe, seiner eigenen Geständnis nach, aus Mangel der
benötigten Kleidung schon eine allzu geraume Zeit hindurch die Raths-Sessiones zu frequentiren, folglich
seinen Pflichten gehörig nachzukommen nicht im Stande ist.“ (MZA, B 1, sg. B 242, kart. 112, fol. 2–3;
Blümegen Ebelinovi 3. ledna 1759; koncept).

¹⁴⁰⁹ „[...] sondern auch allübriges, was zu dessen Haushaltung und nöthigen Besorgung seiner freylen Tochter
erforderlich ist, nach dero Gutbefund würtschaflichst beyzuschaffen, ihm benebst einen Bedienten
beyzulegen [...] damit sich solchergestalt gedachter Herr von Blumencron, wegen der Kleidung und ohne
Domestiquen die Raths-Sessiones nicht frequentiren zu können, keinesweegs entschuldigen möge.“
(MZA, B 1, sg. B 242, kart. 112, fol. 2–3; Blümegen Ebelinovi 3. ledna 1759; koncept). Viz také Ebeli-
novo nedatované referování o stavu Blumencronova majetku.

¹⁴¹⁰ MZA, B 1, sign B 242, kart. 112, fol. 51; extrakt protokolu direktoria *in cameralibus* z 22. července 1760,
opis.

¹⁴¹¹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 82–91; koncept ke dvoru. Viz též kapitola Sekretáři.

¹⁴¹² MZA, B 1, sg. G 95/30, kart. 569, fol. 2–7; čistopis Valentovy žádosti.

pravděpodobně řešil rezignací na funkci prezidenta, protože jeho zdravotní problémy nebyly zřejmě fatální. Spokojeně žil dalších 13 let a zemřel až roku 1783.¹⁴¹³ Možná z tohoto důvodu odešel do penze pouze s polovičním platem, i když jako předsedající tribunálu, zastupující prezident reprezentace a komory Jindřicha Kajetána Blümegena (jenž odešel do Čech a později do Vídně) a nakonec prezident gubernia vykonal pro panovníci mnohé.

Ne všichni úředníci se ale dožili let, kdy by se mohlo uvažovat o jejich odchodu do penze. Mnozí totiž zemřeli dříve a ještě v plném produktivním věku. Když skonal některý z úředníků, pravidelně nejvyšší zeměpanský úřad vyslal do jeho bydliště komisi vedenou sekretářem, aby u něj zajistila úřední písemnosti, které si odnesl z úřadu domů. Přestože práce doma nebyla dvorem doporučována a naopak nejvyšší místa proti tomu pravidelně brojila, z různých důvodů se tak stávalo. Reskriptem z 9. listopadu 1754 bylo nařízeno, že se má dům (byt) po zemřelém úředníkovi zapečetit. První do něj mohla vstoupit komise vyslaná úřadem, aby zabezpečila písemnosti, a teprve potom pozůstali.¹⁴¹⁴ O objevených úředních dokumentech se měl sestavit záznam i s jejich soupisem a všechny nalezené se měly potom předat primárně do registratury. Když to vyžadovala úřední potřeba a písemnost ještě nebyla zpracovaná, bylo také možné odevzdat je jinam, především do rukou nově pověřeného referenta.

Soupisů, pocházejících z těchto návštěv a podepsaných sekretářem, nalezneme v materiálu více. Seznamy jsou v některých případech dosti obsáhlé a není výjimkou, že počet nalezených písemností dosahuje i několika desítek kusů. Přitom se neomezují pouze na aktuální agendu, která mohla úředníkovi být doručena do bytu s předpokladem, že ji zvládne i ve své nemoci, ale také na dokumenty již staršího data. Například, když zemřel 18. června 1759 rada reprezentace Michael Heřman z Althanu, pověřilo radní kolegium ještě téhož dne svého člena Josefa Karla ze Žerotína, aby se dostavil do domu zemřelého a zajistil spisy. Jeho hlášení o nálezech sice není datované, ale návštěva se musela uskutečnit velmi brzo, protože je na úřadě prezentovali 22. června. Žerotín tu našel především spisy týkající se rektifikací, jako protokoly hlavní rektifikační komise až od roku 1753, soupisy lánů a komínů, různá akta k tomu se vztahující, katastry a účetní tabulky. A také pět fascikulů protokolů vedených komisí reprezentace v rektifikačních věcech. Jeho soupis měl celkem sedm bodů.¹⁴¹⁵ Když zemřel 13. března 1770 koncipista Loě, soupis nálezů datovaný o tři dny později obnášel 16 položek. Objevené písemnosti nejsou sice datované (pouze jeden čtvrtletní výkaz pochází z druhého kvartálu 1766), ale většina z nich byla předaná do registratury,¹⁴¹⁶ což příliš nesvědčí o jejich aktuálnosti. Pouze čtyři z nich předala komise (rada Kriegisch a sekretář Hassenwein) tehdejšími koncipistům Schrötterovi a Lenkartovi.¹⁴¹⁷ Hlášení dokládají, že i přes nařízení dvora si personál odnášel písemnosti domů, a že komise měly své oprávnění, protože mnohdy takto mimo registraturu zůstávaly důležité úřední písemnosti, a to i již neaktuální.

¹⁴¹³ Celý případ je podrobněji popsán v kapitole Prezidenti úřadu.

¹⁴¹⁴ Odkaz na něj ve zprávě komisařů po smrti rady Michaela Heřmana Althana, praes. 22. června 1759 (MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 328; čistopis).

¹⁴¹⁵ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 326–331; z konceptu lze poznat, že Žerotín byl pověřen dekretální misivou.

¹⁴¹⁶ Jsou mezi nimi i kuriozity, jako například žádost nějakého loutkáře o hraní na veřejnosti nebo podání chudých, týkající se kakaa, čokolády a čaje, že čtenáře mrzí, že nejsou popsány nebo datovány blížeji.

¹⁴¹⁷ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 428–429.

Datum úmrtí úřední osoby (aktivní nebo jubilované) se zpravidla nekrylo se začátkem čtvrtletí, kdy se vyplácely platy, ale nastalo někdy mezi výplatními termíny. Náležela mu proto adekvátní suma z platu nebo penze odpovídající množství dnů v dosud nehonorovaném čtvrtletí. Proto vdova nebo jiní pozůstalí (děti) po zemřelém úředníkovi podali na nejvyšší zeměpanský úřad žádost o vyplacení zbývajících částí čtvrtletního platu.

Žádost musela být doprovázena potvrzením faráře o datu úmrtí a pohřbu, a také potvrzením brněnského magistrátu o reálnosti údajů v žádosti samé, především o nároku žadatelky na dědictví.¹⁴¹⁸ Mohlo by se zdát, že farářovo potvrzení je nadbytečné, protože datum úmrtí bylo úřadu dobře známo, protože se probíralo na sezeních a úředník se nedostavoval do kanceláře. Datum znali dokonce i u dvora, kam tato informace byla pravidelně zasílána proto, aby dvorská komora věděla o uvolněném platu nebo penzi. Ale byla to pochopitelná obrana proti nepoctivému jednání. Žádosti pozůstalí podávali zpravidla po několika měsících, takže datum již mohlo být zapomenuto a muselo by se v registratuře vyhledávat. Povinnost předkládat různá ověřená potvrzení může sloužit také jako další doklad pro prohloubení papírového úřadování.

V některých případech mohla i pozůstalá manželka s dětmi získat penzi po zemřelém úředníkovi. Ani toto však nebylo zcela automatické a odvíjelo se vždy od konkrétní sociální situace ovdovělé a počtu nezaopatřených dětí. Teprve až z listopadu 1771 se podařilo zachytit pravidla pro udělování penzí vdovám a sirotkům po úřednících.¹⁴¹⁹ Úřadu byla poskytnuta tato možnost v souvislosti s přenecháváním pravomocí. Pravidla se týkala jen těch osob, jejichž jmenování bylo v pravomoci gubernia. Hlavní zásadu, zda totiž vůbec penzi udělit nebo ne, lze shrnout do dvou hledisek. Zda zemřelý úředník věrně a ku prospěchu sloužil, a zda vdova a pozůstalé děti byly ponechány bez prostředků a v takovém ekonomickém stavu, že potřebují pomoc. Žádost o udělení penze musela být písemná a pochopitelně doplněna různými dalšími doklady a potvrzeními.¹⁴²⁰

Platy personálu

Platy personálu nejvyššího zeměpanského úřadu byly stanovovány platovou a personální systemizací, jež představovala základní pravidlo, jímž se řídil počet a ohodnocení úředníků. Byla vydávána obvykle při významných změnách v postavení úřadu, navenek mnohdy vyjádřených změnou jeho názvu. Přidělení dalších kompetencí zpravidla vyžadovalo posílení personálu. Známe systemizace z let 1749, 1763 a 1778.¹⁴²¹ Poslední z nich, připravovaná od roku 1773 a neustále měněná, vstoupila v platnost až po několikaletých rozvahách a přípravných pracech. Teprve v komorním rozpočtu na rok 1779 jsou odpovídající funkční i platové změny. Kancelisté jsou tady rozdělení do nových platových tříd, zatímco koncipisté zde chybí.

V těchto systemizacích je stanoven počet personálu jednotlivých funkcí a výše jeho platu. Protože se jedná o tabulkový (ideální) stav, mohou se skutečné platy jednotlivých úřed-

¹⁴¹⁸ MZA, B 1, sg. G 95/3, kart. 568, fol. 63–68. Spis se týká žádosti o penzi po zemřelém registrátorovi Valentovi († 25. března 1775), jednalo se o něm v srpnu toho roku.

¹⁴¹⁹ MZA, B 1, kn. 215, s. 367–375; opis dekretu z 30. 11. 1771.

¹⁴²⁰ Konkrétní příklady vyplacení penzí jsou v MZA, B 1, C 6/21, seřazeny podle abecedního pořadí.

¹⁴²¹ 1749 (MZA, B 1, sign R 6/1, kart. 1511, fol. 9–27; čistopis), 1763 (MZA, B 17, kart. 175, fol. 229–236; čistopis), 1778 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 588–599; čistopis).

níků odlišovat od tohoto plánu. To je způsobeno tím, že si úřad v některých případech ponechával jistou platovou rezervu pro budoucnost. Když totiž byl úředník jmenován do vyšší hodnosti, nemuselo to ještě znamenat automatické zvýšení platu. Když se například v roce 1750 stal třetím sekretářem Nicolai, zprvu pobíral plat jako koncipista a teprve později mu byla suma dorovnáována penzí.¹⁴²²

Pro mezerovité dochování materiálu je ale dosti obtížné zjistit skutečnou výši pobíraných peněz u jednotlivých úředníků. Jejich příjmy totiž mohly pocházet z několika zdrojů, které představovaly různé existující pokladny nebo fondy, více či méně na sobě závislé. Platy úředníků zeměpanského úřadu obvykle sestávaly ze sumy částek vyplácených komorní pokladnou a také taxovním úřadem. Ty nebyly v 50. letech zpravidla v komorních rozpočtech společně vykazovány.

Problém pro zjištění skutečného příjmu úředníka představuje především skutečnost, že mimo tabulkový plat mohli jednotlivci pobírat navíc různé příplatky odjinud. Například kancelisté nebo revidenti účtárny byli placeni také ze zemské (stavovské) pokladny. Mohli ale také dostávat různé penze¹⁴²³ nebo osobní platy (*ad personam*). Ty mohly být vypláceny z brněnské komorní pokladny (avšak byly účtovány v jiném oddíle než řádné platy), ale také je mohli pobírat z vídeňské nebo jiné kasy. To se týkalo těch úředníků, kteří byli převedeni k nejvyššímu zeměpanskému úřadu z jiné země, kde jim zůstaly jejich platy z předchozího působení. Případně také mohli získávat prostředky z dalších fondů (např. komerční, loterijní fond), a to podle svého působení a tím podílu na jejich vzniku.

Daleko celistvější obraz můžeme získat až z doby gubernia poté, co taxátor odevzdával vybrané prostředky komorní pokladně. U jednotlivých jmen v komorních rozpočtech začaly být připomínány také různé penze, vyplácené z dalších pokladen v Brně, ale i v jiných městech, především však ve Vídni. Také se tu objevují různé drobné příplatky kancelářskému personálu ze stavovské pokladny.

Některé osoby sloužily u úřadu, aniž by od něho pobíraly nějaký plat. Lze je rozdělit na dvě skupiny. Do první patří ti, kteří byli placeni z jiných zdrojů. To je především případ mnoha radů, kteří byli jmenováni k reprezentaci a komoře nebo guberniu jako odborníci na specifickou problematiku (mincovnictví, bankovníctví) a pobírali plat od původního úřadu, u něhož ale nadále působili. Druhou skupinu potom tvoří osoby, jež stály na počátku své úřední kariéry nebo byly u úřadu kratší dobu. Většinou se to týkalo akcesistů mezi koncipisty nebo kancelisty. Ti skutečně po nějakou dobu nepobírali plat a museli se spolehnout na zaopatření u svých rodičů, případně dotovali svou úřední činnost ze svých prostředků.

Možností nesystemizovaného placení některých úředníků bylo přiznání výpomoci (*adjutum*) po několika letech služby. Tento příplatek (v případě nadpočetných byl zpravidla ve výši 100 zl.) pobírali nikoliv jednorázově, ale pravidelně až do doby, kdy získali systemizovaný plat. Skrytě se tak zavádělo další pravidelné služné, protože když toto *adjutum* jeho majitel přestal se získáním řádného místa užívat, nebylo zrušeno, ale okamžitě jej převzal další nadpočetný ve služebním pořadí nebo nejstarší akcesista.

¹⁴²² Viz kapitola Sekretáři.

¹⁴²³ Penzi ovšem nelze chápat v dnešním slova smyslu jako sumu na odpočinek. Obdrželi ji i lidé v nízkém věku, většinou za zásluhy. Vysvětlení tohoto institutu viz kapitola Penze a úmrtí. V kamerálních soupisech byly tyto sumy vykazovány v jiném oddílu než systemizované platy.

Výpomoc ve výši 50 zl. mohli pobírat i nejstarší akcesisté. Pravidelně se dodržovala zásada, že uvolněním nějakého místa a platu nastal posun podle služebního pořadí, takže nejstarší neplacený obvykle získal nejmenší *adjutum*. Platilo také, že když již jednou byla panovnící schválena nějaká výpomoc, potom nebyla zrušena, ale udělila se tomu, jenž na ni měl podle služebního pořadí nárok.

Kromě těchto stálých platů mohli úředníci ještě pobírat tzv. remuneraci. To byl příležitostný plat, jenž se mohl udělit jako odměna za vykonané služby z nějakých přebytků. Dvůr si ale vyhrazoval právo na povolení jejího vyplácení. Při změně reprezentace na gubernium povolila panovnice 2 000 zl. na tento účel, aby se rozdělily mezi rady, kteří by projevíli úřední zápal a šikovnost.¹⁴²⁴ Zda se tak skutečně dělo a radové měli další příjem, nelze potvrdit, protože výkazy skutečně vyplacených peněz komorní pokladnou se nedochovaly. Ale lze o tom pochybovat, protože se nepodařila zachytit žádná administrativa kolem (například soupisy, které se o tom musely zasílat ke dvoru).

Z platů se platila daň z příjmu, označená původně v pramenech jako srážka z arrhy („*Arrhae-Abzug*“), později jako pouhá arrha. Termín lze chápat jako závdavek, litkup nebo nástupné úředníků.¹⁴²⁵ Vychází ze starší zvyklosti, že při nástupu do úřadu uchazeč zaplatí jednorázovou sumu. Kdy se ale z této jednorázové sumy stala pravidelná daň z platu, není zcela jasné. Důvod zavedení lze snadno pochopit, protože celková suma z pravidelné srážky z platu je vždy větší a pro erár tedy výhodnější než jednou složená suma. Snad již kolem roku 1670 byla jednorázově odvedena z platů všech úředníků ve výši čtvrtiny sumy. Od roku 1681 se odvádělo nějaký čas 5 % ročně, pak až císař Karel VI. zavedl roku 1715 služební arrhu na 6 % ročně z platů stálých úředníků a také nástupní taxu ve výši dvou čtvrtletních podílů. Arrha pak zřejmě klesla na 3 %, ale Marie Terezie ji v říjnu 1748 znovu zvýšila na 5 %.¹⁴²⁶

Je ale otázka, zda v placení srážky z arrhy nebyl do této doby nepořádek. V kamerální systemizaci na vojenský rok 1749, kde je soupis platů u jednotlivých úřadů, které se vyplácejí z *camerale*, totiž ještě žádná srážka zaznamenaná není.¹⁴²⁷ Je však již v kamerálním systému pro další rok. Původně měla být zavedena pětiprocentní srážka ze všech platů bez rozdílu. Tak se o tom zmiňoval reskript ze 4. prosince toho roku,¹⁴²⁸ v němž se odkazovalo na dřívější rozhodnutí. Zároveň se tady konstatovalo, že rovná srážka pro všechny neposlouží původnímu záměru, proč byla zavedena.¹⁴²⁹ Proto se u největších platů, penzí a jiných plateb podléhajících arrze, které činí ročně 2 000 zl. nebo víc, zavádí srážka 10 %. U našeho úřadu se týkala prezidenta a radů. Reskript dále upřesnil, že desetiprocentní srážka se zavádí i v případech, kdy sice různé platy, penze nebo příplatky jsou sice jednotlivě menší než 2 000 zl., ale v součtu suma všech plateb od eráru dosáhne nebo překročí tuto

¹⁴²⁴ MZA, B 17, kart. 175, fol. 223–227; čistopis reskriptu z 23. června 1763.

¹⁴²⁵ Podle starších slovníků (RANK, Josef: *Všeobecný slovník příručný jazyka českého i německého*. Praha – Vídeň – Lipsko b.d., 8°, II, s. 59, STERZINGER, Josef V.: *Encyklopedický německo-český slovník* (Dokončil Kamil Dobeš). Praha 1916–1935, I, s. 396). Viz také latinský základ slova (*Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum*. Zpracovává kolektiv autorů. Praha 1977 a dále, I, s. 272).

¹⁴²⁶ OBERSTEINER, G. P.: *Theresianische Verwaltungsreformen*, s. 118.

¹⁴²⁷ MZA, B 1, kn. 212, s. 71–75; příloha dvorem schváleného moravského kamerálního systému pro rok 1749 s datem 23. srpna 1748; opis v knize deklaratorií.

¹⁴²⁸ MZA, B 1, kn. 212, s. 161–164; prez. 5. 12., opis v knize deklaratorií.

¹⁴²⁹ Jaké bylo původní zdůvodnění, nepodařilo se zatím najít. V reskriptu není odkaz na datum, kdy panovnice rozhodla o pětiprocentní dani.

hraniční sumu. Tak měly být zdaněny ty osoby, jejichž příjmy byly složeny z několika položek. Reskript chtěl odstranit případná nepochopení a výslovně upozornil, že hlavním kritériem je, jakou částku úředníci získají od eráru sumárně. U těch, jejichž součet nedosáhne dvoutisícové hranice, zůstala daň pětiprocentní.

Panovnice ale ještě odvod arrhy pro nejnižší příjmy dále upravila tak, když reskriptem z 22. března 1749¹⁴³⁰ stanovila, že se z platů a penzí, které jsou menší než 100 zl. ročně nemá odvádět žádná arrha. Osoby pobírající malé sumy měly být nadále od této povinnosti osvobozeny. Tak se mělo počítat od druhého kvartálu toho roku, tedy již v dubnovém výplatním termínu nebyla z nejnižších platů odváděna arrha.

Výsledný stav byl tedy takový, že z plateb do 100 zl. se neodváděla žádná daň z příjmů, z plateb mezi 100 zl. a méně než 2 000 zl. byla daň 5 %, z plateb 2 000 zl. a více se platila desetiprocentní daň. Takto nastavený systém fungoval po celou dobu vlády Marie Terezie.

Při stanovování výše platů v platové systemizaci byl velký důraz kladen na jejich vzájemnou proporčnost vzhledem k postavení jejich držitelů v úřední hierarchii. Nejvyšší musel být plat prezidenta, jenž zcela překonával výši odměn radů. Ty zase musely být větší než služné oficiantů, které přesahovalo výši platů kancelistů, a to i těch nejstarších. Teprve později se ohodnocení nejstarších kancelistů srovnalo s odměnami koncipistů, stojících na nejnižší úrovni mezi oficianty. Tabulkové platy stanovené systemizací se však od skutečného stavu mnohdy lišily, a to především u některých oficiantů, zvláště u sekretářů a koncipistů. U prezidenta a radů dosahovaly obvykle tabulkové platy reálné výše. Mnohdy naopak tato nejvyšší vrstva personálu pobírala i další příjmy, zejména jako zemští úředníci nebo ve formě různých osobních odměn nebo penzí. Také kancelisté dosahovali výše platů stanovených systemizací.

Tabulkový plat prezidenta byl po celou dobu vlády Marie Terezie stejný ve výši 8 000 zl., jak byl ustaven při vzniku deputace. Stejné platové ohodnocení měl i prezident reprezentace a komory i gubernia, přestože zeměpanský úřad disponoval v této době daleko většími kompetencemi, než pouhá deputace. Přestože měl jeho představený v pozdější době daleko větší odpovědnost, jeho plat se nezvýšil.

Ve skutečnosti jej ze čtyř prezidentů nejvyššího zeměpanského úřadu užívali pouze oba bratři Blümegenové. První výjimkou byl Schrattenbach, jenž se stal prezidentem v roce 1763, na něhož se z nějakých důvodů v personální a platové systemizaci nového gubernia zapomnělo. Teprve po svých urgencích byl placen, ale pouze jako zemský hejtman (jímž také byl). Ale tento plat byl menší než plat gubernátora, činil pouhých 6 000 zl. Schrattenbachovu žádost o zvýšení platu panovnice nevyslyšela a odmítnutí zdůvodnila těžkými finančními poměry po právě skončené sedmileté válce.¹⁴³¹ Teprve v roce 1768 mu byl osobním příplatkem ve výši 2 000 zl. plat dorovnán na tuto výši, ale mnoho si jej neužil, protože již za dva roky rezignoval na úřad prezidenta.¹⁴³² Také Arnošt Kounic nebyl placen

¹⁴³⁰ MZA, B 1, kn. 212, s. 220; prez. 23. 3, extrakt reskriptu, opis v knize deklaratorií.

¹⁴³¹ Dne 4. července 1763 Vídeň, koncept o jeho platu (ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, sloha ex Julii 1763, nefol.), odpověď na list z 22. června od Schrattenbacha; rezoluce o platu z 4. července 1763 (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 177–178), ale praes. v Brně až 20. října.

¹⁴³² Viz kapitola Prezidenti úřadu.

z brněnské komorní pokladny, ale pobíral ze stavovské pokladny jako zemský hejtman 6 000 zl. a k tomu jako ředitel zemského výboru 1 600 zl., dohromady tedy 7 600 zl.¹⁴³³

Tabulkové platy podle systemizací v letech 1749, 1763, 1778

(roční plat ve zl. a kr.; SN – nadpočetný)

úřední funkce	1749		1763		1778				
	plat	počet	plat	počet	plat	počet			
prezident	8 000	1	8 000	1	8 000	1			
rada	2 000	4	2 000	4	2 000	6			
sekretář	1 500	2	1 500	3	1 500	3			
			1 200		1 200				
			1 000		1 000				
					800	1 SN			
registrátor	1 000	1	800	1	800	1			
expeditor	500	1	650	1	650	1			
radní protokolista	600	1	500	1	500	1			
taxátor	(600)	1	800	1	800	1			
adjunkt taxátora					700	1			
koncipista	500	2	450	3	měli být zrušeni				
			400						
			300						
kancelista	450	4	8	450	4	11	500	3	18
	400	2		400	3		450	3	
	300	2		300	2		400	3	
				150	2		350	3	
							300	3	
							150	3	
dveřník	58, 20	1	100	1	200	1			

Je zaznamenání hodné, že když potom nastoupil Kryštof Blümegen, panovnice rozhodla dekretem z 23. května 1773 o trvalém platu pro zemského hejtmana a jeho další následovníky, opět ve výši 8 000 zl. Od stavovské pokladny navíc získával jako ředitel zemského výboru 2 000 zl.,¹⁴³⁴ což se od roku 1778 změnilo na výši 3 000 zl.¹⁴³⁵

Také platy radů zůstávaly po celou dobu na stejné výši a činily 2 000 zl. pro jednoho. V poměru k platu prezidenta to bylo čtyřikrát méně a přitom rada úřadu byl daleko víc zaměstnán úředními záležitostmi, jak by mohlo být patrné z dochovaných protokolů z radních sezení. Radové se střídali při referování, což vyžadovalo přípravu na prostudování merita věci, nebo vytvářeli různé zprávy a dobrozdání. To prezident úřadu v zásadě nedělal nebo v této roli vystupoval jen výjimečně. Na rozdíl od radů ale nesl odpovědnost za úřad

¹⁴³³ MZA, B 1, sg. C 6/3/1, kart. 182, fol. 478–497; kamerální systemizace pro rok 1772.

¹⁴³⁴ MZA, B 1, sg. C 6/3/1, kart. 182, fol. 534–559; kamerální systemizace pro rok 1775.

¹⁴³⁵ MZA, B 1, sg. C 6/3/1, kart. 182, fol. 690–727; kamerální systemizace pro rok 1779.

v plném rozsahu – za to, jakým způsobem jsou záležitosti vyřizovány, za duch úřadu, za to, že úřad zvládá úkoly, za personální vybavení. Při projednávání záležitostí měl rozhodující slovo.

Sekretáři byli v roce 1749 dva a každý měl podle systemizace pobírat 1 500 zl., v roce 1763 se již počítalo se třemi, ale s platy 1 500, 1 200 a 1 000 zl. Když přibyl v roce 1772 čtvrtý, nejprve užíval svého původního služného, co pobíral jako koncipista, s osobním příplatkem. Připravovaná nová systemizace v roce 1778 pro něj jako pro nadpočetného navrhovala 800 zl. Nejvyšší možná tabulková mzda pro sekretáře tedy po celou dobu představovala 1 500 zl., pomalu však stoupal jejich počet. Mladší z nich zpravidla nedosahovali na tabulkové hodnoty.

Platy oficiantů spadaly do rozmezí 500 až 1 000 zl. suma u některých z nich, kolísala. Odměna registrátora byla v roce 1749 stanovena na 1 000 zl., systemizace z roku 1763 jej snížila na 800 zl.¹⁴³⁶ Na této sumě jeho plat zůstal až do doby přeměny úřadu na moravsko-slezské gubernium, kdy bylo jeho služné zvýšeno na 900 zl. Stejně tolik pravděpodobně pobíral také taxátor,¹⁴³⁷ ale rok 1763 už pro něj počítá s platem 800 zl. U expeditora stanovila systemizace z roku 1749 plat na 500 zl., v roce 1763 dosahoval výše 650 zl., teprve po vzniku moravsko-slezského gubernia mu bylo přiznáno 800 zl. Radní protokolista pobíral podle systemizace z roku 1749 plat 600 zl., ale od roku 1763 až do konce sledovaného období pouze 500 zl.

Na spodní hranici platového rozpětí stáli koncipisté. V roce 1749 pobírali oba koncipisté 500 zl., později se zvýšením jejich počtu byl základ jejich nejvyššího platu snížen na 450 zl., další osoby v této funkci dostávaly ještě méně. Tím byla výše jejich příjmu srovnatelná s požitky vyšších tříd kancelistů. Také u nich se stále zvyšoval počet osob i tříd, ale už ne maximální výše platu nejvyšší z nich (450 zl.).

Je pozoruhodné, že tabulkové platy prezidenta a radů, stejně jako ty nejvyšší u sekretářů nebo kancelistů zůstávaly na stále stejné výši po celou dobu vlády Marie Terezie, a u některých oficiantů dokonce došlo k jejich snížení. Nedochovalo tedy k pravidelnému zvyšování služného, které by odráželo kolísání hodnoty peněz a inflaci v době válek a jimi způsobených hospodářských zvrátů. Zvyšující se tíhu životních nákladů můžeme zaznamenat v mnoha žádostech úředníků o zvýšení platů.

Jedinému, komu se tabulkový plat zvyšoval, byl dveřník, který z původní mzdy 58 zl. a 20 kr. dosáhl na konci sledovaného období odměny 200 zl. Tím překonal poslední třídu placených kancelistů (150 zl.). Toto jediné doložené zvýšení základního služného ovšem mohlo souviset s jeho očekávanou širší uplatnitelností v kancelářském provozu v pozdější době.¹⁴³⁸

Teprve na konci 70. let v souvislosti s přípravou nové personální a platové systemizace lze zaznamenat snahy o zvýšení platů alespoň prvních dvou radů na 3 000 zl., ale tyto ná-

¹⁴³⁶ Samotného registrátora Valenty, jenž ve funkci působil od roku 1749, se však toto snížení nedotklo, protože chybějících 200 zl. mu nyní bylo dáváno jako osobní plat. Jeho nástupce bral však 800 zl. a teprve od roku 1777 mu bylo přidáno 200 zl., opět jako osobní plat.

¹⁴³⁷ Stanovit i jeho tabulkovou mzdu je problematické. Podle statutu z roku 1749 měl pobírat 600 zl. (ale je uveden u tribunálu), avšak podle hlášení gubernia v souvislosti s přípravami nové platové systemizace z roku 1773 měl tehdy pobírat 1 000 zl. (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 514; v tabulce k roku 1749).

¹⁴³⁸ Více viz v kapitole Dveřník.

vrhy nebyly dvorem akceptovány. Tabulkové hodnoty mohly být (a také bývaly) navyšovány penzemi *ad personam*, což fakticky představovalo jejich skryté zvýšení. Někdy tak byla kompenzována předcházející snížení základu u některých oficiantů. Tyto platy se však týkaly konkrétních osob, byly udělovány až po delší době služby a nebyvaly pravidlem a samozřejmostí. Úředník postupující do vyšší funkce často zůstával na svém původním platu a na dosažení tabulkového si mnohdy musel dlouho počkat. Zvýšení některých základů nastalo až za josefínských reforem. Lze říct, že platy personálu moravského zeměpanského úřadu byly obecně nižší, než u dvorských institucí ve Vídni, ve srovnání s Prahou byly téměř vyrovnané.¹⁴³⁹

Platy byly vypláceny komorní pokladnou („*Cammeral-Zahlamt*“) čtyřikrát ročně, vždy kolem konce uplynulého čtvrtletí. Rytmus neurčoval ale občanský rok, nýbrž vojenský, jenž začínal již 1. listopadu. První výplata v roce tedy nastala po uplynutí tří měsíců a byla spojena s koncem ledna, druhá s koncem dubna, třetí s koncem července a poslední s koncem října. Je obtížné dnes zjistit, zda bylo stanoveno přesné datum, kdy se platy vyplácely. Rytmus vyplácení čtyřikrát do roka byl pravidelný a není dokladu o tom, že by se vyplácení opožďovalo nebo dokonce byly platy upírány. Jedinou výjimkou je sistování platů za sedmileté války, ale i tehdy byly v podstatě vypláceny, i když nikoliv hotově, nýbrž v obligacích.

Dochované kamerální soupisy výdajů na platy jsou datovány většinou posledním dnem v kvartálu, z čehož by se dalo usuzovat, že vyplácení peněz v hotovosti předcházelo konci čtvrtletí. Jak dlouho to bylo, nedokážeme zatím stanovit. Kamerální soupisy odkazují na potvrzení přijímajícího, že hotovost obdržel, ale u žádného seznamu se nedochovaly.¹⁴⁴⁰ Tam bychom mohli případně nalézt datum skutečné výplaty.

Platy úředníků byly tedy vypláceny čtvrtletně, pro dnešní dobu nezvykle, ale podařila se zachytit žádost o měsíční vyplácení mezd. Podal ji společně veškerý personál guberniální účetny (bez představeného Fromma) koncem března 1776. Ze slov žádosti plyne, že kvartální vyplácení platů přinášelo problémy především nízkopříjmovým vrstvám personálu nebo těm, kteří nebyli zabezpečeni jinak a neměli finanční rezervy.

Jádro žádosti spočívalo v tom, že zřejmě nejen nejnižší platy, ale i ty střední způsobovaly, že pravidelně docházela během čtvrtletí úředníkům hotovost na zabezpečení běžných životních potřeb, především provozu domácnosti. To bylo podle žadatelů způsobeno tím, že den ode dne stoupaly ceny životních potřeb, zvyšovaly se nájmy a každý rok byl dražší otop, zatímco platy byly nedostatečně vyměřeny. Nedostatek hotovosti museli žadatelé řešit úvěry a z nich potom platit úroky. Z tohoto bludného kruhu nebylo možné si vytvořit rezervu, z níž by se mohlo financovat vzdělání dětí (a tím zůstavit státu platné jedince) nebo zvládnout neočekávané a nenaplánovatelné výdaje, které přicházejí třeba v případě nemoci.

Právě velká část z dosud zemřelých úředníků je důkazem nedostatečného vyměřování platů, říkají žadatelé (a kritizují tak přímo dvůr), protože po jejich skonu nikdy nezůstane

¹⁴³⁹ HEINDL, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 161 (Videň), ROUBÍK, F.: *K vývoji zemské správy*, s. 162-165 (Praha).

¹⁴⁴⁰ K dispozici máme exemplář kamerálního vyúčtování, jenž zůstal u zeměpanského úřadu, kam byl zaslán z komorní pokladny ve dvou vyhotoveních. Potvrzení byla buď zaslána do Vídně (ve fondu dvorské komory nejsou) nebo zůstaly u brněnské komorní pokladny (její písemná pozůstalost není).

mnoho pozůstalosti. Jejich těla by se mohla „pohřbívat s napřaženými rukama po úvěru“. Proto gubernium požádali, aby panovníci navrhlo zlepšení platů úředníků účtárny. Sami ale také podali vlastní návrh, jak by se mohly vyřešit jejich problémy.

Podle jejich názoru by z těchto nesnází pomohlo (samozřejmě mimo zvýšení platů) také zavedení měsíční výplaty, pro což existuje vzor ve vojenské praxi. To by mělo výhodu v tom, že plat vyzvednutý v předcházejícím čtvrtletí by mohl každý z nich věnovat uhrazení plateb svých měsíčních potřeb. Protože již za měsíc by dostal nové peníze, nemusel by hledat žádný nový úvěr. Navíc v případě, že by bylo nutné si jej vzít kvůli nějakému nepředvídanému vydání ještě před koncem měsíce, potom by si nepotřeboval půjčovat mnoho. A to by zase mělo tu výhodu, že by následně musel zaplatit pouze malé úroky. Právě proto by bylo pro každého příhodnější hospodařit s měsíčními příjmy než toužebně očekávat konec kvartálu.

Podle představ žadatelů by taková frekvence vyplácení platů nezatížila ani komorní pokladnu. Ta až doposud musela pro samotnou účtárnu uskutečnit čtvrtletně 16 jednotlivých plateb, nová úprava by v budoucnosti pro ni znamenala jen jednu každý měsíc a za kvartál pouze tři. Žadatelé navrhli tabulku s platy, která by byla koncem každého měsíce jednotlivě podepsána od placených osob a tak považována za formu interní kvitance měsíčního platu, který by se rozdělil ihned mezi personál. Ve třetím měsíci by veškerý personál vydal komorní pokladně ve formě soupisu své originální kvitance, proti němuž by byl vydán poslední měsíční plat. Celý kvartál by tak byl kvitován, a navržený postup by pro komorní pokladnu znamenal usnadnění a celkové zmenšení práce.

Gubernium žádost projednávalo na sezení 29. března a žadatelům odpovědělo, že zvýšení jde proti kamerální systemizaci, v níž je stanovena pevná výše platů, takže nemůže být povolena.¹⁴⁴¹ Také návrh na měsíční vyplácení platů neuspěl. Pravděpodobně však žádost popisovala tíživou finanční situaci úředníků účtárny reálně. Jen o pár měsíců později toho roku podal jejich představený účetní Fromm (a následně gubernium) ke dvoru žádost o zvýšení platů personálu účtárny a tedy o změnu kamerální systemizace.¹⁴⁴²

Trvalé místo v personální a platové systemizaci znamenalo pro každého jednotlivce nejen zajištění společenské prestiže a ochrany státního úředníka panovnice, ale také výhled na penzi. Není proto nic divného, že jakmile se některý ze systemizovaných platů uvolnil, okamžitě o něj někdo požádal. Někdy se dokonce vědělo o osudu jeho výplaty ještě předtím, než se skutečně uvolnila. To je případ penze bývalého tribunálního rady Hrocha, jenž jubiloval v roce 1749 se vznikem reprezentace a komory. Jeho penze byla převedena pod reprezentaci s tím, že až zemře, měl z ní být doplněn plat radovi Prandauovi, jenž pobíral pouze poloviční plat rady, a dvěma sekretářům reprezentace Kriegischovi a Hülsebergovi. To se ale stalo až v roce 1752, kdy Hroch skutečně zemřel.¹⁴⁴³

Jakmile se jedno ze systemizovaných míst uvolnilo, obvykle úmrtím nebo někdy odchodem, nastal posun podle služebního pořadí. Když potom někomu vznikl nárok na mzdu

¹⁴⁴¹ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 1071–1076; čistopis žádosti, praes. 27. 3., vypracovaná tabulka s měsíčními platy má datum již 30. srpna 1775.

¹⁴⁴² MZA, B 1, sg. G 95/1b, k 566, fol. 569–575; pro memoria účetního Fromma z 27. července 1776.

¹⁴⁴³ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 198–199; extrakt reskriptu z 1. července 1752.

nebo na nějaký plat, potom mu byla v aktuálním čtvrtletí vyplacena pouze alikvotní část platu od data císařského rozhodnutí do konce kvartálu. Teprve v dalším už mu byla vyplácena plná suma.

Ale když někomu zvedli plat a postoupil na lépe placené vyšší místo, neměl ještě zcela vyhráno, protože mohly následovat průtahy. Zvláště u nižšího personálu, jenž byl placen málo nebo vůbec, byla každá prodleva velmi citelná. Příkladem takových průtahů může být osud dosavadního nejstaršího koncipisty Jana Nicolaie, jenž byl kvůli stále rozsáhlejší agendě jmenován 28. listopadu 1750 do hodnosti nového (třetího) sekretáře reprezentace a komory.¹⁴⁴⁴ Neznamenalo to pro něj ale automatické zvýšení platu, protože personální systemizace nepočítala s třetím sekretářem, a proto se musel spokojit s dosavadním platem koncipisty. Ta ale byla odměnou podstatně nižší než plat sekretáře.

Jako koncipista pobíral dosud 500 zl. a k tomu získal od druhého čtvrtletí 1750 penzi 150 zl.¹⁴⁴⁵ Při jmenování sekretářem mu bylo přislíbeno, že při nejbližším uvolnění sekretářského místa bude uveden do užívání odpovídajícího platu. Ale k tomu nedošlo, protože oba tehdejší sekretáři, Hülseberg i Kriegisch se těšili pevnému zdraví a zůstávali dál na svých místech.

Nicolai požádal v létě 1757 o výpomoc ve výši 200 zl. V obsírné žádosti vylíčil své zásluhy, píli, a usilovnost, kterou prokazoval po celou dvacetiletou úřední službu. Nejprve u tribunálu, kde sloužil jako český koncipista, zastupoval jednoho nebo druhého sekretáře a působil jako aktuár u různých komisí. A také celých pět let u vrchního vojenského komisaře, zvláště ve válečných letech 1744–1746. Pak přešel k deputaci, což bylo vhodné uvádět, protože mu to mohlo pomoci. Mohl být chápán jako úředník, který pochopil úmysly panovnice při oddělení soudních záležitostí od politických a od počátku se zapojil do nového stylu úřadování. Po roce 1749 pokračoval v kariéře u reprezentace a komory. Plat 650 zl. (po odečtení pětiprocentní arrhy pouze 617 zl. 30 kr.) prý v těchto těžkých a drahých časech nestačí potřebám jeho i jeho rodiny, takže k němu ročně musí přidávat z majetku svého a své ženy 250 zl.¹⁴⁴⁶

Reprezentace a komora v dobrozdání jeho žádost sice podpořila, ale odpověď ode dvora byla zamítavá. Z reskriptu z 6. srpna 1757 se v Brně dověděli, že nynějších podmínky a aktuální situace nedovolují, aby mu byl tento příplatek povolen, i když žadatel je nepochybně zvláště šikovná a zodpovědná osoba. Znovu byl odkázán na uvolnění místa, kdy teprve může být uveden do řádného sekretářského platu. Dvůr jej také odkázal na trpělivost, avšak ujistil jej, že se na jeho úřední úsilí na nejvyšších místech pamatuje.¹⁴⁴⁷

Nicolai požádal o *adjutum* v nevhodnou dobu, na samém počátku sedmileté války, kdy byl potřebný každý krejcar v očekávání válečného konfliktu. Dostával tak tento plat 650 zl. i nadále. Kupodivu nepomohlo ani to, že první sekretář Hülseberg byl v době přeměny reprezentace na gubernium poslán do penze a on postoupil na místo druhého za Kriegische. Ačkoliv druhý sekretář měl tabulkový plat 1 200 zl., Nicolai dostával stále pouze sumu 650 zl. Teprve když byl první Kriegisch v roce 1767 jmenován radou a on postoupil

¹⁴⁴⁴ MZA, B 1, sg. R 6/26, kart. 1513, fol. 18–19; extrakt reskriptu, praes. 29. 11.

¹⁴⁴⁵ MZA, B 1, sg. C 6, kart. 179, fol. 238v; kvartální hlášení komorní pokladny. Penzi pobíral od 1. února.

¹⁴⁴⁶ MZA, B 1, sg. R 6/26, kart. 1513, fol. 22–25; čistopis žádosti přes Vídeň, v Brně praes. 15. 7.

¹⁴⁴⁷ MZA, B 1, sg. R 6/26, kart. 1513, fol. 30; extrakt reskriptu, praes. 14. 8.

na místo prvního sekretáře, mohl od 31. prosince 1767¹⁴⁴⁸ pobírat konečně 1 500 zl. Nicolai si však svého nového postavení a platu dlouho neužil, protože již 29. března 1768 zemřel.¹⁴⁴⁹

Ilustrací jednoho z mnoha průtahů při vyplácení platů může být i příklad z počátku roku 1771, kdy dvorská účetní komora zvedla (s vědomím a posvěcením panovnice) dvojnásobně plat (k 150 zl. bylo přidáno dalších 150 zl.) třem písařům u účetny moravského gubernia, a to s účinností od 1. listopadu 1770, kdy také začínal vojenský rok.¹⁴⁵⁰ Dekret prezentovali u gubernia 2. února právě v době, kdy uplynulo první čtvrtletí vojenského roku (konec ledna) a nastal výplatní termín. Dotčení písaři pravděpodobně nemohli očekávat, že by již nyní dostali zvýšený plat, protože se o tomto rozhodnutí dověděli u gubernia později,¹⁴⁵¹ ale zřejmě o to radostněji očekávali další výplatu.

Ale ještě dříve než k ní došlo, obrátil se začátkem dubna jejich nadřízený Fromm na gubernium s žádostí o zásah u nejvyšších úřadů, protože u komorního výplatního úřadu o změně platů písařů účetny vůbec nevěděli a nechystali se jim nic navíc vyplácet. Za hlavní důvod Fromm považuje to, že už třetí měsíc o tom nebyli uvědoměni.¹⁴⁵² Gubernium totiž o obsahu dekretu informovalo pouze účetního, ale komorní pokladně jej neposílalo. Snad očekávalo, že bude zpravena z dvorské komory, které ostatně v těchto věcech podléhala.

Teprve po relaci gubernia z 8. dubna¹⁴⁵³ s žádostí dvorské komory, aby byl vydán příkaz komorní pokladně v Brně, došlo k nápravě. Reakce nebyla přehnaně rychlá. Dekret je sice datován 4. května, ale u gubernia byl prezentován až 6. června, což bylo téměř dva měsíce po odeslání relace a čtyři po původním rozhodnutí o zvýšení platů z konce ledna.¹⁴⁵⁴ Tak lze předpokládat, že všichni tři písaři konečně dostali zvýšený plat při dalším výplatním termínu, jímž byl konec července.

¹⁴⁴⁸ MZA, B 1, sg. G 95, č. 1b, kart. 566, fol. 61; statut sekretářů jako příloha dekretu dvorské komory, z něhož plyne, že právě k tomuto datu jim byl zvýšen plat (opis je také v G 78, č. 918).

¹⁴⁴⁹ MZA, B 1, sg. G 95 č. 1b, kart. 566, fol. 43–44; koncept ke dvoru z 29. 3. s informací o jeho smrti.

¹⁴⁵⁰ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 726–727; čistopis dekretu dvorské účetní komory z 31. ledna 1771, praes. 2. 2.

¹⁴⁵¹ Podle dorzálního dekretu a poznámek expeditora byl teprve 6. února o obsahu dvorského dekretu informován jejich nadřízený Fromm, jenž měl příkaz je s ním seznámit.

¹⁴⁵² MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 728–729; čistopis Frommovy žádosti praes. 6. 4.: „[...] das hierortigen k. k. Cameral-Zahl-Amt jene Anweisung bereits das dritte Monat noch nicht erhalten hat [...]“.

¹⁴⁵³ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 730–731; koncept ke dvoru.

¹⁴⁵⁴ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 732–733; čistopis dekretu dvorské komory, praes. 6. 6.

ÚŘAD A PÍSEMNOTI

Žádná z probíraných instrukcí z doby deputace, reprezentace a komory nebo gubernia neobsahuje specializovaný oddíl, v němž by se věnovala výslovně jednotlivým druhům písemností, především pak jejich formě. Pouze okrajově (a mnohdy jakoby mimochodem) se zmiňují jejich názvy, případně také způsoby jejich podepisování, a to v souvislosti s komunikací s jinými úřady. Instrukce potom doplňují různé příležitostné zmínky v reskriptech zaslaných ode dvora, jejichž nařízení upravují používání druhů písemností nebo jen pozměňují množství podepsaných osob.

V instrukci pro nově vznikající deputaci ze 14. července 1748 panovnice stanovila, že se tribunál i deputace, které oba zaujímají stejnou úřední úroveň, protože reprezentují panovnici, mají vzájemně oslovovat v insinuátech *hochlöblich* a tyto signovat pod slovy *ex consilio*. Stejně jako tribunál má i deputace komunikovat s úřady (jako je místodržitelství v Praze, tribunál na Moravě, královský úřad ve Slezsku, ostatní vlády, zemské desky, *judicium delegatum in causis commissorum*, s biskupy, krajskými úřady, vrchnostmi a magistráty) podle způsobu běžného u tribunálu *per missivas, decreta et decretationes*. Všechny tyto instituce mají v korespondenci nově vzniklou deputaci považovat za rovnou tribunálu.¹⁴⁵⁵

Odtud tedy jasně vyplývá, že nový úřad měl používat stejné druhy písemností jako tribunál a taktéž stylistické zvyklosti a komunikační způsoby, které se u něj v průběhu času vyvinuly a běžně užívaly. Tato zásada platila i nadále, i když se deputace převedením politických záležitostí od tribunálu transformovala na reprezentaci a komoru a následně na gubernium. Proto lze také očekávat, že expedované písemnosti budou v principu navazovat na druhy, které byly používány tribunálem.

Tribunálním písemnostem se velmi podrobně věnoval Vladimír Vašků.¹⁴⁵⁶ Naším úřadem ale nebyly převzaty úplně všechny jejich druhy, ale jen některé z nich. Zvláště pak ne ty, které se vztahovaly k soudní agendě (např. rozsudky). Tou se totiž od roku 1749 nejvyšší zeměpanský úřad nezabýval, ta zůstala vyhrazena tribunálu. Rovněž je nutné přehlédnout další kancelářskou instrukci a zjistit, zda nedošlo v tomto směru k dalšímu vývoji, případně stanovit, v jakých souvislostech se jednotlivé typy používaly.

Instrukce z roku 1764 zmiňuje především formality expedovaných písemností neboli *modus expediendi et correspondendi*, přičemž uvádí i různé názvy druhů, jež se mají v této komunikaci používat. Protože se zde nic výslovně neoznačuje a nezavádí jako nový způsob, je dosti pravděpodobné, že podobná pravidla platila i dříve a nová instrukce je pouze potvrzuje.¹⁴⁵⁷ Podle ní mělo gubernium zasílat generálnímu vojenskému velitelství nóty, úřadům bezprostředně závislým na dvoru insinuáty, zatímco těm s nepřímou závislostí, jako zemským deskám, fiskálnímu úřadu a závislým konsesům a komisím dekrety, krajským úřadům pak misivy a stranám dekrety a dekretace. Instrukce také připomíná způsoby podepisování

¹⁴⁵⁵ MZA, B 1, kn. 212, fol. 9–10.

¹⁴⁵⁶ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 45–91. Autor podrobně diplomaticky prozkoumal druhy písemností používanými tribunálem a rozlišil u misiv několik typů.

¹⁴⁵⁷ Opakování ustanovení v instrukcích nebylo nic neobvyklého, nýbrž se dělo zcela pravidelně. Viz VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 49 n.

uvedených písemností. Nóty měl podepisovat sám prezident, insinuáty a dekrety na úřady i misivy na krajské úřady prezident nahoře a sekretář dole. Stranám vydané dispozice měl pak podepisovat pouze sekretář sám. Naproti tomu zprávy ke dvoru měli podepisovat prezident a pod ním všichni radové.¹⁴⁵⁸

Instrukce vůbec nerozlišuje misivy, přitom ale relace ke dvoru, přestože se jedná o jejich druh,¹⁴⁵⁹ staví mimo ně. Nově pak zmiňuje pojmy jako nóta, insinuát nebo dekretace, které ale nenalezneme mezi rozlišenými písemnostmi tribunálu. Názvy samy o sobě připouštějí více významů.¹⁴⁶⁰ Lze tedy opět konstatovat, že zmínky v instrukcích a normáliích nejsou příliš jednoznačné a že z nich není možné přesně popsat jednotlivé používané typy písemností. Nelze je spolehlivě přiřadit k názvům, používaným v normáliích i v běžné komunikaci.¹⁴⁶¹ Hlavním důvodem však je to, že se dosti často při jejich označování v úředních materiálech mísí formální a právní hledisko. V některých případech se uvádějí konkrétní druhy písemností, jichž každý úřad vydával omezený počet. Častěji jsou tu však zmiňována obecná označení akcentující především právní kvalitu jejich obsahu (insinuát, intimace, deklarace), která ale překrývají konkrétní používané typy. S tímto jevem se můžeme setkat poměrně běžně u kolísání názvů písemností, které byly doručeny ode dvora. Přestože šlo svou formou o dvorský dekret, mohl být na rubu v obsahu nebo v úředních knihách označen jako intimát, insinuát, rezoluce nebo i jinak.

Ale můžeme se s ním setkat obecně. Například pro komunikaci s krajskými úřady předepisovala instrukce z roku 1764 nejvyššímu zeměpanskému úřadu, aby používal misivy, jak bylo připomenuto výše. Skutečně expedovaná písemnost měla podobu jedné z forem misiv, sice dekretální misivy, kterou na krajském úřadě však chápali (a rovněž označovali) jako dekret.¹⁴⁶² Sám vydavatel si ji zapsal do pomocné úřední knihy patentů a cirkulářů (*Patenten und Circular-Verordnungen*) a ve specializované písemnosti (tzv. extraktech, viz dále), v níž shrnoval zasláná nařízení na krajské úřady za čtvrtletí, ji jmenoval jako cirkulář.

Nejvyšší moravský zeměpanský úřad vydával jen několik druhů písemností. Již bylo konstatováno, že náš úřad převzal některé z nich od tribunálu. Tyto však nebyly obyčejně přejaty doslovně co do vzhledu i vnitřních znaků, ale v některých aspektech se více či méně lišily. Expedované písemnosti vydávané nejvyšším zeměpanským úřadem lze rozdělit na psané a tištěné.

¹⁴⁵⁸ Instrukce 1764, art. III, § 27

¹⁴⁵⁹ O tomto druhu misiv srovnej VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 83–85.

¹⁴⁶⁰ Viz např. *Slovníček archivní terminologie*. Zpracovali F. Roubík, A. Haas, J. Kollmann a Z. Fiala. Praha 1954, s. 20, 32.

¹⁴⁶¹ I v této době badatel naráží na stejně problémy, jak tomu bylo již v době tribunálu. Viz VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 49 n.

¹⁴⁶² Například v odpovědi nejvyššímu zeměpanskému úřadu: „Na dekret ze...“

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI PSANÉ

Písemnosti vydávané úřadem jako celkem

*Relace ke dvoru*¹⁴⁶³

Relace ke dvoru jsou písemnosti,¹⁴⁶⁴ které úřad zasílal nadřízeným adresátům, především panovníci. Zcela výjimečně by se mohli touto písemností obracet i na jiného člena vládnoucího rodu, jenž byl pověřen nějakou vládní činností. V úvahu tu připadá především manžel Marie Terezie císař František Štěpán Lotrinský, jenž držel titul spoluvládce a mnohdy na moravský zeměpanský úřad adresoval své reskripty s příkazy především hospodářského charakteru.¹⁴⁶⁵

Instrukce nebo další normálie z doby po roce 1748 nepodávají o relacích nejvyššího zeměpanského úřadu ke dvoru zdaleka úplný obraz, čímž se nijak neodchylují od poměrů v první polovině 18. století.¹⁴⁶⁶ Proto je nutné, abychom znalosti o nich získali z relací samotných. To ale není zcela snadné. Jejich čistopisy zasílané ke dvoru do Vídně byly společně s archivem dvorské kanceláře uloženy v Justičním paláci ve Vídni. Ten ale utrpěl těžké ztráty při požáru v roce 1927,¹⁴⁶⁷ kdy dost podstatná část z písemností shořela a plamenům unikla nepoškozena jen málokterá z nich. Neopominutelným zdrojem znalostí tohoto typu písemnosti jsou jejich koncepty, jež se dochovaly v registratuře brněnského gubernia. Z nich je zase obtížné (až nemožné) odlišit od panovnice jiného adresáta, když je v nich adresa pouze naznačena sigly E. M., případně slovy „*ad aulam*“.¹⁴⁶⁸ Čistopisy relací je také možné uvidět ve fondech ostatních dvorských institucí, například od roku 1762 u dvorské komory.¹⁴⁶⁹

Zprávy ke dvoru navazují na misivy relační, jež používal tribunál ke komunikaci s dvorem již před vznikem deputace¹⁴⁷⁰ (a užíval je i nadále). Po vzniku deputace však byl zaveden tento druh misiv také u ní pro hlášení v kamerálních, kontribucionálních a smíšených vojenských záležitostech. Protože je vyhotovoval kancelářský personál, jenž přešel od tribunálu, je přirozené, že vypadaly na první pohled podobně. Ani v základní instrukci pro deputaci ze 14. července 1748 není žádná zásadní zmínka, že se mají relace nového úřadu nějakým způsobem, vzhledově nebo obsahově, odlišovat tribunálních. To ale není nic překvapivého, protože již předcházející instrukce byly na popisy jednotlivých písemností skoupé.¹⁴⁷¹ Srovnáním s relacemi tribunálu lze konstatovat, že ale nebyly úplně stejné, i když se lišily v maličkostech.

¹⁴⁶³ V instrukci pro deputaci jsou oba názvy dokonce uvedeny vedle sebe: „*relationes und Berichte*“ (MZA, B I, kn. 212, s. 5).

¹⁴⁶⁴ Srovnej zavedení tohoto termínu pro písemnosti zasílané úředně nadřízenému příjemci: MEISNER, H. O.: *Urkunden- und Akterlehre der Neuzeit*, s. 38 n.; VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 56 n.

¹⁴⁶⁵ Tvrzení vychází z pozorování jeho jménem vydaných reskriptů.

¹⁴⁶⁶ Srovnej VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 83.

¹⁴⁶⁷ K požáru viz MATOUŠ, B.: *Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti ve Vídni a jeho zkáza*, s. 160–175.

¹⁴⁶⁸ Také v radních protokolech, kde je zaznamenáno rozhodnutí o vzniku písemnosti ke dvoru, nacházíme pouze obecnou charakteristiku příjemce obvykle vyjádřenou slovy „*ad aulam*“.

¹⁴⁶⁹ Ve fondech Finanz- und Hofkammerarchivu v Rakouském státním archivu.

¹⁴⁷⁰ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 83–85, obrázek první strany se záhlavním informačním regestem č. 17, vnitřek, jenž je trochu jiný od č. 15–19.

¹⁴⁷¹ Jak přesvědčivě doložil při své analýze Vladimír Vašků (Viz VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 49 n.).

Z materiálu, jenž byl jen omezeně k dispozici, především z důvodů jeho mezerovitosti způsobené požárem, je možné o jejich formuláři poznamenat (viz *Obrazová příloha č. 1-3*):

a) První dvojlist relace tvořil obal vlastního sdělení. Velmi často je s dalšími listy prošíto nití,¹⁴⁷² takže jej lze považovat za integrální součást písemnosti.¹⁴⁷³ Stejně chápání lze také vyvozovat z instrukce pro deputaci z roku 1748, která připomíná, co má být na první straně. Podle jejího přání tu měl být napsán stručný obsah písemnosti, označený jako *Argument*.¹⁴⁷⁴ Začínal slovy „*Mährische Repraesentation und Cammer von Brünn*“ (v době reprezentace a komory), „*Mährische Gubernium*“ (v době gubernia), která byla psána ozdobně, větším písmem a v případě guberniálních relací vyplnila první řádek. Na intitulaci okamžitě navazovalo sloveso (nejčastěji *anzeiget, bittet, begleitet*), jež uvozovalo stručný obsah relace. Toto shrnutí obsáhlého textu zprávy zpravidla tvořilo jednu větu a nikdy nepřesahovalo polovinu strany, a to i se zvětšeným prvním řádkem. Pod ním následovala datační formule na samostatném řádku uvozená sloven *Geben*. Číslovky byly převážně psány číslicemi, pouze ve starším období skutečně výjimečně nalezneme slovně napsané denní datum. Jen o něco níž následoval referát, do něhož záležitost patřila (*Camerale, Contributionale, Militare, Commerciale...*). Byl napsán větším písmem na samostatném řádku uprostřed a vždy podrženy. Pod ním se nacházel ornament.

Uprostřed u spodního okraje první stránky se někdy objevuje také jméno úředníka, který text koncipoval, uvozené slovem *Concepit*. Úprava vycházela z reskriptu z 29. srpna 1750, jímž panovnice zavedla pravidlo, že zprávy v důležitějších záležitostech mají být koncipovány od radů a u jejich podpisu (za textem, viz dále) má být připojeno slovo *concepit*. V ostatních případech, v nichž bylo stylizování svěřeno sekretáři, měl být na první straně (na níž je *argumentum*) *ad finem folii* poznamenán sekretář.¹⁴⁷⁵ Jméno se tam tedy vyskytuje jen tehdy, když text relace koncipoval někdo jiný než rada. V případě, že tím byla pověřena osoba s jiným služebním zařazením než sekretář, je u jeho jména připsáno *substitutus*. Často bývá také pod zmíněným ornamentem uvedeno jméno referujícího rady uvozené *Retulit*.

b) Do tohoto dvojlistu bylo potom vloženo několik dalších s vlastním textem relace. Jejich počet závisel na rozsahu sdělení. Text začínal na třetí straně u horního okraje (nebo něco pod ním, tedy s vhodnou mezerou) zvětšenými a zdobně nadepsanými slovy *Allergnädigste Kayserin, Königin und Frau, Frau* rozdělenými zpravidla do dvou řádků, po nichž hned následoval vlastní text relace. Oproti předcházející době tedy nad textem chybí tzv. druhé oslovení a zůstává zde pouze oslovení velké.¹⁴⁷⁶ Poté následoval text, jenž byl psán pravidelně pouze po pravé polovině papíru, aby levou ponechával volnou pro eventuální komentáře. I to je změna proti dřívějšíku. Hned na prvním sezení deputace

¹⁴⁷² V případech, kdy byla vlastní relace krátká a v tomto „obalu“ byl vložen pouze jeden dvoulist, nebylo prošíto potřeba. To se týká například relací s oznámením úmrtí některého rady, kdy text zahrnoval pouze polovinu strany vloženého dvoulistu.

¹⁴⁷³ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 83 n. Ji do svého popisu nezahrnul, i když obrazová příloha její obraz přináší (viz obrazová příloha, obr. č. 17).

¹⁴⁷⁴ Zcela jistě byla původní podoba *argumentum*, ale písaři mnohdy nepochopili zkrácení slova suspenzí provedené tak, že za písmenem *-t-* následoval znak vypadající jako *-l-* s hluboko pod řádek protaženým obloukem. V opisech se často přepisoval tento znak jako běžné *-l-*.

¹⁴⁷⁵ MZA, B 1, kn. 212, s. 501–502; praes. 1. 9.

¹⁴⁷⁶ Srovnej VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 84, odstavec b).

8. srpna byl v tomto smyslu instruován expeditor.¹⁴⁷⁷ Na zprávách ke dvoru, pokud byl materiál k dispozici, zatím komentáře sice nebyly nalezeny, ale lze je předpokládat. Nelze také vyloučit, že relace od nejvyššího zeměpanského úřadu mohly být v některých případech přímo předkládány panovníci, jako trůní zprávy, s nimiž mají v podstatě společnou úpravu (oslovení panovnice je u relací jen o něco širší).

c) V textu se zachovávají všechny zdvořilostní fráze jako v předcházející době, žádosti používají slovo *bitten*, u dobrozdání a zpráv se vždy zdůrazní, že předložený návrh je zcela nezávazný a záleží pouze na nejvyšším rozhodnutí.

d) Text končí datovací formulí (tzv. vnitřním datem) uvozenou opět slovem *Geben*. Postupem doby se datovací formule vyděluje do samostatného odstavce. Pro psaní číslic u něj platí totéž, co bylo poznamenáno k datu na první straně.¹⁴⁷⁸

e) Zbytek poslední strany vyplňují vlastnoruční podpisy, jimž předchází předpodpisová kurtoazie. Začíná graficky výrazným oslovením panovnice např. *Euer Kaiser und Königlichen Frau* (nebo *Majestät*), které je napsáno bezprostředně pod datem a znovu zdobeným a větším písmem. Jeho počátek se nekryje s okrajem textu, ale začíná blíže k levému okraji. Na ně po několikacentimetrové mezeře navazují zpravidla ve dvou řádcích slova např. *Allerunterthänigst treuehorsambste* a pod nimi jsou již, vše stále na pravé polovině strany, položeny podpisy prezidenta a radů podle úředního pořadí. Zachovávají tedy stejnou posloupnost, jak jsou tyto osoby uváděny v radních protokolech nebo titulárních kalendářích. Před jedním ze jmen bývá zpravidla uváděno *Ref.*¹⁴⁷⁹

Změnou proti předchozím dobám je, že podpisy sestávají pouze ze jmen, stavovské nebo úřední tituly zde nejsou. Není ale zcela jisté, zda jsou zde podepsáni vždy úplně všichni radové. Na konceptech lze zachytit pokyn, aby někdy podepsali hotovou relaci všichni, jindy ale jen přítomní. Občas lze mezi podepsanými také uvidět mezery, ale jejich vznik nelze spolehlivě vysvětlit na základě prohlédnutých případů. Mohly by být důsledkem úmyslného vynechání místa pro nepřítomné rady, ale někdy jsou mezery i u relací, v nichž není zaznamenán nikdo jako chybějící. Jiným vysvětlením by mohlo být nahodilé sbírání podpisů rolistou, kdy podepisující neodhadli pozici svého jména na papíru. To ale zřejmě nebyl standardní postup, protože na většině relací jsou jména pod sebou s řádnými rozestupy. Na levé polovině strany jsou jen někdy zapsána jména nepřítomných radů, i když to bylo instrukcí předepisováno.¹⁴⁸⁰ Uvozují je slova *Desunt subscribentes*.

f) Jazykově jsou relace výhradně německy psané.

g) Na poslední straně prvního dvojlistu není adresa, což znamená, že byly expedovány ve vlastní obálce (*couvert*), na níž byl uveden adresát. Bohužel se žádný takový obal dosud nepodařilo nalézt. Že se zprávy posílaly v obálkách, plyne z požadavku z roku 1760, aby se běžné úřední věci (*ordinaria und currentia*) zasílaly společně v jedné obálce, zatímco důležité záležitosti měly být opatřeny vlastní obálkou. Důvodem bylo, aby se citlivý obsah ně-

¹⁴⁷⁷ MZA, B 1, kn. 1, s. 6.

¹⁴⁷⁸ Srovnej VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 84, odstavce c), d), e), f).

¹⁴⁷⁹ Vyznačení referenta znovu opakovala instrukce pro kancelářský personál z roku 1764, jež příkazovala expeditorovi, aby na to dbal (art. II, § 5).

¹⁴⁸⁰ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 5.

kterých písemností uchránil před pohledem nepovolaných (i když úředních) očí.¹⁴⁸¹ Podle stop přehybů na písemnosti lze usuzovat, že relace byla poskládána na čtvrtiny.

Nevíme tedy sice, jak adresa zpráv ke dvoru ve skutečnosti vypadala, ale můžeme si o tom udělat představu. Co mělo být jejím obsahem, předepsala panovnice v instrukci z roku 1478. Měla sestávat ze slov *An Ihro kaiserlich-königliche Mayestät, unsere allergnädigste Frau etc.* s dodatkem *Zu allerhöchsten Handen*. Teprve pod nimi bylo zřejmě poznamenáno, kterému dvorskému úřadu byla relace podle svého obsahu určena.¹⁴⁸² Tento požadavek se objevil jako logický důsledek toho, že nová deputace byla zřízena jako instituce závislá pouze na panovnici a jenom jí měla zasílat své relace. Tím se adresní strana lišila od dřívějších zvyklostí, kdy původní relační misivy od tribunálu měly pod jménem panovníka poznámku, k rukám kterého dvorského úřadu má být relace doručena.¹⁴⁸³ Pro deputaci tato úprava znamenala nahrazení tribunálních adres, podle nichž byly misivy sice adresovány panovníkovi, ale šly přes nutného prostředníka (českou dvorskou kancelář). Nejpodstatnější byl přitom požadavek, aby zprávy od deputace byly adresovány přímo Marii Terezii, což jim mělo zajistit přímou cestu k reformním rukám panovnice s jistým pomínutím české dvorské kanceláře.

Přeměna deputace v reprezentaci a komoru a později na gubernium se vzhledu relací ke dvoru nijak výrazně nedotkla. Instrukce z roku 1764 připomenula expeditorovi, že se zprávy ke dvoru mají psát na řádném papíru obvyklého formátu. Dále měl dbát, aby na první straně bylo uvedeno jméno koncipujícího, u podpisu referujícího rady se měla předsadit písmena *Ref.* Kdyby ale referent chyběl, potom bylo nutné i to poznamenat, stejně jako jména chybějících radů. Znovu se připomínalo, i když to moravská reprezentace dosud zcela běžně dělala, že se má datum uvádět nejen na konci relace (vnitřní datum), ale také zvenku ke konci argumentu. Zasílané přílohy, zvláště obsáhlé relace krajských úřadů nebo komisí, se měly řádně ostránkovat. Pokud se týká adres, pravděpodobně došlo k návratu k původnímu stavu, kdy opět šly relace k rukám některého dvorského úřadu a teprve odtud k panovnici.¹⁴⁸⁴ Důvodem této zpětné úpravy mohly být již provedené správní reformy a s nimi dočasně zvýšené efektivita úřadování. Mohlo k ní dojít již po roce 1749.

Teprve na počátku 80. let v rámci josefínských reforem se objevuje nový a zjednodušený typ relací. Příčiny vzniku můžeme hledat v úspoře času při jejich vyhotovování, protože grafický vzhled i vybavení je jednodušší, ale také v celkovém upouštění od formalit za vlády Josefa II. Poprvé se relace nového typu podařilo zachytit koncem listopadu 1781.¹⁴⁸⁵ Zjednodušení formy i obsahu se koncentruje na následující znaky, pokud tak lze soudit z materiálu, který byl k dispozici (*viz Obrazová příloha č. 4-5*):

a) Relace již nebyly ke dvoru zasílány v obalovém dvoulistu jako dříve, ale pouze jejich vnitřní část.

¹⁴⁸¹ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 322–333; Kounicův list z 16. 8. 1760, čistopis.

¹⁴⁸² Podle slov instrukce z roku 1748 to mělo být napsáno na prvním listu relace, ale tam nic takového není. Navíc je to v rozporu s tvrzením, totiž aby již při rozlamování pečeti panovnice věděla, které dvorské instanci obsah relace přísluší (*viz MZA, B 1, kn. 212, s. 5–6*).

¹⁴⁸³ Slovy „Zu Handen Dero hochlöblichen königlichen böheimbischen Hofkanzlei.“ Například VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, obrazová příloha, obr. č. 20.

¹⁴⁸⁴ Instrukce 1764 pro kancelářský personál 1764, art. II, § 5, 6, 7, 8.

¹⁴⁸⁵ ÖStA, FHKA, Österreichisches Kamerale, kart. 1984, fol. 1600–1601; 1607–1616; 1625–1626. Objevují se dříve, než do Brna přišel dvorský dekret z 22. prosince 1781 (*praes.* 18. ledna 1782) se zjednodušením úředního styku (*viz BRODESSER, S.: Moravskoslezské gubernium*, s. 163).

b) Text, psaný po jedné polovině papíru (nyní levé), začíná pouze jednoduchým oslovením. To je podobné tzv. druhému oslovení u relací tribunálu, slovy *Euer Majestät*, napsanými jen trochu větším písmem než ostatní text. Kurtoazní stylistické fráze jsou v něm omezeny na nezbytně nutné, hned po oslovení převládá snaha o věcnost a okamžité vysvětlení záležitosti.

c) Datační formule není uvozena slovem *Geben*, ale sestává z místa vydání a data v číslovkách, pouze měsíc je vypsán. To upomíná na podobnost s dvorskými dekrety s prostým datem.

d) Chybí také zdobně provedené závěrečné oslovení panovníka, podpisy jsou uvozeny slovem *gegenwärtige*. Je jich obvykle více, ale pravděpodobně nejsou ode všech radů.

Od běžných relací s dobrozdániami, různými zprávami nebo žádostmi se odlišuje tzv. doprovodná forma zpráv (*Begleitungs-Berichte*), která je ještě více zjednodušená. Obsahově se jedná o pouhé vysvětlení přeposílaných hlášení od různých úřadů nižší úrovně. Text, opět psaný jen po jedné polovině psací látky, je nadepsán jako *Gehorsamster Bericht* na místě oslovení panovníka, protože ani nebyl určen do jeho rukou, ale na některý z dvorských úřadů. Ten se potom, po soustředění zasílaných informací, mohl obrátit na panovníka s přednesením. Jejich text je proto zcela prost stylistické kurtoazie, naopak je zcela věcný. Podepisuje jej pouze prezident, na okraji pod textem se objevuje referující rada, jehož jméno je uvozeno slovem *retulit*.

Osobní relace

Prezident úřadu mohl komunikovat s dvorskými instancemi také prostřednictvím osobních relací. Jimi se obracel na jejich představené s různými úředními záležitostmi, pro jejichž vyřízení by bylo použití běžné relace nadbytečné nebo těžkopádné. Jejich obsahem byly dotazy a žádosti o upřesnění panovnických rezolucí nebo úředního postupu. Jejich prostřednictvím také zasílal ke dvoru svá různá dobrozdání či návrhy. Jsou to písemnosti, jež se přibližují běžným listům, ale na rozdíl od soukromé korespondence jsou úhledněji a také slavnostněji vypravěny.

Zda se jednalo vždy pouze a jen o prezidentovo vlastní mínění, není zcela jisté a lze o tom v některých případech pochybovat. Například když měl prezident navrhnout personální a platovou systemizaci *pro futuro* (k čemuž byl občas vyzýván s podtextem, zda úřad není obsazen nadbytečným personálem, jenž by se dal ušetřit), muselo takové dobrozdání obsahovat – mimo slovního rozkladu – také tabulkové přílohy dosavadního a navrhovaného budoucího stavu. U jeho sestavování lze minimálně připustit konzultace s ostatními rady, především ředitelem kanceláře, nebo také i oficianty. Ti všichni měli bezprostřední přehled o kritických místech úředního provozu a mohli účinně podpořit argumentaci nového návrhu.¹⁴⁸⁶

Použití písemností tohoto charakteru v úřední komunikaci není nijak neobvyklé.¹⁴⁸⁷ Stejnou písemností se obraceli zase naopak prezidenti dvorských institucí na představeného

¹⁴⁸⁶ Jeho použití například ÖStA, AVA, Hofkanzlei III A 4, kart. 364, nefol.; list. prezidenta Blümegena Haugwitzovi z 21. února 1752.

¹⁴⁸⁷ Srovnej s tzv. Privatdienstschriften, viz HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 210–211, vyobrazení 13b. K problematičnosti označení těchto písemností použitého Hochedlingerem a na rozpory v názvu srovnej MEISNER, H. O.: *Urkunden- und Aktenlehre*, s. 21 n. Viz také MEISNER, H. O.: *Archivalienkunde*, s. 75.

moravského nejvyššího zeměpanského úřadu v podobných záležitostech. Mnohdy obsahovaly jejich listy tak závažné sdělení, že byly vloženy do knih deklaratorií.

Osobní relace z Brna do Vídně vypadají na první pohled stejně jako ty, které dostával prezident moravského nejvyššího zeměpanského úřadu od představeného některého dvorského úřadu. Odlišují se pouze v maličkostech (viz *Obrazová příloha č. 6-7*):

a) Začínají oslovením adresáta, které je nadepsáno nad textem a je dvojí. V prvním, rozděleném zpravidla do dvou řádků psaných výrazněji a zdobněji, se připomíná příslušející stavovská titulatura (například *Euer Excellenz Hochgeborner Reichs-Graf*). Druhé oslovení je na dalším samostatném řádku, je psáno běžným písmem a zní např. *Gnädiger Herr*. Osobní relace od prezidentů dvorských úřadů z Vídně mají oslovení jen jedno. Jméno adresáta tu není uvedeno.

b) Vlastní text je sice stylizován v první osobě jednotného čísla, zvláště ty části, kdy odesílatel popisuje svoji minulou či předpokládanou činnost, ale o adresátovi se zpravidla hovoří ve třetí osobě. Charakteristický je pro to již sám začátek textu, počínající frází *Euer Excellenz geruhen*.

c) Vlastnoručnímu podpisu odesílatele (prezidenta nejvyššího zeměpanského úřadu) předchází jistá forma předpodpisové kurtoazie. Začíná graficky výraznějším oslovením adresáta (například *Euer Excellenz*), které je napsáno bezprostředně pod textem na jeho levé straně. Na dalším řádku obvykle více ve středu čteme *meines gnädiger Herrn*. Vlastnoruční podpis je uvozen např. *unterthänig gehorsambster* a zpravidla bývá umístěn až u dolního okraje psací látky na pravé straně pod textem. Na levé straně je zhruba ve stejné úrovni jako podpis, někdy ale výše, umístěna datace, sestávající z prostého data a místa vydání. Text je někdy propojen s podpisem přes mezeru svislou vlnovkou, která má pojišťovat, aby k textu nemohlo být nic připsáno.

d) Osobní relace jsou psány většinou na běžném formátu, ale není vyloučen ani dopisní papír.

Rekvizitoriální misivy

Jsou písemnosti určené adresátům na stejné úrovni, kupříkladu vrchním zeměpanským úřadům jiných zemí nebo instancím postaveným v zemi na úroveň vydavatele. Na Moravě se to týkalo především tribunálu nebo olomouckého biskupa (arcibiskupa).

Navazují na rekvizitoriální misivy vydávané tribunálem,¹⁴⁸⁸ jimž se vnějškově (vizuálně) velmi přibližují. Při zběžném pohledu se můžeme domnívat, že důsledně kopírují jejich formu. Při vzájemném srovnání a stanovení případných rozdílů mezi misivami obou úřadů musíme ale vycházet z dokladů pro konec 40. let 18. století, z doby vzniku deputace. Dosaďadní znalosti o vzhledu tribunálních písemností se totiž váží díky dokladovému materiálu spíše ke konci 17. století.¹⁴⁸⁹ Forma rekvizitoriálních misiv tribunálu se však od té doby poněkud zjednodušila, takže tento typ se u deputace (reprezentace a komory) neliší tolik, jako kdybychom jej srovnávali se stavem zachyceným v literatuře. Nalezneme jen pár drobných rozdílů (viz *Obrazová příloha č. 8-11*):

¹⁴⁸⁸ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 79–83.

¹⁴⁸⁹ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 81; příklady v poznámce 124a jsou však ze 17. století.

a) Misivy našeho úřadu začínají podobně jako tribunální oslovením adresáta, které je ale v této době jen jedno,¹⁴⁹⁰ nikoliv dvojí, jak tomu bylo dříve u tribunálu. Pravidelně začíná slovem *Hochlöblich* (např. *Hochlöblich- Kaiser- Königliches Tribunal*). V roce 1752 byla upravena titulatura soukromých osob. Skuteční tajní radové se měli oslovovat *Euer Excellenz*, jiná oslovení jako *Schwäger, Oheim*, nebo *hochgeehrter Herr* bylo třeba nahradit jednoduše *Herr Graf* nebo *Freiherr*.¹⁴⁹¹

b) Tón rekvizitoriálních misiv lze sice zhruba položit na střední stupeň mezi příkazem a prosbou podle Meissnerovy příručky, ale k přátelské žádosti, doplňované v dřívějších dobách tribunálu stylistickou kurtoazií, mají přece jen daleko. Úvodní nebo závěrečná kurtoazie totiž zcela chybí, nepočítáme-li občas se vyskytující obraty jako např. „*zur belieb-samben Nachricht*“.

c) Dalším společným bodem misiv u obou úřadů je gramatická konstrukce, jež je objektivní a adresát je osloven jen nepřímou. Celková stylizace je neutrální.

d) Firma¹⁴⁹² pod textem je umístěna stejně, liší se pochopitelně jen názvem vydávající instituce. Je ve tvaru: „*N. N. Der römisch- kaiserlichen auch in Germanien, zu Hungarn, und Böhheim königlichen Majestät President, und Rätthe bei dero kaiser- königlichen Repraesentation und Cammer (případně Gubernium) im Marggrafthum Mähren.*“

e) Datace je vždy v samostatném odstavci níže pod textem, a to na pravé polovině papíru, tak jako u tribunálních misiv té doby. Začíná slovy *Ex consilio...* a na rozdíl od ostatního textu je psána latinsky.

f) Tento druh misiv podepisuje přímo pod textem vlevo šéf úřadu a potom sekretář pod datací, v principu ten z nich, který písemnost vyřizoval u radního sezení a psal její koncept. Reskript z 12. února 1752 upravoval stav, kdy misivy vydávané reprezentacemi některých zemí při vzájemné komunikaci mezi nimi podepisoval pouze sekretář. Od tohoto nařízení měly být podepisovány prezidentem a navíc kontrasignovány jedním radou a sekretářem.¹⁴⁹³

g) Adresa je kolmá na text jako u jiných druhů misiv.

h) Jazykově jsou rekvizitoriální misivy zřejmě jen německy psané.¹⁴⁹⁴ To souvisí s unifikací úředního styku, jenž byl veden pouze v tomto jazyce.

Odtud plyne, že tento druh misiv je jak u tribunálu, tak i u reprezentace a komory (resp. gubernia) na první pohled vzájemně velmi podobný. Zcela po právu to můžeme přičítat tomu, že obě instituce těmito misivami vzájemně komunikovaly. Podle použití k písemnému styku s úřadem na stejné úrovni i podle způsobu podepisování bychom mohli tento druh misiv spojit s **insinuáty**, zmiňovanými v instrukci. Ale o písemnost tohoto názvu se nemůže jednat, protože neodpovídá vybavení, jež popsal ve své příručce Michael Hochedlinger.¹⁴⁹⁵

¹⁴⁹⁰ MZA, B 1, sg. D 1, kart. 367, fol. 56–57; čistopis.

¹⁴⁹¹ MZA, B 1, kn. 213, s. 153–154; extrakt reskriptu z 22. dubna 1752.

¹⁴⁹² Termín se zde používá ve smyslu Meissnerovy definice. Viz MEISSNER, H. O.: *Urkunden- und Aktenlehre*, s. 134. Běžně jej používá ve svých studiích také Vladimír Vašků.

¹⁴⁹³ MZA, B 1, kn. 213, s. 131; extrakt reskriptu.

¹⁴⁹⁴ Nepodařilo se narazit na písemnost tohoto druhu v jiném jazyce.

¹⁴⁹⁵ HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 216, obrazová ukázka 15-2.

Tento druh písemností moravský nejvyšší zeměpanský úřad primárně používal pro komunikaci s instancemi bezprostředně podřízenými dvorským úřadům, tedy jsoucími na stejné úrovni, především s reprezentacemi (gubernii) okolních zemí. Používaly se také k písemnému styku s tribunálem, a to i poté, co byla reprezentace a komora označena za první úřad na Moravě (1753). I když toto rozhodnutí nepochybně znamenalo pro tribunál ztrátu bývalé prestiže, v konečném důsledku se projevilo jen mírně, protože jako nejvyšší soudní místo v zemi byl podřízen bezprostředně *Oberste Justizstelle*.

V popsaném tvaru se používaly až do počátku josefínské doby, přesněji do první poloviny roku 1782. A to navzdory dvorskému dekretu z 22. prosince 1781, který inicioval zásadní zjednodušení vzájemné komunikace mezi instancemi i vzhledu a vybavení písemností.¹⁴⁹⁶ Zlomem v jejich používání se zřejmě stalo vyhlášení moravsko-slezského gubernia dekretem z 20. června 1782 s platností od 1. července toho roku.¹⁴⁹⁷ Ještě z dubna se totiž podařilo zachytit popsaný vzhled rekvizitoriální misivy,¹⁴⁹⁸ zatímco doklady z druhé poloviny roku představují již jejich dosti radikálně zjednodušenou formu.¹⁴⁹⁹ Pro zajímavost uvádíme, v kterých znacích se od předchozích misiv lišily (*viz Obrazová příloha č. 12-13*):

a) Již nezačínají oslovením příjemce. Místo něj tu nalezneme vnitřní adresu, která začíná předložkou *An*, je napsána běžným písmem umístěna nalevo u horního okraje první strany.

b) Zcela tu chybí firma na konci textu.

c) Datovací formule je připojena k textu a tvoří jeho poslední odstavec. Upozorňuje také na změněný titul vydavatele. Je uvedena slovy *Ex consilio gubernii Moraviae et Silesiae* a je na rozdíl od ostatního textu latinská. Číslovky pro označení dne už nemají slovní podobu, naopak se používá arabských číslic.

d) Podepisuje je prezident úřadu pod textem a níže sekretář, a to u spodního okraje při pravém okraji bez zvláštního odstavce s datací.

e) Vnější adresa je i nadále kolmá na text s plnou titulaturou příjemce.

Insinuáty

Insinuáty, jak již bylo výše zmíněno, měl úřad podle instrukce z roku 1748 používat ke komunikaci s tribunálem, instrukce z roku 1764 předepisovala jejich užívání v písemném styku s instancemi přímo závislými na dvoru. Tak lze chápat nejvyšší zeměpanské úřady ve všech zemích monarchie, protože jejich bezprostředně nadřízenou instancí bylo nejprve *directorium in publicis et cameralibus* a po jeho zrušení spojená česko-rakouská dvorská kancelář. Není ale jasné, zda byly navzdory instrukci používány, protože se doposud nepodařilo dohledat písemnost tohoto typu.¹⁵⁰⁰

Její užití je zcela běžné pro vzájemnou komunikaci mezi dvorskými úřady, které ale stály v nadřízeném postavení vůči nejvyšším instancím v zemích. K písemnému styku

¹⁴⁹⁶ BRODESSER, S.: *Moravsko-slezské gubernium*, s. 163 n.

¹⁴⁹⁷ BRODESSER, S.: *Moravsko-slezské gubernium*, s. 24 (viz také MZA, C 4, č. 2450).

¹⁴⁹⁸ MZA, C 4, č. 2445, fol. 1–2.

¹⁴⁹⁹ MZA, C 4, č. 2469; G 147, č. 169, 171.

¹⁵⁰⁰ Její charakteristika viz HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 216, vyobrazení 15-2.

na stejné úřední úrovni, tedy mezi sebou, používaly zemské reprezentace a komory (resp. gubernia) svých rekvizitoriálních misiv.¹⁵⁰¹

Nóty

Podle instrukce z roku 1764¹⁵⁰² je měl prezident používat ve styku s vrchním vojenským velitelstvím v zemi (*Generalmilitärkommando*) a měl je podepisovat pouze sám. Úřad se choval podle předpisu a používal je k předepsanému účelu, nejen v době gubernia, ale i reprezentace.

Nóty byly jednoduché písemnosti (viz *Obrazová příloha č. 14-15*) psané bez úvodních formalit. Nad textem měly výrazněji nadepsáno slovo *Nota*, zpravidla oddělené nevelkou mezerou od textu. Ten je stylizován objektivně (výrazné je tu zájmeno *man*) a jeho formulace ihned směřuje k jádru sdělení. Datace je jednoduchá a omezuje se pouze na místo vydání a časové údaje bez dalšího uvození (např. bez obvyklého *Geben*), přičemž slovně je vypsán pouze měsíc. Pod nimi nalezneme jediný podpis, a to prezidenta.¹⁵⁰³

Dekretální misivy

Tento druh misiv byl rozpoznán již u tribunálu, kde byl používán pro adresáty na podřízené úrovni.¹⁵⁰⁴ Byl převzat deputací, reprezentací a komorou a potom guberniem a až do josefinských dob neprošel formální vzhled této písemnosti radikálními změnami. Návaznost na tribunální dekretální misivy plyne již na první pohled. Lze je snadno rozpoznat podle následujících znaků (viz *Obrazová příloha č. 16-17*):

a) Začínaly oslovením adresáta, které bylo nadepsáno nad textem a odděleno od něj mezerou. O jeho úpravě z počátku padesátých let platí totéž, co bylo řečeno u rekvizitoriálních misiv. První písmeno bylo zpravidla zdobené.

b) Text je stylizován objektivně, bez stylistické kurtoazie směřuje přímo k jádru záležitosti (mnohdy je uvozen slovem *Demnach*).

c) Text končí firmou.

d) Pod ní je podepsán prezident nebo jeho zástupce, jímž byl obvykle první rada podle služebního pořadí.¹⁵⁰⁵ V případě, že je zde zastupující podepsán, potom je mezi firmou a podpisem zpravidla vložena poznámka o nepřítomnosti prezidenta („*In Abwesenheit...*“). To je nutný doplněk, protože firma zachovává u písemností nejvyššího zeměpanského úřadu stále stejné znění, na rozdíl od tribunálních dekretálních misiv, kde je upravena podle podepisující osoby.¹⁵⁰⁶

e) Na pravé polovině pod textem je datační formule začínající slovy *Decretum (ex) in consilio a* latinsky psaná, i když je ostatní text německy. První řádek nebo alespoň první písmeno (tedy D) je psáno ozdobně a zvýrazňuje tak položení tohoto odstavce na stránce.

¹⁵⁰¹ Viz např. misiva od královského úřadu ve Slezsku (MZA, B 1, sg. G 95, kart. 566, fol. 176–177).

¹⁵⁰² Instrukce 1764, art. III, § 27.

¹⁵⁰³ K nim také HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 216–217, vyobrazení 15–3.

¹⁵⁰⁴ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 63–79.

¹⁵⁰⁵ Najdeme tu jména zpočátku rady Taubera, později Kryštofa Blümegena, ke konci Mitrovského. U tribunálních dekretálních misiv bývá podepsán ještě jeden z radů – viz. např. misiva z 14. března 1756 (AMB, A 1/5, sg. 9/3, nefol.).

¹⁵⁰⁶ Když kupříkladu podepisuje nejvyšší sudí místo komorníka, uvádí firma jen jeho titul (viz např. AMB, A 1/5, sg. K 15, č. 42, nefol.).

Pod ním je podepsán sekretář (nebo jeho náhradník – substitut). Začátek datace se z našeho pohledu nevýznamně liší, ale pro tehdejšího příjemce byl důležitý. Obrat *ex consilio* se měl používat u osob vyššího stavu, *in consilio* potom u příslušníků nižších stavů.¹⁵⁰⁷

f) Adresa je kolmá na text jako u jiných druhů misiv.

g) Jazykově jsou také dekretální misivy zřejmě jen německy psané.¹⁵⁰⁸ Důvodem je souvislost s jednotným úřadováním.

Také po roce 1749 (resp. 1748) byli jejich příjemci osoby nebo instituce stojící vůči nejvyššímu zeměpanskému úřadu služebně v podřízeném postavení. Jednalo se především o krajské úřady a magistráty měst, ale adresáty byli také jednotlivci. V případě krajských úřadů se stával příjemcem misivy v tereziánské době pravidelně krajský hejtman, nikoli úřad jako celek.

Dekrety

Také dekreta vydávané nejvyšším zeměpanským úřadem navazovaly svým vzhledem i vnitřním uspořádáním na dekreta tribunální.¹⁵⁰⁹ V některých drobnostech se od nich nicméně mírně liší. V obecné úřední komunikaci se doposud podařilo zachytit pouze jejich uzavřenou formu. Poznáme je podle následujících znaků (*viz Obrazová příloha č. 18-20*):

a) Chybí jim úvodní oslovení adresáta. Jejich první řádek je zpravidla zdobně psán a úvodní text začíná slovem *Von*. Za ním stojí intitulace, následovaná vnitřní adresou, která se obrací na konkrétního příjemce, jímž může být osoba (více osob) nebo instituce. Konkrétní osoba tu nemusí být jmenována plným jménem, ale pouze svou úřední funkcí. Počátek dekretu tedy je například takový: „*Von der kaiser- königlichen Repraesentation und Cammer im Marggraffthumb Mähren dem Landschafts-Buchhalter zum behörigen Vortrag hiemit anzufügen.*“

b) Jejich text je stylizován důsledně v objektivní formě (3. os.).

c) Firma na konci textu má stejný tvar jako u rekvizitoriálních a dekretálních misiv.

d) Také úprava a umístění data – tedy samostatný odstavec odsazený výraznou mezerou od textu při pravé straně – je stejná jako u zmíněných druhů misiv. Datovací formule začíná slovy „*Decretum (ex) in consilio*“ a je latinská. Datum je většinou slovně vypsáno, ale v pozdější době se příležitostně začínají objevovat číslice u denního data. Pro používání předložky *ex* nebo *in* platí totéž, co u dekretálních misiv.¹⁵¹⁰

e) Dekreta podepisuje prezident úřadu nebo jeho zástupce, pod datem je podpis sekretáře. V některých případech je podepisuje pouze sekretář.

f) Na rozdíl od adresních stran zmíněných misiv je u dekretů adresa psána rovnoběžně s textem.

Dekrety měly být podle instrukce z roku 1764 používány ke komunikaci s podřízenými úřady jen nepřímou závislostí na dvoru, čímž lze rozumět ty instituce, jímž v úřední komunikaci se dvorem činil nejvyšší zeměpanský úřad prostředníka. Takovými se rozumí úřad

¹⁵⁰⁷ MZA, B 1, kn. 213, s. 153–154; extrakt reskriptu z 22. dubna 1752.

¹⁵⁰⁸ Nepodařilo se narazit na písemnost tohoto druhu v jiném jazyce.

¹⁵⁰⁹ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 85–88.

¹⁵¹⁰ Dvůr tento způsob předepisuje výslovně pro dekreta (MZA, B 1, kn. 213, s. 153–154; extrakt reskriptu z 22. dubna 1752), ale při terminologické nejasnosti se lze domnívat, že má na mysli veškeré příkazy, tedy mandáty v právním smyslu.

zemských desk, fiskální úřad, na guberniu závislé konsesy a komise, ale i soukromé osoby.¹⁵¹¹ Dekrety používal náš úřad zpočátku také pro korespondenci s krajskými úřady.¹⁵¹² Paradoxně teprve později s nimi měl komunikovat prostřednictvím dekretálních misiv, jak kodifikuje instrukce z roku 1764, i když se jejich podřízenost vůči nejvyššímu zeměpanskému úřadu neustále zvětšovala.

Tradičně také prostřednictvím dekretů vedl korespondenci se zemským výborem jako výkonným orgánem zemského sněmu. Reskript Marie Terezie ze 7. června 1749, který korespondenci formou tohoto druhu písemností nařídil, také připomněl, že se tak dělo již v době tribunálu. Dekrety zemskému výboru neměla podepisovat celá reprezentace, ale jen jedna osoba.¹⁵¹³ Zachycené příkazy zemskému účetnímu, tedy ke stavovské instituci, podepisuje však řádně prezident a příslušný sekretář.¹⁵¹⁴

Dekretace

Instrukce z roku 1764 jmenuje také dekretace jako písemnosti, jež mají být určeny soukromým osobám (stranám). Protože je uvádí ve spojení *dekrety a dekretace*, lze předpokládat, že se od dekretů budou nějakým způsobem odlišovat. Podle jejich označení se navíc můžeme domnívat, že se bude jednat o jistý druh dekretů. Možná půjde o jejich zjednodušenou formu, jež nemusí mít vyvinuty v úplnosti všechny atributy.

Takovou hledanou písemností by mohly být tzv. dorzální dekrety. Lze tak označit vyřizovací poznámky na rubu došlých čistopisů, jež byly pořizovány na radních sezeních některým ze sekretářů. Ale označení „písemnost“ není zcela případné, protože tyto záznamy nemají svou vlastní psací látku.

Samy zápisy jsou stylizovány objektivně a začínají slovem *Dieses* a určením, komu, buď osobě, nebo instituci, se má doručit písemnost (i když je spíše myšlen její obsah) nebo její příloha. Tady je formulován příkaz, co s obsahem došlé písemnosti udělat. Je ale určen jen pro úřednický aparát samotného zeměpanského úřadu. Případný další příkaz ke konkrétní činnosti pro adresáta je obvyčejně připojen následně (často za spojkou *daß*). Nemusí tu ale být vždy, někdy radové pouze rozhodli, aby byl obsah došlé písemnosti dán adresátovi na vědomí. Datace je potom uvozena slovy „*Decretum Brunae die*“. Její forma je velmi zjednodušená, datace většinou začíná jen písmeny *D. B.*, takže nemusí být zcela zřetelné, že pod zkratkou *D.* je myšleno slovo *decretum*.¹⁵¹⁵ Ve výjimečných případech je zkratka rozepsána a někdy je tu též uvedena instituce (deputace, reprezentace a komora, gubernium), na jejíž půdě tento písemný záznam vznikl, a zakončena podpisem sekretáře, jenž celý text také sám zapsal.

Tyto rubní zápisy přesahují rámec pouhé vyřizovací poznámky písemnosti především proto, že jsou dokladem kolektivního rozhodnutí rady při radním sezení. Podepsaný sekretář není osobou pověřenou rozhodovat o způsobu vyřízení písemnosti. Především pro svou objektivní stylizaci, ale i pro začátek datace s náslovným *Decretum* (většinou ovšem staže-

¹⁵¹¹ Instrukce 1764, art. III, § 27.

¹⁵¹² Více dokladů v knihách patentů z počátku 50. let (viz např. MZA, B 1, knihy 222, 225).

¹⁵¹³ MZA, B 1, kn. 212, s. 255–257; opis v knize deklaratorií, praes. 8. 6.

¹⁵¹⁴ MZA, A 8, sg. C 18, kart. 310, fol. 25–26 (1754), 40–41 (1756), 60–61 (1760 – tady je také k podpisu zatímního prezidenta Schrattenbacha použito jeho podpisové razítko).

¹⁵¹⁵ Také by bylo možné tuto siglu rozvést slovem „*datum*“. To však není správné.

ného do pouhého *D*) je možné u nich nalézt charakter dekretů a nazývat je dorzálními dekrety. Jejich text sice obsahuje i náznak textu písemnosti, ale jde o příliš stručné formulace, takže je lze spíše považovat za obecný úmysl, jak vyřídít písemnost, ale ne za (dorzální) koncept obecně.¹⁵¹⁶

Že je možné dorzální dekrety nepochybně propojit s dekretacemi zmíněnými v instrukci, plyne z reskriptu Marie Terezie z 31. května 1749. Panovnice radům moravské reprezentace a komory sdělila, že bude zasílat různé žádosti (*memorialia*), které přišly ke dvoru, ale k jejichž rozhodnutí je nutné jejich dobrozdání pouze prostřednictvím dekretací na jejich rubu. Podepsány budou sekretářem.¹⁵¹⁷ Podobné indicie čteme v reskriptu z 18. listopadu 1753, jenž je sice adresován tribunálu a týká se písemnosti *Oberste Justizstelle*, nicméně se tu zápisy na dorzu podepsané sekretářem také takto označují.¹⁵¹⁸

Lze se domnívat, že dorzální dekrety je možné ztotožnit s dekretacemi. Nalezneme u nich následující znaky (viz *Obrazová příloha č. 21-23*):

a) Dekretace začínají slovem *Dieses* za nímž následuje vnitřní adresa.

b) Jsou stylizovány objektivně.

c) Datační formule začíná slovy „*Decretum ex (in) consilio caesareo regii gubernii Brunae*“, za nímž následuje datum vypsané číslicemi. Použití slov *ex* a *in* záviselo na příjemci.

d) Jsou podepisovány pouze sekretářem.

Adresáty dekretací se často stávali oficianti úřadu. Bohužel se ale nezachovaly dokumenty, které oni a jejich „úřady“ přijali od radního kolegia nejvyššího zeměpanského úřadu v rámci vnitřní korespondence. Jsou dochovány pouze písemnosti, které tito oficianti, opět v rámci interního styku, zaslali radnímu kolegiu s hlášením splněného úkolu.

Dekretace představují přechodný typ mezi písemností vnitřní a expedovanou. Jako vnitřní je lze klasifikovat proto, že byly primárně určeny pro nižší úředníky nejvyššího zeměpanského úřadu, kteří vedli samostatné referáty (nazývané dobově úřady). Především pro expeditora, jenž měl odpovědnost za expedované písemnosti. Podle rozhodnutí v dekretaci (dorzálním dekretu) potom proběhl předepsaný úřední cyklus, vedoucí k vydání příslušné písemnosti.

Dekretace (dorzální dekrety) byly ale na jisté instance také expedovány, aniž by měly svůj vlastní koncept (viz *Obrazová příloha č. 24*). Lze za tím vidět snahu po zjednodušení písemného úřadování. Úsporou bylo, že úřad nemusel vyhotovovat svůj dekret s jistou formální úpravou a stereotypními formulami, k němuž by stejně přiložil opis písemnosti ode dvora. Postup byl následující. Na došlou písemnost (reskript nebo dekret), jejíž obsah měl být dále předán na nižší úroveň správy, se na rub na radním sezení napsala vyřizovací poznámka s naznačeným úmyslem. Písemnost v tomto stavu se potom opsala, ale pořídila se kopie nejen původní panovnické písemnosti, ale zároveň s ní i dekretace (dorzálního dekretu) nejvyššího zeměpanského úřadu na rubu. Tento opis se potom expedoval dále

¹⁵¹⁶ Jak je pro období deputace považuje DOHNALOVÁ, R.: *Deputace*, s. 52.

¹⁵¹⁷ MZA, B 1, kn. 212, s. 254; opis: „[...] mittelst a tergo exhibiti beizusetzenden Decretation unter unserer geheimben Secretarien Unterschrift expediren [...].“

¹⁵¹⁸ MZA, C 4, č. 1392; čistopis: „[...] mit einer blos alleinigen a tergo gestellten Decretation unter der Unterschrift eines *secretarii* [...].“

na instanci, kam se měla informace dostat, a to již bez vyhotovování další průvodní (komunikační) písemnosti.

S tímto opisem potom pracoval podřízený úřad jako s písemností přijatou. To lze doložit tím, že na opisech jsou jiným písmem psané další dorzální dekrety a registrační poznámky příjemce. Takto nejvyšší zeměpanský úřad v jistých záležitostech komunikoval s některými zemskými institucemi.¹⁵¹⁹ Mimo úspory písařské práce lze tento způsob úřadování přičíst také tomu, že obě instituce sídlily ve stejné budově a prezident gubernia byl zároveň zemským hejtmánem a stál také v čele zemského výboru.

Ratifikace

V případě, když nejvyšší zeměpanský úřad ratifikoval různá statuta a smlouvy, nevyhotovoval o tom zvláštní písemnost, ale připojil svůj souhlas na předložený a potvrzovaný dokument. Jeho text je obvykle rozložen na dvou stranách. Začíná pod potvrzovaným zněním, jež zpravidla končí podpisy nebo přitištěnými pečetěmi v druhé polovině výšky strany. Proto zpravidla přechází na další.

Ratifikace je v podstatě diplomaticky podle právně-obsahového hlediska listina. Písemnosti takto označené jsou obvykle spojeny se slavnostní úpravou a řádným vybavením patřičnými atributy. Přesto úřad použil k udělení souhlasu jinou a zcela jednoduchou formu písemnosti, poměrně blízkou dekretaci (viz *Obrazová příloha č. 25-26*):

- a) Ratifikace nemají intitulaci ani firmu.
- b) Jejich text je stylizován objektivně. Obsahuje potvrzení právní skutečnosti.
- c) Datační formule začíná slovy „*Decretum ex consilio caesareo regii gubernii Brunae*“.
- d) Podepisuje je pouze sekretář úřadu a nejsou potvrzeny pečetí.

S dekretacemi se formálně shodují v absenci intitulace nebo firmy, v objektivní stylizaci a podpisu. Rozdíl je pouze ve znění datační formule, protože ta u dekretací postrádá slova „*ex consilio caesareo regii gubernii*“. Ta také znamenají, že udělení souhlasu vyšlo z radního sezení úřadu, jehož název se zde objevuje a supluje chybějící intitulaci. Datace je shodná jako u dekretálních misiv a dekretů.

Písemnosti vydávané oficianty

Mimo písemností, které expedoval úřad jako celek, se můžeme setkat i s takovými, jejichž vydavatelem byl některý z oficiantů. Takovou možnost předpokládají, ovšem velmi povšechně, obě zmiňované kancelářské instrukce, především v souvislosti s registraturou. Předpis z roku 1764 potom upravoval podmínky, za nichž mohl registrátor vyhotovit opis dokumentu nebo výpis z něj. Vydávání písemností oficianty (možnost i povinnost) vychází z úředních pravomocí, jimiž disponovali v rámci instituce.

Atestace

Můžeme se setkat s nejrůznějšími potvrzeními, která vydávají někteří z nich (zejména expeditor) na vyžádání jiného subalterního úředníka. Ten například potřeboval doložit počet

¹⁵¹⁹ Např. MZA, A 8, sg. W 42, kart. 1086, nefol.; opis dvorského dekretu z 3. května 1777, s dekretací gubernia z 20. 5. zemskému účetnímu, jenž ji přijal 23. května 1777.

odsloužených let, úřední působitě nebo dovednosti pro svou žádost o zvýšení platu nebo postavení. Tato svědectví obyčejně nemají formu dále zmíněného podání, i když jsou obecně používána ve vnitřní komunikaci. Svou podstatou (vydáním svědectví) jsou listinami v užším slova smyslu, a to noticiemi. Atestace (viz *Obrazová příloha č. 27*) jsou stylizovány subjektivně (v 1. osobě jednotného čísla), vydavatel je zmíněn zpravidla na počátku. Vždy jsou podepsány a většinou také zpečetěny, a to pečeti vydávajícího oficianta. Datovací formule má zpravidla latinskou formu, je psána výraznějším písmem a zní „*Actum in cancellaria caesareo regii gubernii. Brunae die*“. Následují časové údaje, z nichž pouze měsíc je vypsán slovně.

Pokračuje tedy praxe různých vidimusů a atestací vydávaných registrátorem pro mimoúřadové příjemce, jak byly popsány již v tribunální době.¹⁵²⁰ Jejich podoba dosti kolísá a mnohdy se přibližuje formátu potvrzení pro vnitroúřední potřeby. Tyto atestace mají širší dosah a neomezují se pouze na nejvyšší zeměpanský úřad.

Kvitance

Podařilo se zachytit také kvitance vydávané taxátorem (viz *Obrazová příloha č. 28*), které sloužily k potvrzení o zaplacené sumě. Byly z poloviny předtištěné a na vynechaná místa se potom ručně dopisoval konkrétní text. Stereotypní počátek, z něhož můžeme poznat úřední charakter kvitance, „*Quittung, daß in das kaiser- königl. Repraesentations- und Cammer Tax-Amt*“, byl předtištěn. Pak bylo vynecháno místo, na něž taxátor vepsal požadované individuální údaje. Předtištěno bylo i koncové sloveso „*entrichtet worden*“, které ovšem taxátor jednoduše škrtl, když formulace vyžadovala použití jiného. Na tato slova bezprostředně navazovaly další tištěné části, formulace potvrzení („*wird hiemit bescheiniget*“) a část datovací formule. V ní se ručně doplňoval jen den, měsíc a poslední dvě číslovky z ročního data. Vlastnoručně je podepisoval taxátor, jenž k nim přitiskl svou pečeť. Učinil to tak, že pod ohnutý roh psací látky, jenž tak sloužil jako papírový kryt, vložil vosk a shora přitiskl pečetidlo. Tyto kvitance jsou také listinami v užším slova smyslu, a to listinami dispozitivními.

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI TIŠTĚNÉ

Tištěné písemnosti se obvykle chápou jako jednoduší celek, jimiž se dávají na všeobecnou známost normativní úpravy panovnice pro některou z oblastí života společnosti. Snad již od 18. století si začaly zeměpanské úřady pořizovat jejich sbírky. V nich jsou promíchány ty tisky, které samy vydaly s těmi, co jim byly zaslány ode dvora nebo jiných zeměpanských institucí. Takové kolekce potom přešly do archivních fondů, kde jsou zpravidla prezentovány jako sbírky patentů, případně patentů a nařízení.¹⁵²¹

Předmětem našeho zájmu jsou ty tištěné písemnosti, které vydával nejvyšší moravský zeměpanský úřad z titulu svých úředních pravomocí, respektive také povinností, protože stál

¹⁵²⁰ VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 89 n.

¹⁵²¹ KULÍŘOVÁ, K. – SANDER, R.: *Patenty*, s. 3 n. V MZA Brno vzniklo sbírkovou činností několik fondů patentů G 18–G 20, tisky obsahuje také fond B 17 (*Průvodce*, s. 225–226, 412–413). Srovnej také FISCHER, Karl: *Studien über die landesfürstlichen Patente in den Beständen des Hofkammerarchivs und des Niederösterreichischen Landesarchiv*. Netištěná práce ke státní zkoušce na Institutu für Österreichische Geschichtsforschung. Wien 1983.

vůči panovnickému dvoru na podřízené úřední úrovni. Probíráme-li se však těmito sbírkami podrobněji, zjistíme, že nejsou homogenní. Mezi sebranými kusy lze z hlediska diplomatiky rozlišit a pojmenovat několik druhů.

Patenty a otevřené dekrety

Úřady pohromadě uchovávaly především tisky, které obsahovaly různá nařízení, vyhlášky nebo jiné normativní úpravy. Byly určeny všemu obyvatelstvu země a proto expedovány v otevřené formě. Kancelářské instrukce z doby Marie Terezie pro takový účel znají pouze termín patenty, ale starší tribunální normálie používaly spojení *patenty a otevřené dekrety*.¹⁵²² Mezi tištěnými kusy lze diplomaticky rozlišit oba druhy písemností.

První představují ty, které na první pohled sice vypadají jako patenty vydané panovníci (panovníkem), ale jejich skutečným vydavatelem, jak uvidíme níže, byl nejvyšší zeměpan- ský úřad (viz *Obrazová příloha č. 29-32*):

a) Začínají plnou a nezkrácenou intitulací panovnice (nebo jejího manžela jako spolu- vládcce), která je tu prezentována jako vydavatel. Zájmeno *Wir*, kterou tato intitulace začíná, nebo alespoň písmeno *W*, je často vytištěno ozdobně a mnohdy doprovázeno obrazem orlice s nápisem *Sub umbra alarum tuarum*.¹⁵²³

b) Následuje salutace, začínající zpravidla slovy „*Entbieten allen und jeden...*“, jak je to obvyklé u panovnických patentů.

c) Text je stylizován vždy v první osobě množného čísla. Obrací se ke všem obyvatelům země.

d) Datovací formule následuje bezprostředně za stereotypní formulí „*Daran geschiehet unser allergnädigster Wille und Meinung*“, s níž je zpravidla spojena do posledního odstav- ce textu. Začíná slovem *Geben* (*Gegeben*, u českých tisků *Dán*) a omezuje se jen na místo vydání, jímž je ale vždy Brno a nikoliv Vídeň, jak bychom u panovnického patentu čekali, a časové údaje (den, měsíc a rok).

e) Firma chybí, zvláště v počáteční době. Později se ji u některých tisků podařilo zachy- tit, i když ve stejném čase mohou vedle kusů s firmou existovat jiné i bez ní.¹⁵²⁴

f) Podpisy vyplňují zbytek stránky a přinášejí další potvrzení, že patent vydal moravský nejvyšší zeměpan- ský úřad. Chybí především podpis panovníka (panovnice), jenž je nedíl- nou součástí písemností tohoto typu. Po mezeře pod datovací formulí je vytištěno jméno prezidenta úřadu, nikoliv nejvyššího dvorského kancléře (resp. kancléře direktoria *in publi- cis et cameralibus* nebo nejvyššího českého a prvního rakouského). Pod ním, esteticky situ- ován, následuje vytištěný kruh s písmeny *L. S.* Ještě níže je na pravé straně umístěna obvyk- lá kancelářská poznámka začínající *Ad mandatum*. Jako její součást nalezneme vždy jméno příslušného sekretáře úřadu (ne tedy dvorského úředníka).

Diplomaticky můžeme popsany typ přiřadit k patentům, z jejichž modelových znaků ni- jak nevybočuje. Podstatné znaky druhého lze shrnout do následujících bodů (viz *Obrazová příloha č. 33-35*):

¹⁵²² VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 85 n.

¹⁵²³ To ale není nic specifického, protože také zeměpan- ské úřady okolních zemí heslo i obraz na svých paten- tech užívaly.

¹⁵²⁴ Například patent z 19. února 1780 (studijní záležitosti) firmu nemá, zatímco z 21. dubna (generální pardon pro navrátilivší se poddané) ano (MZA, B 47, kn. 63, nefol., č. 2 a 3).

a) Jsou poznatelné již na první pohled pro zájmeno *Von*, jehož první písmeno je zpravidla výrazně vytištěné ve formě iniciály a mnohdy přichází pod obrazem orlice ve stejném tvaru jako u patentů.

b) Vydavatel, nejvyšší zeměpanský úřad, se objevuje hned na počátku textu, který začíná např.: „*Von der kaiser-königlichen Repraesentation und Cammer im Margrafthum Mähren wird allen und jeden Landes-Inwohneren, was Standes, Amtes und Weesenheit sie seind, hiemit zu vernehmen geben und kund gemachet...*“ Už z následujících slov je ale zřejmé, jak relativní je autorství následujícího textu, když se tu okamžitě odkazuje na panovnici a její úmysl, jak normativně upravit jistou vymezenou oblast života společnosti.

c) Písemnosti tohoto druhu jsou stylizovány důsledně objektivně (3. os.); obracejí se ke všem obyvatelům země.

d) Datovací formule začíná *Geben* (u českých tisků *Dán*) a obvykle tvoří poslední odstavec textu, jenž je k němu bez mezery připojen.

e) Pod ní následuje firma, která je stejná jako u rekvizitoriálních, dekretálních misiv a dekretů, vytištěná po mezeře a mnohdy s poněkud výraznějším prvním řádkem.

f) Prostor na zbytku poslední strany je vyhrazen podpisům. Pod firmou, odděleně po mezeře, je vytištěno jméno prezidenta nejvyššího zeměpanského úřadu. Pod ním najdeme uprostřed stránky výrazný kruh s písmeny *L. S. (locus sigilli)*. Pod ním, na pravé straně a spíše u dolního okraje psací látky, jméno sekretáře.

Podle zachycených znaků je možné tento druh písemností typologicky přiřadit k dekretům, především pro jejich objektivní stylizaci. Při srovnání s psanou formou (viz výše) nalezneme ještě další společné body, totiž typický začátek textu, firmu na jeho konci a podpisy osob stejného úředního zařazení. Nalezneme však i podstatný rozdíl, totiž znění datovací formule, která zde nezačíná slovem *Decretum*, jak bychom čekali, ale *Geben*. To ale nemusí být nepřekročitelná námitka, protože také panovnické dekreta nemusely vždy tak začínat. Od konce roku 1764 zavedla dvorská kancelář jejich typ, kdy datace byla uvedena slovem *Signatum*. Ta od přelomu roků 1781/1782 sestávala pouze z prostého data, avšak objektivní stylizace zůstávala. S vymizením slova *Decretum* také souvisí změna umístění datovací formule, kterou nyní nalezneme na konci textu, zatímco na psaných dekrettech byla umístěna pod firmou v samostatném odstavci.

I přes výhradu ke znění jejich datovací formule lze tento druh písemností diplomaticky považovat za dekreta, a to za jejich otevřenou formu. O nich se instrukce doby Marie Terezie vůbec nezmiňují, takže lze předpokládat, že jejich funkce a použití bylo natolik zřejmé a zažité z dřívější doby, že nebylo nutné na ně upomínat. Na rozdíl od uzavřených (psaných), které byly určeny individuálním příjemcům, byly tyto tisky určeny všem obyvatelům země. Protože se při průzkumu aktového materiálu v tereziánské době dosud nepodařilo narazit na psané dekreta v otevřené formě, lze konstatovat, že jestliže se vyskytují, tak potom zcela výjimečně. Naopak je možné uzavřít, že se dekreta tohoto typu hojně vyskytují v tištěné podobě a pravděpodobně nahradily jejich písemnou formu.

Z uvedených bodů je zřejmé, že se diplomaticky musí jednat o různé druhy písemností, i když ke stejnému účelu. Základním kritériem jejich rozdělení je subjektivní nebo objektivní stylizace jejich textu. Dále se od sebe liší intitulací nebo obecně počátkem textu, větši-

nou absencí firmy a naopak přítomností kancelářské poznámky. Oba typy se shodují pouze ve formě datovací formule a podepisujících osobách.

I když oba popsané druhy jsou diplomaticky rozdílné, v pramenech (panovnických nařízeních) bývají označovány společným termínem *patenty*.¹⁵²⁵ Toto chápání se rozšířilo i na nižší úrovně. Když úřad začal tisknout extrakty se seznamem nařízeních doručených na krajské úřady (jak bude popsáno níže), vždy se v nich rozlišovalo, co bylo expedováno. Oba zde identifikované druhy (i diplomaticky určený otevřený dekret) byly vždy v extraktech označeny jako *patenty*, zatímco jako cirkuláře nebo cirkulární nařízení tu jsou uvedeny dekretální misivy!

Je také dosti pochopitelné, že oba druhy bývaly shromažďovány v jedné sbírce. Primární důvod především zakládala skutečnost, že byly v principu určeny veškerému obyvatelstvu země (a proto byly expedovány v otevřené formě). Tištěná forma a relativně podobný vzhled představovaly až příčinu sekundární. Když si uvědomíme jejich vzájemnou souvislost a funkci, potom lépe porozumíme slovům dřívějších normálií, které uvádějí spojení *patenty a otevřené dekrety*.¹⁵²⁶

I v jiném měly společné „diplomatické“ osudy. Když sledujeme jejich vznik hlouběji, zjistíme, že je výsledkem tehdy běžného úředního postupu. V případě druhého popsaného typu obdržel nejvyšší zeměpanský úřad ode dvora reskript (dekret), jenž obsahoval nějakou normativní úpravu, a to společně s příkazem, aby uvedl její obsah ve všeobecnou známost. Normativní nařízení byla v dvorské písemnosti zpravidla rozdělena do několika (i více) bodů, které potom příslušná zeměpanská instituce nechala (po typizovaných úvodních slovech) doslova (!) přetisknout do tisku vydaného pod svým jménem.

Patenty zdánlivě vydané panovníkem (první typ) vznikaly podobně. Nejvyšší zeměpanský úřad opět, tak jako v předchozím případě, obdržel ode dvora reskript nebo dekret, jehož přílohou byl jeden, ale zpravidla více exemplářů tištěného panovnického patentu, vydaného s vídeňským datem. Ve dvorské písemnosti obsažený příkaz k jeho rozšíření po zemi vykonal úřad tak, že jej dal znovu vytisknout, aniž by zasahoval do jeho textu. Pouze u podpisů můžeme zaznamenat zásadní změnu, když uvedl vlastního prezidenta a sekretáře.

Popsaný úřední postup tisku patentů a otevřených dekretů lze doložit nejméně od konce 40. let a v pozdější době byl naprosto běžnou rutinou při rozšiřování panovnických normálií po zemi.¹⁵²⁷ Není ale vyloučeno, že měl starší kořeny a vyskytoval se dříve i u tribunálu. Lze jej tam doložit v dubnu 1749, tedy v době, kdy ještě držel funkci nejvyššího zeměpanského úřadu.¹⁵²⁸ Svědčí o něm také slova reskriptu z 1. května 1751, jímž panovnice stanovovala, že jedině a pouze reprezentace a komora jako nejvyšší zeměpanský úřad smí tisknout a rozšiřovat po zemi nařízení a pragmatiky vypracované direktoriem. Nařídila také, že pak má tribunálu doručit dostatečný počet exemplářů.¹⁵²⁹

¹⁵²⁵ Například dvorský dekret z 29. listopadu 1782, který upravuje vyhotovování patentů zemskými (zeměpanskými) úřady pro josefínskou dobu, se zmiňuje o zde popsaných dvou začátcích jejich textu, avšak oba nazývá stejně (MZA, B 1, kn. 216, s. 779–780).

¹⁵²⁶ RADIMSKÝ, J.: *Tribunál*, č. 36 a 146. Viz VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 85.

¹⁵²⁷ Pro josefínskou dobu viz BRODESSER, S.: *Moravskoslezské gubernium*, s. 168 n. Skutečně z pozdějších let máme k dispozici jen málo panovnických patentů, které by byly tištěny ve Vídni.

¹⁵²⁸ Například MZA, B 1, kn. 220, nefol., č. 22.

¹⁵²⁹ MZA, B 1, kn. 212, s. 599–600; extrakt reskriptu, praes. 2. 5.

Tištěné patenty měly od první poloviny roku 1750 na horním okraji první strany ve dvou nebo více řádcích drobnějším písmem otištěno, zda jde o patent (případně *ofentliches Patent*) nebo cirkulář, a také uvedeno jeho datum a stručný obsah. Reskriptem 19. června 1751 zase panovnice chtěla, aby pro větší přehlednost ve všech tištěných paten-tech byl u každého paragrafu na okraji obsah shrnut do krátkého odstavce,¹⁵³⁰ což u některých z nich skutečně můžeme uvidět.

Tištěné exempláře v počtu 24 kusů bývaly standardně zasílány ke dvoru, a to na vědomí i pro následnou kontrolu. Jejím dokladem je ojedinělé podpisové pochybení, k němuž došlo v červenci 1750. Reprezentace tehdy zaslala ke dvoru požadovaný počet cirkulářů, týkajících se komerčních záležitostí, jež byly podepsány pouze sekretářem Hülsebergem,¹⁵³¹ aniž by svůj podpis připojil prezident úřadu Blümegen. Důvodem vynechání jeho podpisu byla skutečnost, že představený reprezentace pobýval v té době mimo zemi. Panovnice uznala, že z té příčiny nemůže být na cirkuláři prezidentův podpis, ale stanovila, aby v budoucnosti v takových případech byl místo něj podepsán jeho zástupce.¹⁵³² A v srpnu 1750 téhož roku přikázala, aby takové tisky, které nebyly výslovně nařízeny, byly před publikací nejprve poslány ke dvoru do Vídně k povolení.¹⁵³³

Proč však u některých patentů (obou druhů) nebyla vytištěna jména, která pak musela být připsána ručně, nebo proč byly některé doplněny skutečnou pečetí, nedokážeme zatím spolehlivě vysvětlit. Některé z nich jsou totiž vlastnoručně podepsány prezidentem úřadu a sekretářem. Jejich poslední strana byla vytištěna pouze s kancelářskou poznámkou (*Ad mandatum...*) a tam, kde jsou předtištěny podpisy, bylo vynecháno místo. V jak velkém množství byly takto upraveny, nelze přesněji říct, ale pravděpodobně šlo jen o malou část celkového nákladu, protože vlastnoručně podepsané patenty se nacházejí jen zcela příležitostně. Lze se s nimi setkat výhradně v úředním prostředí, tedy v různých sbírkách, jež si pořizovaly různé správní instance. To vede k domněnce, že byly podepisovány pouze ty z nich, které byly pro ně určeny od úřadu na vyšší úrovni. Snad pro autentické potvrzení obsahu, zatímco pro všeobecnou publikaci již stačily tištěné podpisy.¹⁵³⁴

Cirkuláře

Tisky s tímto označením se objevují až v druhé polovině roku 1781. Od této doby se stávají běžně používaným druhem ke komunikaci nejvyššího zeměpanského úřadu s krajskými úřady. Jejich diplomatickým předchůdcem jsou otevřené dekrety, ale proti nim je jejich forma zjednodušená (viz *Obrazová příloha č. 36-37*):

a) Jejich text začíná slovy „*Es haben Seine kaiser- königliche apost. Majestät*“, ale první písmeno není tak výrazně vytištěno, jako se tisklo „V“ u otevřených dekretů. Je umístěn zpravidla až pod známým grafickým obrazem orlice, nad nímž je ještě (na vrcholu prvního listu pod horním okrajem) stručný obsah začínající slovem cirkulář.

¹⁵³⁰ MZA, B 1, kn. 213, s. 28; extrakt z reskriptu, praes. 24. 6.

¹⁵³¹ Jedná se o patent z. 15. června 1750 (MZA, B 1, kn. 212, nefol., č. 26).

¹⁵³² MZA, B 1, kn. 212, s. 487–488; extrakt reskriptu z 1. srpna 1750, praes. 2. 8.

¹⁵³³ MZA, B 1, kn. 212, s. 500; extrakt reskriptu z 15. srpna 1750, praes. 16. 8.

¹⁵³⁴ Obě formy má např. patent s datem 25. října 1751 doručený od reprezentace brněnskému magistrátu (AMB, A 1/9, sg. 286, nefol.).

b) Text je stylizován objektivně (ve 3. osobě). Na jeho konci bývá odstavec s příkazem, jak má se zněním cirkuláře naložit. Je ale v podstatě určen pro krajského hejtmana a jeho úřad. Většinou je formulován obecněji a obsahuje nařízení, že cirkulář má být neprodleně publikován po kraji na vrchnostenské úřady a magistráty, aby se dostal na vědomí každého obyvatele země. Příslušný krajský hejtman má potom bedlivě dbát na dodržování jeho ustanovení.

c) Následuje datovací formule, která tvoří samostatný odstavec. Začíná *Gegeben* a sestává z místa a data vydání, slovně je vypsán jen měsíc.

d) Podepsán je prezident úřadu a v pravém dolním rohu příslušný sekretář. Není tu kruh s písmeny *L. S.*

Oproti otevřeným dekretům nemají cirkuláře firmu, text začíná odlišně a datace je zjednodušená. Závěrečný odstavec s příkazem k nim přešel od dekretálních misiv, jejichž součástí byl. V extraktech patentů a nařízení (viz dále) jsou důsledně uváděny pod názvem cirkuláře. Diplomatically je také můžeme považovat za formu dekretů, na něž v podstatě navazují.

Formou cirkuláře je také publikován po zemi známý toleranční patent. Sledování jeho vzniku bude dokumentovat postup, jak takové cirkuláře obvykle vznikaly. Znění tolerančního patentu oznámil vídeňský dvůr do Brna reskriptom, vydaným dvorskou kanceláří 13. října 1781.¹⁵³⁵ Grémium gubernia na svém zasedání (referoval rada Beer) rozhodlo, aby byl vytištěn cirkulář v obou v zemi obvyklých řečech, tedy německy a česky. Ten se měl zaslat na krajské úřady pro publikování na vrchnostenských úřadech a magistrátech a dále měl být dán na vědomí dalším institucím zeměpanské i zemské správy, jako tribunálu, úřadu zemských desk, zemskému výboru, konsiliu delegatu, podkomořímu, studijní komisi, na komerční konses a zemské vojenské velitelství. Měl být vytištěn v množství téměř 1 000 kusů a rozšířen po zemi.¹⁵³⁶ V literatuře jsou jako toleranční patent omylem zpravidla publikovány výše zmíněný reskript¹⁵³⁷ nebo cirkulář.¹⁵³⁸ Skutečný toleranční patent (diplomatická forma písemnosti) je dochován jen zřídka.¹⁵³⁹

Extrakty patentů a nařízení

Takto se nazývaly tištěné čtvrtletní seznamy cirkulárních nařízení a patentů, které byly vydány centrálním zeměpanským úřadem na základě panovníkovy vůle a zaslány na podřízené krajské úřady. Jsou důkazem snahy centrálních úřadů, aby se panovnícká nařízení dostala na příslušná místa a nikdo se nemohl vymlouvat, že nezná císařovy pokyny a vůli.

Iniciací pro vyhotovování takovýchto extraktů byl reskript Marie Terezie z 19. dubna 1749. Aby totiž různá nařízení šířená po zemi oběžníky (*per currendas*) měly na obyvatelstvo silnější dopad a nikomu nezůstaly neznámy, panovnice uložila tehdy ještě

¹⁵³⁵ MZA, B 1, kn. 216, s. 465–472; praes. 26. 10., č. 3420.

¹⁵³⁶ MZA, B 1, kn. 78, sloha č. 20, dvojlist 11a–b.

¹⁵³⁷ MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Praha 1999, s. 33 (reskript pro Čechy).

¹⁵³⁸ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*, obr. 28 ve vydání z roku 1988 (cirkulář pro Moravu); MELMUKOVÁ, E.: *Patent*, s. 37 (cirkulář pro Čechy má datum 30. října).

¹⁵³⁹ *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II.* Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landfürst. Niederösterreichische Landesausstellung. Stift Melk, 29. März – 2. November 1980. Wien 1980, s. 516. Za upozornění na tuto skutečnost děkuji profesoru Jiřímu Kroupovi.

deputaci, že má každého čtvrt roku obsah těchto nařízení shrnout do krátkého regestu, dát vytisknout a potom zveřejnit (*offentlich affigiren*) na obvyklých místech. Pokaždé měli také poslat ke dvoru 24 exemplářů.¹⁵⁴⁰

Tímto reskriptem vznikla nová písemnost, která v první řadě sloužila k důkladnějšímu informování obyvatelstva v zemích. Protože ale úřad měl zasílat každé čtvrtletí exempláře ke dvoru, mohla být zároveň i kontrolou, zda panovnická vůle byla vždy řádně v zemi zveřejněna. Extrakty tedy vznikly čtyři do roka, zeměpanský úřad je sestavoval pro každé čtvrtletí kalendářního (ne vojenského) roku. Tento typ tištěných písemností se od předcházející skupiny patentů výrazně odlišuje již svým vzhledem (*viz Obrazová příloha č. 38-39*).

a) Mohly začínat dvojím způsobem. Většinou je v horní části titulní strany grafický symbol korunované orlice s dvěma žezly v obou pařátech a nápisem na stužce *Sum umbra alarum tuarum*, jenž byl obecně používán pro tištěné písemnosti vrchním zeměpanským úřadem. Ale nemusí tomu tak být vždy, někdy tento obraz chybí. Tehdy začíná extrakt odstavci, které jsou jinak pod ním. Jejich vlastní text začíná výrazně tištěným slovem *Extract* na samostatném řádku. Uvozuje větu, která pokračuje na dalším a vysvětluje, že jde o extrakt nařízení a patentů vydaných zeměpanským úřadem za čtvrtletní období, ke kterému se vztahují (např. od 1. dubna do konce června).¹⁵⁴¹

b) Následuje očíslovaný seznam expedovaných cirkulárních nařízení a patentů. Obsah jednotlivých písemností je shrnut do několikařádkových regestů, které tvoří odsazené odstavce textu. Jsou uvozené pořadovým číslem, označením písemnosti a datem vydání. Jsou-li za sebou nařízení se stejným datem nebo jiné stejné údaje jako u předcházející písemnosti, řeší sestavovatelé extraktu takovou situaci slovy „*Ein Patent von nemlichen dato*“ nebo „*Ein anderes von selbigen dat...*“ Expedované písemnosti mohly být tištěné i psané a v případě, že se jednalo o tištěné nařízení, například o tištěný patent, často se to v textu výslovně uvádí.

c) Stylizace textu je výhradně objektivní. Není v něm výslovně uveden žádný příkaz.

d) Datovací formule je uvozena slovem *Geben* a sestává z místa vydání a časových údajů rozepsaných slovně.

e) Za datem je firma. Pod ní jsou tištěné podpisy, přímo pod textem prezidenta, pod ním v kruhu místo pro pečeť *L. S.* a v pravém rohu dole najdeme jméno sekretáře.

Diplomaticky bychom mohli tyto písemnosti chápat, a to zejména kvůli objektivní stylizaci a také pro podobnost datovací formule a podpisů s výše popsány otevířenými dekrety, jako jejich další typ, jenže v nich není výslovně uveden žádný příkaz. Standardně totiž ihned za posledním číslem soupisu následuje datace, s čímž se můžeme setkat již u extraktů od prvního čtvrtletí z roku 1750. Pouze na prvních z nich na počátku jejich existence (do posledního čtvrtletí roku 1749) je za seznamem uvedeno zdůvodnění, proč tato písemnost vůbec vznikla. Odkazuje se tu na zmíněný reskript z 19. dubna 1749 a konstatuje se, že v písemnosti shromážděné cirkulární nařízení a patenty jsou vytištěny proto, aby měly na obyvatelstvo silnější dopad a nikomu z obyvatel země nezůstaly neznámy. Také se tu neobjevuje typický obrat „*Von [...] wegen*“, jako u dekretu. Vydavatele rozpoznáme

¹⁵⁴⁰ MZA, B 1, kn. 212, s. 234–235; praes. 20. 4.

¹⁵⁴¹ „EXTRACT deren von einer hochlöblichen kaiser-königlichen Repraesentation und Cam-mer im Marggrafthum Mähren von ersten [...] bis letzten [...] des [...] Jahrs publicirten Circularverordnungen und Patenten. Als: [...].“

z firmy na konci textu, kde se objevuje jeho titulatura, které odpovídají podpisy osob. I když extrakt sám nic výslovně nepřikazuje, přináší soupis již vydaných nařízení za jedno čtvrtletí formou patentů (a otevřených dekretů) i cirkulářů.¹⁵⁴²

Po sestavení je nechal vrchní zeměpanský úřad vytisknout v dosti značném počtu 800 resp. 900 kusů. Extrakty byly potom zaslány krajským úřadům a rozšiřovány prostřednictvím krajských poslů, kteří zapisovali do poselních rejstříků data jejich doručení na jednotlivé vrchnostenské úřady a magistráty.

Koncepty extraktů (které známe již z 50. let) zpravidla nesou datum posledního dne uplynulého čtvrtletí, k němuž se vztahují. Lze tedy předpokládat, že nejvyšší zeměpanský úřad měl v úmyslu, aby byly tyto písemnosti sestavovány neprodleně ke konci čtvrtletí a následně okamžitě rozšiřovány. Tohoto kýženého cíle ale dosáhl až po jisté době, zatímco v počátečním období nastávala významná zpoždění.¹⁵⁴³

První tištěný extrakt patentů a nařízení je datován až 12. listopadu 1749. Reprezentace a komora jej sestavila a vydala tedy po více než šesti měsících od příkazu panovnice. Protože reskript přišel koncem dubna a již počátkem května se deputace změnila v reprezentaci a komoru, má hlavičku reprezentace, přestože první extrakt oznamoval nařízení rozšiřovaná deputací. Obsahoval patenty a cirkuláře od doby vzniku deputace do konce roku 1748 a pokrýval tedy asi půl roku činnosti nového úřadu. V prvním extraktu napočítáme celkem 13 čísel, přičemž jako první je tu uveden vojenský patent z 13. července 1748.¹⁵⁴⁴ Za otištěnými obsahy patentů a nařízení je v prvním roce jejich existence odkaz na již zmíněné rozhodnutí Marie Terezie z 19. dubna 1749, které tuto písemnost uvedlo v život.¹⁵⁴⁵

Zároveň s prvním extraktem pro konec předešlého roku vydala moravská reprezentace a komora také extrakty pro první a druhé čtvrtletí roku 1749, protože všechny nesou stejné datum vydání (12. listopad). Vidíme tu stále velké zpoždění proti již uběhlým čtvrtletím, jež se ale postupně dařilo dohánět. Extrakt pro třetí kvartál vznikl společně s extraktem pro čtvrtý, neboť jejich data vydání jsou v obou případech 31. prosinec. Tím se ale podařilo reprezentaci dohnat úřední povinnosti. Poměříme-li datum vydání s pozdějším zvykem datovat extrakty posledním dnem kvartálu, vznikl tištěný soupis pro čtvrté čtvrtletí přesně v době, kdy vzniknout měl. Reprezentace si od konce roku 1749 uvykla tyto seznamy pravidelně sestavovat po konci čtvrtletí. Extrakty pro několik následujících kvartálů nejsou sice datovány přesně posledním dnem právě uplynulého čtvrtletí, ale nesou data z následujícího měsíce.¹⁵⁴⁶

Tištěné extrakty pravidelně vkládali na vrchním zeměpanském úřadě (reprezentace a komory, gubernia) do každé knihy patentů a cirkulářů. Když byly sestavovány tyto knihy vydaných nařízení za uplynulý rok svázáním všech vydaných nařízení, jako první písemnosti sem byly zařazeny čtyři kvartální extrakty za uplynulý rok. Jednotlivé písemnosti v nich obsažené byly rukou ve všech čtyřech extraktech průběžně očíslovány (v extraktu

¹⁵⁴² Diplomatické pojmenování písemnosti tohoto typu bude nutné v budoucnosti hledat.

¹⁵⁴³ Doklady lze nalézt v MZA, B 1, sg. P 7c, kart. 1419, 1420.

¹⁵⁴⁴ MZA, B 1, kn. 220, nefol.; extrakt je vevázán hned na počátku knihy.

¹⁵⁴⁵ Odkaz na reskript z 19. dubna 1749 je ještě u všech kvartálních extraktů za rok 1749, od roku 1750 již mizí.

¹⁵⁴⁶ Extrakt pro první kvartál roku 1750 byl sestaven velmi brzo, protože nese datum 3. dubna; ale nadále rychlost sestavování kolísala. Extrakt pro druhý je datován 11. srpna, třetí má datum 19. října, čtvrtý 8. ledna 1751 (MZA, B 1, kn. 222; úvodní strany knihy patentů a cirkulářů pro rok 1750).

za první čtvrtletí se čísla rukou psaná shodovala s tištěnými v extraktu, od druhého se ale již rozcházela) a tato čísla potom odpovídala číslům na jednotlivých patentech nebo cirkulářích, které byly do knihy vevázány.

Navíc byly tyto extrakty v pozdější době svázány také do „knihy extraktů“. Muselo k tomu dojít až později, snad někdy na počátku 19. století, protože jsou tu svázány extrakty v let 1748–1799.¹⁵⁴⁷ I tak ovšem můžeme s jistotou tvrdit, že byly pořizovány právě od této doby a že nejde o obnovení starších zvyklostí. V letech 1771–1773 žádal komerční advokát Jan František Pradatsch o umožnění vydání soupisu zeměpanských nařízení z let 1740–1772, bezpochyby jako možnou pomůcku pro praxi komerčních advokátů.¹⁵⁴⁸ Tato korespondence obsahuje i autorovo vysvětlení, co má navrhované dílo obsahovat a způsob, jak bude sestavováno. Zatímco pro období od nastoupení Marie Terezie v roce 1740 do konce června 1748 měl autor čerpat informace z originálů, další pokračování jeho soupisu bylo sestaveno na základě extraktů. Autor totiž poznamenal, že od 1. července 1748 platí nový pořádek, neboť od té doby až dosud jsou po čtvrt roce tištěna nařízení a patenty.¹⁵⁴⁹ Odtud tedy také jistě víme, že se extrakty před zřízením deputace nepoužívaly.

Zajímavá situace ale byla s jejich rozšiřováním po krajích. Podle poselních doručovacích rejstříků byly po zaslání od nejvyššího zeměpanského úřadu rozšiřovány krajskými úřady na magistráty a do sídel panství (na vrchnostenské úřady). Zpočátku zřejmě nebylo zvykem rozšiřovat extrakty patentů a nařízení po zemi bezprostředně po jejich vydání, protože nepřinášely „novou“ informaci, ale byly jen připomenutím toho, co se již dříve stalo a také většinou v tištěné podobě bylo již dříve dáno na vědomí adresátům. Nebyly také většinou rozšiřovány samostatně pro každé čtvrtletí zvlášť.

Ve starších dobách je doloženo rozšiřování všech čtyř kvartálních extraktů najednou za všechna čtyři čtvrtletí. Přitom byla mnohdy velká prodleva mezi čtvrtletími, k nimž se extrakty vztahovaly, a dobou jejich rozšiřování. Ještě v 60. letech byl časový skluz kolem dvou roků. V záležitosti iniciativy výše zmíněného Pradatsche píše ve svém dobrozdání olomoucký krajský hejtman v roce 1771, že zamýšlený soupis nařízení byl sestaven na základě extraktů jen do konce roku 1768, protože od té doby extrakty nejsou, takže autor tedy opět musel pracovat s originály.¹⁵⁵⁰

Někdy byly extrakty prokazatelně sestaveny vzápětí po skončeném čtvrtletí, vytištěny a v časové návaznosti expedovány. Platí to ale spíše pro mladší období 70. a 80. let 18. století (i když i v dřívějších dobách jsou výjimky). Například extrakt s cirkulárními nařízeními a patenty pro čtvrtý kvartál roku 1781 (obsahoval i regest tzv. tolerančního patentu) měl datum 31. ledna 1782. Tisky byly hotovy 21. února v počtu 800 kusů a byly expedovány 1. března na jednotlivé krajské úřady, jimiž byly rozšiřovány od počátku března do dubna téhož roku.¹⁵⁵¹

Pro příjemce měly extrakty význam jako shrnutí i připomenutí všech nařízení, která byla jednotlivým adresátům (což byly magistráty měst a střediska panství) doručována postupně v průběhu čtvrtletí. Je ale pravděpodobné, že se tak příjemcům dostávala informace

¹⁵⁴⁷ MZA, B 1, kn. 259; v současné době je nedostupná, podle sdělení badatelny MZA není na svém místě.

¹⁵⁴⁸ MZA, B 1, sg. P 7c, kart. 1420, fol. 577–901.

¹⁵⁴⁹ MZA, B 1, sg. P 7c, kart. 1420, fol. 613v.

¹⁵⁵⁰ MZA, B 1, sg. P 7c, kart. 1420, fol. 610–611; dobrozdání olomouckého krajského hejtmana z 18. 2. 1771.

¹⁵⁵¹ MZA, B 1, sg. P 7d, kart. 1421, fol. 668–710.

i o nařízeních, které dostaly pouze krajské úřady. Zeměpanský úřad u některých totiž výslovně uvedl, že je nemají rozšiřovat na nižší instance, ale že jsou určeny jen pro jejich potřebu. Magistráty i správy panství mohly takto dodatečně dostávat informaci i o nařízeních, které nedostaly přímo do rukou.

Příležitostné tisky

Mimo zmíněné písemnosti nechával nejvyšší zeměpanský úřad vydávat tiskem podle potřeby ještě další texty. Jejich názvy jsou různé, např. naučení (*Unterricht*), instrukce (ne kancelářská), zpráva (*Nachricht, avertissement*), nařízení (*Verordnung*) a jiné. Protože na konci textu je pouze datum s místem vydání a žádná firma nebo jiné označení vydavatele, lze úřední příslušnost těchto tisků obtížně určit. Je-li místem vydání Brno, potom lze předpokládat, že jejich vytištění souvisí s úředním postupem našeho úřadu.

Mezi pravomoci nejvyššího zeměpanského úřadu také patřilo sestavování a vydávání *brněnských titulárních kalendářů*. Úřad je vydával jednou ročně (viz *Obrazová příloha č. 40-41*). Vedle kalendářové části a dalších doplňků obsahovaly seznamy úředníků některých dvorských institucí, ale především zeměpanských i zemských úřadů a institucí na Moravě. Jména jejich členů uváděly s úplnou titulaturou, připomínaly jimi vykonávanou úřední činnost, ale také přinášely jejich bydliště v městě Brně. Jsou dochovány po celé sledované období.

Kalendáře na následující rok nechával úřad tisknout u brněnského tiskaře Svobody, a to v druhé polovině předcházejícího roku. Termín nebyl stanoven přesně, někdy byl kalendář tištěn již na konci léta, jindy až počátkem prosince, jak lze doložit srovnáním dat úmrtí úředníků a jejich výskytem v kalendářích. Vždy úřad čekal na pokyny ode dvora, jenž zaslal do Brna seznam úředníků u vybraných dvorských institucí pro následující rok, případně další pokyny, jak mají být kalendáře uspořádány. Mezi ně patří reskript z 18. září 1751, podle něhož se měla zavést při uvádění personálu dvorských i zemských úřadů podle českého vzoru dvě oddělení, a to *publica a judicialia*, mezi něž bylo třeba instituce rozdělit.¹⁵⁵²

PROSTŘEDKY PRO VNITŘNÍ KOMUNIKACI

Písemnosti

Dekrety a dekretace

Také u vnitroúřadového písemného styku je nutné rozlišovat úrovně komunikace. Vrchol úřadu představovalo radní kolegium, z jehož jednání při projednávání záležitostí vycházely příkazy pro ostatní části instituce. Ta byla rozdělena na svébytná oddělení („úřady“), které stály na stejné podřízené úrovni. Příkazy radního kolegia tak směřovaly běžným částem úřadu, jako registratuře, expedici, taxovnímu úřadu (taxátorovi) nebo účtárně, ale stejně tak k závislým komisím nebo na další součásti zeměpanské instituce (komorní pokladnu, konsesy). V tomto směru komunikace byly užívány již probrané dekrety a především jednodušší dekretace. Ty byly hlavním komunikačním prostředkem, jímž rada předávala své pokyny oficiantům nebo volněji navázaným součastem úřadu (účtárna, komorní pokladna, komise).

¹⁵⁵² MZA, B 1, kn. 213, s. 56–57; extrakt reskriptu, praes. 21. 9.

Vnitroúřadové instrukce

Podařilo se zachytit instrukci pro podřízenou část nejvyššího zeměpanského úřadu, a to pro účtárnu.¹⁵⁵³ Doklad je sice zatím ojedinělý, ale lze předpokládat, že nebyl osamocený, protože na instituci bylo blíže či volněji navázáno více částí. Vnitroúřadovou instrukci lze popsat následujícími znaky (viz *Obrazová příloha č. 42-44*):

a) Nemá intitulaci, ale je uvozena odstavcem, v němž se uvádí, komu je určena. Ten je obsahově stejný, jako mají písemnosti tohoto druhu ode dvora. Ale slovo „*Instruktion*“, jímž začíná tento odstavec u panovnických instrukcí, je nadepsán. Od dalšího textu, podobně jako u panovnického vzoru, je odsazen. Tím ale jakákoliv podobnost s dvorskou předlohou končí.

b) Text je stylizován objektivně a celkové vyznění je neosobní (*man*).

c) Končí jednoduchou datovací formulí, složenou z místa vydání a časových údajů. Je bezprostředně navázána na text.

d) Následuje standardní firma s graficky zvýrazněným prvním řádkem.

e) Pod ní je na levé straně podpis prezidenta úřadu, pečeť a při dolním okraji na pravé straně je podepsaný sekretář.

Podání

Jiná situace nastala, pokud uvedené podřízené úřady potřebovaly radnímu kolegiu sdělit výsledek projednávání příkazaného úkolu. Potom používaly všechny jednotné písemnosti se stejnými následně uvedenými znaky (viz *Obrazová příloha č. 45-47*):

a) Začíná prvním oslovením, jímž se pisatel (nebo pisatelé) obrací na úřad jako celek, ve znění např.: „*Hochlöbliche kaiser-königliche Repraesentation und Kammer!*“ Obvykle bývá napsáno na horním okraji první stránky a mnohdy zdobným písmem.

b) Po mezeře následuje druhé oslovení, obracející se hromadně na radní kolegium např. „*Gnädigst und hochbietendeste Herren, Herren!*“

c) Text, jenž následuje po příslušné mezeře, je stylizován podle počtu pisatelů v první osobě jednotného nebo množného čísla.

d) Zpravidla nejsou tyto listy datovány, takže dobu, kdy byly napsány, musíme rekonstruovat z prezentačních údajů na rubu. S datem se setkáme jen zcela výjimečně, v tom případě bývá umístěno pod textem u levého okraje naproti podpisu.

e) Vlastnoruční podpis (podpisy) uvádí předpodpisová kurtoazie. Je rozdělena do dvou částí a začíná pod textem po menší mezeře jako samostatný řádek (nebo dva) po celé šířce textu ve tvaru např. „*Einer hochlöblich kaiser-königlichen Repraesentation und Kammer.*“ Na něj navazuje odstavec při pravém okraji s pokračováním např. „*(treu, dienst) gehorsambste, gehorsambst dienstschuldigster*“ a vlastnoručním podpisem (podpisy).

f) Adresa je napsána na zadní straně listu, a sice vodorovně s textem, ale naopak, tedy v pozici „vzhůru nohama“. Adresní strana totiž vznikala tak, že dvoulist byl přeložen podle delší strany na polovinu, na niž písař napsal adresu, aniž by písemnost nějak otáčel. Rozevřením se potom adresa vůči textu jeví naopak. Sestávala z plného titulu úřadu, začínala slovem *An* a byla umístěna u horní strany přeloženého listu, např. „*An Eine hochlöblichen kaiser-königlichen Repraesentation und Kammer im Marggraffthumb Mähren.*“

¹⁵⁵³ MZA, B 1, sg. R 8, kart. 1516, fol. 67–74, čistopis z 25. června 1749.

Další text již nemůžeme označit za adresu, i když se vyskytuje na adresní straně. Po mezeře pokračoval jmenováním pisatele přípisu a specifikací záležitosti, které se týká. Text byl rozdělen do několika řádků, které vyplňovaly zbytek strany. Začínaly označením typu přípisu, tedy zda se jedná o poslušné podání, prosbu a podobně, pod nímž pisatel uvedl své jméno a titul jemu svěřeného úřadu. Nemuselo tu být uvedeno konkrétní jméno, ale mohl zde být název podřízeného „úřadu“, když byl pisatelem on. Další text byl napsán v odstavci v pravém dolním rohu a obsahoval bližší určení obsahu.

g) Písemnost nebyla uzavírána pečetěním. Pečeť vydavatele mohla být přitištěna (ale zdaleka to není pravidlo) za koncem textu vedle podpisu.

Tento druh písemného materiálu byl určen především pro předávání nejrůznějších hlášení, zpráv a informací na vyšší úroveň v úřadu, tedy k radnímu kolegiu. Mnohdy sloužil jako doprovodná písemnost, kterou pisatel zasílal různé přílohy, v nichž bylo jádro sdělení (soupis, tabulka). Obyčejně až ty byly pečetěny. Nepoužívali je pouze jednotliví subalterní úředníci, ale stejně tak jejich pisatelé mohli být jednotliví radové, když byli pověřeni radním kolegiem vyšetřováním.¹⁵⁵⁴ Stejnou podobu měly běžně také žádosti, jimiž podřízení úředníci žádali zvýšení nebo udělení platu či postup na vyšší úroveň.

Vnitroúřadové nóty („Pro memoria“)

V některých případech podávali oficianti různá dobrozdání, vysvětlení nebo návrhy odlišnou formou. Písemnost byla nadepsána slovy „Nota“ nebo „Pro memoria“, přičemž často bylo před ně ještě předsazeno „*Unterthänigste*“ nebo „*Ohnmaaßgebige*“. Zpravidla tak byla zasílána spíše sdělení oficiálního charakteru (výsledek zkoušky, rozbor a pod.).¹⁵⁵⁵ U některých z nich se také počítalo s tím, že tato dobrozdání mohou být přiložena k další relaci ke dvoru.¹⁵⁵⁶

Svou formou se přibližují k obecně užívaným notám i ve vnějším styku.¹⁵⁵⁷ Text bývá psán zpravidla na pravé polovině psací látky, jeho stylizace je objektivní a bez úvodních formalit míří okamžitě k věci. Končí jednoduchým datem sestávajícím z místa vydání a časových údajů, pod nímž je podpis předkládajícího (viz *Obrazová příloha č. 48-49*).

Nelze zcela vyloučit možnost, že některé z nich byly přílohou výše zmíněného podání. To potom fungovalo jako jejich průvodní písemnost se stručným vysvětlením, k jakému účelu *nóta* nebo *Pro memoria* vznikla. Dosud se nepodařilo narazit na takový případ, ale materiál je mezerovitý a rozhodně se nedochovaly všechny písemnosti, takže nelze vždy sledovat úplnou genezi.

Naskýtá se také otázka, zda existuje jiná písemnost pro komunikaci mezi jednotlivými osobami nebo jejich „úřady“ na podřízené úrovni. Není ale vůbec jisté, zda k tomu běžně docházelo, zda vůbec mezi sebou korespondovali (ve smyslu úředního styku) například

¹⁵⁵⁴ Např. zjišťování spisového materiálu v bytě zesnulého úředníka (MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 303–305; rada Josef Karel Žerotín provádí revizi v bytě zesnulého Otty Karla Haugwitze).

¹⁵⁵⁵ Ojediněle byla zachycena i žádost kancelisty Antonína Františka Cechy nadepsaná „*Unterthänig. gehorsamstes pro memoria*“. Chce, aby byl v budoucím personálním statutu uveden jako adjunkt expedice (MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 565–568).

¹⁵⁵⁶ Např. ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367 nefol.; „*pro memoria*“ účetního Fromma z 27. července 1776.

¹⁵⁵⁷ Viz HOCHEDLINGER, M.: *Aktenkunde*, s. 216–217, vyobrazení 15-3. Srovnej také písemnost pro komunikaci s vrchním vojenským velitelstvím v zemi.

registrátor s expeditorem nebo taxátor (taxovní úřad) s radním protokolistou. Lze se domnívat, že tomu tak nebylo. Všechny příkazy rozdělávalo radní kolegium, jemuž se také vracely zprávy o jejich vykonání. Žádný z úředníků nedisponoval oprávněním jakkoliv „úkoloval“ nebo přikazovat cokoliv jiné osobě na své úrovni. Jestli k tomu docházelo, potom to muselo být zcela výjimečné a v pouhé oznamovací rovině.¹⁵⁵⁸

Úřední knihy

Úřední knihy, které vedl vrchní zeměpanský úřad, patří do kategorie knih pro vnitřní potřebu. Z období 1749–1782 se jich do dnešní doby dochovalo přes 380 kusů. Ale jak vyplývá z dalšího textu, nejsou to všechny, které deputace, reprezentace a komora nebo gubernium během svého fungování vedly. Některé z těchto kancelářských pomůcek byly zřejmě v celých řadách v rámci několika ničivých skartací v polovině 19. století zničeny,¹⁵⁵⁹ takže o jejich reálném vzhledu, obsahu a rozvržení nemůžeme mnoho povědět. Přesto se podařilo u některých druhů potvrdit, že byly skutečně vedeny.

Většina knih byla zpravidla nejprve vedena a prameny označovány jako protokoly. Psalo se na volné slohy, jež byly pomocně číslovány a teprve následně svázané, takže získaly charakter knihy. Mezi vyúčtováním prostředků vydaných za kancelářské potřeby se také dochovaly účty za vázání knih.¹⁵⁶⁰

Radní protokol

Do radních protokolů se zaznamenávaly zápisy z radních sezení. Najdeme v nich meritorní rozhodnutí projednávaných záležitostí, poznáme z nich četnost sezení a také je možné z nich identifikovat na konkrétních zasedáních přítomné rady. Dnes mají formu knihy, ale ta jim byla dána až dodatečným svázáním zápisů, které byly pořizovány radním protokolistou. Tento protokol patří k nejstarší pomocné knize nejvyššího zeměpanského úřadu, i když zakládací instrukce královského tribunálu z 13. prosince 1636 kupodivu neobsahuje příkaz k protokolování radních sezení. Až teprve panovníkova deklarace z 29. července 1638 nařizuje jeho vedení i způsob, jak do něj zaznamenávat.¹⁵⁶¹ Také nepřerušovaná řada knih od roku 1639 dokládá, že psaní radního protokolu bylo zažité a samozřejmé.¹⁵⁶²

Jeho vedení předpokládá také kancelářská instrukce pro deputaci z roku 1748, která výslovně přikazuje vést tři oddělené knihy, první pro projednávání kamerálních záležitostí, druhou pro kontribuční věci a třetí pro vymezená *militaria mixta*.¹⁵⁶³ Opisy těchto protokolů se měly zasílat pravidelně ke dvoru. Na prvním radním sezení se ale přítomní navzdory díky instrukce rozhodli, že povedou jen jednu knihu, společnou pro všechny záležitosti.¹⁵⁶⁴

¹⁵⁵⁸ Doposud se nepodařilo zachytit písemnost tohoto druhu. Kdyby to byl běžný úzus, potom by se stopy někde objevily. S ohledem na skutečnost, že se písemná agenda oficiantů nedochovala, to ale nelze vyloučit.

¹⁵⁵⁹ *Průvodce*, s. 199, 212–13, 256, 258–9.

¹⁵⁶⁰ Např. MZA, B1, sg. R7, kart. 1515, fol. 33, 65, 66, 114.

¹⁵⁶¹ VAŠKŮ, Vladimír: *Nejstarší radní protokol moravského tribunálu*. (K otázce vztahu mezi úředními kn.mí a aktovým materiálem.) SAP 16, 1966, s. 498–537; TÝŽ: *Studie o správních dějinách*, s. 71 n.

¹⁵⁶² Radní protokoly tribunálu se jako jediné z úředních knih této instituce dochovaly. Viz *Průvodce*, s. 258–259.

¹⁵⁶³ Instrukce 1748 (MZA, B 1, kn. 212).

¹⁵⁶⁴ MZA, B 1, kn. 1, s. 9.

Také instrukce z roku 1764 podrobněji popisuje účel vedení radního protokolu. O všem, co se u gubernia projednává v jednom radním sezení, se měl vést řádný protokol radním protokolistou. Pořízený zápis měl kontrolovat jeden z radů, jemuž tuto povinnost přikáže prezident. Z protokolů se měl ihned zhotovit výtah (*extractus protocolli*) podle věcných skupin s připojením přítomných a nepřítomných radů (s uvedením důvodu jejich nepřítomnosti). Výtahy se musely každotýdenně zasílat dvorské kanceláři (*in publicis, contributorialibus, et militaribus*), dvorské komoře (*in cameralibus*), komerční záležitosti a věci manufaktur na komerční radu a ve vymezených justičních záležitostech na *Oberste Justizstelle*. Na rozdíl od dřívějších instrukcí se tu již nezdůrazňovalo opětovné čtení hotového protokolu na dalším sezení.¹⁵⁶⁵

Obsahová náplň radních protokolů našeho úřadu i jejich formální vzhled by tedy měly navazovat na formu, která se vyvinula a zavedla u tribunálu, protože personál deputace a později reprezentace a komory pocházel z jeho prostředí. Prvním radním protokolistou se také stal původně nadpočetný tribunální koncipista Jan Josef Kriegisch, jenž již z obsahu náplně své funkce potenciálního zástupce sekretáře i protokolisty nutně musel být seznámen s vedením protokolů u svého předchozího působiště. Když se za krátký čas, s přeměnou deputace na reprezentaci a komoru, stal Kriegisch sekretářem, na vzhledu protokolů se neprojevila žádná změna, i když na místo radního protokolisty nastoupila osoba zvenčí, totiž bývalý vojenský koncipista Mandelli, přicházející z Vídně. Ani za něj, ani za jeho nástupců, jichž se vystřídalo v této funkci poměrně dost, nedoznal způsob vedení radního protokolu u reprezentace a komory a potom u gubernia žádných podstatných změn.

Přece ale formální vzhled radního protokolu u nejvyššího zeměpanského úřadu je na první pohled trochu jiný než stejná kniha vedená u tribunálu. Navzdory předpokladu, že formát zápisu by měl být jednoduše převzatý nově vzniklou institucí, jsou zde rozdíly. V tribunálních protokolech nejsou sezení číslována a seznam přítomných je v nich psán latinsky. Jsou zde uváděni vedle radů navíc i sekretáři a také radní protokolista. Záznam nového sezení nezačíná na nové stránce, ale uprostřed a navazuje tak bezprostředně na předcházející zápis.¹⁵⁶⁶

Radní protokolista si během radních sezení nejvyššího zeměpanského úřadu zapisoval průběh jednání a probírané záležitosti nejprve „na nečisto“. Po jeho skončení je přepsal na „čisto“ na běžně používané dvojlisty nebo na několik vložených do sebe (*viz Obrazová příloha č. 50-51*). Na první stranu napsal datum zasedání i přítomné osoby. V nejstarších zápisech je uvedl slovem *Praesentes*, od dubna 1756 se postupně prosazovala německá varianta *Anwesend waren*,¹⁵⁶⁷ až se stala běžnější, než původní latinský tvar. Později se objevují také nepřítomní (*Abwesend waren*).

Potom začal psát zápisy projednávaných záležitostí. Protože jeden dvojlist nikdy nestačil, pokračoval na dalších. Radní protokolista nepsal tyto zápisy přes celou šířku stránky (kromě prvního řádku), ale ponechával volné okraje. První řádek je pravidelně psán téměř k levému kraji použitého listu a oproti zbytku textu předsazen, takže na první pohled ozna-

¹⁵⁶⁵ Instrukce 1764, art. III, § 24, art. IV, § 4.

¹⁵⁶⁶ Např. MZA, C 3, knihy 106, 112.

¹⁵⁶⁷ MZA, B 1, kn. 15, nefol., sezení 5. dubna.

čuje začátek záznamu jedné projednávané záležitosti. Následující zápis začíná graficky stejně, čímž je naznačeno jejich oddělení, protože jednotlivé záznamy nejsou odděleny mezerami. Pod takto zapsaným stručným obsahem následuje obvykle značka *R* (pro *resolutum*, *resolvir(e)t*¹⁵⁶⁸), za níž je zapsáno rozhodnutí, jak v konkrétním případě postupovat a co se po úřední stránce má dít dále. Tento systém bývá někdy porušen tím, že u některých zápisů není značka pro rozhodnutí, a to tehdy, když zápisy zaznamenávají záležitost, která nepřišla zvenčí, ale naopak byla iniciována samotným nejvyšším zeměpanským úřadem.

Zápisy projednávaných záležitostí v radním protokolu začínají několika způsoby. Podle jejich počátku se dá poznat, o jakou záležitost se typově jedná i jakou činností se na radních zasedáních radové zabývali. Text začíná:

a) **Písemností** – je to v případech, kdy se projednává písemnost doručená ode dvora. Text záznamu začíná datem a prezentatem projednávané písemnosti („*rescriptum Caes.-Reg. de dato [...] et praes. [...]*“, případně „*decretum aulicum*“), za nímž následuje její stručný obsah. Některými reskripty sděluje ale panovnice své rozhodnutí hromadně ve více záležitostech. Potom jsou v zápise zmíněny všechny body reskriptu ve formě výčtu, který kopíruje písemnost samu.

b) **Jménem referenta zeměpanského úřadu** – v tomto případě některý z radů referuje o záležitosti, k níž bylo nutné získat další podklady. Typickým příkladem může být pravidelné referování o měsíčním stavu kontribuce v jednotlivých krajích.

c) **Jménem osoby nebo instituce** – tak začínají zápisy v záležitostech institucí nebo jednotlivých osob (stran), které úřadu přišly zvenčí.

d) Slovem *fiat* (*decretum, relatio ad aulam*) – takto začínají záležitosti, které vznikly na zasedání.

e) Slovem *iuravit* – použití tohoto začátku označuje přísahy úředníků nejvyššího zeměpanského úřadu, substitutů krajských hejtmanů a dalších osob od různých institucí. Tyto zápisy jsou většinou na začátku nebo na konci sezení (ale občas se vyskytují i v průběhu) a dokládají, kdy který úředník složil předepsanou úřední přísahu. Přirozeně, že za těmito zápisy nenásleduje rozhodnutí.

f) **Číslem** – tento způsob se prosadil teprve později, až od poloviny roku 1781, když začala být v podacím protokolu používána podací čísla.¹⁵⁶⁹ Písemnosti jsou pak uvedeny *ad Num.* (a číslo jednací), které identifikuje písemnost. Odpadlo tak mnohé psaní.

g) Slovem *Schlüßlich* – na konci zápisu je tak někdy označena poslední záležitost. Ta má obvykle poněkud odlišný charakter proti dosavadnímu jednání a většinou se týká různých provozních záležitostí úřadu, ale mohou tu být i přísahy nových úředníků. Také někdy bývá označena jako připomenutí (*Erinnerung*).

Znění zápisu v radním protokolu je odlišné od dorzálního dekretu na rubu písemnosti (dekretace), což znamená, že radní protokolista nevytvářel svůj protokol podle zadních stran projednaných písemností. Na dorzu písemností také není uvedeno jméno referenta, který měl písemnost na starosti, to mohl protokolista zaznamenat jen na zasedáních.

¹⁵⁶⁸ Když není zkratka rozepsána, není zcela jisté, zda se pod ní skrývají jak latinský (*resolutum*) tak i německý výraz. Ale někdy je rozepsána jako „*resolviret*“ (např.: MZA, B 1, kn. 14, fol. 1247v). Takových příkladů lze nalézt více.

¹⁵⁶⁹ MZA, B 1, kn. 78. Protokoly této knihy nezačínají sezeními po polovině roku (1. červenci), jak bylo dosud běžné, ale již od 15. června, kdy byl zaveden nový způsob evidence došlých písemností.

Obě instrukce z let 1745 a 1764 stanovují, aby radní protokolista pořízené zápisy po kontrole přepsal *ex maculari* na čisto. Tak se obyčejně stávalo, i když u některých radních protokolů, zvláště z počátku 50. let, lze o tom i pochybovat. Jsou totiž nad obyčej zběžně psány a občas se uprostřed zápisu ze sezení dočasně změní ruka, třeba jen na zaznamenání rozhodnutí u několika záležitostí. Působí tak dojmem aktuálního zápisu během sezení. Zběžnost záznamu lze považovat za odpovídající rychlosti, v níž vznikaly, střídání rukou prozrazuje chvíli, kdy se radní protokolista nechal na nějaký čas vystřídat další osobou.¹⁵⁷⁰

Většinou se ale setkáváme s takovými radními protokoly, u nichž není pochyby o tom, že byly z poznámek přepsány na čisto, protože jejich zápisy jsou o něco pečlivější a prakticky postrádají korekce a vpisky. Lze si také těžko představit, že by některé záznamy protokolista formuloval přímo na místě v průběhu sezení. Máme tu na mysli dlouhé, až několikastránkové zápisy s dobrozdáním radů v případě, když byli pověřeni šetřením v konkrétní záležitosti. Pochyby o přepisování protokolů patří spíše k záznamům z 50. let 18. století, zápisy od první poloviny 60. let mají spíše charakter přepisovaných poznámek.

Na ponechaném volném místě na levém okraji bylo později a jinou rukou nejprve poznamenáno, do které spravované oblasti záležitost patří. To bylo uvedeno charakteristickými zkratkami (*Mil.*, *Cam.*, *Contrib.*, *Commer.*, *Publ.*). Ty byly předepsány dvorem nejprve v instrukci pro deputaci a později po její přeměně na reprezentaci rozšířeny o další. Zkratka bývá zpravidla podtržena. Pod ní následuje velice stručná charakteristika (návěští) záležitosti (např. „*Juden in Kanitz*“) a jméno referenta, který záležitost přednesl. Je-li zápis delší, není jméno referujícího bezprostředně pod návěští, ale po mezeře, někdy i na další straně, pořád ale na okraji téže záležitosti. Je-li referent několika záležitostí následujících pod sebou týž, poukazuje se na to slovem *Idem*. Uvádět jména referentů nebylo od počátku automatické, prosadilo se během několika prvních týdnů úřadování. V prvních knihách je stručný obsah psán jiným inkoustem a odlišnou rukou, což svědčí o pozdějším vzniku zápisu na okraji, zřejmě v souvislosti s vyhotovováním rejstříku.

V některých pozdějších radních protokolech vůbec obsah záležitosti uveden není (polovina 50. let), ale později byl připisován tužkou. Také můžeme zaznamenat, že v pozdější době, v 60. a především v 70. letech, bývá tento obsah na okraji zapsán pouze u projednávaných písemností ode dvora na počátku sezení, zatímco u ostatních (od olomouckého biskupa, tribunálu, zemských desk, komorní pokladny, krajských úřadů, měst, komisí a jiných) jakýkoliv obsah chybí nebo je uváděn jen zcela výjimečně.

Protokol z dalšího sezení zpočátku (až do srpna 1750) bezprostředně navazoval na zápis předchozího zasedání. Protokolista se zápisem pokračoval na volném místě dvojlistu, tak jak tomu bylo u tribunálních protokolů, aby využil všechno prázdné místo. Začátky zápisů ze sezení tak nejsou v prvních knihách psány jen na vrcholu stránky, ale i uprostřed nebo dole na stránce. Od sezení 13. srpna 1750¹⁵⁷¹ se objevuje nový způsob při jejich pořizování. Od této doby začíná zápis z každého dalšího na novém dvojlistu.¹⁵⁷² Všechny použité dvojlisty jsou od této doby číslovány, ale vždy jen dvojlisty, nikoliv jejich folia nebo strany.

¹⁵⁷⁰ Vyřešení tohoto problému by vyžadovalo samostatné paleografické bádání.

¹⁵⁷¹ MZA, B 1, kn. 4, s. 2197.

¹⁵⁷² Je možné, že nový způsob psaní započal o jedno sezení dříve, už 11. srpna. Tehdy volný list pravděpodobně vyřízl (B 1, kn. 4, mezi s. 2196 a 2197).

Tato čísla se později ztrácejí, mají totiž význam jen do svázání. Zápisy ale nemusely vždy končit na čtvrté straně posledního použitého dvojlistu, takže v radních protokolech najdeme i volné listy (někdy byly vyřezány, ale většinou jsou v nich ponechány).

Na první straně vlevo u prvního použitého dvojlistu rovněž od této doby pravidelně najdeme pořadové číslo, u něhož však není výslovně poznamenáno, co označuje.¹⁵⁷³ Z praktického hlediska může znamenat číslo konvolutu dvojlistů, v pořadí jak jdou po sobě a tím také označovat pořadové číslo sezení v roce. Z těchto čísel lze jednoduše stanovit, kolik zasedání v běžném roce se uskutečnilo. Někdy to ale není zcela snadné, protože pořadové číslo se v některých případech skrylo ve vazbě.

Napsané protokoly se později vyvázaly do knih. Že se psalo původně na volné dvoulisty, které byly později svázány, plyne z toho, že zápisy na okrajích listů jsou někdy těžko čitelné právě proto, že se dostaly do vazby, což by při psaní do knihy bylo nemožné. Vázalo se již od počátku po půl roce,¹⁵⁷⁴ takže jeden kalendářní rok pokrývají většinou dva radní protokoly. Důvod rozdělení do dvou knih lze pochopitelně hledat v množství projednaných a zapsaných záležitostí, jejichž počet se neustále zvyšoval. To se zřetelně odráží v jejich tloušťce. Ale i přes rozdělení vznikaly knihy úctyhodné velikosti, s nimiž je obtížná manipulace. Některé dosahují tloušťky i přes 30 centimetrů a chceme-li jimi listovat, musíme tak činit nejlépe ve stoje. Ale jsou i výjimky. Radní protokoly pro rok 1756 jsou kupodivu překvapivě útlé a jejich tloušťka signalizuje omezení počtu zapisovaných záležitostí.¹⁵⁷⁵

Hned potom ale následuje změna, kdy se zápisy z jednoho roku svázaly do čtyř knih po čtvrtletí. Poprvé se tak stalo v prvním úplném roce sedmileté války (1757) i v roce následujícím, který znamenal příchod bojů na Moravu (1758).¹⁵⁷⁶ Ale radní protokoly pro rok 1758, ač ve čtyřech svazcích, zůstávají omezeny pouze na kontribuční a kamerální agendu (jsou nazvány jen *in contributionali et camerali*), protože pro vojenské záležitosti se od té doby vedl samostatný protokol (viz dále). Tato doba skutečně znamenala prudký vzestup projednávaných záležitostí, jak víme z registraturních knih. Navzdory tomu další válečné roky 1759–1762 opět nalezneme pouze ve dvou svazcích. Návrat ke čtyřem svazkům můžeme zaznamenat v prvních letech existence gubernia (1763–1766).¹⁵⁷⁷ Čtyři knihy ale nemusejí automaticky znamenat absolutní nárůst probíraných věcí – svazky jsou jen méně tlusté a v úhrnu jen o něco silnější než kdyby byly protokoly svázány do dvou. Ve zbytku tereziánské doby jsou radní protokoly opět rozděleny pouze do dvou knih a až teprve rok 1782 je opět rozdělen na čtyři. Vznik moravsko-slezského gubernia v letech 1782/1783 a prudké zvýšení počtu projednávaných záležitostí znamená vázání radních protokolů do knih po měsících. Od roku 1783 je jich 12 pro každý rok.¹⁵⁷⁸

Když vázali radní protokoly z roku 1750 do dvou knih (každou pro jedno pololetí), museli část prvního červencového sezení, kdy začínala druhá polovina roku (v tomto případě hlavičku a seznam přítomných), dopsat (přepsat) na volné místo před první dvojlist nového protokolu. Zápis z prvního červencového sezení začínal totiž tehdy ještě na spodní polovině

¹⁵⁷³ První zjištěné číslo je 92 na zápisu ze zasedání 13. srpna 1750 (B 1, kn. 4, s. 2197).

¹⁵⁷⁴ Kromě knihy č. 1, kde k prvnímu pololetí roku 1749 jsou připojeny zápisy z roku 1748.

¹⁵⁷⁵ MZA, B 1, knihy 15, 16.

¹⁵⁷⁶ MZA, B 1, knihy 17–20 pro rok 1757; knihy 21–24 pro rok 1758.

¹⁵⁷⁷ MZA, B 1, knihy 33–48.

¹⁵⁷⁸ MZA, B 1, knihy 79 a dále.

stránky za posledním červnovým zasedáním a spolu s ním byl vevázán do protokolu z první poloviny roku. Na původním místě byl počátek červencového sezení zamřežován.¹⁵⁷⁹

První radní protokol má na prvním listě opět název „*Protocollum der in Contributionali, Camerali et Militari mixto allernädigst aufgestellten Deputation im Markgrafthum Mähren*“, což dokládá, že to byla nově založená úřední kniha bez návaznosti na nějakou předchozí. Zahrnuje zápisy od 9. srpna, kdy bylo vůbec první sezení královské deputace, až do konce června roku 1749.¹⁵⁸⁰ Druhý svazek obsahuje zápisy z druhé poloviny tohoto roku. Od této doby byl zaveden zvyk vázat zápisy vždy po půl roce, takže pro každý rok jsou k dispozici dvě knihy. Číslování stran je ale v celém roce průběžné, druhá kniha z téhož roku začíná vždy vysokým číslem strany. Svazky byly většinou paginovány, jen v některých případech foliovány.¹⁵⁸¹ Od číslování se ale později z neznámých důvodů upustilo, protože od prvního sezení v listopadu 1755 nejsou v radním protokolu až do konce roku označovány strany a listy.¹⁵⁸² To platí také pro knihy v následujících letech, pouze lze u nich zaznamenat čísla jednotlivých sloh v rámci sezení, pokud se neztratila ve vazbě. Jedinou orientaci v nich tedy představují čísla sezení.¹⁵⁸³

Od července 1756 jsou u zápisu ze sezení zaznamenávána tzv. *extrasessionalia*, což jsou na zasedání schválené expedice, uvedené pod svými daty, kdy byly expedovány. Někdy tato část pokračuje za posledním „řádným“ zápisem, ale jindy, a to častěji, začíná na novém listě nebo dokonce na nové sloze, když je před jejím počátkem (jako by vynecháno) několik volných listů.¹⁵⁸⁴ Z toho je evidentní, že pro *extrasessionalia* použili novou slohu. Zároveň tento zvyk ale dovoluje otázku, zda tuto část nepsali i dopředu. *Resolutum* je i tu, ale bylo učiněno již dříve, mimo sezení. Tento oddíl ale není u každého z nich.

Nově zaznamenávané skutečnosti i modifikovaný formát zápisu se objevují od sezení 27. dubna 1759.¹⁵⁸⁵ Od této doby se sezení číslovají. V pravém horním rohu je totiž nadepsáno *Sessio* a pořadové číslo jednotlivých zasedání. Pod tím, ovšem pouze na pravé polovině stránky, nadpis „*Protocollum Repraesentationis et camerae in Marchionatu Moraviae die*“, na což navazuje datum sezení. Při levém okraji nahoře jsou uvedeni přítomní radové a kromě nich se uvádějí i nepřítomní, navíc i s důvodem jejich nepřítomnosti. To si umožňuje udělat představu o celkovém kolegiu radů a proti dřívější době bezpečně vysvětlit, proč některý z radů na delší dobu mizí ze zápisů. Například rada Hau se již od září 1756 neúčastnil sezení, ale přesto je stále považován za člena reprezentace a jeho nepřítomnost omlouvána angažovaností u vojenské komise.

Také se nově zavedlo pravidlo, že zapisující píše projednávané záležitosti pouze po pravé straně papíru, zatímco levá se ponechává volná. Tato strana je využita na korektury, které však nejsou časté. Především sem byl později zapsán stručný obsah záležitosti i s rozhodnutím o ní. První část je uvozena slovem *resovendum* (jen u některých

¹⁵⁷⁹ MZA, B 1, kn. 3, poslední; kn. 4, první strana.

¹⁵⁸⁰ MZA, B 1, kn. 1; titul na hřbetě: *Deputation und respective Repraesentations Raths Protocollen von 9. Augusti 1748 bis letzten Tag Junii 1749 a Folio 1 usque ad Folium 1891*. Ve skutečnosti jsou číslovány strany, i když se mluví o foliích. Nápis na hřbetě ale je spíše výjimečný, není jím opatřena každá kn.

¹⁵⁸¹ Například kn. pro druhou polovinu roku 1755 (MZA, B 1, kn. 14).

¹⁵⁸² MZA, B 1, kn. 14, poslední folio má číslo 1428.

¹⁵⁸³ Od knihy 15 výše.

¹⁵⁸⁴ MZA, B 1, kn. 16, nefol., sezení č. 100.

¹⁵⁸⁵ MZA, B 1, kn. 25, nefol., sezení č. 33.

zápisů) druhá vždy slovem *conclusum*. Toto stručné vyjádření obsahu se však objevuje jen u některých zápisů, zatímco u jiných chybí. Z jakého důvodu byl v některých případech pořízen stručný obsah jednání a vlastně tak dublována informace z pravé poloviny, nedokážeme zatím vysvětlit. Velmi zřídka se potom u zápisů tohoto způsobu objevují několidkaslovné obsahy, které bývaly na levém okraji zápisu u prvních protokolů (zvláště u těch, k nimž se potom vyhotovil rejstřík). Jejich absenci lze zdůvodnit tím, že by se sem jednoduše nevešly, protože prostor je již zaplněn. Objevují se jen sporadicky a většinou byly psané tužkou.

Zápisy byly kontrolovány, jak lze usuzovat z toho, že mnohé jsou korigovány a na některých z nich je dochován podpis kontrolujícího rady. Ale ten je většinou výjimkou a na většině protokolů chybí. Teprve od května 1755 se objevuje pravidelněji. Od sezení 24. května najdeme na konci zápisů podpis rady Althana,¹⁵⁸⁶ ale protokoly některých sezení podepsal rada Josef Widmann.¹⁵⁸⁷ Jenomže šlo zřejmě o výjimku, protože od podepisování se záhy upustilo. Již protokol ze sezení 11. srpna, tedy zhruba po pouhých dvou měsících, ale není podepsán a nadále ani žádný další.¹⁵⁸⁸

S kontrolou protokolů (vidováním) se zase setkáváme po přeměně reprezentace na gubernium. Tehdy úřad připravoval návrh části instrukce pro kancelářský personál, jenž byl potom panovníci schválen a jako příloha připojen k obecné instrukci pro gubernium z 15. prosince 1764. V ní bylo ukotveno i schvalování radních protokolů. Od počátku července 1763 (protokol ze sezení 8. 7.) nalézáme podepsaného radu Hillmayera,¹⁵⁸⁹ k němuž se přidává i sekretář Schostal. Podpis rady pak během podzimu toho roku mizí a dále zůstává jen podpis sekretáře, avšak ne všechny protokoly jsou podepsány. Ale i toto vidování radních protokolů bylo jen epizodické, protože od konce roku 1763 opět nebyly podepisovány.¹⁵⁹⁰ Další pokus lze zachytit v roce 1767. Tehdy některé zápisy viduje nový rada Pall-estrazzi, ale jen zpočátku v lednu a potom zase až od počátku června jen do konce měsíce.¹⁵⁹¹

Definitivně se ověřování radních protokolů ujalo ve chvíli, kdy na místo rady postoupil dosavadní sekretář Jan Josef Kriegisch. Právě jeho podpis nalézáme pravidelně na jejich konci od zápisu ze sezení 22. prosince 1767¹⁵⁹² téměř po celý následující rok. Kriegisch se totiž v té době těšil neobyčejně pevnému zdraví a byl přítomen na všech sezeních až do počátku prosince. Když onemocněl a nebyl na sezení přítomen, obvykle jej ve vidování zastupoval rada Friedenthal a také jednou výjimečně Schröfl.¹⁵⁹³

¹⁵⁸⁶ MZA, B 1, kn. 13, fol. 683. V rozdělení agend dochovaných z toho roku, to ale u jeho jména není výslovně poznamenáno (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 5v).

¹⁵⁸⁷ Například protokoly ze sezení 31. května (MZA, B 1, kn. 13, fol. 719v), 8. a 11. srpna 1755 (MZA, B 1, kn. 14, fol. 1042, 1062); jedná se o Josefa Widmanna, nikoliv o jeho staršího bratra Jana Václava, známého z počátků deputace, jenž byl tou dobou jako vyslanec na bavorském dvoře.

¹⁵⁸⁸ MZA, B 1, kn. 14, podpis by měl být na konci protokolu ze sezení (fol. 1124).

¹⁵⁸⁹ V rozpisu agend z roku 1763 to má poznamenáno mezi svými povinnostmi (MZA, B 1, sg. G 95/51, kart. 572, fol. 16).

¹⁵⁹⁰ MZA, B 1, kn. 34, nefol. a další.

¹⁵⁹¹ MZA, B 1, kn. 49, nefol.

¹⁵⁹² MZA, B 1, kn. 50, nefol. a další.

¹⁵⁹³ MZA, B 1, kn. 52, nefol.

Od poloviny července 1768 se na konci radních protokolů objevil také podpis radního protokolisty, jenž se postupně stal jejich standardní součástí.¹⁵⁹⁴ Podle obou instrukcí patřilo právě k jeho povinnostem, aby na čisto přepisoval předběžné záznamy z makulatury. Zápisy podepsané radním protokolistou jsou psány toutéž rukou, z čehož lze usoudit, že to je právě jeho autograf. Toto písmo také dominuje v radních protokolech a stále se vrací. Občas jsou ale zápisy psány jinou rukou. To tehdy, když protokolista z nějakého důvodu, především nemoci, nemohl být přítomen na sezeních a musel jej zastoupit někdo jiný. Zápisy psané jinou rukou jsou zpravidla podepsány některým z koncipistů (stejný podpis se opět váže ke stejnému autografu), i když i tady se vyskytují nepodepsané. Znamená to ovšem, že ten ze zastupujících úředníků, který pořizoval zápis u sezení, potom také napsal čistopis radního protokolu.

Obě instrukce nařizují, aby protokol byl hotov do příštího radního sezení, kde má být přečten. K tomu zcela jistě nedocházelo, protože v zápisech z radních sezení není nikde žádná zmínka, že by se něco takového dělo (srovnejme s dnešní kontrolou zápisu z minula). Také by to celé jednání radního kolegia zcela jistě zbytečně protahovalo. Čtení protokolů z minula nebylo ani prakticky možné, protože mnohdy čistopisy radních sezení nebyly ještě hotové, zvláště tehdy, když se sezení konala po sobě hned následující den.

Radové přehlížející zápis také mnohdy uvádějí data, kdy jim byly protokoly předloženy ke kontrole. Z nich plyne, že v mnoha případech se jednalo o prodlevu i několika měsíců. Uvolnění disciplíny v tomto ohledu a z toho plynoucí povážlivá situace nastala nějakou dobu po onemocnění radního protokolisty Mičky, jenž někdy v polovině roku 1773 onemocněl šedým zákalem a nemohl svou práci díky zraku vykonávat. Od konce srpna se tu více či méně zpožďovalo přepisování zápisů. Nelze se tomu ani příliš divit, neboť zaskakujícími byli koncipisté, kteří měli dost jiné práce. Zvláště častým zástupcem radního protokolisty byl nadpočetný koncipista Hausknecht, k jehož povinnostem patřilo vést podací protokol a navíc byl i adjunktem translátora. Zřejmě odtud pramenilo mnohé zpoždění, neboť právě on byl častým hříšníkem, i když ne jediným.¹⁵⁹⁵

Protokoly kontroloval k tomu přidělený rada. Podle známých rozdělení kompetencí mezi členy radního kolegia příslušela tato povinnost Kriegischovi. Když byl nepřítomen, potom ho pravidelně zastupoval rada Beer. Když byl nepřítomen i on, jména kontrolujících se střídala. Ti pravidelně pocházeli ze spodní části služebního pořadí.

Od sezení 22. září 1780 byli v úvodu protokolu pod přítomnými rady uváděni také sekretáři. Když některý z nich chyběl, potom bylo poznamenáno, kdo jej nahrazoval. Většinou šlo o koncipisty, i když se mezi nimi mohl výjimečně objevit i některý z kancelistů.¹⁵⁹⁶ Znamená to, že přítomnost všech tehdy šesti ustavených sekretářů byla na sezení potřebná a vyžadována, neboť vždy byl jejich počet doplněn náhradníky.

Postupem doby se obsah radních protokolů trochu proměňuje. Zpočátku protokolista zaznamenával pravděpodobně vše, co se na sezeních dělo. Jestliže je v prvních svazcích za-

¹⁵⁹⁴ Od 15. července 1768, radním protokolistou byl tehdy Mička (MZA, B 1, kn. 25, nefol.; sezení 54 a další).

¹⁵⁹⁵ Např. u zápisu ze sezení z 15. listopadu 1773 připsal kontrolující rada Kriegisch: „*accepit ad videndum 18. 1. 1774 et eodem vidi*“, u zápisu ze sezení z 13. prosince toho roku dokonce „*accepit ad videndum et vidi 27. 3. 1774*“. Koncipista Jahn přepisoval zápis ze sezení z 20. prosince tak pozdě, že jej Kriegisch kontroloval až 6. dubna 1774 (MZA, B 1, kn. 62, nefol.).

¹⁵⁹⁶ MZA, B 1, kn. 76; sezení č. 73.

psáno, kdo a kdy skládal úřední přísahu (a to i pokud se to týkalo úředníků podřízených institucí, kteří měli povinnost skládat ji před nejvyšším zeměpanským úřadem), v pozdější době zápisy o tom mizejí, přestože z jiných pramenů víme, že takový slib byl složen a úředník byl vzat do přísahy.¹⁵⁹⁷ V pozdější době je také jen někdy v protokolu zaznamenáno, že zemřel některý z radů nebo jiný z úředníků, přestože dříve se i to zapisovalo. V tom případě chybí i příkaz k následnému vyhotovení relace ke dvoru, přestože tam byla zaslána. Úřad měl povinnost mu takovou událost oznámit a upozornit, že plat zemřelého je volný. Mizejí tak bohužel některé informace o vnitřním chodu úřadu, stejně jako další, v podstatě stereotypní, které v počátcích do protokolů byly zaznamenávány, například zasílání opisů protokolů ke dvoru.

Kromě normálních zasedání byly v době deputace zpočátku zapisovány do knihy i protokoly ze sezení k vojenským záležitostem s vojenskými osobami. V hlavičce takového zápisu je vždy uvedeno, kde a kdy se zasedání koná. Někdy také, když se projednávala jen jedna věc, čeho se zasedání týká. Potom jsou sepsáni přítomní, a to tak, že zápis na stránce je rozdělen na poloviny a odděleně jsou zapsáni přítomní „*ex parte caesareo regiae deputationis (repraesentationis)*“ a na druhé polovině stránky přítomní „*ex parte militaris*“. Potom následuje popis jednání, v podstatě jeho závěry. Zápisy z těchto komisí najdeme ale jenom v první knize radních protokolů, později už sem zapisovány nebyly, přestože se tato zasedání dále konala.¹⁵⁹⁸

Záležitosti týkající se zdravotnictví byly od října roku 1773 zaznamenávány zvlášť v samostatném bloku na konci zápisů. To znamená, že se o nich jednalo až na konci sezení.¹⁵⁹⁹ Vždy, když byly projednávány, referoval o nich téměř bez výjimky protomedik Michael Valenzi, jenž se účastnil pouze těchto sezení.

Opisy radních protokolů se posílaly ke dvoru, zřejmě proto, aby nadřízená místa mohla kontrolovat, čím se nejvyšší zeměpanský úřad zabývá a zda panovnice nevynakládá nemalé prostředky na administrativu zbytečně. Podle reskriptu Marie Terezie z 8. října 1748 se neměly posílat ke dvoru měsíčně, ale každých 8 dní,¹⁶⁰⁰ později se mluví o týdenní frekvenci.

Poslední zápisy tohoto stylu jsou ze sezení 15. června 1781. Protokoly z tohoto půlroku svázané do knihy také končí právě tímto sezením, i když dosud bylo ve zvyku (jestliže zamýšleli pro rok s dvěma díly) vevázat do svazku zápisy ze všech sezení na první půlrok až do konce června a novou knihu začít od počátku července.

Tehdy nastala významná změna nejen v charakteru zápisů, ale zejména ve způsobu rozhodování. Radní protokol byl od 16. června provázán s podacím a projednávané záležitosti byly uvedeny nejen jménem referenta, ale také číslem podacího protokolu. Formálně jsou nyní zápisy rozděleny po stránce tak, že jméno referenta, podací číslo a stručný obsah písemnosti jsou zapsány na levé polovině, zatímco pravá polovina je vyhrazena pro rozhodnutí (*conclusum*).¹⁶⁰¹ Zápisy se postupně stávají výrazně stručnějšími (pod jménem referen-

¹⁵⁹⁷ Z písemností, kterými byly o složení přísahy informovány jiné instituce, například brněnský magistrát.

¹⁵⁹⁸ Protokol z takového zasedání z 13. prosince 1749 je dochován v rodinném archivu Blümegeňů. (V RA Kálnokyů, MZA, G 76, i. č. 919. Tady je omylem označen za protokol hraniční komise mezi Moravou a Knížectvím těšínským. Ve skutečnosti se jedná o jednání reprezentace a komory s velícím generálem na Moravě o rozmístění rejtářů na hranici s Těšínskem kvůli zamezení pašování solí.)

¹⁵⁹⁹ MZA, B 1, kn. 62; sezení č. 86, 89, 91 a další.

¹⁶⁰⁰ MZA, B 1, kn. 212, s. 125–126; prezentován v Brně 13. 10.

¹⁶⁰¹ Mimo vůbec první slohu knihy, kde je vše ještě psáno v pravé polovině.

ta se začínají objevovat někdy jen podací čísla) a jejich podstatnou část tvoří rozhodnutí.¹⁶⁰² Tento způsob vedl ke zjednodušení zápisu a tím k úspoře času radního protokolisty, ale zároveň i ke zpřesnění identifikace projednávané písemnosti.

Důležitější je ale další aspekt, totiž že tu už nejsou zaznamenávána jednotlivá sezení, ale časové úseky, během nichž gubernium projednalo tady uvedená podání. Tato období jsou sedmidenní, a to vždy od soboty do pátku. To je způsobeno zcela jistě návazností na dřívější události. Protože poslední předchozí sezení (podle starého způsobu záznamu projednaného) se konalo v pátek 15. června, začíná první období sobotou (s datem 16. 6.).¹⁶⁰³

Písemnosti byly od této doby projednávány průběžně a vyřizovány jednotlivými referenty. Tento způsob úřadování nastolil příkaz Josefa II. Vedl ke zrychlení při vyřizování záležitostí především u těch, pro něž by čekání na řádné sezení mohlo být přítěží. Nakonec u mnoha záležitostí rutinního charakteru ani nebylo nutné jejich plenární přetřásání. Přesto však se musela nějaká společná sezení scházet, protože jsou zapisovány písemnosti, u nichž je poznamenáno, že byly projednány v plénu. Těchto případů není ovšem mnoho a jejich množství koresponduje s dříve zmíněným postřehem, že velká část projednávaných věcí měla právě rutinní charakter a sezení zbytečně zatěžovala, když o jejich vyřízení nebylo pochyb.

S členěním na období také souvisí další změna, že totiž v protokolu nejsou psáni přítomní ani nepřítomní. Zápisy začínají slovy „*Protocollum gubernii in marchionatu Moraviae a [...] usque ad*“ s uvedením časového rozpětí. Ověřováno je celé období (počet sloh je kolem třiceti), ale zápisy viduje nikoli Beer (po smrti Kriegische) jako dosud, ale nově Mitrovský. Zápisy nyní ověřuje ředitel kanceláře. Na samém počátku nalezneme v protokolech dokonce pod jeho jménem podpis Kryštofa Blümegena s poznámkou *expediatur*. To ale trvá pouze první dvě období v červnu, dále viduje již jen Mitrovský sám.

Protokoly nadále podepisuje Lenkart jako titulární sekretář a výkonný protokolista. Když ale zastupuje některého sekretáře nebo je nepřítomen, protokoly píše místo něj jeho adjunkt Lobgesang z Lerchenheimu. Ten je potom podepisuje jako jeho zástupce. Na rubu posledního listu někdy bývá zcela dole při kraji drobně napsané malé datum, které se zpravidla shoduje s počátkem dalšího období, doplněné slovem *expedirt*, i když dosti často chybí. Takový charakter radních protokolů přechází do období moravsko-slezského gubernia.

K radnímu protokolu byl nejprve vyhotovován také **index** pro orientaci v záležitostech, když zřejmě bylo nutné se k jednáním vracet nebo se předpokládala potřeba vyhledávat jednání o určité věci. Ale rejstřík byl vyhotovován zřejmě jen zpočátku, protože se dochovaly jen čtyři knihy k prvním čtyřem letům (1748–1752).¹⁶⁰⁴ Zhotovení takového indexu byla totiž velmi pracná záležitost právě s ohledem na množství projednávaných záležitostí. Potřeba do něj nahlížet se zřejmě neukázala natolik častá, aby bylo nutné zhotovovat samostatnou orientační pomůcku. Na skutečnost, že se později rejstříky nevyhotovovaly, ukazuje

¹⁶⁰² MZA, B 1, kn. 78 a další.

¹⁶⁰³ Ale než se zavedl důsledný sedmidenní pořádek, trvalo to asi měsíc. První období jsou totiž osmidenní, přičemž jeden den se mezi následujícími překrývá. První období je od 16. 6. do 23. 6., další od 23. 6. do 30. 6. (23. 6. se překrývá), další 30. 6.–7. 7. (30. 6. společné), 7. 7.–13. 7. (7. 7. společné), ale další období začíná až sobotou 14. 7. a trvá do pátku 20. 7. Od této doby je vše v pořádku (MZA, B 1, kn. 78, ne-
fol.).

¹⁶⁰⁴ MZA Brno, B 1, knihy 131–134.

také absence stručného shrnutí u většiny projednávaných záležitostí na levém okraji protokolů (viz výše). Kdyby se nějaká taková orientační pomůcka sestavovala, potom by jistě na okraji protokolu byl stručný obsah, a to jako vhodný a výrazný ukazatel hledaného.

Index se mohl ukázat s ohledem na množství vynaložené práce také jako zbytečný, protože požadovanou písemnost s meritorním rozhodnutím (dorzálním dekretem) lze nalézt i jinak. Cesta je jen o trochu pracnější a vede přes registraturní knihu (viz dále). Ta byla opatřena rejstříkem, který má ovšem větší opodstatnění. Mimo to, že vede k nalezení záznamu o konkrétní písemnosti v registraturní knize, slouží také k orientaci po materiálu uloženém v registratuře, kde se dá jednotlivina poté podle vyhledané signatury nalézt.

Kdyby nastala potřeba skutečně nalézt k některé záležitosti zápis v radním protokolu, šlo by postupovat podle následujících kroků. Nejprve by se musela vyhledat hledaná věc podle rejstříku v registraturní knize. Protože součástí záznamů v ní je i datum radního zasedání, na němž se hledaná písemnost projednávala, stačilo by tedy najít v radním protokolu příslušné sezení a potom jednoduše prolistovat jistý počet stran. Tento postup není sice přímý a je o trochu zdouhavější, ale také možný. Jestliže požadavků na vyhledání konkrétního záznamu v radním protokolu nebylo mnoho, je zcela ospravedlnitelný.

Radní protokol společný pro věci kontribuční, kamerální a vojenské byl veden až do prvních let sedmileté války.¹⁶⁰⁵ V důsledku vstupu vojenských událostí na moravské území na jaře 1758 se velmi rozšířilo projednávání vojenských záležitostí, které se nakonec vydělilo do samostatného protokolu. Od této doby vedl nejvyšší vrchní zeměpanský úřad tedy paralelně dva protokoly. První se pořizoval pro záznamy o projednávání věcí politických, kontribučních a komorních.¹⁶⁰⁶ Představuje páteční řadu radních protokolů, protože v něm je těžiště všech hlavních záležitostí.

Druhý protokol *in militaribus* vedla odděleně vojenská komise pro projednávání věcí vojenských až do roku 1772.¹⁶⁰⁷ První její protokoly jsou dochovány z června 1758, z doby pobytu nepřátelských vojsk na území Moravy. V radní knize z roku 1758 pokračují za protokoly z řádných radních sezení, které naopak z této doby nejsou dochovány.¹⁶⁰⁸ Protože číslování sloh, do nichž byly psány zápisy ze sezení vojenské komise, navazuje na číslování zápisů z řádných radních sezení, lze se domnívat, že sezení vojenské komise v této vypjaté době (spjaté s obležením Olomouce) nahrazují radní sezení. Tato kniha byla pro oba protokoly společná.

Protože orientace v dnešním číslování úředních knih reprezentace a komory je pro rok 1758 poněkud ztížena tím, že protokoly rady a vojenské komise jsou vevázány nesystémově do jedné knihy (č. 22). Následující tabulka podává přehled, v jakých knihách nalezneme protokoly sezení obou kolejí (podle číslování MZA, B 1, knihy i. č.).

¹⁶⁰⁵ MZA Brno, B 1, knihy 1–20.

¹⁶⁰⁶ MZA Brno, B 1, knihy 21, 22 (část), 24–130, do roku 1785.

¹⁶⁰⁷ MZA, B 1, knihy 22 (část), 23, 136–156.

¹⁶⁰⁸ MZA, B 1, kn. 22, nefol.

řádna radní sezení		sezení vojenské komise	
časové rozpětí	číslo knihy		časové rozpětí
do začátku května 1758	22		červen až srpen 1758
červenec až prosinec 1758	24	23	září až prosinec 1758
1759	25, 26	136	leden až duben 1759
1760 a dále	27 a další (pokračování čís. řady)	137 a další (pokračování čís. řady)	květen 1759 a dále

Protokol ze sezení vojenské komise z 23. října 1758 nese v titulu poprvé *in militari-bus*,¹⁶⁰⁹ což je nadále pevné označení komise. Členové komise jsou stále stejní, což znamená, že navazují na předcházející sezení bez tohoto doplňku. Pro zbytek roku 1758 jsou sice protokoly svázány pouze do jedné knihy, ale již následující rok je obsažen ve třech knihách, další potom většinou ve dvou, až od roku 1766 se opět vejdou do jedné.¹⁶¹⁰ Do roku 1772 do něj byly zapisovány všechny vojenské záležitosti. Projednávání vojenských věcí bylo ale ještě dále rozděleno, protože od roku 1773 vedla zvláštní protokol vojenská komise *in publicis*¹⁶¹¹ a jiný vojenská komise ve věcech odvodů a konskripce.¹⁶¹² V letech 1778–1779 vedla zvláštní protokol pro válečné akce.¹⁶¹³

U nejvyššího zeměpanského úřadu se vedly i další protokoly tohoto typu, prakticky každá komise pořizovala ze svých sezení zápisy. Dochovaly se ale jen některé z nich, jiné podlely pozdější skartaci. Radní protokoly *consessu in causis summi principis et commissorum* z let 1754–1783 (30 kusů) a také *iudicia delegata* z let 1730–1744 (4 kusy) byly zničeny roku 1847 při vandalské skartaci u moravskoslezského zemského práva, kde byly uloženy.¹⁶¹⁴ Z roku 1759 se dochoval protokol zdravotní komise.¹⁶¹⁵

V 70. letech se objevily další nové protokoly u specializovaných komisí, jejichž záležitosti se vedly zvlášť. V souvislosti se zrušením jezuitského řádu to byla v letech 1774–1780 jezuitská komise.¹⁶¹⁶ Dále od roku 1775 působila fundanční komise,¹⁶¹⁷ a pro válečné akce fungovala v letech 1778–1779 vojenská komise pro válečné akce.¹⁶¹⁸ V 80. letech pro přebírání majetků zrušených klášterů fungovala od roku 1782 fiskální duchovní komise.¹⁶¹⁹

¹⁶⁰⁹ MZA, B 1, kn. 23, nefol.

¹⁶¹⁰ MZA, B 1, knihy 137–156. Kniha 135, kterou inventář k fondu označuje také za protokol *in militaribus* z roku 1758 (TRANTÍREK, M. – VOTOUPALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: *B 1 – Gubernium*, s. 15), má ale charakter specializované knihy deklaratorií ve vojenských věcech. Je také psána stejnou rukou jako jejich dominantní řada. Byla vedena pouze v letech 1758–1762, ale později z ní některé opisy byly vytrženy (MZA, B 1, kn. 135).

¹⁶¹¹ MZA Brno, B 1, knihy 157–166, do roku 1782.

¹⁶¹² MZA Brno, B 1, knihy 168–179, do roku 1784.

¹⁶¹³ MZA, B 1, kn. 167.

¹⁶¹⁴ *Průvodce*, s. 258.

¹⁶¹⁵ MZA Brno, B 1, kn. 209.

¹⁶¹⁶ MZA Brno, B 1, knihy 180–185.

¹⁶¹⁷ MZA Brno, B 1, knihy 201–208.

¹⁶¹⁸ MZA Brno, B 1, kn. 169.

¹⁶¹⁹ MZA Brno, B 1, knihy 186–200.

Radní protokoly těchto komisí byly vedeny úředníky vrchního zeměpanského úřadu, především nadpočetnými koncipisty nebo v některých případech zkušenými kancelisty, kteří u nich působili jako aktuáři, a proto nevykazují podstatné odchylky od radního protokolu ze sezení nejvyššího zeměpanského úřadu.

Podací protokol

Účelem vedení podacího protokolu je evidence písemností došlých na úřad (podání) a sledování jejich cesty po odděleních. Inventář k fondu B 1 nabízí pod názvem podací protokol celou řadu knih,¹⁶²⁰ ale rozbořem záznamů v nich obsažených vzniknou o tomto jejich určení velmi silné pochybnosti. Ty donutí přehodnotit celé zaměření knih, označených jako „podací“ protokol.

Již na první pohled zarazí, že jednotlivé písemnosti byly zapisovány zcela bez časových údajů. Záznamy jsou totiž v těchto knihách rozděleny pouze po měsících, v jejichž rámci jsou průběžně číslovány. Pro každý nový měsíc běží číslování znovu od jedničky. S čísly nejsou spojena žádná data, písemnosti jsou identifikovatelné pouze svým obsahem.

Navíc sem nejsou zařazeny výhradně písemnosti přijaté, ale nalezneme zde i kusy nejvyšším zeměpanským úřadem vydané. Pořadí přitom sleduje zásadu, že za písemností, která vyžaduje reakci, je v této knize zařazen i záznam o odpovědi samotné. Pod číslem tohoto protokolu se skrývá vždy její koncept. Přitom vyhotovení odpovědi vyžadovalo jistý časový úsek, minimálně první radní zasedání po doručení podnětu, kde bylo o eventuální reakci rozhodnuto. Mezitím ale jistě přišly i jiné písemnosti. Není jednoduše možné, aby v podacím protokolu za sebou byly zařazeny došlá písemnost a s následujícím číslem odpověď na ni. Odtud vyplývá, že před sebou nemáme „podací“ protokol, ale knihu jiného charakteru. Podrobnějším rozbořem obsahu knihy potom vyplyne, že to, co inventář fondu B 1 prezentuje jako podací protokol, je ve skutečnosti registraturní kniha.¹⁶²¹

Je na místě ovšem otázka, zda úřad od počátku sledované doby v roce 1748 podací protokol vůbec vedl. To je dosti diskutabilní, protože o tom nejsou k dispozici žádné přímé zprávy. Během prvního zasedání počátkem srpna 1748 bylo totiž rozhodnuto vést pouze dvě knihy, totiž knihu deklaratorií podle vzoru tribunálu a radní protokol.¹⁶²² Dále je možné, že se podací protokol nevedl ani od přeměny deputace na reprezentaci a komoru. Prezident Jindřich Kajetán Blümegeu ve svém dobrozdání z 23. ledna 1752 se při vykazovaném počtu vyřízených záležitostí opírá pouze o výpis z registraturního protokolu (registraturní knihy), ačkoliv by předkládané údaje mohl dobře doplnit také z podacího protokolu. Teprve od roku 1762 je jeho vedení uváděno v titulárních kalendářích.¹⁶²³

Absence podacího protokolu mezi úředními knihami by byla zvláštní. Jelikož většina úředníků přišla právě od tribunálu, jemuž vedení tohoto protokolu předepisují předchozí instrukce, je vysoce pravděpodobné, že funkční úřední postupy zavedli i u nového úřadu. Lze předpokládat, že když převzali vhodné typy písemností, tak zřejmě převzali i úřední knihy. Zvláště po přeměně deputace na reprezentaci a komoru, kdy náš úřad převzal

¹⁶²⁰ TRANTÍREK, M. – VOTUPOALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: *B 1 – Gubernium*, s. 19; MZA, B 1, knihy č. 260–318.

¹⁶²¹ Srovnej podrobnější popis v oddílu popisujícím registraturní knihy.

¹⁶²² MZA, B 1, kn. 1, s. 5 a 9.

¹⁶²³ TK 1762, znamená, že jej vedl již na konci předcházejícího roku.

„governo“ od tribunálu, by to bylo velmi nezvyklé. Z počátku 50. let však o něm nejsou přímé zprávy. Nebyl by to však podací protokol dnešního charakteru. Na písemnostech té doby totiž nenalezneme nějaké záznamy (značky, čísla), jimiž by došlo ke svázání záznamů podacího protokolu s písemným materiálem. Instrukce pro tribunál z roku 1745 v nařízeních pro vedení podacího protokolu předepisuje uvedení písmena *p* na originále vedle prezentačního data.¹⁶²⁴ Zřejmě se jednalo pouze o upozornovací znamínko, že došla písemnost byla zanesena do podacího protokolu. Nařízení by měli praktikovat i u reprezentace, ale zjevně se nedodržovalo, neboť nic takového není na písemnostech k nalezení. Instrukce pro kancelářský personál z roku 1764 již žádnou takovou značku nezmiňuje, kromě stručného obsahu ale přikazuje poznamenat na okraj podacího protokolu, které komisi a radovi byla písemnost předána k vyřízení.¹⁶²⁵

Podací protokol by tedy musel být knihou výhradně evidenční, bez jakékoliv další funkce, s pouhým seznamem došlých písemností. Stál by tak mimo jakékoliv další úřadování a tedy by byl ve své podstatě poněkud zbytečný. Ale jeho existence není zcela vyloučena, protože vedení právě takové knihy je doloženo od městské administrace (*viz Obrazová příloha č. 52*) nebo ze stavovské registratury,¹⁶²⁶ což dokládá, že i takové „zbytečné“ knihy se mohly vést. O jeho „důležitosti“ a nepostradatelnosti pro chod úřadu také svědčí okolnost, že podle dokladů jejím psaním byl pověřen nejmladší z koncipistů-akcesistů! Příznačné je také, že knihy tohoto typu se do dnešní doby nedochovaly, pravděpodobně proto, že byly při některé z četných pozdějších skartací skartovány. Podobného charakteru mohly být také podací protokoly královského tribunálu, o jejichž konkrétním obsahu se můžeme pouze domýšlet, protože protokoly z let 1640–1783 byly 24. dubna 1850 dány do papíry.¹⁶²⁷

Také náš úřad podací protokol velmi pravděpodobně vedl, ale dosud není dostatečně jasné, od kdy. První zasedání deputace v roce 1748 výslovně nezmiňuje jeho zavedení. Přesto k němu potom ale došlo, zřejmě někdy v první polovině 50. let. Nejprve do něj zapisoval nadpočetný koncipista Jan Antonín Winckler, po jeho odchodu od úřadu v roce 1761 byl pověřen jeho vedením Josef Sebastián Mička, jenž nastoupil u reprezentace v roce 1753 jako koncipista-akcesista¹⁶²⁸ a v okamžiku jeho převzetí byl nejmladším mezi koncipisty. Od roku 1762 jeho jméno v souvislosti s touto činností uvádějí titulární kalendáře. I po Mičkově jej vedl nejmladší z koncipistů-akcesistů.

V době přeměny reprezentace na gubernium zřejmě přišla otázka vedení protokolu znovu na pořad dne, protože byl zmíněn v nové instrukci. Zatímni prezident Schrattenbach v návrhu personálu pro gubernium připomíná, že koncipista-akcesista Mička je velmi zaměstnán u podacího protokolu.¹⁶²⁹ V květnu 1768 potom při Mičkově povýšení žádalo gubernium ustavení zvláštního kancelisty k vedení protokolu *exhibitorum*, ostatně podle ví-

¹⁶²⁴ Instrukce 1745, art. 10, § 1 (NA Praha, ČDK, kart. 328, fol. 45).

¹⁶²⁵ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. V, § 1 a 2 (MZA, B 1, kn. 214, fol. 546).

¹⁶²⁶ MZA, B 21, kn. 3; kniha nese přímo název podací protokol. MZA, A 8, kn. 180; kniha je označena v inventáři jako jednací protokol, přitom přináší jen chronologický soupis písemností a žádnou další informaci. Pro jakékoliv další využití se jeví jako naprosto zbytečná.

¹⁶²⁷ *Průvodce*, s. 259. Nelze ale již rozhodnout, zda se jednalo skutečně o podací protokol nebo zda nešlo o registraturní knihu. Vzhledem k tomu, že většinu registratury tribunál předal guberniu, nejevilo by se její odevzdání do stoupy jako fatální.

¹⁶²⁸ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 566, fol. 26–27; Mičkova žádost o plat z roku 1767.

¹⁶²⁹ MZA, B 1, sg. G 95/1b, kart. 565, fol. 87v; koncept ke dvoru z 2. 7. 1763.

deňské dvorské kanceláře, kde k tomu byly určené osoby.¹⁶³⁰ Odpověď dvora byla taková, že gubernium k tomuto účelu musí používat jednoho z dosavadních kancelistů.¹⁶³¹

Z instrukce se také podrobně dovídáme, jak má pověřený úředník postupovat při evidenci podání. Neprodleně měl doručit všechny příšlé věci prezidentovi (nebo jeho zástupci) k prezentování (*ad praesentandum*) a potom vše s výstižným obsahem zapsat podle dat do protokolu. Na okraji měl uvést také jméno komise nebo referenta, kam nebo komu by záležitost příslušela. Tento soupis má na začátku každého sezení předložit prezidentovi pro potřebu jednání. Referentům má doručovat jim přidělené kusy bez zbytečného otálení a zapečetěné. Nesmí také přijímat od stran žádná podání, která by podléhala kolkovacímu řádu.¹⁶³² Nikde tu ale není zmíněno zapisování nějakých pořadových (podacích) čísel, které se ostatně nenajdou ani na písemnostech. Číslice, jež nesou, přísluší k evidenci registratury (viz registraturní kniha).

Ale ani u dvorské kanceláře pravděpodobně podací protokol nevypadal stejně jako dnes, jak lze soudit podle dochovaných zbytků písemností. I když jsou ohořelé a mnohé jejich části chybí, nelze na nich zachytit čísla vedle prezentačního data. I v případě, že se z opisu odkazuje na originál písemnosti, uložený v jiné části registratury (a tedy pod jinou signaturou), odkazuje se zápisem typu „*orig. vide in Böhmen 159 ex Maii 1749*“. Také tady se číslo vztahuje k registraturnímu protokolu.

Výjimečně se sice na písemnostech objeví ještě další číslice, o nichž by se mohlo eventuálně uvažovat jako o číslech podacího protokolu. Není to však pravidelné a rozhodně větší část materiálu je bez nich. Přitom jen někdy jsou napsána inkoustem, často je jejich záznam proveden jen tužkou, což evokuje úvahy o jejich pozdějším vzniku. Pro nepravdivost výskytu a skutečnost, že nebyly zachyceny u doručených panovnických písemností, lze vyloučit, že by byly spojeny s podacím protokolem. Působí spíše dojmem příležitostného číslování ke specifickému účelu. Podací protokol tohoto charakteru se vedl stejným způsobem až do 15. června 1781 (viz *Obrazová příloha č. 53-55*).

Od následujícího dne byl zaveden již odlišný způsob jeho vedení. Tehdejší prezident gubernia Kryštof Blümegen o tom informuje nejvyššího kancléře (svého staršího bratra) v listě z 23. června, jakým způsobem reaguje na panovníkův dekret z 18. května ohledně odstranění nadbytečných formalit.¹⁶³³

Radní protokolista se měl zdržovat v úřadě každý den mimo neděle a významné svátky dopoledne od devíti do dvanácti, odpoledne od dvou do pěti hodin. Podle nově zavedených pravidel měl přicházející podání zapisovat na předtištěné archy a číslovat je podle pořadí, jak docházejí, a to průběžně po celý rok od čísla jedna stále dál do konce roku. Přitom neměl rozlišovat mezi tím, od koho pocházejí. Prezident výslovně přikázal, aby dekrety a nařízení ode dvora nezapisoval do zvláštních archů, ale vedl je společně se všemi ostatními doručenými písemnostmi. Pouze ta *exhibita*, která přísluší vojenské komisi a byla jí předána, mají být zaznamenána do zvláštního archu.

¹⁶³⁰ Jejich jména jsou uvedena v brněnských titulárních kalendářích, které přinášely personál dvorské kanceláře.

¹⁶³¹ MZA, B 1, sg. G 95/8, kart. 568, fol. 4–5; dopis nejvyššího kancléře Chotka prezidentovi Schrattenbachovi č. 4. června 1768, čistopis.

¹⁶³² Instrukce 1764 pro kancelářský personál instrukce 1764, art. V, § 1–3 (MZA, B 1, kn. 214, s. 546).

¹⁶³³ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, nefol., sloha Juni 1781, ohořelé.

Každý den dvakrát, totiž ve 12 hodin a odpoledne v pět, na závěr pracovních bloků protokolisty, měl prostřednictvím úředního posla doručit veškerá došlá podání příslušným radům. Kdyby ale hrozilo nebezpečí z prodlení, měl tak učinit okamžitě. Denně také měly být oba podací protokoly (gubernia i vojenské komise) uzavřeny, podepsány protokolistou a doručeny řediteli kanceláře (v té době Mitrovskému), jenž je měl předložit prezidentovi. Ten měl, jak se tu sám tehdejší prezident Kryštof Blümegen zavazuje, v něm označit podle svého uvážení důležité věci, které by se měly přednostně projednat, a časné ráno jej vrátit protokolistovi. Ten byl povinen písemně upozornit příslušného radu na jejich brzké vyřízení. Potom měl protokol bez prodlení předat guberniální expedici.¹⁶³⁴

Zda skutečně úředník pověřený vedením podacího protokolu takto postupoval, nelze dnes již ověřit, protože podací protokoly gubernia se nedochovaly. Ale na písemnostech se objevují nové číslice, které pravděpodobně pocházejí z tohoto protokolu. Jsou umístěny buď na rubu pod adresou písemnosti ode dvora, zpravidla vedle prezentata a vlevo od něj, nebo na aversu písemnosti většinou nad textem u horního okraje, vždy ale v bezprostřední blízkosti prezentačního data. Tato čísla můžeme zachytit i v dalších úředních knihách. V registraturní se tehdy vedle čísel registraturních na levém okraji objevují čísla podacího protokolu. Zatímco však registraturní čísla tvoří vzestupnou řadu, tato podací jsou přeházena, podle toho, jak byla konkrétní písemnost vyřízena a posléze zaregistrována.¹⁶³⁵

Také v radních protokolech se tato čísla objevují, a to mnohdy na počátku zápisu. Radní protokolista si ušetřil psaní, když místo delšího vypisování data písemnosti a jejího původce zvolil jednodušší odkaz na podací číslo (*Ad num.*). I při absenci radního protokolu tak můžeme v této době zjistit, kolik podání na úřad během roku přišlo, i když číslo nebude pravděpodobně zcela (na kus) přesné. Podání se totiž nevyřizovala přísně chronologicky a jejich nejvyšší čísla, odpovídající doručení na úřad ke konci prosince, najdeme až v zápisech radního protokolu (ale také i registraturní knihy) z ledna (a někdy i února) následujícího roku. I když tak nemáme úplnou jistotu, že se nám takto podařilo zachytit číslo skutečně posledního podání, pro běžnou statistiku stačí představa o vyřizovaných počtech písemností na desítky, zvláště když jejich absolutní hodnoty dosahují mnoha tisíc. Běžný výskyt těchto čísel na více místech úředního materiálu znamená, že způsob práce s podacími čísly se zavedl u nejvyššího zeměpanského úřadu teprve od 16. června 1781.

Registraturní kniha

Registratura úřadu vedla registraturní protokol, který evidoval spisy uložené v registratuře. Jejich vyvázáním vznikaly registraturní knihy. Registraturní zápisy byly vytvářeny původně velmi pravděpodobně na volných listech (právě proto se mluví o registraturním protokolu), teprve později byly svázané do knih, jak je můžeme vidět dnes. I když konce zápisů na levých stranách knih nejsou sice překryty vazbou, lze tak usuzovat proto, že se nalézají velmi blízko ní. S ohledem na výraznou tloušťku knih si lze jen těžko představit, že by je měli otevřené a postupně do nich zapisovali, aniž by to porušilo napros-

¹⁶³⁴ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 367, nefol., sloha Juni 1781; příloha B; v případě nějakého problému vzniklého při vedení protokolu se měl obrátit na ředitele kanceláře, od něž měl dostat poučení.

¹⁶³⁵ MZA, B 1, od knihy 305.

tou rovnoměrnost a úhlednost zápisů. Ruka by neměla dost prostoru a jistě by někde musela uhnout, což by se projevilo na sklonu písma i na grafickém zkrácení zápisu.

Tyto knihy považuje inventář k fondu za podací protokol a žádnou registraturní knihu neuvádí,¹⁶³⁶ ale z rozboru zápisů jednoznačně plyne, že jde právě o ni. Zápisy v knihách tohoto typu jsou totiž řazeny za sebou tak, že za iniciační písemností (podáním) je vzápětí zaznamenáno i jeho vyřízení. Oba záznamy také mají přidělena čísla jdoucí za sebou. Ta se opakují na archiváliích, ale ne v souvislosti s prezentačním datem, nýbrž pod shrnutím písemnosti do informativního odstavce v pravém horním rohu rubní strany. Protože do registraturní knihy byly zapisovány pohromadě písemnosti vztahující se k jedné záležitosti (podání, koncept odpovědi, případně další podniknuté kroky), které byly vloženy až po jejich vyřízení (což ovšem mohlo trvat i dosti dlouho), nemůže se jednat o podací protokol. Dalším důvodem potom je, že u jednotlivých zápisů vůbec nejsou uvedena data!¹⁶³⁷ Že tyto knihy přinášejí registraturní a nikoliv podací protokoly plyne také z instrukce z roku 1764. Ta v popisu registraturního protokolu předpokládá, že se do něj budou zapisovat písemnosti sice podle toho, jak přicházejí, zároveň ale společně se souvisejícími písemnostmi ke snadnějšímu vyhledání každého kusu. Na okraji se má uvést písmeno a číslo fasciklu, kde konkrétní kus leží. Každá zapsaná věc má být vyznačena v abecedním rejstříku s poznamenáním folií, kde se věc v registraturním protokolu nalézá. V případě vydávaných písemností se mají evidovat koncepty a z nich je nutné zaznamenat datum rozhodnutí o vyhotovení, dále potom poznamenat dny, kdy věc přišla do kanceláře, kdy z ní vyšla a nakonec, kdy byla expedována, což jsou čísla, která se mají nacházet níže na konceptu. K tomu je třeba připojit značku, kolik rozhodnutí bylo v oné věci vyřízeno.¹⁶³⁸

Záznamy (viz *Obrazová příloha č. 56-57*) za jeden rok jsou rozděleny po měsících (vůbec první jsou zápisy ze srpna 1748), jehož jméno je nadepsáno na horním okraji každé strany. V každém z nich byly záznamy průběžně číslovány vždy znovu od jedničky. Pro jejich text není využita celá šířka stránky, ale byly psány k pravému okraji, zatímco od levého okraje jsou odsazeny. Vzniklo tak volné místo, do něhož byly připisovány poznámky. Zápisy jsou shrnutím obsahu registrované písemnosti do několikařádkového regestu. Začínají vždy uvedením vydavatele i adresáta, ale není tu zaznamenáno datum písemnosti (sic), ani její prezentační datum. Je tedy poměrně obtížné určit, o kterou písemnost se přesně jedná.

Volné místo na levém okraji stránky registraturního protokolu je ponecháno pro další záznamy. Na levé straně zápisů, avšak ne na samém okraji stránky, se objevují výrazně psaná pořadová registraturní čísla, která odpovídají číslům na jednotlivých archiváliích.¹⁶³⁹ Každý zápis za číslem znamená jednu fyzicky existující písemnost. Vlevo od nich (někdy vlevo mírně nahoru) jsou drobně psané signatury, pod nimiž byly zaregistrované písemnosti umístěny v registratuře. Některé písemnosti ale byly přesunuty mezi tzv. deklaratoria, což znamená, že byly nejprve zapsány do knihy deklaratorií a potom uloženy v registratuře me-

¹⁶³⁶ MZA, B 1, knihy č. 260–318.

¹⁶³⁷ Obširnější důvody viz u popisu podacího protokolu.

¹⁶³⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 2.

¹⁶³⁹ Například: písemnost zaregistrovaná v březnu 1749 pod pořadovým registraturním číslem 162 nese na archiválii pod shrnutým obsahem v pravém horním rohu na dorzu zápis ve tvaru „*Martius 1749*“ a pod tím „162“.

zi nimi na zvláštním místě pod specifickou signaturou. U nich nenalezneme jinak typickou registraturní značku (např. *P 51, W 43* a pod.), ale zkratku *declaa* (*declaratoria*).¹⁶⁴⁰ Pod signaturou nalezneme velmi krátké, charakteristické shrnutí obsahu písemnosti, aby je bylo možno rychle vyhledat zběžným pohledem, klouzajícím po levém okraji.

U některých čísel registraturního protokolu čteme pouze slovo *idem*. To znamená, že jde o písemnost ve stejné záležitosti jako u předchozího záznamu, avšak ji následující. Většinou jsou tak označeny koncepty expedovaných písemností. Tento způsob řazení příbuzných zápisů za sebou (*exhibita* a *expedita*) plně odpovídají principu zakotvenému v instrukci (viz výše).

Pod zápisem uprostřed je jedna nebo více přeškrtnutých nul. Význam této značky není úplně jasný, takže jej lze zatím stanovit jen předběžně. Tyto nuly by mohly být onou značkou, která má označovat, kolik rozhodnutí bylo ve věci učiněno, jak předpokládá instrukce. Jinde v písemném materiálu najdeme tutéž značku pouze na zadních stranách čistopisů došlých písemností v souvislosti s jedním nebo více dorzálními dekrety (dekretacemi). Můžeme ji tam vidět i několikrát, v tom případě vždy s rostoucím počtem přeškrtnutých nul. Jejich konečný počet byl potom převzat do registraturního protokolu. V něm je nalézáme pouze u těch zápisů, které zaznamenávají právě tyto přijaté písemnosti.

Spolehne-li se na slova instrukce, mělo by to být označení učiněných rozhodnutí iniciovaných došlou písemností. Jejich množství by mělo být vyjádřeno počtem dorzálních dekretů. Důležité je tu slovo rozhodnutí a nikoliv vyhotovení. Některé dorzální dekrety (dekretace) totiž prikazují, aby rozhodnutí radního kolegia byla expedována na všechny krajské úřady a další subalterní instance. Kancelář tedy musela vyhotovit několik téměř identických vyhotovení, kdy se měnila jen titulatura příjemců. Ale kupodivu v mnoha případech nesouhlasí počet přeškrtnutých nul s počtem rozhodnutí, když sečteme všechny dorzální dekrety na písemnosti.

Jiné vysvětlení lze odvodit od sledování růstu počtu přeškrtnutých nul. Když je totiž dorzální dekret na rubu písemnosti rozsáhlejší a přesahuje z rubní strany na předcházející, obvykle je pod textem tato značka a na vrcholu další stránky opět. Mnohdy je zápis tak obšírný, že do došlé písemnosti musely být vloženy nové papíry, na nichž text pokračuje. Přejít na novou stranu je označován stále se zvětšujícím počtem nul, i když jde jen o jediné rozhodnutí. Nabízí se tedy domněnka, i když banální, že by tato značka mohla označovat pouze rozsah napsaného textu dorzálního dekretu.

Najdeme-li tedy v registraturním protokolu přeškrtnutou nulu (nebo i více nul), potom jsme zcela bezpečně upozorněni, že evidovaná písemnost nese dorzální dekret, z něhož vyplynuly expediční povinnosti. Více přeškrtnutých nul znamená zaznamenání poslední značky textu vyřízení, které bylo psáno na rub písemnosti (např. tři přeškrtnuté nuly signalizují, že text se nevešel a má dvojí pokračování, poslední označené třemi nulami). U písemností, které nejvyšší zeměpanský úřad sám expedoval, dorzální dekret samozřejmě není a symbol přeškrtnutých nul chybí.

¹⁶⁴⁰ V některých případech byla písemnost zapsána do deklaratorií, ale pak uložena v registratuře mimo deklaratoria pod klasickou signaturou. Například známé oddělení politických a soudních věcí z května 1749 nalezneme pro jeho důležitost zapsané v deklaratoriích, ale čistopis reskriptu (archiválii) pod signaturou R 6. Registraturní kniha obojí zaznamenává (MZA, B 1, kn. 260, s. 651, registrační číslo 327).

Pod touto značkou je číslovka, drobně zapsaná, která není nikdy větší než 31. U skupiny záznamů za sebou se obvykle shoduje (i když to není pravidlem). Číslo vypadají na první pohled zcela náhodně. Nejsou totiž důsledně vzestupná a mění se skokově. Tato číslice označuje datum radního zasedání, na němž se konkrétní písemnost projednávala. To je potom v drtivé většině shodné i s datem písemnosti expedované nejvyšším zeměpanským úřadem.

Ve stejné výšce, avšak zcela vpravo pod záznamem se nalézá většinou trojice údajů o vzniku odpovědi. Jsou to číslice označující data, oddělená lomítkem, dokládající pohyb písemnosti po kanceláři. V souladu s instrukcí znamenají záznam dat, kdy byla písemnost doručena od radního kolegia (sekretáře) do kanceláře, kdy z ní vyšla a kdy byla expedována (ve tvaru např.: 13/15/eodem). Ty opět odpovídají týmž údajům, které jsou napsány na archiválii.

Registraturní knihy také dávaly podklady pro přehled vyřizovaných záležitostí, které bylo zapotřebí uvádět u různých dobrozdání nebo hlášení ke dvoru. Takové shrnutí aktivity úřadu známe z již dříve zmíněného Blümegenova hlášení z ledna 1752 (viz výše), v němž mu registratura sečetla počet záležitostí vyřízených úřadem za první roky jeho existence.

Porovnání údajů z Blümegenova hlášení s počtem záležitostí zapsaných v registraturních knihách¹⁶⁴¹

rok	1748	1749	1750	1751
Blümegenovo hlášení	1 429	7 455	8 852	9 117
součet podle registraturních knih	1 421	7 062	8 469	8 659

Jako příloha Blümegenova dobrozdání se dochovaly také počty záležitostí vyřízených úřadem za jednotlivé měsíce roku 1752.¹⁶⁴²

Srovnání Blümegenovy přílohy se záznamy registraturní knihy za rok 1752¹⁶⁴³

měsíce roku 1752	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Blümegenova příloha	797	734	819	757	733	758	850	987	825	747	727	795
registraturní kniha č. 263	756	702	774	706	703	727	812	947	782	701	697	763

Srovnáme-li čísla, která připravila tehdejší registratura Blümegenovi, s těmi, která dostaneme jako výsledek pouhého sčítání registračních čísel v registraturních knihách za jednotlivé měsíce, zjistíme, že se navzájem liší a nikdy neshodují. Navíc jsou ta, s nimiž operoval prezident úřadu, vždy větší. Rozdíl není velký, ale také není konstantní, a to ani

¹⁶⁴¹ MZA, B 1, knihy 260, 261, 262.

¹⁶⁴² MZA, G 76, i. č. 893; „Consignation deren bei einer hochlöblich kaiser- königlichen Repraesentation und Cammer im jüngst verwichenen 1752ten Jahr vermög *Protocollii registraturae* vorgetragenen, resolvirten und expedirten Materien, alß“.

¹⁶⁴³ MZA, B 1, kn. 263.

absolutně či procentuálně. Tato zvětšená čísla ale neznamenají nějaké přehánění nebo snad „vylepšování“ číselného vyjádření množství záležitostí projednaných, expedovaných a uložených v registratuře, jak by k tomuto závěru mohl svádět numerický rozdíl. Podkladové cifry vypracované registraturou lze naopak považovat za odpovídající, protože registrační čísla u jednotlivých měsíců v registraturních knihách neznamenají reálný (absolutní) počet především expedovaných záležitostí. To je způsobeno tím, že v některých případech je pod jedním registračním číslem zaznamenáno několik expedit. Například pod jedním číslem je registrován pouze jeden koncept, který je ale určený pro více příjemců. Většinou se jedná o koncepty dekretů nejvyššího zeměpanského úřadu, které byly zaslány na krajské úřady a další podřízené instituce. Jejich prostřednictvím byla předávána na nižší instance panovnická nařízení. Obvykle měly stejný obsah a lišily se především adresami příjemců, jak je naznačeno na konceptu a obecně vyjádřeno v registraturní knize (např. „*An alle Creyß-Hauptleuthen*“). Expedit bylo v takových případech více, ale nebylo pravidlem, aby byl vždy počet adresátů stejný, to se lišilo předmětem záležitosti.

Rozhodně je ale zcela ospravedlnitelné, že si registratura dala práci a pečlivě sečetla všechna *expedita*, protože za jedním registračním číslem se v těchto případech skrývalo mnohdy velké úsilí. Kancelisté museli vyhotovit tutéž písemnost často v počtu až 13 kusů,¹⁶⁴⁴ a to i s případnými opisy. Kdyby toto nevzal prezident ve svých dobrozdáních do úvahy a vykazoval pouze počty podle čísel registračních knih, nejen, že by nepodal ke dvoru skutečný obraz o zatížení úřadu, ale, což bylo možná důležitější, vystavil by jej tlaku ode dvora na snížení personálu, přestože počet projednávaných záležitostí stále stoupal.

Pro snadnější orientaci po registratuře při vyhledávání spisů byly k těmto knihám pořizovány také **rejstříky** jejich obsahu (*viz Obrazová příloha č. 58*). V počátečním období se staly součástí prvních registraturních knih, s nimiž v letech 1748–1757 tvořily jeden svazek.¹⁶⁴⁵ Rejstříky u nich nacházíme již na počátku ještě před zápisy, přičemž tato část knihy není paginována. Vevázání rejstříků může představovat další indicii pro pozdější svázání volných registraturních protokolů a bourá představu zapisování do vyvázané knihy. Tato část je snadno rozpoznatelná, protože rejstřík je výrazně rozdělen do písmen abecedy ustřižením kraje stránky až k písmenu (jak jsme zvyklí ze současnosti). V pozdějších letech, kdy množství aktového materiálu ukládaného v registratuře zaznamenalo výrazný vzestup, byl pro rejstřík vyhrazen samostatný svazek. Tloušťka svázaných registraturních protokolů byla již natolik velká, že ještě navíc připojený index by způsobil, že by výsledná kniha přerostla únosnou mez pohodlné použitelnosti. Poprvé byl rejstřík svázán do samostatného svazku jako doplněk jednodílné registraturní knihy pro rok 1758, jejíž tloušťka dosahuje velikosti 26 centimetrů.¹⁶⁴⁶ Že právě tehdy stoupl výrazně počet projednávaných a do registry ukládaných záležitostí je zcela pochopitelné. Je to totiž právě ten rok, kdy boje sedmileté války bezprostředně zasáhly Moravu, a Prusové oblehli Olomouc.

¹⁶⁴⁴ Například olomouckému biskupovi, tribunálu, úřadu zemských desk, fiskálnímu úřadu, zemskému výboru, generálnímu vojenskému velitelství, konsesu in causis summi principis et commissorum a na všechny krajské úřady, jichž bylo šest, abychom připomněli jen ty nejdůležitější adresáty. Jejich počet kolísal a měnil se podle situace a obsahu předávané písemnosti.

¹⁶⁴⁵ MZA, B 1, knihy 260–268.

¹⁶⁴⁶ MZA, B 1, knihy 269 (registraturní kn.) a 319 (rejstřík).

Od této doby byly nadále rejstříky vedeny v samostatných svazcích.¹⁶⁴⁷ Zvláště pocho- pitelné je to v případě, kdy registraturní protokoly byly rovnoměrně rozděleny do dvou dílů, jak tomu bylo v letech 1759–1763,¹⁶⁴⁸ 1774–1781,¹⁶⁴⁹ nebo dokonce do tří, jak se stalo pro rok 1782,¹⁶⁵⁰ Index pouze u jednoho z dílů by působil nesystémově. Ale i v době, kdy svá- záním protokolů vznikla jen jedna kniha, jako po skončení sedmileté války v letech 1764–1773, zůstal úřad u této zvyklosti. A to i tehdy, když počet registrovaných záležitostí mnoh- dy ani nedosahoval množství, kdy byl index připojen k registraturní knize.¹⁶⁵¹

Ale rejstřík je abecední jen na první pohled. Pod jednotlivými písmeny abecedy jsou skutečně pojmy nebo jména na ně začínající, ale tato zdaleka nejsou řazena uvnitř oddílu abecedně. Nejsou také rozhodující první slova zápisu, která najdeme na levém okraji, kde bychom abecední řazení očekávali. Určující jsou až termíny na pravé polovině stránky, pro- tože případná adjektiva, připojená ke slovům, nejsou psána za nimi, ale před těmito termí- ny.

Také abecední řazení je spíše výjimečné, takže vyhledávání v rejstříku vyžaduje trpěli- vost a zkušenost v orientaci. Např. heslo „*Verneuerte Post-Patenten*“ lze najít před „*Ver- neuerte Post-Ordnung*“, za nímž je „*Hierländiges Post-Weesen*“. Zápis pokračuje heslem „*Monatl. und Quartals-Extractus des hierländigen Post-Gefähls*“. Rozhodující slovo je tu *Post*, ale nemůžeme očekávat, že dále bude následovat další rozvinutí příbuznými termíny. Následují hlavní termíny „*Patente*“ a „*Creiß-Physicat Prerauer*“, a teprve po nich „*k. k. Ober-Postambt, Olmützer Post-Verwalter*“, a „*Olmützer Post-Ambts Controlor*“. Nelze ale očekávat, že teď budou v rejstříku uvedeni poštovní úředníci ostatních krajů. Ná- sledují hesla „*Verschwärtzung deren Post-briefen, Frattenger Postmeister, Nicolspurger Postmeister, Braunseiffer Postmeister*“ a pak „*Verschiedene Freipässe*“, zatímco „*Proßnitzer Postambt*“ je až na další straně za hlavními hesly „*Polizei*“ a „*Polna*“ a před „*Translocirung des k. k. Creiß-Ambts Prerauer*“.¹⁶⁵²

Najdeme tu také minimum odkazů na hesla uvedená pod jinými písmeny, ale logicky patřící k sobě. Nemůžeme tu například očekávat heslo „kraj“ s odkazy na jednotlivé z nich, takže vyhledání informací o krajské agendě vyžaduje větší úsilí.

Také jména osob nejsou podle abecedy. To ale ukazuje způsob, jakým byly tyto rejstří- ky sestavovány a vysvětluje nepřesné a mnohdy chaotické abecední pořadí. Například jmé- na pod heslem „*Abgedanckte Soldaten*“ jsou zaznamenána v pořadí, jak je sestavovatel nalézal v záznamech, čemuž odpovídají i čísla stran, která se stále zvětšují. Nelze tedy předpokládat, že by sestavovatel rejstříku svou činnost vykonal nejprve na pomocný arch, a teprve potom výsledek přepsal, protože potom by bylo snadné jména i pojmy abecedně seřadit. Protože však na takové uspořádání rezignoval, lze předpokládat, že si se sestavová- ním nedal příliš velkou práci.

Přece v nich ale můžeme odhalit základní úmysl sestavovatele, alespoň částečně sdužit hlavní hesla podle jisté příbuznosti. Rejstřík ke každému písmenu je sepsán na několika

¹⁶⁴⁷ MZA, B 1, knihy 319–346; pro roky 1758–1785.

¹⁶⁴⁸ MZA, B 1, knihy 270–279 a 320–324 (rejstříky).

¹⁶⁴⁹ MZA, B 1, knihy 290–305 a 335–342 (rejstříky).

¹⁶⁵⁰ MZA, B 1, knihy 306–308 a 343 (rejstřík).

¹⁶⁵¹ MZA, B 1, knihy 280–289 a 325–334 (rejstříky).

¹⁶⁵² Příklad z knihy 260 (MZA, B 1), písmeno P, strany nečíslovány.

listech, ale ty nejsou mnohdy využity úplně, často vidíme nedopsané stránky (i volné poloviny stránek) nebo výrazné mezery mezi zápisy. To je důsledek snahy seskupit hesla jednoho druhu k sobě. Je jim potom věnována celá strana nebo její část. U písmena *R* tak najdeme na nové straně hesla vztahující se k rektifikaci, na další k reprezentaci, pak jména osob, různé další pojmy na toto písmeno, následuje strana s panstvími na *R*, jiná s magistráty, pak s vesnicemi, znovu různé další pojmy, ke konci písmena většinou „*Abgedankte Soldaten*“.¹⁶⁵³

Kromě běžného indexu pro celkovou orientaci vznikaly k registraturním knihám také další zvláštní indexy pro různé záležitosti. Dochovaly se zvláštní rejstříky pro duchovní záležitosti (od roku 1743), pro nadace a kostelní věci (od roku 1743) a pro semináře (od roku 1760).¹⁶⁵⁴ Další specializované indexy byly zhotovovány v josefinské době.¹⁶⁵⁵

Knihy deklaratorií¹⁶⁵⁶

Do knih deklaratorií byla opisována důležitá panovnická nařízení. O založení první z nich bylo rozhodnuto hned na ustavujícím zasedání 9. srpna 1748. Měla se vést podle vzoru tribunálu a byla určena pro zapisování nejdůležitějších nejvyšších rozhodnutí (tzv. generálií). Jako první se do ní měla vložit instrukce pro deputaci, která byla v okamžiku rozhodnutí o jejím zřízení právě předmětem jednání. V průběhu radních sezení měla tato kniha ležet na radním stole pro okamžitou potřebu a poučení radního kolegia.¹⁶⁵⁷ Její založení je také zmíněno v instrukci, v níž je označeno za nevyhnutelné. Měly se v ní shromažďovat patenty, deklaratoria a pragmatické sankce pro oporu rozhodování radů podle vzorových případů. Na její vedení měl dohlížet ředitel kanceláře.¹⁶⁵⁸ Tato kniha byla tedy u deputace nově založena podle vzoru deklaratorií, jež se vedla u tribunálu.¹⁶⁵⁹

Výběr písemností, které do těchto knih byly zapisovány, nebyl instrukcí taxativně vyjmenován nebo jinak předepsán ode dvora, nýbrž závisel na rozhodnutí radního kolegia nejvyššího zeměpanského úřadu. To o tom rozhodlo na radním sezení a sekretář je vtělil do dekretace na rubu ve tvaru „*summatur ad notam et inseratur declaratoriis*“. Vložené opisy čistopisů lze rozdělit v principu na dvě skupiny. Za prvé se sem zapisovaly ty písemnosti, které se týkaly organizace a pravomocí úřadu, jako například instrukce, panovnická rozhodnutí vymezující kompetence a jejich přesuny, personální a platové systemizace a další úpravy úředního života. Druhou skupinu potom tvořily vzory, podle nichž mělo v budoucnosti postupovat radní kolegium a které byly opřené o konkrétní případy. Jak je ukázáno na jiném místě,¹⁶⁶⁰ vlastní rozhodování radů bylo omezené. Aby kolegium přijíma-

¹⁶⁵³ MZA, B 1, kn. 260, písmeno R v indexu.

¹⁶⁵⁴ MZA Brno, B 1, knihy 355–361.

¹⁶⁵⁵ Přehled o nich přináší TRANTÍREK, M. – VOTUPALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: *B 1 – Gubernium*, s. 21–22.

¹⁶⁵⁶ MZA, B 1, knihy 212–218 pro roky 1749–1786.

¹⁶⁵⁷ MZA, B 1, kn. 1, s. 5: „Ein eigenes Buch *ad normam* des bei dem. königl. *tribunali* haltenden *libri declaratoriarum* zu führen und darin sowohl diese Instruction als auch die in Zukunft *in generalibus* ergehende allerhöchste k. k. *resoluta* zu inseriren [...] und *pro cynosura* auf dem Rathstisch beständig zu halten.“

¹⁶⁵⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 6.

¹⁶⁵⁹ Že se u tribunálu vedly knihy deklaratorií, plyne z dorzálních dekretů na přijatých písemnostech, které v mnoha případech příkazují panovnickou rezoluci „*inseratur declaratoriis*“ (viz např. MZA, C 4, č. 1392). U něj se však deklaratoria nedochovala, z jeho úředních knih se dochovaly pouze radní protokoly, dnes uložené v MZA ve fondu C 3. Ostatní knihy byly dány při skartaci v roce 1850 do stoupy. Viz *Průvodce*, s. 259.

¹⁶⁶⁰ Viz kapitulu Radní sezení.

lo řešení vždy v intencích dvora i v těch případech, v nichž nemělo předcházející zkušenost nebo si nebylo jisté, zaslal nejvyšší zeměpanský úřad záležitost do Vídně s prosbou o poučení. Když mu bylo doručeno rozhodnutí, zapsal si je do knih deklaratorií. Panovníci rozhodnuté konkrétní případy mají charakter precedentu a určují další chování úřadu v typově podobné záležitosti.

I přes toto orientační rozdělení ale není úplně jasné, jaká kritéria výběru pro vkládání radové uplatňovali. Občas se také naskytne otázka, proč některé věci zapsány nebyly a jiné ano. Chybí kupříkladu zápis reskriptu z 20. prosince 1749 o pravidelném zjišťování píce u subalterních úředníků, přestože tato činnost se opakovala každého půl roku a tedy měla trvalou normativní hodnotu. Naproti tomu je tu opsán reskript, že rada Lazar Wimmersperg jel na 14 dnů do Slezska, a proto chyběl v úřadě.¹⁶⁶¹

Zápisy v knihách deklaratorií (viz *Obrazová příloha č. 59*) vždy začínají na nové stránce stručným obsahem (regestem) přepsané písemnosti v rozsahu několika řádků. Tento regest významně čerpá z obsahu písemnosti, jenž je uvedený na rubní straně čistopisu v pravém horním rohu (*nota*). Potom následuje opis textu, který je proveden vždy velmi úhledně. Má v zásadě dvojitý charakter:

a) Je vložena **celá písemnost** – forma opsaných reskriptů se mnohdy alespoň náznakově snaží napodobit skutečný vzor. Například intitulace, v originále nadepsaná do dvou, ale častěji tří řádků, obvykle zachovává slovní rozložení. Opis také napodobuje její kaligrafickou podobu v čistopise. Texty bývaly zpočátku opisovány vsutku celé, dokonce i se stereotypně se opakujícími formulemi. Plně je vypsáno stavovské oslovení adresáta(ů), datum a také všechny podpisy úředníků dvorské instituce, odkud písemnost přišla. Také byla opsána i adresa s prezentačním datem zeměpanského úřadu. Až teprve později, když se zvýšil počet písemností a odtud jistě vyplývající zátěž na deklaratoria, byly stereotypní formule zkracovány a objevují se jen jejich části. Týká se to stavovského oslovení adresáta, na konci stojících formulí „*Hieran beschiehet...*“ a také „*Und es verbleiben...*“ i samotné datace, jež se většinou ale omezuje pouze na časové údaje a neuvádí roky panování.

b) Je zapsán **extrakt** písemnosti – z písemnosti byla opsána jen určitá důležitá část. V takovém případě není opisována adresa a nadpis takto opsané písemnosti po počátečním regestu zní např. „*Extractus clementissimi rescripti de dato [...] et praesentato [...]*.“ Adresa zeměpanského úřadu je v tomto případě zestručněna.

Postupem doby začaly v deklaratoriích převažovat právě extrakty, protože jejich záznam byl jednodušší. Ale to zřejmě nebyl jediný důvod. Jelikož dvorská kancelář stále více využívala reskripty, jimiž vyřizovala současně více záležitostí, je pochopitelné, že si nejvyšší zeměpanský úřad do knih deklaratorií opisoval jen příslušnou část takového reskriptu.

Knihy byly sestavovány registrátorem (a jeho pomocníky) v registratuře úřadu.¹⁶⁶² Zápisy byly ale pořizovány pravděpodobně s časovým odstupem. Jejich pořadí má být důsledně chronologické, ale občas se objeví chyby – například zápis o personálu reprezentace, jenž má květnové datum, je zapsán mezi listopadovými.¹⁶⁶³ To znamená, že se zřejmě občas na některou písemnost zapomnělo a musela být dopsána později. Naproti tomu jednotný ráz

¹⁶⁶¹ MZA, B 1, kn. 212, s. 402–403.

¹⁶⁶² Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 6.

¹⁶⁶³ MZA, B 1, kn. 212, s. 360–381.

písma evokuje dojem, že tato kniha nevznikala průběžně podle okamžité potřeby, ale že všechny zápisy byly pořízeny najednou a později. Nemusí tomu ale tak být, protože profesionální písař si jistě dokázal udržet stejnou kaligrafickou úroveň svého písma.

Písemnosti, o nichž bylo na sezeních rozhodnuto, že budou vloženy do knih deklaratorií, byly zpravidla zařazovány do zvláštního oddělení v registratuře, mezi tzv. deklaratoria.¹⁶⁶⁴ To se projevilo i v registraturní knize, kde bylo místo běžné signatury poznamenáno *declaratoria* nebo *ad declaratorias*. Po vložení bylo zase na zadní stranu písemnosti poznamenáno *inserat(ur)*.

Také množství vložených písemností pro jednotlivé roky kolísá. Jestliže v prvních letech jsou zápisy v každém měsíci početné, potom již v polovině 50. let je měsíčně zapsáno jen několik panovnických reskriptů. To je zcela pochopitelné, vyšší počet zapsaných písemností v prvních letech odpovídá fázi stabilizace úřadu. V pozdější době již do jeho struktury a kompetencí nebylo třeba zasahovat příliš často. Znění opsaných písemností byla vždy překontrolována, najdeme totiž pod nimi vždy slůvko *collatum*, někdy zapsané ve zkratce *coll*. Neznamená to ovšem, že by byly zcela bez chyby, naopak se v nich občas vyskytují i přes tuto kontrolu nepřesnosti.¹⁶⁶⁵

Knihy byly také paginovány a na jejich konci byl vyhotoven pro lepší orientaci po zaznamenaných písemnostech věcný rejstřík, aby v nich bylo možné lépe vyhledávat. Pohled do nich je velmi efektivní, neboť může ušetřit pracné hledání písemností po jednotlivých signaturách. Je tak možné se v nich relativně dobře orientovat, i když je abecední jen omezeně. V rámci jednotlivých písmen abecedy jsou pojmy rozmístěny nahodile. S jeho sestavování si zřejmě nedělali starosti a zapisovali termíny podle jejich prvních výskytů v knize. Tak lze soudit ze vzestupných čísel stran u jednotlivých termínů, ovšem jen prvních. Byl-li v rejstříku termín znovu, potom k němu připojili další číslo. Tento postup ale vyžadoval pozornost od sestavovatele, aby se do rejstříku nedostalo totéž heslo podruhé.¹⁶⁶⁶ Rozhodující termíny jsou jako u registraturních knih na pravé polovině strany, od levého okraje je předsazeno bližší vysvětlení pojmu, mnohdy dosti obšírné a zahrnující i několik řádků textu na levé polovině stránky, např. (rozhodující termín je tučně): „*Modus correspondendi respectu der an das geheimbe directorium in publicis et cameralibus allernadigst übertragenen Münz- und Bergweesens Direction*“ nebo „*Allerhöchste resolution, wegen der Unterschrift deren an eine andere kk Repraesentation erlassenden Missiven*“.¹⁶⁶⁷ Část s rejstříky není paginována.

Připojení rejstříku je dobrým důvodem pro úvahy, zda i knihy deklaratorií nebyly nejprve psány na volné archy a teprve později svázané. Nelze to konstatovat jednoznačně, zvláště když u prvních z nich je zcela výjimečně vidět text, jenž by zasahoval do vazby, ale u pozdějších z nich k překrývání pravidelně dochází. U prvních deklaratorií je ono nepřekrytí

¹⁶⁶⁴ O něm více v kapitole Registrátor a registratura. Do signatury R 6 fondu B 1 byl vrácen významný reskript s oznámením o oddělení soudních věcí od politických a finančních ze 7. května 1749 (MZA, B 1, sg. R 6, fol. 176–181), je ale vložen v knize deklaratorií (B 1, kn. 212, s. 241–246).

¹⁶⁶⁵ Například v opisu výše zmíněného reskriptu je v knize deklaratorií jeho datum změněno na „siebenzehenden“ (MZA, B 1, kn. 212 s. 243).

¹⁶⁶⁶ Dnešní uživatel by ocenil, kdyby některé pojmy byly sdruženy do jednoho hesla a v něm rozlišeny. Po celé části rejstříku, na několika stranách patřících k jednomu písmenu, tak najdeme rozestých mnoho příbuzných věcí.

¹⁶⁶⁷ MZA, B 1, kn. 213, rejstřík u M, nestránkováno.

textu vazbou způsobeno pravděpodobně velkými okraji, jež jsou patrné na všech stranách textu.¹⁶⁶⁸ Ty také zajišťují pohodlné používání zapsaných znění panovnických rozhodnutí, což byl hlavní účel knih, protože do nich radové měli v případě potřeby nahlížet. U deklaratorií z pozdější doby jsou okraje na všech stranách již menší, takže u nich je kontakt textu s vazbou velmi těsný. Slova lze přečíst, ovšem velmi obtížně zapsat, takže deklaratoria z pozdější doby musela být svázána až po napsání.¹⁶⁶⁹ S ohledem na dříve konstatovaný jednotný charakter písma se nelze tomuto závěru ubránit ani pro ty první.

Na prvním sezení měli také radové v úmyslu založit knihu stejného charakteru pro nový vojenský, komorní a bankální systém,¹⁶⁷⁰ ale tu se nepodařilo dohledat. Je vůbec otázka, zda nakonec byla založena, protože se na čistopisech nikde v dorzálních dekrettech nezmiňuje, aby se do ní něco vložilo. Existuje ale kniha tohoto charakteru pro vojenské záležitosti, která je dochovaná z let 1758–1762. Spadá do počáteční doby, kdy se oddělilo samostatné projednávání vojenských záležitostí od radních sezení. Je také psána stejnou rukou jako běžná deklaratoria z těchto let. Její vedení bylo zřejmě dočasné, protože později z ní některé opisy byly vytrženy.¹⁶⁷¹

Jiná kniha podobného charakteru, obsahující panovnická rozhodnutí z let 1740–1748, vznikla na přání panovnice. Podnět k jejímu vzniku dal reskript z 8. května 1751, jímž Marie Terezie přikázala shromáždit a sepsat všechna obecná nařízení od počátku své vlády.¹⁶⁷² Účel byl dvojitý. Především měla mít reprezentace přehled, jaké panovnické normativy platí. Úřad existoval krátký čas od roku 1748 a neměl žádného předchůdce. Neměl tedy o nich přehled a také neznal jejich paragrafovaná znění. Všechn aktový materiál k patentům z dřívější doby zůstával stále u tribunálu. Druhý účel vycházel z prvního. Tak totiž mohly být normativy v příhodný čas v případě potřeby znovu publikovány. Nedostatečný přehled po nich se netýkal zřejmě jenom reprezentace, ale také dvora, protože požadoval, aby mu byl zaslán jeden opis. Kniha měla být uspořádána chronologicky a opatřena rejstříkem.

Její sestavení pravděpodobně nebylo hotovo ihned. Dekretace na rubu reskriptu nepřikazuje nikomu, aby se této práci ujal, zní jen „*summatur ad notam*“. Sestavování se zřejmě později věnoval budoucí rada Thinfeld. V roce 1756 je jmenován k radnímu kolegiu místo rady Holgera, ale až dokončí vypracování „*codicis*“.¹⁶⁷³ Hotovým dílem mohou být první knihy deklaratorií ve fondu gubernia.¹⁶⁷⁴

Knihy patentů a cirkulářů¹⁶⁷⁵

Do těchto knih byly zapisovány písemnosti, které nejvyšší zeměpanský úřad expedoval podřízeným institucím. Primárně se jednalo o krajské úřady, jimž se zasílaly tištěné patenty s příkazem, aby je rozšířily po kraji prostřednictvím posílů na jednotlivá panství

¹⁶⁶⁸ MZA, B 1, knihy 212–214.

¹⁶⁶⁹ MZA, B 1, knihy 215–217.

¹⁶⁷⁰ MZA, B 1, kn. 1, s. 5–6: „*Item ein anderes dergleichen Buch über das neue Militar- Cameral- und Bancal-Systema zu verlegen, und beede diese Bücher pro cynosura auf dem Rathstisch beständig zu halten.*“

¹⁶⁷¹ MZA, B 1, knihy 135. Inventář k fondu ji označuje za protokol *in militaribus* z roku 1758 (TRANTÍREK, M. – VOTOU PALOVÁ, D. – BRODESSER, S.: *B 1 – Gubernium*, s. 15).

¹⁶⁷² MZA, B 1, sg. P 7c, kart. 1419, fol. 435–437; čistopis reskriptu, praes. 10. 5.

¹⁶⁷³ MZA, B 1, sg. R 6, kart. 1511, fol. 252–253; čistopis reskriptu ze 7. (8.) srpna 1756.

¹⁶⁷⁴ MZA, B 1, knihy 210, 211; obsahují generálie z let 1740–1748.

¹⁶⁷⁵ MZA Brno, B 1, knihy 220–257 pro léta 1748–1785.

a magistráty měst. Některé z těchto písemností doručoval nejvyšší zeměpanský úřad také institucím na stejné úrovni, ale mířily od něj i k dalším úřadům, které měly vymezený okruh působnosti zcela samostatně a nenáležely pod jeho instanční vliv. Máme v této souvislosti na mysli například tribunál, zemský výbor, fiskální úřad, vojenské velitelství, úřad zemských desk a pod. Zatímco krajským úřadům byly zasílány dekrety s příkazy, na ostatní instituce se náš úřad obracel proto, aby jim dal na vědomí novou úpravu vtělenou do tištěného patentu (viz *Obrazová příloha č. 60*).

Knihy patentů a cirkulářů vznikaly svázáním tiskem vydaných patentů, které byly prokládány opisy dekretů, jež úřad expedoval krajským úřadům. Důležitou položku tu tvořily čtvrtletní extrakty se soupisem expedovaných písemností krajským úřadům za jedno čtvrtletí. Byly vevázány buď na začátku knihy nebo na konci, méně na hranici čtvrtletí (počátku nebo konci), k němuž se vztahovaly. To stanovuje i dobu, kdy byly tyto knihy vyhotoveny. Knihy patentů a cirkulářů bývaly svázány nejdříve v lednu následujícího roku (po roce, k němuž se vztahovaly), protože extrakty se sestavovaly vždy až na konci období a nějakou dobu jistě trvalo, než byly vytištěny.¹⁶⁷⁶ Na vevázaných extraktech byly jednotlivé patenty a nařízení očíslovány. Stejná čísla potom nesly dál v knize svázané jednotlivé exempláře tištěných normálíí nebo opisy cirkulárních nařízení, která během roku zeměpanský úřad expedoval.

Také ke knihám patentů a cirkulářů byl pořízen rejstřík. Tvoří jej pouze jedna kniha, protože nejsou pro každý rok příliš obsáhlé. Zahrnuje období od roku 1748 do roku 1785.¹⁶⁷⁷ Časový rozsah tohoto indexu do roku 1785 způsobil, že knihy patentů i index byly ponechány pohromadě a nebyly převzaty, i když se již jednalo o období existence moravsko-slezského gubernia.

Knihy depozit

Knihy tohoto typu měl vést registrátor pro udržování dobrého pořádku v evidenci sum, které se z různých důvodů ukládaly v registratuře. Jednalo se o dočasnou úložnu řádných obnosů, ale také se tu uchovávaly pokutní peníze. O jejím vedení se zmiňuje instrukce z roku 1764, která dosti podrobně stanovuje povinnosti při její správě i formát zápisů. Ale i tribunální instrukce z roku 1745 zná tento pojem.

Registrátor do ní měl vlastnoručně zapsat každou ukládanou sumu (*depositum*), popsat záležitost, v jaké sem byla deponována, a připojit jména osob (stran), jichž se týká. Pod každý záznam měl poznamenat číslo aktů, týkajících se úschovy. Na ně měl zase zaznamenat odkaz na stranu depozitní knihy a uložit je v její blízkosti. Jména dotčených osob měl zahrnout do rejstříku, hotové peníze měl ukládat v upravených truhlách nebo bednách. Ředitel kanceláře byl povinen nejméně jednou do roka provést neočekávanou revizi, aby se ujistil, že se s depozity dobře zachází a jsou na místě. Kontrola byla zvláště nutná v případě úmrtí registrátora nebo výměny osob v této funkci.¹⁶⁷⁸

¹⁶⁷⁶ Ty však nemusely být sestaveny vždy včas. Lze tak usuzovat podle zpoždění, kdy byly rozšiřovány po krajích. Viz také kapitola Extrakty patentů a nařízení.

¹⁶⁷⁷ MZA Brno, B 1, kn. 258.

¹⁶⁷⁸ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 13, 14.

Tato kniha se do dnešní doby nedochovala, ale lze mít za to, že skutečně byla registrátorem vedena. Podrobný popis jejího obsahu se totiž nachází v části instrukce, kterou úřad navrhl sám, což nepřímo dokládá její existenci.

Knihy výpůjček

Měla být také vedena zvláštní kniha, do níž by se zapisovalo, kdo a co si vypůjčil z registratury, když referenti nebo sekretáři potřebovali pro zvládnutí expedicí občas nahlédnout do starších spisů. Měla být vedena registrátorem. Ten měl po vrácení zapůjčených materiálů zápis o výpůjčce zase vymazat a spisy uložit na příslušné místo. Instrukce z roku 1764 vybízela referenty a sekretáře k řádnému vrácení. V případě, že spisy nevraceli osobně, ale posílali je po třetí osobě, měly být doručovány v zapečetěném pouzdře (*involucro*). Jasným a zcela pochopitelným cílem těchto nařízení bylo dodržování pořádku v registratuře a snaha předejít ztrátám nebo založení spisu.¹⁶⁷⁹

Tato kniha není v textu instrukce nazvána jinak, než jako zvláštní kniha. Její název byl vytvořen uměle s ohledem na charakter zápisů. Lze předpokládat, že nejméně do doby vydání tohoto normativu (1764) nebyla používána. Instrukce totiž pouze stanovuje, že má být taková kniha vedena, nezná její název a nepopisuje ji podrobněji. Jestli vznikla potom, je obtížné určit, protože se žádná tohoto typu nedochovala.

Knihy expedit

Kniha s tímto názvem byla pravděpodobně vedena v expeditu, protože instrukce z roku 1764 připomíná řádné vedení již zavedené knihy expedit.¹⁶⁸⁰ Do ní se měla zapisovat data expedic jednotlivých písemností. O jejím obsahu a vzhledu není možné říct prakticky nic, protože se nedochovala a také instrukce její bližší popis nepřináší. Lze předpokládat, že do ní v expeditu zaznamenávali mimo expedičního data také příjemce a stručný popis obsahu.

Knihy referentů

Obecně ji měl vést sekretář úřadu k evidenci záležitostí přidělených jednotlivým referentům (radům). O jejím vedení se zmiňuje instrukce z roku 1745, kdy spravování knihy referentů příslušelo k povinnostem staršího sekretáře.¹⁶⁸¹ U nově vzniklé deputace zřejmě nebyla vůbec zavedena. Že byla vedena v počátcích reprezentace a komory, dokládá rozdělení *expediend* mezi sekretáře z roku 1752, kdy ji měl vést až třetí sekretář Nicolai.¹⁶⁸² V pozdějších děleních není už mezi jejich činnostmi zapisování do takové knihy kupodivu vůbec uvedeno.

Její vedení zase připomíná instrukce z roku 1764, ale zmínku nenajdeme výslovně mezi povinnostmi sekretářů. Pouze obecně konstatuje, že se do knihy referentů mají zapsat ty záležitosti, které nemohly být vyřízeny okamžitě na sezení (nejsou to tzv. *currentia*). Proto byly přiděleny některému radovi k dalšímu referování, neboť vyžadují obšírnější rozvažování a případně další zkoumání věci. V instrukci není ale uvedeno, kým mají být do knihy

¹⁶⁷⁹ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. I, § 4, 5.

¹⁶⁸⁰ Instrukce 1764 pro kancelářský personál, art. II, § 1 a 3.

¹⁶⁸¹ Instrukce 1745, art. II, § 7.

¹⁶⁸² MZA, B 1, sg. R 6/1b, kart. 1511, fol. 62.

zapsány.¹⁶⁸³ O jejím vedení v těchto letech lze pochybovat, i když bychom spíše předpokládali, že se počet různých kancelářských pomůcek bude dále rozšiřovat.

Tlak dvora na její zavedení lze poznat i z reskriptu z 13. října 1763. Jím reaguje dvůr na relaci moravského gubernia, které se omlouvalo za pozdní zaslání požadovaných akt. Radové vysvětlovali velké zpoždění tím, že se tyto písemnosti nacházely u zemřelého rady Prandaua. Prodlení ale bylo dosti značné, protože ten skonal již před dvěma lety v červnu 1761.¹⁶⁸⁴ Dvůr guberniu hned také připomenul, že kdyby vedli knihu referentů, nikdy by nemohli akta založit nebo nechat zapomenuté v rukou některého rady.¹⁶⁸⁵

¹⁶⁸³ Instrukce 1764, art. III, § 22.

¹⁶⁸⁴ MZA, B 1, sg. R 6/1, kart. 1511, fol. 227–229; koncept ke dvoru z 16. 6. 1761; „[...] gestern ist gestorben“. Je zajímavé, že je neobjevila a nepředala do registratury komise, která obvykle po úmrtí úřední osoby prohlížela její byt a zajišťovala úřední spisy. Protokol z jejího konání se ale v případě úmrtí rady Prandaua zatím nepodařilo zachytit.

¹⁶⁸⁵ ÖStA, AVA, Hofkanzlei, kart. 365, nefol.

[Zadejte text.]

ZÁVĚREČNÉ SHRnutí

Na předcházejících stránkách jsme sledovali správní a diplomatické osudy úřadu v době asi 35 let, a to od prosazení decenálního recesu (1748) do diplomatického vzniku moravskoslezského gubernia (1782). Ačkoliv to není příliš dlouhé časové období, jedná se o dobu, kdy proběhly dvě fáze zásadních správních reforem tereziánské doby. Jejich principy položily základy současné organizaci a fungování státní správy. Charakter úřadu a jeho vnitřní fungování za sledované období postupně měnily. Úřad vznikl jako královská deputace v roce 1748 v důsledku prosazení decenálního recesu, jímž zeměpanská správa přebírala od stavů na deset let vybírání kontribuce v zemi. Její důslednější a efektivnější shromažďování mělo zajistit stálý přísun financí na udržování stálé armády o velikosti 108 000 mužů. Administrace kontribuční agendy a také nedůvěra panovnice ke starým správním institucím ovládaným zemskými úředníky, vydatně podporovaná tvůrcem reformy Friedrichem Wilhelmem Haugwitzem, se staly skutečným impulsem ke zřízení nového úřadu. Byla v něm soustředěna finanční správa v zemi, přesunutá k němu od stavů a částečně také od tribunálu (*contributionale a camerale*), i spravování některých vojenských věcí (*militare mixtum*). Nový úřad se v podstatě vydělil z tribunálu, když jeho kancelářský personál většinou pocházel odtud. Převzal také modifikovanou tribunální kancelářskou instrukci z roku 1745.

Významný mezník představovala reforma z května roku 1749, kdy byla oddělena správa justičních věcí od politických nejen v centru monarchie, kde vzniklo *Directorium in publicis et cameralibus* a *Oberste Justizstelle*, ale také na zemské úrovni. Na Moravě to znamenalo odebrání politických záležitostí tribunálu a jejich předání deputaci, jež byla díky rozmoženým kompetencím přejmenována na královskou reprezentaci a komoru. Jako nositelka zemské vlády (*governo*) se tak stala nejvyšším zeměpanským úřadem v zemi. Byla instancně podřízena direktoriu a ve správním systému zaujala místo nejdůležitější instituce. Reprezentace a komora nedostala po celou dobu své existence vlastní podrobnou instrukci, pouze výčet svěřených kompetencí, jež byl identický s pravomocemi direktoria. Tento systém byl dotvořen po jejich přesunech mezi direktoriem a *Oberste Justizstelle* roku 1751.

Už od samého počátku musel Haugwitzův správní systém čelit kritice. Panovnice jej ale bránila, protože za výhradami cítila nesouhlas konzervativní části šlechtické obce s reformními kroky a neochotu opustit předreformní názory. Některé z výtek však byly zcela oprávněné. Systémově totiž direktorium v sobě soustředilo jednak poradní funkci na centrální úrovni místo konference *in internis*, jednak se zároveň stalo výkonnou institucí, přímo nadřízenou reprezentacím a komorám v jednotlivých zemích. Navíc na sebe strhávalo další a další agendu, čímž se zvyšoval jeho personál. To vedlo k zatížení úřadu, přispělo k vzrůstu kancelářských nákladů a způsobilo těžkopádnosti v jeho úřadování.

Nedostatky správní organizace se plně projevíly během sedmileté války, zejména během finanční nouze, která vypukla v důsledku obrovských nákladů na vojenské operace. Hledání nového správního systému je spojeno se jménem státního kancléře Kounice. Výsledkem se stalo založení státní rady (1760/1761), zrušení direktoria a místo něj ustavení české a rakouské dvorské kanceláře (1761). Státní rada měla být pouze poradním orgánem, výkonnou funkci měla převzít dvorská kancelář. Rozdělení politických a justičních záležitostí

zůstalo zachováno, ale navíc bylo od politických odděleno spravování záležitostí vojenského komisariátu (*commissariatica*) a rovněž finančních věcí. Ty byly rozděleny nově mezi tři úřady, dvorskou komoru, všeobecnou pokladnu a dvorskou účetní komoru.

Na zemské úrovni byly jako následný krok o něco později (1763) přeměněny reprezentace a komory na gubernia. Jejich pravomoci byly upraveny a spočívaly ve správě záležitostí politických, veřejných, kontribučních, komorních, komerčních, mincovnictví, hornictví, policie a bezpečnosti. Na rozdíl od centrální úrovně tedy na zemské nedošlo k oddělení finanční agendy, která byla jako dříve spravována jedním úřadem – guberniem. Na Moravě (ale i v Čechách) tak nebyl naplněn jeden ze základních principů Kounicovy reformy. Pouze záležitosti vojenského komisariátu odpadly, vrchní vojenský komisař již neměl být přizván k sezením. Instančně bylo gubernium podřízeno dvorské kanceláři.

Na konci roku 1764 bylo vybaveno obsáhlou instrukcí, sestávající ze dvou samostatných částí. První se zabývala postavením úřadu a jeho kompetencemi a také předepisovala způsoby jednání prezidenta i radního kolegia, sekretářů a obecně také dalších oficiantů. Druhá představovala specializovanou kancelářskou instrukci, jíž se stanovovaly povinnosti oficiantů a dalšího subalterního personálu. Na výzvu dvora se gubernium podílelo na obou textech. Ve svých návrzích využilo znění posledních kancelářských předpisů z roku 1745 a 1748, jež poněkud modifikovalo. Obecná instrukce se od návrhu moravského gubernia liší, zatímco kancelářská byla schválena a přijata dvorem jen s menšími změnami. To byl pravděpodobně důsledek skutečnosti, že obecná byla zaslána všem guberniím ve stejném znění, neboť obsahuje základní principy jednání a chování. Text schválené kancelářské instrukce naopak sleduje ve formulaci svých paragrafů guberniální návrh. Proto lze konstatovat, že odráží aktuální poměry u úřadu.

Vnitřní fungování instituce bylo těmito dokumenty určováno až do počátku vlády Josefa II. V roce 1781 začaly probíhat pronikavé změny v kancelářské praxi, jež se staly předvěstí dalších reforem a přetvoření moravského gubernia v moravsko-slezské.

Po přeměně na reprezentaci a komoru se úřad stal nejvyšší správní zeměpanskou institucí v zemi. Obecně spravoval záležitosti politické, finanční a některé vojenské (*militaria mixta*), zatímco justiční zůstaly vyhrazeny královskému tribunálu. Ten byl v roce 1753 transformován na nejvyšší a apelační soud. Protože reprezentaci s politickými věcmi příslušela vláda (*governo*), byla považována za „první“ zeměpanskou instituci v zemi, což bylo v témže roce panovnící výslovně potvrzeno. V názvu gubernium, jak byla přejmenována v roce 1763, se „vláda“ přímo ozývá. Měla vykonávat dohled nad všemi zeměpanskými úřady v zemi. Některé z nich jí byly sice podřízeny, ale institucionální vazby nabývaly mnohdy specifického rázu. To se týkalo především těch případů, kdy zároveň reprezentovaly některou dvorskou instanci a byly na ní jistým způsobem závislé. Nejvyšší zeměpanský úřad potom takové instituce spravoval ve spolupráci s ní.

Vnitřně se náš úřad skládal z několika samostatných částí. Jeho jádro tvořilo radní kolegium, které představovalo rozhodovací úroveň úřadu, a potom kancelář v obecném smyslu jako jeho výkonná složka. Ta sama sestávala z registratury, expedice, písárny (kanceláře v užším slova smyslu) a taxovního úřadu. Tyto části disponovaly oddělenými prostory v Zemském domě, pouze taxovní úřad byl umístěn v domě taxátora.

Dalšími součástmi úřadu byla účtárna a částečně komorní pokladna, které svou specifickou činností představovaly *de facto* samostatné celky. Vztah k jádru instituce byl ale u každé jmenované části poněkud jiný. Samostatná účtárna byla zřízena v květnu 1749 především k účetnímu dohledu nad kontribuční agendou. Tu do té doby vykonávalo několik revidentů deputace, kteří však byli jejím neustálým rozšiřováním značně přetíženi. Vznikla tedy jako součást úřadu, protože její zřízení vycházelo ze svěřených kompetencí. S vlastním jádrem instituce byla ale propojena jen minimálně, neboť vykonávala specializovanou účetní agendu, do níž nezasahoval nikdo z úředníků kanceláře. Komorní pokladna, zřízená na podzim 1748 z bývalého rentmistrovského úřadu, sloužila k účtování *camerale* a správě hotovosti. Byla sice podřízena dohledu královské deputace (a potom jejím nástupcům), ale zároveň byla jako představitelka komorních zájmů spravována dvorskou komorou.

Ke správě vymezené agendy si úřad zřizoval různé komise. Jejich předsedajícím byl vždy jeden z radů nejvyššího zeměpanského úřadu. Další členové pocházeli nejen od něj, ale zpravidla bývali doplněni přisedícími tribunálu nebo také jiných institucí většinou profesního rázu. Ve funkci aktuárů (sekretářů) u nich působil nižší kancelářský personál úřadu, většinou někdo z nadpočetných koncipistů. Ti zhotovovali protokoly z jejich jednání. Část z nich byla odrazem dvorských komisí ve Vídni, s nimiž měla společný předmět činnosti. Tato kolegia postupovala v souladu s nimi, i když byla závislá na našem úřadu. Některé komise měly naopak příležitostný a dočasný charakter. Jejich funkci lze vidět ve dvou rovinách. V případě složitějších záležitostí zde byli soustředěni odborníci, kteří byli schopni formulovat podklady pro rozhodnutí radního kolegia. Naopak jednoduché nebo stereotypní věci mohli sami konkrétně vyřídit.

Do závislosti na nejvyšším zeměpanském úřadu se dostávaly také různé konsesy, mnohdy zřízené v dřívější době a přecházející do časů Marie Terezie. I když byly našemu úřadu podřízeny, přece byl jejich institucionální vztah k němu volnější. V jejich čele vždy byl (nebo se záhy do něj dostal) některý z radů, pro jejich další přisedící i funkci platí totéž, co bylo řečeno výše u komisí. I když komunikace s dvorem šla přes nejvyšší zeměpanský úřad, jenž také zasahoval do jmenování jejich členů, při zběžnějším pohledu se může zdát, že navenek vystupovaly jako samostatné instituce. Bylo to navíc zdůrazněno samostatným kancelářským personálem, jako například u konsesu *in causis summi principis et commissorum*. Nelze na ně uplatňovat jednotné měřítko, každý procházel autonomním vývojem a osudy. Například reprezentace měla od roku 1751 vykonávat dohled nad zemskou tovární inspekcí (manufakturním úřadem). Ten se po dalším vývoji v pozdějších letech změnil na komerční konses, který však byl v roce 1772 připojen ke guberniu jako jeho komerční komise.

V počátečním období po reformách z let 1748/1749 odpovídala reprezentace a komora způsobem úřadování a vnitřního uspořádání stále barokní době. Do doby Josefa II. vstupovalo gubernium sice ještě stále s tradiční strukturou, ale na samé hranici její únosnosti. V jejím rámci se totiž během let postupně měnila schémata úředních postupů. Vynucovaly si to různé reformní zásahy, odstartované zpočátku potřebou zajistit dostatečnou armádu k ochraně monarchie a panovnického domu, ale znamenající v důsledku nepopíratelné rozvinutí celé společnosti.

Absolutistický stát si činil nároky na zasahování do všech oblastí života obyvatel, a to mnohdy v dobré osvícenecké víře. To přinášelo obrovskou zátěž pro správní aparát jako celek i pro jednotlivé úřady. Ty ve své původní barokní struktuře a s tradičními způsoby úřadování byly schopny zvládat své stále se rozšiřující povinnosti jen s vypětím sil. Ale panovnice i dvůr se stále drželi osvědčených schémat. Tento konzervatismus je patrný třeba i z instrukce pro kancelářský personál gubernia z roku 1764, která není pronikavě jiná, než její předchůdkyně z roku 1745. V obou naopak nalezneme mnoho paragrafů textově shodných. Přesto můžeme zachytit postupné posuny v kancelářské praxi. První se týká způsobu úřadování. Na radních sezeních radové na počátku samostatně rozhodovali jen o těch záležitostech, které byly přímo upraveny nařízením panovnice. Když se setkali s případem, který nebylo možné vyřídit podle některého dvorského výnosu a jednalo se tedy o věc zcela novou, obrátili se vždy na dvůr s prosbou o rozhodnutí. To si potom zapsali do pomocné knihy, kde jim výnos panovnice sloužil jako vzor pro rozhodnutí v podobných případech tohoto druhu. V počáteční době po roce 1749 tedy stále přetrvával tradiční princip, podle něhož dvůr rozhodoval o všem.

Postupně se začal zvyšovat absolutní počet projednávaných záležitostí na jednotlivých radních sezeních. Brzy jejich množství vystoupalo na několik desítek. Na konci vlády Marie Terezie jich už bylo občas přes sto, a to někdy dosti výrazně. Rozhodnutí i v pár desítkách věcí by se tak jen obtížně dalo zvládnout obvyklým postupem předepisovaným instrukcí (přednášením mínění a hlasováním) na jednom sezení. To zpravidla trvalo od deseti hodin dopoledne do oběda. Radní sezení tak stále více a více fungovala jako místo, kde se mnohé projednávané záležitosti rozdělovaly na již zřízené komise nebo konsesy. Tím se výrazně ulehčila práce radních, kteří tak měli čas, aby se věnovali jen vybraným a důležitým věcem.

Postupem doby také můžeme sledovat, že rozhodování o některých záležitostech bylo předáváno z Vídně na nižší (zemskou) úroveň, tedy nejvyšším zeměpanským úřadům. Zpočátku se jednalo o maličkosti a nedůležité věci, které ale dříve potřebovaly schválení dvorem (například jmenování nižšího personálu). Ale i v těchto případech měl úřad povinnost neprodleně informovat o svém rozhodnutí dvůr. Postupně byly předávány další a další pravomoci, již významnější, jako například renovace rad u magistrátů nebo udělování dispensací jejich členům, případně jmenování subalterního personálu u podřízených úřadů. Celé spektrum záležitostí bylo nyní ponecháno na samostatném rozhodování gubernia. Nebylo také třeba informovat dvůr o každé změně neprodleně. Panovnice postupně zaváděla formuláře, na nichž se ke dvoru o nich podávala hlášení v určených (kvartálních, ročních) intervalech. Odpadla tedy část komunikace s Vídní, která ale také byla ulehčením pro dvorské úřady, protože ty nebyly zahlcovány maličkostmi. Pro zeměpanský úřad však znamenaly posílení samostatnosti a tím i prestiže.

Příčinou předávání kompetencí bylo neustále se zvyšující zatížení úřadu. To bylo přirozeně způsobeno reformními zásahy do různých oblastí života společnosti, jež byly ale navíc ještě vyhroceny sedmiletou válkou. Počet záležitostí, které procházely úřadem, vyžadovaly natolik zvětšený objem kancelářských prací, že je stávající personál zvládal jen s velkým vypětím. Musely proběhnout standardním úředním postupem od radního kolegia

po kancelář, musely být zaregistrovány a uloženy v registratuře, velká část z nich si vynutila vyhotovení nové písemnosti.

I když častým doprovodem různých dobrozdání o stavu úřadu byly právě stesky na nesmírnou písařskou zátěž, na „písařinu“, netýkal se problém pouze kancelistů. Celým procesem byl zatížen i ostatní personál. Radům se zvyšoval počet záležitostí, o nichž museli referovat. Sekretáři, ačkoliv měli k ruce koncipisty, zase museli sestavovat zvýšený počet konceptů nových písemností. Radní protokol byl obsáhlejší a jeho přepsání na čisto trvalo déle. Expedice musela vyhotovovat zvyšující se počet písemností a mnohdy je opatřovat obsáhlými přílohami, což vyvolávalo tlak na počet kancelistů. Jeden z nich byl navíc trvale a výhradně vázán pořizováním extraktů z radních protokolů, které se zasílaly ke dvoru. Další byli zase dáni na výpomoc do registratury, expeditorovi nebo k taxovnému úřadu. Tím se snížilo množství kancelistů v expedici, kteří mohli zhotovovat čistopisy expedovaných písemností. Registrátor musel zapsat do registraturního protokolu větší počet písemností, patřičně je označit a uložit v registratuře. V ní musel udržovat pořádek, aby se zde daly vyhledat spisy pro případné další použití. Na to zakrátko už nestačil sám a musel mít výše zmíněné pomocníky. Stejně jako taxátor, jehož okruh činnosti se zvětšil, i když později než u registrátora, když kromě vybírání tax zasahoval i do kontrolní činnosti.

Existovaly v podstatě dvě možnosti, jak ulehčit zatíženému úřadu. Tou první bylo personální posílení. S tím však dvůr vždy váhal, protože by to znamenalo zvýšené výdaje eráru. Náklady na personál se mohly pohybovat jen v rámci komorního rozpočtu a byly určovány platovou a personální systemizací. Dokud ona nebyla změněna, k čemuž došlo pouze v letech 1749, 1763 a 1778, nebylo možné personál rozšířit. Dvůr se změnou nespíchal, naopak se čas od času nejvyššího zeměpanského úřadu dotázal (v letech 1752, 1765 nebo 1773), zda by personál nebylo možné snížit a tak ušetřit náklady.

Částečnou pomocí se stalo přijímání dalších sil, které vykonávaly kancelářské práce bez platu. Jednalo se o tzv. nadpočetné nebo akcesisty, kteří se u úřadu v omezeném počtu pravidelně objevovali. Byli to zpravidla mladí uchazeči o řádné úřednické místo na počátku kariéry s vidinou státní služby a penze. Jejich existence byla pro úřad přínosná také proto, že se seznámili s kancelářskou praxí a zapracovali se. Proto mohli v případě potřeby (například úmrtí v kanceláři) okamžitě nastoupit na placené místo a plnohodnotně zastávat práci. Jenomže naděje na úřední postup se mnohdy nenaplnily a oni zůstávali bez platu i několik let. Úřad jich také nemohl přijmout příliš mnoho, protože dvůr jejich počet omezoval. Jen svou existencí totiž vykonávali „morální“ tlak na erár, aby jim za dlouhotrvající bezplatné služby byla přiznána nějaká výpomoc (*adjutum*).

Druhou možností bylo zvyšování efektivity. První cestou jsou strukturální změny úřadu, vedoucí k jiné organizaci vykonávaných činností. Ty nebyly za celou dobu vlády Marie Terezie zachyceny, neboť závisely od celkové změny způsobu vyřizování záležitostí. Gremiální systém, fungující na Moravě od vzniku tribunálu, neměla panovnice v úmyslu měnit, neboť se podle mínění dvora osvědčil a vedl k větší objektivitě při posuzování merita věcí. Prodlevy ve vyřizování záležitostí se přičítaly na vrub pokleslé morálce úřednictva a také souběžnému vyřizování politických a soudních věcí. Ty, i když spolu mohou mít souvislosti, přece jen mají úplně jinou povahu, projevující se především rychlostí zpracování. Tyto potíže však vyřešila reforma roku 1749.

Teprve až za Josefa II. byl gremiální způsob projednávání od 16. června 1781 omezen a zaveden jiný systém. Mělo záležet jen na výběru prezidenta, jaké záležitosti nechá projednat v plénu (tedy gremiálně), ostatní vyřizovali radové jako referenti ve spolupráci se svými koreferenty. Představený úřadu nakonec schvaloval koncepty před vyhotovením čistopisu písemnosti. Tento kombinovaný systém nahradil dosud výhradní gremiální rozhodování.

Druhá cesta ke zvyšování efektivity vedla přes zjednodušování písemného styku. Nevelká jeho část byla odstraněna již připomenutým předáním kompetencí. O těchto záležitostech nebylo nutné vést se dvorem průběžnou písemnou komunikací, ale stačilo pouze čas od času zaslat hlášení. Velkou bolest představovaly různé písařské práce, které byly v některých případech rozsáhlé a znamenaly časovou ztrátu a blokování personálu. Proto se uvažovalo o možnostech omezení nebo odstranění nadbytečné „písařiny“. V tomto směru dvůr navrhoval a prosazoval různé způsoby řešení.

Například různá hlášení, která se u nejvyššího zeměpanského úřadu scházela z podřízených institucí, byla dále u něj kompletována a poté předávána ke dvoru, byla zasílána bez průvodní relace pouze s nápisem „*vidit gubernium*“. Zásilky do Vídně byly expedovány ve společných balících. Když se u některých relací odkazovalo na panovnický reskript nebo dekret, jehož opis by k nim měl být jako příloha připojen, nebylo to nutné, protože u dvora jej znali. Také rozsáhlé přílohy se neměly pro ušetření písařských prací opisovat, ale přikládat v čistopise. Posledně jmenovaný postup se ale poněkud míjel účinkem. Když zeměpanský úřad považoval odesílanou přílohu za důležitou a vhodnou do registratury, stejně si zhotovoval její opis. Čistopisy sice měly být v případě potřeby ode dvora navraceny, ale někdy bylo třeba upomínání, což opět přinášelo další dopisování.

Zjednodušený písemný styk se zaváděl rovněž na Moravě pro komunikaci s podřízenými institucemi. Měl-li nejvyšší zeměpanský úřad předat na tato místa nějaký příkaz ode dvora, postupoval většinou tak, že nejprve na rub doručeného panovnického reskriptu nebo dekretu napsal dorzální dekret svého rozhodnutí (= dekretaci). Potom napsal svou písemnost určeného typu (s ohledem na příjemce) a doplnil ji opisem zmíněné dvorské písemnosti. Mohl ale postupovat v některých případech jednodušeji. Pouze opsál onen zmíněný reskript nebo dekret i se zadní stranou, na níž byla jeho dekretace, a tento opis potom expedoval určenému adresátovi. Že k tomu docházelo a příjemce tento opis chápal jako doručenou písemnost, plyne z jeho kancelářských poznámek, které si na něj udělal.

Ke zjednodušení formy běžně expedovaných písemností ale po celou dobu vlády Marie Terezie nedošlo. Deputace a následně reprezentace a gubernium převzaly odpovídající typy tribunálních písemností z předcházející doby i s jejich barokním vzhledem a výbavou. Ta spočívala v různých stereotypních formulích, které pro funkci písemnosti neměly mnohdy jinou cenu než jako hodnotní znamení adresáta. Ale musely být vždy napsány, a to i kvůli málo obsáhlému sdělení nebo prostému příkazu. Vlastní expedici prodlužovaly a jejich vynechání, tedy zjednodušení formuláře, by bylo skutečnou úsporou práce. Teprve až na počátku vlády Josefa II. se jejich vzhled proměnil. V souvislosti s obecnou střízlivostí osvícenecké doby, na odiv stavěnou samotným císařem, došlo ke zjednodušení formuláře i odstranění zbytečné výbavy. Ke skutečné úspoře písařské práce byly tedy nutné až reformy Josefa II. v druhé polovině roku 1781. Stále se naopak prohlubovaly a zpřesňovaly tra-

diční způsoby úřadování. Lze zachytit tlak na zavedení různých pomocných knih (např. knih referentů) nebo na udržování striktního pořádku v zavedeném systému.

Od roku 1749 lze zachytit první rozdělení okruhů záležitostí, které měli vyřizovat jednotliví radové. Přidělení kompetencí je běžně nazýváno jako *departement*. Nejsou tak označena samostatná oddělení úřadu v dnešním slova smyslu. Žádnému z radů nebyl přidělen personál (sekretář, koncipista a kancelisté), jenž by byl k dispozici jen jemu a zabýval se výhradně vyřizováním jemu přidělených záležitostí. Departementů bylo zpravidla tolik, kolik bylo radů. Ale u úřadu působili také radové ve vyšším věku, kteří již byli jen málo způsobilí k referování. Jejich referáty musely být rozděleny mezi ostatní rady, takže obsah departementů se stále měnil a přesuny byly zcela běžné.

Rozdělení kompetencí se podařilo zachytit ještě několikrát, ale za celou sledovanou dobu nenabraly departementy charakter nějakých oddělení. Stále totiž nebyla splněna základní podmínka k samostatnosti, totiž aby k němu byl natrvalo přidělen personál. Lze se o tom mimo jiné přesvědčit i z dochovaných popisů rozdělení kancelistů k různým činnostem. U žádného jména není napsáno, že by byl přidělen k nějakému departementu nebo radovi.

Dalším důležitým znakem, že to nebyla samotná oddělení, je absence stálého zástupce, jenž by departement řídil, kdyby byl rada nemocný, měl dovolenou (zajištěnou mu instrukcí) nebo služebně pryč. Teprve v březnu 1781 bylo dvorem nařízeno, aby byli ustaveni k referentům koreferenti. Rozdělení kompetencí z toho roku je skutečně zná, navíc jsou k nim určeni také expedienti (sekretáři nebo koncipisté). To lze chápat jako první krok v přeměně departementů na samostatná oddělení. Byl to ale krok nejistý. Pro různé departementy byli někdy totiž určeni stejní expedienti, protože sekretářů měl úřad stále méně než radů. Také kancelisté byli zatím pro všechny společní.

Personál úřadu se postupně zvyšoval, a to navzdory periodickým snahám dvora o omezení jeho početního stavu. Způsoboval to stále se zvyšující počet projednávaných záležitostí, který přirozeně generoval další a další kancelářské práce. Počet úředníků ale nerostl tak rychle, jak by si vedení nejvyššího zeměpanského úřadu představovalo. Úpěnlivé stížnosti na nedostatečné množství personálu, jenž nepostačuje ke zvládnutí rozšiřující se agendy, posílali radové ke dvoru při každé vhodné příležitosti. I když hlavním argumentem bylo, že úřad nebude moci zajistit úplné fungování panovnické moci, žádosti nebyly dvorem obvykle vyslyšeny.

Proto se již u reprezentace a komory začali objevovat také neplacení úředníci, již zmínění nadpočetní a akcesisté. Tvořili zpravidla nezanedbatelnou část kancelistů, kteří nesli hlavní tíhu vyhotovování písemností. Také je nalezneme mezi koncipisty. Touto cestou řešil úřad nedostačující počet pracovních sil, protože akcesisté byli od počátku používáni jako výpomoc k různým kancelářským činnostem.

Je ovšem otázka, zda byl nedostatek personálu skutečný a žádosti o jeho rozmnožení oprávněné. Občas se totiž podaří zachytit doklady, na jejichž základě lze pochybovat o účelném rozmístění personálu. Jako doklad plýtvání lze uvést přidělení některých kancelistů natrvalo k jednotlivým oficiantům, a to někdy i ve větším počtu (registratura). Snižuje se tak množství osob, které píšou čistopisy. Nelze se potom divit, že se úřadu nedostávalo úředníků. Podobný názor měl nakonec i dvůr, který bral žádosti s rezervou a nepovoloval

rozšiřování personálu nad rámec schválené personální a platové systemizace. Přesto se ale čas od času počet úředníků skutečně zvýšil, zpravidla v souvislosti se správní reformou. I když zvýšení nebylo nijak radikální, přece jen je dokladem jistého přirozeného růstu zátěže úřadu a oprávněnosti žádostí o personální posílení.

I když dvůr velmi neochotně rozšiřoval personál, přece povoloval nadpočetným a akcesistům výpomoci (*adjuta*), zvláště pak těm, kteří sloužili u úřadu již delší dobu. Sice šlo v porovnání s řádnými platy o malé částky, ale přece jen stálé. Tím docházelo skrytou a nenápadnou cestou k rozšiřování placeného personálu. Bylo ale i v zájmu panovnice, aby úředníci byli placení. Každý příslušník zeměpanského úřadu svým chováním a vzhledem reprezentoval její osobu. Zcela jistě by na veřejnosti utrpěl především její majestát, ale také autorita úřadu a státní služby, kdyby úředník setrval delší dobu ve viditelně nuzných poměrech.

Právě v personálních a platových otázkách lze sledovat postupné vyčerpávání systému. Stále se zvyšující počty vyřizovaných záležitostí si vynucovaly další úředníky. Ti ale byli přijímáni jen výjimečně a s nechutí. Základy jejich platů se ve většině případů navíc od roku 1748 nezměnily, zatímco ceny životních potřeb, nájmu a dřeva na otop stále kolísaly, a to zvláště ve válečných letech. A společenské změny, jež právě panovnice svými reformními zásahy iniciovala a na jejichž provádění muselo právě gubernium dohlížet, přinášely další zátěž úřadu. A znovu byl aktuální požadavek na další personál. Z tohoto kruhu mohlo být východisko jen v zásadní reformě.

Pronikavé reformy v byrokratické oblasti realizoval Josef II. krátce po svém nástupu na trůn. Jejich nevyhnutelnosti si byl vědom již za života své matky. Studie se dotkla jejich prvních kroků v tomto směru. Zachytila první změny způsobu úřadování a zjednodušení písemností, které se výrazně odlišují od sledovaného období vlády Marie Terezie. Reformy Josefa II. znamenaly zásadní převrat způsobů úřadování, jak vyplývá ze srovnání úředních poměrů za Marie Terezie s josefínskou dobou. Z dokladů, které ve svých pracích zachytili v prostředí centrálních institucí Waltraud Heindl a Peter Becker nebo pro moravsko-slezské gubernium Slavomír Brodesser, vyplývá, že úřední prostředí a praxe byly tehdy modifikované. Odpovědné srovnání obou period s tereziánskou dobou ale bude možné až po provedení diplomatického rozboru doby moravsko-slezského gubernia.

Když podrobíme fungování úřadu srovnáním se znaky moderní byrokracie, které formuloval Max Weber,¹⁶⁸⁶ nalezneme na základě provedených sond do povinností jednotlivých úředníků nejednu diferenci.

Například princip vymezených úředních kompetencí je splněn jen částečně. Pravidelné činnosti potřebné k byrokratickému řízení úřadu nejsou ještě na počátku u všeho personálu zcela jasně rozděleny. Úředníci mohou současně vykonávat více různých činností. Nejmarkantněji to lze vidět u koncipistů, kteří vykonávají různé práce při zastupování oficiantů nebo u komisí. Rovněž i někteří kancelisté mohou být mimo své základní činnosti (psaní čistopisů) používáni u komisí úřadu jako jejich aktuáři, což byla zcela odlišná práce. Také radům není vymezena pouze stálá *agenda*, ale mohou vyřizovat i leccos jiného. Doklady o prvním rozdělení jejich referátů z roku 1749 lze chápat jako pokus, jenž pro absence

¹⁶⁸⁶ WEBER, Max: *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*. Praha 1997, s. 65 n.; viz také KELLER, Jan: *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha 1996, s. 27–29.

v důsledku nemoci nebo pasivity způsobenou stářím u některých radů zřejmě nedošel naplnění. Teprve v pozdější době lze toto rozdělení vyřizovaných agend považovat za stabilní, také proto, že se zvýšil počet referentů, kteří se pravidelně účastnili sezení.

Také oddělení úřadu od bydliště úředníka není ještě zcela úplné. Přes opakované zákazy někteří z nich pracují částečně doma, kam si také odnášejí úřední spisy. Není to jen v případě nemoci. Z občasných dokladů také plyne, že je to někdy vyšší úředník (expeditor), jenž nechává do místa bydliště prostřednictvím úředního posla doručit kancelistovi spisy. Důsledek práce doma je, že se vždy neprodleně po úmrtí úředníka musí do jeho obydlí dostavit komise, která prohlédne jeho byt a odnese odtud do registratury úřední materiály. Jak plyne ze soupisů pořízených při těchto prohlídkách, jsou to věci i několik let staré. Navíc někteří úředníci, jako třeba taxátor, vykonávají svůj „*Amt*“ přímo v místě bydliště. Musejí si k tomu účelu najímat větší byt, aby se jim do něj vešly i spisy vzešlé z této činnosti, které také uchovávají při sobě. Také radové musejí držet zvláštní místnost ve svém domě pro sezení komisí nejvyššího zeměpanského úřadu, jimž předsedají.

S úřadováním doma souvisí také nedokonalé oddělení pracovní doby od volného času. Instrukce sice předepisují čas, jež mají především subalterní úředníci strávit v kanceláři, ale to zdaleka nemusí znamenat, že jen tyto hodiny jsou vymezeny prací. Vždy je následuje dovětek, aby personál sloužil i nad tuto dobu až do splnění povinností, pokud to bude potřeba. Víme také o práci v neděli a o svátečních dnech. Expeditor se v hlášení o služební pílí kancelistů občas pohoršuje, že někteří z nich docházejí v tyto dny do kanceláře jen zřídka. V žádostech se někteří z úředníků zmiňují o službě v noci a práci při svíčkách.

Ve všech konkrétních případech také neplatí, že plat je hlavním či jediným zdrojem obživy úředníka. Personální a platové systemizace určují počet placených míst a výšku platů. Například radů zasedá u úřadu obvykle větší počet, než placených. Někteří mají sice příjmy odjinud (jiné fondy, penze, čestné platy), ale část, zvláště šlechtického původu, musí spoléhat na výnos z osobního majetku. Neplacení subalterní úředníci musejí zase spoléhat na živobytí, jež se jim dostává od vlastní rodiny.

Zpočátku sledovaného období také ještě registrujeme stav, jenž připomíná původní charakter vlastnění úřadu úředníkem. I ta nejmenší úřední místa u instituce byla původně propůjčována zeměpánem. Tímto aktem se ale vytvářela specifická vazba držitele úřadu k panovníkovi. Protože nově ustanovený úředník byl zeměpánovi zavázán obecnou poddaností, lze propůjčení úřadu chápat jako druh milosti a přízně, jež se vztahovala pouze na jeho osobu. Proto jej držitel úřadu cítil také jako osobní závazek ke službě. Svěřený úřad mu poskytoval ochranu panovnice. Teprve v pozdější době se tato vlastnická vazba k zastávané funkci uvolňovala, když bylo nejvyššímu zeměpanskému úřadu povoleno, aby část personálu jmenoval sám a panovnici pouze o změnách informoval.

Z toho také plyne, že bylo obtížné úředníka vyměnit nebo propustit. To v zásadě mohla jen panovnice, ale i ona svého práva využívala jen za jistých okolností. V případě, když nějaký úředník nedostál svým povinnostem v takové míře, že o tom bylo nutné referovat ke dvoru, vždy mu panovnice nejprve poskytla možnost nápravy. Teprve tehdy, když se napravit nechtěl, bylo možné jej propustit. Postup se ale týkal spíše úřadů na nižší instanční úrovni (krajských úřadů), u reprezentace a komory nebo gubernia byly takové případy zachyceny jen zcela výjimečně a týkaly se pouze subalterních úředníků (kancelistů-akcesistů).

Pokud se týká písemného materiálu, lze konstatovat, že námi sledovaný úřad převzal některé z typů písemností, používaných již dříve tribunálem. Je to zcela pochopitelné, a to z několika důvodů. I když se v případě deputace jednalo o zřízení zcela nové instituce, nestalo se tak úplně „na zelené louce“. Náš úřad se od tribunálu odštěpil nejen převedením části jeho kompetencí, ale také vnitřně fungoval podle upravené tribunální kancelářské instrukce z roku 1745. Navíc většina personálu se všemi kancelářskými zvyklostmi přešla od něj. Mezi nimi byla i důkladná znalost podoby a funkce užívaných písemností.

Některé jejich druhy byly tedy používány i nadále, ve velmi podobném tvaru jako dříve, ovšem s jinou firmou. To se týká všech tří druhů misiv (relací ke dvoru, rekvizitoriálních a dekretálních misiv) a psaných zavřených dekretů. Jiné z dřívějších typů naopak úřad nepoužíval, jako jsou rozsudky (sentence), protože ty byly vyhrazeny pro soudní agendu, která mu nepříslušela.

U některých dříve známých typů se podařilo zachytit změny, k nimž postupně docházelo. Týká se to především tištěných písemností, které jsou obecně (a to mnohdy i odbornou veřejností) všechny označovány jako patenty, ale i dalších, jejichž počet se podařilo rozšířit. V roce 1781 byl jejich vzhled zjednodušen. Oproti dobám tribunálu se podařilo zachytit také větší počet druhů úředních knih, které nejvyšší zeměpanský úřad vedl. Také ony zřejmě navazovaly na tribunální zvyklosti, ale pouze v principu funkce. Jejich vzhled a systém zápisu se lišil, jak je patrné z porovnání radních protokolů naší instituce a královského tribunálu (dnes jediné dochované knihy tohoto úřadu). Zpravidla vznikaly tak, že se primárně zapisovalo na volné listy (protokoly) a ty se později svázaly do knih.

V textu probrané písemnosti, které ve sledovaném období používal nejvyšší zeměpanský úřad, bylo možné shrnout do následujícího schematického přehledu (v závorce uvedené zásadní rozlišovací znaky jsou pouze informativní, podrobnější výklad k jednotlivým typům viz výše v textu¹⁶⁸⁷):

I. Expedované písemnosti

1) vydávané nejvyšším zeměpanským úřadem jako celkem

A. **Misivy** (expedovány uzavřené pečeti, vnější adresa zpravidla kolmá k vnitřnímu textu, úvodní vokativní oslovení nad textem, adresát není v textu jmenován)

a) relace ke dvoru (= misivy relační; titulní strana s obsahem a datem, text psán na pravé půlce strany, bez firmy, pravidelně podpisy prezidenta a přisedících, druhé datum spojeno s textem, předpodpisová kurtoazie)

b) osobní relace (bez firmy, datovací formule prostá, podpis pouze prezidenta)

c) misivy rekvizitoriální (firma, datovací formule pod textem v samostatném odstavci, začíná „*Ex consilio*“, podpisy prezidenta a sekretáře)

d) nóty (bez firmy, místo vokativního oslovení nadepsáno slovo „*Nota*“, datovací formule prostá, podpis pouze prezidenta)

e) misivy dekretální (firma, datovací formule pod textem v samostatném odstavci, začíná „*Decretum*“, podpisy prezidenta a sekretáře)

¹⁶⁸⁷ Schematický přehled je konstruován podobně jako pro dobu tribunálu u VAŠKŮ, V.: *Studie o správních dějinách*, s. 90–91.

B) **Patenty** (pouze tištěné, expedovány otevřené, vydávány úřadem jménem zeměpána, bez firmy, datum spojené s textem, podpisy prezidenta a sekretáře zpravidla předtištěné, pečeť naznačena tiskem)

C) **Dekrety**

a) dekrety zavřené (expedovány uzavřené pečeti, vnější adresa rovnoběžná k vnitřnímu textu, nemají vokativní oslovení, zpravidla začínají slovem „*Von*“, adresát znovu uveden v textu, podpisy prezidenta a sekretáře)

b) dekrety otevřené (výhradně tištěné, expedovány otevřené, začínají slovem „*Von*“, adresát není specifikován, datum nad firmou, podpisy prezidenta a sekretáře zpravidla předtištěné, pečeť naznačena tiskem)

c) cirkuláře (pouze tištěné, nahrazují otevřené dekrety v době Josefa II., bez firmy, podpisy prezidenta a sekretáře předtištěné, naznačení pečeti tiskem chybí)

d) dekretace (zjednodušená forma dekretů, bez vokativního oslovení, začínají slovem „*Dieses*“, datace začíná slovem „*Decretum*“, podepsán pouze sekretář)

e) extrakty patentů a nařízení (pouze tištěné)

D) **Právní osvědčení**

a) ratifikace (bez vokativního oslovení, datační formule začíná slovy „*Decretum ex consilio*“, podepisované pouze sekretářem)

2) písemnosti vydávané oficianty

A) **Atestace** (bez vokativního oslovení, datace začíná slovy „*Actum in cancellaria*“)

B) **Kvitanice** (začínají slovem „*Quittung*“, zpravidla část textu předtištěna)

II. Prostředky pro vnitřní komunikaci

1) Písemnosti

A) **Dekrety a dekretace**

B) **Vnitrouřadové instrukce** (začínají slovem „*Instruction*“, datum spojené s textem, končí firmou, podpisy prezidenta a sekretáře)

C) **Podání** (začínají vokativním oslovením, předpodpisová kurtoazie, zpravidla bez pečeti vydavatele, i když ji měl, vnější adresa je sice rovnoběžná s textem, ale protože byla psána po přeložení psací látky, jeví se po rozložení naopak)

D) **Vnitrouřadové nóty** a „*Pro memoria*“ (nad textem nadepsáno „*Unterthänigste Nota*“ nebo „*Pro memoria*“)

2) Knihy

Radní protokoly: zapisoval se do nich průběh radních sezení, jsou dochovány v úplné řadě. Vedly se také u zasedání jednotlivých komisí úřadu, ty však nejsou většinou dochovány.

Podací protokol: v něm se evidovaly přijaté písemnosti. V tereziánské době měl jiný charakter než dnes a pravděpodobně představoval pouhý soupis došlých panovnických reskriptů nebo dekretů, či zpráv a podání od jiných institucí i jednotlivců. Zřejmě také proto podlehl skartaci a nezachoval se.

Registraturní kniha: registrátor se svými pomocníky do ní zapisoval písemnosti ukládané do registratury. Dochovala se v úplnosti a ještě i nyní může sloužit v orientaci po písemném materiálu úřadu.

Knihy deklaratorií: do nich byla opisována důležitá panovnická nařízení týkající se chodu úřadu a rozhodnutí o způsobu rozhodování v různých případech. Měla při jednání ležet na radním stole a sloužit potřebám radů jako informační zdroj. Ze sledovaného období jsou zachovány čtyři knihy.

Knihy patentů a cirkulářů: do těchto knih byly zapisovány všechny písemnosti, které nejvyšší zeměpanský úřad expedoval krajským úřadům. Pro každý rok byla zhotovena jedna kniha.

Knihy deposit: měl ji vést registrátor pro udržování pořádku při evidenci částek, které byly z různých důvodů uloženy v registratuře. Není dochována.

Knihy výpůjček: do ní se měly zapisovat výpůjčky aktového materiálu sekretáři nebo referenty z registratury. Nedochovala se a není jisté, zda byla vůbec založena.

Knihy expedit: byla vedena v expedici k zapisování dat expedovaných písemností. Byla vedena a nedochovala se.

Knihy referentů: měla sloužit k evidenci záležitostí přidělených jednotlivým referentům. Také ona se nedochovala, ale byla jistě vedena.

I když práce pokrývá poměrně nevelké období 34 let (1748–1782), přece lze na základě výše zmíněného konstatovat, že vnitřní chod nejvyššího zeměpanského úřadu i úřední praxe obecně prošla během této doby nezanedbatelným vývojem. Stálý a vytrvalý nárůst agendy, bezpochyby způsobený množstvím reformních zásahů panovnického domu do všech oblastí fungování monarchie, postupně odhaloval neudržitelnost jejího zvládnutí tradičním způsobem úřadování. To by bylo možné jen personálním posílením úřadu, ale tomu se dvůr bránil, protože by to znamenalo zvýšení nákladů na správu. Přímým důsledkem neřešení široké problematiky spojené s vnitřním chodem institucí v tereziánské době se staly změny vedoucí ke zjednodušení úřadování. Ty však byly uskutečněny teprve na začátku vlády Josefa II. a znamenaly kvalitativně nový způsob fungování státní správy.